COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

SECRETELE FAMILIEI GONZAGA

Maria Bellonci

Maria
Bellonci

Secretele familiei Gonzaga

Coperta de *Vasile Olac*

Maria Bellonci
SEGRETI DEI GONZAGA

Arnoldo Mondadori – Editore

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

Maria
Bellonci

Secretele familiei Gonzaga

În românește de
Adriana Lăzărescu

București • 1979

Editura UNIVERS

DUCELE ÎN LABIRINT
(1562 — 1612)

Partea întîi

Vincenzo, pe lîngă că s-a născut sub un baldachin ducal de mătase satinată, s-a născut şi sub flamura neagră şi aurie a Contrareformei, învolburată de vîntul puternic şi rece al Conciliului din Trento.

Era 22 septembrie 1562. În acelaşi an, la 18 ianuarie, tatăl lui, ducele Guglielmo Gonzaga, asistase la redeschiderea Conciliului, ca urmare a ultimelor sesiuni istovitoare, sub conducerea magnifică a Cardinalului Ercole Gonzaga, fiul Isabellei d'Este, într-o atmosferă de rară strălucire ecleziastică, sub apoteoza panglicuţelor aurii şi a mitrelor episcopilor, arhiepiscopilor şi patriarhilor.

Naşterea lui Vincenzo a fost un semn al bunăvoinţei cereşti pentru tatăl său care era cocoşat şi suferind. Astfel că rugăciunile şi făgăduinţele evlavioase ale părinţilor săi, pe bună dreptate s-au revărsat asupra copilului blond, nespus de frumos, strîns înfăşat, din cap pînă în picioare, în brocartul de aur, rezervat majestăţii incomode şi preţioase a idolilor infanţi.

Ducele Guglielmo, ca om şi ca principe care ştie să traducă în fapte pozitive propriile-i raţiuni morale, a făgăduit să ridice o biserică, mai tîrziu bazilica dedicată Sfintei Barbara. Cît despre făgăduinţa ducesei Eleonora de Austria, fiica împăratului Ferdinand I şi nepoata lui Carol Quintul, soţie evlavioasă şi virtuoasă, a fost un act de revoltă inconştientă împotriva soţului ei ; într-adevăr, fără să-l întrebe nimic, a făcut un legămînt cu ea însăşi şi i-a invitat pe

iezuiţi să se instaleze şi să predice doctrina lor la Mantova. După aceea a fost nevoie de douăzeci de ani de insistenţe din partea ei, pentru ca ducele să-i admită în oraş pe iezuiţi cu colegiul lor, era prea viclean şi prea ţinea, cu gelozie, la propria-i supremaţie, ca să-şi cheme în casă rivali de o asemenea subtilitate, mai înainte de a se simţi destul de matur ca să-i poată înfrunta. Prima piatră a bazilicii dedicate Sfintei Barbara a fost pusă în ziua botezului lui Vincenzo, adică în februarie 1563, pentru ca imediat după aceea să se înceapă înălţarea zidurilor.

A intra într-o zi ploioasă în bazilica Sfînta Barbara din Mantova înseamnă o grea încercare pentru oricine ar vrea să-i sfideze adîncurile întunecimii, o întunecime care nu are nici măcar sumbrul măreţ şi feroce al Escurialului, ci un sumbru de oboseală chinuită care te apasă greu fără să te îngrozească. Sînt obsedante mai ales liniile frînte şi încrucişate capricios din desenul plafoanelor, cu adînci casete, ca şi acelea din nişa absidală, motiv ce se repetă mereu ca jocurile de cuvinte încrucişate care pot fi rezolvate mai degrabă mecanic decît logic. Cu porţile, scările monumentale şi capelele ei, este un adevărat decor de curte, de procesiune, dar o scenografie rece, avînd ceva stînjenitor şi deznădăjduit, care ne duce cu gîndul la starea de spirit a arhitectului Gianbattista Bertani, acuzat de crezie şi constrîns la abjurare publică în tribuna ereticilor de la San Domenico, chiar în anul 1567, cînd bazilica era în plină construcţie ; o victimă totuşi mai norocoasă decît canonicul Antonio Ceruti, care a fost condamnat în perioada aceea la închisoare pe viaţă pentru că afirmase că sufletul moare odată cu trupul.

Un an ca 1567, apăsător pentru orice principe, ar fi trebuit să-l strivească pe un om ca ducele Guglielmo, care era obligat să constate la fiecare trezire umilitoarea diformitate fizică şi ingratitudinea sănătăţii atît de şubrede. În schimb, el a făcut din acest an unul din anii săi de fier, triumfal, în sensul că fiecare cicatrice rămasă însemna o bătălie cîştigată ; această paralelă evaluare a cicatricelor şi victoriilor pare a fi fost modul său de a avea încredere în propriul destin.

Dacă Mantova era liniştită din punct de vedere civic sub dominaţia familiei Gonzaga, iar hotarele ei neştirbite,

de cînd — din păcate — dominația spaniolă stabilită în această peninsulă le acceptase și le ratificase, cealaltă jumătate a domeniului Gonzaga, Monferrato, era departe de a fi liniștită. Frumusețea de ținut fertil, adus ca zestre de Margherita Paleologa lui Federico Gonzaga, care avea să devină în primele decenii ale secolului al XVI-lea motiv de discordie în Europa și avea să aducă în cele din urmă ruina asupra Mantovei, nu acceptase niciodată absolutismul celor din neamul Gonzaga, refractar la tradițiile autonome și comunale ale țării, totdeauna respectate de principii precedenți din familia Paleologilor. Localnicii din Monferrato fierbeau cu toții ; și, pe sub mînă, îi ajuta cu arme, protecție și sfaturi, marele adversar al lui Guglielmo, Emmanuele Filiberto de Savoia, pentru care Monferrato era, ca și marchizatul de Saluzzo, un cui în coasta înfloritorului stat savoiard.

Încă din 1565, această fierbere a localnicilor se manifestase prin ceva mai mult decît un simbol : construirea unei fortărețe la Porțile Casale. Dar Guglielmo, care vedea în manifestarea unei revolte atît de concretizate vigoarea binevenită și neșovăitoare a lui Emmanuele Filiberto și alergase imediat la Casale pentru a încerca un acord cu supușii săi, a fost violent dominat de asprimea propriei sale firi ; în timp ce vorbea de pace, suprima cetății dreptul de a-și întreține oastea, provoca chiar o răscoală, punea să se tragă în mulțime și aproape că îi îmboldea el pe cei mai dîrzi să fugă, luînd cu ei documentele ce atestau vechile privilegii ale orașului. Ca să nu mai amintim că Emmanuelle Filiberto lua în slujba sa mercenarii plecați din tabăra adversă, încît în acest mod ar fi putut cuceri întregul Monferrato ; între timp, conducătorul rebelilor, Oliviero Capello, înflăcărat de pasiune cetățenească, credea că realizează foarte mult, înfruntînd la Roma încruntarea lui Pius al V-lea în ceartă cu cei din neamul Gonzaga pentru probleme de jurisdicție ecleziastică — cu intenția de a-l cîștiga pe papă de partea sa, argumentîndu-și cauza.

Iluzii spulberate. Pentru că vom înțelege forța lui Guglielmo Gonzaga cînd vom spune că Monferrato era de investitură imperială, că ducele de Mantova era cumnatul împăratului Maximilian al II-lea și că pămînturile îi apar-

ţineau ca drept creditar, ratificat de Carol Quintul. Dreptul e drept : Guglielmo se sprijinea pe acest dicton, cu surda tenacitate a celor neîndurători care, dacă nu justifică, cel puţin îşi explică revendicările celor răsculaţi ; a căuta originea acestor revendicări, a o înţelege şi a o accepta, ar fi presupus o anume capacitate de înţelegere, calitate cu totul străină ducelui de Mantova, care, cu cît se simţea mai sigur pe sine, cu atît se întărea şi continua să-şi exercite puterea asupra fortăreţei Casale ca asupra unui pămînt supus legilor sale. În jur, atmosfera devenea primejdios de încărcată : într-atît de încărcată, încît în ziua de 3 octombrie 1567, cînd ducele — care venise la Casale cu mare suită şi se îndrepta spre catedrală, pentru a asista la investirea unui episcop — a scăpat ca prin gaură de ac de la moarte prin melodramatica intervenţie a unui misterios călugăr, care a denunţat conspiraţia ce trebuia să-şi atingă scopul în momentul cînd clopotele aveau să bată la Sanctus.

Se înţelege că din clipa cînd a intrat în rolul principelui ofensat, Guglielmo nu avea să renunţe prea repede la această postură. Oliviero Capello a fost ucis la Chieri, o seamă de cetăţeni au fost închişi, iar pe lîngă vinovaţi au fost persecutaţi şi cei fără vină ; pentru toţi, închisoare, tortură, moarte.

Scăldat în sînge, copleşit de nenorociri, poporul abia mai respira, în agonie. Pentru comutarea pedepselor şi uşurarea sentinţelor nu a fost deajuns nici închinarea întregii fortăreţe Casale, Paleologilor. Flaminio, fiu natural dar recunoscut de Gian Giorgio, a fost luat prizonier şi dus în mica fortăreaţă Goito, de pe rîul Mincio. În acea verde privelişte ce se deschidea printre strălucitoarele desişuri, în acea Arcadie voluptuoasă ce-ar îmbia numai la viaţă, Flaminio avea să moară otrăvit, după trei ani de cumplită închisoare mistuitoare.

Asasinatul politic nu tulbura de obicei şi nu a tulburat nici în acest caz conştiinţa religioasă a ducelui Guglielmo ; în el trufia propriei condiţii era atît de solid înrădăcinată, încît se situa în afara regulilor generale desigur, şi Dumnezeu ar fi ţinut cont de temeiurile sale, dincolo de căile ecleziastice : Cel dintîi la utrenie ca şi la vecernie, capabil

să urmărească cu devotament slujbe foarte lungi, urmărind cu devoțiune toate etapele liturgice, pătrunzîndu-se de spiritul lor, Guglielmo se simțea totuși dezlegat de orice obligații față de biserică de îndată ce autoritatea sa ar fi fost atinsă cît de puțin ; și un exemplu în acest sens îl avem în lupta sa cu călugării inchiziției, conduși de neîndueplecatul dominican Camillo Campeggi.

Imediat după Conciliul din Trento și mai ales după bula papală dată cu strășnicie la 1 aprilie 1566 de Pius al V-lea în favoarea Inchiziției — *Cum primum apostolatum* — mulți oameni din toate păturile sociale, acuzați de erezie, mai ales luterană și calvină, au fost încarcerați și la Mantova. Era deajuns un cuvînt pentru a prinde pe oricine în raza lividă a acuzației. Amarnicul inchizitor își flutura, odată cu sutana albă și neagră, dramatica sa încrîncenare de napolitan, alergînd din biserică la tribunal și arestînd mereu ; aresta în case, în circiumi, în palate, în mănăstiri și chiar la Curte, fără să-l anunțe măcar pe duce. Ducele îi refuza prizonierii sau chiar îi elibera, inchizitorul protesta, plîngîndu-se pe limba lui călugărească : „Pe El (pe Dumnezeu) îl înfruntă, nu pe Fra Camillo, un biet călugăr". Cetățenii îi atacau pe călugări ; în noaptea de Crăciun a anului 1567 au omorît trei ; papa tuna și fulgera împotriva ducelui care defavoriza îndrăgita lui inchiziție, teroarea și riposta clocoteau în cetate.

Dar ceea ce păruse grija ducelui pentru binele supușilor săi, și ceea ce ar fi trebuit să-i aducă lui Guglielmo recunoștința unui popor care se simțea apărat, s-a dovedit cît se poate de clar a nu fi decît orgoliul conducătorului de stat apărîndu-și prerogativele, de îndată ce la Roma s-a trecut la aspectul politic. Era încă în viață Flaminio Paleologul, socotit pretendent la teritoriul Monferrato și luat, în mod abuziv, prizonier de către Gonzaga. Papa Pius al V-lea ceru să-i fie predat ; ducele, ca să nu-l scape din mînă, îl împăcă cu inchizitorul : iar papa i-a pus lui Gonzaga hamul pe grumaz odată cu concesionarea unei jumătăți din bunurile confiscate de la eretici și din amenzile vărsate de ei.

Din acest moment bătălia trecea de la episoade externe la un conflict intern între cele două pasiuni dominante ale ducelui Guglielmo : pasiunea guvernării și avariția. În

cele din urmă, învinse prima ; dar n-a fost o victorie netă ; și în ziua în care Paleologul a fost înlăturat, ducele a reînceput să protesteze împotriva Sfîntului Oficiu, spunînd că preotul-inchizitor este „un clevetitor oarecare" ; însă condamnările n-au încetat ; dacă sentințele de moarte erau rare, deveneau și mai dese rafinatele torturi morale și fizice ale interogatoriilor, umilitoarele procesiuni de eretici purtînd mitre de hîrtie pe cap, încinși cu sfori colorate ; confiscările, amenzile, arestările, îndelungile și vlăguitoarele întemnițări. Iar ducele vrea să handicapeze severitatea inchizitorului : vai de cei excomunicați, vai de cei ce nu se spovedeau și, mai ales, vai de concubini ! Ar fi dorit să interzică dragostea în orice chip — dragostea, această periculoasă anarhie, ar fi fost un adevărat premiu pentru abstinența forțată de neurastenie a ducelui : el și soția lui, cu trei fii în casa lor, făcuseră legămînt de dragoste pur spirituală, începînd din acel an 1567 — exemplu de pioșenie, vor spune biografii.

Va fi fost un exemplu, dar nu un sacrificiu ; pentru că dragostea, și mai ales cea mai legitimă, dragostea conjugală, a fost pentru ducele Guglielmo cea mai nenorocită încercare din viața sa.

Încremenit în genunchi, pe perna cu ciucuri de mătase, cu mîinile împreunate în rugăciune, cu degetele încleștate, cu pleoapele lăsate pe ochii lui prea lucizi, de cocoșat, Guglielmo putea simți în atitudinea trupului său neclintit carența sîngelui, desemnînd în aer blestemata curbă a șirei spinării, linie ce vădea prin el, pentru ultima oară în dinastie — țara unei moșteniri seculare în familia Gonzaga. Din umilirea suferită prin această năpastă, imposibil de uitat, el se deprinsese cu răbdarea feroce de a-și consuma în sine firească revoltă, fără manifestări aparente, în afară de frenezia cu care alerga de la o vilă rezidențială la alta, potolindu-se doar cînd exercitarea puterii o cerea. Semna decrete și sentințe, dicta scrisori, impunîndu-și voința, își simțea inima înviorată, ca de tînăr viguros. Și el recunoștea aceste recuperări de energie, acest filon dens și ferm de voință care îl înarma și mai mult în bătălia sa.

Poveste veche. Soarta îi hărăzise ca la 11 ani, la moartea lui Francesco, cel mai mare dintre frați, să-și adune toate puterile, deoarece lui îi revenea dreptul la coroana ducală ;

atunci, fratele său mai mic, Ludovico Gonzaga, dotat din plin cu prestanță, inteligență, îndrăzneală și mai ales cu acea firească înclinare de a participa spontan la viața oamenilor, ceea ce pecetluiește înțelegerea umană — noroc dat unor puțini privilegiați — le apărea tuturor moștenitorul natural al puterii ; nu numai poporului (chiar dacă iertăm poporului oprirea entuziasmului la aparențe) ci chiar și mamei, și chiar unchiului tutore, cardinalul Ercole, omul drept și scrupulos, principele perfect.

Nu numai fiorul, ci pînă și amintirea fiorului mai persista în Guglielmo după atîția ani, revăzînd în minte acea dimineață de manej cînd aprigul cal al lui Ludovico s-a ridicat, s-a cabrat și s-a proptit atît de violent încît l-a trîntit pe tînăr ; dar cum băiatul nu pățise nimic, cînd Guglielmo l-a felicitat pentru norocul de a fi scăpat teafăr, Ludovico i-a răspuns cu o strălucire în privire : „Mai norocos ești tu că te-ai născut înaintea mea".

Nu, nu renunțase la coroana ducală în favoarea fratelui : acesta va pleca în Franța, ca stăpîn al atîtor bunuri pe care i le lăsase acolo bunica din partea mamei, Anna d'Alençon, și ca, ca toți ceilalți, plină de dragoste față de Ludovico. (Și devenit acum mare senior, duce de Nevers, îl sfătuia pe regele Franței ca în relațiile cu Gonzaga din Mantova să alterneze favorurile cu ostilitățile.) Unchiului cardinal, care îi oferise toate onorurile unei vieți eclezias-tice gloricase, mai potrivite fizicului său ingrat, Guglielmo îi răspunsese cu o frază — într-adevăr chiar prea înțeleaptă pentru un copil de 12 ani — anume că nu se guvernează cu trupul, ci cu spiritul. I-a fost deajuns spiritul pentru a o demonstra ; a guvernat bine ; nu numai că a obligat Monferrato la pace — în mod sîngeros — dar a restaurat administrația statului, cu instituțiile publice revizuite, cu rentele scrupulos revizuite și comerțul încurajat. Ce importanță avea dacă în jur se bîrfea că ducele cerea să se păstreze spre folosință pînă și mucurile de lumînare „deajuns cît să zărești, trecînd dintr-o cameră în alta". În casele ducale se îngrămădea aurul, dealtfel cheltuit cu largheță pentru binele cetățenilor, după cum s-a văzut, în caz de ciumă sau de foamete ; monedele bătute de familia Gonzaga erau considerate drept cele mai

frumoase şi cele mai sigure din epoca respectivă ; pace, prosperitate şi justiţie (făcînd abstracţie de închiziţie) nu erau cuvinte goale în Mantova lui Guglielmo. Oricum ar fi fost, pentru popor, puterea de mare senior a actualului duce era un fapt împlinit de care nu se mai discuta ; iar toate sentimentele afectuoase se îndreptau spre tînărul principe moştenitor, Vincenzo.

Trece ducele, toată lumea îşi descoperă capul ; cocoaşa nu mai impresiona prea mult, devenise ceva de la sine înţeles, populară chiar în ansamblul întregii personalităţi a seniorului, dar omagiul adus ascundea sentimentul prăfuit, lenevos, al unei îndatoriri fără discuţie. Trece principele, cu expresia sa electrizantă, fastuos înveşmîntat, cu mersul ţanţoş şi nepăsător. Este încă prea tînăr pentru a i se putea discerne nuanţa zîmbetului (încrezător, sau de convenienţă ?), dar sînt binecunoscute toanele de gust popular ale acestui băiat, atît de nobil plantat pe picioarele solide şi iuţi, şi vitalitatea care arde în el stîrneşte în juru-i o simpatie exuberantă.

La atît de mult Vincenzo a ajuns fără să facă nimic. Decît prin jocul nefast al soartei, care s-ar putea numi, printr-o jalnică ironie, pedeapsa de a te naşte ; a fost, ce-i drept, o adevărată pedeapsă. Dar numai pentru tatăl lui. Cînd tînărul Guglielmo a luat coroana ducală, în sufletul tuturor clocotea dezaprobarea ; şi el ştia cu cîtă plăcere se vorbea întruna la Curte şi în afara Curţii despre nepotinţa lui nativă faţă de tainele iubirii. Nu era adevărat, dimpotrivă ; atracţia femeii asupra-i a însemnat o tentaţie frenetică, o atracţie lubrică, lipsită de gingăşie, o obsesie de cocoşat ; şi tocmai astfel, dîndu-şi seama de cruda realitate, a izbutit să despartă această atracţie de forţa spirituală, de puterea introspectivă pe care şi-a impus-o.

Dispreţuind orice explicaţie, cu un calm cucerit printr-o prea scump plătită acalmie, care, dacă ar fi izbucnit, s-ar fi revărsat în urlete, Guglielmo şi-a ales de soţie pe una dintre multele fiice imperiale urîte la chip, pe care Ferdinand I le oferea cu o mică zestre, dacă nu de loc, seniorilor Italiei. Pentru ea, pentru ei amîndoi, Guglielmo poruncise ca serbările de nuntă să fie fastuoase, şi îşi răscumpărase cu pompă răceala şi şovăiala cu care fuseseră felicitaţi ; nu a vrut să lipsească nici spectacolul aţîţător al serbărilor

nocturne din curtea reşedinţei luminată de 2000 de torţe, făclii şi imense candele veghind alegoriile de circumstanţă ale *Amorului leal ;* şi dansuri şi turniruri şi festine, dintre care ultimul s-a nimerit în vreme de doliu, strîngînd în jurul soţului cocoşat şi al soţiei bigote o întreagă adunare îmbrăcată în negru.

Leonora de Austria se înfăţişa mulţimii acoperită în aur şi perle, pe un cal alb, sau în trăsură trasă de cai albi ca spuma ; nu excela prin graţie, dar răspundea bine la titlul Alteţă prin ţinuta ei maiestuoasă, prin gesturile bine cîntărite ; pînă şi mărginirea inteligenţei trecea neobservată prin rezerva care îi aducea respect şi chiar veneraţie. Crescută în religiozitatea rigidă a Habsburgilor, n-ar fi dorit să se mărite ; îl refuzase pe regele Danemarcei pentru că era protestant, şi-l acceptase pe ducele de Mantova numai pentru că-i fusese impus de către tatăl ei ; faptul că soţul era cocoşat îi făcuse chiar plăcere — era un flagel mai mult ; iar supunerea ei, deşi provenind mai mult din bigotism decît din caracter, îi confirma ducelui Guglielmo supremaţia care avea să-i fie întotdeauna recunoscută de această fată şi soră de împărat ; docilitatea de concepţie a femeii l-a eliberat şi de povara inferiorităţii lui fizice, dîndu-i o dezinvoltură, o destindere nervoasă ce l-a ajutat mult să-şi ia revanşa faţă de cei care se îndoiseră de el, ca principe şi conducător şi ca om. Iar din acest obositor de discordant dialog conjugal, s-au născut trei copii : Margherita, o fetiţă cu părul roşcat şi cu gropiţe în obraji, care ascundea sub graţia ei de copilă rotunjoară ceva din înclinaţiile dure ale tatălui, Anna Caterina, sentimentală şi pioasă, şi singurul băiat, Vincenzo.

Vincenzo bineînţeles că nu a numărat de cîte ori va fi mulţumit în genunchii lui Dumnezeu că era fiul tatălui său ; dar în lungile tăceri meditative, în mirosul fumului de tămîie, i se sedimenta acel sînge moştenit, sinuoasa şi impulsiva senzualitate străvechi gonzaghescă şi ciudata-i proprie frenezie care putea atinge ferocitatea cînd s-ar fi simţit constrîns şi sacrificat ; iată-l deci izolîndu-se de această frămîntare, devenit binevoitor, ba chiar bun. Din punct de vedere spiritual, îl umbrea clarobscurul habsburgic, moştenire din partea mamei, aceeaşi provenienţă

avînd și acel colorit blond excesiv, care ar fi diminuat frumusețea fizică a tipului său, dacă nu ar fi fost susținut de o arhitectură a membrelor atît de bine proporționată, de o naturală armonie între pas și gest, asigurîndu-i autoritatea demnității. Cu timpul, anii aveau să-i îngrașe trupul și să-i încărunțească părul, dar în același timp să-i precizeze și cele mai pure calități ale familiei Gonzaga ; în momentele extreme, avea să adopte acea melancolie temperată ce va da o superioară eleganță și vieții Ceciliei, a lui Ludovico și a Elisabettei Gonzaga.

În biserică, la procesiune, la vecernie, la rugăciune. ori călărind în zilele de sărbătoare și de paradă, sau străbătînd marile săli ale palatului ori participînd la primirile fastuoase, ducele Guglielmo avusese timpul să-i facă educația cuvenită copilului și mai apoi tînărului pe care îl avea alături de el : demonstrația zilnică în fața poporului și a lui Dumnezeu ceea ce era o victorie a sa, a descendenței ce-i purta amprenta. Dar cînd fiul precoce deveni prea grabnic bărbat, și crescu mare, frumos și falnic, Guglielmo căută să se mintă pe sine însuși.

Pentru că era evident că Vincenzo nu se simțea apropiat de tatăl său ; chiar dacă se înrădăcinase în el respectul, devotamentul, admirația pentru înțelepciunea paternă ; Guglielmo înțelese cît mai putea cîntări pentru fiu lumea sa, atunci cînd băiatul își manifestă propriile gusturi și preferințe. În fața unui cal de rasă, Vincenzo devenea peste măsură de entuziast ; numai vorbind despre el ai fi zis că îi și flutură pletele în avîntul cavalcadei, în timp ce pentru tatăl său — și se înțelege — a se arăta călare era un sacrificiu chinuitor. Guglielmo era foarte religios ; în felul său — colorat, artistic — și Vincenzo era religios : îi plăceau slujbele frumoase, altarele cu statui de argint, marile picturi narative ; dar în loc să-și aleagă prietenii și secretarii — după exemplul tatălui său — din lumea bisericii și să se delecteze cu dizertațiile lor teologice privind numai spiritul, Vincenzo își alegea ca prieteni pe cei mai nesăbuiți tineri, extravaganți și libertini ; iubea eleganța vestimentară, purta prețioase bijuterii, catifele și brocarturi scumpe, eșarfe-bandulieră de mătase, încărcate cu chilimuri simbolice, și mînecare brodate de

doamna-inimii, berete cu pene și ușoare spade aurite. Obișnuia să bea din abundență vinuri grecești în alese potire și să mănînce din plin, să danseze, să sară pe cal, să ia parte la turniruri, deloc indiferent la femei. Față de ele, înclinarea lui Vincenzo se anunța tandră și călduroasă, dar putea denatura ușor ; erotismele lui n-ar fi putut fi totdeauna povestite nici măcar între bărbați dar tatăl voia să afle totul.

Nemulțumirea lui Guglielmo se întemeia pe fapte controlate. Aproape că se bucura scriindu-i ministrului său, Teodoro Sangiorgio : „Să dea Dumnezeu, dragă conte, să-l pot educa pe fiul meu în așa fel încît să n-am de ce să roșesc cînd va ieși în lume", fără să avem de ce bănui că printre exercițiile de grea răbdare ale bunului tată s-ar putea număra și acela de a roși pentru copiii săi (într-adevăr, meritoriu este sentimentul care se desprinde de aici : o pură revărsare de dragoste). Cînd Vincenzo împlini 16 ani și plecă în Tirol, la verii Habsburgi, odată, la o cină memorabilă, spiritele fiind aprinse, se încinse și el atît de mult, încît se înfurie pe bufonii de la curte și le aruncă lingura de supă în obraz ; la Mantova s-a exagerat mult scandalul stîrnit de această copilărie și s-a exagerat tocmai prin reacția ducelui, căruia i se așternuse durerea pe chipul gata să ia oricînd o nuanță caricaturală. Ducele a fost nevoit să admită că soția lui știa să suporte mai bine încercările. Din tăcerea și vederile ei obtuze, ea știa totuși să se coboare la inima fiului, cu demnitatea cerută, rugîndu-l fără să-l jignească, sfătuindu-l cu indulgență, ba chiar cu dezinvoltură ; și Vincenzo, chiar dacă-i răspundea nepoliticos, lăsa să se vadă prin purtarea lui un fel de respect încruntat, care însemna însă dragoste. Era adevărat că mama și fiul, foarte deosebiți unul de celălalt în obiceiuri, înclinații și caracter, găseau totuși o punte de comunicare, în timp ce tatăl, și el simțea aceasta, rămînea pe dinafară.

Contrariat și iarăși contrariat, Guglielmo continua să-și alimenteze subtilul dialog cu sine însuși ; și-l încheia apoi cu o soluție practică, o măsură de prevedere, nu o pedeapsă — se gîndea el — ceea ce din păcate, se acorda cu cel mai grav viciu moral al său, avariția. „Pentru a-l ține

în friu — își spunea sieși — pentru a-l corecta, să-l privăm pe acest zvăpăiat de banii de cheltuială. Îi destina foarte puțini, împingîndu-l aproape să se dea pe mîna cămătarilor, a prietenilor, a rudelor, oricui l-ar fi ajutat băneşte, lăsîndu-l în nesiguranță materială și, cum spunea tînărul, cu „un veșnic gust amar".

Astfel stăteau lucrurile în 1580. Celor 18 ani ai lui Vincenzo îi urmară cei 19, vîrstă „la care alții dobîndesc deobicei libertate și credit" zicea el. În ceea ce-l privea, tînărul simțea cum mîna tatălui îl strînge pînă la stoarcere ; atît de tulburat era, încît pînă și conștiința certului său drept de prinț moștenitor ajunsese o gogoriță. Numai încurajările partizanilor săi îi redau forța ; și atunci izbucneau capricii formidabile, gesturi violente. Deja nesocotise de două ori autoritatea paternă, plecînd din reședințele care-i fuseseră destinate, fără să avertizeze pe nimeni, după bunul său plac, de la moșie la moșie, de la un castel la altul. Pentru a-l aduce pe calea cea bună, tatăl a trebuit să angajeze preceptori de talia unui Aurelio Pomponazzi, nepotul faimosului filozof, și a unui Marcello Donati.

Aceste două personaje, angajate la curtea principelui, mai întîi ca preceptori, apoi ca secretari, aveau un rol greu și delicat, dovedind nu numai valoarea lor, ci și simțul de echitate al lui Guglielmo, care îi alesese în slujbele acestea fără a căuta să-i influențeze. Pomponazzi, cu oarecari slăbiciuni, cîteodată duios, alteori intolerant față de elevul său, îi admira inteligența, eleganța manierelor și acel mod al său de a se depăși pe sine însuși, ceea ce da atîta strălucire tinereții lui Vincenzo. Mai rafinat, Marcello Donati, naturalist, umanist, scriitor și medic — care încercase să vindece chiar și delirul incurabil al lui Tasso — recurgea la logica științifică în clarificarea intuiției sale de psiholog.

Cunoscîndu-și atît de bine elevul, îl ținea ca-n palmă, și așa-l stăpînea ; dar nu abuza, mascînd cele știute chiar față de duce, stăpînul său. Pomponazzi se lăsa uneori intimidat de autoritatea ducală și nu o dată se agita peste măsură ; nu același lucru se petrecea cu Donati ; el ră-

mînea deasupra incidentelor, cu tot respectul, gata să acționeze, dar gata și să nu acționeze cînd i se părea că prin cea mai mică măsură corecțională ar împinge lucrurile prea departe ; dealtfel, cînd avea de-a face cu situații prea încurcate, știa să le descurce sigur, cu o fermitate care putea ajunge la cruzime. Așa cum se cere celui care vrea să fie prietenul tuturor, nu era de partea nimănui ; dacă ar fi fost totuși pus în situația de a alege, ar fi înclinat mai degrabă spre vitalitatea abundentă a fiului, decît spre avariția tatălui, și sfatul său era de o asemenea natură încît toți știau că se pot încrede în el ; desigur, ducele Guglielmo n-ar fi deviat niciodată de la linia ținutei sale rigide și de la interesul dinastiei ; pe Vincenzo îl respecta în sinea-i pînă la a-i prețui și libertinajul ; umanitatea și discreția maestrului Donati atingeau perfecțiunea, prin faptul că-i respecta pe toți, indiferent de caracter.

În acel an 1580, chiar din ianuarie, Vincenzo și-a inaugurat anul său de răzvrătire, pornind-o spre Ferrara, unde îl invitase sora lui, prea tînăra Margherita Gonzaga, a treia soție a bătrînului duce Alfonso d'Este. A savurat carnavalul de acolo, și s-a reîntors în primăvară ; a ignorat, ridicînd din umeri, sfaturile pe care mama lui i le transmitea printr-un bilețel în care își închidea propria-i mîhnire : să se comporte bine, să nu joace cărți și să nu glumească în stilul ferrarezilor, toate acestea fiind cu totul nepotrivite unui principe. Leonora de Austria avea dreptate cînd îl sfătuia, dar Vincenzo avea motivele lui să acționeze astfel. Se ducea în mod intenționat la Ferrara pentru a se dezintoxica de atmosfera pentru el malignă care îl oprima la Mantova.

Vă puteți închipui cum l-a primit Ferrara, care nu pierdea niciodată ocazia vreunei serbări ; dacă nu erau carnavaluri pe care să i le ofere, erau *mezze quaresime* [1] și dacă nu erau *mezze quaresime* se organizau partide de vînătoare sau de pescuit, distracții la nunți, botezuri și primiri. Pentru ferrarezii plini de energie, constrînși de condițiile din Italia, supuși acum dominației străine și unei

[1] *Quaresima* — postul Paștelui ; *mezza quaresima* — zi de petrecere în mijlocul postului.

păci fără glorie, întreruptă de aventuri de război pe care cei mai viteji se duceau unul cîte unul să le caute prin Franța, Flandra, Germania, născocirea unor pretexte de sărbătoare devenise o necesitate vibrantă și aproape exasperantă. Ceea ce putea proveni din această atmosferă, întîlniri ciudate, expediții amoroase în masă, travestiri ale gentilomilor în călugări sau ale doamnelor în cavaleri și încă altele, vă puteți imagina (dar trebuie să lăsăm un spațiu larg imaginației). Și, deși ducele Alfonso al II-lea și ducesa Margherita stăteau cît mai departe cu putință de această revărsare senzuală, ducînd o viață moralicește ireproșabilă, totuși, urmînd caracteristicile unei vieți de curte neîntrerupte, cedînd cu un fel de cochetărie obiceiurilor locului, pierzîndu-se în amabilități, ofereau altora ocazia, dacă nu chiar pretextul, să-și facă de cap în destul de tulburi plăceri. În jurul ducilor nu mai era viața constructivă din timpul lui Ercole I și a lui Alfonso I, ci viața excesiv de luxoasă, ispitită de vîrtejurile cele mai nuanțat intime ale pasiunilor, sfîșiată de delirurile lipsite de sevă ale orgoliului și ambiției, umbrită de urgia inchizitorului și a confesorilor Curții, care a prins în mreje și a dus la pierzanie sufletul chinuit al lui Torquato Tasso.

În anii aceia mai dura încă prizonieratul lui Tasso la Sfînta Ana, dorit de prudență și nu de mila ducelui Alfonso d'Este, după furiile și accesele de frenezie din 1579. Și Vincenzo Gonzaga, care îl cunoștea pe poet, coborîse în închisoare pentru a-l consola, promițîndu-i că îl va proteja cu afecțiune pe cît îi era posibil. Plin de viață, cu părul blond, cu fericirea care i se citea pe figură, a apărut probabil în ochii lui Tasso ca un model de suplețe fizică, inimitabilă pentru unul ca el, care după două guri de aer simțea că i se îneacă în gît dorința de a mai răsufla. Faptul că Tasso a scris pentru Vincenzo nu e o dovadă sigură că l-ar fi simțit aproape de el (și apoi poetul nu e condamnat la singurătate ?) ; faptul că-l numea „frumos", adjectiv folosit foarte rar pentru un bărbat, poate exprima tocmai admirația bolnavului pentru o fire senzual glorioasă. Îi dedică versuri din *Messaggero (Mesagerul)* și madrigale pentru femei admirate, și cîntece, și sonete, ca

acela în care rostogolirea literei „r" din primul catren, sugerează vaietul unei deznădejdi fără scăpare :

„Chiaro Vincenzo, io pur languisco a morte
in carcer tetro e sotto aspro governo
fatto d'ingorda plebe e preda e scherno
favola e gioco vil d'acerba sorte." [1]

Relații ca de la curtean la prinț ; cît despre Vincenzo n-ai fi crezut că după veșnicele sale turniruri și aventuri ce-i ocupau ziua, și-ar fi armonizat zbuciumata existență cu intima confidență cu Tasso. Și totuși, tînărul Gonzaga cunoștea bine *Ierusalimul eliberat*, și-l îndrăgea. Vom spune mai mult decît atît ; acest poem îl hrănise ca o povestire de căpătîi din viața sa. Urzeala aceea de aventuri și de pasiuni, luminată de podoabele unei religii, care, deși simțită estetic, înnobilează și susține în nuanțele cele mai intime trama poetică, era țesătura vie și proaspătă de la care porneau întruchipate și definite imaginile viselor sale. Simțind această receptivitate, Tasso putuse să-l numească „tînăr cu obiceiuri de multviteaz", născut deci să devină asemenea eroilor cruciați. Dar a fi Tancredi așteptînd s-o întîlnească pe Clorinda ; Rinaldo, cu condiția să nu lipsească Armida și cozile ei blonde, care se despletesc în cadența versurilor, cu un sens de topire într-o undă amoroasă : iată condițiile necesare visatului eroism al lui Vincenzo.

În timp ce la Mantova, Leonora de Austria încerca să convingă pe păcătoasele pocăite să se călugărească, iar cînd le convingea, le îmbrățișa la rînd, jubilînd : „fiți vesele, azi e zi de sărbătoare în cer", fiul ei găsea la Ferrara prilejuri de inedite păcate pasionante. Curtezanele nu îi lipseau și nici tinerele înflăcărate și amatoare de cele mai nebănuite și dezlănțuite aventuri amoroase, tocmai sortite uitării ; dar gustului cavaleresc și sentimentalismului lui Vincenzo li se potriveau mai bine femeile pe care le întîlnea în saloanele ducale ale surorii Margherita,

[1] Prea luminate Vincenzo, eu crunt mă vaiet de moarte
în bezna închișorii sub aspra dominație
a plebei cea vorace, pradă și rîs
joc laș și născocire a unei crude soarte. (it.)

marile doamne și domnișoarele „drăgăstoase și gata să-i răspundă", de la curtea ferareză.

„Șaptezeci de nobile doamne, inclusiv văduvele, bătrînele și toate celelalte", spunea un florentin, înmănunchindu-le cu maliţiozitate în frază ; printre ele erau însă cele mai strălucitoare frumuseţi ale Italiei, ultima generaţie a femeilor din Cinquecento, care au avut curajul să-și afirme dreptul unei personalităţi proprii și și-au ales în mod liber și glorie și umilinţă.

Anii Lucreziei d'Este, ducesă de Urbino, sora ducelui Alfonso se rostogoleau în crepuscul ; ocalaltă Leonora, pe care legenda a pecetluit-o drept cauză a nebuniei lui Tasso, își trăia ultimele clipe nefiind totuși nici ea învinsă cu totul ; Lucrezia care repeta numele bunicii ei, Lucrezia Borgia, și care-și purtase căpșorul său frumos pe trupul unduios lăsînd să plutească în jurul ei atmosfera unei vieţi trufașe, vestită cu căldură, ispitea imaginaţia bărbaţilor. Dar în jurul frumuseţii cizelate, de 17 ani, a ducesei Margherita d'Este, roșcată și cu tenul alb, triumfa Marfisa d'Este, o blondă plină de capricii și de o veselie savuroasă ; și muzicienele pe care Orlando di Lasso le invidia atît de mult la Ferrara ; apoi Lucrezia Bendidio (ea cea mult iubită de Tasso, dar pătimaș îndrăgostită de cardinalul Luigi d'Este), gingașa și rezervata Laura Peperara ; și Livia d'Arco, mantovana ; și Anna Guarini, destinată să moară pentru că păcătuise prea mult în dragoste. Printre alte doamne invitate la curte, strălucea grupul manierat al celor din familia Scandiano, adică soţia și surorile contelui Giulio Thiene din Vincenza, foarte frumoase și îndrăcite cînd era vorba de petreceri. Dar asupra tuturor, domina, recunoscîndu-i-se deopotrivă de bărbaţi și de femei dreptul acestei dominaţii, Barbara Sanseverino Sanvitale, contesă de Sala.

Contesa de Sala. Acest nume a avut un foarte mare răsunet în Lombardia, ba chiar în întreaga Italie din ultima parte din Cinquecento. Și la ridicarea cortinei, apărea o frumuseţe maiestuoasă și de un rar rafinament, aidoma portretului făcut de Correggio, frumuseţe care nu se exprima doar în desăvîrșirea delicată a liniilor, ci părea

să anunțe în ele, învăluind-o, o taină ascunsă — inteligența sîngelui și a inimii. O prea nobilă doamnă din familia Sanseverino întrunea orgoliul, combativitatea și tenacitatea ; o femeie de mare stil, calitățile feminine pe care le poseda — frumusețe, șiretenie, duioșie — le exalta ; avea capacitatea de a se insinua în viața bărbatului ca un mesaj de veselie, prilejuindu-i o anume esență de senzații, ușor de uitat apoi, dar urmărind cu multă seriozitate desfășurarea faptelor și ideilor.

O asemenea femeie umple în toate chipurile viața celui ce se nimerește în preajma ei, impune un anume stil, aruncînd pete de culoare pe monotonia albă a timpului ; dar, lăsată numai în fața propriei judecăți, răspunzînd propriului instinct mereu cu aceeași impetuozitate, forță și abundență, nu-și dă seama cît e de periculos să-și susțină în mod fățiș mîndria feminină, crede că-i e îngăduit să lupte de la egal la egal cu oricine, îngăduindu-și-o chiar fără măsură, așa încît, cînd se va ivi o întîlnire nefastă, va fi obligată să piardă, ruinîndu-se.

În 1580, Barbara împlinește 30 de ani, dar frumusețea sa e neclintită în furtuna vremii, dacă nu chiar și mai glorioasă. Pe vremea aceea era căsătorită cu contele Sanvitale, cu mult mai în vîrstă decît ea, sub protecția ducelui de Parma, Ottavio Farnese. Nu e nici o îndoială că bătrînul duce o protejează ; pentru a-i fi pe plac, a vrut să uite că a fost certat cu tatăl ei, Sanseverino, și a investit-o pe ea personal cu feuda Colorno, luată de multă vreme de la aceeași familie Sanseverino ; ducele i-a confirmat din nou învestitura pentru fiul ei Girolamo și aceasta n-a fost pentru cei din familia Farnese o renunțare măruntă, ținînd seama că fecundul pămînt de la Colorno era și punct de observație strategico-politic al ducatului de Parma în Lombardia.

Acum Barbara își unduiește trupul prin vila spațioasă, lăsînd în urma ei trena de brocart, cu vioiciunea femeilor care știu să traducă în viață senzuală viața gîndurilor și a artei ; printre tablourile faimoase, acolo aflate, este și portretul Papei Leon al X-lea, și Madona cu leagănul de Rafael, Căsătoria mistică a Sfintei Caterina de Correggio, picturile lui Parmigianino, ale lui Dürer, ale lui Pordenone.

La Colorno, unde trandafirii din grădini au o intensitate de strălucire cu un inefabil adaos de culoare, mai ales acei trandafiri roz-bananã, deschizîndu-se delicaţi şi opulenţi pînă la carnal, aici se întruneşte aşa numita *accademia degli Amorevoli* printre care se numără însuşi ducele de Parma, Tasso, Guarini şi Muzio Manfredi. Dispute literare, discuţii asupra unor întîmplări amoroase, lecturi de versuri, de tragedii, de comedii ; Barbara se hrăneşte din esenţe literare ca din esenţe naturale care îi stimulează gîndirea şi dă vigoare replicilor în conversaţie. Şi societatea de doamne şi domnişoare de la Colorno, toate îmbibate de aroma primejdioasă a spiritului contesei, colindă vile şi castele, invitată şi sărbătorită la curţile din Parma şi Ferrara, la curţile modeste din Guastalla şi din Bozzolo, ajungînd pînă la marea curte papală din Roma, unde un arhiepiscop îndrăgostit, Maffeo Vaniero, se va alinta în dialect venetian :

„Dona, pompa del ciel unica e sola
se no ardesse per vu
bisogneria picarme per la gola

. . . . . .

Colombina d'amor, pura anzoleta
mo se vede perché
le grazie tute tre
ve zoga sul bel viso la zoeta,
che mille amori cari e piccinini
ve fa sempre in ti ochi i matazini. " [1]

[1] Femeie, fast divin, unică în lume
de n-aş vibra în faţa ta de amor
ar trebui să mă sfinzur şi să mor
. . . . . .

Colombina iubită, pur îngeraş,
acum văd eu de ce
graţiile, toate trei
îţi joacă bucuria pe obraz
şi mii de amoraşi
în ochii tăi gingaşi
fac mii de nebunii.

Cîntată și recîntată de atîția poeți și în primul rînd de Tasso, argumentul acesta al poeziei era pentru Barbara cea mai mică justificare dintre multe altele care o însoțeau de-a lungul zilelor ei. Conștientă de măsura în care era doar o invenție lirică a poetului creator, o Laură, viața de femeie conta pentru ea mai mult decît nemurirea literară. O desfășura pe diferite planuri, unele fățișe și mondene, altele ascunse într-o tăcere vădit impusă ; și marea ei taină era aceea a relațiilor ei cu casa Farnese. O iubea oare bătrînul duce Ottavio care o proteja atîta ? Și era prin urmare rivalul fiului său Alessandro, viitor mare general și guvernator al Flandrei, îndrăgostit de Barbara în asemenea măsură, încît cînd apărea contesa era pentru toți semnul că va apărea și el. O altă taină a ei era felul cum manevra jocul pentru ca anumite situații să pară simple coincidențe. Nu încape îndoială că, după plecarea lui Alessandro Farnese în Flandra, bucurîndu-se de mare favoare la Parma și de oarecare favoare și la Ferrara, unde ducele Alfonso al II-lea o adora și o stima, copleșind-o prin curtenia sa, contesa îl adusese la picioarele ei și pe tînărul prinț de Mantova, joc chiar prea ușor pentru o femeie ca ea. A fost o întîlnire, da, dar, în ciuda celor spuse, n-a existat un deplin acord între cei doi.

Între contesa de Sala și Vincenzo Gonzaga n-a scăpărat scînteia care părea atît de natural să scapere și la care se așteptau cu toții ; poate din cauza ei, care era îndrăgostită de altcineva ; și Vincenzo, atras și absorbit de personalitatea acestei femei autoritare, continua s-o iubească, mergînd pe o cale întortocheată ; simțea stimulentul acelei prezențe, se mistuia în dependența pajului față de castelană, transformîndu-se chiar dintr-un adolescent într-un copil. Faptul că o numea „mamă" îi permitea orice desfătare cînd de îndrăzneață, creînd relațiilor lor un fundal de duioșie, o savoare ambiguă într-o atmosferă plină de subînțelesuri. Desigur că nu se poate stabili pînă la ce limită libertățile rămîneau ca atare, fără a deveni vanități satisfăcute ; însă e foarte probabil că au rămas doar mici libertăți, din dorința Barbarei care conducea jocul, dacă nu cumva chiar ea a fost autoarea vicleană a îndrumării victoriilor sale către alte femei, cînd situația îi convenea,

îndreptînd pasiunea tînărului principe spre altă doamnă de la Curtea din Colorno.

Numele acesteia era Ippolita Torricella și aparținea pesemne marii familii Simonetto, conți de Sissa, de Terzi, seniori de Torricella și de Belvedere. Locuia cînd la Reggio, cînd la Parma, cînd la Colorno și poate că nu era nici măritată, pentru că nu numai cei care au scris despre ea, ci însuși Vincenzo nu făcea niciodată aluzii la prezențe masculine în jurul ei ; era indicată ca „o tînără" ceea ce pe atunci era sinonim cu fată-mare. Femeie fără istorie ; din viața ei cunoaștem doar dragostea pentru Vincenzo Gonzaga, dragoste umbrită de gelozie și de neîncrederi, luminată de bucurii și de drăgălășenii exaltate, poate că mai vibrantă fiind nesigură, și dobîndită cu atîta trudă.

Vincenzo răspundea acestei iubiri, dar cu elanul puternic al îndrăgostiților senzuali. Și Sanseverina, luînd în mînă intriga amoroasă, o conducea, jucînd cu prințul de Mantova o partidă care depășea înțelegerea lui. Înțelesese polemica tînărului cu tatăl său și, generoasă și plină de entuziasm cum era, a luat imediat apărarea rebelului împotriva impunerii unor constrîngeri pe care ea le socotea un abuz. Luîndu-și libertatea de a urma propriul impuls, îl favoriza pe Vincenzo în iubirile lui, i le cultiva, pentru ca el să se afirme mai bărbătește, să se simtă detașat de autoritatea paternă, liber. Pentru anarhia ei feminină impetuoasă și înflăcărată, a se măsura cu ducele cocoșat care le disprețuia pe femei era o provocare continuă și intensă. Și ea mergea și mai departe ; privind revolta lui Vincenzo ca pe un lucru grav, și nu o copilărie, maturizînd adolescentul în adult, își promitea satisfacția despotică de a regăsi cîndva în viitorul duce de Mantova omul format de ea, cu amprenta ei ușor de recunoscut.

Ademenit în acest prim labirint, Vincenzo nu-l recunoștea ca atare, ba dimpotrivă ; și atitudinea sa bătăioasă, manifestată la Ferrara în 1580 prin jocuri de noroc, prin dansuri neîntrerupte, turniruri, dispute cu gentilomi provocați chiar de el la ciocniri armate „fără martori", însemna mersul nesigur al celui care nu vede clar făgașul propriului său drum. Mai mult decît mîna de ajutor material, îi lipsea inițierea paternă, a ducelui. Guglielmo, care mergea rareori în oraș — purtîndu-și neliniștea dureroasă dintr-o vilă în

alta, în splendidele vile ale familiei Gonzaga — și, crezînd că-și corectează fiul, îi reducea tot mai mult resursele, sperînd să-l înfrîngă. În septembrie, ducele dorise să pară îngăduitor cînd fiul, împovărat de datorii, îi ceruse bani, și îi trimisese 200 de scuzi de aur, un fel de pomană. Vincenzo i-a refuzat sec, ripostîndu-i destul de urît vistiernicului. Apoi și-a pus toată curtea în mișcare, s-a aruncat pe cal și a pornit-o spre Viadana cu gîndul de a ajunge la granița mantovană, și acolo, despărțindu-se de suita sa, în afara cîtorva gentilomi prieteni, trecu granița și se adăposti la Colorno.

Faptul de a-l fi primit cu bucurie era lucru ușor pentru contesa de Sala, care l-a învăluit în strălucirea privirii ei aprobatoare, exaltînd astfel revolta lui Vincenzo. Influența ei, consimțirea, siguranța ei le găsim în scrisoarea pe care prințul o scrie de la Colorno secretarului său Pomponazzi, pentru a i-o înmîna ducelui. Își justifica fuga, dar vorbea foarte clar de „învinuirile multiple" aduse de tatăl său ; protesta afirmînd că era prea umilul fiu, gata să se supună, dar declara că nu vrea să treacă peste plăcerile sale sub nici un motiv ; dealtfel credea că tatăl său îl ura și îl socotea de prisos și tocmai de aceea se hotărîse să plece, fiind gata s-o pornească chiar spre pămînturi mai depărtate. Se mutase la Viadana unde conta să se întoarcă de cîte ori i-ar fi plăcut ; și acum se găsea la Colorno unde stătea în casa „doamnei contese de Sala pe care o iubesc cu o dragoste atît de sinceră încît soră de mi-ar fi fost n-aș fi iubit-o mai mult", declara el.

O afirmație atît de ostentativă de alianță era făcută pentru a-i fi pe plac Sanseverinei, care, fără îndoială că a citit sau poate că a și inspirat această scrisoare ; de aceste omagii avea nevoie pentru a-și simți puterea în modul cel mai profund și mai energic. Și Vincenzo și-a primit premiul. Mai mult ca sigur (regăsim în scrisorile următoare aluzii ușor de interpretat) era la Colorno și femeia iubită de Vincenzo, Ippolita Torricella, cu prietenele ei intime, Lavinia de Cesisi, Ana Simonetta și fiica Annei, Vittoria Simonetta Sissa. Și era o societate foarte aleasă, înmănunchiată de însăși contesa de Sala într-o perfectă dozare de caractere și de spirite, pe care ea le manevra într-un stil

scăpărător, inimitabil, ce reușea să cucerească și pe cei mai îndărătnici.

În septembrie — cînd cîmpia întinsă dinspre Parma și Lodi, răspunzînd firești legi a pămîntului era în plin rod, parcă frămîntată de mirosmele aerului înțepător dintre cer și pămînt, îmbibată de parfumul pătrunzător de toamnă și supusă la extrema chemare a soarelui către reavănul din măruntaiele pămîntului, trecînd de la zilele scurte și încărcate la nopțile lungi, răcoroase și tulburătoare, pe claviatura unor tainice note pline de semnificații — oaspeții de la Colorno se lăsau atrași de o moleșeală asemănătoare, ispitiți de plăceri, parcă pradă unei dulci condamnări. Și i se va da crezare lui Scipione Guerrieri gentilom din preajma lui Vincenzo, cînd, după ce a trimis în mare grabă la curte un valet pentru a îngrămădi în bagaje hainele pompoase și bijuteriile principelui, scria că la Colorno serbările nu mai conteneau nici zi, nici noapte, că toți erau sfîrșiți.

Așa, pesemne că-și spunea contesa de Sala, în timp ce gusta din acea vlăguire, ea niciodată obosită, rotindu-și pe gîtul alb și matur căpșorul, în jurul căruia erau răsucite cozile, în stil spaniol. Descoperise un secret halucinant care se mai dovedise eficace la curtea familiei d'Este ; în clipa cînd am fi gata să cedăm oboselii, ne-am putea regăsi totuși dincolo de noi înșine, gata de noi porniri, ca și cum atunci s-ar degaja cu adevărat sensibilitatea noastră cea mai ascunsă, generată de o înțelepciune și o agerime abstractă și-n același timp intensă, emanată de divagațiile spiritului în acord cu pulsația sîngelui. Pretext : ciocnirea paharelor cu vinul cel mai amețitor ; să se deschidă, rotindu-se unul după altul, decoruri cu pereți și grădini, să se ridice figura Ippolitei, albă, aurie, ca luna de septembrie ; și în spatele ei să se alinte ireal un „monstru grațios, pitica Isabellina, în chip de caricatură voluptuoasă", „gura aceea frumoasă, gura aceea frumoasă", cum va repeta frenetic Vincenzo cînd își va aminti. Apoi să se lase noaptea, încărcată de stele și, fără vise vom ajunge pe negîndite în zori, în sfîrșit, vlăguiți.

Vacanța la Colorno n-a durat însă mai mult de o săptămînă. În timp ce Vincenzo fura din timpul acesta, la Viadana, curtea sa nu-l mai putea aștepta în liniște,

fiind lipsită de bani, credite, și toate celelalte ; măcelarul îi părăsise, nimeni nu mai avea lenjerie curată, toți se îmbolnăveau, gentilomi și servitori. Poate că din observatorul său bine organizat, ducele Guglielmo s-ar fi bucurat de atîtea neplăceri ca de o binemeritată pedeapsă ; dar una din marile lui calități, prudența, exercitată în vederea unui continuu echilibru, l-a prevenit cînd a sosit momentul să intervină ; și ducesa Leonora a primit misiunea să-l recheme pe rebel.

Leonora primise de la fiul ei o scrisoare detaliată împreună cu o solie a lui Pomponazzi care adăuga restul. Și, cunoscînd intrigile cumnatului Ludovico Gonzaga de Nevers din Franța, atent la acea Mantovă pe care o considera uzurpată unui drept al său, se temea, mai mult decît soțul ei, ca principele de Mantova să nu asculte de promisiunile atrăgătoare ale unchiului, care îl invitase în Franța să lupte împotriva hughenoților, onorîndu-i astfel curtea și cruciada ; și această plecare ar fi însemnat ceva care ar fi răscolit în Spania susceptibilitățile obscure ale lui Filip al II-lea. Mai mult decît atît, cucernica femeie plîngea păcatele de la Colorno, și se sbuciuma în reale și chinuitoare patimi ; ne putem imagina prin urmare că de îndată ce a primit consimțămîntul soțului, a trimis iuți mesageri călări să-i recheme fiul.

Vincenzo a răspuns imediat apelului matern, părăsind Colorno și grupul în care se complăcea, și sosind la vila din Porto, unde se afla mama sa, a făcut o scenă. Două scene. Trei scene. Foarte înțeleaptă, mama l-a lăsat să-și verse focul, a ascultat protestele, l-a lăsat să doarmă, pentru ca a doua zi să reușească să-i smulgă promisiuni de ascultare și vorbe îmbufnate de supunere în fața voinței tatălui. A fost totuși nevoie de aproape o lună pentru ca Vincenzo să se hotărască să-i scrie tatălui său o scrisoare de scuze ; mult și în același timp puțin pentru el, care a vrut să reziste pînă la capăt și care capitulase, fără să aibă în schimb promisiuni, ci numai speranța bunăvoinței părintești. Tatăl îi plăti datoriile mai urgente, aparent lăsă mai liber frîul restricțiilor, dar nu prea mult ; în realitate el înăspri pedeapsa fiului.

Pentru că Vincenzo simțise instinctiv că ducele abuza de autoritatea sa paternă ; deși disimula în mod inteligent

abuzul, înțelesese, mai ales la sugestiile contesei de Sala, că se afla în posesia unor arme valabile, cum ar fi fost chiar amenințarea de a intra în slujba unei curți străine ; dar, adunîndu-și argumentele sale, în loc să și le păstreze și să le exploateze unul cîte unul, le îngrămădea, le amesteca și, pînă la urmă, își vărsă tot focul într-o izbucnire, care, deși violentă, a fost totuși trecătoare. Firește că după aceea se văzu obligat să rămînă lipsit de apărare în fața pozițiilor intacte și bine păzite ale tatălui său, cu amarul, dezolarea și ura celui ce-și simte negat orice ajutor, tocmai de la cel mai natural aliat al său.

Ducesa Leonora, care ar fi vrut să-i vadă uniți pe tată și pe fiu, își dădea seama, pe zi ce trecea, că dezbinarea se accentua tot mai mult, în loc să se estompeze. Oricît de mult știa ducele să se autodomine, de cum intra Vincenzo în camera unde îl aștepta, Guglielmo simțea împunsătura jignirii. Eșarfa și manșetele elegant brodate de îndrăgostita Ippolita, insolența umerilor lați și frumoși, de unde coborau două linii zvelte care se uneau în strînsoarea viguroasă a taliei fine, risipa fastuoasă a culorilor și privirea, voit mortificată, într-o expresie de respect ocazional, orice mișcare, orice cuvînt al fiului suscita în tatăl obez, bolnav de gută, chircit în fundul unui fotoliu aflat între sobă și un mic cămin, o gelozie sfîșietoare care îl rodea în suflet și pe care numai stima ar fi putut s-o înfrîngă. Dar ducele nu-și stima moștenitorul ; simțea străină de el vibrația inteligenței sale (poate că nici nu i se părea a fi inteligență), îl blama pentru că nu era în stare să depășească exploziile firii sale, că se risipea în flacăra pasiunilor, ba chiar îl lua în rîs ; prin urmare Vincenzo avea dreptate să se bănuiască urît de tatăl său, chiar dacă la rîndul lui nu înțelegea ce însemna acel sentiment — care era mai mult decît ură — iritarea pe care o simt părinții față de copii, cînd se văd excluși din viața acestora.

Tratativele de pace dintre Guglielmo și Vincenzo s-au desfășurat pe o bază politică și dinastică ; era nevoie ca în jur să nu se răspîndească zvonul discordiilor din familia Gonzaga, într-un moment în care în cancelariile ducale se îngrămădeau neînțelegerile asupra celei mai importante dintre afacerile mantovane : căsătoria tînărului principe. Cînd fiul a fost transformat într-un instrument politic,

atunci ducele a mers într-adevăr nespus de iute cu raționamentul, adunînd date și îngrămădind interese, ordonînd cercetări, determinînd pacte și convenții, uzînd, în favoarea sa, de sofisme și false subtilități. Fiind lucru hotărît că soția trebuia să constituie un element de stabilitate pentru Vincenzo, mai mult decît o întîlnire fericită între soț și soție, trebuia ținut seama de sprijinul dinastiei, alianța unor nume, calitatea privilegiilor, utilitatea economică. Și pentru că totul trebuia să fie măsurat, trebuie să recunoaștem că ducele de Mantova avea o mînă de maestru în asemena situații.

Se mai vorbise cîndva de o verișoară a lui Vincenzo, Leonora dei Medici, fiica lui Francesco, mare duce de Toscana, și a Giovannei de Austria, sora ducesei de Mantova. A fost impusă de arhiducele Ferdinand de Austria, cumnat și cu Guglielmo Gonzaga și cu Medici, care cerea pentru fiul său pe sora cea mai mică a Leonorei, Anna. Ducele Guglielmo, deși foarte gelos pe norocul familiei Medici de cînd Cosimo I obținuse pentru el, odată cu titlul de Mare Duce, preponderența asupra celorlalte dinastii italiene care se socoteau totuși mai nobile și mai vechi, a lăsat să i se smulgă consimțămîntul ; pentru ca apoi să desfacă totul de îndată ce Alfonso II d'Este, manevrînd o quadruplă alianță, între principii Italiei septentrionale, îl atrăsese în sînul ei, cu serioase asigurări. Nu era o alianță militară, de neconceput într-un timp cu atîtea dominații străine apăsătoare, dar trebuia să fie o posibilitate de sprijin prudentă și adaptată întru păstrarea posibilelor proprii prerogative ; să le numim libertăți. În realitate, alianța era îndreptată împotriva puterii crescînde a casei Medici și îi reunea pe cei din familiile Farnese, Savoia, Gonzaga și d'Este ; pentru a o cimenta, Alfonso II de Ferrara avea să se căsătorească cu Margherita Gonzaga și Vincenzo de Mantova cu Margherita Farnese de Parma.

Pentru cei din familia Farnese și Gonzaga, pactul matrimonial începea să însemne mai multe ; era mai ales o depunere a armelor, care nu mai fuseseră lăsate de cînd Ferrante Gonzaga, în 1547, cu consimțămîntul lui Carol Quintul, urzise asasinatul lui Pier Luigi Farnesse. Ferrante acționase atunci în total acord, ba chiar sub patronajul marelui cardinal Ercole Gonzaga, dușman de moarte al lui

Paolo III Farnese. Familia Farnese i-a ripostat mai tîrziu, închizîndu-i implacabil drumul spre pontificat. Existau motive de ură atît de grave între cele două familii, încît moartea nu numai că nu le ştergea, ci le accentua în asemena măsură, încît se transmiteau din tată în fiu ; şi tocmai mîna Margheritei Farnese, în vîrstă de 14 ani, trebuia să le şteargă. O zestre bogată de 300 de mii de scuzi avea s-o însoţească pe copilă la Mantova, împreună cu strălucirea pe care i-o dădea faptul că descindea din Maria a Portugaliei şi din marele general Alessandro Farnese.

Nu se poate spune cît de mulţumit a fost Guglielmo Gonzaga să le joace un renghi preanorocoşilor Medici ; a întrerupt tratativele începute cu privire la fiul său şi la Leonora, iar la plîngerile cumnatului arhiduce începu prin a-şi cere scuze cu prefăcută jenă, ca pînă la urmă să declare fără menajamente că, da, el ţinea din inimă la Casa Medici şi o respecta, dar cum ar putea aproba căsătoria Marelui Duce cu acea doamnă veneţiană, atîţia ani concubina sa. Şi apoi, micile prinţese ieşeau împreună cu ea, se arătau în caleaşca ei, ele, fiicele Giovannei de Austria, nepoatele împăratului... Cum tolera Marele Duce o asemenea ofensă adusă memoriei surorii sale ?

Doamna veneţiană era Bianca Cappello, mare ducesă de Toscana, din 1579. Atît ea cît şi Francesco dei Medici au simţit, una după alta, împunsăturile de care cocoşatul din Mantova nu-i cruţa deloc. Dar cum erau prea fini, au tăcut amîndoi ; aveau să-şi amintească bine de afront la momentul potrivit.

Vincenzo conta pe căsătorie ; ştia că, odată cu soţia ar fi avut din nou o curte bogată, tot apanajul la înălţime, o independenţă recunoscută şi drepturi pe care nici măcar tatăl lui nu i le-ar mai fi putut uzurpa. Rudele soţiei, oameni de viţă nobilă, ar fi fost probabil de partea sa ; şi poate că Guglielmo, sub influenţa lor, s-ar fi hotărît să deschidă secretariatul privat unde se tratau afacerile de stat într-o atmosferă strict secretă, chemîndu-şi fiul la o reală colaborare în conducere, deşi limitată. Vincenzo nu simţea în el dorinţa de a conduce, care poate degenera la tineri, mai ales cînd nu au mintea destul de coaptă, într-un abuz de putere, dar avea capacitatea de a conduce, moştenită

din cea mai pură sevă a viței Gonzaga. Să vină prin urmare soția și să se hotărască treburile de familie.

Chiar „treburi de familie" definește tînărul prinț căsătoria sa, cînd o anunță într-o scrisoare plină de dragoste iubitei sale Ippolita Torricella ; și adaugă imediat : „Nici soția, nici altcineva nu mă va face să-mi smulg inima de acolo de unde am dăruit-o", desigur, fără a avea intenția să jignească în soția sa pe viitoarea ducesă, și nici femeia. Separase de mult noțiunea de căsătorie de aceea de dragoste, așa cum fac oamenii conduși de-un instinct pur social, dar supuși capricioaselor dorințe înfocate ; iar în privința dragostei, era loc de-ajuns pentru toți în acea inimă largă : soție, amante, fii legitimi, fii naturali. Nu i se părea nici un fel de problemă faptul că iubirea lui pentru Ippolita ar putea deveni, cum spunea el hiperbolizînd în stilul secolului „un rug al dragostei", în zilele de la sfîrșitul anului 1580, cînd se hotărăște și se definitivează logodna lui cu Margherita Farnese. Foarte încîntat de logodnica lui, o asigură că nu și-ar fi dorit o alta, și între timp se lasă pradă iubirii față de Ippolita ; fără să țină seama de limite, îi scrie scrisori lipsite de reticență, aproape că nu-și controlează cuvintele : începe de pildă : „Am atîtea să scriu și să strig că nu știu de unde să-ncep" arătîndu-ne cu acel „strigăt", puternic exprimat, calitatea pasiunii sale.

Povestea de dragoste a lui Vincenzo, așternută în scrisorile lui intime, o datorăm scrupulozității înrăite a unui secretar care pare a fi și este Marcello Donati ; și vom insista asupra intervenției secretarului, pentru că deși la curțile princiare era obiceiul de a se păstra copiile scrisorilor, obiceiul acesta nu includea și scrisorile de dragoste ; într-adevăr, copiștii rareori se ocupau de scrisori de dragoste, care nu prea apar în documentele de arhivă ; dealtfel, deși Vincenzo a scris o viață asemenea scrisori n-o cunoaștem decît pe cea privind-o pe Ippolita. Ce calcul sau ce bănuială l-a împins pe Donati și i-a condus pana în exclamații și vocative de acest fel, nu se știe ; să se fi temut oare de vreo răbufnire a tînărului principe și să fi voit să aibă la îndemînă mărturia întregii povești, în termenii ei exacți, pentru a putea să acționeze oportun la nevoie, sau să fi ascultat de ordinele ducelui Guglielmo care și-ar fi transformat astfel supravegherea asupra fiului într-o

indiscreție tulbure, sau să-și fi făcut datoria cerută de serviciul său, accentuînd-o cu un capriciu de povestitor indiscret al unor documente cu pur caracter uman ; cert e că subtilul medic umanist a copiat cu mîna lui nu numai scrisorile lui Vincenzo către Ippolita, dar și pe toate celelalte, adresate altor persoane dar care referindu-se la același subiect, dîndu-ne o poveste ordonată despre această intrigă pe care a notat-o într-un carnet, pînă cînd, obosit, sau prea solicitat de misiuni politice, sau de alte ocupații, a lăsat în pagini albe sfîrșitul povestirii.

Nu are importanță ; e de ajuns să răsfoim primele pagini ale carnetului pentru a respira aerul de roman. Scena se deschide în momentul cînd sosește portretul Ippolitei ; și iată-l pe Vincenzo improvizînd înflăcărat :

„Portretul vostru mi-a fost nespus de drag ; nu mai am altă dorință decît să mă gîndesc la dumneavoastră, pentru că mi-am pus toate speranțele în dumneavoastră viața mea. Mă mulțumesc să privesc măcar efigia celei atît de mult iubite de mine ; astfel, doamna sufletului meu, vă rog să fiți încredințată că dragostea mea nu este dintre cele care să treacă ușor, și că ea va dura cît timp voi trăi..."

A fost ușoară trecerea de la acel „Dumneavoastră" de curte, la confidențialul „dumneata", reluat în următoarele scrisori unde protestele se accentuează, crescînd în intensitate :

„Dimineața și seara și toată ziua vorbesc cu dumneata și nu-mi răspunzi niciodată, viața mea ; poate că o faci pentru a chinui și mai mult această inimă îndurerată, dar n-ai dreptate, pentru că e atît de chinuită că nu poate vedea pe aceea care-o ține în viață, încît dacă nu va fi ajutată se va stinge și poate că sufletul va ieși din trup pentru a se bucura de dulcea viziune pe care o port ca sculptată în inimă... nu e ființă pe lume să poată iubi mai mult decît te iubesc eu, pentru că numai dumneata ești toată speranța mea și tot ce am mai bun pe lumea asta... Lumina ochilor mei, dacă n-aș spera să te văd în curînd, cred că durerea prea mare m-ar ucide. Nu doresc nimic altceva pe lumea asta decît să te pot sluji, cu prețul propriului meu sînge, implorîndu-te să nu uiți că sînt în puterea dumitale și să fii sigură că nimic nu mă va putea depărta și că voi rămîne neclintit ca o stîncă lovită de valuri, care, cu cît e mai lovită,

cu atît se întăreşte mai mult... păstrează-l în viaţă pe sclavul dumitale în lanţuri, care-ţi sărută de mii de ori mîinile... Suflet al acestei vieţi trudite... prea dulcea mea viaţă, mîngîierea sufletului meu îndurerat, doamnă a inimii mele, regina mea, stăpîna mea, iubita mea dragă.“

Retorica netemperată a îndrăgostiţilor ; dar de o savoare deosebită ; pentru că vom vedea cum, sub impulsul unei vivacităţi care repetă dansul sîngelui, cuvintele urmează crescendo-ul hiperbolic al unui limbaj pe care Vincenzo era obişnuit să-l asculte şi-l asculta pentru pura sa plăcere ; deci, limbajul „commediei dell'arte“, pe care-l vom regăsi şi în alte dovezi scrise în maniera teatrală de atunci, de exemplu, în scrisori înflorite ale comicilor din vremea aceea, stil reluat aici nu din rolul lui Pedrolino sau Arlechino, ci din al îndrăgostitului, Lelio, din trupa comedianţilor.

Chiar pe vremea aceea, Vincenzo reunea la Mantova trupe de comedianţi, îi asculta cum recită, le proteja pe actriţe, comenta comedii şi tragedii ; şi e semnificativ faptul că, vorbind de dragoste, a reuşit să-şi însuşească accentele teatrale care îl emoţionaseră. Recunoaştem aici pentru prima oară semnul sub care se vor desfăşura aventurile lui Vincenzo, evoluînd spre stilul somptuos teatral din anii săi maturi : singura eliberare ce pare a-i fi fost sortită cra transfigurarea în alegorie a vieţii sale.

Ippolita era numită şi Andromeda, poate pentru că era brunetă, sau ca o reminiscenţă a lecturilor sau a reprezentaţiilor teatrale. Să-i aparţină ei, sub numele lui Perseu, măgulește la Vincenzo pasiunea travestirii : tînărul insistă să semneze cu acest nume numai din pură plăcere, paravanul numelor false fiind mult prea subţire pentru a putea rezista indiscreţiilor. Ippolita aparţinea nobilei societăţi din Parma şi nobilei societăţi din Reggio, acel Reggio — Reggio elegant din Cinquecento — *„Reggio al oamenilor de bine, nobilul Reggio“* după cum spunea Aretino. Închisă într-un cerc exigent de relaţii mondene, şi tocmai de aceea supravegheată şi spionată, la Torricella se poate ajunge cu greu ; trebuie să-ţi aduni complici, să ceri ajutor, să te fereşti, să te încredinţezi contesei de Sala ; cui altcuiva decît ei ? Barbara, ca o mare doamnă, se preface că nu se pretează la un rol de intermediară

și trece misiunea unor confidente ale sale, doamna Anna și doamna Lavinia, care, sub tainicul îndemn al contesei, iau în primire biletele, scrisorile, darurile, le trec pe ascuns Ippolitei, primesc răspunsurile, îi pun pe curieri să zboare la Mantova, într-un ritm de intrigă și suplețe specific Commediei din Cinquecento ; nu lipsesc nici replicile care răbufnesc de trivialitate, cum se întîmplă cînd Vincenzo scrie : „Cred că mi s-a scris să-i dau vreo patru pumni, ca să nu zic o ciomăgeală lui Scipione ; ca să nu greșesc, a primit de la mine și pumnii și ciomăgeala" ; sau cîte un *motto* burlesc, ca atunci cînd a trimis la Colorno un coș cu pește, dăruindu-l întregii trupe, dar, în special „bietei Isabellina", pentru că „e gravidă și nu cumva să nască un copil cu un pește pe nas".

Pentru a-i păstra *motto*-ului toată culoarea sa, va trebui să explicăm că Isabellina era o pitică, poate aceeași care a trăit și la curtea Ducesei de Ferrara (frate și soră își trimiteau mereu pitici, comedianți și cîntăreți), cea pe care Tasso a copleșit-o cu atîtea madrigale, în care uneori insistența diminutivului rezolvă grația inventivității într-o afacere de curte :

„Isabellina non fuggir Grechino
che non è can rabbioso
ma cagnino amoroso... etc, etc. [1]

Lui Vincenzo îi plăcea atît de mult această pitică ce pare să fi avut un umor foarte picant, încît și-o făcuse confidentă. Astfel că de cîte ori cei douăzeci de ani ai tînărului strigau prea tare, îl amețeau și-l împiedicau să asculte și să înțeleagă capriciile femeiești ale Ippolitei, din apartamentul piticilor, decorativ și grațios, totul fiind miniatural, se ivea mărunțica ambasadoare, purtîndu-și vălul, mănușile și jupa de mătase ; asculta proteste și recomandări, părăsea Mantova, lăfăindu-se într-o caleașcă mult prea mare pentru ea ; ajungea la Colorno ; se întorcea apoi purtînd mesajele de dragoste ale Ippolitei, cele informative ale Laviniei, cele insidioase ale Contesei de Sala ; o

[1] Isabellina nu fugi de Grechino
că nu-i cîine turbat
ci un cățel înamorat... etc., etc.

vedeai alergînd vioaie pe urma paşilor principelui, cu răsfăţuri exagerate, parcă lunecîndu-i în preajmă, în timp ce el privea portretul iubitei, şi devenind ecoul suspinelor îndrăgostitului cu o bufonerie catifelată care nu jignea, ci accentua dragostea lui Vincenzo.

Din noiembrie, schimbul de scrisori, de pachete şi de daruri se înteţeşte ; Ippolita trimite amintiri feminine — panglici şi manşete brodate cu culorile şi herbul său ; Vincenzo jura că avea să poarte acele preţioase obiecte cît timp va trăi, „cîtă vreme oasele îmi vor susţine trupul" ba chiar că avea să le ia cu el şi în mormînt, şi trimite la rîndul lui căţeluşi pufoşi, atlaz sau mătăsuri fine, bijuterii de valoare, coşuri cu peşte ; acestea din urmă, pare-se, fiind daruri foarte apreciate, dar care necesitau un transport mai rapid şi mai abil decît oricare altul ; ajungeau la Colorno unde se găseau întotdeauna gata să le primească Anna sau Lavinia (ele aveau totdeauna partea lor, ca şi contesa de Sala) şi de acolo, imediat, ca şi cum ar fi venit din partea lor, o porneau spre Reggio.

Că Ippolita era îndrăgostită se vede prea bine, fiindcă suferea din plin, era nervoasă în proiectele legate de şederea ei la Parma sau a principelui la Reggio, tremura dacă el se rănea la mînă în vreun turnir, îl socotea crud cînd întîrzia să-i scrie, se îngrozea de vorbele pe care i le-ar putea spune duşmanii dragostei lor, printre care se număra episcopul d'Osimo, prieten intim al casei Farnese, vrăjmaş foarte înverşunat ; îngrijorată mai ales de acesta, nu se simţea aceptată în cercul ce ocroteşte o femeie care nutreşte un amor leal şi era îngrozită ; lui Vincenzo nu-i mai erau suficiente hiperbolele, frazele lui Lelio nu-l mai ajutau acum cînd nu mai era vorba de declamaţii, ci de consolări ; cuvintele de suferinţă ale iubitului „suflet nenorocit, viaţă neconsolată, inimă îndurerată" se rostogoleau fără ecou. Poate că Ippolita înţelegea că el făcea parte dintre bărbaţii la care numai atracţia fizică stabileşte o comunicare, şi simţea durerea acestei descoperiri, ca şi dorinţa pătimaşă şi iute, fulgerătoare de a se amăgi. Nu era scăpare ; trebuia să se renege, să se prosterneze la picioarele dorinţei masculine, să caute şi ea în prezenţa fizică a amantului deplinătatea amorului. Plecă, sosi la Colorno, primită cu duioşie de Contesa de Sala, deveni cu toată fiinţa o chemare. În

Vincenzo ideea de a ajunge la ea coincidea cu cele mai aprige dorințe ale sale și-l făcea să-și muște buzele de nerăbdare, dar în clipa aceea nu se putea mișca negăsind față de tatăl său un motiv justificat de a părăsi Mantova. În zadar cerea învoire să plece la Parma în preajma sărbătorilor de Crăciun sau de Anul Nou ; și poate că intenționat găsea un răspuns negativ la cei din familia Farnese, prin mijlocirea episcopului d'Osimo și cu aprobarea ducelui Guglielmo ; desigur că dacă Vincenzo s-a dus la Ferrara, n-a putut ajunge la Colorno. Veni Crăciunul și, în locul principelui, sosi contele Claudio Gonzaga de Novellara cu o scrisoare pentru Contesa de Sala și alta pentru Torricella ; dar acum aceasta nu se mai mulțumea cu atît, simțea că nu ea ocupa toate gîndurile lui Vincenzo, trăia singurătatea chinuită de suspine a amantelor. S-a închis în ea ca un melc în cochilie ; n-a mai scris, l-a lăsat pe Vincenzo să înnebunească și să-i scrie ca scos din minți.

Pitica Isabellina a alergat la Colorno să explice situația, s-a dus să discute cu contesa de Sala, cu doamna Lavinia, cu însăși Ippolita ; doamna Lavinia și-a luat misiunea de a o convinge pe frustrată, și a reușit s-o potolească (vai, Ippolita nici nu cerea altceva și cine știe dacă suferea în timp ce capitula). Vestea acestei capitulări ajunse la Mantova și-l surprinse pe Vincenzo în timp ce se pregătea să ia parte la un turnir ; o primi printr-un anume părinte Tullio, foarte înclinat spre indulgență, ceea ce a făcut ca tînărul să întrunească în bucuria lui primirea mesajului și imaginea vrăjită a „mamei" de la Colorno ; nu mai știa cum să-și arate recunoștința, simțea cum i se întăresc mușchii, striga „Voi face minuni la turnir !". Alese o bijuterie pentru Barbara, și-și oferi Ippolitei viața. „Dați-mi o foaie de hîrtie !"... „De unde eram pe jumătate mort, am înviat numai pentru a o servi pe dulcea și buna mea Andromeda pe care o iubesc mai mult decît orice pe lume !", scrise el cu o pană care dansa ușoară.

Poate că Vincenzo a reușit s-o vadă pe Ippolita în perioada dintre ianuarie și februarie 1581 ; cu siguranță, la jumătatea lui februarie, pornind-o la drum pentru nunta din Parma, a trecut pe la Colorno, unde a rămas o săptămînă. Această oprire, înainte de căsătorie, a scandalizat și

Parma și Mantova ; și contesa de Sala susținea cu fermitate că vizita principelui era un omagiu adus ei, „mamei", „surorii", prietenei și rîdea de furia ducelui Guglielmo, care n-avea să i-o ierte. Vincenzo, prins în laţul senzualităţii, se bucura de faptul că punea la picioarele Ippolitei insolenţa gestului său ; ea l-a crezut în sfîrșit (în acel februarie simţea o reîntoarcere a îndoielilor și aproape că reușise să-și revină, ca să se lase, apoi, din nou învinsă). Printre cei de la Colorno, agitaţi de ticăloșia pornirii amoroase a tînărului principe, poate că singura care tremura era Ippolita. Știa că primește mai mult decît era permis ; și nu voia să-și pună întrebări prea profunde pentru a nu-și mărturisi că în acest „mai mult" era într-adevăr prea puţin : un strigăt, o înflăcărare, nu departe de reducerea la nimic.

Margherita Farnese a sosit la Parma în perioada ianuarie-februarie a anului 1581. Îl lăsase în Flandra pe tatăl ei — guvernatorul acelui ţinut pe care Spania voia cu tot dinadinsul să-l subjuge — ocupat în acţiunea sa de guvernare și de cucerire, excelent sub ambele aspecte, lucru de care Filip al II-lea și-a dat foarte bine seama cînd l-a numit în acea funcţie. Situaţie foarte bine înţeleasă : încît, nevoind să-i lase o autonomie absolută, a chemat-o alături de el și pe mama lui, Margherita de Austria, fiica lui Carol Quintul și ducesă de Parma, încredinţîndu-i ei toate drepturile civile. Alessandro Farnese se ridică împotriva împărţirii puterii, încercînd s-o convingă pe mama lui să renunţe, dar a aflat prea puţină înţelegere la înţeleapta bătrînă care dobîndise multă energie și capacitate intelectuală în viaţa ei aventuroasă (ce-i drept a avut nevoie de trei ani ca să părăsească locul pe care i-l încredinţase regele Spaniei). Încă nu venise pe atunci timpul vestitului asediu de la Anvers, unde Alessandro Farnese avea să dovedească, în afara vitejiei și a fermităţii de soldat, abilitatea strategică a unui excelent general ; dar el, nu numai că lăsase să i se întrevadă asemenea calităţi, dar le și afirmase. Educat în spirit italian, Alessandro Farnese a adus echilibru în viaţa militară, acea reală eleganţă a intelectului, fermitatea lipsită de ferocitate, raţionamentul viu și luminat al italienilor care știu să înţeleagă în propria lor

umanitate umanitatea celorlalți ; și i-a reușit ceva de neînchipuit : numit guvernator de regele Spaniei care era atît de urît de popor, izbuti ca el personal să nu fie urît.

În 1587 îi muri soția, Maria de Portugalia, lăsîndu-i trei copii, Margherita, Ranuccio și Odoardo ; această principesă fusese frumoasă, dar în primul rînd celebră prin virtutea ei. Se povestea despre ea o istorioară semnificativă : sosind în Italia, cineva i-ar fi dat să citească Biblia curților italiene din Cinquecento : *Cançonierul* lui Petrarca ; și ea, de cum și-a aruncat ochii asupra cărții, a azvîrlit-o cît colo, arătîndu-și tot disprețul față de persoana care îndrăznise să-i ofere o carte atît de imorală.

Este posibil ca disprețul ei să fi ascuns un suflet atît de ispitit de dragoste, încît să-i fi simțit arsura ca de păcat ; fără îndoială, Maria de Portugalia era o femeie amară, neîncrezătoare, obișnuită să răsucească în mintea ei îndoielile și chinurile unei nemulțumiri stîrnite de gelozia care, dealtfel, avea motiv să existe, deoarece soțul ei, Alessandro Farnese, se lăsa bucuros înflăcărat de alte femei, după cum s-a văzut pe vremea pasiunii sale fățișe față de contesa de Sala. Din nenorocire pentru el, moștenitorul ducatului, Ranuccio, avea să-i semene mamei ; dar Margherita nu-i semăna, fiind foarte încîntată de Petrarca, Ariosto și poezie în genere. În afara muzicii și a poeziei, Margheritei îi plăceau dansul, cavalcadele, reprezentațiile teatrale, mesele cîmpenești, goana prin grădini, compania pajilor și a domnișoarelor de la curte, toate distracțiile de la palat pe care ea le hiperboliza ca pe un basm, cu magica și vesela fantezie a copilăriei ; și duios de copilăroasă, avea o anume blîndă luciditate, descărcată de orgoliu, lucru rar la o principesă din vremurile acelea și cu atît mai rar la cineva din familia Farnese.

Cînd Margherita a părăsit casa pentru a se căsători cu Vincenzo Gonzaga, avea frageda vîrstă de 14 ani. Venise de la Namur, călătorind veselă, însoțită de damele de onoare, numind aventură orice întîmplare neînsemnată din timpul călătoriei, aplaudînd zăpada, ceața, rîurile înghețate, peisajele cristaline din toiul iernii. La curte i se pregătiseră serbări fără număr cu ocazia nunții ; alături de cei din familia Farnese, se aflau marii latifundiari ai ducatului, familiile Pallavicini, Scotti, Sanseverino și o mulțime de

invitați de seamă din Milano, Ferrara, Brescia, Reggio, Mantova, Cremona, pregătiți de ceremonii între Parma și Piacenza, gata să sesizeze emoțiile tuturor și intențiile fiecăruia. De fapt, ducele Ottavio vroia ca prima întîlnire a celor doi miri să aibă loc la Piacenza, chiar în sala în care cu ceva mai mult de treizeci de ani în urmă, în 1547, Pier Luigi Farnese fusese asasinat din ordinul lui Ferrante Gonzaga. Sensul politic pe care voia să-l dea întîlnirii e ușor de intuit ; alianța matrimonială de azi trebuia să șteargă neuitatul delict. Vincenzo venise să înfrunte cu mare veselie și morții și vii, urmat de o mare suită de cavaleri, în ziua de 25 februarie ; se întîlni cu soția care-l aștepta în Cittadela, în capătul scărilor, înconjurată de doamnele ei de onoare ; au trecut apoi cu toții în sala de recepție, luîndu-și fiecare locul, și aici, ducele Ottavio, omul ale cărui zîmbete le numărai pe degete, a fost auzit spunînd că doamnele de față nu erau de fapt prea bune petitoare fiindcă, adăugă el după o scurtă pauză care le îngheță pe toate, nici una nu s-a gîndit să împreuneze mîinile mirilor. Pornind de la acest început, Vincenzo, nespus de vesel în timpul mesei, nu mai conteneа, murmurînd oricui vroia să-l asculte cît de frumoasă îi era mireasa și cît de mult întrecea ea în realitate portretele trimise. Între timp, în sala de dans se auzeau cîntînd viorile ; și ca o ciudățenie, dealtfel nu singura la această ieșită din comun întîlnire de la Piacenza, dansul a fost deschis chiar de episcopul d'Osimo, monden și încîntat, urmat apoi de toți ceilalți. Dar o extravaganță și mai mare a fost aceea că printre doamnele venite cu contesa de Sala se afla și Ippolita, prezentă probabil la serbările nupțiale pentru a pune la încercare jurămîntul pe care tînărul Gonzaga i-l făcuse de atîtea ori, asigurînd-o că „nici soția, nici altcineva" nu i-ar fi schimbat sentimentele. Se întîmplă însă contrariul : și Ippolita a trebuit să suporte amarnice umilințe care au închistat-o în lacrimi și ură. Un mister de neînțeles este faptul că însăși contesa de Sala și-a condus eleva la acea confruntare temerară. Nu există nici o îndoială că ea a adus-o, și cu consimțămîntul ducelui Ottavio, după cum relevă trimisul din Mantova, Zibramonti, căruia Farnese i-a afirmat în scrisori limpezi că o sfătuise pe contesa de

Sala să vină împreună cu Ippolita, pentru că aceasta „fiind o tînără foarte simplă, sau mai bine zis fără prea multă minte", nu aveau de ce să se teamă că ea ar putea stîrni vreo dezordine. Întortocheala unor asemenea experimente nu scapă nimănui ; și în privința părerii pline de dispreț a lui Farnese, trebuie să remarcăm că tocmai femeile fără minte provoacă dezordine ; iar „simplitatea" Ippolitei era probabil blîndețea unei dezarmate.

Nunta a avut loc la 2 martie 1581. Și, începînd cu Barbara și cu Ippolita, toți și-au dat seama, în curînd, că Vincenzo pornea la o nouă poveste de dragoste, cu Margherita. De îndată ce-și oprise privirea asupra ei, observase că și ea era dintre cei ce consideră lumea ca punct de plecare spre o proprie fantezie. Și s-a grăbit s-o primească în sufletul lui ; nu o umbrea prezența Ippolitei care se topise odată cu descoperirea Margheritei, a ochilor îndrăgostiți ai Margheritei, a vivacității copilăroase și feminine a Margheritei. Fuziunea iubirilor trecute cu cele prezente sau fuziunea celor prezente, armonizate în scopul unei maturizări fizice, s-a petrecut în mod firesc și cu Vincenzo, fără ca acest fapt să denunțe o dezordine morală. Cel mult o deficiență morală. Atent la chemările din afară, el nu căuta să le analizeze în eul lui profund, nu le cerceta în orele de liniște, ca să le constate rezistența, ci pur și simplu le accepta, în virtutea unei vitalități abundente, necontrolate ; îi aparțineau, dar și trecuse dincolo de ele. Chiar dacă în el se frămîntau anxietăți și stări melancolice, nu-și dădea seama ; și se va simți de mai multe ori reînnoit cum se simțea acum, cu Margherita, în acest sfîrșit de iarnă, în timp ce asupra Parmei iarna istovită își juca pînă la destrămare ultimele văluri ale ceților.

După patru zile de la căsătorie, mirii locuiau la Borgo San Donnino, cu curtea lor privată, lăsînd oaspeții să se bucure de serbările din Parma. Această fugă ce ar putea avea aerul unei răpiri nupțiale, ascundea în schimb o taină atît de dureroasă, menită să impună tăcere în jurul ei.

Totuși cine trebuia să fie înștiințat, fusese. Ducele Guglielmo, la Mantova, după ce a simțit greutatea evenimentelor, a avut dreptate să se alarmeze ; și scoțîndu-l din

vizuină pe Marcello Donati, din biroul lui supraîncărcat de codice şi cărţi, îl trimise imediat la Vincenzo.

Grăbindu-se în felul lui lent, Donati ajunse la Borgo San Donnino unde a avut o discuţie cu principele. L-a găsit emoţionat şi stupefiat şi înţelese într-o clipă că nu era vorba de ceva uşor. Între cei doi, soţ şi soţie, era un obstacol, poate un maleficiu, poate un blestem ; şi cele povestite de Vincenzo secretarului său constituie un document care ar cere să fie relatat, într-atît e de demn de milă şi de iritant ; dar nu se poate. Vom spune, prin urmare, că tînărul ajunsese chiar să admită că în prima noapte a nunţii e posibil ca el să fi fost prea slab, prea dezorientat cînd s-a trezit în braţele unei făpturi atît de fragile şi greu de cucerit ; dar în nopţile următoare, nu, ce-i drept. Martore erau doamnele de onoare care au dojenit-o cu severitate pe Margherita pentru puţinul ei curaj de femeie. „Şi ce însemna acest leşin ?" o întrebaseră ele cu asprime în priviri. Mititica făgăduise că va fi viteză şi-l primi pe soţul ei cu un zîmbet eroic ; dar după aceea, urlete şi plînsete de martirizată făcuseră ca doamnelor de onoare din camerele alăturate să li se încreţească pielea.

Donati rumegă îndelung, prezentă o relatare temperată ducelui, o defini prea tînără pe Margherita, printr-o perifrază politicoasă „încă nu i-a înflorit minunatul dar", însă după cîteva zile, în urma unei vizite medicale, trimise diagnosticul : cu greu soţia ar putea face faţă rolului ei ; şi, fără îndoială, nu ar putea da un moştenitor familiei Gonzaga, decît cu riscul vieţii ei şi a copilului.

Ducele de Parma, informat şi el în acelaşi timp, simţi că-i îngheaţă sîngele în vine la asemenea lovitură ; îi murmură în mare secret celе auzite episcopului d'Osimo care pusese îndelung la cale căsătoria şi-l dojenise pe Vincenzo pentru nebuniile lui cu Ippolita ; acesta, frecîndu-şi nervos mîinile, se declară „stupid, fără minte şi disperat" şi abia, abia de şi-a revenit încît să poată participa la sfatul ţinut de duce cu confesorul iezuit de la curte. Şi toţi trei au ajuns la sugestia lui Donati, anume aceea de a solicita părerea celui mai renumit medic chirurg al vremii, Acquapendente. Acquapendente a fost chemat la Parma, unde s-au întors şi tinerii căsătoriţi ; răspunsul medicului păru încurajator ; s-au reluat serbările într-un

ritm și mai vioi, luminate de cascadele de rîs ale contesei de Sala. Chiar de la curtea principesei, cel mai minuțios informator al ducelui Guglielmo, Cesare Gavriani, atașat ca gentilom de onoare al Margheritei, trimitea relatări în legătură cu balurile, serbările și micile discuții de culise de la curte, amintind și de prezența Ippolitei, care îi scotea pe toți din sărite ; și, în toată atmosfera aceea de fleacă-reală, anunța sobru că Acquapendente găsise mai bună situația soției decît s-ar fi gîndit. Vincenzo întărea detaliat aceeași veste, scriind el însuși. Pînă cînd Acquapendente, terminîndu-și vizitele medicale, se reîntoarse.

Totul era ținut în mare taină. Și Margherita își păstra arzătorul secret care o umilea, îngrozită de apăsarea acestei poveri ; nici n-a încercat să pară vitează, dimpotrivă, cerea îndurare, în timp ce se amuza, cu efuziunea celor 14 ani ai ei, rotindu-se în jurul ei, sau alintînd o maimuțică, sau încercînd un pas de dans sau cîntînd în acordurile lăutei. Ce însemna să fie străină de propria-i feminitate a trebuit să înțeleagă cu brutalitate sub mîna lui Acquapendente ; dar de ce o trădase natura și pînă la ce punct ajungea gravitatea trădării nu putea și nici nu vroia să înțeleagă.

Nopțile ei erau crude. Încercau s-o facă aptă căsătoriei prin mijloace mecanice în urma cărora sîngera ; și Vincenzo se ducea la ea aproape în fiecare seară, copleșind-o cu efuziunile amoroase, excitat și în mod ciudat fascinat. Declara alor săi că-i era cu neputință să stea alături de ea ca un frate ; și povestea apoi ceea ce se petrecea în patul nupțial, cu amănunte uluitoare. Îndrăgostita Margherita accepta toate torturile care-i dădeau dreptul să-și iubească soțul ; cînd îl vedea, speranța și o palidă bucurie îi luminau chipul.

Absorbită de povestea ei intimă, Margherita era prea puțin preocupată de alte interese, și-i lăsa pe gentilomii din Mantova să se mire, scriindu-i ducelui Guglielmo despre aceasta. Familia Farnese plătea pentru ea o dotă importantă, trei sute de mii de scuzi de aur și ar mai fi adăugat și bijuterii și îmbrăcăminte ; dar cum bătrînul duce Ottavio se ferea să-și lase banii pe mîna nepoatei, ea bucuros se lipsea de ei, ordonînd și comandînd cu inconștiența fragedei vîrste mai degrabă decît cu conștiința rangului

ei, dar totdeauna reținută. I se făcuseră cîteva rochii frumoase ; și foarte frumoase cînd Guglielmo, la două luni după căsătorie, și după amînări al căror sens amar numai ea îl cunoștea, s-a hotărît s-o invite pe soția lui Vincenzo la Mantova.

De îndată ce fu hotărîtă plecarea, toți își dădură seama că Margherita își schimbă firea ; începu să pretindă și să probeze rochii de mare lux, una țesută în fir de aur, brodată toată în aur și argint, de un fast uluitor, și o altă rochie și mantilă din atlaz alb, cu guler mare, înalt, și cu o pălărie fronsată ; această mare de sclipiri stăvilite de digurile flexibile ale cordoanelor de aur și argint consimțea să-și potolească tonul numai în discreta iridescență a unei broderii de perle ; și pe pălărie, un mănunchi de pene albe încheia emfaza secentescă a apariției cu un oarecare aer teatral, dar de amplă respirație, care amintea de ritmul unui balet monteverdian.

Muzica, după cum am mai amintit, nu era atît o distracție sau o excitare pentru Margherita, cît o condiție necesară de exprimare. La curtea ei, anunța gentilomul de onoare Cesare Gavriani, scriindu-i ducelui de Mantova, muzicanții îi erau totdeauna la dispoziție : harpe, lăute și flaute în muzica de cameră, suflători și tamburine cînd ieșea la aer liber, în trăsuri sau călare. Tot convoiul venise la Mantova cu un program prevăzut pe tot timpul călătoriei ; deoarece grupul de călători avea să navigheze în corabia de gală pe canaluri și rîuri.

De la Parma au plecat în ultimele zile ale lunii aprilie, cîntînd din gură și la instrumentele muzicale ca la operă, într-un final de prim act. Consolată de asemenea armonie, călătoria a fost plăcută. Și în ultima zi a lunii aprilie, cînd mica principesă și-a făcut intrarea în noua ei patrie, ea ar fi părut copleșită de prea albul gătelii de mare gală, dacă n-ar fi susținut-o speranța și vitalitatea ei ingenuă și vibrantă, dînd o oarecare strălucire paloarei sale. Aprilie înclina spre mai ; în acest anotimp, lumina care coboară asupra Mantovei aprinde turnurile, înflăcărînd cu blîndețe vechiul sînge al cărămizilor, se oprește pe înaltul caselor și al palatelor ca deasupra unor frunți pe care să le trezească (și, într-adevăr, le trezește, iar dinspre porți se văd ieșind, îmblînzite, zeloasele femei reprezentante ale

matriarhatului, cu o strălucire în ochi care cere să fie susținută de dragoste). Citadin vesele, pieţele mantovane din centrul oraşului se deschid una într-alta, aidoma unor săli mari puse la dispoziţia poporului : din mica piaţă San Andrea dai spre lunga şi înstărita piaţă delle Erbe, spre careul pieţii Broletto şi spre marea piaţă a domului, unde se ajunge din umbra unei arcade, în timp ce pasul încetineşte, bucurîndu-se de înclinaţia terenului în urcuş, pînă ce atinge lin porticul palatului ducal.

Anotimpul îi îmbie pe mantovani să iasă din case, după lunga răbdare încercată în timpul iernii ; şi iată-i pe toţi, artizani, negustori, agricultori, oameni din popor, cu glasurile lor robuste, folosind un limbaj propriu muncii lor de toată ziua, revărsîndu-se dinspre o piaţă într-alta, privindu-i pe cei invitaţi în caleştile lor, recunoscîndu-i, povestind despre ei anecdote cu o libertate foarte dezinvoltă, cîteodată chiar usturătoare : care nu exclude totuşi respectul şi devotamentul.

De la Ferrara veniseră ducele Alfonso d'Este şi ducesa Margherita Gonzaga, mult iubita soră a lui Vincenzo, complicea lui, prietena lui, partizana lui, mai mult roşcată decît blondă, mai mult focoasă decît strălucitoare. Ducii de Ferrara au venit cu o suită nespus de elegantă, cu damele de onoare gătite şi radioase, cu delicatele cîntăreţe şi manieraţii cavaleri. Frumoasele din Mantova, din Monferrato, din Parma şi Ferrara treceau în trăsuri, oferindu-şi vederii chipurile în corolele albe ale gulerelor bogate şi înalte, de stil spaniol, tivite cu dantele ; se aplauda mireasa care pălea cu stoicism în veşmintele ei, încărcate cu broderii în fir de aur şi nestemate ; se ascultau concertele doamnelor, bărbaţii se întreceau în turniruri purtînd fiecare culorile doamnelor favorite, se dansa cu doamnele ; se respira aceeaşi atmosferă feminizată. Doar camera nupţială rămînea, cu uşa ferecată, loc de mortificare.

Ducelui Guglielmo i se părea că trebuie să-şi poarte cocoaşa cu o oarecare uşurinţă, din moment ce exista pe lume cineva şi mai umilit decît el. Ba chiar o dată a încercat să danseze o *gagliardă* [1], dar încercarea nu i-a izbutit şi poate că i-a redat conştiinţa aspectului său simpla

[1] Dans vechi din epoca Renaşterii.

lunecare a privirii unei femei, oscilînd între dispreț și milă. I s-a dus buna dispoziție ; și, într-o seară, în timp ce doamnele făceau muzică, văzînd cum toată lumea urmărea cîntul și sunetul viorilor și al lăutelor, și cît de mare era plăcerea de a privi și de a admira frumoasele chipuri, mîinile elegante, tinerele căpșoare gînditoare, Guglielmo nu-și mai putu stăpîni propria-i intoleranță. Se adresă ducelui Alfonso d'Este, exclamînd cu glas tare : „Mare lucru și femeile ! Pe cinstea mea că mai degrabă aș vrea să fiu măgar decît femeie !", apoi, întorcîndu-le spatele, se ridică (muzica se frînse, parcă făcută țăndări) și după ce invitații au fost poftiți să treacă în salonul de spectacole, porunci să se joace o comedie de Zanni cu interludii muzicale scrise de el însuși. În Arlechini, în Matamoros, în Francatrippe, în Graziani, el nu vedea doar o caricaturizare lipsită de maliție, ci batjocura umanității însăși.

Totuși, după ce s-au epuizat serbările și au încetat motivele de jignire, Guglielmo și-a dat seama că nora lui îi stîrnea curiozitatea ; o privea ca pe o curiozitate pe care dorea să o înțeleagă, atît de diferită și de îndepărtată și totuși atît de asemănătoare lui în destinul comun de ființe trădate de natură. Era interesant de urmărit cum avea să-și poarte condamnarea ei fizică. Dezarmată, docilă, veselă cît putea de des, Margherita îl privea în ochi fără ironie sau repulsie, văzînd în el doar pe tatăl omului iubit. Era atentă ca o școlăriță ori de cîte ori o lăsa ducele să-i asculte compozițiile muzicale, cîntece sau muzică sacră : și în timp ce ea, plină de încredere, se lăsa întru totul absorbită, Guglielmo o străpungea cu ocheadele lui înțepătoare. Încerca să se descătușeze de ea, arătîndu-i o ponderată bunăvoință paternă, căutînd să îndepărteze norul de durere pe care i l-ar fi evocat Margherita. În cele din urmă, simțea un fel de milă față de acea creatură care i se încredința fără scuturi protectoare ; dar îi era deajuns să se gîndească la riscul necontinuării dinastiei, și la faptul că ar fi fost suficient un accident al lui Vincenzo pentru ca din Franța să coboare spre Mantova, ca stăpîni, Ludovico Gonzaga de Nevers și fiii săi, pentru a-și simți mîna inexorabilă gata să lovească.

Cît despre ducesa Leonora, în afară de măsura în care voia să-și salveze bunăvoința creștină, nu-și iubea nora,

îndrăgostită fiind de prima logodnică a fiului ei : acea Leonora dei Medici, fiica surorii sale Giovanna de Austria, care purta același nume ca al ei. Deși atenuate și învăluite, zvonurile care circulau în jurul nenorocirii conjugale a fiicei lui Farnese îi soseau totuși foarte stînjenitoare ; reușea să le accepte numai prin forța argumentelor. Firea plină de fantezie a tinerei mirese, faptul că ea continua să se înconjoare de muzică și să simtă viața ca pe o încăpățînată chemare de bucurie, a reușit pînă în cele din urmă să o îndepărteze pe Leonora, cu atît mai mult cu cît presimțea cum această fire se va armoniza cu aceea a fiului ei, contribuind să i-l smulgă.

Gîndindu-se în sinea lui la ceea ce i se întîmpla, Vincenzo își simțea inima străpunsă de o chinuitoare duioșie ; pentru a se apăra de ea amîna totul pe a doua zi, cerea tatălui său să se aștepte maturizarea adolescentei ; pleca, se lăsa sustras de alte chemări (o dată se duse la Colorno și de mai multe ori la Ferrara) se întorcea, o regăsea pe Margherita, își dădea seama cum, din discreție, ea căuta să pară naturală, ca de obicei, aproape opacă față de situație. Pericolul de a se înduioșa prea mult îi dădea tînărului un sentiment care se descătușa printr-un gest fățiș, comun bărbaților care compătimesc femeile dar refuză să fie alături de ele în suferința lor : oferirea de daruri. Margherita primea de la Vincenzo bijuterii, flori, coliere, gentuțe de aur și, între timp, răbda vizitele medicilor — tot Acquapendente și acum Avonzo — se lăsa pe seama științei, nu vroia să se lase cu totul lipsită de nădejde.

Între cei doi soți s-a scurs o perioadă dureroasă și acută, un an sub privirea rece și hotărîtă a ducelui Guglielmo. Încheiat anul 1581, a început anul 1582 și a sosit de la Ferrara invitația la carnaval ; Vincenzo și Margherita au plecat împreună ; au sosit după ce curtea familiei d'Este intrase în vîltoarea serbărilor. Abia au mai avut timp să-și pună măștile că au și fost absorbiți de distracțiile de acolo.

Carnavalul ferrarez, totdeauna tumultuos, avea în anul acela un ritm vertiginos ; veselia era un fel de fanatism, nimeni nu avea timp nici să mănînce și nici să bea la orele stabilite ; puținul răgaz pe care reușeau să-l smulgă tre-

buiau să şi-l ia atunci cînd se ivea ocazia, şi să stea cu masca la îndemînă. Unii se întorceau în zori, iar alţii, de îndată ce se lumina de ziuă, iată-i în trăsuri sau pe jos, porniţi cu toţii la voia întîmplării, bărbaţi şi femei ; aici se întreceau în turniruri, acolo participau la întreceri cavalereşti pentru cucerirea unui inel, a unei gîşte de soi sau a unui superb curcan ; se pregăteau comedii, se dădeau concerte, se lăsau să alunece cu săniile pe străzi. Nespus de entuziastă, mulţimea striga : „Măşti, măşti, măşti !".

Cît de mult îi plăcea lui Vincenzo aceste zile ieşite din comun e lesne de închipuit : cu atît mai mult cu cît, dacă dăm ascultare informatorilor, se pare că ar fi întîlnit la Ferrara o veche şi „deosebită iubire" a lui (Ippolita ?). Şi Margherita, care în primele zile părea să se lase copleşită de oboseală, dar mai mult sub blestemul care o excludea de la participarea la orgiile senzuale, pînă la urmă îşi găsi un mod al ei de distracţie ; dansa şi ea, asista la gingaşa demonstraţie de balete muzicale inventate la curte de cumnata ei, ducesa, toate numai dantele, pene, broderii, atlazuri şi voaluri ; se desfăşura totuşi mai în largul ei în unele distracţii copilăreşti ; suplă şi viguroasă, cu măscuţa pe faţă, alerga pe stradă însoţită de cîteva persoane, bătea pe rînd la toate porţile dintr-un cartier, fugea iute, mînca pe stradă ceea ce cumpăra la tîrg, se îmbrăca în stil ferrarez, se împodobea în stil ferrarez, împrumuta obiceiurile celor din Ferrara. Întorcîndu-se la Mantova va inaugura acolo moda şi manierele oraşului Ferrara, cu o emoţionantă furie de aluzii la Casa d'Este.

În anul acela, se părea că exista dragoste pentru toată lumea ; la Mantova, ducele Guglielmo, chiar el, reuşi să-şi uite cocoaşa şi misoginismul, îndrăgostindu-se de o comediantă, căreia, lăsînd la o parte oroarea lui faţă de gesturile galante, îi dărui din hainele lui noi, colorate în roşu-vînăt şi cîrmîziu, însoţindu-le cu „elegante pălărioare", încărcate pînă la refuz de penaje de tot felul. Comedianta n-ar fi fost la înălţimea ei dacă n-ar fi ştiut să profite de un moment ciudat din propriul ei destin : aşa că Guglielmo se lăsă în voia iluziilor, păru chiar să rivalizeze cu fiul său, după cum s-a văzut cînd, după ce aflase că Vincenzo avea să dea

o masă mare nobilelor doamne din oraș, a vrut să le invite pe toate în aceeași zi la o magnifică masă oferită de el.

Carnavalul s-a încheiat și a sosit primăvara. Se împlinea anul de cînd Margherita intrase în casa Gonzaga ; și ducele Guglielmo, cu o discretă misivă, îl anunță pe ducele Ottavio Farnese că ar trebui să i-o restituie pe Margherita. La Parma, toți simțeau stînjeneala și jignirea acestei întoarceri ; dar cardinalul Alessandro Farnese îi imploră să țină în mare secret acest lucru și să se aștepte venirea episcopului d'Osimo, plecat spre Mantova. Se petrecură evenimentele prevăzute : Vincenzo se despărți de Margherita după un foarte afectuos rămas bun, vorbindu-i de o proximă reîntîlnire, ducele și ducesa plecară și, lăsată în singurătate, Margherita a fost informată că trebuia să se întoarcă la Parma pentru a urma un tratament care să-i priască : odată vindecată, la timpul cuvenit avea să se întoarcă la Mantova.

Presimțirea multor dureri cuprinse curtea micuței principese. Și într-o seară, la 26 mai, după un pelerinaj la sanctuarul *delle Grazie,* Margherita, istovită de rugăciunile înduioșătoare, își adună în jurul său prietenii și doamnele de onoare, într-una din grădinile palatului ducal, pline de trandafiri, statui și fîntîni. Cu un glas sfîrșit, întretăiat, a vorbit despre ea, și și-a prezis moartea, peste șase luni ; a cerut să fie pomenită în rugăciuni, făcîndu-i pe toți să plîngă ; și, cînd Cesare Gavriani, cavalerul ei de onoare, care se nimerise și el de față, încercă să întoarcă lucrurile în glumă, Margherita, jignită ca toate femeile cînd își simt negat dreptul de a suferi, întări prevestirea de mai înainte cu această asigurare : nu vorbea dintr-o superstiție deșartă, ci pentru că avea conștiința a ceea ce urma să se întîmple. Traducea în cuvinte certitudinea unei condamnări iminente, și nu conta dacă profeția nu avea să coincidă apoi cu evenimentele. Față de Gavriani confesiunile sale atinseră culmea : va avea de ales între vindecare sau moarte.

Deși nu trebuia să se afle nimic în legătură cu adevăratele motive care o readuceau pe Margherita la Parma, femeile și tinerele fete de la curtea ei plîngeau nenorocirea principesei și pacostea de a fi femeie. Gavriani căuta să

risipească lamentațiile, dar nu reușea întotdeauna. Dacă contesele di Langosco, mamă și fiică, rămîneau calme, tînăra doamnă Ersilia Pallavicini la ale cărei grații Vincenzo apela cu pretențioase daruri — ca, de pildă, un mic papagal de aur — ofta adînc ghemuită în colțul unei ferestre, citind povestea lui Iason în cartea lui Remigio florentinul : povestea unui divorț, explica sobru Gavriani ; și cuvîntul, apărut aici pentru prima dată, aducea cu el și fantoma divorțului.

Ranuccio Farnese, cu doi ani mai mic decît Margherita, veni să-și ia sora ; zvelt, cu picioare grațios modelate sub pantalonii scurți, bufanți, cu obrajii bucălați și bărbia de fată, nu ar fi lăsat să se întrevadă bărbatul care avea să devină, cu nervozitatea hrănită de imaginație și cu cruzimile justificate prin sofisme. Pe atunci, el trecea de la adolescență la tinerețe, moment cînd lumea începea să i se dezvăluie ca o coaliție împotriva lui și nu numai lumea persoanelor și a evenimentelor, ci și lumea spiritelor și a ideilor ; făcea excepție sora lui, născocitoare și ea de fantezii, capabilă să-i însenineze orice temere de îndată ce-l privea cu ochii ei negri surîzători, ca o chemare. Ranuccio simțea că pentru Margherita el rămăsese încă copilul pe care ea îl stîrnea cu un inocent neastîmpăr fratern, luînd în rîs, fără suspiciune, temerile lui ; și cu cît în realitate el se depărta mai mult de acea imagine, cu atît îndrăgea pierduta icoană, pe care o regăsea radiind doar în sora lui. Povestea ratatei căsătorii cu Gonzaga va eșua, pe lîngă umilința Margheritei (ajunsă și ea de blestemul existenței) și în corosiva ofensă adusă familiei Farnese. Nicicînd Ronuccio nu avea să-și amintească de Vincenzo Gonzaga fără să simtă că i se încrîncenează sîngele în vine ; îl va urmări cu o îndîrjire rafinată ; și-l va atrage cu înșelăciuni într-un clocotitor delir, timp de treizeci de ani, pînă va ajunge să-l implice în tenebroasele-i halucinații de conspirație, trădare și moarte.

Din străfundul disperării sale, Margherita l-a văzut sosind pe fratele ei și l-a primit cu o oarecare reînsuflețire, izvorîtă din vechiul spirit de solidaritate familială, caritabil chiar și cînd ne trădează. I se părea că prezența

lui ar fi primul semn al încurajărilor care aveau să-i vină după aceea ; un fior de vitalitate o reîmprospătă ; așa că după ce i s-au pregătit cuferele, cu puține lucruri ca să-și poată făgădui reîntoarcerea curîndă, o porni împreună cu fratele ei și cu o suită redusă, spre Revere, ca să-și salute socrul duce.

Îngîndurata companie plecă la începutul lunii iunie ; călătoreau de-a lungul Padului, văzînd din depărtare cum se profilează pe cîmpie, înflăcărată, marea culisă teatrală Revere ; au poposit cu toții la castel, primiți de ducele Guglielmo, care își întipărise pe chip expresia definită și calmă a celui ce a rostit o judecată scrupulos cîntărită ; și era adevărat că, legate de condiția vindecării Margheritei, vorbele lui în legătură cu proxima reîntoarcere a nurorii nu sunau fals. Margherita, consolată de marile speranțe care i se învălmășeau în piept tăindu-i și redîndu-i respirația, se reîntoarse la 6 iunie la Parma, unde puținele camere, de un lux pălit de vreme, pe care i le pregătiseră în palat, i s-au părut de bun augur pentru a locui cîtva timp acolo, instalată cu curtea sa. N-a întîlnit alte femei în casa Farnese decît pe mătușa ei, văduva Vittoria Farnese, ducesă de Urbino, una din femeile celebre din Cinquecento, inteligentă, dar prea bătrînă acum, și prea cristalizată în înțelepciune pentru a putea să participe la o poveste atît de sfîșietoare ; poate că dacă ar fi fost întrebată, Vittoria ar fi sfătuit-o în șoaptă să aleagă mînăstirea ; și, într-adevăr, astfel a sfătuit-o ducele Ottavio, cînd după ce o vizitase pe nepoată în grabă, se debarasă de ea trimițîndu-i propriul duhovnic, pe preotul iezuit Piero Angelo care începu s-o asalteze cu interogatoriile. În afara prezenței abstracte și pesimiste a fratelui ei, Ranuccio, Margherita era singură.

Din această dramă dureroasă din care numai femeile (și zece bărbați cel mult, dintre cei mai miloși) ar putea înțelege sensul, traducînd-o într-o dezolată alegorie feminină, nu vom urmări decît episoade sumare, rămînînd în afara aspectelor prea tenebroase. Și, în primul rînd, vom observa cum Margherita căpătă imediat și în mod necesar aerul făpturii menite a fi sacrificate. Medicii chemați s-o

viziteze o declaraseră restituibilă vieții conjugale ; ea afirmase că e pregătită pentru orice, numai să se reîntoarcă la Mantova, la soțul ei ; și totuși, cei din familia ei, Farnese, se încăpățînau să lase să treacă zilele goale, făcînd-o ca în acea răceală familială să simtă cu atît mai calde și mai afectuoase mesajele lui Vincenzo și chiar cele ale socrului ei ; în duioșia soțului ea nu deslușea umana dar tot mai îndepărtată milă, iar în solicitudinea lui Guglielmo, intenția de a-i grăbi hotărîrea. Dealtfel plecaseră de la Mantova ambasadori la papa Grigore al XIII-lea, prieten al familiei Gonzaga și al familiei Farnese, ca să judece el cît de dăunată puteau fi Italia și Biserica prin lipsa de urmași în casa ducală de la Mantova.

Să judece ponteficele, scria Guglielmo „cît de periculos ar fi dacă, lipsindu-ne urmașii direcți, ar veni în aceste state, care sînt totuși două porți ale Italiei, copiii domnului duce (Ludovico Gonzaga duce de Nevers), fratele nostru, care ar aduce cu ei un neam atins de molimă, după cum poate considera și Sanctitatea Voastră". „Molima", era protestantismul hughenoților, iar „neamul" Franța. De aici reiese că teama care-i lua somnul ducelui provenea dintr-o rațiune polemică împotriva fratelui și rivalului său, Ludovico. După ce îl învinsese în tinerețe, ideea de a lăsa acum locul copiilor lui îl ardea într-atîta pe ducele Guglielmo, încît insistența lui față de Margherita devenea logic implacabilă.

Și asta o înțelegeau cei din familia Farnese : dar nu Margherita, care, neclintită în fața complimentelor măgulitoare venite de la Mantova, insista s-o vadă medicii, îi dădea dreptate socrului care grăbea tratamentul, își pierdea răbdarea și se răzvrătea dacă ducele Ottavio punea condiții casei Gonzaga ; de exemplu condiția ca, după o expertiză chirurgicală care ar declara-o vindecată pe soție, ea să se poată reîntoarce la Mantova fără riscul de a fi din nou trimisă acasă. Un gînd cald în care se refugia Margherita în taină, făcîndu-și curaj, era gîndul la tatăl ei, tatăl ei care o iubea, tatăl ei care o înțelegea. De la Parma plecase de mult un curier în Flandra ; și Margherita avea toată încrederea în călătoria acestuia, însoțindu-l în gînd pe tot dru-

rnul, din loc în loc, cu siguranța unui răspuns care să fie într-adevăr un mesaj.

Curierul, Pedro de Castro, se anunță în noiembrie, anul 1582 ; și Margherita, de cum a aflat, o chemă pe tînăra contesă Langosco, însoțitoarea ei preferată, și organiză, plină de aprindere, o adevărată punere în scenă ; pentru ea un solemn fotoliu princiar, impunător de înalt, după cum se și cerea ; pentru prietena ei un loc în spatele draperiei, ca să poată asculta, fără a fi văzută, tot colocviul secret. Se așezară fiecare la locul ei, rîzînd, antrenate în ceea ce avea să urmeze ; sosi de Castro, prezentă scrisorile de acreditare, făcu reverențele de rigoare și declară sentința : Alessandro Farnese, considerînd întreaga situație, își sfătuia fata să se „retragă într-o mînăstire, din moment ce Dumnezeu dorește ca ea să poarte în ființa ei acel zăgaz, spre a nu mai fi nevoită să se gîndească la cele lumești, ci doar la slujirea maiestății divine ; și de aceea o roagă și-i poruncește să nu se opună hotărîrii sale deliberate."

Din spatele draperiei, contesa Langosco simțea cum i se crispează zîmbetul, transformîndu-se într-un rictus ; mai întîi auzi cum se cască tăcerea, un fundal vibrant ca o lovitură neașteptată de pumnal, apoi plînsul Margheritei contopit cu proteste, împotriviri, țipete : tatăl ei îi dăduse acel soț și ea vroia să și-l păstreze cu orice chip ; deslușea dezaprobarea rece a lui Castro : să aibă grijă Alteța Sa la ceea ce face și să nu se expună morții din prea mare dragoste de viață ; și protestele Margheritei indignate, fără șir, acuzatoare, amenințătoare, pînă și împotriva tatălui ei, care parcă voia s-o împingă „la o moarte disperată".

De Castro se retrase, și intrară doamnele de onoare și gentilomul, cavalerul ei de onoare, care nu se abținu să nu-i țină o lecție de etichetă, dăscălind-o că revolta și țipetele nu se cuveneau unei principese care trebuie să replice cu calm și demnitate ; interesul discuției mutîndu-și centrul dureros, au căutat cu toții s-o sustragă și s-o încurajeze.

Din ziua aceea, tainicele consfătuiri din palat deveniră fără număr. Cuvîntul „mînăstire", odată rostit de Alessandro, a fost adoptat de toți din familia Farnese ; l-au de-

clarat şi ei, căutînd prin orice mijloc să-l impună şi Margheritei. Se duceau şi veneau iscoadele, umblînd de colo pînă colo din apartamentele ducelui Ottavio în ale principesei ; unii făceau relatări reale, alţii inventau ; ungherele casei erau populate de grupuri-grupuri de curteni ; lume din vremea aceea : dacă jurau păstrarea secretului, o făceau totdeauna cu o rezervă în sinea lor. Nu puteai da la o parte o draperie fără a risca să găseşti în spatele ei pe cineva spionînd, pînă şi în veşmînt preoţesc ; o dată, însuşi ducele Ottavio ajunse să tragă cu urechea ca să prindă mai de aproape şi mai dezarmate sentimentele nepoatei. Mai degrabă se sufocau la curtea din Parma decît respirau ; şi Margherita, după ce i-a răspuns hotărîtă tatălui ei că nu vrea să se supună, şi după ce i s-a adresat socrului ei, care se prefăcea c-o susţine şi păstra în arhivă toate scrisorile ei pline de proteste sincere şi de mulţumiri, a avut o idee de fiinţă disperată ; scrise o suplică papei, povestindu-i situaţia ei şi, în secret, i-o dădu contesei Langosco. Ducele de Mantova nu numai că a lăsat-o să plece, dar a ţinut să fie dusă la Vatican chiar de către consilierul ducal Aurelio Zibramonti.

Mare zarvă la Roma : e chemat la raport cardinalul Alessandro Farnese (de ce familia Farnese vroia să forţeze vocaţia unei fiinţe ? Şi de ce să nu o ajute pe principesă în drepturile sale ?) ; sînt convocaţi ambasadorul lui Filip al II-lea, ambasadorul de Mantova, consilierul ducal, cardinalii partizani ai celor două case în cauză. Erau incluse primejdii obscure pe care papa le şi vedea luînd dimensiuni de inimiciţie armată ; trebuia împiedicat prilejul ca vechea duşmănie dintre familiile Farnese şi Gonzaga să profite de noile evenimente pentru a se reaprinde pînă la a ajunge să tulbure echilibrul statelor italiene, echilibru precar, o linişte clocită ; dar care, pentru moment, papii i se părea a fi unica posibilitate pentru ca peninsula să aibă o existenţă oarecum mai sigură. Pusă în termeni juridici, expusă într-o pedantă latină oficială, dureroasa aventură a unei femei devenea un caz dificil, optim pentru excitarea minţilor scormonitoare. Discutau cu toţii, răsfoind textele de drept canonic : cardinali, episcopi, preoţi, călugări şi fiecare îşi dădea cîte o părere. Nu putea

fi ceva mai rău decît aceste infinite discuții, încremenite în realitatea rece a hîrțoagelor, pentru a atița sensibilitatea unuia sau altuia dintre capii de dinastie din Mantova și Parma ; pînă și ducii, din spatele meselor impunătoare, începuseră să încarce instrucțiunile pentru ambasadori și să se acuze indirect unul pe altul de neîncredere și lipsă de loialitate. În acest moment, papa Grigore al XIII-lea se hotărî să se impună : numi un arbitru și, pentru ca judecata să fie indiscutabilă, îl alese pe cel mai mare personaj al vremii : cardinalul arhiepiscop de Milano, Carlo Borromeo.

De îndată ce a apărut infailibilul nas ca o coasă al lui San Carlo Borromeo, se înțelege de la sine că procesul Margheritei era pierdut : și nu atît din cauza disproporției dintre puterile ei, o tinerică abia conștientă de sine, și forța celui ce a fost considerat omul cel mai amarnic-riguros din vremea sa, ferecat într-o armură încheiată fără nici o fisură, cît din cauza dialogului cumplit dintre cele două forțe indescifrabile, care face ca femeia să devină întotdeauna sclava sacerdotului. (Astfel a fost condusă Ifigenia, suind la altarul sacrificiului, reculegîndu-se cu un potolit fanatism sub privirea ucigătoare a slujitorului Dianei.). Totdeauna colocviul între un om al bisericii și o femeie, care trebuie adusă la o rațiune opusă înclinației ei înnăscute, este o ciocnire ; și, dacă preotul iese din această ciocnire îmbogățit de faptul de a-și fi încercat încă o dată puterea de experimentator, femeia nu iese niciodată aceeași ci, fie răzvrătită, fie convertită : răzvrătită îi e rușine să fie, și cu cît strigă mai mult, cu atît se simte mai rușinată : convertită în numele incognoscibilului și al divinului ; aceste cuvinte de multe ori nu înseamnă pentru ea o cucerire lucidă a spiritului, ci o fascinantă revelație a magiei.

Margherita nici nu bănuiește ce-i pregătește marele sfînt lombard ; ea, care-l așteaptă ca pe un aliat trimis de supremul apărător al lumii, papa ; inconștiența ei însăși ar merita o pedeapsă, dacă n-ar fi contrabalansată de o candoare de clar de lună ; și pînă la urmă ne trec fiori de milă cînd, pentru a sărbători victoria propriilor drepturi, Margherita cere să i se compună în grabă o cantonă pe versu-

rile lui Ariosto, transferate de la persoana a treia la persoana întîi :

Mi parea sa una lieta a verde riva
d'odorifari fior tutta dipinta
mirar il bell' avorio e la nativa
porpora ch'avria Amor di sua man tinta
e le due chiare stella onde notriva
ne le reti d'amor l'anima avvinta.
Io parlo dei begli occhi e del bel volto
che m'hanno il cor di mezzo al petto tolto. [1]

O declarație de dragoste oferită soțului ; și o cînta și o răscinta umplînd de armonie spațiile reci ale camerelor ei din palat. Și chiar dacă pusese în mișcare Vaticanul în slujba iubirii ei, Margherita era încîntată de puterea sa, dar toată îndrăzneala i se oprea aici ; și nu cuteza nici să-i ceară bunicului o rochie mai pretențioasă, acum cînd ca o copilă ce era, mai crescuse și ea ca statură, se mai împlinise puțin, după cum ne relevă gentilomul ei de onoare, cerînd familiei Gonzaga să trimită o rochie pentru această făptură care, pînă și lui, un misogin, i se părea o „fată tare bună !" Ducele Guglielmo trimise două rochii și încă frumoase : Vincenzo îi trimise o cruce lucrată în perle și diamante și adăugă, cu o nuanță de fantezie afectuoasă, un fluieraș de aur.

Între timp, Carlo Borromeo, plecînd din Roma, revenea în Italia trecînd prin Loreto, într-una din călătoriile lui voit incomode, fidel principiului său de perpetuă penitență. Pentru a-și manifesta supunerea, acceptase sarcina papală de a fi arbitru între familiile Gonzaga și Farnese ; și dacă chestiunea îi repugna, el, cu superioritatea raționamentului său și cu sensul integrei dreptăți, îi anula

[1] Mi se părea, pe malul verde-ncîntător,
Cu flori înmiresmate, de-un har îmbietor
Că admir frumosul fildeș și purpura pe care-Amor
Cu mîna lui a făurit
Și două stele lucitoare în mrejele iubirii
Încătușat-au sufletu-mi.
De ochii tăi vorbesc și de frumosu-ți chip
Ce inima din piept mi-au smuls și m-au vrăjit.

orice nuanță tulbure. Însușindu-și o observație justă „nu este o chestiune particulară ci una ce privește binele public", cardinalul și-a luat locul de judecător, unde nu avea să se cruțe de nici un interogatoriu și de nici o cercetare. Dealtfel, puritanismul lui era atît de necruțător, încît femeile se rușinau să apară în fața lui ; iar el, încuviință acest lucru, după cum a încuviințat într-o zi gestul unei doamne care, văzîndu-l de departe, își lăsase vălul deasupra chipului.

În jurul anului 1583 — sînt anii maturității sale — acest strălucit general al Bisericii triumfase asupra subtilelor intrigi ecleziastice, asupra inimiciților politice (sînt celebre ciocnirile lui cu guvernatorul spaniol din Milano, ce luptase cu ură înarmată împotriva mîinilor lui goale). Triumfase asupra corupției clerului impunînd o reformă severă repurificatoare ; și pînă și în timpul ciumei din 1576, cînd milanezii îl văzuseră, întărit de o extraordinară, pasionată energie, în lumea aceea în descompunere, a fost prezent acolo unde totul lipsea și mai ales umanitatea. Nu era principe sau om din popor care să nu vadă în prezența-i maiestuoasă o sursă divină ; mai practic, nu era om să nu se supună sentinței unui spirit înarmat cu atîta superioritate în legiferări.

Atît Guglielmo Gonzaga cît și Ottavio Farnese îl acceptaseră bucuroși ca arbitru (dealtfel Borromeo era înrudit cu ambele familii) ; dar ducele de Mantova, care-l cunoștea, avea oarecare temeri, deoarece îl văzuse de mai multe ori de aproape în orașul lui, fie pe vremea disensiunii cu inchiziția, fie cînd prezidase ceremonii religioase cum a fost aducerea pe apă ale unor moaște ale Sfintei Barbara de la Veneția, pe corabia de mare gală Bucintoro ; și ca să tatoneze intențiile cardinalului, expediase de la Mantova pe un trimis dintre cei mai abili, pe castelanul Luigi Olivo, supraîncărcat cu instrucțiuni.

Sub pretextul că, încărcat de atenții, vine să-l salute cu plecăciune din partea ducelui, Olivio se opri în Romagna, și pe malul ferm dar lin al canalului Cesenatico se întîlni cu sobra suită cardinalescă ; ceru să fie anunțat sfîntului, veni să-i vorbească și, în timpul colocviului, nu întîrzie să-l ia cu asalt. Inutil. E lesne de închipuit că un om ca Borromeo, obișnuit să descifreze lucrurile cu dede-

subturile lor, ghicise imediat că vizita castelanului nu era decît o vizită de recunoaştere a terenului ; dar eliberat de orice interes personal, referindu-se mereu la o lume superioară, şi neavînd de ce să se prefacă, îşi putea permite să învingă fără a lupta ; declară că avea să procedeze aşa cum îi impunea scrisoarea papală : vizite separate celor doi soţi, consultări cu medicii şi, dacă avizul medical era favorabil, o cură principesei : apoi reapropierea soţilor.

Unde ? Cum ? Şi de ce pentru această reapropiere se alesese Parma şi nu Mantova ? întrebă Olivo. Pentru că onoarea principesei cere ca lucrurile să fie lămurite acasă la ea, îi răspunse cardinalul. Şi onoarea familiei Gonzaga ? insistă Olivo, prefăcîndu-se uimit că Borromeo se ocupa mai mult de onoarea familiei Farnese decît de cea a ducelui său. Aici, cardinalul, întorcînd-o cum nu se putea mai bine, îi repetă că el nu avea să asculte decît de papă. Şi, la o precaută întrebare a lui Olivo asupra eventualei călugăriri a Margheritei, primi răspunsul că despre asta n-ar trebui să se vorbească : era drept că ducele de Parma încercase s-o convingă pe principesă, dar cum ea nu avea vocaţie, nu trebuia să-i fie impus acest pas niciodată.

Să se roage toată lumea, adăugă cardinalul cu mîna ridicată în semn de exortaţie : să se roage ! Dar Olivo, neabandonînd ocazia de a continua discuţia, trecu la subiectul ce-l privea pe principe şi controversele acestuia cu tatăl său. Avea oare cardinalul intenţia să-i vorbească tînărului şi să-l dojenească după cum dorea ducele ? Bineînţeles — afirmă calm Borromeo — avea să-l dojenească ; şi la rîndul lui, legă iute de răspuns o întrebare dură : ce ar fi trebuit să spună dacă principele i s-ar fi plîns de tatăl lui care-l ţinea într-o situaţie materială atît de mizerabilă, sub nivelul rangului său, dîndu-i prilejul să păcătuiască ? Vai, se sperie castelanul, cardinalul nu trebuie să se menţină la discuţii generale, nimic altceva decît să-l îndemne pe tînăr la supunere şi respect ; dimpotrivă, nici să nu repete această întrebare în faţa ducelui, fiindcă ar însemna să întoarcă totul pe dos. Nu ştia oare cardinalul că banii mulţi, pretinşi de principe erau motivul marii discordii dintre tată şi fiu, etc. etc. ?

Ne-ar surprinde ca austerul Borromeo să fi luat aici apărarea celui răsfăţat şi neînfrînat împotriva celui tem-

perat și judicios, dacă aceasta n-ar fi însemnat dovada cea mai certă de cît de eronată era considerată atitudinea lui Guglielmo Gonzaga de către un observator dezinteresat. Poate că Borromeo i-a dat a înțelege cîte ceva însuși ducelui, cînd a ajuns la Mantova, după cîteva zile ; și oricum, sosind la Parma, se convinsese de un lucru ; trebuia să-și sprijine fiece gest al său pe dreptul canonic și pe autoritatea papală, pentru că ducele de Mantova era gata, asemenea unui procuror, să subtilizeze, toate amănuntele formale, dacă lucrurile n-ar fi decurs după voia lui.

Acesta e motivul pentru care fiecare zi din desfășurarea acestei povestiri ne e dovedită prin numeroase documente atît de minuțioase și prin multiple relatări trimise de diferiți mesageri. Principele trebuia vizitat acasă la el și nu la Parma, spunea Guglielmo ; și aici dispute în jurul aliniatului din scrisoarea papală care hotăra vizita ; se ajunse la un acord asupra locului, alegîndu-se un teren neutru, Ferrara. Calm, Borromeo se duse la Ferrara (era ianuarie, carnavalul în toi ; dar ducele Alfonso d'Este suspendă măștile de îndată ce a văzut pe fruntea sfîntului o brazdă dureroasă față de ostentativul spectacol al păcatelor), se întîlni cu Vincenzo care, fascinat de o asemenea personalitate, îi răspunse bine la întrebări și-i ascultă dojenile afectuoase cu mîhnire, fără a avea totuși intenția de a se schimba cîtuși de puțin. Și între timp, la Parma, se îngroșa grupul medicilor, chirurgilor, observatorilor și al martorilor ; sosirii maestrului Andrea de Fano, venit de la Roma cu siguranța c-o va vindeca pe principesă, îi corespundea la Mantova sosirea consilierului ducal Aurelio Zibramonti și, puțin după aceea, a lui Marcelo Donati. Cu Donati, omul situațiilor dificile, ducele de Mantova își juca cea mai bună carte ; și se va înțelege imediat care era aceasta de îndată ce vom aminti că medicul umanist îi pusese diagnosticul cu un an înainte Margheritei, găsind-o inaptă pentru căsătorie. Neclintit mai mult ca oricînd în această convingere personală care, deloc forțată, coincidea cu interesele familiei Gonzaga, Donati se informa, fără să pară că o face, în legătură cu opiniile ce soseau întruna, supraveghea, relata : era clar că dintre toți, numai unul singur ar fi putut face față rafinamentul său critic : Borromeo.

Reîntors de la Ferrara, cardinalul începuse să postească cu rigurozitate, oferindu-şi Domnului penitenţa ; se organizau procesiuni menite să obţină favoarea divină, poporul a fost chemat la biserici, călugăriţe şi călugări se rugau intens în mînăstiri. Pentru Margherita, pînă şi acest flux de rugăciuni se transforma într-o îmbătătoare mireasmă de osanale nupţiale ; şi după vizitele crude ale medicilor şi nu mai puţin crudele interogatorii, spiritul îi rămînea, totuşi, deschis spre bucurie. Atunci îşi chema muzicanţii, îşi aduna curtea, înjgheba mici serbări dezlănţuite şi inocente cu doamnele de la curte, cu pajii ei şi cei ai lui Ranuccio, improvizînd pe motivele de carnaval învăţate cu un an în urmă la Ferrara. Pentru cea mai fantezistă dintre serbările sale a ţinut să evoce o încoronare imperială cu toată ceremonia spaniolă, într-o coloratură caricaturală : împărătească a fost doamna Ginevra Visdomini, Margherita a făcut pe majordomul, prezentînd parcă un număr de revistă, principele Ranuccio a fost toboşarul, medic o doamnă din Bagno, căpitanul gărzilor frumoasa Antonia zisă şi Togna, îmbrăcată în războinic cu lance şi platoşă, locotenent, tînărul conte Orazio Scotti, capelan, pajul Bagnino, etc ; carton aurit, ghirlande şi trofee au schimbat atmosfera marei săli a provizoriei reşedinţe ; şi într-o atmosferă de bufonerie, muzică şi dans, s-au distrat şapte ceasuri.

Era 19 februarie. În jurul orei trei dimineaţa se stingeau ultimele torţe din sala cea mare ; epuizaţi de rîs şi dans adormiseră cu toţii, paji şi domnişoare ; şi în zorii aceleiaşi zile, cardinalul Borromeo îşi ridica spre cerul îmbîcsit de februarie energica sa rugăciune. În rezumat, putem spune că Borromeo a condus acţiunea cu o prudenţă şi un scrupul exemplare. Dar interogatoriile repetate ale protagoniştilor, martorilor, rudelor ; vizitele medicale, consultările cu medicii, moaşele, chirurgii şi oamenii legii ; rugăciunile ce se repetau în mînăstiri şi biserici ziua şi noaptea ; postul impus lui însuşi pentru a se lăsa condus spre clarificarea cazului pe calea purităţii ; toate acestea ne arată martiriul unui suflet care pătimea, nevoit să se amestece în cazuri atît de omenesc contaminate. Dragostea Margheritei faţă de Vincenzo, specific feminină, caldă, deschisă, şi atît de jalnic patetică prin insistenţa ei de a

voi să devină o femeie normală, iubitoare, înfruntînd orice tribunal şi orice probă, nu avea să-l scandalizeze pe un om ca Borromeo cît avea să-l indigneze în forul lui interior, erotismul său sublimîndu-se într-o lume spirituală. Caritatea lui, într-adevăr arzătoare, îl susţinea, făcîndu-l să depăşească dezgustul iniţial ; dar poate că nu totdeauna şi nu total. Documentele ne oferă un episod dificil de povestit şi mai ales de interpretat : este vorba de o vizită pe care, poate la sfatul lui, şi fără îndoială cu îngăduinţa lui, medicii au făcut-o în grup într-un orfelinat ţinut de maici, alegînd patru fetiţe de 14 ani fiecare : medicii erau obligaţi să se clarifice cu certitudine pe subiecte vii, printr-o confruntare imediată, asupra diferenţelor anatomice care existau între fetiţe cu constituţie normală şi principesa Farnese. După relatarea acelei vizite, urmează informaţia că fetele acelea atît de intim cercetate, atinse greu în pudoarea lor, aveau să-şi dobîndească o dotă ; dar că, trecînd peste scrupule, pentru cardinalul ajuns pînă aici nu poate exista decît oroare ; oroare subordonată obligatoriu raţiunii, pînă cînd cazul uman avea să fie redus la o rece axiomă ; şi se ştie cum pe căile teoretice întortocheate se poate ajunge uşor la inuman.

Arbitrajul din Parma avea să se numere printre penitenţele ce aveau să-l coste mult pe Carlo Borromeo. A fost nevoit să stea cîtva timp în cumpănă între îndrăzneala chirurgicală a maestrului Andrea da Fano şi obiecţiunile altora, nu toate, trebuia s-o recunoască, convingătoare. În cele din urmă, ajunse să găsească un argument ferm, de care se cramponase şi ducele de Mantova, în spusele lui Marcello Donati : acesta jură pe Evanghelie că, după părerea lui, operaţia chirurgicală ar fi putut fi mortală pentru Margherita ; Borromeo simţi în aceste cuvinte seriozitatea omului, convingerea medicului, senina, desprinsa cinste a înţeleptului, şi de aceea i s-a părut drept să se opună unei intervenţii chirurgicale care s-ar fi putut transforma într-un asasinat ; şi mai drept i s-a părut să ia hotărîrea că Margherita, dorind şi cerînd operaţia, în loc să şi-o refuze ca pe o sinucidere, cădea în păcatul mortal, pregătindu-şi direct drumul spre infern : trebuia să fie convinsă că face o greşeală şi să se dezică de ceea ce dorea.

Descoperind aşadar o orientare morală într-o chestiune amoroasă, Carlo Borromeo se simţea înălţat, eliberat ; fără îndoială că în rugăciunea lui se ascundea ceva asemănător unei mulţumiri. Prinzînd puteri acum din justeţea convingerii sale, nu mai pătimea şi nu mai şovăia ; caritatea îl învestea minunat cu maiestuosul său costum alb de judecător ; şi cînd, pe la amiaza zilei de 19 februarie, s-a anunţat în apartamentul Margheritei, autoritatea lui se revărsa într-atîta în jur, încît atingea un aer despotic. Modelîndu-şi glasul, căruia o uşoară şovăire, contracarată însă de vigoarea interioară îi dădea o irezistibilă putere, îi anunţă Margheritei sfîrşitul romanului ei ; colegiul medicilor îşi exprimase părerea contrarie unei operaţii, operaţia nu avea să aibă loc şi nici nu trebuia dorită. E drept că se puteau încerca alte cure şi aveau să fie chemaţi şi alţi medici ; dar pînă una alta tînăra trebuia să fie gata de a se resemna voinţei Domnului, oricare ar fi aceasta ; în supunere avea să-şi găsească liniştea şi adevărata ei menire, adevărata raţiune de existenţă.

Copleşită pînă la a ajunge să-şi piardă şi respiraţia sub greutatea apăsătoare a unei asemenea sentinţe, Margherita simţea într-adevăr că acum nimeni n-ar mai fi putut-o ajuta ; căzu în genunchi izbucnind în plîns ; dar deşi în forul ei interior refuza imperativa binecuvîntare care cădea asupra capului ei, n-a putut să nu se lase pătrunsă de un fluid luminos, încît, după plecarea lui Borromeo, începu să simtă o fisură tocmai în punctul unde se socotea mai tare ; în certitudinea dreptului ei de femeie. Încă nu se preda ; plîngea, îşi revenea, atingea cele mai acute momente de independenţă spirituală revoltîndu-se împotriva lui Borromeo şi jurînd că ar vrea să-şi piardă odată cu trupul şi sufletul ; apoi recădea în disperare, se crampona de cuvintele cardinalului în legătură cu alte cure posibile, pentru care, Borromeo, serios şi grijuliu, chemase medici din Pavia şi Milano. La baluri şi baluri mascate, cu protestul înfocat al celor 16 ani ai ei, se istovea dansînd pînă la epuizare ; o dată, prelungi dansul în care intrase seara, pînă la ora cînd bătură clopotele de utrenie.

Dar micilor sale victorii (refuzul ei de exemplu de a-l primi pe părintele iezuit, Piero Angelo, confesorul ducelui

de Parma), se contrapuneau manevrele continue ale asaltatorilor ; dacă i se întîmpla să intre în dom pentru slujbă, predicatorul se lansa imediat improvizînd în legătură cu fericirea celui care, urmînd exemplul lui Carol Quintul, abandonează tristeţile acestei lumi pentru beatitudinea vieţii contemplative. Acasă, trebuia să facă faţă vizitelor ducelui de Parma, care juca acum rolul îndureratului cap de familie, vestejind răzvrătirea nepoatei ca pe ceva urît de care trebuia să se elibereze. Cu cruzime o făcu să înţeleagă că la Mantova nu mai era iubită şi dorită, denunţînd cererea de despărţire înaintată de ducele Guglielmo la Roma, şi o convinse de necesitatea de a se considera abandonată de soţul ei ; şi cine-i mai rămînea dacă nu familia ei ? Dar în sînul familiei trebuia să revină căită şi supusă, să renunţe la familia Gonzaga, să promită să se retragă. Atunci cu toţii aveau să fie de partea ei, aveau să-i îngăduie plimbări, distracţiile cuvenite, şi avea să-şi reprimească onorurile cuvenite rangului şi, în întregime, dragostea tatălui.

Joc nemilos al ducelui Ottavio ; s-o conducă treptat de la o capitulare la alta, încîntînd-o cu discuţii în care cuvintele „demnitate" şi „afecţiune" străluceau ca iasca. Şi, între timp, din moment ce din partea noilor medici trimişi de Borromeo i se promitea doar un tratament, şi nu vindecarea, au convins-o să nu se lase martirizată în asemenea experienţe, ci să-i expedieze pe doctori la casele lor. Buimăcită, îi lăsă să plece ; ca să izbucnească apoi în plînsi, de îndată ce se îndepărtaseră, simţind că prin plecarea lor se mistuise pentru totdeauna tot ce mai putea spera. Şi-l întreba pe Dumnezeu de ce, în loc de a o face să moară copil, fericită, în braţele mamei, o păstrase pentru supliciul acela. Suferea primăvara ca pe o agonie : încerca să-şi ocupe timpul, obţinea o plimbare, un bal, o zi amăgitoare, pînă cînd părintele Piero Angelo, duhovnicul refuzat, îşi luă vindicativa sarcină de a merge să-i vorbească, iar discuţia cu el o lăsă furioasă, frămîntîndu-şi mîinile. Se pronunţase cuvîntul „divorţ", iar în legătură cu călugărirea se indicase o scadenţă precisă în timp.

Margherita se prăbuşea : nimeni n-o mai vedea rîzînd, era foarte slabă, foarte palidă, se îmbrăca în negru, renunţase la toate bijuteriile, una cîte una, îşi pieptăna părul cu

modestie, nu mai ieșea la nici un fel de recreație, din cele care-i făcuseră atîta plăcere pînă atunci. Dar nu-și pierduse obiceiul de a-și exprima în muzică sentimentele, însă în loc de cîntecul de rezistență :

Scalpello si vedrà di piombo e lima (Daltă de plumb se va vedea și pilă,)

tot sub influența versului lui Ariosto, îl intona acum pe cel de durere :

Gravi pene in amor si provan molte (Grele chinuri și multe se încearcă în iubire)

sau pe cel de disperare :

Ohi, perché voglio anco di me dolermi ! (Vai, de ce vreau să mă mai tîngui încă !)

și pînă la urmă hohotea în plîns. Și, doborîtă de durere, capitulă ca orice femeie, acceptînd voința masculină acolo unde era mai categorică, în cel ce dăduse sentința sacrificiului ei ; după ce și-a negat cererea făcută cu cîteva luni în urmă papei, îi scrise lui Carlo Borromeo, cerîndu-i învoirea de a se retrage din lume, pentru a duce o viață de castitate.

Nu de claustrare, preciză ea curtenilor săi, ci o viață de călugăriță în propria-i casă, în apartamentul ei de principesă, servită de paji. Se agăța de această ultimă speranță, de o viață care să nu fie o renunțare totală, cel puțin în aparențe ; dar cardinalul Borromeo știa prea bine că, după dreptul canonic, căsătoria lui Vincenzo nu ar fi considerată anulată decît după ce porțile mînăstirii s-ar fi închis în spatele Margheritei și ea ar fi fost moartă pentru lumea din afară ; și o sfătui cu blîndețe să încerce această viață care îi repugna : dimpotrivă, zicea el, pentru ca să se simtă liberă și ca să fie sigură de sine, îi oferea să vină la Milano și să petreacă cîtva timp alături de călugărițele de la San Paolo ; foarte liberă, apoi, se înțelege, să hotărască după cum ar fi dorit ea. Oferta dovedește încă o dată siguranța de cunoaștere psihologică a cardinalului : era

drept că a se îndepărta de Parma însemna pentru Margherita să abandoneze cîmpul de luptă ; dar în călătorie, ea n-a văzut decît ocazia de a părăsi acele încăperi unde în fiece colţ parcă atîrna cîte o speranţă străpunsă şi rănită ; acceptă invitaţia chiar cu oarecare bucurie, exprimată în voioasa alegere a micilor paji care aveau s-o urmeze la Milano. Şi totuşi, lăsată cu totul în voia cardinalului, palpita atît de puternic în ea refuzul renunţării la dragostea de viaţă, încît la 26 mai 1583, cînd curtea ei de mantovani a însoţit-o la Lodi, la doamna Ersilia Farnese Borromeo, n-a reuşit să-şi păstreze pînă la urmă ţinuta de fată înţeleaptă pe care şi-o impusese. Au venit toţi în jurul ei ca s-o salute în timp ce se urca în trăsură, nobilele doamne, gentilomii, lacheii şi valeţii, afirmîndu-i prin cuvinte de emoţionant rămas bun afecţiunea lor : dar deosebind larga cadenţă a accentului mantovan, îşi reaminti o anume prezenţă ; plînse încet, adînc, fără suspine ; „foarte bine" — se exprimă cu o cruzime admirativă Gavriani, încheind cu aceasta oficiul lui de gentilom-cavaler de onoare. Plînsul acela era ca o comemorare.

Vincenzo simţea o dramatică melancolie în faţa poveştii Margheritei Farnese ; dar mila lui pentru soţie era iritată de stînjeneala pe care o încearcă bărbaţii cînd se simt într-un fel mortificaţi în virilitatea lor. Să mai adăugăm că şi falsa lui căsătorie nu-i adusese nici unul dintre avantajele la care se aşteptase, nici un mod mai independent de viaţă, nici un ajutor din partea noilor sale rude, înţelese parcă între ele să-l deteste, nici o familiaritate paternă ; dimpotrivă, tatăl insista în atitudinea lui de a-l ţine din scurt, cum se exprimase cardinalul Borromeo, pe care trebuie să-l credem dincolo de cuvintele lui foarte bine cîntărite. Împotriva atitudinii limitative care-i înălţa ziduri din toate părţile, Vincenzo nu putea opune decît revolta, cu atît mai arzătoare, cu cît era mai mare violenţa celui ce-l oropsea. Fierberea interioară — hrănită de el însuşi, ajungea pînă la urmă la izolarea într-o febrilitate, ce semăna cu delirul şi-l împiedica să asculte orice glas, fie el şi fascinant ; a ştiut-o cardinalul Borromeo, cînd, cu cîteva zile înainte de a pleca din Parma, a trebuit să ducă la împlinire o nouă vizită medicală la care trebuia supus tînărul, la cererea stăruitoare a

familiei Farnese, ce-şi exprima îndoieli în privinţa lui Vincenzo.

Cea de a doua întîlnire între principe şi cardinal avusese loc la Reggio, oraşul Ippolitei ; e păcat că nu avem dovezi mai amănunţite despre aceste zile : pentru că aproape cu siguranţă din cauza Ippolitei a fost Vincenzo atît de distrat şi de nerăbdător cu cardinalul în timpul vizitei, încît a zburat de îndată ce a putut, sub pretextul unui bal, lăsîndu-i pe Marcello Donati şi pe Zibramonti să-l caute ca să-l aducă din nou la colocviu.

Din această perioadă, Vincenzo se împrietenise cu un tînăr cavaler, cel mai smintit libertin din Mantova, cu izbucniri violente, gata oricînd să tragă spada şi pumnalul, Ippolito Lanzoni. Vincenzo îl cultiva pe acest foarte elegant destrăbălat ; îi dăruia lucruri frumoase din garderoba lui, şi nu numai acei rari ciorapi de catifea cafenie întreţesuţi cu fir de argint, jachete corespunzătoare de atlaz cu dantelă argintie, ciorapi de catifea roşie brodaţi şi căptuşiţi cu ţesătură în fir auriu şi argintiu, asortîndu-se la jacheta roşu-vînătă încărcată de dantele aurite ; îi dăruise şi bijuterii, nasturi cu rubine, diamante şi perle. Aventurile celor doi erau de nerelatat şi însuşi Vincenzo trebuia să le recunoască excesive, din moment ce din cînd în cînd făgăduia s-o rupă cu Lanzoni ; dar după aceea, cînd se sufoca în cleştele constrîngerilor paterne, umorul reconfortant al tovarăşului său de aventuri îi devenea atît de necesar, că pînă în cele din urmă îl chema la el şi era deajuns stimulentul acestei prezenţe nocive pentru ca răzvrătirea lui să se cristalizeze în revoltă.

De acest moment se leagă unul din episoadele cele mai răsunătoare din partea a doua a Cinquecento-ului italian, asupra căruia s-a discutat şi după aceea fără ca adversarii să-l fi explicat, prea ocupaţi cu polemica lor. Şi totuşi e atît de clar pentru noi, care-l urmărim pe Vincenzo Gonzaga în desfăşurarea lăuntrică a personalităţii sale, încît nu va fi nevoie nici să irosim prea multe cuvinte de comentariu.

Un arhanghel, dar unul prefăcut, sosise din Scoţia în Italia, trecînd prin Paris, în jurul anului 1580. Avea o stare civilă : născut în Eliock, fiul Lordului Robert Crich-

ton, se numea Jack Crichton, nume care de cum a trecut Alpii s-a italienizat în Critonio, cu adaosul de „admirabilul" ; și acest nespus de frumos tînăr de 20 de ani, călăreț, gimnast, balerin, îndopat cu concepte poetice elisabetane, cu o obscură filozofie, cu studii de magie și de cavalerie, abil predicator al unei științe care poate că era mai mult memorie mecanică decît învățămînt liric, cunoscător a zece limbi și a multor dialecte, îi impresiona pe umaniștii italieni ; nu pe Traiano Boccalini, care rîdea cu eleganță de atîtea merite, ci la Veneția pe Aldo Manuzio și la Padova pe Sperone Speroni, omnipotent arbitru al gustului literar italian. Erau impresionați, dar depășiți totuși în entuziasm de nobilul venețian, Alvise Cornaro. Acesta nu îi oferise numai credință ci și credit, bani și ospitalitate, totul într-o pornire de amiciție ; și se străduia alături de alții să-l ajute ; deoarece, cu toate calitățile lui, scoțianul venise în Italia ca să trăiască, lipsit cum era de bani și de bagaje. Și în Veneția, pînă în cele din urmă, i se găsi un loc grație lui Annibale Cappelo, care-l recomandă ducelui de Mantova ca podoabă a curții sale. Ne-am fi așteptat de la un om ca ducele Guglielmo la un refuz ; dar acesta nu numai că l-a angajat în slujba sa, ci l-a și numit imediat consilierul său particular, i-a asigurat o leafă, cu intenția de a face din el un favorit, lucru pentru care i-a lipsit însă timpul necesar.

Critonio, în care trebuie să recunoaștem un tip rar de aventurier cu sclipiri reci, intelectuale, sosi la Mantova la începutul anului 1582, în februarie ; o lună i-a fost de-ajuns pentru a cerceta mediul și a reuși să se impună ducelui Guglielmo ; ascultîndu-l, poate că era prima oară în viața lui cînd ducele într-adevăr se distra. Să susțină dispute teologice și filozofice cu cei mai abili consilieri ducali era pentru tînărul acesta un exercițiu prea bine cunoscut de teme speculative și variațiuni fantastice, exercițiu la care ciceronienii de curte cu greu se adaptau ; dar nu și ducele Guglielmo, extrem de subtil, care se bucura cînd îi vedea pe ai săi tresărind cînd Critonio le vorbea de „demonul Socrate" și de „năzdrăvanul Homer". Cu ducele, Critonio discuta despre politică, muzică și arhitectură, se lansa în heraldică, conducînd arabescurile raționamentului său spre realitatea măruntă și plicticoasă

de etichetă, (descendențe, steme, titluri — constituind mania lui Guglielmo) și extrăgînd din toate, parcă prin magie, un gust de aițiare a inteligenței ; adăuga la toate astea o răbdătoare artă a adulării pe care, pornind de la răceala lui specifică, o exalta, lansîndu-se în virtuozități de jongleur. Nu ne vom opri să ne întrebăm ce anume era îndoielnic în Critonio și cum se acorda el cu ambiguitățile profunde ale ducelui (și vom aminti aici — fără a ne sprijini pe aceste date, ci numai ca pe o referire care ne poate orienta în bezna tendințelor secrete — procesul urzit mai tîrziu împotriva ducelui Guglielmo) ; fără îndoială între aceste două ființe atît de deosebite una față de cealaltă exista un mod de înțelegere care poate că nu era numai o recunoaștere de stimă reciprocă.

Scoțianul a stat la Mantova în lunile februarie și martie 1582. Se întoarse apoi pe teritoriul venețian, cerînd învoirea protectorului său, Alvise Cornaro, de a se retrage în vila din Codinico pentru ca să se „dedice sufletului". De ce această cură spirituală îi era dificilă la Mantova, ticsită de mînăstiri și călugări, nu știm ; și cine știe dacă nu avea dreptate cine rînjea în ascuns, comentînd motivele absenței ; în ceea ce-l privea, Cornaro, fericit că protejatul lui găsise credit pe lîngă un om atît de pretențios ca Guglielmo Gonzaga, îi deschise vila, îi comandă haine de curte, îi împrumută bani.

În mai, cînd Critonio se întoarse la Mantova, găsi o atmosferă apăsătoare. Abia trecură cîteva zile și se plînse consilierilor ducali de un gentilom care nu-i dădea prilej de a-l lua în rîs și-l vorbea de rău chiar în fața ducelui. Vom observa că tonul scoțianului, cînd își denunță rivalul, e reținut, ca să nu spunem chiar respectuos ceea ce, dincolo de logica lucrurilor, va fi un motiv în plus de a-l identifica pe gentilom în Vincenzo Gonzaga.

Se încheie luna mai și lucrurile se înrăutățesc ; favoarea acordată scoțianului crește, ranchiunele lui Vincenzo se încheagă în ură, iritate și mai mult de Lanzoni care brava, desigur, făcînd tot felul de aluzii și amenințînd. Dar consilierii ducali l-au asigurat pe Critonio de intențiile rivalului, și aventurierul, păzindu-se, caută să-și creeze o viață fructuoasă ; începe un soi de comerț cu sticluțe de ulei și licori, deschide și păstrează scrisori care-i sînt

încredințate pentru a fi date mai departe, face datorii, jură că le va plăti pe toate, și, cînd i se năzare, de exemplu cum a făcut cu prietenul său Cornaro, se prosternează în efuzii exaltate și adoratoare care trăsnesc a falsitate. Va avea dreptate venețianul cînd va rosti o sentință amară : „el nu aprecia de fapt pe nimeni în sinea lui".

La sfîrșitul lui iunie, ducele Guglielmo se afla la Goito unde începuse de curînd să-și construiască o mare vilă pe Mincio, înaltă, colorată, acoperită cu picturi, lîngă micul palat quattrocentesc Monisterolo : „Fără scene licențioase" dăduse el ordin decoratorilor, condamnînd cu o încruntare a sprîncenelor amoroasele licențe picturale din palatele Marmirolo și Te. Vila de la Goito urma să aibă picturi decente și heraldice (printre altele celebrul ciclu de Tintoretto înfățișînd gloriile militare ale familiei Gonzaga) patru etaje și patru capele ; și în vara aceea se lucra intens, sub supravegherea vigilentă a lui Guglielmo. Consilierii ducali, Critonio inclusiv, rămăseseră în oraș.

În seara de 3 iulie, Vincenzo Gonzaga, cu favoritul Ippolito Lanzoni, amîndoi aflați în acea dispoziție înflăcărată binecunoscută, ieșiră din castel, declarînd că se duc să-l salute pe prietenul lor, Valeriano Cattaneo. Noapte cu lună plină : în asemenea nopți ceva din spiritul originar vrăjitoresc al Mantovei se încheagă în umbrele lunare, care, alternînd perfect cu fîșiile de lumină, nu rămîn zone compacte și catifelate de repaos, ci găuresc parcă pămîntul, negre, invitînd la ascultarea unei chemări îndepărtate și făcînd să răbufnească din străfunduri anxiosul fior al presimțirilor. Cei doi tineri, singuri, neînsoțiți de nici un valet, purtînd beretа ce le lăsa liberă fruntea, prefăcîndu-se că se plimbă, întîrziau intenționat la fiece pas ; intenția le era vădită de micul scut rotund pe care-l purtau trecut pe brațul stîng, faimoasa „rotella" a celor ce stăteau la pîndă în Settecento.

Coborîră spre piața del Purgo, iar la răspîntie aleseră drumul care ducea spre San Silvestro : și aici au văzut apropiindu-se un tînăr, singur, de statură înaltă, cu mersul zvelt și figura acoperită de gluga mantalei. Era Critonio. Nu-l credem pe Vincenzo care avea să afirme că nu l-a

recunoscut, ba chiar că-l luase drept gentilomul său, Baldassare Langosco. Desigur că se aștepta să-l întîlnească : într-atît încît, de îndată ce l-a zărit, într-o clipă s-a repezit la el și l-a izbit cu putere (ca să „glumească" afirmă el mai tîrziu). Își ușură povara de pe suflet, și trecu mai departe ; dar cel îmbrîncit, pricepînd intenția agresivă a glumei, simți cum toate resentimentele lui înghețate prind viață și ies la iveală, odată cu disprețul față de celălalt ; scoase din teacă pumnalul fin și prelung, armă interzisă de legi și se răsuci ; și cum principele era cu doi pași înaintea lui, înfipse pumnalul pînă în plăsele în spatele lui Lanzoni, care se afla mai aproape.

Tresărind, tînărul se întoarse iute, ridică scutul ca să-și apere fața și începu să mînuiască spada ; rănit mortal, se sprijini de zid, în timp ce Vincenzo, cu spada lungă, îngustă și aurită îl atacă pe asaltator. Celălalt se apără, dar neputînd rezista impetuozității adversarului, căzu străpuns ; și recunoscîndu-l atunci pe Vincenzo (probabil că înțelesese de la cine pornise provocarea, deși nu-și închipuise că însuși Gonzaga venise la înfruntare), îl rugă cu un glas plîngăreț : „Alteță, nu v-am recunoscut ; iertați-mă și cruțați-mi viața".

„Iar eu i-am cruțat-o — va povesti mai tîrziu Vincenzo — m-am întors spre tovarășul meu care abia se mai ținea pe picioare și, vrînd să-l susțin, el căzu". În Mantova lui Guglielmo Gonzaga, umbra tăinuia o „magie a călugărilor" ; și lui Vincenzo i-a fost deajuns să-și ridice ochii că a și dibuit doi călugări capucini, unul lîngă altul, așteptînd neclintiți. Îi chemă pentru a-i face muribundului o ultimă rugăciune, înainte de a trece pe lumea cealaltă și, puțin după aceea, Ippolito Lanzoni își dădu sufletul. Între timp, rănit, pierzînd sînge, tulbure și întunecat în noaptea cu lună, Critonio o luase la goană, dispărînd fără urmă. Prea expert în spadă pentru a nu fi convins că-l rănise de moarte, Vincenzo trimise după slujitori și gentilomi, se prefăcu preocupat că asasinul lui Lanzoni fugise și că s-ar putea adăposti la un loc sigur ; făcu și mai mult ; se prezentă chiar el căpitanului castelului, Luigi Olivo, și-i ceru să-și dispună gărzile de-a lungul apei pentru ca Critonio să nu se poată salva, trecînd apa înot.

„Acum, după ce a murit, nu se mai putea salva" îi răspunse castelanul cu răceală ; el aflase că scoţianul, abia tîrîndu-se, fusese dus de cineva la o dugheană cu leacuri şi acolo îşi dăduse sufletul ca un bun creştin, călugării împărtăşindu-l în clipa supremă. Olivo adăugă cele cuvenite „unui umil slujitor" faţă de principe ; fără îndoială, cuvinte severe, din moment ce tînărul simţi nevoia să se disculpe, afirmînd că nu-l recunoscuse pe scoţian, dar că era sigur că fusese recunoscut de el. Oricum era adevărat că el, singurul moştenitor al familiei Gonzaga, trecuse prin pericolul de a-şi încheia zilele sub pumnalul lui Critonio ; mai era adevărat şi că un gentilom, Lanzoni, murise. Cînd Vincenzo îl pomeni pe prietenul său păru să dea durerii un ton de falsă mîhnire, rostind prea multe cuvinte pompoase şi goale, căutînd de fapt să-şi îndepărteze teama omului care văzuse pierind alături de el alt om.

De la Goito, ducele Guglielmo tuna şi fulgera împotriva fiului său : „Îl voi face să apară într-un proces, îl voi condamna fără nici un respect faţă de rangul său". Îl chemă pe magistratul ducatului, îi dădu ordin să reconstituie faptele şi să dea sentinţa fără părtinire. Acesta îi răspunse afirmativ, dar de pe atunci ştia el bine cum avea s-o scoată la capăt ; după care ducele îi trimise o scrisoare plină de resentimente lui Marcello Donati.

Această scrisoare apare ca un ciudat document : nu pentru că tatăl nu ar avea dreptate să fie revoltat de purtarea fiului, ci pentru că revolta, în loc să se amplifice trecînd de la acuzaţiile minore la cele majore, se amplifică după o logică cerebrală, rece, abstractă, inumană ; capetele de acuzaţie enumerate de Guglielmo sînt următoarele : faptul că Vincenzo şi-a mînjit mîinile cu sînge, lovind pe unul din consilierii ducali ; dar asta nu înseamnă nimic faţă de cu totul alt delict şi anume că, după ce-şi dăduse cuvîntul de onoare că nu-l va mai frecventa pe Lanzoni, Vincenzo şi-l luase drept tovarăş într-o acţiune destinată să circule pe buzele tuturor. Cine, se frămîntă Guglielmo, cine va da crezare cuvîntului său de principe ? Cine, dacă el, tatăl, în lipsa de stimă pe care o simte faţă de fiul său, este ispitit să se socotească singur vinovat pentru faptul de a-i fi dat viaţă ?

Cînd a sosit scrisoarea ducelui, Donati zăcea la pat, făcînd pe bolnavul ; şi de acolo i-a răspuns foarte abil, ridicîndu-se în apărarea lui Vincenzo în singurul fel cu putinţă : căutînd să explice. Fără îndoială că tînărul Critonio ripostase excesiv (şi, dealtfel ducele nu găsea că a răspunde cu o lovitură de pumnal unui brînci mai violent ar fi un act barbar ?) ; dar nici nu era de aşteptat ceva mai bun din partea unuia căzut pradă trîndăviei şi tovărăşiilor de proastă calitate. Ducele Guglielmo se trezi din acuzator acuzat, şi înţelese foarte bine că greşise şi coborîse cerînd apărare din partea secretarului. Încît Donati deveni arbitrul situaţiei, dirijă atitudinea lui Vincenzo, îi scrise scrisori ponderate în care îi expunea situaţia pe un ton îndurerat, şi îl făcu să accepte ancheta înaltului magistrat. Acesta încheie, după ce judecă faptele drept o „încăierare întîmplătoare" prin a-l absolvi pe principe.

Se spunea că ducele Guglielmo şi consilierii săi ar fi avut intenţia să-l expulzeze pentru un an pe Vincenzo din Mantova, şi că el, ştiind de aceasta, ar fi intrat cu ai săi în casa primului consilier şi l-ar fi ucis cu lovituri de spadă ; poporul tulburat de sclipitoarele pumnale, romanţa evenimentele pe coardă tragică. Dar, într-adevăr, Vincenzo era îngrijorat : nedreptele acuzaţii paterne care nu-l atinseseră unde era cu adevărat vinovat, ci-i transformaseră vina într-o chestiune de onoare, contribuiau să-l abată de la drumul drept.

La sfîrşitul lunii iulie n-a mai rezistat : găsim o intensă vibraţie într-o scrisoare indirectă adresată consilierului ducal, Zibramonti, în care Vincenzo îşi reafirmă nu propria-i durere pentru tovarăşul ucis, ci dreptul de a-şi alege drept parteneri pe cei care i-ar face lui mai multă plăcere. Cerea să plece şi să nu se mai vorbească niciodată de cele întîmplate. Plecă deci la Ferrara să-şi reverse amarul pe lîngă sora lui, pentru a trece după aceea la Colorno unde-l aşteptau consolările contesei de Sala.

— A fost primit cu obişnuitele sărbătoriri, ba chiar ceva mai intense. După nunta lui Vincenzo, deşi ducele de Mantova fusese fierbinte rugat atît de fiul cît şi de nora sa, Margherita Farnese, nici nu voise măcar să audă de a primi în favorurile sale pe acea femeie care, numai prin simpla ei apariţie, îl desfiinţa pe el cît şi raţiunea lui

de a exista : așa încît ura dintre Guglielmo și Sanseverina continua să se mențină. Nu știm dacă în perioada aceea se afla la Colorno și Ippolita lui Vincenzo : dar, fără îndoială, pe o cale sau alta, și printr-unul din mijloacele sale, Barbara îl ajută pe tînărul principe să o regăsească. Era una dintre femeile care nu se temeau de petele de sînge de pe mîna unui bărbat. Nutrea credința că orice bărbat este o ființă supusă reacțiilor instinctive brutale sau reacțiilor logice aride, avînd nevoie de mijloacele femeii pentru a atinge o formă armonioasă de viață. Delictul lui Vincenzo se clarifica la Colorno prin interpretările pe care, în șiretenia ei, contesa știa să le ofere ucigașului ; ea îl justifica în discuțiile ei reamintind tînărului cîte pătimise în chip de fiu neajutorat și de soț frustrat, de bărbat lipsit de misiuni, și-i înșiră unul după altul evenimentele, gradîndu-le pe diferite tonuri, pînă ajunse să compună un șirag de mătănii din aventurile umane. În fine lui Vincenzo i s-a părut că vede clar în sinea lui ; povestea lui era cea a unui tînăr care își rezervă pentru viitor toate răzbunările, adică povestea unui persecutat ; în această definiție dispăreau una cîte una obsesiile care-l împinseseră la fuga de sine și din Mantova. Obișnuită cu compromisurile, mîna feminină îl reconducea pe bărbat de la oroarea morală la împăcarea cu viața : și cei doi morți rămaseră acolo în stradă, sub o lună vrăjită, inutili și dați uitării.

În luna septembrie a anului 1583, Margherita Farnese se întoarse la Parma cu chipul atît de senin, încît poporul spuse : „A triumfat". Cum se supusese sugestiei de a intra la mînăstire, s-ar putea spune că pierduse totul, și că astfel se retrăgea, zîmbitoare, într-un delir de libertate interioară, asemenea omului care se simte descătușat pînă și de speranță. Dar ar însemna să spunem prea mult. În realitate, Margheritei i se întîmplase ceva cu totul neprevăzut ; capitulînd, tocmai cînd crezuse că renunță la orice senzații noi, își dăduse seama că viața de mînăstire i-ar fi putut oferi tot atît cît îi oferea și cea de la curte, ba chiar, mai misterioasă și mai puțin crudă, i-ar fi dăruit compensații cel puțin egale cu renunțările : doar puțin curaj și puțină fantezie, și iată-le găsite.

Se prea poate că o consolaseră şi cei 16 ani ai săi, mai mult decît mediul la care pietatea de fier a lui San Carlo Borromeo o izolase. Desigur că la invitaţiile călugăriţelor milaneze, strecurate printre atîtea graţiozităţi dulcege, ea răspunsese bine : ce miracol, de pildă, să vadă motivul umilitor al pătimirii sale transformat într-un semn de înaltă alegere ; sau să vadă cum toate femeile acelea îi vin la picioare, unele din ele purtînd nume ilustre şi vechi, şi oferindu-i continuu autoritatea ca pe un sceptru. Fiica lui Alessandro Farnese, nepoata Margheritei de Austria, strănepoata lui Carol Quintul, nu putea refuza privilegiul conducerii : şi femeia, puţin şircată, a intuit din instinct că se putea folosi de acest privilegiu pentru a-şi construi o existenţă după placul ei. Ar fi putut reduce toată lumea la un spectacol, la aparenţele care îi plăcuseră, coregrafice şi teatrale, rămînînd totodată de această lalaltă parte a lumii, salvată de canonul anxietăţilor ei. Ştim prea puţin despre anii îndelungaţi ai existenţei ei de călugăriţă, dar este semnificativ că în 1623, la 40 de ani după aceste fapte, primadona unei trupe de comedianţi, Antonietta Catalla Baiardi, o numea protectoarea ei şi îi dedica o piesă de teatru *„La vittoria migliorata"* [1]. Totuşi, ceva din firea-i înnăscută avea să continue să trăiască şi să acţioneze : şi din făptura aceasta plăpîndă şi mortificată, cineva avea să evoce într-o zi o implacabilă fantasmă a tenebroaselor fiice ale lui Cronos.

La 30 octombrie 1583, soţia lui Vincenzo Gonzaga, cu numele preschimbat în Sora Maura Lucenia, se călugăreşte, depunînd jurămîntul suprem în faţa lui San Carlo Borromeo, venit anume de la Milano la Parma, şi intră în mînăstirea San Paolo, unde Coreggio pictase în încăperea stareţei cu un penel vioi, scene din mitul Dianei. Răsfăţată de dragostea tenebroasă a fratelui ei, Ranuccio, Margherita va trăi peste 60 de ani în mînăstire şi va muri în 1643, foarte bătrînă, supravieţuind tuturor personajelor din această poveste ; nu numai Vincenzo va fi pierit, ci şi toţi fiii săi, iar asupra Mantovei devastate de ciumă şi de fiorosul pîrjol al lui Aldringen, va veni să domnească toc-

[1] Victoria restabilită.

mai ramura detestată a familiei Gonzaga, cea aflată în Franța, descendenții lui Ludovico de Nevers.

Și astfel, a înfrînge o femeie cu o manevră atît de vicleană nu-i va fi servit ducelui Guglielmo ; și nu-i va fi servit lui Vincenzo faptul de a fi sacrificat nu numai dragostea, dar și angajamentul moral de a se contopi cu suferința altei ființe. Gestul de a fi dat din umeri plictisit în fața unei probleme ingrate, ștergînd din memorie pînă și mila, îl va plăti scump : ba începu să-l plătească curînd, de îndată ce, odată îndepărtată prezența Margheritei, familia Farnese, luîndu-i apărarea, se arătă potrivnică familiei Gonzaga.

E lesne de închipuit ce s-a putut discuta în Parma, pornind de la bunicul Farnese și pînă la nepotul de 13 ani ; între altele nu uitară să dea vina dramei Margheritei pe seama constituției fizice a soțului. Pălăvrăgelile fură nenumărate și atît de grijuliu divulgate, încît în Italia toată lumea nu comenta decît aceste lucruri ; chiar prea mult ; și de îndată ce au început discuțiile despre divorțul Margheritei Farnese, iar ducele Guglielmo a reînceput în mare grabă demersurile de căsătorie cu fiica lui Francesco dei Medici, marea ducesă Bianca Cappello și-a amintit de cuvintele disprețuitoare rostite de Gonzaga cu trei ani în urmă în legătură cu ea, cînd o arătase cu degetul arhiducelui Ferdinand de Austria, drept motivul reținerii sale de a se înrudi cu familia Medici. Dacă își amintea Bianca, însemna că-și reamintește și Francesco ; și deși căsătoria Leonorei cu Vincenzo Gonzaga le părea foarte convenabilă, atît florentinul cît și venețiana au găsit modul de a o impune Mantovei pe un ton de sfidare disprețuitoare.

Dealtfel, aparent justificat, Margherita Farnese încă se mai zbătea, și atrasă și îngrozită de ideea mînăstirii, iar între cardinalul Cesi, atașat la Bologna, și curtea din Florența începuse o corespondență secretă. Cardinalul, care ținea să-și arate zelul față de familia Medici, aduna și trimitea mărturii în legătură cu presupusa impotență a lui Vincenzo, amplificîndu-le cu anecdote și zvonuri redate în scris. Marele duce și marea ducesă citeau, comentau și meditau asupra acestora : Francesco răsucind tot felul de chestiuni și probleme, întorcîndu-le pe o parte și pe alta, cu o trudă lentă de viermе de mătase ; Bianca, înzestrată

cu avîntatul și inteligentul ei dar de a cîti în evenimente pentru a-și insera în ele propriile ei acțiuni, era gata să se lanseze cînd îi va veni momentul. Și nu numai din Florența ci și din Pratolino, din Poggio a Caiano — locuri ale căror nume trezește în mintea celui ce le citește în cuprinsul vechilor scrisori o luminozitate vibrantă, de parcă simțim cum cerul Toscanei se întinde peste capetele noastre ca un baldachin aerian al celor mai limpezi vedenii — scrisorile oficiale începură să se succeadă frecvent și animat.

Cînd în noiembrie 1583 nu se mai vorbea despre Margherita, tratativele între familiile Gonzaga și Medici au intrat în mîna a doi prelați, cardinalul Cesi, cel atașat la Bologna și episcopul de Alba, adică aridul Zibramonti, consilierul ducelui de Mantova. Însuși cardinalul a trebuit să declare, căutînd să alunece peste cuvinte, că nu era chip să te înțelegi cu cei din Florența ; vroiau să fie în mod concret asigurați în legătură cu calitățile conjugale ale tînărului principe ; Zibramonti relată toate acestea la Mantova, ducele fu nevoit să se conformeze unei discuții asupra unui asemenea subiect și să indice ca martori pe cei ce-l însoțeau pe Vincenzo în frivolitățile lui orgiatice.

Printre aceștia, unul dintre cei mai obișnuiți era don Cesare d'Este ; și el și tatăl său, don Alfonso d'Este, fiu al Laurei Dianti și al lui Alfonso I, duce de Ferrara, au fost primii chemați în mare grabă de către familia Medici. Prieteni foarte buni ai casei florentine erau cei doi din familia d'Este ; și nu fără temeiuri politice, într-adevăr, don Alfonso, văzînd că prin ducele de Ferrara, nepotul său, se stingea ramura directă a casei d'Este, spera ca ducatul să-i poată reveni propriului său fiu ; știa că aceste mutații i se împotriveau papii, foarte hotărîți în dorința lor de a relua statul ferrarez (de investitură papală) și tot atît de hotărîți în a nu recunoaște căsătoria secretă legitimă dintre Alfonso I și Laura Dianti ; dar spera ca, legat cu familia de Medici, puterea lor să-l ajute în clipa periculosului pas. În acest scop, trata căsătoria fiului său, don Cesare, cu o soră a Marelui Duce Francesco, Virginia ; și, în secret, fără ca ducele de Ferrara să bănuiască, păstra o strînsă legătură cu ambasadorul familiei Medici din Ferrara, cu care împărtășea fiece eveniment de la curtea ducală.

Pe don Alfonso, personaj ce încarnează bine tipul nobilului din Cinquecento-ul italian, cu maniere alese, șiret și sinuos, Marele Duce Francesco știa că poate conta : eventual, pentru a-i favoriza pe Medici s-ar fi dovedit pesimist în privința principelui de Mantova. Și cînd, la 11 decembrie 1583, a plecat de la Ferrara „confidențiala" lui don Cesare d'Este, „...neputînd eu, din datorie de conștiință, să nu afirm ceea ce știu despre Serenissimul senior principe de Mantova, așadar spun, afirm, etc...", mărturia atît de absolută a cuiva care se aflase de mai multe ori în compania lui Vincenzo Gonzaga în expediții amoroase, ar fi trebuit să fie deajuns. Aceasta era opinia cardinalului Cesi, pe cînd transmitea familiei Medici „confidențiala" cu afirmația, mai degrabă distonantă într-o asemenea misivă, că „această căsătorie este voința Domnului, ceea ce se și vede". Din punctul lui de vedere, ducele Guglielmo atrăgea judicios atenția la Florența că acuzarea venea dintr-o sursă viciată și anume de la palatul ducal din Parma : așadar să se ferească de a îmbrățișa asemenea păreri. În rest, ducele se declara gata să semneze contractul matrimonial, adăugînd următoarea clauză : că orice s-ar întîmpla în viitor, el se obliga s-o rețină la Mantova pe noră, tratînd-o ca pe o mare principesă ce era.

La Florența, marele duce Francesco își tîra sîngeroasa lui neurastenie, schimbîndu-și părerile de la o oră la alta a zilei. Nu era acest Medici printre mai marii familiei sale : dacă judecata sa politică avea o consistență sigură, fiind derivată din excepționala școală a tatălui său, nu avea totuși o forță care să se mențină în timp și spațiu, și își îndrepta atenția nu atît asupra unor noi aventuri cît asupra consolidării cuceririlor lui Cosimo pe care ținea să le păstreze. Miniștrii abili îl ajutau și el avea bunul simț să-i lase să lucreze după cum doreau ; dar puterea familiei Medici, încă intactă și de mare greutate în acea parte a doua a Cinquecento-ului, stătea neclintită, consecventă acelorași formule ale ei din totdeauna ; dar era în pericol de decădere.

Brun, robust și taciturn, închis într-o amabilitate sobră, peste măsură de corectă, Francesco putea să apară ca un

bărbat care să maturizeze cuvintele în fapte, un înțelept ; dar îl trăda privirea, care fiind atentă la imagini, le respingea de îndată ce începea să le înțeleagă : greșeala, simpla eroare, văzute mereu în juru-i, într-o lume mai mult decît sucită, se amestecau tulbure în spiritul său, cu o grea ereditate din partea mamei spaniole, o ereditate nefericit altoită pe trunchiul florentin. Deformații cronice de temperament revelau straniile sale preferințe pentru plăcinte umplute cu ienupăr, piper și condimente, sau predilecțiile pentru alchimie și magie, comune și altor principi ai timpului, dar pe care el cînd le exalta, cînd le nega, sau chiar își bătea joc de ele, după capriciu. Avea reținere neprevăzute, cînd se refugia într-un adînc de tăcere, din care putea apoi să urce din nou pe culmi negîndite ; nimeni nu știa mai bine decît el să cultive arbuști pitici, copaci mici cu lămîi dulci, tufe de trandafiri pe care el însuși le planta și le îngrijea. Își iubea familia, mai ales fetele ; dar diferitele părți incoerente ale existenței sale se legau, devenind viață activă, doar atunci cînd se lăsa prins în irezistibilele mreje ale zîmbetului venețian al Biancăi Cappello.

Privind-o în ochi, pierdut în limpedele azur unde îi părea că încă mai dansează, după atîția ani, un foc de amoroasă nebunie, Francesco dei Medici decretase „confidențiala" lui Don Cesare d'Este insuficientă pentru a-i garanta în viitor plenitudinea vieții pentru fata lui ; se justifică apoi că ar vrea să-și ia precauții pentru ca prietenia dintre familia Gonzaga și familia Medici să nu fie niciodată tulburată, deoarece l-ar fi durut prea mult ; dar în realitate, jignirea adusă familiei Gonzaga însemna un dar pentru Bianca, repararea insultei pe care o primise cu cîțiva ani în urmă de la Mantova ; n-aveau decît să o suporte ducele de Guglielmo și fiul lui, din moment ce se plasaseră în poziția de a o suporta. Ba chiar, pentru ca puterea Biancăi Cappello, să se poată valorifica Marele Duce Francesco a cerut ca tratativele căsătoriei să aibă loc direct între curtea din Mantova și Bianca : ea avea să dicteze pactele, ea semna acordurile ; și în cele dictate tot de ea la 6 ianuarie 1584, găsim și usturătoarea clauză :

căsătoria Leonorei și a lui Vincenzo avea să se realizeze numai după o prealabilă probă.

În sfîrșit, cuvîntul scandalos a fost rostit ; și, zvîrlit ca o minge de la o curte ducală la alta, rechema asupra Mantovei și Florenței atenția întregii Italii, ba chiar a întregii Europe. În fine, spunea Marele Duce, părîndu-i-se că simplifică situația, totul constă în „a alege o fată-mare... pe care principele avea s-o viziteze într-o seară." Don Alfonso d'Este era gata să pregătească întrevederea și să aibă grijă de toate cele necesare. Familia Medici avea să ofere apoi o zestre bogată fetei și întîlnirea avea să aibă loc la Ferrara, cu cea mai mare discreție posibilă.

Dar era carnaval, și sub măști se desfășurau în toată libertatea tot felul de comentarii ; dimineața la piața de zarzavaturi sau la cea de pește, pe unde veneau mascați în costume ciudate de carnaval doamne și gentilomi din Ferrara ce-și făceau tîrgurile pentru ospățuri, începeau să circule imediat primele cancanuri și comentarii ce aveau să se amplifice în cursul zilei, iar mai apoi pe calea trăsurilor de pe Giovecca, și seara la baluri, la cinele bogate, episoadele marelui eveniment se succedau ca într-un roman în serii.

Circula numele fetei alese ; părea că ar fi una dintre fiicele lui Piero Ligorio, arhitectul cu o imaginație de Ariosto, cel care dăduse celebrei vile de la Tivoli numele cardinalului Ippolito d'Este. Atîta dăruire de sine și acea înflăcărată fantezie de constructor, armonizată cu o extremă de minuțioasă și constantă abilitate de anticar, îi serviseră doar că la patru luni după moartea lui, văduva sa, femeie obișnuită cu o viață fără griji, și cinstitele lui fete, s-au văzut silite să trăiască din mila unui bătrîn gentilom, Scipione del Sacrato ; erau atît de sărmane aceste bune făpturi, încît ar fi fost „un noroc" pentru ele rușinoasa desemnare. Sperăm însă să fi refuzat, deoarece la scurt timp după aceea nu se mai vorbea de ele, ci de o tînără bogată, deprinsă să întîrzie în genunchi cu mătăniile în mînă, și garantată drept foarte virtuoasă. Fata fusese scoasă din mînăstire și dusă într-o casă la țară de către don Alfonso d'Este, întovărășită de matroane și moașe ; și aștepta acolo lovitura sorții.

Imaginea acestei tinere naive îi făcea pe toți bărbații focoși de la curte să pălească sub măștile carnavalului. Și între timp, la 3 ianuarie, Vincenzo sosi la Ferrara ; alerga mascat pe străzi, lenevea tolănit în căldura plăcut feminină a camerelor surorii lui ; cu simpla lui prezență, anima vioiciunea dansurilor și a festinurilor. Seara dansa, juca, poate chiar pierdea destul de mult : 4 000 de scuzi de aur dintr-o dată i-a luat contele Rangoni. Dar asemenea partidă nu era nimic față de cealaltă pe care se părea că o va cîștiga prin căsătoria cu o Medici. Vorbea și iar vorbea despre căsătoria lui, îi invita pe toți gentilomii și pe toți prietenii, în timp ce ambasadorul florentin, vigilent, îl supraveghea strîngînd din buze. Și condiția pusă ? — murmura el. Uitase de condiție ?

Veni și 16 ianuarie și, din acest moment, lucrurile se desfășurară prost ; la 20 totul era gata : patru moașe, fata, custozii judiciari ; numai asupra chestiunii de timp nu căzuseră de acord, deoarece Vincenzo nu se simțea în stare să urmeze strictețea celor trei ore stabilite de Marele Duce. Don Alfonso d'Este se prefăcea că regretă amarnic că nu poate schimba nici o virgulă din condițiile primite de la Florența și, relatîndu-i ambasadorului florentin discuțiile cu Gonzaga, făcea uz de cuvinte imparțiale dar, în același timp, își arăta fruntea întunecată de o nedumerire care-l pusese pe gînduri : ambasadorul înrăutățea lucrurile relatîndu-le în scrisorile sale oficiale, și-l întărîta pe Francesco dei Medici, care nu mai sfîrșea cu uimirile și aproape că privea cu ochi răi faptul că un tînăr nu accepta fără a șovăi orice pact și orice durată. Lucrurile se tărăgănară într-atîta, încît s-a ajuns la un dezacord : moașe, matroane și custozi au fost concediați, bigota a fost retrimeasă la mînăstire, dispărînd de pe scena noastră. Pînă și el, principele, plecase și se ferecase în mînăstire : ar fi avut dreptate să fie scîrbit dacă și-ar fi dat seama de propria-i silă, și nu ar fi luat-o drept furie. Ducesa Margherita mărturisi că fratele ei se retrăsese printre călugări pentru a se consola de tristețile care-l năpădiseră : lua situația în glumă, insistînd să pară că gluma pornește chiar de la el, de la Gonzaga. Dar nu reuși să abată întru totul grindina de flecăreli.

Felul în care Marfisa d'Este, cea mai blondă și mai zeflemitoare damă de onoare de la curte, ticluise o maliţioasă discuţie asupra bigotelor și a celor ce ar fi avut nevoie de ele, felul cum se glumea în legătură cu întîmplările mantovane mai mult hazoase decît triste, felul cum aceste discuţii pe seama lui Vincenzo dădeau mai multă sevă și vervă carnavalului, erau relatate de ambasadorul florentin care adăuga de la el o sumedenie de insinuări pipărate. Ajungînd la Mantova, toate pălăvrăgelile au fost luate drept o stăruitoare ofensă, iar ducele Guglielmo, pricepînd că trebuia să acţioneze, trimise în goană mare soli la Florenţa, ca să fie primiţi de Bianca Cappello. Foarte afabilă, veselă și blondă, aceasta și-a arătat satisfacţia de a-i încînta, dar pînă la urmă declară că, fără o probă prealabilă, nu era posibil să se încheie nici un contract matrimonial ; mai degrabă totul avea să se rezolve în familie, dat fiind că se stîrniseră toate acele bîrfe și dat fiind că înţelegea că intermediarii prinseseră gust să încurce lucrurile ; Marele Duce avea să aleagă fata la Florenţa, iar ca teren de întîlnire se va alege un loc sigur, ca Veneţia ; supraveghetori aveau să fie Marcello Donati, secretarul lui Vincenzo, și Belisario Vinta din Volterra, unul din primii miniștri ai Marelui Duce.

Întîlnindu-l aici pe Belisario Vinta, și necunoscîndu-l, am fi ispitiţi să-l punem în carantină. Prea promptă și fără reticenţe ni se pare dezinvoltura lui în timp ce preia comanda acestei manevre, prea seacă și ironică naturaleţea lui, ca să nu sugereze cuvîntul cinism. În schimb, acest personaj, printre cele mai puternice din Florenţa ducală — a fost în mod constant ministru sub Francesco dei Medici și cancelar sub Ferdinand — avea ce-i drept o subtilitate de spirit, toată numai împunsături, care se îmbina cu un realism toscan, aș spune concret, ce-l susţinea totdeauna în momentul cînd traducea în termeni umani abstractele lui combinaţii ; și fiecare viclenie a lui era redusă după aceea la un numitor comun ; avantajul politic al principelui și al statului său.

Așa cum pentru un artist fiecare obiect poate fi centrul unui univers, pentru Belisario Vinta fiecare conjunctură politică, chiar și cea mai neînsemnată, devenea

o problemă de enunțat, de meditat și de rezolvat. Spiritul său combativ era aplicat cu egală forță, cînd era vorba de rezultatul unei solii la curtea Caterinei dei Medici, în Franța, sau de expedierea unor grîne în Sicilia ; și de îndată ce a fost desemnat de Francesco dei Medici, s-a și străduit să prezideze litigioasa și încîlcita afacere a căsătoriei, ajungînd pînă la unele mărturii indiscrete.

„Mă simt cuprins de compasiune, văzîndu-vă implicat într-o intrigă mult nepotrivită cu natura voastră", îi scria prietenul și rivalul lui la curte, ministrul Antonio Serguidi ; dar Belisario, depășind orice resentiment personal, colindase, sceptic și răbdător, azilele de caritate din Florența, scîrbit de a fi găsit acolo numai „fete rîioase și lipsite de grație", pînă cînd la mînăstirea *delle Abbandonate* din Cappo găsi două fete frumoase. „Într-adevăr, preciza el, sînt mai degrabă două făpturi înfloritoare decît două chipuri angelice ; dar, continua (și aici i se simte șuierul de șarpe), este întocmai ceea ce ne trebuie pentru cazul nostru."

Marcello Donati fiind invitat s-o vadă pe față, sosi de la Mantova. În legătură cu secretarul mantovan se crease o mare neîncredere la curtea florentină : Francesco dei Medici, căruia cineva îi relatase că fusese uimit de inteligența lui Marcello, trimise o scrisoare oficială lui Vinta spunîndu-i că Marcello pare a fi „pretențios și plicticos". E ușor de închipuit cum curiozitatea omului din Volterra s-a ascuțit la gîndul că se va lupta cu un rival dificil : a-l aștepta a echivalat pentru el aproape cu a sta la pîndă.

Marcello Donati a sosit la 6 martie, zi de mare doliu la curte ; suita sa personală se întîlnise pe drum cu o înmormîntare, aceea a principesei Anna dei Medici care murise foarte tînără și mult-plînsă de surorile ei, Leonora și Maria ; mai puțin plînsă de tatăl ei, care poate că neputînd îndura să vadă cum își sfîrșește zilele, nu se clintise de la Livorno. Nu chiar atît de sceptic încît să treacă cu sînge rece peste durerea umană a acestui doliu, Marcello a privit cortegiul funebru și i-a adresat un suspin filozofic. Și iată-l în discuție cu Vinta, amîndoi încîntați să se recunoască plămădiți din același aluat, oa-

meni cu cap şi, în afara cazurilor privind interesele de stat, leali.

Să nu se teamă Alteţa Sa, relatează imediat Vinta ducelui, acest Donati este „o persoană dibace, practică, elocventă, deloc falsă : şi dealtfel vom fi foarte atenţi, pentru orice eventualitate". Dar n-a fost nevoie. Vinta simţea nevoia să-şi construiască un mic discurs — foarte viclean — în legătură cu frumuseţea Leonorei şi a virtuţilor ei ; Leonora, zicea el, abia de putea rezista la ilustrele oferte de alianţe ce o asaltau.

„Vă închipuiţi şi noi la Mantova ce asediaţi sîntem", răspundea Donati, enumerînd toate principesele pe care seniorul său le-ar fi putut lua de soţie. Dar după aceste panegirice, conduse dealtfel pe un ton degajat de ambele părţi, mantovanul îl invită pe ministrul florentin la o discuţie clarificatoare, bizuindu-se pe simpla realitate. Această căsătorie trebuia făcută, spunea el ; şi faptul că tulbură atîta lume, Spania, Franţa, Ferrara, Parma, este un motiv în plus pentru grăbirea încheierii ei. Desigur, spaniolii nu văd cu ochi buni alianţa dintre Gonzaga şi Medici, deoarece ar vrea să-i vadă pe prinţii Italiei dezbinaţi, nu prea puternici şi vasali Spaniei. Pe de altă parte, francezii fac presiuni asupra lui Vincenzo, caută să-l momească cu tot felul de promisiuni şi de onoruri, îi oferă pe fiica ducelui de Lorena, rudă a regelui, pentru că ar vrea să vadă în viitorul duce de Mantova un partizan al Franţei ; şi tînărul, care nu e prea absorbit de interesele statului, n-ar fi străin de tendinţele acestea. Ducele de Ferrara nu-şi iubeşte cumnatul şi ar fi bucuros să se intituleze stăpînul său ; cei din familia Farnese, se ştie, nu-i mai pot fi prieteni după cele petrecute cu Margherita, etc. etc. „Spun aceste toate pentru a demonstra că nu trebuie să se ţină seamă de pălăvrăgelile din afară, continuă Donati, şi dat fiind că nu ne lipseşte posibilitatea şi nici priceperea, să vedem cum putem clarifica mai repede situaţia între noi doi".

Vioiciunea acestui fel de a vorbi îi plăcea lui Vinta care adoptă bucuros acelaşi limbaj ; şi cei doi miniştri au căzut la învoială, în deplin acord, deşi amîndoi atenţi la interesele propriului senior. Dar cînd mantovanul a cerut să vadă, fie chiar şi în treacăt, pe principesă, fiindcă primise

această sarcină din partea lui Vincenzo, pentru a-i face o relatare precisă în legătură cu frumusețea ei, Vinta a fost prompt în răspunsul său afirmativ, desigur ; păcat însă că principesa tocmai se pregătea să plece la Livorno unde fusese chemată de tatăl ei care voia să o sustragă de la durerea morții surioarei Anna. Ar putea să o vadă fără a fi el văzut, în timp ce se urca în trăsură, propuse Donati ; Vinta lăsă să se înțeleagă că accepta, dar între timp dădu ordin majordomului casei principesei să grăbească plecarea ; să plece din Florența înainte de ivirea zorilor. Motivul pe care îl înfățișă ducelui era următorul : principesa, atît de încercată de durere, ar fi părut prea palidă și slabă în ochii subtilului judecător.

Între timp, se pregătiseră gătelile fetei alese pentru probă. Era o tînără de 21 de ani, înaltă, nici slabă și nici grasă, bine proporționată, cu un chip deloc vulgar, înnobilat chiar de coafura și rochia elegantă ; modestă și rușinoasă, dar vioaie ca spirit. Bastardă a familiei Albizi, purta numele de Giulia ; i s-a făcut o rochie dintr-un material colorat, cu mînecile și gulerul brodate, au pieptănat-o și i-au arătat-o lui Donati care, după ce a privit-o și a murmurat că i-ar fi plăcut să fie mai atrăgătoare, hotărî că putea merge și așa. Se decise întîlnirea. În timp ce secretarul se întorcea la Mantova, micul grup florentin se așeză în ordine pentru a porni la drum.

De la Mantova, ducele Guglielmo urmărea pas cu pas evenimentele : auzind că era blamat la curtea papală pentru că aranjase ca înaintea unui jurămînt sfînt să se comită un păcat mortal, după ce în primele momente el dirijase acțiunea, acum i se păru mai înțelept să-și decline întru totul orice răspundere morală. Declarînd cazul mult prea delicat pentru conștiința lui, îi lăsase fiului toată libertatea de acțiune și acum îl privea cum se lansează în această întîmplare, direct și fără ocolișuri, cercetîndu-l cu o privire clară și de gheață, în ale cărei străfunduri se insinuase o licărire de invidie.

Vincenzo, nesuspectînd maliționzitatea paternă, discuta și accepta condițiile, deloc jignit, ci foarte convins de cele mai bune rezultate. Cererea Medicilor, „o josnicie" după

părerea ambasadorului francez, i se-părea o provocare; și faptul că el o accepta nu numai ca fapt fizic, ci și din punct de vedere moral, fără a simți nimic din ceea ce înseamnă pudoare, este un indiciu al felului său de a trăi fără perdea, care nu-i îngăduia să se maturizeze precum și bunele și inteligentele sale impulsuri, pe care însuși Belisario Vinta i le recunoștea.

La 4 aprilie, Vincenzo plecă la Veneția cu o frumoasă suită de gentilomi, pregătită sub privirea discriminatoare a secretarului Donati, și asistată de o grijulie rudă a lui, Carlo Gonzaga, avînd aici cînd rolul de înțelept, cînd de om care deplîngea faptele. Au pornit-o pe o corabie de gală mică dar solidă, luînd-o pe Pad spre Comacchio, cînd au dat de două mori care, fiind smulse de pe mal de puterea apei învolburate, rătăceau de-a lungul rîului. „Întîlnire bestială" se exprimă Donati, simțindu-se mai mult ca oricînd un om rațional în fața iraționalului naturii. Ciocnirea a fost gravă, strigăte de „Isuse Cristoase!" s-au înălțat disperate, și prințul se pregătea să se arunce în apă și să înoate, cînd corabia a reușit să-și croiască drum printre mori și să-și reia liniștita ei navigare.

În dimineața zilei de 5 aprilie au sosit la Veneția și s-au instalat pe Canale Grande; de îndată orașul se animă de pe o terasă pe alta în murmure, șoapte, semne secrete. Vittorio Cappello, fratele Marei Ducese Bianca, a venit la principe ca să sondeze terenul. Ambasadorul regelui Franței a făcut la fel și, desigur că ceva a cules și el din aluzivele reticențe ale lui Vincenzo, care, pentru a intra în climatul aventurii, nu se dădea în lături de la picanterii, stridii, mîncări de post fierbinți ca în ajunul Paștilor.

Grupul de florentini sosi pe data de 9. Contrar principelui, Giulia nu mai mînca și nu mai dormea, preocupată să asculte și să traducă în sinea ei instrucțiunile pe care Belisario Vinta i le dădea cu o obiectivitate precisă și crudă; și Vinta, deși recunoscuse dificultatea acelei sarcini, încet, încet, urmărea în elevă progresul lecțiilor date. Timiditatea ei devenise o așteptare, teama virginală devenise curiozitate. Privirea Giuliei pierduse în timpul călătoriei lumina pură a inocenței.

Ce teatru această călătorie ! O porniseră la drum ca persoane particulare, Vita travestindu-se într-un burghez obișnuit, fără medaliile și semnele distinctive ale rangului său ; dar la hanuri, era salutat cu „cavalere, cavalere" și toți hangiii se plecau în fața lui, recunoscînd după fizionomie pe puternicul ministru florentin. Desigur că a-l vedea însoțit de acea neobișnuită suită, frumoasa fată și ambigua matroană din escortă, era un prilej de tulburare pentru toți ; iar atmosfera de aventură secretă care plana asupra grupului cum putea fi risipită ? Ministrul inventase o povestioară de comedie cinquecentescă, patetică și romantică pe cît se putea : tînăra aceea, se prefăcea el că mărturisește hangiilor, ar fi fata unui căpitan german, prietenul său, — și se născuse în Italia cu douăzeci de ani în urmă : dădea pînă și numele căpitanului, Freuchberger, care-și aștepta nerăbdător în Germania copila pe care n-o văzuse niciodată. La fiece etapă povestea lui se îmbogățea ; cînd au sosit la Veneția, era atît de bine rotunjită și de potrivită, încît ar fi fost păcat să n-o folosească.

Veneția a servit bine și acestei intrigi după cum servește bine oricărei intrigi de dragoste. Într-adevăr, nu e oraș mai potrivit decît Veneția pentru amorurile secrete — observa Vinta stabilindu-se cu femeile lîngă Canal Grande, într-o vilă a unui slujbaș al marelui duce. Dar aici se întîlni cu ceva neprevăzut : slujbașul florentin era pe moarte, ba chiar muri în seara aceea. Aproape cald încă, a fost scos afară din casă și transportat în biserica alăturată ; apoi s-au împărțit încăperile, pregătindu-se scena pentru întîlnire. Belisario Vinta dovedea o atenție excesivă care depășea fireasca grijă a misiunii sale, încercînd închizătorile și trîntind ușile, ca să poată împiedica orice truc ; continua poate în el spiritul caricatural, de comedie, pe care și-l însușise odată cu plecarea din Florența. Medită asupra unei anumite mici terase care-i părea accesibilă. Măsură distanța de la pămînt și, în sfîrșit puse pe un om al său de pază în strada vecină cu sarcina de a supraveghea mica terasă, ferestrele, ușile, acoperișul și toată casa.

S-a ajuns la 11 martie. Seara, Vincenzo, dezinvolt și vesel, s-a oprit la vila unde locuiau florentinii cu un cavaler al său și cu demnitarul Donati : în mod confidențial,

se pregătea pentru noapte, bine dispus, agitîndu-se, sigur de trupul și vigoarea sa de bărbat tînăr ; rîse și închise ușa. Ministrul toscan stătea afară de pază ; el și Donati numărau orele.

Trei ore : nici o mișcare nu agita perdeaua cufundată în liniște ; ministrul și secretarul se consultau dacă nu ar fi cazul să meargă să „vadă ce se întîmplă", cînd ușa se deschise pe neașteptate și tînărul principe țîșni îndoit de mijloc, țipînd de durere : „Acasă, acasă !" ceru el cu o voce sfîșietoare. Îl cuprinseseră obișnuitele sale colici, povestea gîfîind, în timp ce i se aduceau compresele calde, iar Vinta se bucura în sinea lui că nu trimisese în cameră masa gata pregătită — nu se știe niciodată ce zvonuri s-ar mai fi putut scorni, legate de vreo încercare de otrăvire. Vincenzo mîncase prea mult, mai ales prea multe stridii și țipari, încît acum nu se gîndea decît la patul lui, unde să poată suferi singur și lăsat în pace. Au plecat : gondola abia cotise din canalul lateral în Canal Grande cînd cavalerul Vinta și intră în cameră. Relatarea a fost negativă.

Zilele care au urmat au fost cu adevărat înfiorătoare pentru cei care-l înconjurau pe Vincenzo Gonzaga. În jurul principelui, încă suferind de dureri de abdomen, dar mai degrabă umilit și abătut, se învîrteau oamenii săi cu fețe lungi și întunecate. Pe Marcello Donati îl încerca o senzație de greață ; o clipă a bombănit și el că i se pare limpede că voința Domnului se împotrivește în mod vădit unei asemenea fapte. Carlo Gonzaga era cu totul zdrobit : „Aici e nevoie de o rugăciune pentru alungarea diavolului", afirma el, și de un călugăr dintre cei mai tari împotriva duhului rău. Oare nu fusese dovedită prin destule semne funeste prezența necuratului, aducătoare de rău ? Gentilomul nostru le enumeră : primul semn, Donati sosind la Florența se întîlnește cu un cortegiu funerar, al principesei Anna, sora Leonorei. Al doilea semn : Vinta sosind la Veneția găsește un mort în casă. Al treilea semn, principele călătorind spre Veneția a fost cît pe-aci să se înece în Pad. Nu lipseau nici semnele de mai mică importanță. Trebuia să ai ochii închiși ca să nu recunoști ghearа diavolului.

Simțind sau nu mirosul de sulf al iadului, Vincenzo își pierdu capul, renunță la soția din familia Medici, îi scrise unuia din miniștrii mantovani cerîndu-i să-i povestească cele petrecute tatălui său și să-l lase pe el să hotărască sau nu dacă trebuie să insiste în această blestemată probă : sau n-ar fi mai bine să se procedeze împreună cu ambasadorul francez la tratativele de căsătorie cu fiica ducelui de Lorena ? În sfîrșit, aceasta era o ocazie pe care ducele de Guglielmo a apucat-o cu amîndouă mîinile ca să-și biciuiască fiul în vanitatea sa de libertin, el cel pocit de natură, el nefericitul, cel cu atîtea tare, cocoșatul. Răspunsul a fost foarte rece : ducele, hotărît să nu se amestece în această situație, și-a sfătuit fiul să încerce să distingă o durere de abdomen întîmplătoare de propriile și realele sale posibilități : dacă durerea aceea era doar o scuză, atunci „s-o lase baltă". Cît despre înrudirea cu Franța, ideea îl revolta pe Guglielmo atît ca om logic cît și ca om politic : i se părea, spuse cu duritate, că intrase în prea multe încurcături cu Parma și cu Florența, fără să mai riște să intre în aceleași încurcături și cu un om ca regele Franței : să înceteze deci orice tratative prost venite.

Nici nu sosise încă această biciuitoare scrisoare oficială, cînd Marcello Donati își regăsise întreaga forță și răceală a judecății. Nu exista scăpare, trebuia să-l convingă pe principe să se reîntoarcă la vila florentinilor. Marcello simțea propria-i responsabilitate în această întîmplare, ba chiar se folosea, pentru a se stimula singur, de impulsul orgoliului personal : nu garantase el la Florența pentru calitățile fizice ale elevului său ? Își amintea exact cuvintele. Cu aceleași cuvinte îl reînsufletea acum pe principe, îl stimula printr-o discuție cu tîlc, plină de subînțelesuri libertine și de îndemnuri îndrăznețe ; și în timp ce-l hrănea cu mîncăruri ușoare și totuși substanțiale, conveniră și asupra ideii cu călugărul exorcist.

De ce nu ? explica el apoi rece : ar fi slujit, dacă nu la altceva, măcar să-l asigure și să-l sustragă de la obsesie pe tînăr. O atît de delicată analiză a stării psihice a principelui îi reuși : în seara de 14 martie Vincenzo intră „în

arenă" ; după un sfert de oră, Vinta a fost chemat ca martor, putînd să povestească despre o întîlnire victorioasă.

Ceea ce a fost definit drept cel mai mare scandal din Cinquecento se încheiase acum. În asistența întregii Italii, după cum se exprima Marcello Donati, primindu-și ca pe o decorație titlul de „maestru în codoșie", a reînviat nu numai onoarea familiei Gonzaga ci și onoarea lombardă. Și în fața acestui rezultat, ce importanță mai avea consolarea Giuliei, care, în mica-i dar dureroasa dramă, își plîngea soarta sub ochii ministrului Belisario Vinta ; acesta era gata-gata să-și piardă stilul, ocărînd mintea scurtă a femeii : incapabil să discearnă în lacrimile ei decepția femeii în fața propriei ei naturi (și interogatoriul luat fetei, în toată cruzimea lui anatomică, ne demonstrează decepția, insatisfacția, și acel gen de opoziție al femeii împotriva ființei bărbatului pe care numai pasiunile arzătoare sau lentele deprinderi reușesc să le potolească). Toți ceilalți erau foarte veseli : Carlo Gonzaga, fericit să vadă dejucate șiretlicurile diavolului ; în marea-i satisfacție, simțea că i se vindecă și înveterata lui boală de rinichi ; Marcello Donati oferea florentinilor confirmarea garanțiilor sale ; Belisario Vinta răsufla ușurat pentru faptul că el condusese acțiunea la un sfîrșit favorabil intereselor seniorului său ; cumătra bătrînă, trecută prin multe, folosindu-și priceperea, știa că merită un dar scump. Pînă în cele din urmă zîmbi și Giulia : i se făgăduia o zestre bogată, un soț, și era cert acum că nu avea să mai trăiască în mizerie. Cît despre viața ei de femeie, avea să înceapă și ea să mintă ; și i-a fost ușor s-o dovedească în mod fericit, într-o seară cînd principele i-a făcut o nouă vizită, cu mare plăcere.

La Florența, relatările lui Vinta erau disputate de duce și de Marea Ducesă. „Scrisoarea dumneavoastră oficială ne-a redat liniștea, deoarece prima scrisoare ne luase orice speranță..." scria Serguidi lui Vinta, adăugînd cu un zîmbet subțire : „Senioria Voastră a adus ducatului un serviciu cu adevărat demn de trecut în istorie". E de necrezut cît s-au mai distrat pe seama cuvîntului „serviciu" la Palazzo Vecchio. Bianca Cappello recompunea cu realismul ei colorat și vaporos scenele descrise de primul ministru și

putea să presimtă pe dîra acelor cuvinte stimulentul primăverii veneţiene. Francesco dei Medici îşi simţea liniştită propria-i vanitate, întrucît reuşise să impună unor oameni îngîmfaţi ca cei din familia Gonzaga o faptă atît de insolită, „într-adevăr ceva nedemn, nu numai pentru principi ci şi pentru persoane de rînd", după cum judeca cineva pe bună dreptate ; şi în calitatea acestei satisfacţii îşi dezvăluia întortocheata sa fire, acea eruptivă brutalitate tainică pe care nici măcar graţia persuasivă a Biancăi Cappello nu reuşise s-o destrame. Prin urmare nunta s-a hotărît. Şi în timp ce la Mantova se anunţa căsătoria, iar slujba de mulţumire se oficia la biserica Sant Andrea în prezenţa lui Belisario Vinta, adulat la curte şi răsfăţat, la Florenţa i se anunţa în sfîrşit Leonorei apropiata ei căsătorie şi, fără a se mai pierde vremea, începuseră să i se croiască tot felul de brocarturi în fir de aur şi argint.

Deşi atins într-o măsură de peripeţiile „congresului de la Veneţia", cum numeau unii oameni cu haz cele petrecute acolo, Vincenzo se sugestiona să nu simtă umilinţa pe care o ascundea de fapt victoria lui ; umbla prin Mantova şi-şi afişa excentricitatea, lăsînd în grija ducelui Guglielmo contractul matrimonial ; ducele, văzînd hîrtiile semnate, găsi o clauză de modificat : contractul spunea că în cazul decesului soţiei, dota trebuia restituită în întregime familiei Medici. De ce în întregime ? întreba el ; şi cerea să se modifice paragraful în acest sens : în cazul morţii Leonorei, jumătate din dotă să revină Medicilor şi jumătate să rămînă familiei Gonzaga.

Belisario Vinta se înfurie : i se părea un abuz ca în ajunul nunţii să mai revină asupra punctelor pactului de mult stabilit ; şiret cum era, pricepu repede că ducele voia să tragă un folos practic de pe urma concesiei pe care o făcuse şi declară : „Bănuiesc că Senioria Voastră nu va voi să se spună că doreşte să fie plătită pentru probă". Se duse să se tînguie lui Vincenzo, care nu s-a putut abţine să nu zîmbească, adulmecînd îndată izul vechiului păcat al avariţiei paterne ; a luat asupra lui rezolvarea situaţiei, arătînd că se interesează doar din respect faţă de tatăl lui şi ferm hotărît să nu împingă lucrurile mai

departe ; între timp, își atîrnă la căpătîi portretul Leonorei și se pregăti să plece la Florența să-și cunoască logodnica.

Cînd sosi Vincenzo cu suita sa de tineri gentilomi, care-și prinseseră la șei pistoale impresionante, lăsînd să le zăngăne arme aurite, lucrate în stilul de Damasc, bătute în pietre scumpe, la Florența mai toți se îndrăgostiră de el ; poporul, care vedea o adevărată înfățișare de mire în acest luxos lombard, îmbrăcat tot în alb-auriu și roșu, cu barba blondă pufoasă care-i urca de la bărbie spre obraji, ca poleită în aur ; cu privirea-i electrizantă, cu felul lui de a fi deschis, și călărind într-un stil nesăbuit ; Bianca Cappello, care-i recunoștea supraplinul temperamental, era încîntată știindu-se arbitra căsătoriei dintre copiii celor două principese austriece ce o urîseră atîta, ridicîndu-se împotriva ei în dubla lor calitate de fiice și surori de împărați și de femei virtuoase ; Francesco dei Medici era surprins de atitudinea degajată și veselă a tînărului Gonzaga ; curtea era înviorată de prezența mantovanilor care aduceau și un val de prospețime cordială în înțeleapta dar prea încordata și cîteodată prea severa viață florentină ; mireasa, în sfîrșit, se lăsa condusă de fluxul simpatiilor spre dragostea mirelui, vărul ei. Prima lor întîlnire a fost bine calculat reținută, păstrîndu-se distanțele ; ca numai după o zi Vincenzo s-o și sărute în public și să se „zbenguie" cu ea — după cum scrie un ambasador.

Încă o dată această povestire prinde lumină printr-o întîlnire de dragoste. Și pesemne că avea dreptate cronicarul mantovan care ne spune că nici o femeie nu reușea să reziste farmecului drăgăstos al lui Vincenzo, pe care se pricepea să și-l arate cînd partenera îi plăcea. Cronicarul definește această putere de atracție cu un nume pretențios, „demnitate", înțelegînd pesemne prin aceasta capacitatea de dragoste plină de dăruire, generoasă, neîntinată de calcule și de reticențe. Și acum e rîndul Leonorei să fie prinsă în mreje.

Fiica lui Francesco dei Medici nu era o cucerire ușoară și nici o tînără ușor de catalogat. Deși lui Marcello Donati i se părea foarte frumoasă — el judecînd-o după constituția și robustețea ei de soție și viitoare mamă, în acel fel umilitor al cărui secret îl dețin medicii și care ar convinge pe

orice femeie înfloritoare (dacă n-ar fi toate atît de răbdătoare în fidelitatea lor față de natură) să apuce calea ascetismului și a renunțării — Leonora nu era frumoasă după toate canoanele clasice. Bine legată și înaltă, trăsăturile ei nu erau cruțate de o oarecare lipsă de armonie, accentuată de modelajul maxilarului lung ce se încheia într-o bărbie destul de ascuțită, semn și de ascuțime spirituală ; moștenise de la mama ei buzele prea groase ale casei de Habsburg ; și această seriozitate a fizionomiei care avea să devină mai tîrziu expresia unei tării de caracter, era subliniată și totodată îndulcită de prospețimea coloritului fără pată și de grația gesturilor și mișcărilor totuși spontane în prețiozitatea lor. În prea eleganta-i înfățișare, Leonora își vădea inteligența analitică și ironică, dezvoltată pe un fond de melancolie care ar fi putut chiar s-o întunece, dacă nu s-ar fi apărat prin resursele de autoritate pe care le au femeile florentine în genere și femeile din casa Medici în mod special.

Cu spiritul ei critic treaz, deloc entuziasmată de surpriza și plăcerea amețitoare cu care a copleșit-o cornul abundenței nupțiale, Leonora parcă s-a lăsat culeasă de soț. Împotriva inimii, am putea spune ; deoarece cunoscînd suferințele mamei ei, Giovanna de Austria, bolnavă de gelozie pe soțul care o înșela, și extrăgînd astfel o înțeleaptă dar pesimistă morală în legătură cu relațiile conjugale, nu găsea acum în realitate nimic care să coincidă cu teoriile ei. Se simțea ca trădată de fericirea de a iubi și de a fi iubită ; și i se părea aproape dureros s-o accepte.

Și totuși, în primăvara acelui an 1534 erau zile care să-ți umple sufletul aidoma pomilor înfloriți într-o livadă. Și pulsației sîngelui îi răspundea vîrtejul multicolor al curții : în negru tatăl, blondă și azurie mărea mamă vitregă, strălucitor în purpura lui unchiul cardinal, în alb și roz prea tînăra mătușă Virginia, în roșu-aprins surioara de zece ani, Maria, care avea să se căsătorească după doar cîțiva ani cu Henric al IV-lea și să devină regina Franței : culori, culori ; pe un fond de brocarturi, de țesături în fir de aur, catifele și aflazuri, în sclipirea pietrelor scumpe și a perlelor revărsate în cascade. Veneau ambasadori, doamne și domnișoare, gentilomi ; se făceau pregătiri pentru un festin, pentru un bal mascat, pentru un concert sau un

bal. Și în timpul unui bal, putea să i se întîmple Leonorei să surprindă într-un zumzet confuz, pe care-l asculta dintr-o deprindere de atenție, una din lungile discuții care se agitau pe tăcute între Mantova și Florența, asupra problemei titlurilor.

Poveste moartă pentru noi, problema titlurilor era o crudă încercare pentru nervii principilor italieni ; adevărat semn al unei epoci bolnave, care se susținea prin aparențe și în ele își transfera ambițiile și pasiunile ; așa era această înflăcărată și istovitoare trudă a ambasadorilor la curțile imperiale și papale și pe la micile curți italiene, pentru meschinăria obținerii unui drept creditar. De cînd Casimo I, cu titlul de Mare Duce, cucerise primatul asupra ducilor domnitori de Savoia, Mantova, Ferrara, Parma și Urbino, animozitatea împotriva familiei Medici se amplificase pînă la ură ; se complica apoi cu animozități reciproce ale diferitelor curți ducale care se certau între ele, subtilizînd apelativele pe care să și le dea sau nu, în funcție de alianțe și descendențe. Guglielmo Gonzaga era dintre cei care sufereau cel mai mult din cauza lăcomiei de titluri, într-atît încît să se îmbolnăvească de gelozie că soția lui, fiica împăratului, avea drept la apelativul de Alteță Serenissimă, titlu negat lui. Îl solicitase cu atîta patimă pe împăratul Rudolf, încît căpătase concesia dreptului la același titlu, reușind ca să i se acorde chiar la curtea lui și de către unii din principi ; nu însă de cei din familia Medici, nici măcar acum cu ocazia căsătoriei, deși Leonorei i se dăduse libertatea să-și numească socrul după dorința lui. Se ajunsese la acest punct de pedantă subtilitate : Belisario Vinta primea minuțioase instrucțiuni din partea ducelui, cu ordinul de a se adresa cu titlul de Alteță și tatălui și fiului Gonzaga, dar să nu le acorde aceste titluri și în scris ; și Belisario, ca să dea ascultare ordinelor, trebuia să recurgă la abilitatea de a-i scrie ducelui la persoana a treia sau de a se adresa secretarului său.

Pentru că, îi explica Marele Duce lui Marcello Donati în timpul unui bal, în ceea ce-l privea ar fi acceptat cu plăcere dorința lui Gonzaga, dacă n-ar fi fost pe urmă nevoit să recunoască aceleași titluri și ducelui de Ferrara și ducelui de Urbino : și atunci ? Toți Altețe ? Toți Serenissimi ? Donati îi dădea dreptate, nu toți ; dar în cazul lui Gonzaga,

da. Prezent la orice problemă, anumite discuții, absorbite odată cu aerul respirat, nu-l plictiseau, ci îi serveau drept pretext pentru o serie de speculații logice. Că, după aceea, în forul lui interior le judeca mai sever, e posibil, dar nu e sigur ; și în el, ca într-atîția, puteau coexista critica și respectul față de pasiunile din vremea sa.

Mai maleabilă decît soțul ei, Bianca Cappello se înțelesese imediat cu Donati ; îi făcea plăcere faptul că era medic, fiindcă îi putea povesti toate slăbiciunile fizice ce începuseră s-o mineze buhăind-o, făcînd-o mai grasă decît era normal. Vorbeau și rîdeau împreună, cînd unul cînd celălalt glumind asupra manierelor lombarde și venețiene ; dar fără a pierde nici unul nimic din controlul și propria finețe. „Știți", se destăinuia Bianca, înclinînd spre chipul ascuțit al mantovanului curbele albe și prea ample ale persoanei sale, „încă nu au încetat denunțurile împotriva principelui vostru ; dar Marele Duce care nu e Francesco, ci Toma necredincios, rîde de toate astea cu poftă". Donati îi mărturisea la ureche că din episodul din Veneția va rămîne un martor : fata florentină, Giulia, se credea însărcinată. Ce alt pronostic mai de bun augur putea fi pentru căsătoria lui Vincenzo cu Leonora ?

De foarte bun augur pentru miri, destinul Giuliei pare supus însă unei condamnări morale (și de ce ar trebui să ispășească tocmai ea, adică cea mai nevinovată, rămîne o enigmă care nu ne revine nouă s-o dezlegăm) ; după nașterea copilului lui Vincenzo, care a fost trimis la Mantova, unde totuși nu-l găsim printre numeroșii fii naturali ai lui Gonzaga, au căsătorit-o, acordîndu-i-se o dotă impresionantă, de trei mii de scuzi de aur, cu un muzician de la curtea medicee, numit Giulio Romanul, în care va trebui să recunoaștem cu o exclamație de surpriză, un nume celebru din istoria muzicii, Giulio Caccini. Artist genial din grupul de muzicieni ai lui Bardi, numărîndu-se printre inovatorii în moduri de armonie, Caccini era însă atît de brutal ca om, încît a jucat rolul lui Iago într-una din cele mai îngrozitoare drame din Casa Medici ; asasinarea Leonorei da Toledo, soția posomorîtului don Piero, fratele mai mic al Marelui Duce ; se pare că muzicianul i-a dat lui don Piero un bilet de dragoste, compus în stil spaniol de amantul ei Bernardino Antinori ; și astfel au fost omo-

riți amîndoi amanții, numai la cei douăzeci de ani ai lor. Delațiunea nu i-a adus totuși noroc lui Caccini deoarece, după gestul lui, curtea abia îl mai tolera ; și s-a căsătorit cu Giulia tocmai în speranța de a reveni în grațiile ducelui. Ce viață i-a oferit ei, este un secret conjugal rămas obscur pentru noi ; dar după ce i-a dăruit soțului cîțiva copii printre care viitoarea celebră cîntăreață și compozitoarea Cecchina, Giulia a murit tînără, înainte de 1600, poate zdrobită zi de zi de aroganța despotică, de vanitatea și poate și de disprețul soțului ei ; iar amintirea celor petrecute la Veneția avusese timpul să devină o legendă secretă.

Acum, Bianca Cappello și Donati se amuzau în legătură cu cele petrecute la Veneția ; apoi, pe nesimțite, Bianca trecea la altceva. Era adevărat că familia Gonzaga avea perle atît de frumoase și în cantitatea impresionantă de care se vorbea ? Desigur că avea, îi răspundea jovial Donati, deși nu atîtea cîte poseda Casa Medici ; și apoi toate cîte erau le purta ducesa (nu era adevărat, bătrîna ducesă se îmbrăca foarte modest și-și punea bijuterii numai la serbările de mare gală). Și avea să i se dăruiască îmbrăcăminte principesei ? Marcello credea că e dator să răspundă afirmativ : da, desigur : și imediat Marea Ducesă, precisă și practică, întreba cum de reușiseră să i le coasă veșmintele fără să-i ia măsurile ? Donati născocea o mică conspirație de garderobă : „poate că le-or fi avut în ascuns" asigura el, și înțelegea de ce i se lua interogatoriul : celor din Casa Medici le era teamă să nu i se treacă Leonorei veșmintele Margheritei Farnese.

Fantoma Margheritei se înalța ca o sperietoare asupra acestei nunți ; și, într-o măsură, toți îi răneau imaginea. Nu știm dacă și cum o vedea Leonora ; desigur cardinalul Ferdinando, fratele lui Francesco dei Medici, implacabilul dușman al Biancăi Cappello, se interesa ce cardinali și cîți o însoțiseră pe Margherita la prezentarea ca mireasă și se arăta foarte invidios de onorurile față de Casa Farnese. Și faptul că Vincenzo se gîndea la prima soție cu un anume simțămînt de umbrire a bucuriei, pe care el se încăpățîna să-l numească plictiseală, ni-l arată un mic fapt semnificativ : nu voia cu nici un chip ca Leonora să-și facă intrarea la Mantova la 30 aprilie, ziua în care își făcuse apariția acolo și Margherita.

Marele Duce nu mai sfîrșea cu scuzele pentru fastul care se pregătise la Florența ; nu era cine știe ce, spunea el, doar mici serbări improvizate, fără mare inventivitate, din moment ce timpul scurt nu le-a permis mai nimic ; dar pînă una alta s-a organizat o partidă de joc de minge, la care au participat principi și nobili, îmbrăcați în costume trasate cu fir de aur, reușind să o facă animată și elegantă, după o regie precisă, dar cu aparența dezinvolturii ; apoi o populară bătaie cu pietricele, joc în care artizanii din diferite corporații răbufneau în instinctele lor de sfadă, aruncînd cu pietre în coifuri și în armurile de hîrtie și cîlți, cu atîta convingere încît foarte mulți au ajuns acasă șontîc-șontîc, privind șașiu, sau cu cîte un dinte rupt : „ceva nebunesc" comenta înțeleptul Donati. A fost și o splendidă coridă. În fiecare seară la Palazzo Vecchio se dansa. În timpul zilei se dădeau concerte de cameră ; și erau acele „moduri noi" ale grupului Bardi, care, ca ultim rod al umanismului, aveau să renoveze limbajul muzical și să redea muzica eliberată de virtuozitățile de contrapunct, mai apropiată de interpretarea afecțiunilor și sentimentelor, purtînd-o spre olimpul luminos al lui Claudio Monteverdi și a marilor realizări din seicento muzical italian.

În seara de 22 aprilie, sub un cer înstelat, în Florența, la lumina torțelor, ieși o mulțime de lume mascată, precedată de un car încărcat de bărbați și copii care cîntau madrigale pe muzică și texte de Giambattista Strozzi tînărul. Cortegiul era format din opt grupuri alegorice care înconjurau opt bivolițe înșeuate, călărite de cîte un foarte abil călăreț, de meserie. Și așa a apărut figurația zeilor nupțiali care alungă melancolia, Amazoanele luptînd împotriva lascivității, și desfriul lui Circe înfrînt de Castitate Un grup de mascați erau mauri din Abisinia, un altul reprezenta cele șase vîrste ale omului, un altul readucea pe pămînt eroii Casei Gonzaga și ai Casei Medici ; dar cel mai bizar grup mascat a fost fără îndoială acela oferit de Marele Duce Francesco, care numai prin titlu, „Umorile spirituale ale creierului nostru" și apărea ca o expresie a timpului și a autorului. Extravaganță elegantă, sărbătorirea cu bivolițele, și rară deoarece era foarte costisitoare și foarte dificilă. În cîntec și muzică, la lumina torțelor,

mascații au sosit în piața Santa Croce unde tinerii au început să arunce doamnelor înghesuite în tribunele de lemn ridicate anume în jurul pieții, sticluțe în formă de ouă, pline cu parfumuri, în timp ce bivolițele alergau în cursă, steagul cîștigător fiind înălțat pe treptele bisericii. Învingătoare a fost bivolița Marelui Duce.

Lui Vincenzo îi plăcea tot ceea ce vedea la Florența ; chiar și „Umorile spirituale", amplificate în creierul ducelui, și care deseori însemnau capricii de moment. Socru și ginere au căzut iute de acord, într-o dimineață cînd, în timpul solemnei ceremonii din Santa Maria del Fiore a înmînării trandafirului de aur trimis Leonorei din partea pontifului, au rămas în piață să tragă cu archebuza în ciorile cuibărite în campanila lui Giotto : s-au armonizat apoi în dezlănțuita vînătoare de mistreți și cerbi din bogatele rezervații medicee. Și astfel vînătoarea, ca și celelalte serbări, au fost aduse de mai multe ori în arenă, în așteptarea zilei favorabile plecării, amînată de astrologul Marei Ducese, care părea neliniștit de un semn citit în stele cu privire la momentul cel mai favorabil al viitorului mirilor. După părerea lui, cortegiul nupțial trebuia să-și mai amîne plecarea.

În perioada aceea, Bianca Cappello era absorbită de magie ; credea, vroia să creadă pentru a ajunge să spere. Împotriva dușmăniei feroce a cardinalului Ferdinando, cumnatul ei, știa că un singur lucru ar putea avea efect : nașterea unui fiu care să asigure succesiunea directă a lui Francesco dei Medici : încă nu pierduse toată speranța ; dar era o speranță șubredă, dat fiind că avea nevoie de ajutoare disperate ca acelea ale astrologilor. Astrologul Biancăi devenise consilierul ei ; n-a fost nevoie de altceva decît de adeverirea anumitor prudente profeții privind sănătatea Marelui Duce, pentru ca fiece cuvînt al lui să capete autoritatea oracolului.

În sfîrșit, după ce astrologul a confirmat că se poate pleca, suita tinerilor mantovani a pornit cu aceleași pistoale mari prinse la șa, și același zăngănit cu care să dezmorțească lumea pașnică. După două zile urmă suita soției, mai puțin zgomotoasă, dar plină de vigoare și veselie, cu doamnele de onoare, domnișoarele, cavalerii și pajii : lăzi mari de metal închideau trusoul și prima rată din

dotă, o sută de mii de scuzi, în piese de argint, pentru care, calculase Medici tatăl, ducele de Mantova ar fi putut căpăta cine știe cîtă dobîndă.

Albizi, Strozzi, Pitti, Salviati, Capponi, Neri, Acciaiuoli, Guicciardini, Buondelmonti, Bardi, Ricasoli, Panciatichi, Tornabuoni, Rucellai : în această înșirare a numelor celor din suită pare că citim istoria Florenței. Gătiți cu fast și grijă, cu pene la berete și culorile costumelor armonizate cu garniturile alese cu un gust ce putea atinge uneori un sofisticat rafinament, florentinii erau cu ochii treji, gata să remarce orice lipsuri, atenți unul la altul și mai ales cu ochii la lumea din Mantova ; toți, de la seniori la militarii de escortă, de exemplu căpitanul Bisaccione și căpitanul Signorelli, și pînă la paznicul însoțitor care purta cu ostentație porecla drăcească de Farfanicchio. Grupul era condus de cei doi frați ai Marelui Duce, cardinalul Ferdinando și don Giovanni, tînărul de 18 ani, bastard, gata la orice aventură, frumos, insolent, plăcîndu-i riscul, care avea să se arate doar mai tîrziu moștenitor al calităților militare ale lui Giovanni delle Bande Nere.

La 28 aprilie, mireasa sosi la San Benedetto in Polirone, minunată mînăstire care mai păstra încă mormîntul acelei măreție mînuitoare de regate și conștiințe care a fost contesa Matilde. A fost nevoie de o scrisoare papală pentru ca nobilele doamne să se poată opri printre călugări care, neobișnuiți cu societatea feminină își fosneau neliniștiți rasele prin apartamentul oaspeților mînăstirii, improvizînd un corp de serviciu pitoresc și încurcat.

Dar o deplină glorificare, într-adevăr nupțială, s-a petrecut a doua zi, la palatul Te, unde Leonora s-a mai oprit înainte de a intra în oraș, pentru a fi primită de cele mai nobile rude ale casei ducale. Ducele Guglielmo venise în caleașcă pentru a o îmbrățișa pe mireasă : și plecase, luîndu-l cu el pe cardinalul Ferdinando care, dintr-un sofisticat argument de etichetă, nu dorise să apară la intrarea cortegiului în oraș.

Palatul pătrat din Te, unde Giulio Romano pare că a voit să prindă în liniile arhitecturale taina oamenilor de la șes în taifas constant cu pămîntul, apare pe de o parte ca un edificiu nu prea înalt, aproape turtit față de falnicii tei care-l înconjoară ; dar capătă relief pe măsură ce te

apropii de el, pentru a se înălța apoi într-un peisaj cu totul fantastic, de îndată ce începi să te miști între zidurile sale. O bună dispoziție fără rezerve specifică acelui cinquecento, bogată, înmiresmată, savuroasă, erupe din acest palat, creat anume pentru amorurile lui Federico Gonzaga cu Isabella Boschetti într-un moment fericit. Nimic mai profund tulburător, decît tabloul lui Mantegna, *Camera nupțială*, din castel, bineînțeles ; dar la arhitectura gîndită după reguli umanist-geometrice, se adaugă nespus de libera inspirație a pictorilor și a celor ce au lucrat ornamentele de stuc, cu bogăția nudurilor amoroase în sala Psicheei, cu delicatele virtuozități în decorare, cu teatralul șoc pînă la spaimă din sala Giganților. Aici, fără îndoială că Leonora a fost condusă — era minunăția locului — și-a fost rugată să asculte, poate chiar de însuși Vincenzo, cum glasul șoptit într-un colț al sălii, face ca același glas să se audă, în unghiul opus, cu o vibrație ce-ți ia respirația, ca o vigoare subpămînteană : și într-adevăr ceva din noi, pentru o clipă, se prăbușește în lumea infernului, reîntorcîndu-se apoi și strigînd după ajutor...

Dar momentele de teamă și extazurile stîrnite prin secrete lucruri concrete au fost pentru Leonora în ziua aceea ca o îndepărtată reprezentare. Realitate era trăsura grațioasă, pe jumătate descoperită, înconjurată de tineri negustori din oraș, îmbrăcați în alb și auriu ; realitate era rochia ei de mireasă, din mătase albă, brodată cu perle, și mai înnobilată de faimosul șirag de perle, diamante și rubine pe care socrul i-l pusese la gît, îmbrățișînd-o (Vinta definește colierul drept „frapant", pe un subînțeles ton de depreciere) ; realitate era cortegiul, poporul care aclama, plînsul de bucurie al soacrei austriece, care o primi în fața porții bisericii Santa Barbara ; realitate era privirea albastră a lui Vincenzo care se apropia de ea și o chema (cum să se apere ?) la altarul gătit cu mare pompă.

Se făcu și cununia și se cîntă *Te Deum* : apoi Leonora intră în palatul ducal, trecu pe lîngă o peisagistică de picturi, tapiserii, goblenuri, țesături brodate cu fir de mătase și aur, traversă marea sală Manto și, în cele din urmă, fu condusă în camerele ei, unde soacra se duse s-o revadă, încă neîncrezătoare în atîta fericire. Ducele gusta compania inteligentului cardinal Ferdinando, iar rezerva nativă a flo-

rentinilor era înfrîntă de generoasa ospitalitate lombardă ; vremea lenevoasă, în așteptare, își croia drum spre noapte. Soarele apuse. Și închipuiți-vă cum mantovanii și florentinii, rudele și prietenii, stăteau cu urechile ciulite spre apartamentul nupțial.

Dimineața, cavalerul de onoare al principesei, cel mai important personaj de la curte în acel moment, luat cu asalt la întrebări, părea satisfăcut : și satisfăcut era și Belisario Vinta, care citea în ochii mirelui ce puțin dormise în noaptea aceea. Vincenzo îi trimise Biancăi Cappello relatarea acelei nopți (Bianca îi răspunse felicitîndu-l) ; și cardinalul dei Medici luă pana în mînă pentru definitiva ratificare.

Și astfel au început veselele ceremonii oficiale : deschise temnițele, întreceri cavalerești, lupte, jocuri de arme, reprezentații teatrale. Nici nu trecuseră zece zile cînd Vincenzo, cu o euforie care ar putea să pară obtuzitate, îi mărturisi lui Vinta că, într-adevăr, relațiile dintre tatăl lui și el începeau să devină afectuoase, dovedind încrederea și satisfacția paternă ; reușind să-și creeze singur iluzii, dar nu și să amăgească perspicacitatea rece a celui din Volterra care continua să aprecieze relațiile dintre tată și fiu drept „o situație confuză" : Vincenzo spera, era mulțumit, își iubea soția, poate că de pe atunci îi pregătea în *Nova Domus*, apartamentul la care se ajungea printr-un pasaj însorit, pictat în culori deschise, pe fonduri cu sonorități de galben și pe treisprezece trepte mici, care păreau că duc la un etaj suspendat, descoperit, deschis spre verdele aprins al grădinii de pe marginea lacului. Cine știe dacă era adevărat că Leonora a îndrăgit imediat lacul sau dacă nu cumva i se părea doar că-l îndrăgește fiindcă era inițiată în acel gust de Vincenzo. Într-adevăr, prin soțul ei parcă se pierdea și nu reușea să-și găsească temeiul, nici cînd își punea la încercare subtila-i capacitate de analiză. Se lăsa transportată ; și deși era obișnuită cu aerul marin al țărmului deschis din Livorno, găsea că e plăcut să se ducă la pescuit în barcă sau în corabia lor de gală, pe lac, în sunetul muzicii, cîntînd, fără a mai măsura timpul, în adîncul inimii ei pline de soare. Tot pe calea apei, tinerii căsătoriți au pornit-o în iunie pînă la Veneția, unde Leo-

nora a înțeles în sfîrșit sensul poveștii venețiene care i se păruse altă dată prea colorată în relatările Biancăi Cappello. „Oraș miraculos" — murmura ea temîndu-se să nu leșine.

La întoarcere, soții au trecut prin Ferrara ; și aici serbările au luat un ton mai ușor, deși în ritm mai zorit ; nu se mai încerca în trăirea acestor zile ardoarea care subțiase și prefăcuse chipul Leonorei la Veneția, pînă la a-i face pielea strălucitoare ca o mască voluptuos plăsmuită. Și nici nu cobora asupra ei uimirea înspăimîntată de a nu mai recunoaște în nopți succesiunea regulată a orelor, răsturnate parcă de o suflare obscură. Acestei tulburi vrăji cu greu i s-a adaptat Leonora, prea inteligentă și prea rațională pentru a se exalta. Jignită, nu, nu reușea să fie, după cum i-ar fi plăcut, chiar dacă, fără a-i reproșa soțului că o tratează ca pe o amantă mai curînd decît ca pe o soție, simțea discordanța, aproape incorectitudinea unei astfel de purtări și nu atît pentru că ceea ce-i dezvăluia Vincenzo o dobora, cît pentru că era convinsă că viitorul nu putea să ducă spre o ascensiune o asemenea condiție umană. Pînă în cele din urmă, acceptă în prezent viitorul pe care-l prevedea de pe acum ; și tocmai în asta constă nespus de inteligenta descoperire a Leonorei, într-un cuvînt care ar părea vlăguit : răbdare ; nu pasivitatea cenușie a celei ce a renunțat, ci constanța luminoasă a celei ce e gata să ispășească, zi de zi, chinuitorul privilegiu de a se simți viu.

În această perioadă se situează unul din momentele decisive pentru formarea caracterului lui Vincenzo Gonzaga ; iar vina tatălui de a nu-i fi fost favorabil la timp, va apăsa asupra fiului toată viața. Atît ducele cît și principele au numit fiecare cîte un delegat ca să cadă de acord asupra noii curți a tinerilor căsătoriți, care ar fi trebuit să fie un nucleu de tinerețe în palatul ducal ; dar lui Guglielmo îi repugnă foarte mult această hotărîre, nemulțumit în avariția lui și stînjenit în absolutismul lui, încît tratativele nu reușesc să-și croiască făgaș. Vincenzo rămîne într-o situație de subordonat, mereu fără un ban, constrîns să se adreseze socrului său, care-i trimite prudent, totuși înțelegător. Îi mai cere bani și cumnatului

său, Alfonso d'Este, ridicîndu-și datoriile la 16.000 de scuzi de aur ; pînă și în schimbările de atmosferă familială se simte încurcat cînd, fiind invitat la faimoasele vînători ale Medicilor de la Poggio a Caiano, ducele Guglielmo se încăpățînează să-i refuze permisiunea acestei călătorii, sub scuza vreunui posibil accident care ar putea tulbura o ipotetică sarcină a soției. Vincenzo trebuie s-o roage pe Bianca Cappello să apeleze la Marele Duce ca să scrie la Mantova, cerînd să i se trimită fiica și ginerele „hotărît și fără șovăială".

Ar părea o născocire ; și totuși este un fapt precis verificat că oricărei constrîngeri din partea tatălui, fiul îi răspundea printr-o explozie de crudă sălbăticie. L-am văzut pe vremea existenței lui Critonio ; și acum, în anul 1535, în timpul unei vînători la Poggio a Caiano, s-a întîmplat un misterios asasinat ; într-o pădure jilavă și umbroasă cade răpus un gentilom al Marelui Duce, pe nume Beccaria ; în grupul mantovanilor fumegă o archebuză ; să fie a cavalerului Veri sau a vasalului său, Giannantonio Fallaguerra, sau chiar a lui Vincenzo ? Cercetările au lăsat să cadă bănuiala pe Falaguerra ; și Francesco dei Medici l-a cerut ducelui de Mantova cu intenția de a-l pedepsi ; dar după aceea ordonă, cu prudență, să fie eliberat. Înăbușită, ce-i drept, o poveste urîtă șerpuiește de la Mantova la Florența ; și e adevărat că Vincenzo a ucis încă o dată, e adevărat că nu simte nici o remușcare ci o senzație de intoleranță ; și încă o dată, anxioasa lui constrîngere dacă nu-i justifică starea, cel puțin i-o explică.

Ceva parcă înțelege și ducele Guglielmo, dacă atît de des, din 1584 pînă în 1587, promite că-și va chema fiul să ia parte la guvernare, chiar dacă apoi, pe neașteptate, ridică podul și-l lasă despărțit de castel, decepționat și jignit. Nu-i adevărat că nu încerca să se împace nici cu sine însuși ; odată ajunge să-l numească pe Vincenzo să comande intendența grajdurilor ducale ; apoi, profitînd de șederea la Florența a fiului și a norei, dă ordin de rechiziționare a 60 de iepe selecționate pentru reproducere și le vinde unui client de pe alte meleaguri. Cînd s-a întors Vincenzo, i-a reproșat acest lucru demonstrîndu-i cît de nesocotită și de păguboasă a fost vînzarea ; și de astă dată

Guglielmo s-a dovedit ipocrit, spunîndu-i că avusese nevoie de bani, o absurditate chiar pentru cei ce ignorau conținutul caselor de bani ținuite în cămările vistieriei. Altădată, sub influența îndemnurilor Marelui Duce de Toscana, îl cheamă în consiliu ; dar îi e deajuns să vadă cu ce deferență și atenție i se adresau tînărului consilierii, prevăzînd în el pe viitorul șef de stat, pentru ca morbul geloziei să-l scoată din minți.

Bolnav, Guglielmo, simțind cum îi slăbesc puterile fizice, vroia să se refugieze în viața pe care și-o făurise, descătușată de mizeriile trupești. Și statul lui atît de bine echilibrat în diverse ramuri, răspunzînd unui sistem ce funcționa de la centru la periferie, și pe care el îl reexamina și îl perfecționa cu mereu mai luminată atenție, cînd ocupîndu-se de reforma senatului, care să poată delibera liniștit și just, cînd de comerț care să exporte grînele minunate, salamurile excelente, și derivatele din lapte, grase și untoase în schimbul altor mărfuri egale în valoare și calitate, cînd de emiterea monedelor noi, și cînd de Spitalul Maggiore, refăcut de la cele mai importante la cele mai mici probleme (Guglielmo se ocupase pînă și de doici pentru copiii găsiți) ; acest stat pe care el îl proteja de viitoarele neajunsuri, achiziționînd de exemplu și plătind, pămînturile pe care particularii vroiau să le vîndă, pentru a evita să fie anexate de congregațiile de preoți și călugări ce și-ar fi mărit astfel prea mult puterea în provincie, ei bine, acest stat i se părea lui Guglielmo că era destinat să se fărîmițeze odată ce l-ar fi lăsat în mîinile lui Vincenzo.

Tristă frămîntare. O clipă de fericire și aproape de dragoste îl cuprinse pe Guglielmo în 1586, cînd i s-a născut un nepot, moștenitorul Francesco, un copilaș durduliu, alb și frumos ; atunci solii trimiși de la curte la curte să anunțe că dinastia promite să-i pună la picioare un nesfîrșit viitor, au pornit în sunetul trîmbițelor ; Leonora și Vincenzo au fost copleșiți de daruri. Dar cînd la cîtva timp după acest eveniment, Vincenzo vrea să se retragă într-un castel pe care i-l dăruise tatăl lui, Solferino, i se interzice această bucurie ; se află deci în fața unei noi constrîngeri, de care ne dăm seama dintr-o misivă a lui Vincenzo, ce consemnează că vrea să plece acolo unde

ceea ce va poseda va fi cucerit de el şi unde va putea „să trăiască şi să moară ca un adevărat soldat".

Aceste cuvinte de eroism nu erau doar vorbele nechibzuite ale unui revoltat într-un moment de izbucnire, ci se subînţelegea în ele şi un răspuns la oferta care-i fusese făcută de regele Franţei. De cîţiva ani, Henric al III-lea, fără îndoială la sugestia lui Ludovic de Nevers, căuta să cheme în casa lui pe moştenitorul lui Gonzaga ; de aceea îi oferise la vremea cuvenită o soţie de origine franceză, fiica ducelui de Lorena. Ce victorie pentru Ludovic, să-l înfrîngă pe fratele Guglielmo, tocmai prin fiul lui, stîrnindu-l la răzvrătire împotriva tatălui. Era o manevră politică ; ce achiziţie pentru regele Franţei, într-o Italie supusă în întregime influenţei spaniole, să cîştige de partea lui pe un om ca viitorul duce de Mantova, stăpîn al celor două porţi ale Italiei, Monferrato şi Mantovano, care puteau opune o contragreutate preponderenţei spaniole şi influenţei casei de Austria asupra intereselor italiene şi europene.

Pe vremea aceea, comandantul suprem al armatei regelui Franţei, Ludovic de Nevers, exilatul de la Mantova, lupta împotriva hughenoţilor şi se distingea prin vitejii relatate şi elogiate, de la marea victorie repurtată în 1586 pe Loire, împotriva germanilor, aliaţi ai lui Henric al IV-lea rege de Navarra. Povestirea triumfurilor sale, ajunsă la Mantova, îl exalta pe Vincenzo care recunoştea ascendenţa unui mînuitor viteaz al armelor, cu totul opus diformului său tată. Tuturor li s-a părut o preferinţă logică, dar de fapt n-a fost decît un capriciu faptul că al doilea fiu al lui Vincenzo, Ferdinando Teodoro, născut în 1587, a fost ţinut la botez de regele şi regina Franţei ; ceea ce-l angajează mult mai mult decît şi-ar fi închipuit, ştiind prea bine că a se arăta partizan al Franţei putea să însemne trezirea suspiciunilor lui Filip al II-lea, precedate de acelea ale ameninţătorului guvernator al Milanului. Da, ofertele franceze erau frumoase ; miliţie puternică, o cauză nobilă şi eroică, se putea simţi un paladin al credinţei, un cruciat ; şi ce viaţă diferită faţă de cea frustrată de aviditatea odioasă a tatălui, atît din punct de vedere economic cît şi spiritual (chiar în zilele acelea denunţate într-o dură şi ironică scrisoare a lui Sixtus V).

Încă o dată Vincenzo ar fi fost gata de plecare, dacă n-ar fi intervenit Donati, care-i ceru să mai amîne despărțirea, și plînsul Leonorei, soția ce-și arăta copiii cu un gest în fața căreia o inimă caldă nu putea să nu cedeze.

Interveni Francesco dei Medici, peste măsură de uimit, scandalizat că Guglielmo putea să stăvilească elanul fiului său Vincenzo, în loc să-l adore cum ar fi făcut el, care mult își dorise un asemenea fiu. În casa Medici lua proporții de tragedie lipsa unui fiu al Marelui Duce și al Biancăi Cappello (faimosul Antonio, asupra nașterii căruia planează atîta mister, e clar că nu conta). Faptul că Bianca ar fi avut o falsă maternitate i se părea lui Medici motiv de înveselire ; și atunci o anunțase pe fiică, prin cuvinte fără ocol pînă la brutalitate, de speranța pe care o avea de a-i dărui soției un fiu, acum după ce ea își mai împrospătase sîngele.

Cînd Bianca păru să dea semne că e însărcinată, s-au pus străji în fața apartamentului, pentru a nu lăsa posibilă introducerea vreunui nou născut în Palazzo Vecchio, ca nu cumva, să-l oblige pe Marele Duce să-l considere fiul său legitim ; aluzia umilitoare și diabolică pornise de la cei doi cumnați care o urau pe Bianca, și anume, cardinalul Ferdinando și don Piero. Înțelegem așadar că, încleștat de pasiunea sa de a fi tată, Marele Duce încerca să domolească duritățile lui Guglielmo Gonzaga și să înfrîneze răzvrătirile ginerelui, doi oameni care nu vroiau să se recunoască norocoși ; dar nimeni n-ar fi reușit să facă să dureze pacea dacă în februarie 1587 lui Guglielmo nu i s-ar fi agravat pe neașteptate boala. Vincenzo a înțeles că era cazul să rămînă locului.

Dar puterile omului sînt mari. Revenindu-și, Guglielmo reîncepu să hărțuiască, să limiteze, să constrîngă, să restrîngă ; și Vincenzo, care se plecase în fața lui pînă la a-i cere iertare, dădu din nou ascultare celor mai teribile capricii și se lăsă dus spre aventuri, care nu erau altceva decît banditisme, găsind în ele un fel de falsă glorie de soldat năpăstuit, compensîndu-și astfel inerția jugului cu care-l chinuia pe Guglielmo. S-a spus că în vremea asta, cînd se depărtase de soția lui, i s-a născut în 1586 o fiică

naturală, Leonora, care va deveni mai tîrziu călugăriță. Vincenzo iubea o femeie din popor, care locuia în casa unui oarecare Fabio Asinello, o rudă de-a ei; și avea ca rival nu un gentilom, ci un mic organist de la basilica Santa Barbara, pe Ruggero Detroffeis. Să se răzbune pe sărmanul om, un nimic pentru el: de la bărbat la bărbat; dar îl tenta pe Vincenzo să-și manifeste supărarea într-un mod ilegal, hrănindu-se cu o amară furie ce-i clocotea în adîncul sufletului. Așa că în seara zilei de 10 mai 1587, cînd principele se înfățișă în marea sală a arcașilor chemîndu-l pe unul dintre tinerii de gardă și anume pe Antonio Bardellini, înalt, cu picioare lungi, în ciorapi galbeni, după cum îi cerea livreaua, și îi porunci în șoapte să iasă împreună cu el și cu tovarășul său Alessandro Lomasso, era clar că n-aveau să poarte degeaba spadele cu ei.

Cei trei se îndreptau spre San Sebastiano, arcașii în stînga și în dreapta principelui, iar el la mijloc, îmbrăcat tot în negru, în costumul de mătase satinată, cu pelerină, cu pălăria de fetru trîntită dezinvolt peste părul blond; noaptea era liniștită și întunecoasă, ușor înfiorată de răcoarea lacustră. Vincenzo ținea în mînă o lampă mică... Au ajuns lîngă San Sebastiano și au cotit-o pe strada numită pe vremea aceea Contrada Nuova; de la o fereastră deschisă la parterul unei case, cineva vorbea cu o persoană din stradă. Văzîndu-l pe omul din stradă, Vincenzo se întoarse către arcași și le spuse: „Omul de-acolo e Ruggero".

Au trecut toți trei, în grup compact și amenințător, cele șase picioare mișcîndu-se în pas ritmat, sub ochiul galben al micului felinar. Ruggero i-a văzut apropiindu-se de el, le înțelese intențiile și nu se tulbură. Dimpotrivă, în timp ce treceau, continuă să discute cu persoana de la fereastră (doamna care fusese poate la fereastră se retrăsese, lăsînd în locul ei un bărbat, probabil stăpînul casei) sporovăind despre unele plimbări fără rost, vorbind în dialectul bergamasc, specific limbaj al bufonilor pe vremea aceea.

Sfida situația și chiar izbucni într-un rîs larg — sonor. Între timp grupul celor trei se oprise ceva mai departe, Vincenzo trecuse micul felinar lui Lomasso, cu un ordin

scurt ; arcașul înaintă sprinten spre organist, și cînd ajunse lîngă el îi ceru cu o politețe excesivă să-i facă deosebita favoare de a elibera locul și de a se retrage ; se putea reîntoarce mai tîrziu acolo, dacă i-ar fi făcut plăcere... Ruggero traversă strada și se așeză în gardă cu spatele la perete ; în urma lui, arcașul îi repetă cu o aroganță din ce în ce mai pronunțată să plece de acolo „cu toată amabilitatea, curtoazia, gentilețea".

— Și de ce ? De ce, mă rog ? întrebă cel asaltat.

Intervenind și principele, îi răspunse el însuși, înfierbîntat și gata de harță :

— Nu vrei să pleci de-aici ?

— Eu, nu, deloc, răspunse celălalt în dialect.

— Te fac eu să pleci, încheie principele și, scoțîndu-și spada, lovi cu latul ei atît de violent încît era gata să-l rănească la brat pe unul dintre arcașii săi.

La semnal, au sclipit toate spadele ; din umbră ieși un tovarăș al lui Detroffeis, care încrucișă două lovituri și fugi urmat la o oarecare distanță de Lomasso ; încăierarea deveni generală. Unul dintre arcași se năpusti asupra organistului și-l lovi de mai multe ori, pînă îl văzu căzînd. „Și după ce l-am văzut prăbușindu-se, am continuat să-l lovesc cu cuțitul" mărturisi el la interogatoriu, din nu știu ce bestială fanfaronadă. Vincenzo porunci ca celui căzut să i se ia spada ; apoi, după ce l-a văzut că se ridică, plin de sînge, îl întrebă dacă-l recunoaște. Faptul că Ruggero era un om care nici pe pragul morții nu și-ar fi moderat îndrăzneala, a dovedit-o răspunsul său :

— Seniore, desigur că vă cunosc, și așa o să vă cunosc pe vecie.

Era o aluzie că ar vrea să și-l regăsească alături și-n lumea de dincolo.

Vincenzo înțelese și ridică spada :

— Te trimit eu în veșnicie, impertinentule !

— Cînd am spus „pe vecie", nu m-am gîndit la veșnicie... adăugă rănitul, gata parcă să-și dea suflarea.

I-au cerut numele celui care-i sărise în ajutor, și apoi au plecat toți trei să-l caute. Ruggero, pierzînd șiroaie de sînge se îndreptă spre un felcer, să-i panseze rănile ; vroia să trăiască, dacă se putea.

Raport castelanului, cercetări, chemare severă din partea magistratului, arestări. Ruggero, sfîrtecat tot, se simțea mai rău, dar lupta cu moartea ; interogat, mai întîi a păstrat tăcere asupra numelui principelui, pomenind numai de arcași ; dar cum în oraș se aflase întîmplarea, în cele din urmă povesti totul detailat. Cînd ajunse vestea la Goito, ducele Guglielmo, exasperat de propria-i boală și de răzvrătirea fără rost a fiului, porunci arestarea arcașilor, interogatoriul, procesul. La care Vincenzo i-a răspuns cu răutate : chiar în aceeași seară a luat felinarul cel mic folosit în seara cu bătaia, i-a scos pe complicii săi dintr-o cămăruță unde-i ținea ascunși, i-a condus printr-o portiță secretă pînă la lac, a chemat doi barcagii, a dat ordin să fie conduși arcașii pînă la o barcă mai mare, care să-i ducă la Governolo : de acolo aveau să treacă la Bologna, la contele Camillo Malvezzi, care avea să-i găzduiască într-un turn, cît mai tainic cu putință, pentru ca ducele Guglielmo să nu-i poată aresta prin cardinalul guvernator.

Era necesară această conspirație ; deoarece odată cu trecerea zilelor, furia lui Guglielmo creștea, pe măsură ce îi ajungeau la urechi relatările miniștrilor săi asupra comentariilor populației. Și într-adevăr situația era mai gravă decît fusese cu ocazia uciderii lui Critonio. Deocamdată era al doilea atac la drumul mare, ca să nu le mai socotim pe celelalte, mai ales ciocnirile din timpul carnavalului, denunțînd astfel nu un întîmplător gest izolat, ci tendințele unei firi cum nu se mai pomenise în familia Gonzaga, printre membrii căreia se număraseră libertini și nechibzuiți, dar niciodată samavolnici. Certurile între gentilomi, și mai ales cu un gentilom străin, nu numai că erau tolerate de mantovani, dar aceștia chiar se distrau pe seama lor ca la un spectacol ; dar dacă principele se atingea de cineva atît de neînsemnat față de el, însemna că se atinge de popor ; cu toții se simțeau amenințați de monstrul care pînă atunci nu acostase niciodată pe malurile rîului Mincio : tirania. Șovăitori, mantovanii se întrebau acum dacă erau obligați să recunoască drept părintele patriei pe cocoșatul care se stingea la Goito, temîndu-se că în

tînărul și strălucitorul principe apar maniile înfricoșătoare ale unui viitor Caligula.

Pînă și Vincenzo simți toate acestea. Să-și vadă propria-i imagine umbrită în sufletul supușilor, i-a fost într-adevăr o lecție aspră, prima pe care a înțeles-o în toată profunzimea ei. Ne lipsesc documentele pentru a dovedi cum i-a pătruns în conștiință această lecție ; dar gestul, comentat pe ton mustrător de istorici, de a-i fi readus la Mantova pe cei doi arcași pentru a-i încredința justiției, dovedește înțelegerea faptului că nu-i era permis să prefacă legea în liber arbitru, după pofta lui. Mai tîrziu avea să-i salveze (și, într-adevăr la scurt timp, cei doi arcași au intrat pesemne într-o amnistie, deoarece numele lor nu se mai află printre condamnații sau deținuții din vremea aceea) ; dar între timp urma să aibă loc procesul, și ordinea, fie chiar formală, a justiției, nu avea să se răstoarne. Cu privire la Ruggero, după interogatoriul ce i s-a luat de către judecător, la căpătîi, nu au rămas documente ; dar se pare că a arătat trăinicia vigorii sale de om din popor, supraviețuind multelor răni suferite.

Între timp, la curte, pentru Guglielmo se profila apropiată călătoria cea din urmă ; și, în mod fatal, creșteau creditul și importanța lui Vincenzo. Miniștrii veneau să-i ceară păreri, să-i supună situații, să-i citească scrisori oficiale ; dacă se ducea la Innsbruck, la arhiducesa de Habsburg, adică la Anna Caterina, sora lui, nu era lăsat în părăsire, ci i se trimiteau în mod regulat vești în legătură cu tot ce se petrecea în ducatul lui. Firește că această schimbare se producea gradat, și nu totdeauna era sesizată de tînăr ; dar fără știrea lui, atenția și interesul pentru viitorii săi supuși, fiind mereu solicitate, deveneau tot mai intense ; se întreținea cu miniștrii în lungi discuții, prinse gustul de a se ascuți în arta guvernării, care se potrivea cu propria-i fire, era mereu mai afabil cu cei de la curte, cînd îi saluta ; și peste măsură de afabil și generos s-a arătat (acest gest i-a fost recunoscut totdeauna de urmași, pînă și de cei mai aspri), înclinîndu-se curtenitor în fața unui genial nebun, care scria chiar în acel an : „Eu mă aflu la Mantova, găzduit de Serenissimul Principe

și slujit de servitorii săi ca și cum eu însumi mi i-aș fi ales ; și în rest, îndrăgit după placul Alteței Sale" ; este vorba de Tasso.

De la spitalul Sant'Anna, în Ferrara, după șapte ani petrecuți în chinuitoarea și celebra închisoare, Vincenzo reușise să-l elibereze pe poet. De atîtea ori i-o ceruse cumnatului său, fără să reușească să obțină nimic ; dar în sfîrșit Alfonso d'Este îi îngăduise să-l elibereze pe Tasso, avertizîndu-l totuși, că omul, „bietul om", cum spunea ducele, era într-o stare care cerea să fie supravegheat în continuare ; ca nu cumva să încerce să fugă, ideea fixă a maniacilor care nu-și pot găsi nicăieri echilibrul între confuza lor viziune interioară și realitatea exterioară a lucrurilor. Vincenzo făgăduise că-l va ține sub supraveghere, dar de departe, lăsîndu-i iluzia libertății, și-l luase cu el la Mantova, navigînd cu Bucintoro la 14 iulie 1586.

Supravegheat, prin urmare, dar cu discreție, poetul începu să retrăiască, gustînd descoperirea Mantovăi în vinul, în pîinea, în locul acela : dar din păcate, aici ca și în altă parte, trebuia să plătească prin poezie, prea scumpă monedă, ospitalitatea care i se oferise : spunem, din păcate, chiar dacă deplîngerea rămîne toată a noastră, deoarece condiția mintală a lui Tasso față de viața de la curte era atît de halucinantă, încît aproape că nici nu-și dădea seama de propriul sacrificiu. (A existat chiar și situația în care el, departe de a-l considera un sacrificiu, vedea în acest fapt un mod de a i se recunoaște valoarea ; atît de departe ne aflăm de un Ariosto care ar fi preferat napii din grădina sa de zarzavat, decît potîrnichile de la curtea ducală.) A-i mulțumi ducelui în versuri i se părea lui Tasso o datorie, și tot de datoria lui socotea și compunerea unor buchete de madrigaluri dedicate doamnelor preferate de Vincenzo, printre care se număra și Barbara Guerrieri. Plăcîndu-i principelui mantovanele, acestea îi plăceau și poetului ; după cum mărturisea într-o scrisoare, era foarte ispitit să se îndrăgostească, ba chiar că aproape și-a ales femeia iubită ; și poate că-l măgulea vreo cochetă, ca să dea savoare propriilor capricii amoroase. Pentru femeile din a doua parte a Cinquecento-ului, a avea un madrigal

sau un sonet scris de Tasso însemna a aparține unei caste privilegiate, de curte princiară, umanistică, poetică ; marea dramă a poetului le stîrnea milă, acea milă feminină, mîngîietoare și plină de bunăvoință, toate însă de suprafață. Dealtfel, se poate aduce oare vreo vină femeilor care nu se oboseau să distileze grația, sensibilitatea, de truda acelei poezii și se lăsau fermecate de fluentul amalgam al armoniei cuvintelor, că n-au știut să discearnă prin ce teasc de obscură disperare curgeau acele delicate ciorchine ?

Questi ozi in riva al Mincio ov' io fiorisco
ne'dolci studi e leggo e scrivo e canto
mi fece il mio signor che ascolta il canto
e quasi Dio l'adoro e riverisco. [1]

Astfel vorbește Tasso despre Vincenzo. Acum, prietenii poetului puteau spera că acesta își găsise cel puțin o perioadă de liniște, dacă nu chiar pacea. Dar, din melancolia lui, el privea insistent gesturile seniorului, cîntărindu-le cu măsurile lui vrăjite. Se înțelege că principele, oferindu-i locuință în palatul lui și punîndu-l în perspectiva de curtean, în poziție privilegiată, nu se ocupa de el, zi de zi. Dar pentru Tasso cel mai mic gest de dezinteres era pricină de prăbușire și sentiment de dizgrație ; se mîhnea, vorbea despre ghețuri, despre solitudine ferecată între ziduri. La anunțul unei călătorii a principelui se pierdea cu totul : „Ce vreți să mai fac eu aici dacă voi fi lipsit de lumina ochilor mei ?" În zilele acelea aștepta de la tipografii ferrarezi *Il Floridante,* poem cavaleresc al tatălui său, Bernardo, corectat și întregit de el ; dedicat ducelui Guglielmo, tatăl lui Tasso fiind ofițer în slujba lui, la Ostiglia. Tasso se aștepta la mari onoruri de la duce și de la fiul său pentru această ofrandă de poezie ; dar Guglielmo nu va vedea niciodată poemul *Il Floridante.*

[1] Plăcuta-mi trîndăvie pe malul apei Mincio unde înfloresc
în studii încîntătoare, și scriu, cînt și citesc
Stăpînului ce ascultă al meu cînt o datorez
Iar eu pe el l-ador și-l venerez.

Era în august ; și în primele zile ale lunii o febră puternică îl asaltă pe ducele cuibărit în răcoarea vilei sale din Goito. Treceau zilele, febra creștea, creștea și rezistența bolnavului. Recunoștea avertismentul răului în creștere și știa că trebuie să-l accepte pentru a merita și un semn de vindecare ; stătea prin urmare liniștit în patul mare, sub baldachin, suferind, în așteptare : dar în cele din urmă îndură o teribilă criză.

Provocată de forța lui sufletească și de curajul lui. Fiindcă era adevărat că în discuțiile grave cu gentilomii de la curte el spusese de mai multe ori că l-ar fi recunoscut drept un adevărat prieten pe cel care, cînd avea să-i sune ultima clipă a vieții, va avea curajul să-l înștiințeze ; atunci, fusese sincer, după cum sîntem cu toții sinceri cînd cuvîntul moarte ne sugerează cu atît mai puternic și savuros gustul vieții noastre prezente. Dar cînd contele Cattaneo, dintr-un sentiment de inumană supunere elevată, s-a apropiat de patul suferindului și i-a mărturisit adevărul, că pentru el totul se sfîrșise, pînă și Guglielmo, cel prea puternic, se revoltă. Cîtva timp îl cuprinse un disperat dezgust ce-l făcu să se zvîrcolească ; refuză datoria care i se prezenta imperios, aceea de a încheia în mod exemplar o viață exemplară ; poate că a fost ispitit să rostească cuvinte de ocară, să strige, să se revolte pentru tot ceea ce suportase în viață ; desigur, curtenii l-au văzut luptînd cu el însuși pînă la extrema extenuare fizică ; și numai în această clipă a învins spiritul.

Atunci au putut fi chemați duhovnici, călugări, consilieri într-un grup solemn care să fie martori la înalta armonie dintre ultimele sale ceasuri și viața trăită pînă atunci ; și-a întors privirea către soția lui, în rugăciune (da, aici totul era cum se cuvenea, ca întotdeauna, după cum era firesc să fie) și apoi spre fiul său, privindu-l pe furiș, cu o îngrijorare plină de întrebări, cu care se consola, îndurerat totodată, dîndu-i întîlnire, cu o scadență îndepărtată, în aceeași împrejurare ; acum totul era previzibil și chiar bine prevăzut. Ca o infuzie în vene, rugăciunile se înfiltrau una după alta, adormindu-i simțul vital ; două trei iluminări, tresăriri ale sufletului ; la 14 august 1587 Guglielmo Gonzaga muri.

Partea a doua

Dezgustul de libertate, această buimăcire amară de a constata cît am fost de legaţi, tocmai în clipa cînd sîntem dezlegaţi ; acest blestem de a fi pedepsiţi prin exact ceea ce ne-a eliberat — moartea ; moarte care, prin legătura de sînge, l-a lovit şi pe Vincenzo Gonzaga, ce s-a înclinat cu respect şi suferinţă în faţa memoriei paterne. În faţa mult încercatului trup al cocoşatului duce, întins sub baldachinul purpuriu, Vincenzo avea un sentiment de afecţiune, de regret apăsător, cît şi îndoiala care-i torturează pe copii cînd în faţa lor se prăbuşeşte scutul patern, neputinţa de a-i fi înţeles în ceea ce ar fi dorit ei mai mult. Pierderea pentru totdeauna a tainei lor.

Îndoiala se transforma la Vincenzo în oboseală morală, în opresiune ; şi din adîncul neguros al acestei melancolii, el se ridica, nu printr-o meditaţie care să-i rezolve simţămintele în gîndire, ci cu un gest ilustrativ. Dădu ordin să se bată o monedă care să comemoreze ascensiunea sa la putere şi alese o emblemă veche a familiei Gonzaga, focul în jurul căruia converg roată limbi de flăcări, sugerînd turnarea aurului pur ; şi din inimă îi izvorî, ca o consolare, acel motto : *Probasti, Domine*".[1]

În ce anume se simţea încercat de Dumnezeu, el, ducele de douăzeci şi cinci de ani, frumos, bogat, adulat, el gata la toate aventurile (şi-şi făgăduia să nu renunţe la nici una) poate că nici el nu ştia. Doar dacă alegerea sa poate fi în parte explicată prin atracţie faţă de „aventurile" pe care le căuta printre cele mai devoratoare, în căutarea unicului şi al sublimului ; ceea ce denotă în el, chiar dacă în termeni confuzi, drama unei limitări interioare, mult mai sensibilă acum în faţa libertăţii care i-a fost oferită de împrejurări. Constrîns atîţia ani, mereu într-o atitudine de dependenţă, îşi dădea seama pentru prima oară în viaţa lui că parcă încremenise în situaţia aceea ; a se descătuşa risca să devină chiar dureros ; şi i se întîmpla acum, după ce dorise atît de mult indepen-

[1] „*M-ai încercat, Doamne*" (lat.).

denţa, să se simtă depăşit, copleşit pînă şi în forţa lui musculară şi nervoasă de o stînjenitoare vlăguială.

Probabil că Vincenzo nu a îndrăznit să judece şi această ultimă trădare a lui Guglielmo Gonzaga ; dimpotrivă, generos în fond, s-o fi abţinut să rostească cuvinte acuzatoare la adresa tatălui său ; pietatea faţă de cei morţi nu înseamnă oare a-i despovăra de răspunderi şi a-i trimite uşuraţi de păcate ? Drept e că şi rătăcirea tînărului duce a durat puţin : după cum alegerea monedei ne-a indicat un moment al lui de preţioasă gîndire, numeroasele, susţinutele alegeri de mai tîrziu, pietrele scumpe care au adus faimă încoronării lui în fastul renumit al familiei Gonzaga, au dovedit cît de uşor şi-a revenit. Aici, redresarea nu înseamnă o certă orientare. Liber pe neaşteptate, e clar că Vincenzo foloseşte libertatea cu o poftă nerăbdătoare, cu o colţuroasă hotărîre, fără să se preocupe din punct de vedere moral, fără să înţeleagă că lui, imprudentul, i se deschid uşile unui labirint din care nu se va putea salva.

Şi nu are importanţă că Vincenzo consideră sărbătorirea încoronării ca pe un episod al începutului vieţii lui de duce, firesc şi de bun augur triumfal. A comanda invitaţiile în cancelarie, a vedea cum se aliniază sub mîna secretarului cei poftiţi de el, numele principilor domnitori, Savoia, Este, Medici, Senioria din Veneţia, împăratul Rudolf, arhiducele Ferdinand de Habsburg, i se păru preludiul fanfarelor şi trîmbiţelor de argint ; şi în schimb trimişii au plecat de aici, cu încîlcite şi grele neînţelegeri generate de trufie, de discordii, şi s-au întors cu buzele încleştate ; printre aceştia erau şi doctorul Constantino Coccapani de la Ferrara, Traiano Bobba de la Florenţa ; şi pentru ce alt motiv, dacă nu din cauza ascuţitelor rivalităţi pentru precedenţă ? Nu numai veneţienii care se considerau primii, prin drept strămoşesc, la toate curţile, dar şi familiile d'Este, de Savoia şi dei Medici, care nici pe patul de moarte nu s-ar fi înţeles asupra acestui aspect malign, erau toate în alarmă. Mai mult decît ceilalţi, Francesco dei Medici, care după ce expediase condoleanţe de înaltă ţinută — şi împreună cu el, Bianca Cappello — trimisese un sol fiicei sale. Leonora era bolnavă de multă

vreme, „asasinată" după cum spunea ea de o febră slabă, poate că de o malarie care îi revenea continuu ; și ascultîndu-l pe trimisul tatălui ei, îi comunică și soțului cum înțelegeau cei din familia Medici, în mod absolut, ca lor să le fie rezervat primul loc la oricare ceremonie, imediat după venețieni, înaintea celor din familia Ferrara și, bineînțeles, celor din familia Savoia. Vincenzo, care poate că se compromisese oarecum față de sora lui și de cumnatul din familia d'Este, răspunse vag ; Leonora insistă, punîndu-i întrebarea în termeni preciși, încît nu era chip să se eschiveze ; atunci, așa cum fac bărbații cînd simt că nu pot ține piept logicii soțiilor, se înfuria și el, vorbi pe un ton ridicat, declarînd că Marele Duce vroia să-i aducă focul discordiei în casă : parcă-l auzim adăugînd fraza pe care poate că nici un bărbat, de la cel dintr-un cămin obișnuit pînă la cel dintr-o reședință regală, n-a reușit să o evite în timpul vieții sale de soț, și anume că el e cel care comandă în casă, etc. etc. La un moment dat cicăleala deveni atît de insistentă încît se transformă într-o reală neplăcere ; Vincenzo o numi chiar o stare de plîns ; și, suindu-se pe cal, lăsînd pe Leonora la pat în grija mamei sale, și necazurile în seama secretarilor, o porni spre vila lui de la Sacchetta.

Măcar de-ar fi luat-o pe soția lui cu el, bombănea la Florența, agitîndu-se într-o mizerabilă dispoziție, Francesco dei Medici, care știa sau își închipuia în ce măsură luna septembrie îi era ginerelui său aducătoare de toane volptuoase.

La 22 septembrie 1587 vremea se anunța cu un cer cît se poate de senin. Dar ce delicată începătoșare răspîndește asupra orașului lumina bogată și trandafirie a toamnei, la șes. Vincenzo împlinește azi douăzeci și cinci de ani, îi simte pe toți radioși în jurul lui, în timp ce își potrivește costumul de ceremonii, de satin alb, brodat cu fir de aur, și simte cum îi învelește spatele, ca o îmbrățișare, mantila scurtă ducală de blană de jder, albă, din loc în loc cu franjuri din codițe negre care marchează ca niște virgule trecerea de la o nuanță la alta, de la albul discret de basm al blănii, la albul strălucitor, susținut de ampla și bogata stofă lucioasă. Excesivă parcă, ce-i drept, teatrala

manta de satin alb ca neaua dacă n-ar trebui să exprime dinasticele simboluri alegorice, sporindu-şi valoarea prin bogăţia ornamentaţiei cu emblema cu palmetă ţesută în aur şi perle, care dă fermitate căderii cutelor şi înlesneşte mersul ritmat în faldurile stofei rigide.

La o asemenea manta se cere bereta ducală cu borul de hermină, pe care străluceşte coroana, o coroană bătută toată în pietre scumpe, scînteietoare în focurile ca sîngele ale unui celebru rubin : şi e firesc ca atunci cînd Vincenzo apare înveşmîntat în albul pe care nestematele lui prind orice reflex de lumină, să fie recunoscut drept senior mai înainte chiar de a primi sceptrul de fildeş. Odată încoronat, coroana îi conferă o nouă seninătate : aşa încît i se cuvine de drept cortegiul ecleziastic, cu episcopi, preoţi, canonici, servanţi şi, mai de drept, magnificul cortegiu de cavaleri prin care vrea să ofere supuşilor săi imaginea unui suveran în prima zi a domniei sale.

Poporului, ce-i drept, i se cuvine cavalcada, după ceremonia sacră din San Pietro şi ceremonia simbolică a înmînării puterii ; poporului care i-a şi judecat pe cavalerii din escadroane, văzîndu-i atît de trufaşi, în pieţele din San Pietro şi delle Erbe, bărbaţi de o rară frumuseţe, toţi înalţi de statură, în arme strălucitoare şi împodobiţi cu eşarfe de mătase albe, roşii, galbene ; se anunţă cu un fior sărbătoresc avangarda cortegiului, archebuzieri călare cu haine scurte de catifea neagră. Imediat după ei, iată prea nobilele gărzi *Casacche*, fără ofiţeri, deoarece ascultă numai de duce ; înveşmîntate şi ele în catifea neagră dar cu ornamente aurii, cu fermecătoare eşarfe brodate în simboluri legate de iubire, şi lanţuri cu pietre scumpe. pălării încărcate cu pene, cu panglici lungi, franjuri, perle. galoane de argint şi aur, iar la şa, pistoale care se folosec numai pentru apărarea suveranului. Slujitorii mantovani şi monferrini, valeţii de cameră ducali, gentilomi-slujitori ai Curţii, fără livrea, sau numai în haine de o eleganţă fastuoasă, încărcată de podoabe ; zece, douăzeci, treizeci de marchizi Gonzaga („I Gonzaghi ! I Gonzaghi ! !" strigă mulţimea, recunoscîndu-i unul cîte unul pe cei direct înrudiţi cu familia şi romanţînd în voie poveştile lor sacre sau nebuneşti), diversele ramuri ale Caselor Novellara, Bozzolo, Castiglione, Castelgoffredo, Guastalla atestă forţa

de sînge a gonzaghilor și slăbiciunea atîtor ramificații din teritoriul mantovan. O luxoasă gardă de corp italiană și germană precede doisprezece paji tineri, amorașii cavalcadei de bărbați, nespus de frumoși, demni să servească pe primul monarh din lume, după cum observă un entuziast ; toți subțirei și vibranți în haine țesute în argint, de modă spaniolă, călare pe căluți de rasă înveliți în mătăsuri colorate, cu harnașamente și podoabe cu broderii mari în fir de aur.

Mantovanii au de ce să admire caii, sînt ca de scenă, exemplarele cele mai prețioase ale celebrelor grajduri Gonzaga, iar în șei cavaleriștii de curte îi fac să se rotească, să se cabreze, să execute tot felul de figuri, mimînd chiar fantezii cu totul ieșite din comun... Oh, au schimbat uniforma arcașilor ; nu mai poartă ciorapi galbeni și jachete galbene, ci ciorapi roșii și haine purpurii ornate cu panglici albe și galbene ; și-i comandă Guido Gonzaga, veteranul din Flandra, adevărat om de război, cu chipul brăzdat de cicatrice. Arcașii sînt cei care merg cel mai aproape de duce ; și într-adevăr, iată apărînd imediat baldachinul ducal precedat de vistiernicul care aruncă mulțimii pumni de monede de aur și argint din cîte două pungi din satin alb, brodate în fir de aur.

Sub ondulata luminozitate a baldachinului de argint susținut de mai marii negustori ai orașului, pe calul său alb — bijuteria grajdului ducal, faimosul Armellino — înflăcărat și sensibil la frîu, iată-l pe Vincenzo Gonzaga duce de Mantova și Monferrato, înaintînd binevoitor, cu chipul destins și luminos, și expresia solemnă a unei îngîndurări. Invitația de a avea încredere în el se transmite tuturor, direct, cald, maiestuos : vor avea încredere în el. Simt că dincolo de toate exaltările, înnegurările și fantasmagoriile simțurilor, ceva rămîne la acest principe totdeauna clar și ferm : virtutea sa civică, interesul și dragostea pentru poporul său.

În spatele ducelui defilează principi și demnitari, ambasadorul cardinalului Scipione Gonzaga (de alți ambasadori s-au lipsit după extenuanta bătălie a precedențelor), oamenii de guvernămînt, consilierii de stat, senatori, secretari, magistrați, șeful justiției și al armatei, ofițeri și nobili ;

şi cortegiul e închis de două înflăcărate companii de cavaleriști ; prima în tunici de catifea galbenă cu dantelă şi pasmanterie roşie, comandată de favoritul Fabio Gonzaga, unul din cei mai eleganți tineri din Mantova, călăreț grațios pînă la a da loc la insinuări ; a doua, în tunici de catifea cărămizie cu pasmanterie albă şi galbenă, sub comanda lui Cristoforo Castagnino, căpitan de o armonioasă şi maiestuoasă apariție. Pe lăncile înalte, cele două companii poartă mici banderole late de mătase uşoară ; în pătrățele albe şi roşii — oamenii lui Gonzaga, albe şi galbene — cei ai lui Castagnino. Roşu, alb, galben, culorile alese de Vincenzo, ca expresie cromatică a zilei sale mărețe, parcă făceau aluzie prin desenul precis de tablă de şah, la enigma unei viitoare partide de joc.

Catifea galbenă şi brocart de aur decorau imensul salon unde se dădea banchetul ; brocartul de aur şi catifea galbenă compuneau baldachinul care indica şi proteja locul ducelui. Despre acest banchet s-a discutat mult timp în toată Italia şi despre paharele de cristal aurit, ornate cu pietre scumpe, despre farfuriile de argint şi aur, despre fețele de masă dantelate, despre ospățul regesc. Porțelanurile transparente în care se servea la masa baronilor, a gentilomilor (pentru duce se folosea numai aur şi argint) nu erau readuse în bucătărie, ci sparte, „pentru mai multă voioşie", spunea un cronicar ; şi imediat înlocuite cu altele şi mai fine şi mai delicate. De sus, din spatele unei balustrade aurite, muzicanții învăluiau totul în melodii instrumentale şi vocale, în plin ospăț. Banchetul a durat şase ore.

Era noapte cînd la un semnal, ferestre şi balcoane s-au populat, pe lac s-a ridicat un castel împodobit cu drapele, pline de bastioane şi metereze ; pirotehnicienii au compus din focuri de artificii o alegorie, redînd episoadele unui asalt de castel, al incendiului şi al triumfului final. De la balcon, Vincenzo se străduia să-şi stăpînească în piept o inimă în care răbufnea exaltarea ; poate numai soția lui, Leonora, mereu bolnavă la pat, a ştiut să-i vadă ochii albaştri plini de vise îngrijorătoare, cînd a intrat la ea în cameră ca s-o asculte ca ducesă ; şi ea a simțit, dincolo de neliniște, duioşia şi neîncrederea în viitor ; acea neliniște întru totul femeiască, a Cassandrelor familiale, care

nu pot nici măcar să avertizeze pe bărbatul iubit cum să se înarmeze împotriva lui însuşi. Pentru ceilalţi, el era mai mult decît un om fericit, un om care-i poate face pe alţii fericiţi, un semizeu.

E gli fiorisce in seno
tutto quel che ne giova a che ne piace
. . . . . .
A gli alti ingegni è largo campo aperto
Ha favore ogni merto
l'industria ha loda e dei suoi doni abbonda.
Arti sorgete, e Poesia risorga
suoni il suo nòme e Tebro e Mincio e Sorga. [1]

Astfel scria Tasso într-un foarte mediocru cîntec tipărit izolat la 1 septembrie, apoi alături de versurile altor maeştri în rime. Neliniştit, zbuciumat, poetul circula prin curte, se lăsa absorbit de sclipirea neîntreruptă, valuri-valuri, a petrecerii, se simţea uitat, din nou în ghearele demonilor săi, a delirantei sale melancolii, a rîsului întunecat, a obsesiei fugii ; iar minusculul fascicol cu poezia lui poate fi văzut pe masa ducelui, între călimara cizelată şi o cerere de scutire de dări vamale, în prim planul unei naturi moarte din cancelarie.

Frumos, primul gest de guvernare al lui Vincenzo : un act de pacificare între familiile sectare, răzvrătite, din Casale care umpleau Monferrato de sînge şi lupte ; ca o salutare cordială şi mărinimoasă care anunţa monferrizilor, atît de încercaţi de asprimea lui Guglielmo, fericirea unei guvernări blînde. Şi mai grăitoare pentru intenţiile lui înţelepte este lista celor de la curte în care intrau, ce-i drept, tineri gentilomi de vîrsta lui şi de temperamentul lui, dar dintre cei mai moderaţi ; printre aceştia se numărau

[1] Şi-n piept îi înfloreşte
Tot ce-l bucură şi-i place
. . . . . .
Geniilor înalte le e deschisă calea
Şi orice har e binemeritat
Slăvită-i măestria, de harurile ei abundă
Renaşteţi Artă şi Poesie
Să-i cînte numele Tibrul, Mincio şi Sorga.

și unii dintre bătrînii miniștri și consilieri ai lui Guglielmo, cei ce-i fuseseră profesori tînărului duce și care l-au readus de multe ori pe calea cea bună, cunoscîndu-i valoarea și punctele lui slabe : Aurelio Pomponazzi și Marcello Donati.

Adevărul e că instinctul, supraveghetor și totodată trădător al lui Vincenzo, îl prevenea că, pentru a-și clarifica propriile impulsuri, avea nevoie de ceva mai mult decît de un singur ajutor. Nu fiindcă n-ar fi cunoscut situația, ea fiind generată de însești vremurile existente, sau fiindcă n-ar fi știut că pentru orice gest trebuia să se adreseze puterilor străine, Spania, Austria, Franța, prin medierea papei, cînd și cît se putea ; dar chiar în ciuda acestei certitudini ar fi avut curajul să făurească un viitor sigur și independent (o, libertate !). Curajul însă nu înseamnă și calea de realizare : și aici ar fi vrut el să fie ajutat prin mijloace tehnice care să-l elibereze de apăsătorul nor spaniol ce amenința de la Milano : și la o asemenea nevoie ce-i puteau oare sugera miniștrii dacă nu un singur cuvînt, cuvîntul lui Guglielmo, echilibru ?

Era pe vremea cînd Spania lui Filip al II-lea, ticsită de aurul din Indiile Occidentale, înainta spre o maturitate care avea să devină, în mod precoce, senilitate : îndîrjitele lupte implacabile din Flandra, războiul împotriva Elisabetei a Angliei, care a culminat prin înfrîngerea faimoasei *Invencible Armada,* sfîșierile interne ale Inchiziției, abuzurile și intrigile seniorilor, părăsirea comerțului și a industriei, neglijate și în afara protecției suveranilor, destinînd de pe acum încremenirii mișcarea de expansiune a marelui regat, începută de Ferdinand de Castilia și Isabella Catolica, și dusă dincolo de hotarele europene de Carol Quintul. Dar regele Spaniei are acum puteri supreme în Europa, plătește tot și se infiltrează peste tot, urmat îndeaproape de vărul lui, împăratul Austriei. Încredințează familia trufașului dicton A.E.I.O.U. al casei de Habsburg *(Austriae est imperare orbi universo)* ; iar în Italia, dominația spaniolă, neclintită, asupra Siciliei, Regatului Napoli, și Milanului, ține Peninsula sub presiunea nerezolvării păcii.

Sînt ani în care scriitorii, poeții și teoreticienii politici, înflăcărîndu-se pentru pierduta libertate a Italiei, vorbesc atît de mult despre lanțuri, plăgi, lacrimi și sclavie, încît

sînt gata să se dezlănțuie ; ura față de Spania găsește în fiecare zi motive să se accentueze ; dar e cu neputință să ne gîndim la o confederație a statelor italiene împotriva străinilor : Veneția, izolată în neutralitatea ei de aur, Toscana ferecată de familia Medici, Ferrara unde familia d'Este e pe punctul de a cădea în declin, sub sterila înflorire a lui Alfonso al II-lea, Parma și Urbino unde Farnese și Della Rovere sînt scoși la pensie de regele Filip al II-lea. Dezbinarea inimilor și a sufletelor, provocată în mod abil și cultivată de regele Spaniei, se întărîta prin împunsături otrăvite și trufașe rivalități ; și papa, absorbit de reformele spirituale și de luptele dintre protestanți și catolici, și atent la secularul război din răsărit, avea nevoie de alianța spaniolă și de pace în Italia. Unui principe care voia să existe ca personalitate liberă nu i-ar fi fost de ajuns curajul și inteligența ; aceste calități, împreună cu multe altele, luciditate, flexibilitate, energie, ar fi trebuit să fie aținate de un foc aproape fanatic ; de prădalnicul fanatism politic pe care-l găsim în Piemonte, la ducele de Savoia, Carlo Emmanuele I.

Cît despre Vincenzo Gonzaga, el știa că statul său avea o importanță care depășea întinderea lui ; de cîte ori îl vom auzi repetînd că Monferrato și Mantova sînt două porți ale Italiei ; și era adevărat. Încît i se părea firesc să se poată folosi de acest privilegiu de afirmare reală pentru a urca și mai sus, el și dinastia lui. Trebuie să recunoaștem de asemenea că prin inteligența lui mobilă, care nu-și judeca propriile-i acțiuni, a fost primul dintre principii italieni care a prevăzut forța unui curent francez ce putea sluji intereselor italiene, punînd în cumpănă puterea Spaniei și aceea a Habsburgilor : o intuiție superficială care ar fi trebuit să fie decantată sau iluminată, după cum la Florența același lucru încerca să-l facă prieputul om politic care a fost Ferdinando dei Medici ; intuiție exprimată tangențial de Vincenzo, doar ca o formulare pur superficială ; în îmbrăcăminte, de pildă, pe care, după cum observau spaniolii bănuitori, o purta cu eleganta dezinvoltură a modei franceze.

Dar Vincenzo, oricare ar fi fost antipatia sa față de abuzurile arogante ale spaniolilor, știa că față de acel guvernator nesuferit al Milanului, trebuia să se poarte

condescendent ; și mai atent față de regele Spaniei, acest mare distribuitor de favoruri. Nu socotea că face pe vicleanul, expediindu-și concomitent ambasadorii în Franța și Spania, cînd anunță moartea lui Guglielmo, în Franța a trimis vorbă unchiului său, ducele de Nevers, că numai moartea tatălui îl împiedicase să accepte oferta regelui Henric al III-lea, adică să-i atace pe hughenoți în fruntea a o mie de cavaleri. În solia trimisă regelui Spaniei cavalerii se triplau pentru ca Filip al II-lea să înțeleagă ce propuneri primea tînărul duce de Mantova. Și din faptul că refuzase comanda supremă care-l onora atît în Franța, Vincenzo își făcea un merit pentru care cerea gradul de general al infanteriei în Flandra, ordinul Lînii de Aur și protecția directă a guvernatorului din Milano asupra ducatelor Mantova și Monferrato. Gradul de general, nici pomeneală ; dar ordinul Lînii de Aur, Filip al II-lea, din adîncurile Escurialului, se hotărîse să i-l trimită, însărcinîndu-l chiar pe guvernatorul Milanului, pe don Carlos de Aragon, duce de Terranova, să i-l ducă personal la Mantova ; semnificația zîmbetului său rece, în timp ce-i făcea această concesie, o găsim explicată într-o scrisoare trimisă lui Vincenzo de marele duce de Toscana, scrisoare mult prea plină de complimente pentru a nu stîrni suspiciuni. Ce fericire, se prefăcea că se extaziază Medici, pacea și acordul cu Maiestatea Sa Catolică, ce bine-i stătea Ordinului Lînii de Aur în casa Gonzaga ; cu atît mai mult cu cît știau cu toții, că amabilitatea fusese plătită cu altă amabilitate, adică ducele de Mantova îi dăruise regelui Spaniei 300.000 de ducați, cifră rotundă ; în sfîrșit cumpărase mărea decorație cu aurul scos din tainița de fier, unde se descoperiseră la moartea lui Guglielmo Gonzaga vase adînci, pline cu monezi noi, nenumărați ochi galbeni, unul lîngă altul, strălucind în întunericul lăzilor. Mult peste un milion de monede de aur, fără a mai socoti hîrtiile de credit, bijuteriile, argintăria.

Scrisoarea florentină concepută într-un stil superlativ și malițios, venea, am mai spus, de la Marele Duce ; nu de la Francesco dei Medici, ci de la fratele său, Ferdinando, unchiul Leonorei. La cîteva luni după moartea lui Guglielmo

Gonzaga, în octombrie 1587, se întîmplase tragedia de la Poggio a Caiano : moartea simultană a Biancăi Cappello și a lui Francesco dei Medici, subiect mult timp discutat, fără a se lămuri pînă astăzi alternativa între o simplă coincidență și o otrăvire. Marele Duce s-a așezat în pat cu febră, după o partidă de vînătoare și după ce băuse, cu imprudență, un pahar cu apă foarte rece. După cîteva zile se îmbolnăvi și Marea Ducesă ; amîndoi au murit la distanță de cîteva zile, mai întîi Francesco, în mijlocul unui supravegheat și confuz du-te-vino de medici, duhovnici și curteni.

Îi asista cardinalul Ferdinando ; și desigur că pe acest viclean cu inima seacă, pe acest puternic, nemilos profitor de ocazii îl vedem urmărind ultimele ore ale fratelui și ale cumnatei cu o înverșunată asprime, încît gestul de a fi grăbit sfîrșitul lor ar părea logic ; dimpotrivă, aproape că ar fi de mirare dacă, găsind necesar gestul, nu l-ar fi împlinit. Se poate întîmpla totuși ca gestul să nu fi fost necesar. Marele Duce Francesco era de mult timp bolnav, îl scutura o febră puternică, amestecul de gheață și piper pe care le alterna în băuturile sale indicau o viitoare criză. Iar cît o privește pe Bianca, îi putem urmări, zi de zi, timp de doi ani, evoluția unei maladii lente, hidropizia s-a spus, sau poate o nefrită, în documentele oficiale și în cele mai puțin cunoscute. Din halucinantele neliniști, din înspăimîntătoarele deliruri, din anxioasele oboseli, ea se ridica numai cu prețul unei mari încordări nervoase ; și ceea ce era mai valoros la ea era faptul că, extenuată de suferințe, amarnic chinuită de teamă, reușea să depășească toate aceste stări pînă la a-și regăsi tonusul vechii sale vivacități venețiene. Deoarece răul fizic nu însemna nimic față de realele suplicii morale pe care era obligată să le pătimească, de pildă mania constantă a lui Francesco de a o crede însărcinată, în timp ce ea știa bine că pîntecul umflat era semn de boală, și încă un semn grav. „Obositoarea mea nesiguranță" cum definește ea admirabil acest rău fizic și moral, într-o scrisoare autografă.

Cînd în octombrie 1587 a căzut la pat, după ce l-a îngrijit cîteva zile pe soțul ei bolnav, Bianca era o femeie sfîrșită, care se aștepta la moarte. O mai ținuse în viață

Francesco, cu stimulentul ocult și tenebros care fusese totdeauna pentru ea iubirea față de acest om indescifrabil pentru oricine și, pe care numai ea îl înțelegea. Și era limpede că i-ar fi fost deajuns să-l știe pe el pe cealaltă lume, pentru ca ea să nu mai vrea să supraviețuiască. Pesemne că delictul lui Ferdinando dei Medici a fost altul, dealtfel și mai înfiorător fiindcă scapă controlului legii umane : acela de a o înștiința pe cumnată că rămăsese văduvă ; repetindu-i, pe un ton sacadat, acest adevăr, sensibilizînd momentul prin aroma tămîii arse, prin tropăitul surd al purtătorilor lecticii, prin copitele cailor de la carul funebru și interminabilele rugăciuni ale preoților, o răni atît de adînc și de barbar, încît Bianca văzu o ușurare în acea arcă a morții.

Felul în care s-a sfîrșit înmormîntarea Marei Ducese într-un mormînt întunecos, căci Ferdinando, într-unul din impulsurile lui de răutate crudă, a declarat fără menajamente, „n-o vrem printre ai noștri", lăsînd-o în seama servitorilor, e bine cunoscut. Fără a ține cont de testamentul lui Francesco, care desemna ca moștenitor pe misteriosul lor fiu, don Antonio, Ferdinando s-a grăbit să dezbrace iute haina de purpură cardinalescă și să se încoroneze ca Mare Duce (Doamne, ce vor spune ereticii ?) se frămînta, întrebîndu-se Sixtus al V-lea, care nu reușea să prevadă și să înfrîneze mișcările bruște ale acestui caustic Medici) ; a domni îi pare lui Ferdinando un exercițiu menit să-i creeze un mediu familial pentru calculele sale, ideile sale și teoriile sale.

Poate prea multe idei, prea multe teorii ; și instinctul politic al lui Ferdinando va sfîrși încremenit în planuri. Dar e adevărat că alături de el se respiră o atmosferă animată, la Palazzo Vecchio cancelaria lucrează activ ; pare că ceva nou ar mai putea încă surveni în Italia ; Belisario Vinta călătorește în Franța și Germania, purtînd cu el uneltirile zeloase și viclene ale stăpînului său.

Pe nepoatele lui, Leonora și Maria, Ferdinando le iubea, și fiindcă serveau jocului său politic, și dintr-o veche rațiune de sectă familială el — paladin al Giovannei de Austria împotriva Biancăi Cappello — a recunoscut-o pe Leonora drept o Medici, i-a stimat precisa și reținuta ei eleganță, incisiva ascuțime a judecății, modul tacit de a

se păstra în propriile-i limite. Știa că numai ea era în stare să înfrîngă devierile soțului ei, să-l conducă spre o rațiune politică ; pînă și fizic se recunoaște întrucîtva în chipul prelung și în zîmbetul inteligent al tinerei ducese de Mantova. Unchiul se va înțelege cu nepoata. Și el își descarcă familiar inima în primele scrisori, dar la descrierea morții tatălui ei, mai degrabă rece, fatalistă, primită de la Ferdinando, Leonora răspunse foarte îndurerată și sobră că nu va izbuti să supraviețuiască decît printr-un miracol divin. Ferdinando are o asemenea fire încît și cînd vrea să pară afectuos reușește să se manifeste aspru ; dar l-a însărcinat pe Marcello Donati să-l informeze amănunțit despre viața Leonorei ; și contesa Maria Langosco și-a îndeplinit sarcina, adăugînd vești despre copiii Gonzaga. De la Florența sosesc scrisori, invitații, daruri, nu numai mici casete fanteziste, frumos lucrate sau cutiuțe elegante cu fructe glasate, dulcețuri și flori, sau amulete și leacuri împotriva otrăvurilor, pe care, în afara darurilor mai importante marele duce Francesco le trimitea zilnic fiicei sale, ci și bijuterii, tablouri, parfumuri ; și pentru Vincenzo sosesc scrisori, nu arareori pline de comentarii și de disimulate deplorări.

De exemplu, Ferdinando nu reușește să-și explice prin ce întunecare a spiritului s-ar îndrepta Gonzaga spre o discordie cu vecinii săi de hotare. Are impresia și o spune fățiș că guvernul mantovan vrea să înainteze croindu-și drum cu umărul. Cu ducele de Savoia ar înțelege, pe Carlo Emanuele I pare că îl arde patul, atît de mare îi e pofta de a se lupta cu cineva ; și nu de azi ochii casei de Savoia se îndreaptă spre Monferrato. Dar cu cumnatul Alfonso d'Este, duce de Ferrara, de ce să se ajungă pe pragul unei încăierări ? De la Alfonso, Vincenzo primise totdeauna ajutor, ba chiar un sprijin în viața lui libertină și desfrînată. Alfonso îl instruise în exercițiile armelor, ale vînătorii și înotului ; cu Alfonso crescuse într-o adevărată școală de idei cavalerești și tocmai acest cuvînt, „școală", îl ardea pe Vincenzo de cînd începuse să bănuiască faptul că cumnatul său îl trata cu o condescendență de profesor binevoitor dar clarvăzător, judecîndu-l de la înălțimea celor șaizeci de ani, sterili, prea netezi ; e sigur că dacă Vincenzo compara

viața lui complicată cu rectilinia stilului moral al familiei d'Este, trebuia să se simtă mai mult decît jignit, desființat de un exemplar atît de deosebit. Apoi începuseră și consilierii, adulmecînd atmosfera, să-i sufle cîte un cuvînt asupra unor ambiții pe care Alfonso d'Este le-ar nutri în legătură cu Monferrato, ambiții ce păreau bine cunoscute de ducele Guglielmo ; și se prea poate ca cineva să se fi dus să-i raporteze cum Alfonso dăduse să se înțeleagă, cu cîțiva ani în urmă, că se consideră stăpîn al Mantovei și al prințului ei. Prin urmare nu era nevoie de prea mult : obișnuitele asperități între vecini, chestiuni legate de ape, de hotare, de taxe vamale, pentru a complica lucrurile ; și închipuiți-vă că nu lipseau nici certăreții care să grăbească evenimentele. O lume amestecată într-o serie de uri partizane, de încăierări, de răzbunări, de asasinate, fie că se numeau Carletti, Fantocci, Federzani, profita de ocazie pentru a oscila de o parte și de alta a Padului, sub reprezentanții familiei Gonzaga sau d'Este. Fantocci, mari bandiți, se adăpostiră pînă în cele din urmă la Reggiolo în Mantova ; acolo, tocmai la o oră de tîrg, în primele zile ale lunii mai, un anume Alessandro dell'Ambrosia îl atacă pe șeful familiei, pe Alfonso Fantocci, și-i crăpă capul în două, după care a fost purtat în triumf pînă la Carpi.

Foarte tînăr, pentru a nu spune exaltat în modul de a domni, Vincenzo își colora cu un aprins penel resentimentele : autoritatea lui fusese neluată în seamă, îi încălcaseră teritoriul, poate chiar rîdeau de el. Ambasadorii tratau afacerile lor, cînd luminînd, cînd umbrind lucrurile. În legătură cu moartea lui Fantocci, Vincenzo se răzbună pe cîțiva din familia Bellentani, legați de cei din familia d'Este ; îi ținu în închisoare, îi tortură, le făcu proces de intenție ; și ce intenții ticăloase : de pildă, că s-ar fi gîndit să-l ucidă pe episcopul de Ostiglia, în timp ce lua parte la procesiunea din Vinerea Mare.

Aceste nume ale familiilor Federzani, Fantocci, Bellentani, împreună cu alte nume și mai întîmplătoare și obscure se încrucișează într-o vibrantă activitate epistolară, un adevărat roman de remarcabile proporții, pe care doctorul Costantino Coccapani ni-l povestește, dînd cele mai exasperante detalii. La toleranța disprețuitoare a ducelui de Ferrara se alăturau furiile reci ale Marelui Duce Ferdi-

nando, care, fiind chemat ca arbitru al disensiunii, a considerat foarte nechibzuite planurile lui Vincenzo, căutînd ca prin binecîntărite raționamente, deseori înțepătoare, să-l îndrume la o reconciliere. Rău e să nu știi să iei măsuri de apărare : Vincenzo, de exemplu, trecu travestit pe pămîntul familiei d'Este, și după o întîlnire neplăcută, ajunse să spună că însuși cumnatul lui îl pîndise cu gîndul să-l ucidă. Acuzația îi păru gravă pînă și lui, și se încheie cu relații cît se poate de rele între cei doi.

De Crăciun, cerul evenimentelor s-a mai înseninat, Margherita Gonzaga își regăsi buna dispoziție, după ce iubitul ei frate îi trimise un mesaj afectuos ; în curînd se iscăli un acord, dar totul păru să clocotească din nou cînd o ramură a familiei Gonzaga din Rovellara, prieteni ai casei d'Este, agitați și rebeli, nu numai de acum, față de ramura principală a casei Gonzaga — au trimis tîlhari să jefuiască pe teritoriul mantovan. Ceea ce i-a dat ocazia lui Vincenzo să rostească cuvîntul război.

Și în timp ce savura în taină cuvîntul, Leonora de Austria se amesteca între fiu și ginere, pînă cînd, într-o zi, pe neașteptate, Vincenzo se văzu silit să accepte reconcilierea și pacea.

Cheia pe care ne-o dă ducele de Mantova în legătură cu personalitatea lui e uneori surprinzătoare : de exemplu, cînd pentru o nouă „acțiune" vrea ca Muzio Manfredi, literatul de la curte, prieten al lui Tasso, să-i inventeze un motiv inedit de brodat pe mantia de turnir ; și ne dă de gîndit, nu atît sugestia micului poet, lupta dintre un leu și o acvilă, alegorie des folosită, cît simbolul figurației de herb. Manfredi a trebuit să schimbe dictonul ce-o însoțea : *„Victor victus"* [1] cu un altul *„Quid si concordes ?"* [2], Vincenzo nesimțindu-și intenția prea clar exprimată prin primul dicton, ar părea logic să fi găsit în încăierarea dintre cele două sălbăticiuni, un simbol războinic, dacă nu chiar o aluzie politică. În schimb Manfredi, explicînd alegoria într-un elegant scris de curtean, spune că leul și acvila însemnau doi Îndrăgostiți (majuscula îi aparține).

[1] Victoriosul învîns.
[2] Ce s-ar întîmpla dacă ar cădea de acord ?

și precizează : dacă doi Îndrăgostiți de acea frumusețe ar fi căzut de acord, ce foc s-ar mai fi aprins în lume, deoarece frumusețea este puterea Amorului".

Cu acest gen de violență destul de interpretabil, simbolul redă ideea, iar noi vom continua pe urme asemănătoare să găsim zilele lui Vincenzo patinate și adesea supraîncărcate de aluzii amoroase. Numele prea multor femei îngreunează ghirlanda în loc s-o îmbogățească ; și am putea crede că nu lasă urme capriciile, ba chiar și mai puține, unele întîlniri întîmplătoare în călătorii, cu fiice de hangii, aventuri pe care el le savurează în popasurile din diferitele hanuri ; dar doamnele de la curte pretindeau să fie eroine, întunecata doamnă Orizia, marchiza Felicita Gonzaga, doamna Barbara Guerrini, doamna Francesca și doamna Fulvia ; asupra ultimelor două, totuși neexistînd prea precise indicii, în comparație cu celelalte. Că femeile s-ar fi speriat de intemperanța și inconstanța ducelui nu era adevărat și nici faptul că s-ar fi urît una pe alta. Și vom vedea mai tîrziu sub ce influență se împăcau. Dar nu tolerau ca alte persoane să se amestece între ele și Vincenzo. Unui asemenea intrus necugetat i se putea întîmpla, ca în cazul favoritului Alfonsino Boschetti, care discutînd cu unele nobile doamne, invitate la o petrecere de bărbierul ducal, izbucni implorîndu-le „pe mormîntul din Santa Croce" să nu primească invitația, bărbierul fiind, o spunea el, „codoșul" Alteței Sale. Se găsi imediat o doamnă care se duse să-l denunțe pe imprudent, făcîndu-l să-și piardă favoarea și rangul.

Leonora dei Medici, înconjurată de copilași, patru la număr în 1591, Francesco, Ferdinando, Guglielmo și Margherita, stă neclintită, din ce în ce mai sigură pe locul său de ducesă dominatoare. Vincenzo o iubește pe draga lui soție, dorește să fie iubit de ea, și ajunge să i-o scrie deseori cînd e departe de dînsa, într-un răsfăț afectuos, repetîndu-i „iubește-mă puțin" ; citindu-i scrisorile conjugale, am înclina să credem că era cel mai credincios dintre soți ; și în schimb, în același timp, nu o pasiune, ci două îi înflăcărau visele ; sau cel puțin o pasiune și un capriciu, pe lîngă duioșia prieteniei amoroase. Leonora știe, cunoaște totul ; ba chiar cînd intervin situații catastrofale, cînd soții amantelor se năpustesc cu amenințări de scandal și moarte,

Vincenzo se adresează soției lui care, fără preget, cu o iuțeală și o autoritate infailibilă, îl protejează, îl ascunde, îl ajută.

Cum a ajuns ea la atît de largi vederi este o poveste întreagă : într-o zi Leonora și-a dat seama că în Vincenzo se potolea prima înflăcărare și că, după ce o iubise cu emoție, acum se atașase de ea serios. Acest fapt, simplu și logic, rareori este iertat cu adevărat de o femeie, chiar dacă-l acceptă. Dar Leonora a iertat ; și nu numai atît ; dar de aici, regăsindu-și specifica-i integritate și forță, progresează, însoțindu-și soțul, observîndu-l, inspirîndu-i respect și, uneori, înduioșată compasiune.

Reîntorcîndu-se la mijloacele de apărare din timpul meditativei ei adolescențe, cînd mama ei, Giovanna de Austria, atît de înșelată de soț, i se păruse o victimă, dar vinovată de slăbiciune, iar tatăl ei, Francesco dei Medici un vinovat absolvit de pedeapsă prin dublul privilegiu de a fi bărbat și de a-i fi tată, Leonora ar fi trebuit ca după atîta lungă cale să regăsească valabilă regula ei fundamentală și practică în ce privește viața unei soții ; nu era de temut la soțul ei amorul pentru atîtea femei, ci amorul față de una singură ; era de evitat prin urmare o favorită, o Bianca Cappello, singura care subminează liniștea conjugală. Înțelepciune de femeie matură ; iar ea se apropia de 25 de ani, nu fără a fi simțit un fior rece în ziua în care a trebuit să-și spună că este o femeie înșelată, trecînd și ea prin starea sufletească de a se lepăda de ea însăși, ba chiar de a nu mai avea încredere în farmecul ei : o ajutase sentimentul religios, consolînd-o, și mai ales rațiunea care-i redase orgoliul de principesă și integritatea cam aridă a toscanelor ce știu să găsească lucide argumente.

Să poftească prin urmare femeile, și e bine să fie cît mai multe, încheie Leonora ; și o vedem informîndu-și soțul asupra frumuseții unor femei din Casale, strecurînd totuși în descriere și oarecare ironie. Nu îndepărtează de la curte pe femeile iubite de Vincenzo, dimpotrivă, le protejează, și le apropie, fără să decadă în complicitate, ci susținînd cu autoritate morală și princiară propria-i ascendență ; și între timp le supraveghează, și dirijează, fără a părea că o face, această orchestră amoroasă, obținînd ca

diferitele părți să se acorde cu partea ei, împotriva primejdiei unui „solo" ce le-ar deposeda pe toate.

Se înțelege că din cînd în cînd îi scapă din vedere cîte una și se aprinde cîte o disensiune ; dar va veni și momentul cînd nu va mai reuși să țină în frîu situația. Și se mai înțelege că rolul ei o costă scump pe Leonora, după cum a costat-o tot ce i-a oferit viața, pînă și maternitatea, atît de necesară rangului ei, acea maternitate invocată de toată familia Gonzaga. Nu putuse accepta dezgustul repetat fără a trece, măcar la început, prin nebuloase de revoltă, încît ajunsese să-i scrie atunci surorii Maria, viitoarea regină a Franței, sfătuind-o să nu se căsătorească niciodată ca să nu guste din amarele fructe nupțiale ; abatere gravă pentru o principesă din vremea aceea, obligată unui anume stil epistolar de etichetă. (Maria, în vîrstă de 11 ani, rîdea de scrisoare, cu dezinvoltura ei flegmatică de blondă, și rîdea pe seama sfaturilor surorii ei, desenînd pe foaie un șir de păpușele în fașă). Mai tîrziu, cînd experiența maternității avea s-o prelucreze și să o maturizeze, Leonora va rezista intoleranței, dar cu sobrietate. Mamă foarte atentă și înțeleaptă, în înclinarea ei afectuoasă față de copii se va păstra mereu blîndă și în același timp severă, fără a-și pierde niciodată cumpătul ; și în adîncul sufletului îl va iubi întotdeauna pe tatăl copiilor ei chiar dacă — fățișă polemică — ea va căuta să-și educe copiii după criterii ideale, cu totul opuse stilului lui Vincenzo Gonzaga.

Și totuși, constelația amenințătoare a unei favorite se ivi la orizontul lui Vincenzo Gonzaga. Apare în jurul anului 1589, sau poate și mai înainte, în perioada cea mai neconturată dar și cea mai efervescentă a domniei sale, cînd evenimentele nu par propice focului interior al tînărului duce. Leonora își petrece în vremea aceea zilele zăcînd la pat, scuturată de repetate crize cu mare febră. Privirea de adîncă răbdare, specifică celor ce au fost foarte bolnavi în tinerețe, devine expresia ei. Chiar dacă Vincenzo pleacă într-una din călătoriile sale la Innsbruck, la rudele habsburgice (își aduce cu el bagajele încărcate cu pietre prețioase, lemne încrustate, stampe, tablouri cu miniaturi flamande), întorcîndu-se își găsește soția mai întremată ; dar de cum sosește el, ea se îmbolnăvește din nou, dîndu-i

motiv Marelui Duce Ferdinando dei Medici să scrie scrisori secrete și urgente, foarte spinoase prin tenebroasele semne de întrebare asupra unor delicate probleme de alcov. Era oare nevoie la Mantova de un frate călugăr abil în exorcisme ?

Dacă ar fi fost de ajuns un exorcism, Leonora l-ar fi invocat ea însăși împotriva femeii care, fiind iubită de Vincenzo, își lua libertatea să-i scape ei. Venită din sud, din Neapole spaniolizat pe vremea aceea, această Agnese, fiica unui anume don Ferrante de Argotta, gentilom de Cordova, acostase în Lombardia la chemarea unei puternice vrăjitoare, contesa de Sala. Chiar ea, Barbara Sanseverina, o chemase pe tînără la Colorno, în jurul anului 1582, și o ținuse alături de ea, inițiind-o printr-o continuă perindare de subtilități în felul ei liber și viu de a interpreta creator viața. Și, altoită pe picanteria unei firi spaniole, educația acesteia se arătase foarte fructuoasă, făcînd din Agnese cea mai grațioasă femeie din lume, cum spunea maestra încîntată, care parcă se recunoștea în eleva sa.

Printre trandafirii din Colorno, sub zîmbetul Barbarei, indulgent pînă la afectuos cinism, pesemne că Agnese simțise cum o învăluie dragostea lui Vincenzo, acest meteor vag dar luminos, așa cum simțise și Ippolita. Poate că Ippolita Torricella mai venea pe la Colorno, invitată de Barbara ; poate că cele două femei s-au cunoscut. Ippolita a știut cînd a sunat momentul declinului ei („pînă la moarte" spusese Vincenzo, și trebuia să se prefacă acum că nu-și amintește de vorbele lui, pentru a nu umili prea mult marea iubire), a știut-o cînd a văzut în pasul celeilalte ezitarea cuiva săgetat în plină cursă ? Cine știe dacă a întîmpinat-o cu revoltă, cu rugăminți, cu resemnare ; sau cu un suspin de creatură eliberată, care regretă că simte cu ce preț își plătește o femeie eliberarea ?

Între timp, Agnese, la insistențele lui Vincenzo, răspunsese cu intensitatea și șiretenia femeilor meridionale, dîndu-se bărbatului cu toată supletea, cu grația prospețimei vîrstei ; se încredința toată amantului, atribuindu-i depline puteri. Și, patronată de Gonzaga, are loc căsătoria ei cu un nobil din Monferrato, Prospero del Carretto, căruia îi va dărui un fiu, pe Francesco (și poate că tot al Agnesei era și un alt Francesco, cel pe care documen-

tele îl indică născut între 1588—1589 drept fiu al lui Vincenzo cu o oarecare napoletană, şi care a devenit mai tîrziu preacinstitul călugăr şi episcop de Nola). Nu cunoaştem data precisă a întîlnirii dintre spaniolă şi Vincenzo, dar cum în 1589 Agnese începe să primească daruri şi favoruri de la duce, trebuie să deducem că legătura lor dura de cel puţin un an. Nu e un obicei specific amanţilor tandri să celebreze trecerea anotimpurilor prin gesturi de gratitudine ? Oferirea titlului de marchiză, învestitura unei feude îi vor da Agnesei posibilitatea să urce scara privilegiilor ; iar contesa de Sala se va bucura ca de o reuşită a şcolii de la Colorno, chiar dacă prietenia Sanseverinei pentru Agnese va trebui să treacă prin unele perioade neutre, chiar îndoielnice, înainte de a lua coloratura şi forţa care le va lega pe cele două femei într-un nod de tragică anvergură.

Desigur, în momentul cînd intră Agnese în scenă, Vincenzo nu poate să-şi dea seama de vreo perspectivă funestă, nimic nu ne lasă să bănuim aşa ceva : nici calda exuberanţă a legăturii lor, nici caracterul ei — tînăra lasă impresia că apare în scenă cu pasul ei elegant şi mlădios de dansatoare şi se lasă cuprinsă de entuziasmul lui Vincenzo ; era un moment constructiv atît de puternic, încît şi Vincenzo voia să se exprime şi printr-o construcţie, care va fi tocmai fortăreaţa puternică de la Casale ce avea să atragă atenţia marilor puteri străine.

În timp ce planurile de construcţie, drumurile dintre tranşee, bastioanele, meterezele iau formă în fantezia lui Vincenzo, ministrul său Petrozzani face uz de multă înţelepciune pentru a-şi convinge seniorul că nu e nevoie să se construiască fortăreaţa. Monferratol, spune bătrînul consilier, nu are comunicare liberă cu Mantova : este imposibil să fie adusă aici cea mai redusă garnizoană fără să se treacă prin teritoriul milanez, adică fără permisiunea Spaniei. Prin urmare fortăreaţa nu ar putea servi ca punct de apărare nici împotriva Spaniei, nici împotriva prietenilor Spaniei, şi, oricum, nu ar putea fi folosită fără aprobarea Spaniei. Oare nu va deveni pînă la urmă o cetăţuie a Spaniei ? Şi aici Petrozzani reia un adevăr verificat de istorie şi anume apărarea statelor mici împotriva celor mari depinde mai mult de inteligenţă, diplomaţie şi politică decît

de puterea armelor. Inutil, Vincenzo voia tunuri tari şi ţinea ca acestea să fie aşezate pe vaste terenuri, acolo unde s-a şi ridicat cea mai mare fortăreaţă a Italiei, pentru a-şi proclama o independenţă imaginată cu atîta convingere, încît a devenit pentru el ferment de creaţie ; faptul că fortăreaţa nu şi-ar găsi mai tîrziu justificare în necesităţi reale nu era ceva ce putea atinge pentru un moment convingerea şi avîntul fanteziilor sale.

Nu-l vom face deci pe Vincenzo mai speculativ decît a fost, dimpotrivă vom spune că nu era deloc speculativ şi că, pentru a-şi atinge scopurile, pornea totdeauna de la ceva imediat şi palpabil, însă în evoluţia gîndurilor sale devia de la făgaş, îndepărtîndu-se de realitate, lăsîndu-se pradă imaginaţiei. În acest caz, ideea fortăreţei apăruse ca o idee de defensivă împotriva ameninţării pe care tînărul Gonzaga o simţea imanentă, anume frenezia de cucerire a vecinului său, Carlo Emanuele I. Nu-l sfidase acest mic duce de Savoia pe regele Franţei, permiţîndu-şi să ocupe marchizatul de Saluzzi şi anexîndu-şi-l fără prea multă discuţie ? *„Hoţul savoiard"*, aşa îl numiseră atunci, şi seniorii italieni s-au năpustit asupra lui cu nelinişte şi invidie, poate pentru că simţeau că, dintre toţi, numai el avea în ascuţişul spadei o reală forţă de cucerire. A-i pune în faţă un gigant, fortăreaţa de la Casale, i se păruse lui Vincenzo un fel de dominare a acestuia : el simţea într-adevăr că fiecare cărămidă era ca un argument împotriva planurilor periculosului vecin. Astfel încît, primind amplul proiect al lui Germanico Savorgnan, aprobînd cheltuielile şi dînd drumul lucrării, Vincenzo se simţea năpădit de o bucurie atît de vie, încît nu a putut să nu şi-o ia alături pe femeia iubită : era şi pentru el un bun prilej.

Din mai 1592, o găsim pe Agnese la Mantova, în Pallazzo del Te ; şi cine ştie dacă pentru o vreme n-a locuit acolo cum locuise cu cincizeci de ani înainte cealaltă celebră favorită a unui Gonzaga, Isabella Boschetti. Un adevărat palat al favoritelor, palatul del Te, ornat cu senzualele picturi ale lui Giulio Romano, cu o eleganţă luxuoasă şi vioaie, cu graţia complice a micilor ascunzişuri şi a anumitor taine de decor ca acela de la Grotta, unde o cameră de baie încrustată cu scoici, dispuse într-o scenografie li-

bertină, este un exemplu al rezultatelor nedorite la care poate să ajungă și un gust bine educat, cînd se lasă contaminat de tentații insidioase. Și la palatul del Te, Agnese domnea cu puterea unei feminități recunoscute, cu autoritatea și siguranța care la anumite femei de mare inteligență substituie în amor pudoarea. Veselă din fire, ea prezida o societate foarte elegantă, compusă din mai mulți literați gentilomi din Mantova, o curte de poem cavaleresc unde se puteau propune și discuta probleme ca aceasta : dacă amorul este destin sau liberă voință. Destin, destin, susținea Agnese : și împotriva unui necunoscut cavaler, poate că însuși Vincenzo, care o contrazicea mai subtil („dacă ar fi destin, ce merit ar mai avea alegerea mea și constanța mea ?") ea îl chema ca arbitru pe Battista Guarini, chiar în zilele în care poetul ferrarez se pregătea să vină la Mantova ca să discute cu ea reprezentația extraordinară a spectacolului *Pastor fido.*

Pastor fido era o alegere a Agnesei care, cu aprobarea lui Vincenzo, l-a numit drept aghiotant al ei pe contele Baldassare Castiglione, strănepot al autorului celebrei *Il Cortegiano,* iar autorul pastoralei, Battista Guarini, literat, poet, diplomat și curtean a fost chemat la Te. Bună alegere, *Pastor fido ;* e drept că nu putem să-i recunoaștem sublimul cristal tassian al *Amintei,* acea șlefuire și armonie care ne stîrnește emoția cu o neașteptată stupoare, încercată numai în fața arborelui abia înfrunzit din aprilie, sub cerul albastru și fără adieri de vînt ; dar e mai colorată și mai senzitivă opera lui Guarini, care-și cunoaște propriile limite și, pentru a-și desemna cu o anumită preciziune tipurile, cînd se folosește de modele grecești, cînd se depărtează de ele, păstrîndu-și însă o calitate ce convine unui climat al iubirii.

Au trecut nouă ani de cînd Guarini citea, în curtea cea mică de la Guastalla, primele pagini din opera unui grup de literați, prezidat de spiritul zburdalnic al contesei de Sala. Acum, de la o curte la alta, toți cer să asculte povestea lui Mirtillo și Amarilli ; și nu contează că, nebuni după moda nouă, curtenii se extaziază cel mai mult în fața mozaicatelor concepții ale operei, punct de plecare spre supraîncărcatul *secentism* al lui Marino : voluptatea languroasă a anumitor scene, ca întrecerea de săruturi între

fată și păstor îmbrăcat în femeie, sau dialogul dintre iubita săgetată și iubitul săgetător, sau contrastul de mitologica magie între Corisca și Satir, realitatea teatrală a caracterelor și țesătura sonoră a versurilor dau operei vigoarea de a rezista secolelor și de a trece mările, ducînd aventurile păstorului credincios pînă în Persia și India.

Se înțelege cum la palatul Te, Agnese simțea că se maturizează în căldura lăptoasă a acelor versuri : zi de zi poezia o emoționa și o exalta ; și ea i se dăruia cu felul ei sprinten de a fi, descătușîndu-se parcă din propria-i ființă, toată o consimțire :

... amante è il cielo, amante
. la terra, amante il mare.
. Quella che lassu miri innanzi all'alba
cosi leggiarda stella
arde d'amor anch'ella, e del suo figlio
sente la fiamma : ed ella che innamora
innamorata splende... [1]

Nu degeaba s-a vorbit după aceea de fete pierdute de pe urma acestui cîntec de dragoste și Bellarmino deveni sever, acuzînd *Pastor fido* de faptul că reușise să corupă mai multe suflete decît Luther sau Calvin. Repetițiile teatrale de la Mantova se întețeau, se întîmpla ca tinerilor care interpretau roluri de femei să li se schimbe între timp vocea subțire, trecînd la voce de bariton ; și iat-o pe doamnă și pe poet străduindu-se să găsească o altă Amarilli și o altă Corisca, sfătuindu-se cu multă răbdare, pînă la minuțiozitatea examinării oricăror inflexiuni ale glasurilor, modularea atitudinilor, cadența intrărilor și a ieșirilor, într-o regie fermă, prin care opera de artă avea să prindă bine relief.

Din palatul ducal, Leonora privea palatul Te și fruntea i se întuneca : tăcea și se ocupa și ea de reprezentație,

[1] „...Iubitor e cerul, iubitor
pămîntul iubitoare marea.
Ceea ce, înainte de ivirea zorilor
e steaua ce arde de iubire și simte
văpaia ființei, ea care aprinde pe alții
aprinsă-i de iubire cînd strălucește..."

conform ordinelor soțului ei, deoarece Vincenzo ținea să iasă ceva sclipitor. Curtea rustică a palatului trebuia să fie acoperită și luminată de o mie de torțe : peste tot lumini, tapiserii, picturi, ghirlande care aveau să continue printre spectatori somptuozitatea decorurilor de teatru : iar doamnele să aibă grijă să apară cu cele mai înfloritoare coafuri. Leonora încuviința ; dar un fel de reprobare emana pesemne de la Palatul ducal, ținînd seama de faptul că Guarini, în ciuda ritmului accelerat de muncă a lucrătorilor, a muzicanților, a balerinilor și a actorilor, îi scria în mod confidențial cardinalului Scipione Gonzaga că, totuși, flerul lui îi spune că spectacolul nu va avea loc ; își reafirmă după cîteva zile această convingere a lui în fața unui prieten. Diplomatul care se ascundea în poet văzuse clar, deoarece într-adevăr *Pastor fido* nu s-a reprezentat atunci la Mantova și a trebuit să aștepte pînă în 1598 ; mai mult ca sigur că a intervenit gheruța Leonorei ; prea jignită, simțindu-se supusă voinței Agnesei, domnitoare acum în împărăția palatului Te, această insulă a dragostei.

Știa că spaniola, deși neclintită în deferența față de Alteța Sa Serenissimă, era tot atît de neclintită în propria-i independență. Și Vincenzo o iubea, prindea vigoare în această dragoste ; o făcuse marchiză, îi donase feuda Grana din Monferrato, extinzînd învestitura și asupra soțului ei, acel taciturn marchiz Prospero de Carretto, care era atît de des plecat în străinătate, ocupat cu respectabile solii. Nu numai că le făcea daruri și onoruri, dar Vincenzo îi proteja îndeaproape ; dacă sufla vînt de sărăcie agricolă în atmosferă, dădea ordin să li se trimită saci cu cereale din grînarele sale ; sau într-un litigiu pe care l-a avut cu vărul Aleramo del Carretto, a forțat mîna judecătorilor, rugîndu-i s-o considere pe marchiză ca pe propria-i persoană. Leonora, soția, tăcea ; și tăcerea ei cădea greu, cu inteligență și maliție asupra singurei persoane care putea încerca ceva, Leonora mama.

Bătrîna și foarte grasa ducesă, care, de cum i-a murit soțul n-a putut rezista vanității de a se iscăli „născută arhiducesă de Austria", primise din partea fiului dovezi de recunoștință la care, din cauza bănuitoarei rivalități de onoare a lui Guglielmo, renunțase de mult : un aparta-

ment splendid, o curte numeroasă, un apanaj impresionant. Dedicată întru totul celor religioase, îi plăcea să-şi declare virtutea în sentinţe specifice cărţilor pioase, după cum răspundea şi celor ce remarcaseră faptul că ea îşi împrumuta caii de la trăsură ca să se transporte cărămizile pentru noua biserică a iezuiţilor ; şi celor ce remarcau că frumoşii gonaşi nu erau deloc potriviţi cu această salahorie, le răspundea cu o bombastică banalitate că, dacă puteau transporta carcasa ei, destinată în scurt timp să putrezească, puteau cu mai mare glorie să transporte cărămizile pentru casa Domnului. Splendorile pline de senzualitate din Te erau considerate de ea drept demonice ; pe Vincenzo îl vedea înconjurat de flăcări infernale, cît despre Agnese, ar fi jurat că aceasta ascundea sub veşminte furca diavolului. Aproba tăcerea virtuoasă a nurorii ei şi, neputînd reacţiona împotriva păcătoşilor fără a isca un scandal, acţiona indirect împotriva lor, trecînd de partea lui Aleramo del Carretto în disputa cu marchiza de Grana, acordîndu-i acestuia avocaţii, protecţia şi sprijinul ei.

La început, Vincenzo se nelinişti doar, ca faţă de nemulţumirea unei femei, dar după aceea, cînd şi-a dat seama că mama lui luase lucrurile în serios, începu să tune şi să fulgere împotriva ei, şi n-a lipsit mult ca Aleramo del Carretto să plătească scump cointeresarea protectoarei sale : arestat şi aruncat în temniţă, el s-a văzut nevoit să făgăduiască în mai multe rînduri supunere şi devotament ducelui, ca să fie eliberat (sau poate că a fost eliberat pentru ca scandalul să nu planeze prea făţiş asupra capului iubitei Agnese). Mamă şi fiu au stat cîtva timp fără să-şi vorbească ; au fost trimise urgent, dacă nu scrisori, fără îndoială mesaje secrete din partea Leonorei de Austria către papă. Pe un ton patern mîhnit, Grigore al XIV-lea îl îndemna pe tînărul duce să nu încalce jurămîntul căsătoriei.

Totul era împotriva Agnesei ; şi în jurul ei se înmulţesc pricinile de nelinişti, una cîte una prevăzute, deşi depăşite. Vincenzo continuă s-o adore în văzul tuturor, cu temeritate, cu dorinţa frenetică de a-i recunoaşte o suveranitate activă, şi cu uimirea de a-şi dezvălui sentimentele şi de a-şi asculta propria destăinuire coincizînd cu destăinuirea ei.

Acest lucru e rar ; potrivirea senzuală și sentimentală care pare și uneori chiar stabilește o asemănare, și care, fără îndoială, e prima condiție între doi amanți ; el o găsise, în sfîrșit, și se simțea exaltat. Nu numai că se aprindea în prezența Agnesei, dar și în absența ei, cînd în inima lui, pe neașteptate, se amplifica imaginea ei. Și, constrînși să trălască separați, suportau depărtarea ca pe o intensificare în memorie a imaginilor reciproce și se armonizau atît de bine între ei, încît era de-ajuns să schimbe o privire ca să se simtă la fel de aproape ca totdeauna, gata să-și reia dialogul vremelnic întrerupt.

În Agnese, pe lîngă frumusețe, pîlpîia o vibrație aprinsă. Era tocmai acea debordantă bogăție, mișcarea trepidantă a sufletului, vocea ei, mereu pe punctul de a se stinge de emoție, acel substrat patetic într-o femeie atît de luminos înflorită, și care reînnoia la infinit în Gonzaga surpriza, această fîntînă de tinerețe pentru dragoste. Devenită marchiză de Grana, Agnese nu se încoronează cu ambiții, ci știe să-și poarte rangul ; deși influența ei era discretă, cîtă putere avea aceasta o demonstrează cei care prin mijlocirea ei ajungeau la duce, oameni de prim plan, de pildă cardinalul Sforza ; și în perioada aceasta Vincenzo avea atîta încredere în sfatul ei, încît o lăsa să deschidă pachetele cu scrisori sigilate din cancelarie, chiar și pe cele mai delicate. Deși știa să dăruie atîta din propria-i ființă și deși i se recunoștea valoarea, totuși nu era sigură de fidelitatea amantului ; unuia ca el i se poate întîmpla ceea ce pare și este chiar o ciudățenie, și anume că în preaplinul vitalității sale nu reușea totdeauna să se stăpînească, ci asculta extaziat și alte voci, alte chemări.

Nu ne surprinde prin urmare că găsim, datată din 1591, mărturia unei legături a lui Vincenzo cu o doamnă Orizia, pe care el ar dori să ne-o descrie drept o nerăbdătoare, deși poate că nu era decît o femeie care se simțea jignită să aștepte să-i vină rîndul la iubirea lui Vincenzo. Trebuia să se răzbune, obligîndu-l pe duce s-o urmeze în sinuoasele-i capricii ; și văzînd că nu i se putea impune, îl acapara cu persoana ei, cu acel sistem de luptă și acele arme care rănesc mai mult pe cine le folosește decît pe cel ce urmează

a fi lovit. În cele din urmă, ea a repetat gestul de o jalnică demnitate al femeilor neiubite din toate timpurile și de toate condițiile : și-a cerut înapoi scrisorile, insistînd că le vrea pe toate. În acest moment ne apare un Vincenzo exasperat, care se adresează prietenului său confident, Fabio Gonzaga, cerîndu-i să-și asume el plictiseala de a aduna scrisorile și bilețelele și de a i le trimite furibundei. Și îi cere să încheie toată povestea asta, ba chiar subliniază cu o frază pentru el profetică, că vrea să iasă „o dată din labirintul ăsta atît de întortocheat".

Prin ce arabesc de relații, apoi, în 1590, l-a readus la sine contesa de Sala, independent de voința Agnesei, e greu de urmărit. Numele Sanseverinei reînflorea totdeauna în amintirea lui Vincenzo, chiar dacă acum el nu mai jongla cu cuvintele cum făcea altădată cînd scria : „Doamnă *Mamă*, mai amintiți-vă cînd și cînd de noi, mizerabilii și nefericiții Voștri servitori și aveți grijă să nu ne abandoneze grația Voastră pe care o stimăm, ea însemnînd pentru noi însăși viața noastră". Și „mai frumoasă și mai vie ca oricînd" el o zugrăvește cu un cald entuziasm unui trimis din Ferrara.

Barbara atingea pe atunci 40 de ani, monedă de aur sunătoare pentru ea, și se lăsa invitată și urmată de Vincenzo la Maderno, într-un elegant mic pavilion unde se bucura de aerul proaspăt și tulburător al lacului Garda, împreună cu trei prea frumoase tinere pe care și le luase de la Parma, după vicleanul și ambiguul său obicei ; prea ambiguu, chiar cochetînd cu perversitatea am putea spune, gîndindu-ne că Sanseverina cunoștea pesemne bine relațiile lui Vincenzo cu Agnese, începute sub egida ei, cu cîțiva ani în urmă. Era oare numai o distracție pe care ea o oferea ducelui de Mantova, cunoscînd bine poziția prietenei, acum foarte asigurată ? Sau gestul ei ascundea o sfidare față de Agnese, pornind din tainicele resentimente ale maestrei față de elevă ? Sau vroia pur și simplu ca, pregătind o noutate lui Vincenzo, să-i ofere un nou capitol de viață, iar ea să stea și să privească desfășurarea experienței ? Ne-am putea întreba o dată mai mult dacă contesa se limita la rolul de intermediară, căci din cîte ne

avertizează Vincenzo însuşi, şi interesul ei era solicitat de cele trei fete ; dar poate că e mai bine să nu încercăm să descurcăm atîtea ițe ale voluptății.

Sanseverina începea să simtă nevoia de a-l vedea pe ducele de Mantova ca pe un prieten, acum cînd situaţia ei la Parma pornea să se întunece. Se despărţise de soţul ei cu o atitudine de intoleranţă care avusese drept rezultat închiderea ei într-o mînăstire, din ordinul episcopului de Parma ; pînă cînd, rămasă văduvă, într-un moment foarte oportun, în 1585, reuşise să-şi croiască o viaţă de o libertate foarte îndrăzneaţă, viaţă care i se potrivea de minune. Şi pentru cei ce preţuiesc victoriile feminine e plăcut de văzut cum calomniile răsar de sub sfidătoarea lor haină, convertindu-se pînă la urmă în osanale : astfel, contele Orazio Simonetta, maestru de călărie al ducelui de Parma, care o definise mai întîi drept cea mai mare curtezană din lume, avea să se însoare după aceea cu ea, la 45 de ani, adorînd-o, iar fiul lui, la început rebel în faţa mamei vitrege, după ce i-a răspuns unui trimis al ei cu o frază în care afirma că doreşte să înlăture din jur pe „toţi încornoraţii" care o servesc pe soţia tatălui său, pînă la urmă ajunge să cadă la picioarele fascinantei femei.

În ce-o priveşte pe Barbara, casa Farnese oscila între a veghea şi a supraveghea : după ce murise bătrînul duce Ottavio, o proteja noul duce, generalul Alessandro din îndepărtata Flandră ; şi a fost un joc plăcut să-i conducă cu jugul de gît pe aceşti doi, pe bătrînul întunecat şi pe omul luminos ; totuşi, cînd Alessandro era absent, Barbara presimţea o putere ostilă în vicarul ei din Parma, principele Ranuccio ; şi atunci firea ei de jucătoare i-a sugerat să se ţină aproape de ducele de Mantova, ca de unul ce-i putea fi util în viitor ; dar a fost o mişcare greşită. S-a dovedit lipsită de prudenţă, ce-i drept, întîlnirea de la Maderno între contesă şi Vincenzo, întîlnire care probabil a lăsat să se subînţeleagă că vor urma şi altele, deoarece tocmai atunci Ranuccio a putut începe să pună cap la cap, în mintea lui obsedată, imaginea Sanseverinei cu imaginea atît de urîtă de el, a lui Vincenzo, condamnîndu-i pe amîndoi. Nici ea nu-şi putea închipui că întîlnirile lor galante, la concerte şi în conversaţii amoroase, printre

ghirlande și mese de gală, că acea voioșie a lor ca la culesul viilor, avea s-o coste viața.

Din această epocă datează protestul lui Vincenzo Gonzaga împotriva regelui Spaniei, care a permis guvernatorului Milanului să amenințe ducatul de Mantova, dacă acesta nu i s-ar fi supus necondiționat. Pămîntul Mantovei, i-a răspuns Vincenzo, nu era o pradă chiar atît de ușoară pentru cine ar fi vrut să-l ia cu forța „fiindcă nu ne lipsește devotamentul poporului și nici puterea oamenilor și a armelor, sau curajul și hotărîrea pe care au avut-o înaintașii noștri de a-l stăpîni și a-l păstra în vremuri mult mai vrăjmașe decît acestea". Cuvinte de înfruntare militară, care pornind de la un prinț modest, împotriva unui rege puternic, demonstrau multă îndrăzneală. La lumina rece a logicii, se pare că protestul își găsește cu greu locul printre acțiunile mantovane la curtea spaniolă menită să obțină conducerea ca general, a Flandrei, dorită peste măsură de duce (și se înțelege că Filip al II-lea nici nu se gîndea să i-o acorde) ; dar Vincenzo nu cunoștea ușurința și nestatornicia în hotărîrile lui ; dimpotrivă, vădea o libertate și o convingere intimă de a merge înainte și de a putea trăta cu oricine asupra oricărui argument ; totul i se părea posibil în voința sa de a se dovedi valoros. Spaniolii scandalizați din cale afară, și mai mult decît bănuitori, nu înțelegeau nimic din acest caracter ingenuu și doritor să fie generos ; și pîndeau toate mișcările ambasadorului francez care se anunță la Mantova, sosi acolo și dispăru pe neașteptate, creînd poate o atmosferă mai misterioasă chiar decît convorbirile cu ducele.

Mai grăitoare în ce privește maturizarea lui Vincenzo sînt prevederile lui luate în consiliul său intern, sau în timpul revărsării Padului din 1588, sau a înspăimîntătoarei foamete care a secătuit Italia în 1591. Pentru a-și ajuta supușii, el s-a gîndit să construiască un arsenal în micul port Catena, în partea de sud a lacului de la marginea Mantovei ; acțiune binevenită, pentru că orice cetățean care dorea să cîștige un ban, putea să lucreze bine plătit la construirea lui. Pîinea a fost amestecată cu orezul care se produsese în foarte mare cantitate mulțumită ploilor,

din pricina cărora putrezise însă grîul. S-a dat dispoziția să se producă mai puțin vin de calitate și mai mult vin ușor, ca să fie din abundență și pentru cei săraci : a fost pusă pază la hotare, la poduri și la porți, pentru ca străinii să nu dezechilibreze alimentarea atît de limitată a mantovanilor ; astfel că asupra Mantovei nu se abătură foametea și nici ciuma care bîntuia în întreaga peninsulă ; în timp ce la Roma murea un tînăr iezuit, cea mai de seamă rudă a ducelui de Mantova, San Luigi Gonzaga.

Vincenzo fusese crescut în cel mai catolic cuib al religiei și în cel mai negru cuib al contrareformei : să nu uităm că se născuse în anul hotărîtor al Conciliului din Trento. Mai degrabă îi iubea pe călugări și pe preoți, decît îi respecta, condiție primejdioasă care îl făcea să le acorde mai mult decît le oferise pe calea privilegiilor și a beneficiilor prudentul Guglielmo, care fusese hotărît să împiedice accesul unui număr prea mare de preoți pe teritoriul său. Se ducea la slujbă, îmbrăca la procesiuni haina de călugăr a confreriei, purta pe umăr crucea în Vinerea mare, ba chiar o cerea pe cea mai grea, bucuros că o duce din biserică în biserică : și fără îndoială că colocviul său cu Dumnezeu avea un ton emoționat, sincer. Simțise asupra lui, după cum am văzut, farmecul lui Carlo Borromeo, pe care nimeni nu-l putea egala ; dar îl cinstea cu afecțiune pe vărul său, pentru care păstra o vie admirație.

Fusese într-adevăr fără seamăn ziua aceea din anul 1585 cînd la Mantova, într-un palat al familiei Gonzaga în apropierea palatului Te, Luigi ceda titlul de marchiz, drepturile lui de prim urmaș și feuda Castiglione fratelui său Rodolfo, căruia nu-i venea să creadă în atîta generozitate ; și, văzîndu-i chipul strălucind de bucurie, îl întrebase cu zîmbetul lui reținut și palid : „Cine crezi că este mai mulțumit dintre noi doi ? Eu, desigur". Și se îndepărtase, fără a mai privi înapoi. În anul 1589, anul cînd Vincenzo s-a îndrăgostit de Agnese, profilul năsos al palidului tînăr iezuit se ivise la Mantova pentru ultima oară. Mamele, Marta Tana și Leonora de Austria, îl chemaseră atunci ca să fie arbitru, gata întotdeauna să încurce lucrurile pentru șeful familiei lor. Vincenzo se prezentase la întîlnire, dacă nu chiar cu parfumul Agnesei în piele, sigur

cu imaginea ei în inimă ; în loc să se lase prins în plasa unui examen serios şi a unor convingătoare argumentări ale tînărului, Vincenzo s-a lăsat sedus de el : acest lucru îl bucurase pe tînăr, deoarece, trecînd rudelor propriile lui drepturi, simţea mulţumirea, liniştea deplină a aceluia care se lasă în voia unui raţionament superior.

Cînd sosi vestea că Luigi a murit ca un sfînt la Roma, în slujba celor bolnavi de ciumă, Vincenzo a cinstit neîntîrziat memoria acestuia, nu numai în numele unui orgoliu de familie, ci pentru că în viaţa exemplară a vărului său el descoperă un eroism care îl entuziasmează, un simbol care îl impresionează (aici, ca totdeauna, fără cuvîntul simbol ar fi greu să ne orientăm în amestecul de elemente atît de opuse ce alcătuiesc viaţa lui Vincenzo). Minunile, aceste rezolvări înalt misterioase ale situaţiilor, îl exaltă la culme şi, dacă ascultă glasurile sfinţilor, se înţelege că îl tulbură şi mai mult glasurile celor posedaţi, afini cu magia. Tocmai acum, în perioada cea mai aprinsă de iubire pentru Agnes, acceptă un pact spiritual cu o femeie socotită drept sfîntă, Antea dei Morti din Lucca, care şi-a consacrat viaţa sufletelor din Purgatoriu, cerşind pretutindeni pentru a plăti slujbe şi rugăciuni întru salvarea acestora. Aflînd că el suferă de o durere de cap cronică, ea se oferă să-l vindece în schimbul mai multor slujbe care urmau să se ţină pentru îndrăgiţii ei din Purgatoriu. Cînd durerea de cap a ducelui se lecui, Antea a fost cuprinsă de o bucurie nestăpînită ; minunea, aşa cum o povestesc călugăriţele bîrfitoare, este că, într-o zi cînd vistiernicul a uitat să plătească slujbele, ducelui i-a revenit boala ţinîndu-l pînă la achitarea întregii sume.

Cu mult mai mari decît micul stat al Mantovei, puterile străine care stăpîneau atunci Italia nu puteau fi atinse de înţepăturile oricît de ascuţite ale unui Vincenzo Gonzaga. Aceasta era o garanţie de pace ; dar el o considera neputinţă, şi s-ar fi simţit înjosit dacă nu ar fi avut o modalitate infailibilă de a se redresa, cînd norii melancoliei îi întunecau încrederea în viitor : străbătea atunci cu pasul elastic, de om deprins cu mişcarea, magnifica sală de arme a familiei Gonzaga, înspre Prato di Castello, pavoazată cu

stindarde și flamuri, revăzînd în fața acelor mărturii gloriile militare ale înaintașilor.

La sala de arme, se ajungea trecînd prin teatrul de Curte : și vecinătatea aceasta a fost cauza unui dezastru. Într-o noapte de iarnă, are loc un incendiu în culisele îngrămădite în spatele scenei ; iau foc lemnele ușoare și cartoanele decorurilor, ard laolaltă teatru și sala de arme, sînt distruse vechile trofee, transformate în fiare vechi falnicele lănci, topite de-a valma armăturile, halebardele, ghioagele, bombardele, un întreg armament pregătit în sfîrșit pentru cîteva mii de soldați.

Rătăcind printre grămezile de lucruri fumegînde încă, Vincenzo simțea o durere ascuțită de parcă era strivit. Nu, răbdarea lui nu-l ajuta să suporte imaginea unei distrugeri atît de mari ; funinginea îi întuneca gîndurile, stîrnind în el un amalgam de bănuieli și îndoieli. Respinse, considerînd-o prea simplă, ipoteza unui incendiu întîmplător, și își spuse cu certitudine că cineva a provocat focul ; dar cine și din ce motiv ? Răzbunare ? Invidie ? Cînd poliția din Mantova s-a oprit asupra unui bandit, pe nume Ruggero Pantara, refugiat în statul Parmei, lui Vincenzo i se păru că are o revelație.

La Parma, după ce ducele Ottavio își dăduse sufletul în brațele iezuiților, domnea acum Alessandro Farnese : de departe, totuși, din perenul pămînt al Flandrei unde milita în serviciul lui Filip al II-lea. Îl reprezenta în ducat fiul lui, Ranuccio, căruia cei douăzeci de ani abia împliniți îi luaseră orice rotunjime a chipului și, totodată, orice capacitate de adaptare la realitățile vieții. Între familiile Farnese și Gonzaga, în urma călugăririi Margheritei, și a căsătoriei lui Vincenzo cu o Medici, se părea că relațiile se înseninaseră ; dar era vorba de o înseninare de cancelarie, de o aplanare forțată, de complimente prin aduceri de condei. Trebuie să remarcăm și faptul că Vincenzo, gata totdeauna să-și înfrunte vecinii cu orice fel de polemică, față de Parma se arăta reținut, deși cunoștea acuzațiile umilitoare de care nu era cruțat niciodată de cei din familia Farnese ; poate că, fără să-și dea seama, respecta în Parma o durere încă vie, și în el însuși o amintire care îi mai răsuna și acum în suflet, destul de amară cîndva :

aceea a surorii Maura Lucenia, tînăra călugăriță din mînăstirea San Paolo. Dar tocmai pentru că relațiile lui cu familia Farnese erau atît de delicate și de iritante, el reacționa violent la suprasolicitări. Și îndată ce poliția mantovană avu suficiente motive să-l poată acuza pe Pantara, refugiat la Parma, Vincenzo se adresă marchizului de Vasto di Casalmaggiore, vărul său, ca să i-l predea pe bandit fără condiții.

Tînărul marchiz, unul din cei mai neînfricați tovarăși ai lui Vincenzo, avînd în plus trufia descendenței sale spaniole, luă o hotărîre chiar prea netă. Nu se formulase încă în cuvinte acuzația împotriva lui Ranuccio Farnese, dar fusese suspectat drept vinovat contele Alessandro di Correggio, în ceartă cu ducele de Mantova, pentru mica lui feudă ; lui Farnese, deocamdată, i se atribuia numai vina de a-l proteja pe contele de Correggio. Marchizul de Vasto, gîndindu-se că niciodată la Parma nu s-ar preda cuiva angajatul unui prieten, se folosi de trucul de a trimite un alt bandit care să-l atragă în cursă pe Pantara la Viadana ; aici nenorocitul a fost prins, condus la Mantova și interogat ; și fiindcă interogarea înseamnă tortură, iată că-i scăpă următoarea mărturisire : sala de arme a fost incendiată din ordinul prințului de Parma, Ranuccio Farnese.

Cît adevăr era în această afirmație nu știm ; numai că Pantara ba întărea cele spuse, ba le nega, și le schimba în așa fel încît nu era cu putință să recunoști în ele miezul adevărului. Fapt este că abia apucă să pronunțe numele lui Ranuccio, că pe loc lui Vincenzo, la auzul acestui nume i s-au stîrnit resentimentele dureroase ; și astfel prizonierul deveni foarte prețios. Era pe vremea antrenantului carnaval din 1591, o întrecere de distracții ușoare : în anul acela apăruse noua modă a măscuțelor de aur și argint ; într-o seară, poate că imediat după ce și-au scos de pe față masca strălucitoare și și-au aruncat pe umeri cîte o capă, peste costumul de bal, Vincenzo și marchizul de Vasto au coborît în închisoare pentru a asista la interogatoriul banditului, care făcea mărturii sub stare de spaimă sau tortură. De astă dată, omul jură că este nevinovat, în cele din urmă povesti un adevărat subiect de nuvelă : La cîteva zile după incendiul armurăriei — spunea el — plecînd din Mantova unde venise pentru unele afaceri,

o luase pe drumul care ducea la Parma, însoțit de doi negustători care discutau aprins despre rugul nemaipomenit de la palatul ducal. Aceștia, înfierbîntați de drum și dispuși la vorbă, au dat de înțeles că ar fi responsabili de incendiu, ba chiar, în cele din urmă se lăudară că ei ar fi dat foc teatrului de Curte, ca să se extindă pînă la armurărie. Continuîndu-și drumul toți trei au înnoptat într-o cîrciumă ; noaptea, unul din negustori, simțindu-se rău, chemă un duhovnic ; și din patul lui, Pantara ar fi ascultat, în spovedania muribundului, denunțarea prințului de Parma, ca fiind cel care ar fi ordonat incendiul.

Atîtată de groaza închisorii și a torturilor, imaginația banditului era bogată ; și probabil că nu era crezut întru totul nici la Mantova, deși toți doreau să se fi întîmplat așa. La puțin timp după aceea, fie din cauza unei boli, fie în urma unor prea mari torturi, Ruggero Pantara muri în închisoare ; și profitînd de plecarea în Flandra a marchizului de Vasto, care-l găsi acolo pe Ranuccio Farnese, ambii aflîndu-se sub comanda lui Alessandro Farnese, Vincenzo îl însărcină să comunice prințului de Parma cele întîmplate, prefăcîndu-se că așteaptă o înțelegere de la gentilom la gentilom. E ușor de închipuit că marchizul nu s-a dat deloc în lături să accepte o astfel de misiune : își îndeplini sarcina pe un orgolios ton onorabil, și nu observă că înțepătura atingea o rană mai de mult infectată. Ranuccio, stăpînindu-și disprețul evident, răspunse că era vorba de o calomnie și ceru să i se trimită îndată de la Mantova documentele privind procesul și depoziția banditului.

Scena se desfășoară acum în Franța, în 1592, pe cîmpia de la Chateau-Thierry unde sînt adunați catolicii francezi ai ducelui de Mayenne, pentru ceea ce era trienala luptă împotriva regelui Franței, Henric al IV-lea de Bourbon, neconvertit încă la catolicism. Sub marile corturi conice sau trapezoidale, în tabără, alături de francezi, sînt adunați și catolicii lui Filip al II-lea, trimiși de regele Spaniei cu speranța declarată de el însuși de a o vedea urcată pe tronul Franței pe fiica sa Isabella, care descindea din partea mamei, Elisabeta de Valois, din Henric al II-lea și Caterina dei Medici. Speranța lui Filip al II-lea purta, din punct de vedere militar, un nume puternic : Alessandro

Farnese ; și se înțelege că un monarh obișnuit să-și vadă generalul învingător, juca pe o carte sigură. Profitînd astfel de o perioadă de pace în Flandra, trupele regelui catolic se rostogoliseră din Țările de Jos în Franța septentrională, cu toți căpitanii italieni și spanioli care erau înrolați acolo ; printre aceștia erau marchizul de Vasto și Ranuccio Farnese, chemat de tatăl lui care, bolnav de hidropizie și de gută, ar fi vrut să-i transmită și moștenirea gloriei militare.

Într-o dimineață senină de început de vară, la cîtăva vreme de la asediul inconcludent asupra Rouenului, marchizul de Vasto, hotărît să se întoarcă în Italia, după ce-și luase rămas bun de la generalul Alessandro, vede venindu-i în întîmpinare pe prințul de Parma, înconjurat de un grup de nobili care ieșeau de la slujba religioasă. Se salutară : apoi Ranuccio, încurajat în taină de prezența tatălui, de aerul militar al taberei, de fluturarea panașelor, de strălucirea spadelor și a armurilor, începe, primul, conversația, cerînd vești în legătură cu faimosul proces de la Mantova. Că nu erau noutăți știa el, dar îi plăcea să i se spună acest lucru de față cu mai mulți martori. „Domnule marchiz", adăugă el după ce a primit răspunsul, „doresc să repet că dacă dumneata sau domnul duce ați afirmat sau ați lăsat să se înțeleagă că eu am pus să se dea foc armurăriei, și dacă încercați să vorbiți despre acest lucru sau să-l dați drept adevăr, mințiți. Aici, sau unde vreți, mă ofer să răspund cu arma la această ofensă".

Marchizul de Vasto simțea în orice cuvînt fitilul unei viitoare explozii ; se bucura, dar în același timp îi plăcea să se domine cu calm și cu un aer emfatic. Răspunse că este uimit de faptul că tocmai lui, prieten al familiei Farnese, i s-a adresat cineva pe acest ton ; dealtfel nimeni nu afirmase vreodată că prințul ar fi fost responsabil de incendiu : ducele de Mantova și el însuși repetaseră cel mult depoziția lui Pantara, avînd grija de a i-o relata. „Dacă noi am fi spus mai mult — adăugă tînărul, și aici își accentuă și își ascuți glasul — aș recunoaște-o nu numai în fața Alteței Voastre, ci în fața oricărei alte persoane, de la fiul Domnului în jos".

Lăsînd să scape deliberat, în plină tabără catolică, sub soarele puternic de vară, aluzia la descendența bastardă a Farnesilor din papa Paolo al III-lea, marchizul lasă ca jignirea să pătrundă bine, să sfîșie ; și întorcîndu-se spre grupul cel mai mare de nobili, afirmă : „Minte cu nerușinare cel ce atribuie ducelui de Mantova cuvintele rostite de banditul acela : îmi pun la dispoziție propria mea persoană în înfruntarea unui duel. Și aceasta, se înțelege, o spun doar pentru satisfacția mea personală".

Țeapăn de mînie, Ranuccio își găsește cu greu un fir de glas și cere marchizului lămuriri cu privire la unele zvonuri care-l țineau pe acesta, legate de un ajutor eșuat cu ocazia asediului Rouenului ; apoi schimbă subiectul, poate pentru a găsi în mărunte probleme militare un pretext de a se îndepărta de diferend ; mai viclean, marchizul nu se lasă învins și dă un răspuns vag : el nu a luat parte la asediul Rouenului pentru că era bolnav și nu a putut vorbi despre el în nici un fel. Se înțelege că dacă ar fi declarat ceva, și-ar fi sprijinit fiece vorbă cu spada în mînă.

Salutîndu-se pînă la pămînt, fiecare se îndepărtă umflat în pene, în propria-i armură, spre propriul cort. În aceeași zi, marchizul plecă ; dar era atît de beat de fumurile onoarei și de frumosul rol pe care îl jucase, încît pe drum avu o tresărire de scrupul : sfidarea lui Ranuccio i-a atins oare și pe cei care au relatat mărturisirile banditului ? se întrebă. Pentru că în acest caz, el, care le comunicase, trebuia desigur să se bată. Opri grupul, își instală în grabă regimentul, și trimise un mesager la Ranuccio cu întrebarea sa sofisticată ; și numai cînd sosi răspunsul că dezmințirea ar privi numai pe cel ce admitea responsabilitatea prințului în incendiu, își reluă drumul spre Italia. Odată ajuns acasă, și după ce i-a relatat lui Vincenzo cele întîmplate, marchizul întocmi o „avizare" și, pe dată, cancelariile făcură efortul de a expedia o copie tuturor curților : „Dacă cineva, sublinia marchizul, redă lucrurile într-un alt fel, minte ; și cine afirmă că eu am mințit, se face el însuși vinovat de minciună."

Un lanț de provocări ; și se înțelege că nu serveau la nimic tocmai pentru că primul „dacă" lăsa deschisă

scăparea adversarului, descoperind jocul. Şi totuşi, în acest fals atac trebuie să recunoaştem ceva mai mult decît o neîntemeiată ciocnire de încăpăţînări, şi anume un semn cu adevărat dureros. Chiar în ceea ce priveşte obiceiurile, perioada senină a umanismului a luat sfîrşit, s-a terminat cu Renaşterea ; se anunţă acum neliniştea, melancolia adîncă, fulgerările fantastice şi contorsionate din Seicento. Ciocnirea dintre Farnese şi Gonzaga denunţă, odată cu întîmplările particulare ale acestor prinţi, o stare de suflet prolixă, între generozitate şi neputinţă, impetuozitate şi furie, splendoare şi decădere, împreună cu entuziasmul pentru ceva care ar trebui să fie pe punctul de a se întîmpla şi nu se întîmplă, punînd individul la încercare. Chiar în această tulbure ură mocnită ce se numeşte Ranuccio Farnese, vom simţi în afară de decăderea unui caracter şi de trădarea unor împrejurări, efectul extrem al timpurilor : întocmai cum într-o lună de februarie umedă şi rece simţim aproape lugubru trecerea ostenită de la o viaţă trăită la viaţa de viitor.

Vara anului 1592 e un anotimp agitat. La Mantova, nu se vorbeşte decît de provocări la duel şi de dueluri. La Marmirolo tînărul duce, împreună cu prea favoritul lui marchiz de Vasto, joacă tare, bea, bravează, îmbracă în cuvinte o obsesie maniacă care-l împinge să întocmească şi el o „avizare". Vrînd să se exprime pe un ton de elegantă neutralitate, vrînd să interpreteze prea mult şi să deghizeze sentimentele, avizarea lui ajunge să fie naivă ; este adevărat că, recunoscînd cu o ironie plină de manierisme buna intenţie a lui Vincenzo, răspunsul lui Ranuccio dădea de înţeles că în cuvintele ducelui de Mantova deslușise aproape o retractare.

Şi fiindcă se înfierbîntau relaţiile între Parma şi Mantova din cauza unor ranchiune vechi şi noi, profitau aventurierii, derbedeii, experţii în mînuirea armelor albe, „pungaşii" cum îi numea un cardinal, deplorînd intervenţia lor în acest litigiu. Cinici şi temerari, cu pumnalul la centură, capabili numai de violenie şi de reacredinţă, intrau în slujba celor puternici, fiind preţuiţi mai ales în iscodiri : în fiecare zi, anumiţi indivizi treceau Padul şi pătrundeau în pădurile de la graniţă, strecurîndu-se apoi pe cărări

discrete în oraşe, înşelînd pe paznicii porţilor cetăţii ; intrau travestiţi, prindeau din zbor veştile şi dispăreau aşa cum veneau.

Unul din aceştia ne oferă un fir preţios pe care alte documente vor veni să-l întărească : trimis să spioneze la Parma, ajunse acolo după un drum plin de aventuri, şi asistase la întoarcerea lui Ranuccio din Flandra. Înştiinţă că prima vizită a prinţului, abia coborît de pe cal, a fost la fratele său, cardinalul Odoardo ; o a doua vizită ce urmă îndată după aceea, mai lungă, a făcut-o surorii lui, călugăriţa Maura Lucenia. Ce şi-au spus fratele şi sora nu se ştie : desigur au vorbit despre Mantova ; este de presupus că Margherita a rostit cuvinte de pace şi de reconciliere, singurele cuvinte adecvate veşmîntului şi caracterului ei. Dar a-şi vizita sora nu însemna pentru Ranuccio şi nevoia de a primi un sfat de la ea ; îi era de-ajuns să o vadă, pe acea Margherita atît de vioaie altădată, fata căreia-i plăceau mascaradele, farsele şi cîntecele, înjosită acum, în veşmîntul ei de soră, pentru ca să-l stîrnească împotriva acelui Gonzaga care ducea acum o viaţă fericită, cu o soţie înţeleaptă, cu copii, băieţi, şi cu atîtea idei deplorabile şi sucite în capul lui. Drama Margheritei era pentru Ranuccio mereu prezentă, vie : şi ceva ce descoperea în ochii ei, o lumină care nu voia să se resemneze la declin, îi reînnoia ura.

Între timp, oameni suspecţi treceau în valuri între Parma şi Mantova : curînd la hotare au apărut bande dezordonate despre care se spunea că fuseseră înjghebate pentru răzbunări particulare : se vorbea de ucideri, toţi erau în alarmă, o bănuială dădea naştere altor o mie. „Pentru Dumnezeu !“ izbucnea marele duce Ferdinando dei Medici, exasperat de inconştienţa cu care Vincenzo era pe punctul de a dezechilibra Italia, şi a o dezechilibra fără a avea idee măcar de unul din viclenele planuri politice pe care Medici le pregătea în taină cu ajutorul cancelarului Belisario Vinta. „Să citească Alteţa Voastră“, îi scria Marele Duce nepoatei lui, Leonora, „această scrisoare ducelui, şi după aceea să o ardeţi“. Şi îi scria categoric că într-un singur fel ar fi putut Vincenzo să se ajute : tăcînd. „Se zvoneşte că pretutindeni mişună bande de

criminali. Voi vorbi deschis că, dacă este așa, nu pot aproba acest lucru, părîndu-mi-se ceva nepotrivit pentru un prinț, ceva ce ar aduce mai mult rău decît bine. Și apoi, să înceteze de a mai scrie avizările acelea!" Medici le judeca bine, avizările erau tentații nefaste. „Nu există îndoială", concludea el, „că pentru onoare trebuie să-ți dai și viața... dar nu trebuie să o faci pe temeiul unor vorbe sau al unor interpretări".

Asupra acestor cuvinte atît de inteligente, erau de acord, împreună cu Medici, toți doritorii de pace : ducele Alfonso d'Este, în ceea ce îl privea împăcat și supra-împăcat cu Vincenzo, împăratul, arhiducii și papa Clement al VIII-lea, care, alarmat, trimisese în grabă la Mantova pe unul din cei mai destoinici militari ai bisericii, pe celebrul general al iezuiților Claudio Aquaviva, spaniolul.

Transferîndu-și toate sentimentele în practica rugăciunii și a meditației acest discipol al Sfîntului Ignațiu de Loyola aproape își anulase personalitatea umană : nici o nuanță de pasiune nu mai rămăsese în conturarea robustului personaj, acum cu gesturi lente de o demnitate atît de rezervată, încît parcă era lipsit de consistență. Că inteligența și fermitatea îi erau aceleași, el o demonstra și acum ducînd o bătălie feroce, așa cum știu să fie luptele între oamenii bisericii, împotriva iezuitului Acosta și a papii însuși, care ar fi vrut să reformeze constituirea Ordinului, limitînd dictatura generalului său ; și, pînă la urmă, avea să învingă și să-l aducă la părerea sa și pe Clement al VIII-lea. Aquaviva se afla la Mantova în septembrie, în timp ce Vincenzo se desfăta în plăcerile de la Marmirolo : greșeala lui a fost aceea de a veni să-i vorbească ducelui, invitîndu-l să judece situația împreună.

Ferm în ceea ce privește lucrurile din afară, și interzicîndu-și să sondeze cu întrebări adîncul acelui nod de ranchiune, prea istețul argumentator spaniol găsise o tactică de sofist : dat fiind că prima provocare venise de la marchizul de Vasto și că lucrurile grave fuseseră rostite de acesta în tabăra de la Chateau-Thierry, dacă Vincenzo ar fi avut de gînd să nu recunoască drept a sa cauza marchizului, s-ar fi putut vorbi de o reconciliere : de fapt nu se pronunțaseră injurii directe între Farnese și Gon-

zaga. O pace separată, în sfîrșit ; dar Vincenzo refuză : nu și-ar fi părăsit niciodată vărul care se compromisese pentru el. Tocmai pentru că s-a compromis, trebuia părăsit, afirma Aquaviva cu toată gravitatea. Și tocmai această logică atît de rece o respingea Vincenzo, declarînd hotărît că el și marchizul de Vasto puteau fi considerați una și aceeași persoană.

Nu e nici o îndoială că diavolul vrea să aţîţe un incendiu, comenta marele general, extinzîndu-și plasa asupra tuturor iezuiților din Parma, ca să-l influențeze pe Ranuccio, și asupra iezuiților din Mantova pentru ca de acord cu Leonora mamă și Leonora soție să intervină pe lîngă Vincenzo și întreaga curte. Dar Vincenzo își simțea zilele scandate într-o cadență tainică : nici măcar Agnese care îl înflăcărase totuși, nu-i mai era de-ajuns : pe ea o căuta, oare, sau pe altă femeie, pe malurile lacului Garda, unde trimișii îl urmau alergînd după el din vilă în vilă ? Se întorcea apoi la Mantova : aerul de primejdie îl excita și îl ameţea ; și, după exemplul lui, se răsturna întreaga ordine a curții, aveau loc neplăceri, conducerea înțeleaptă a casei depinzînd acum de înțelepciunea solidă a Leonorei. Își ieșea din fire pînă și Marcello Donati, omul dreptății ; o demonstră, poruncind să fie bătut un oarecare dușman al lui și trimițînd în ziua următoare pe cineva la palat cu cererea de a i se despăgubi bătaia : insolența gestului trezise prea multă nedumerire.

Se înțelege cît de greu se orienta un logician pur ca Aquaviva — și o mărturisea — în fața salturilor și capriciilor lui Vincenzo, care la un moment dat părea că înclină spre o concluzie rațională, pentru ca în clipa următoare s-o pornească în lumea fanteziei atotstăpînitoare. A fost nevoie de un alt iezuit, renumitul Antonio Possevino, mantovan, mai condescendent, mai maleabil, inteligent și bun psiholog, ca să se apropie de duce și să obțină de la el să recunoască cel puțin autoritatea papei în arbitrii hotărîți de el, ducele Alfonso d'Este și Ferdinando dei Medici. Pasul acesta spre reconciliere venea la timp, pentru că scrisorile atrăseseră după ele alte scrisori, unele mai jignitoare decît altele : la o scrisoare a lui Ranuccio, care purta

mărturiile domnilor Ligny și Hashincourt împotriva marchizului de Vasto, acesta răspundea cu o scrisoare corozivă în care, reluînd amănuntul propriei genealogii imaculate, lăsa să se întrevadă că toți cunosc originea infamă a familiei Farnese ; făcea aluzie desigur la vechea pasiune a papei Alessandro al VI-lea Borgia pentru Giulia Farnese, aceea care contribuise la cariera strălucită a cardinalului, fratele său, viitorul Paul al III-lea. (erau anii în care cei din familia Farnese vegheau ca la Vatican să rămînă acoperită cu o placă bătută în cuie și cu o pînză de brocart o Madonă a lui Pinturicchio, frescă în sălile Borgia, despre care se spunea, greșit, că ar înfățișa-o pe faimoasa Giulia).

Feudatarii familiei Gonzaga înrăutățeau starea de spirit. Prințul de Stigliano, de exemplu, moștenitor din partea mamei al feudei Sabbioneta, părea că vrea să își vîndă dreptul de moștenire tocmai lui Ranuccio Farnese, care se declarase prompt în a-i trimite 500 de oșteni : alți oșteni din Parma erau în solda marchizului de Castiglione, fratele lui San Luigi, tînăr de neînțeles, cu sufletul negru, dîndu-și aere de „umanist", plăcîndu-i să facă pe blestematul cînd declara, după exemplul lui Caligula, că ar vrea ca supușii lui să aibă un singur cap, ca să-l poată reteza dintr-o singură lovitură. Vincenzo, avînd în casă nenumărați, dușmani și trădători, cu firea lui nechibzuită și veselă, se temea de ei ; și fiindcă nu i s-a întîmplat niciodată nimic din partea acestora, a avut mai degrabă el motiv să aibă încredere în ei, decît Leonora să tremure de spaimă de cîte ori îl vedea plecînd din palat fără gardă și înarmat prea ușor, la vreun senior sau altul, sau la cină în casa vreunei actrițe sau chiar la vreun han.

Spre deosebire de Vincenzo, Ranuccio Farnese se temea la Parma pînă și de umbra sa și denunța acum originea îndepărtată a urii sale împotriva lui Gonzaga, cu un gest demonstrativ : a deschis un proces secret împotriva lui Vincenzo pentru cele petrecute cu zece ani înainte în legătură cu Margherita, chemîndu-l să depună mărturie pe un cîntăreț de la curte, care auzise cel dintîi vorbele din alcov, foarte grave pentru ducele de Mantova. Și iată din nou pe Margherita, cu trista ei problemă de femeie, chemată în scenă deschisă fără ca veșmîntul de călugăriță

să o poată apăra : numele și chipul ei treceau de la o curte la alta, și tocmai în fața chipului ei, cei mai înverșunați lăsau să le cadă brațele, socotind situația disperată.

Dar în momentul cînd cuvîntul război a început să prindă consistență, lucrurile s-au schimbat. Au manevrat atît de mult iezuiții, a poruncit atîta papa, au tunat și au fulgerat într-atît familiile Medici și d'Este, încurajați de împăratul Austriei, încît la sfîrșit, ca printr-o cădere neașteptată de cortină, Vincenzo a cedat ; Ranuccio nu a putut să nu-l urmeze. Bătrînul duce de Ferrara, Alfonso al II-lea, delegat al papei și al împăratului la arbitrarea litigiului, îi chemă pe cei doi inamici în castelul Brescello de pe Pad. Și acolo a avut loc un fel de reconciliere în ziua de 27 iulie 1593, exact la un an de la prima provocare.

„Mai curînd reconciliere decît pace", comenta un anonim ; și chiar ca reconciliere, nesinceră. Într-adevăr, în timp ce cancelariile schimbau între ele obișnuitele complimente, ambele părți se luau la întrecere în a aresta ici și colo servitori și cetățeni suspecți, pentru fleacuri. La Mantova au fost interceptate scrisorile cu aluzii la un „leac pentru stomac", trimis de prințul Ranuccio, pentru doi „prieteni", în care erau recunoscuți Vincenzo și marchizul de Vasto : în așa numitul leac se ghicea otrava. La Parma au fost luați prin surprindere și arestați doi oameni de încredere ai lui Gonzaga „nu numai salariați dar foarte îndrăgiți și apreciați de Alteța Sa", și la arestarea lor au tresărit cei de pe Mincio.

A contravenit înțelegerii, da, a contravenit pactului, afirmau toți, adăugînd că nici măcar la barbari nu s-ar fi uneltit împotriva servitorilor prietenilor. Pentru a avea spatele sigur, Vincenzo s-a încredințat unui jurist, desigur istețului său ministru, Annibale Chieppio : acesta îi acordă dreptul la replică, limitată totuși la anularea reconcilierii și la cererea de eliberare a arestaților. Reîncepu caruselul trimișilor de la Roma, cardinali și preoți : femeile, toate îl implorau în genunchi : cu flacăra părului ei roșu, sora lui Vincenzo, ducesa de Ferrara, cu eleganța convingerii și a sugestiei Leonora dei Medici, cu o severitate patetic îngrijorată Leonora de Austria, care nu înceta nici o clipă să facă penitență pentru fiul ei și să se roage sfinților din

Paradis, şi rudelor ei de pe pămînt Habsburgii, ca să-l îndrume pe calea cea bună.

Scrisorile pe care Vincenzo le scrie în această perioadă arată monotona exasperare a zilelor lui. Foarte atent la un examen introspectiv — era vremea exerciţiilor spirituale — şi gata să mărturisească sincer că la o judecată mai profundă modul lui de a înfrunta viitorul era nechibzuit, îşi propunea să se restrîngă în cheltuieli, să facă orice efort pentru a-şi îmblînzi propriile reacţii în cearta cu Parma (după care sporea luxul de la curte, şi se înflăcăra şi mai mult în conflictul cu Farnese) ; cît despre rest, o spunea limpede : „dacă aş accepta să fac ceva împotriva voinţei mele sau să fac silit ceea ce-mi place, nu aş realiza niciodată un lucru bun". Aşadar să nu se atingă cineva de ceea ce îi plăcea lui.

Marchizei de Grana nu i se întîmplase încă să se vadă înlocuită, ci numai să aibă mai mult decît o singură rivală alături de ea în inima ducelui ; şi de atunci a început să se roage cu toată puterea în faţa unei Madone de Andrea del Sarto căreia, ne spune ea, i-a mărturisit zi de zi toate suferinţele. Rugăciunea care îi stă totdeauna bine unei femei, reînsufleţea în Agnese o văpaie tulburată de conştiinţa de a păcătui şi de a fi pedepsită, o satisfacţie dureroasă a ei ; de aceea, tocmai fiindcă o făcea să plîngă, Vincenzo o iubea mai mult decît pe toate celelalte, deşi nu se putea apăra de alte asalturi, mai ales cînd ea, pentru a salva aparenţele, trebuia să-şi urmeze soţul la Monferrato. Distracţiile lui Vincenzo — doamne, femei din popor, sau actriţe, erau efemere ; dar în cele din urmă s-a oprit la o Gonzaga, marchiza Felicită, pe care Leonora o socotea drept prietena ei cea mai apropiată.

Felicită era fiica lui Tullio Guerrieri, demnitar pontifical al lui Vincenzo : văduvă a unui Gonzaga încă din 1590, foarte tînără ; primul lucru pe care i l-a dăruit iubirea lor a fost o fetiţă, Francesca, pe care Vincenzo o recunoaşte şi pe care o va mărita apoi, dîndu-i o zestre consistentă. Pe de altă parte, nu ştim dacă a fost ea sau alta din casa Guerrieri acea Barbara foarte curtată de Vincenzo şi salvată de Leonora printr-o manevră rapidă, într-o zi cînd s-au

stîrnit vorbe de scandal în familie, și frații ei o amenințau ; aventurile amoroase ale lui Vincenzo sînt prea numeroase pentru a le putea descîlci una cîte una. Dar Leonora continua să o țină în preajma ei pe Felicità, probabil că o cunoaște și pe micuța Francesca, le protejează pe amîndouă, le supraveghează, fermă în planul ei de a face să înceteze, cînd se va putea, aventurile soțului. Este limpede că Felicità Gonzaga nu o neliniștește pe Leonora ; o femeie atît de bună, din cele care, învăluite într-o obtuzitate afectuoasă, rămîn pentru bărbat ca un peisaj prieten și știu să-i ofere un răgaz de odihnă.

La judecata Leonorei, Vincenzo consimte în mod tacit. O iubește pe Felicità ; dar în același timp cere să i se facă Agnesei portretul, pe care îl solicită de departe ; un portret în bronz, desigur un bust, opera milanezului Giacomo Corio ; pe Agnese o dă în grija surorii lui. În ziua în care Agnese îi naște un fiu, care va primi numele pastoral de Silvio, Vincenzo se îndrăgostește într-atît de micuț, încît vrea să-l recunoască drept un Gonzaga (în ce fel și-a dat consimțămîntul marchizul Del Carretto rămîne o problemă, dar a fost numai o discretă formalitate) ; și, abia ieșit din prima copilărie îl va dori la curte, ca să crească împreună cu copiii legitimi Gonzaga. Să aibă același rang, același titlu, aceleași onoruri, aceiași maeștri, pînă și aceeași îmbrăcăminte, poruncește Vincenzo, care se recunoaște în întregime în acest copil ; Silvio moștenise într-atît de la părintele lui puterea de seducție, încît își atrăgea toate simpatiile, lucru la care se adăuga radiația sentimentală a mamei, încît nu exista nimeni la curte care să nu-l iubească, inclusiv frații lui, entuziasmați de el.

„Răbdare, Leonora", își spunea poate ducesa, cînd vedea pe fiul spaniolei tovarăș al ultimului ei copil, numit Vincenzo, ca și tatăl lui, după un obicei al familiei Gonzaga de a-și oglindi în fii numele părinților, creînd astfel, cum zicea în glumă unul din ei, „soțiorii" mamelor și „soțioarele" taților. „Răbdare". Un gînd feminin răzbunător, care îi ușurează suferința, este acela că din momentul intrării lui la curte, Silvio, departe de supravegherea maternă, începe să devină și va deveni în fiecare zi tot mai mult o dureroasă nostalgie pentru Agnese. E timpul să sufere

și ea părăsirile, pe aceasta și altele. Dar ce înseamnă o femeie a iubirii, Leonora nu-și mai amintește, neclintită în rolul ei de soție. Nici nu bănuiește că Silvio, luat din brațele materne, poate însemna între cei doi amanți o legătură atît de vie, o prezență transfigurată de memoria inimii, cu cît este mai îndepărtată materialmente. Și, în mod sigur, Agnese suferă din cauza intermitențelor pasionale ale lui Vincenzo ; dar, după ce a suferit cu cruzime atîta timp, acum se poate depăși, dilatînd timpul întîlnirilor cu omul iubit, compensînd toate ceasurile despărțirii, inoculîndu-i lui toate gîndurile ei, senzațiile, imaginile, încît atunci cînd el i le întoarce, să simtă în această reînnoită ofertă de fidelitate, propria ei fidelitate miraculos regăsită. Fericirea lui Vincenzo seamănă cu fericirea unui parazit pentru că este adevărat că, pe măsură ce se maturizează, se maturizează și puterea lui asupra femeilor, putere de bărbat adevărat, generos, pătimaș egoist : este adevărat că, dată fiind condiția lui de prinț, egoismul îi este ușor iertat, și femeile acceptă chiar și suferința, într-un sens justificat, după o logică naturală ; dar tocmai el se încurcă în agitatele treceri de la una la alta, în reverii, în dispariții, în căințe, în iubiri nestăpînite ; și nu va rezolva niciodată problema iubirii și pe aceea a senzualității, aceste porți magice ale labirintului lui.

I se întîmplă să fie și trădat, spiritualicește chiar și de Leonora : de exemplu, cînd în 1593 îi moare un copil de doi ani, bolnav din naștere, și el îi trimite soției o scrisoare de condoleanțe de la Genova, Leonora îi răspunde cu o scrisoare afectuoasă, dar parcă înstrăinată de el. Redă sobru cele întîmplate ; și apoi își sfătuiește soțul să nu sufere prea mult, ba chiar să caute să uite nenorocirea : ia asupra ei totul. Ori își iubește soțul într-atît, încît vrea să-l scutească de suferințe, ori îl socotește incapabil de durere ; oricum Leonora îl îndepărtează de ea în momentul cel mai tragic din viața a doi soți ; și poate că greșește prin faptul că nu-l solicită sever și că-l lasă prea liber pentru a-și desfăta în voie simțurile și gîndurile.

Vincenzo ține la libertate cu un fel de frenezie care contopește tulburarea generală referitoare la neputința lui politică cu tulburarea mai obscură, aceea a spiritului care,

îndemnat să se realizeze în senzualitate, nu reușește să se liniștească. Și, ca toți cei pe care practica imediată a vieții îi distrage de la o autoînțelegere și care nu pot recunoaște originea neliniștilor, a găsit un fel de a-și consuma propria energie, în epoca aceea, ramificînd-o în multiple inițiative : călătorește, schimbă regiunea, orizontul, lumea din jurul lui.

S-ar putea spune că a moștenit acest impuls de la tatăl lui ; dar dacă pentru Guglielmo Gonzaga călătoria însemna o retragere în vile solitare, o fugă de propria-i imagine reflectată în privirea altuia, pentru Vincenzo înseamnă regăsirea în privirea altuia printr-o strălucire a consimțirii ; și fiindcă vitalitatea lui are nevoie de un fel de plebiscit, iată-l rătăcind dintr-un oraș în altul, expunîndu-se și agățîndu-se de orice pretext pentru a-și prelungi și a-și înveseli șederea. În 1592, în urma unei fraze măgulitoare a papei, inventează că ar fi chemat la o discuție la Vatican, alarmează toate curțile Italiei care își trimit mesagerii pretutindeni ca să descopere secretul politic, inexistent, al acestei chemări, sosește la Roma, rămîne să viziteze ruinele, să cumpere piese de anticariat, să asiste la unele comedii, să joace, să vîneze, să-și petreacă timpul cu prinți și cardinali, cu toții prieteni ai lui.

Într-o zi descoperă Genova, și marea îl încîntă nespus : la Genova joacă și pierde foarte mult, trebuie să lase amanet mai multe bijuterii, și va fi nevoie de mulți ani ca să-și plătească datoriile : va fi foarte iubit de femei aci, și mai ales de Giulia Grimaldi, dar atît de prost judecat de bărbați, încît după cîțiva ani, cînd va dori să ceară un împrumut, nu va găsi nici un negustor dispus să-i dea bani pe credit și va trebui să amaneteze cîteva titluri de rente din Monferrato și Mantovano. La Florența, la marele duce Ferdinando, se duce mereu cu plăcere, deși cu o oarecare alarmată prudență mai ales de cînd Medici a luat-o în căsătorie pe Cristina de Lorena ; și iată-l la Veneția sau în pelerinaj la Loreto, sau la Ferrarra, ori la Innsbruck la Augusta. E fără de sfîrșit lisa obiectelor pe care le aduce din călătoriile lui : stampe, obiecte de marmură, stofe, brocarturi, dantele, tapițerii, bijuterii, tablouri, sculpturi, miniaturi, fildeșuri, bronzuri, cărți, opere de artă, ca să-și decoreze imensul palat ducal și așa destul de împodobit,

și pentru a dărui în dreapta și stînga. A dărui era o calitate a lui atît de înnăscută și de fericită încît putem să o numim pură ; și corespundea fondului său temperamental generos, acela de a izbucni spre viață, într-un gest de ofertă, solicitînd de la ceilalți sentimente vibrant afectuoase. Pentru aceasta, dăruirea lui este totdeauna o alegere, un mod de comunicare : dacă sora lui Margherita îi cere cîntece spaniole, el cere să i se cînte un album întreg pentru a le alege pe cele mai frumoase ; supraveghează păstrarea rasei cățeilor favoritelor și prietenilor lui, alege cu gust o stofă sau o bijuterie pentru a le oferi soției, pune să se pieptene sub propria-i privire peruci, ca să-i arate surorii sale, arhiducesa, noua modă feminină. Îndrăgostit de florile artificiale, de aur sau de mătase, sau de florile naturale, cere să i se trimită din toată Italia pentru a le oferi doamnelor de la curte, mulțumit că le vede sosind la serbări împodobite cu darurile lui ; într-o dimineață, trecînd printr-una din grădinile lui de zarzavat de un verde intens, care alternau cu grădinile din jurul palatului ducal, vede o minunată conopidă cu frunzele proaspete acoperite de rouă, strînse pe pulpa dură, și cere să fie imediat culeasă și oferită uneia dintre favorite : și tot astfel fructe de pe țărmul lacului Garda, pește pescuit în lac sau în laguna din Comacchio, toate sînt oferite deopotrivă soției și doamnelor curtate.

Și se înțelege că la atîta risipă de afecțiune se opunea mama sa, mereu atentă să-și spioneze fiul în orice gest, văzînd totul și suspinînd ; dar cînd ea moare, în 1594, onorată și plînsă, Vincenzo va fi atît de generos încît să permită călugărilor și preoților să ia în primire cele lăsate prin testamentul matern, în loc să le anuleze, așa cum făcea de obicei prinții în asemenea cazuri. În acest respect față de voința mamei, iese în evidență pietatea filială a lui Vincenzo mai mult decît prin funeraliile pompoase, organizate, înfățișînd poporului un catafalc în forma unui templu înălțat în mijlocul bisericii Santa Barbara, lugubră și somptuoasă acumulare de statui, catifele drapate, torțe, vulturi, epigrafe și embleme.

În atîtea și atît de diverse stimulente, se adunau tot mai mulți anii lui Vincenzo, fără ca el să fi reușit să le

dea avîntul de energie care ar fi trebuit să fie principiul ascensiunii lui. Recapitulîndu-i primii ani de domnie, îi vedem luminați de străfulgerări, fiecare dintre ele însemnînd o speranță anulată în clipa următoare. Pierduse timp prețios cu certurile pentru Ferrara, lămurite tot prin certuri, iar dușmănia cu Parma, încă vie și fierbinte, era o durere adîncă imposibil de tradus în fapte de vitejie. Cît despre numirea solicitată de el, ca general al vreunui ordin catolic în alte țări, nimeni nu-i oferise nimic ; și Vincenzo începea să își concentreze gîndurile și să-și pună întrebări cu privire la propria-i existență, cînd îi sosi ecoul unui clopot promițător de glorie : cruciada.

Într-adevăr fulgerul cumplit al iataganului turcesc lucea asupra Europei orientale, în ultimii ani din Cinquecento. Împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg, amenințat la frontieră, simțea că nu ar putea rezista mult fără ajutoare — într-un imperiu sfîșiat de luptele interne dintre luterani și catolici — împotriva inamicului musulman, aducător de calamități, și care, intrat în Ungaria, se stabilise la Budapesta și de acolo amenința teritoriile vecine și îndepărtate. Proiectele turcilor nu aveau limite, forța lor era masivă, crudă, feroce. Deși Sigismund Bathory a încercat să-i oprească în Transilvania, ei reușiseră să se infiltreze în Balcani, în Valahia și în Moldova : erau așteptați să apară și pe coastele Dalmației. Astfel victoria de la Lepanto, această perlă a gloriei catolice, nu ajutase decît prea puțin ; și cînd Rudolf de Habsburg, extenuat de continuele vești aducătoare de nenorociri, ceru în 1595 ajutor Romei, Clement al VIII-lea Aldobrandini făcu apel călduros la prinții catolici din Europa și din Italia să ia armele în mîini. Trebuia apărat occidentul, amenințat de steagul verde al Profetului.

La fervoarea apelului, Europa a răspuns nemulțumitor. Franța nu a trimis nimic, prea secătuită de luptele dintre catolici și hughenoți (abia atunci începea să-și revină sub mîna înțeleaptă a lui Henric al IV-lea, acum convertit la catolicism și recunoscut rege) ; Poloniei i-a trebuit un oarecare timp ca să răspundă, aflîndu-se în război cu tătarii și cu cazacii. Angajată în războiul cu Flandra, Spania trimitea aur și făcea promisiuni condiționate ; Veneția înhămată în tratatele comerciale cu orien-

tul manevra o neutralitate elastică ; Medici expediară aur, grupuri de mercenari şi trei căpitani de sînge ducal, don Giovanni, don Antonio şi don Virginio Orsini, fiul Isabellei dei Medici. Ducele de Ferrara, cu spirit cavaleresc şi religios, s-a considerat prea bătrîn pentru a mai lua spada în mînă ; Parma şi Urbino nu au mişcat un deget. Numai Vincenzo simţi în cerere o chemare şi răspunse.

Împotriva părerii tuturor. Încă din 1594, la primul semnal al noilor valuri turceşti în Ungaria, Leonora văzuse strălucind în ochii soţului ei un albastru intens şi înţelese. Drăgăstoasă, cu abilitatea insinuantă a femeilor care ar vrea să împiedice unele intenţii pe care le-au prevăzut la bărbaţii lor, Leonora îi vorbi în şoaptă despre riscurile cruciadei : exemplul unchiului, marele duce Ferdinando, care trimisese alţi membri ai familiei, el rămînînd acasă, i se părea cel mai bun dintre toate exemplele. Erau destui porniţi pe înfruntări şi dornici de luptă în familia Gonzaga şi în toată regiunea Mantovei ; oare nu puteau pleca aceştia în număr cît mai mare ? Un timp, reuşi să manevreze mulţumitor planul ei ; şi la jumătatea anului 1594 cînd se părea că spaniolii, de comun acord cu ducele de Savoia, erau gata să invadeze Monferrato, cu intenţia de a şi-l împărţi, aproape că respiră uşurată, gîndindu-se că întîmplarea era atît de gravă încît să-l facă pe duce să renunţe pentru totdeauna de a mai pleca să se lupte în Orient. Dar chestiunea feudei Monferrato se lămuri curînd (regele Spaniei nu avea nici un interes să mărească Piemontul lui Carlo Emanuele I) ; şi, pe neaşteptate, venind veşti grave din Ungaria, iar glasul papei devenind mai emoţionant (în timpul slujbei din 25 septembrie 1594 udase cu lacrimi cinci batiste), Vincenzo declară că este gata de plecare.

Nimeni să nu-i răpească fericirea acestei clipe ! O bucurie nestăvilită, o înflăcărare totală, legitime toate aspiraţiile lui, chiar şi cele mai exagerate, acum cînd marea aventură războinică le da un sens adînc, îi fac viaţa atît de plină, încît nu mai poate discerne care ceas al zilei este făcut pentru entuziasm, cel ce începe cu dimineaţa, sau cel ce închide ziua, ambele pregătind amplu viitorul. În sfîrşit *Ierusalimul eliberat* devenea realitate,

scenariu al tuturor viselor lui de odinioară ; în vine îi cîntă cadența exaltată și voluptuoasă a octavelor lui Tasso. Tancredi și Rinaldo ! Tînărul duce își simțea cei treizeci și trei de ani ai săi vibrînd ca la douăzeci ; iubirea pentru Agnese continua să se manifeste mai sinceră și mai duioasă ca oricînd : nu întîmplător îi scria surorii lui, Margherita, recomandîndu-i iubita, declarîndu-se gata să o servească în tot restul vieții.

Amețitoare trecere ! Desprins din brațele ei să intre în Prato di Castello, pentru a se vedea salutat de credincioșii ochi duri ai lui Carlo de Rossi, tînărul căpitan care urma să comande cele trei companii de archebuzieri călare și care supraveghea armamentul general. Împreună cu de Rossi, era încîntat să viziteze depozitul de arme, să citească lista oștenilor și a cavalerilor, să asiste la manevre, să discute diviziunea escadroanelor ; apoi trebuia să aleagă „emblema", semnul sub care avea să se desfășoare cruciada. După o îndelungă meditație, Vincenzo se opri la vechiul „Sic" al familiei Gonzaga, inserat într-o semilună, oferind o enigmă nobililor curteni nedumeriți de această semilună înălțată de un creștin împotriva turcilor (explicația, simplă, ne este dată de cronicarul Amadei : coarnele lunii ridicate în sus, în faza de creștere a astrului, indicau creșterea viitoare a puterii casei Gonzaga).

Apare măreață cavaleria mantovană, echipată temeinic, numărînd pe cei mai viteji tineri din ținut, rigizi pe caii aleși de ei, cu candidul „Sic" strălucind pe brațul stîng : îi comandă Carlo de Rossi, fiul unui bătrîn soldat, Ferrante de Rossi, nume demn de încredere. Șapte marchizi din familia Gonzaga, nobili și curteni, cele mai frumoase nume ale nobilimii, urmează pe ducele care călărește în mijlocul gărzii preferate, companie într-adevăr regală. Vincenzo a obținut din partea papei, în afara unei lungi binecuvîntări, și permisiunea de a lua cu sine un episcop care să ducă într-un tabernacol ceva din Prea Prețiosul Sînge ; și îl urmează o curte completă de bucătari, sufragii, curieri, paji, spițeri, și chiar cinci muzicieni sub conducerea lui Claudio Monteverdi.

Cînd noii cruciați trec pe străzile Mantovei, după oficierea slujbei și după binecuvîntarea solemnă din cripta

Sfîntului Andrei, sub soarele sfîrşitului de iunie, muzica, aplauzele, cîntecele, trompetele şi clopotele compun o adevărată simfonie în sufletul tînărului duce. Şi iată-l că pleacă, părăsind cu adevărat cuibul cald al femeilor în care soţia, amantele, doamnele de la curte plîngeau pentru el şi, după cum spunea un curtean, se stingeau de dorul lui. A surprins în ochii Agnesei dojana pasionată, întrebarea femeiască, acel „*de ce ?*" căruia bărbaţii ce se duc în război nu ştiu şi nu pot să răspundă. Părăseşte Mantova : străbătînd cîmpiile Lombardiei galbene, sub grîul încins de arşiţa verii înaintate, ar putea, ca un senior de ţinut agricol ce este, să-şi cîntărească recolta, dacă platoşele şi armele cu strălucirea lor nu l-ar face prezentă şi orbitoare numai ideea războiului.

Să-l inunde clocotul vieţii acum cînd este pregătit să dea piept cu iataganul turcesc ! Lăsînd în urmă trecutul cu obositoarea maşinărie a reacţiilor cotidiene, Vincenzo simte simplitatea candidă a bunului soldat pentru care sînt importante numai lucrurile esenţiale ; în rest totul capătă alura unui joc. Dureroasa senzaţie de oprimare pe care o încercau în perioada aceea toţi italienii generoşi, lipsiţi de libertate, şi pe care Vincenzo a încercat-o pînă la exasperare, poate fără a o recunoaşte, a dispărut ca prin minune de îndată ce a luat în mînă spada. Este adevărat, el nu luptă pentru a-şi mări teritoriul, nici pentru bani (va pierde în cruciadă mai mult de o sută de mii de scuzi) şi nici măcar dintr-un profund simţ religios : se poate spune chiar că nu crede cîtuşi de puţin în cauza care îl cheamă la luptă ; dar tocmai pentru asta, reducînd motivele plecării sale la un pact cu el însuşi şi acceptîndu-l, el simte că răspunde unei exigenţe riguroase, aceea a propriei conştiinţe. Platoşele lucitoare, panaşele colorate, drapelele fluturînde, loziîncile sublime, numele poetic de cruciat, emoţiile despărţirilor, avîntul excitant al plecării, tot acest nou senzualism fermentează în el şi se simte pentru prima oară în viaţa lui înălţat de un angajament moral, precis, de curaj şi de demnitate, care stă la baza oricărei acţiuni militare. Călătoria nu este pentru Vincenzo o maturizare ci o eliberare a spiritului : şi cînd ajunge la Innsbruck, la sora sa, arhiducesa Anna Caterina, se simte în sfîrşit liber.

Ce rîs nebunesc l-a apucat cînd a văzut-o pe sora lui venindu-i în întîmpinare, îngrăşată de părea de două ori cît a fost, îmbrăcată după moda germană, atît de disproporţionată, încît şi el, şi nobilii de faţă se sileau să-şi stăpînească ilaritatea. Rîse cu poftă mai tîrziu, în camera sa ; şi iar rîs, în timp ce îi scrie elegantei lui soţii, spunîndu-i că i-a comandat o rochie la fel cu aceea a arhiducesei şi pe care i-o va trimite ca să se distreze şi să facă şi ea haz. Dar ar fi prea mult dacă am cere Leonorei să recunoască pe dată, în această scrisoare, spiritul copilăros al respectabilului soldat ; ea a rămas acasă, tremurînd de spaimă ; simte viaţa ca pe o dramă şi războiul ca pe o tragedie, nu se poate obişnui cu gîndul că soţul ei s-a înrolat voluntar ca să caute primejdia într-o lume plină de curse ameninţătoare. Împreună cu celelalte doamne de la curte, se roagă şi plînge ; scriind, îi mărturiseşte lui Vincenzo că nu reuşeşte să se obişnuiască cu absenţa lui, aşa cum s-ar cuveni soţiei unui războinic, iar veselia lui o face să sufere, dacă nu chiar o jigneşte. O oarecare patetică consolare o primeşte însă într-o bună zi din partea episcopului d'Avila, care, trecînd prin Mantova pentru a lua potirul cu Prea Preţiosul Sînge, jură că-l va urma pe duce cu crucea în mînă, în orice bătălie ; în momentul acela chiar şi episcopul simte în el suflul spiritului lui Petru Eremitul.

Dar la Innsbruck Vincenzo a avut o zi rea ; vestea i-a dat-o un mantovan, un astrolog, un oarecare Panizza, care le-a mărturisit unor nobili că a citit în stele că ducele nu se va mai întoarce viu din cruciadă. Pe drum cineva i-a transmis profeţia lui Vincenzo, care era foarte sensibil la sugestiile necromanţiei (şi apoi care om plecat la război nu crede în influenţe binefăcătoare sau răufăcătoare ?). Primind profeţia lui Panizza, acest „spirit gentil" cum îl numea zîmbind strîmb, ducele nu mai avea linişte : şi îi scrise repede ministrului său Petrozzani să-l aresteze pe astrolog şi să-l forţeze prin orice mijloc să spună pe ce temeiuri îşi sprijinea profeţia. „Nu că aş crede în ea, dar nu-mi plac asemenea trăncăneli", afirmă el şi, făcînd aluzie la Ranuccio Farnese, adaugă : „...nu aş vrea să dau satisfacţie cui nu mă poate suferi". Să-l facă să

spună tot, așadar, uzînd de violență, chiar pentru că, „îți mărturisesc că vestea mă arde".

Puțin interesează ce i s-a întîmplat imprudentului astrolog. Reluîndu-și drumul, Vincenzo se însenină curînd, deveni din nou vesel și cald și, ajungînd la Dunăre, a fost întîmpinat pe Bucintoro de arhiducii Ferdinand și Maximilian, continuînd drumul cu ei pînă la Linz și intrînd apoi în Praga, unde îl întîlni pe împăratul Rudolf al II-lea în spiritul de mistică agitație a orașului.

Rudolf de Habsburg, suveran fără soție (poporul nu-i iertă faptul de a fi refuzat pe infanta Isabella, fiica lui Filip al II-lea, cu toată zestrea din Flandra) era stăpînit de o neliniște pe care încerca să o lecuiască, colindînd vilele, palatele, grădinile ; strîngea colecții de artă, obiecte de marmură, bijuterii și cărți. Făcînd parte din oamenii care, trecînd din copilărie la adolescență, nu și-au găsit punctul de sprijin al fantasticei lor realități interioare într-o realitate umană care să le facă posibilă adaptarea — măcar ca o convenție — în lumea celorlalți, Rudolf își irosea zilele în tentativa de a descoperi un mod de a accepta existența așa cum este ea. Închis la orice confidențe și comunicări, cu incertitudinile și repulsiile lui, numite la curte abulii, ajunsese să fie neiubit și nepopular. Pînă și cultura, deși îl ajuta să intuiască și să protejeze geniul lui Kepler, i se altera într-o delectare prea rafinată, atrăgîndu-l pînă la urmă în cele mai complicate abstracțiuni. Meseria lui de împărat nu-i plăcea, de-abia rezista în virtutea unui simț atavic al datoriei, și pe deasupra suporta greu obsesia turcilor care amenințau din Ungaria și care pretindeau Austriei un tribut ; ca și discordia politică și religioasă a statelor germanice și clocotitoarea dușmănie a fratelui Mathias. Împreună cu arhiducele Mathias plecase și arhiducele Maximilian ca să lupte împotriva turcilor : dar el, Rudolf, în ciuda oricărui îndemn al papei, n-ar fi luat spada în mînă.

Soseau ajutoare din occident. Trupele auxiliare ale papei, comandate de Gian Francesco Aldobrandini, ajungeau din urmă pe cele ale arhiducelui Mathias în spre Gran. Și tot spre Gran porni și Vincenzo, părăsind Praga fără prea multă grabă, după ce impresionase delicata și înflăcărata fantezie a acelui popor, strălucind la serbări,

la vînători şi la recepţii, cu priceputa lui vervă. Sosi la Viena într-o trăsură cu şase cai, capitonată cu catifea neagră, dăruită de Rudolf al II-lea ; nenumărate au fost serbările vienezilor, oferite cu mare gentileţe. A fost organizată şi o demonstraţie a miliţiei mantovane care a trecut admirată, în adierea începutului de toamnă, cu cai frumoşi şi oşteni frumoşi în armonia sigură a uniformelor elegante, a pasului desăvîrşit, a mişcării măsurate fără greş. Şi, în cele din urmă, plecară la luptă.

Îi ieşi în întîmpinare Carlo de Rossi cu cele trei companii de archebuzieri încercate în focul luptelor cu otomanii ; şi de la el află că aceştia sînt războinici de temut. Au instalat corturile cu candidul lor „Sic" în cornul semilunei ; au sosit apoi Paolo Sforza şi monseniorul Doria, pentru saluturile de rigoare, după care au urmat arhiducii Mathias şi Maximilian, şi toţi au fost invitaţi la concertul de seară al muzicanţilor italieni, conduşi de Claudio Monteverdi însuşi : mai mult ca sigur, concertul era o compoziţie proprie şi sîntem încîntaţi să-l urmărim şi să simţim emoţia marelui compozitor, singurul personaj nemuritor printre atîţia prinţi, arhiduci şi generali, în acel ajun de înfruntare a inamicului sub cerul Ungariei, luîndu-şi libertatea sublimă de a-i transporta pe ascultători într-o lume a lui de reală civilizaţie, unde ceea ce-i etern în trecerea noastră terestră e prins în sunete pure.

Prima ispravă războinică a lui Vincenzo a fost norocoasă : luptînd zi şi noapte, cuceri Visigrad (Plintenburg), fortăreaţă importantă pentru poziţia ei pe fluviu şi pentru că era centrul unei regiuni de patru sute de sate. I-au bombardat atîta pe atacanţi, încît asediul s-a încheiat la 22 septembrie cu cucerirea localităţii. Faptul că asediaţii au trimis vorbă că doresc să se predea numai „paşei" din Mantova, dovedeşte nu numai renumele de care se bucura Vincenzo, dar şi şiretenia turcilor, care aflaseră desigur de generozitatea cavalerească a acestui Gonzaga ; şi, într-adevăr, înduplecat şi adulat, el le-a cruţat viaţa, i-a primit pe comandanţi în cortul lui, i-a admirat pentru luptătorii destoinici şi i-a trimis împreună cu familiile lor spre Budapesta.

Dacă îndrăciţii bîrfitori din tabără spuneau că don Giovanni dei Medici ca şi don Antonio şi don Virginio,

i-au oprit pe turci la porțile Visigradului pentru a-i jefui, și numeau această faptă o farsă reușită, despre Vincenzo se spunea că a fost risipitor peste măsură, că a împrumutat din propria-i pungă cu douăzeci și cinci de mii de florini pe arhiducele Mathias și a dat zece mii de scuzi unor soldați valoni care, întrucît nu li se plătiseră soldele, părăsiseră tabăra ca să jefuiască ținutul. Și astfel, tocmai din cauza invidiilor create între comandanți, acțiunea începu să stagneze. Nimeni nu-și poate imagina cîte își atribuiau între ei condotierii cruciadei : unul era avar, altul devorat de trufie, al treilea nu era bun de nimic, al patrulea un hughenot bestial. Între ei „se bîrfeau îngrozitor" scrie Vincenzo care, la rîndul lui, slavă Domnului, îi bîrfea copios pe toți. Un scandal demn de povestit a fost următorul : catedrala din Gran, aflată timp de mai mulți ani în mîinile turcilor, fusese respectată de aceștia ; dar nu și de luteranii germani care, de cum au intrat în ea, au răsturnat altarele și au scos ochii sfinților din icoane.

Dar pînza zilelor de militar ale lui Vincenzo se destramă ; la 26 septembrie, nestăpînindu-și ambiția de a face o nouă încercare, ducele de Mantova profită de veștile despre turcii care prădau ținuturile dintre Visigrad și Buda și anunță că se va duce să curețe regiunea de acești banditi. Trompetele cheamă trupele, cavalerii mantovani și valoni se adună, și cu toții pornesc pe plaiurile ungurești, umede de atîtea ape, printre coline și podișuri înaintînd spre inamic cu însuflețire, pîndind printre copaci să descopere sclipirile iataganelor turcești.

Au călărit opt ore în tăcere : nici urmă de turci. S-a lăsat seara ; cavalerii obosiți au făcut popas într-o pădure și s-au consultat între ei ; nici unul neputînd să declare ce bănuia : o cursă ; între o vorbă și alta, își ciuleau urechile, în așteptare. Între timp, în tabără se aflase despre această expediție, iar căpitanul ungur Nicola Palffy, ori fiindcă aflase că turcii semnalați erau în număr prea mare, ori, așa cum au spus mantovanii, invidiindu-l pe Gonzaga, trimise oameni să-l oprească pe duce și zburâ el însuși să-l găsească. Descoperindu-l în pădure, îl convinse să se îndrepte către un loc sigur și, în dimineața următoare, trimițînd ștafete care au relatat apoi apro-

pierea unei mari armate turceşti, se hotărîră să revină în tabără.

În seara acelciaşi zile, sub pavilionul lui don Antonio dei Medici, luau masa împreună Vincenzo, don Antonio, don Giovanni şi Gian Francesco Aldobrandini, şi discutau despre război : discuţiile deviau. La un moment dat, Vincenzo declară că, cu atîtea stratageme şi emfaze, simţea că bate pasul pe loc şi, deci, ar fi tentat să se întoarcă în patrie ; odată rostite, aceste cuvinte creară o atmosferă de nelinişte în care păreau să se topească şi entuziasmul şi interesul acţiunii. Vincenzo încercă să-şi redreseze starea de spirit, să vorbească despre speranţă şi despre încredere, dar nu i se mai răspunse nimic ; încercarea de redresare a fost ratată şi de veştile privind anotimpul nefavorabil, marea mortalitate printre soldaţi, în sfîrşit de un erizipel care l-a ţinut la pat multă vreme cu febră şi delir. Fiind bine îngrijit, se însănătoşi ; dar pămîntul german îi repugna acum şi i se părea atît de puţin sigur, încît ceru permisiunea să se înapoieze acasă prin Veneţia, temîndu-se de cursele care-i puteau răsări în cale la fiecare pas. Fără a se mai consulta cu împăratul, salutîndu-i în grabă pe arhiduci, porunci să i se strîngă corturile cu alba semilună şi, în curînd, la începutul lui noiembrie, cruciaţii mantovani se aflau la vetrele lor, lîngă focul aprins, în aromele zilelor de toamnă, cu vin nou, ciuperci şi castane prăjite, povestindu-şi aventurile din orient.

Să o spunem deschis : expediţia a fost un faliment. Şi dacă şi-ar fi mărturisit-o, Vincenzo, gustînd fondul amar al acestui cuvînt, ar fi putut găsi o scuză consolatoare. Dar atîţia soldaţi şi comandanţi căzuţi pe cîmpul de bătaie, o sută de mii de scuzi aruncaţi în vînt, erau un lucru destul de grav pentru mica Mantovă : aventura nu se soldase cu nimic bun. Şi astfel, încă o dată, Vincenzo a fost trădat de propria-i înflăcărare ; ar fi avut nevoie de o privire severă, dar pretutindeni în Mantova a găsit priviri de bucurie aprinsă. Se înţelege că nebuni de admiraţie erau copiii lui care, în seara sosirii, agăţaţi de cuverturile patului părintesc, copleşiţi de prea marea lor iubire, se împotriveau recalcitranţi, ca „nişte catîri spanioli" preceptorului care voia să-i ia cu el ; nici Leonora nu se vădi perspicace, văzîndu-l scăpat şi bănuindu-l preocupat, îi

zîmbi cu subtilitate și cu acel simț tentacular de dominare pe care îl au soțiile cînd soții li se întorc acasă de departe. Miniștrii și consilierii, chiar și cei care dezaprobau războiul, nu se puteau stăpîni să nu-l sărbătorească pe duce ; și să ne închipuim femeile care în prezența lui simțeau atîta înfiorare pe sub bogatele lor veșminte, căzînd în largi falduri rigide : tot astfel, toți curtenii, muzicanții, pictorii, saltimbacii, grupul multicolor al prietenilor de petreceri...

Carnavalul a fost strălucitor : au recitat cei doi fii mai mari ai lui Vincenzo, prințul moștenitor Francesco și viitorul cardinal Ferdinando, și au jucat într-o pastorală artiștii comici *Desiosi*, printre care se remarca frumoasa Diana, mai demult în grațiile ducelui ; o altă actriță și autoare de comedii celebre, Isabella Andreini, i-a scris scrisori fermecătoare și pline de un delicat manierism, invocînd grația lui într-un stil care sugera mîini împreunate și genunchi plecați. Au venit apoi, ca o ploaie, printr-un decret al papei, binecuvîntări și osanale ; cum se mai putea minuna Leonora că în sufletul lui Vincenzo zilele din Ungaria se transfiguraseră într-atît încît cele rele erau ca și uitate. Poate că el nu și-ar mai fi recunoscut scrisoarea pe care, abia sosit acasă, o trimisese împăratului Rudolf al II-lea și din care reiese cum a părăsit cîmpul de luptă fără consimțămîntul acestuia. Cu trecerea zilelor, războiul devenea o frescă comemorativă ; și fiindcă în el rămăsese ceva infailibil, în ciuda tuturor eșecurilor, înțelegea prin simțul sigur al favoarei populare că se ridicase în stima supușilor lui, din clipa cînd aceștia l-au văzut plecînd în fruntea soldaților ; și simțea că datora ceva imaginii pe care poporul și-o făurise despre stăpînul lui. Solicitat de acest stimulent, reușea ușor să deslușească un nod sîngeros al crimelor săvîrșite printre membrii familiei Gonzaga din ramura Castiglione.

Rodolfo Gonzaga, cel căruia San Luigi îi cedase toate privilegiile și posesiunile de teritorii, îl omorîse mișelește pe propriul lui unchi Orazio, în timp ce pescuia : a pus apoi stăpînire pe feuda lui, Castelgoffredo, închizînd într-o cameră a castelului pe fiica și pe văduva celui asasinat și încercînd să se impună cu forța față de populația pașnică. A stăpîni cu biruri monstruoase, a tortura, a mutila, a ucide, orice era prea puțin pentru a potoli aspra

bestialitate a lui Rodolfo Gonzaga : dar nu a sfîrșit-o bine. Pentru că, într-o bună zi, în timp ce se îndrepta spre biserică, oferind mîna frumoasei sale soții Elena Aliprandi, în vîrstă de douăzeci de ani, un glonte de arhebuză îi opri pasul și respirația.

Răzbunarea a pornit din popor, ca și masacrarea gărzii tiranului, alcătuită în mare parte din oameni pe care Rodolfo îi trimise de la Parma, cu intenția de a-l doborî pe Vincenzo. Dar Vincenzo, trimițînd în grabă la Castelgoffredo un prezidiu (sosit la timp, două ore înaintea unui prezidiu spaniol care găsi locurile ocupate, grav afront pentru guvernatorul Milanului), îl descoperi pe asasin, un om din popor care a mărturisit totul cu noblețe și organizînd un proces al cărui arbitru a fost el însuși, numit de împăratul Rudolf al II-lea, încheie procesul nu numai absolvindu-l pe vinovat, ba chiar declarîndu-l răzbunător al poporului. Desigur, sentința i-a fost inspirată lui Vincenzo de o dorință de revanșă împotriva lui Ranuccio Farnese (acesta trebuia neapărat să o simtă) și răspundea intereselor ducelui, care voia să-și atragă simpatia populară, acum cînd intenționa să se impună rudelor pentru a obține feuda Castelgoffredo ; și totuși aceasta era o sentință rară, mai ales pentru vremurile de atunci, cînd prinții țineau cu încăpățînare la apărarea propriei lor autorități de neclintit.

Aproape că a fost mai greu de rezolvat cazul nevinovatei și frumoasei văduve, care nu-și putea stăpîni lacrimile, nu atît de durere pentru moartea soțului, cît pentru teama că soțul ei murise atît de păcătos încît să fie damnat pe veci. Nu se spunea oare că el făcuse un pact cu Satana și că îl slujea un spirit diavolesc, închis în montura pietrei unui inel ? Pentru a se asigura, Elena povestea printre lacrimi un vis avut în noaptea dinaintea asasinării, vis în care ascultase glasuri sfinte și *miserere* îngerești. La jelaniile ei, maică-sa adăuga însă propriile-i viziuni, pretinzînd că ar fi coborît în Infern și că ar fi văzut diavolii care își rînjeau dinții, urlînd de furie că Rodolfo le scăpase mulțumită sfaturilor și rugăciunilor fratelui lui, San Luigi, aflat lîngă tronul Domnului ; și a fost o binefacere faptul că mama a inventat viziunea aceasta, pentru a consola clipele de neliniște ale fiicei.

Lupii aceia, care erau fraţii lui San Luigi Gonzaga, s-au descoperit a fi aşa, cînd fratele mai mic al lui Rodolfo, după ce a moştenit feuda Castiglione, a început să-şi persecute cumnata. Pentru a o scuti de neplăceri, ducele şi ducesa care o stimau cu toată bunăvoinţa, au invitat-o la Mantova : iar ea a venit pînă la urmă, şi a frecventat curtea, oferind cu o studiată inocenţă frumuseţea-i de văduvă în doliu, afişată tocmai pentru a înduioşa inimile şi a irita simţurile bărbaţilor. S-a căsătorit, cu aprobarea ducelui, cu un alt Gonzaga, cumsecade şi foarte bogat, Claudio, căruia i-a dat în nouă ani şapte copii, împărţindu-şi cuminte timpul între iubirea conjugală şi rugăciuni, şi poate că a fost una dintre puţinele femei care au reuşit să fie admirate pînă la sfîrşitul vieţii.

Rezolvînd situaţia cu Castelgoffredo prin acea sentinţă demnă de înţelepciunea împăratului Traian, Vincenzo nu avu totuşi curajul de a mai înfrunta insolubila ceartă cu Parma. Să recunoaştem că i-ar fi trebuit o detaşare ştiinţifico-filozofică pentru a-şi lămuri în termeni limpezi problema. Fiindcă chiar dac-ar fi vrut să uite motivele prezente ale litigiului cu Parma, şi mai ales ofensa adusă, Vincenzo nu ar fi putut să scape de un lucru, şi anume de amintirea Margheritei, cu atît mai mult cu cît Ranuccio, reuşea — de departe — să i-o ţină trează nu numai printr-o vădită semnificaţie a gesturilor lui, ci şi cu tenacitatea gîndurilor lui. Nu mai auzim vorbindu-se despre procesul deschis de Farnese împotriva divorţului intentat de Gonzaga, surorii lui, dar poate că mai continua încă în prea tăinuitele camere ale Pilottei unde, Ranuccio, devenit duce din decembrie 1592, în urma morţii în Flandra a tatălui său Alessandro, ţesea o pînză de păianjen, în ura-i devenită manie.

Servitori fugiţi, servitori descoperiţi, uneltiri mărturisite, oameni întemniţaţi şi interogaţi sub tortură (un ticălos s-a dat drept trimis de Ranuccio pentru a-l asasina pe Vincenzo în timpul unui bal mascat), iată cu ce se alimenta veşnicul litigiu. Acum interveniseră şi juriştii, care-l manevrau cu o fineţe sofisticată, proprie caracterului lui Ranuccio, dar străină de Vincenzo. Şi totuşi, acum, deşi procesele verbale care consemnau discuţiile-reciproce se înmulţeau, litigiul nu mai avea vigoare, era un rău

ascuns care degenera în mințile celor doi inamici ; puteau chiar să se împace, așa cum au făcut o dată, în 1597, în lacrimile de bucurie ale celor două familii ; dar erau sortite să eșueze atît cedarea Farnesilor cît și ușurința lui Gonzaga, căruia i se păreau prea neînsemnați toți cei ce i se opuneau, acum cînd se hotărîse să-și dedice în întregime zilele războiului din Ungaria.

Veștile despre cruciadă se înrăutățiseră în acești doi ani : turcii intenționau să ajungă în nord, turcii se îndreptau spre apus ; avansau îndrăciți, țîșnind, ca focurile de artificii, dintr-un punct de plecare într-o rapidă năvală de cucerire, pe care armatele imperiale nu reușeau să o stăvilească. În iarna anului 1596 căzu Agria, în Ungaria de nord ; pentru Austria pericolul devenea tot mai apropiat, Rudolf al II-lea vedea în nopțile lui chinuitoare fantomele drapelelor verzi care înaintau ca o pădure pe solul creștinătății. Cerea sprijinul papii : Clement al VIII-lea aduna aur și soldați, cancelaria Vaticanului trimitea apeluri disperate prinților creștini ; dar prea puțini răspundeau.

O scurtă cerere de sprijin militar sosise și la Mantova, și, citind-o, Vincenzo află în acele cuvinte o senzație de viață, reizbucnind în el cu atîta forță, încît rațiunea nu se mai putea opune : răspunse că se pregătește, că el este gata ; și înțelegînd acum războiul sub aspectu-i dur, fără surle și trompete, porni din Mantova în ziua de 28 iulie 1597, bine echipat, mai ales cu armament din Brescia.

În ziua de 29, saluta lacul lui drag, Garda, la Desenzano ; în 30 se afla la Riva di Trento, trecînd apoi prin Bolzano și Bressanone, la Innsbruck. De la Hall și Linz, pe apă, se îndreptă spre Viena unde își regăsi prietenii care-l copleșiră, sărbătorindu-l : opt zile neîntrerupte, după carnavalul vienez ; și nu se vorbea decît de vînători și de distracții. La 21 august, Vincenzo reîntîlni pe arhiducele Maximilian, și s-a mai adăugat o sărbătorire ; dar între 28 și 30 august, ajunși la Giavarrino, au început să cerceteze teremul : la început, mici ciocniri, trecerea fluviului, serviciu de gardă pentru a păzi coloniile de muniții, ceea ce nu era deloc ușor ; Vincenzo realizează acest lucru cu trupa lui îndemînatecă. Apoi, după alte două pregătiri, alte opriri pentru ospețe și vînători în cercurile din

Odenburg, în primele zile ale lunii septembrie, se asediază Giavarrino. La 9 septembrie i s-au alăturat faimosul căpitan Giorgio Basta și marchizul de Borgau ; și, împărțindu-și zonele de acțiune, s-au hotărît să ia cu asalt, într-o manevră simultană, pozițiile ridicate din jurul orașului. Vincenzo studiază sectorul și-i distribuie pe ai săi în grupuri mici, pentru a oferi o țintă mai mică dușmanului ; în momentul stabilit, dă semnalul atacului, și imediat se înfruntă cu inamicul primejdios și viteaz. A fost o zi minunată ; Vincenzo observă la un moment dat că un grup izolat de cavaleri de-ai lui, comandat de Ercole Rosa, căzuse într-o cursă, fiind ca și pierdut sub ploaia de lovituri ; Cesare Gonzaga căzuse rănit în spate de o lancie ; Antonio Andreasi, cu capul despicat de o lovitură de iatagan, atîrna mort pe spinarea calului ; gîlgîia sîngele țîșnind din numeroasele răni ale contelui de Rivara și ale lui Federico Gonzaga. Vincenzo lansă o comandă rapidă și întoarse calul, îndreptîndu-se spre mica escortă ; se așeză în mijloc, lovi în plin și se angajă cu toată euforia și cu tot elanul care dau măsura calității virile în lupte. Îi salvă pe ai săi, luă înapoi de la turci pe prizonierii mantovani, lăsă pe loc morți și grav răniți și scăpă fără nici o zgîrietură : cineva dintre cei din jurul lui putea să jure că văzuse figura lui San Francesco di Paolo plutind deasupra ducelui, gata să întoarcă loviturile dușmanilor destinate lui Vincenzo ; și el nu va uita la întoarcere să organizeze o solemnă procesiune ca să mulțumească protectorului bisericii de puțin timp construită întru slava lui, la Mantova ; slăvire cîntată cu inima deschisă, pe cît de ironic fusese șuierată mulțumirea adusă marchizului de Borgau, care, deși asistase cu cei 700 de cavaleri ai săi la ciocnire, stătuse deoparte, venind în ajutor numai după ce se încheiase lupta.

Odată cu zilele călduroase, comanda a fost încredințată lui Don Giovanni di Prininstein, unul dintre acei oameni care se nasc soldați și care posedă autoritatea ca printr-o învestitură nativă, și s-a trecut apoi la asaltul colinei San Martino ce domina orașul asediat. Foarte abili, turcii încearcă să deturneze forțele imperiale, prefăcîndu-se că trimit trupe asupra Granului : cruciații nu cad în plasă și decid asaltul la care Vincenzo, după ce

primise noi ajutoare mantovane, alergă printre primii. Dar în acel 30 septembrie, prima zi a atacului, don Giovanni di Prininstein a murit străpuns de lance şi iatagan, pe calul lui alb, în zbor ; şi moartea sa, care avea să oprească acţiunea de la Giavarrino, cîmpul imperial de luptă reducîndu-se la obişnuita mocirlă a discordiilor, tulbură în Vincenzo siguranţa de sine, atît de greu consolidată. Fusese numit general tocmai marchizul de Borgau, cel care văzuse secerată cavaleria mantovană fără să fi alergat în ajutorul ei, şi Vincenzo nu reuşea să se dezbare de amărăciunile unui legitim resentiment. Cu o scuză, se despărţi de arhiducele Mathias, părăsi iute cîmpul de luptă şi se întoarse acasă. Giavarinno a fost cucerit în anul următor — şi ducele de Mantova pierdu acest prilej — care a însemnat o mare victorie a creştinătăţii.

În legătură cu încheierea celei de a doua campanii din Ungaria, Vincenzo nu-şi făcea gînduri ; i se părea foarte legitimă acea despărţire bruscă a lui, pentru apărarea demnităţii. Luptase, îşi simţise propria viaţă atrasă şi periclitată de oţelul armelor duşmane ; şi i se părea că oferise lumii o imagine atît de evidentă, încît oricine trebuia să-l vadă acum aşa cum se vedea el, avîntat pe cal, într-un peisaj măreţ, împotriva unui furnicar de ieniceri şi, ca plutind pe un nor, pateticul sfînt, cu ochii ridicaţi spre cer, care-l încredinţa bunăvoinţei cereşti. Această imagine reprezenta pentru Vincenzo viaţa sa militară, şi nu o acumulare de fapte fără sevă şi izbînzi dure. De la o apoteoză la alta, trecerea îi era uşoară ; susţinut de braţul unei zeiţe trandafirii şi voinice, aşa cum pictase Tizian pentru D'Avalos sau Parmigianino pentru Farnese, el se simţea chemat spre meniri înalte : prin urmare, de ce nu, la coroana regală ?

Ideea nu era nouă în Italia : Savoia, Este, Medici, Gonzaga, toţi ar fi vrut să iasă din „buchetul de principi italieni", după cum se exprima Carlo Emanuele I. Şi ducele de Savoia încerca să poarte titlurile de rege al Ciprului sau de rege al Albaniei, desprins de toate anvergurile politice, cu acea arzătoare animozitate care devenise la el un fel de fantezie cinică şi luminoasă ; iar la polul opus, cei mai buni dintre Medici aspirau să devină regi ai teri-

torului lor delimitat, Toscana ; Alfonso d'Este împăcase realitatea cu fantezia cînd, ca fiu al Renatei a Franței, își pusese candidatura la tronul Poloniei. La același tron și prin mijlocirea Casei habsburgice, folosindu-se de descendența sa din Leonora d'Austria, aspira și Vincenzo, care deținînd cîteva date asupra discordiei dintre nobilii polonezi și asupra poziției disputate a regelui Ștefan Batory, sugeră diplomaților săi să răspîndească în diferite părți ale provinciei cîte o poveste bine ticluită. Deghizați ca negustori de grîne, în mare secret, sprijiniți de iezuiți, ambasadorii au plecat în Polonia, au studiat condițiile economice și sociale ale țării, au vorbit cu electori influenți, dintre care cu cîțiva evrei, au subscris obligații în ebraică, rămase în arhivă. Diplomația mantovană, perfectă unealtă a casei Gonzaga, cu nimic inferioară celebrei diplomații venețiene, se mișcă și de astă dată, demonstrînd și acum o abilitate care se afirma pînă și în încercările nereușite. Se urzira intrigi în jurul tronului Poloniei ; și păcat că n-a fost datată întreaga listă a darurilor de distribuit electorilor influenți, partizani ai regelui italian, și nici relatarea minuțioasă a unui mesager, Cesare Spadari, care, enumerînd mijloacele sigure ale unei izbînzi populare, sfătui să se trimită și o mînă de intelectuali, lucru mult dorit de oamenii de carte din Cracovia. Tronul Poloniei urma să rămînă însă un tron la care se ajunge prin operații de cancelarie ; și Vincenzo, în timp ce aștepta o nouă ocazie pentru el printre atîtea care se iveau în Europa, dispus să-și împartă ambițiile cu fiii săi, își făcea și alt plan : trimisese un portret al fiicei sale mai mari, în vîrstă de 7 ani, împăratului Rudolf al II-lea și, prin cuvinte elogioase adresate împăratului, se gîndea să-l determine să se căsătorească cu ea peste cîțiva ani, în ciuda marii diferențe de vîrstă. Planul mergea ; mai modestă dar mai bine întemeiată era cererea lui de a i se încredința un post militar în Spania, pe lîngă noul rege, Filip al III-lea, care părea mai puțin suspicios în tratative, în comparație cu rigidul său tată, Filip al II-lea. Ambasadorul mantovan la Madrid credea că poate obține lucruri mari.

Pe vremea aceea a murit și ultimul duce de Ferrara, Alfonso al II-lea d'Este, fără să lase urmași, soția lui, Margherita Gonzaga, rămînînd văduvă tînără și foarte bo-

gată la treizeci și ceva de ani, grasă și albă, cu părul ei bogat și roșcat. Și Ferrara, după secole de glorioasă domnie a familiei d'Este, se realipea Statului Neapole, papii neacceptînd niciodată să recunoască ca moștenitor legitim pe don Cesare d'Este, descendent al lui Alfonso I și al Laurei Dianti. Lui don Cesare i-au fost acordate Modena și Reggio, cu teritoriile lor și titlul de duce, iar Clement al VIII-lea intră triumfător în acea Ferrara la care aspira constant, de aproape un secol, Vaticanul. Luni și luni de procesiuni, de serbări, de primiri magnifice dădeau ferrarezilor iluzia că orașul lor nu avea să-și piardă din importanță, ba dimpotrivă. Optimiștii ajungeau să-și spună că Ferrara, post avansat al Bisericii în nordul Italiei, ar putea deveni chiar o a doua Romă.

Vincenzo și-a readus sora la Mantova, acordîndu-i toate onorurile titlului ei și oferindu-i toată căldura inimii lui vibrante în afecțiunea față de membrii familiei. Nu se poate spune că l-ar fi mîhnit prea mult căderea Casei d'Este, deși existase o veche fraternitate de libertinaj între el și don Cesare. La Ferrara, avu capriciul de a organiza un cortegiu de 2000 de nobili elegant îmbrăcați, încărcați de juvaeruri și dispuși ca într-o pestriță coregrafie cu efecte de crescendo pînă la un diapazon de splendoare. A dus-o numai într-o petrecere, timp de trei zile, și era binevenit oricine ar fi vrut să bea și să benchetuiască la masa lui. Clement al VIII-lea îl primi cu onoruri regale, și poporul, înclinat să facă o comparație între cordiala măreție a lui Gonzaga și rigida atitudine a lui Ranuccio Farnese, sosit și el ca să se închine în fața papei, cu o mare suită de feudatari, îi asigură un triumf de simpatie. Era aceeași simpatie care-i făcea pe supușii săi să-i ierte risipa de bogății, expedițiile militare fără foloase, ba pînă și taxele pe care Vincenzo trebuia să le pună ici și colo pe grîu sau pe vin, cînd se simțea încolțit de greutăți : ce-i drept, le menținea puțin timp, doar cît era nevoie pentru a depăși momentul greu, aproape mai mulțumit el să le desființeze decît poporul să fie ușurat de ele.

În 1598, în afara unui carnaval cu multe reprezentații teatrale și baluri, în timpul căruia s-au văzut nenumărate mascarade cu ieniceri și turci — o idee repetată a duce-

lui — au mai avut loc și serbările pentru botezul Leonorei Anna Maria, ultima fiică a lui Vincenzo și a Leonorei dei Medici, viitoare împărăteasă a Austriei ; la botez a ținut-o în brațe Margareta de Austria, în trecere prin Italia în drum spre Spania, unde avea să devină soție a noului rege Filip al III-lea. Era plăcut de urmărit atmosfera festivă din Mantova în acele zile îmbelșugate de septembrie. Invitate pe grupuri, soseau exuberantele femei din Mantova și Monferrato în eleganța decorativă a gulerelor ample de modă spaniolă, dispuse în raze în jurul gîtului, pe planuri suprapuse, și a veșmintelor cu perle, iar în pieptănăturile complicate purtînd pietre prețioase și penaje. Festivitățile religioase alternau cu baluri, lupte și turniruri ; dar serbarea care a tăiat tuturor răsuflarea și pentru care nobilimea din Milano și Veneția își disputa invitațiile, a fost punerea în scenă a *Păstorului credincios (Pastor Fido)* de Guarini.

Nu știm ce emoții au deșteptat întîmplările lui Mirtillo și ale Amarillei, ale lui Silvio și ale Dorindei în sufletul uneia dintre primele invitate la spectacol, marchiza de Grana ; cea atît de legată de această poezie, care își scandase tempo-ul ei cel mai aprins. Își amintise, pesemne, de fiul ei și al lui Gonzaga, căruia îi dăduse numele de Silvio, și de anii care trecuseră după acel mistuitor an 1592, și se puteau numi ani de dragoste : de atunci se bucurase întruna de rolul și titlul de favorită, care i se recunoștea în mod discret și azi, fiind văduvă din 1596. Dar e adevărat că faptul de a acumula bogății și beneficii dintr-o perioadă de amor poate înăspri pe o femeie ; îi răpește frăgezimea tinereții înrourate ; aproape că-i mai bine pentru ea să plîngă cu mîinile goale. Este ceea ce a intuit Agnese, care cunoaște valoarea voluptuoasă a durerii și a rugăciunii și care, atingînd 30 de ani, știe că toate înfiorările, fie chiar cele provocate de ambiție, trebuie să fie susținute, în primul rînd, de căldura unor taine pasionale. Ea nu se împacă cu ideea renunțării ; și o vom vedea în această poveste reacționînd neliniștită, ca o femeie care are încă mult de dat dragostei ; nu vom mai romanța, imaginîndu-ne-o acum clătinîndu-se și prăbușin-

du-se în ea însăşi, cu ochii închişi, vrăjită de o mare emoţie la unele accente din *Păstorul credincios :*

Dolce vita amorosa,
perche si tardi al core mio venisti ? [1]

Simţi întrebarea ca pe o chemare. Cine ştie ? Poate că din clipa aceea numele care concentra pentru ea esenţa lumii începea să nu mai fie cel al lui Vincenzo. Cu spectacolul *Păstorul credincios* se împlinea o făgăduială care plutise în atmosfera curţii din Mantova din 1592, iar ducele, care aproape că nu putea suporta ideea că pastorala fusese recitată în 1596 la Caprarola, din ordinul cardinalului Farnese, poruncise să se facă o montare grandioasă. S-au organizat şi s-au dat trei spectacole cu interludii reuşite şi cu foarte inspirate invenţii fanteziste, deşi pe o temă pedantă ca nunta lui Mercur cu Filologia. Margherita de Austria s-a complăcut, atît cît îi permitea rangul său de regină a Spaniei, lăsîndu-l pe Vincenzo atît de sigur de obţinerea guvernării Flandrei sau de o altă înaltă demnitate, încît cînd i s-a oferit din partea Spaniei rangul de comandant suprem al galerelor portugheze, grad inferior faţă de cel al unui principe de Savoia, mai mult decît dezamăgirea l-a durut jignirea. Nici gînd să împărtăşească tehnicienilor spanioli, trimişi de guvernatorul din Milano, secretele ingineriei sale teatrale ; nu aveau decît să vadă maşinăriile pe jumătate demodate ; dar aceasta era o răzbunare minoră ; Vincenzo nutrea intenţia vindicativă să plece la Spa, invocînd scuza unui tratament la băile de acolo, în urma unei răni la picior. La Spa a avut lungi întrevederi cu Charles de Nevers, vărul lui, şi cu Maurice de Nassau, fiul ducelui d'Orange, marele duşman al Spaniei. „Sînt gentilomi, dintre care unul mi-e rudă", ar fi fost răspunsul prompt al lui Vincenzo, în cazul cînd guvernatorul de Milano ar fi protestat ; nu aveau decît să se încrunte, măcar atît, aceşti spanioli avari şi neîncrezători.

[1] Viaţă dulce amoroasă,
de ce atît de tîrziu în inimă-mi apari ?

Se părea că, în Italia, cei mai inteligenți conducători înclinau acum către prietenia lui Henric al IV-lea al Franței. Semnalul îl dădea Toscana, unde Maria de Medici, sora mai mică a Leonorei, cea mai bogată partidă din Europa, „un milion de scuzi de aur", îl refuzase pe arhiducele Mathias de Habsburg, după o critică pesimistă sugerată de portretul miniatură trimis de el : spunea că ar fi impresionat-o nu numai urîțenia lui, dar putuse să distingă și lipsa de duh și sănătatea șubredă a arhiducelui, și dăduse de înțeles „lacoma" că l-ar fi preferat pe bogatul și galantul Henric al IV-lea. Tocmai la timp : pentru că fiind anulată căsătoria lui cu Margot de Valois, și murindu-i favorita, Gabrielle d'Estrées, se putea considera liber și cu inima deschisă. Gustul Mariei coincidea cu planurile Marelui Duce Ferdinando, căruia alianța franceză i se părea o contragreutate eficace în fața puterii spaniole în Italia ; Medici mobiliză prin urmare pe cei mai abili oameni de stat ai săi, conducînd bine manevra matrimonială, în care a avut un prim rol o veche cunoștință de-a noastră, Belisario Vinta. El, Belisario, în dimineața de 23 aprilie 1600, citea capitolele documentului matrimonial al noii regine a Franței, rămînînd după aceea în scenă și în septembrie și octombrie, în timpul serbărilor și ceremoniilor nunții.

De la Mantova au venit ducele și ducesa ; au fost primii la fiecare serbare, în preajma miresii, strălucind și prin bijuterii. Poate că tocmai pe atunci Leonora adoptase obiceiul rafinat, pe care a continuat să-l urmeze cu atîta plăcere, de a purta pe rochii elegant studiate în simplitatea lor aparentă, puține bijuterii, cel mult un colier de perle, alese bob de bob, încît fiecare să fie ca o unică mică lume perfectă. Dar purpura, crinii de aur, salvele de tun, titlurile, privilegiile regale, tronurile, stimulau fantezia lui Vincenzo ; și găsi un fel de echilibru în exaltarea lui numai la spectacolul *Euridice*, de Ottavio Rinuccini, transpusă în muzică de Iacopo Peri, prima operă care s-a transpus pe scenă și care avea să însemne apariția unui nou gen îndelung apreciat : melodrama. Cu Peri îl regăsim aici pe Giulio Caccini (văduv și recăsătorit cu o oarecare Lucia), din nou favorit la curte și autorul aplaudat al textului muzical al operei lui Chiabrera. *Povestea lui Cefalo*

(Favola di Cefalo). Peri, Caccini, Buontalenti, Giambologna, Guarini, Chiabrera, Marino au fost numele muzicienilor, arhitecților, sculptorilor și poeților care au contribuit la slăvirea Medicișilor, în sclipitoarea prestanță flegmatică a tinerei regine.

În timp ce Leonora, împreună cu marea ducesă de Toscana și cu doamnele sale de onoare, o însoțea pe sora ei în Franța, navigînd pe faimoasa navă-comandor a cavalerilor ordinului Sfîntul Ștefan, împodobită cu roșu și auriu, cu crinii burbonici încrustați în topaze și cu cele șapte sfere ale Medicișilor, prezentate în prețioase pietre de hiacint (printre cei din suită era și Belisario Vinta care ținea cheile lăzilor de zestre), Vincenzo se oprea la Genova și numai de Crăciun se întoarse acasă, odată cu soția lui. În tot timpul iernii se ocupă de problemele de stat, împletindu-le cu amoruri, intrigi de curte, baluri și reprezentații, asupra cărora se sfătuia cu Federico Follino, supraintendentul său, însărcinat cu organizarea serbărilor la palat. Începu să proiecteze alianțe politice prin mijlocirea căsătoriilor : se gîndi să-și căsătorească primul născut cu fiica marchizului de Vasto, apoi cu fiica surorii lui, arhiducesa Anna Caterina, care i-ar fi adus 800.000 mii de scuzi dotă, aproape cît dota reginei Franței. Dar, în intervalele dintre o preocupare și alta, Vincenzo își dădea seama că se apropie de 40 de ani. Generația în creștere, aceea a fiilor săi, începea să-l rănească și în viața lui încă nu se întîmplase nimic deosebit ; tinerețea sa însă, ce-i drept, se evapora.

Din Orient, răsunau tobele de războ i ; și cînd în primăvara anului 1601 se află că în Croația turcii ocupaseră, prin puterea aurului, Canissa, deschizîndu-se astfel prin sud calea spre Viena, Rudolf al II-lea a cerut din nou ajutor papei, iar papa, Europei ; s-au repetat obișnuitele episoade de răspunsuri incerte, rău compensate prin trimiteri de bani și de trupe adunate de ici-colo ; Marele Duce de Toscana îl trimise pe același don Giovanni dei Medici, el rămînînd acasă, iar Vincenzo se declară pentru a treia oară gata de plecare.

Și am avea dreptate să observăm că acest repetat și sistematic schimb de chemări și răspunsuri avea ceva aproape mecanic, cum au adesea gesturile oamenilor ne-

obişnuiţi să se lămurească în ei înşişi, dacă nu ar trebui să vedem în asta o dovadă a ingenuităţii şi trăiniciei aspiraţiilor lui Vincenzo Gonzaga. Cît despre cele două expediţii eşuate, nu i-a fost greu să şi le justifice. „Ştiu eu bine, poate că îşi spunea el, ce înseamnă războiul şi cum mi se potrivesc platoşa şi spada ; şi dacă pînă acum n-am obţinut un rezultat concret al străduinţelor mele, vina a fost desigur numai a împrejurărilor, care mi-au negat modul de a ajunge pînă la el. Vom pleca prin urmare din nou, fructificînd totuşi experienţa trecutului, vom căuta să avem pe cît posibil mîinile libere pentru ca războiul să devină într-adevăr războiul nostru." Nu ar fi vrut să acţioneze fără titlul recunoscut de locotenent general, cu toate onorurile şi atributele gradului ; dar oricît de rafinat ar fi lucrat trimişii mantovani la curtea cezarului, ca să-i împlinească fiece dorinţă, reuşitele n-au fost decît parţiale. Oricum, Vincenzo a obţinut titlul şi sarcina de locotenent al *Generalissimului* Gian Francesco Aldobrandini, nepotul papei, şi a vrut să se bucure de el.

Că Vincenzo dădea acestei campanii militare a lui semnificaţia unei ferme hotărîri, o dovedesc pregătirile făcute cu pasiune, şi nu numai cele militare şi administrative ale guvernămîntului şi ale familiei, ci şi celelalte care priveau de exemplu valorile de artă, sau toate întîlnirile fixate pentru data reîntoarcerii sale victorioase. Şi aici întîlnim, la 18 iulie 1601, numele răsunător al lui Peter Paul Rubens, în vîrstă de 20 de ani, sosit atunci din Flandra la curtea mantovană, şi trimis la Roma pentru a copia capodoperele marilor colecţii ale oraşului şi pentru a achiziţiona tablouri alese după gustul său. Rezidentul mantovan la Veneţia trebuia să supravegheze la Murano confecţionarea geamurilor mari de cristal pentru noua galerie ducală a operelor de artă, mai marele construcţiilor primi comenzi de mici camere, logii, şi de noi saloane ; intendentul general al serbărilor urma să pregătească minunate reprezentaţii de celebrare ; chiar şi cortegiul de alchimişti, pe care Vincenzo şi-i disputa cu alţi principi ai vremii şi pe care-i găzduia la palat, primise un ordin : să lucreze la experienţele lor şi să obţină, în măsura posibilului, visatul aur creat în alambic.

La guvernarea Mantovei, Vincenzo o lăsa pe înțeleapta sa soție, Leonora ; și ea, dacă privea în sinea ei, își spunea pesemne că a accepta această însărcinare nu mai era o greutate, ci o răsplată și încă una bună. Pe cît de mult o costase sacrificiul din primii ani de căsătorie pentru a se adapta intereselor atît de puțin femeiești ale statului în timpul neregulatelor absențe ale soțului, pe atît îi era de dragă și de plăcută acum exercitarea puterii, cu cea mai profundă înțelegere și prevedere ; ei da, îl iubea. E deajuns să-i parcurgem epistolarul ei de principesă regentă pentru a fi de acord cu istoricii în a-i recunoaște capacitatea și finețea inteligenței și rafinatul simț politic, specific Medicișilor ; și fiindcă aceste calități îi erau recunoscute încă de pe atunci de miniștrii săi, Vincenzo avea dreptate să-și privească soția cu deplină încredere. Numai că cu puțin timp înainte ca Vincenzo să plece în expediția din Croația, se ivise o altă doamnă care rivaliza cu Leonora : de astă dată nu o favorită (pentru care cel puțin ar fi existat arme de a o combate) ci însăși sora ducelui, Margherita Gonzaga.

Madama Serenissima di Ferrara — acesta era titlul dat la Mantova văduvei lui Alfonso al II-lea d'Este — mărturisea încîntată că-și simte chemarea în viața meditativă a mînăstirii : și cu această declarație se retrăsese într-o primă mînăstire pe care o părăsi după aceea, alcătuindu-și o mică curte de doamne alese și în directă dependență de ea. În realitate, după moartea soțului ei, Alfonso al II-lea d'Este, Margherita Gonzaga își descoperise pe neașteptate adevărata ei vocație : la Ferrara nu se gîndise niciodată să se ocupe de treburi de Stat, cu un soț care era un om al gîndirii și al ideilor și care o manevrase cu un real rafinament, limitîndu-i activitatea la organizarea operelor de binefacere, a serbărilor și balurilor ce aduseseră faima ultimilor ani ai ducatului d'Este.

Măgulită și răsfățată, Margherita acceptase ani de zile rolul femeii tinere, căsătorite cu un om mult mai în vîrstă decît ea, și nu-și dăduse seama că tocmai acceptarea aceea o păstrase în atmosfera copilăriei, adică a unei prelungite adolescențe ; acum își zicea că fusese amăgită, simțind deodată cei 35 de ani ai săi, bine închegați. Dar ce să fi

făcut cu o robustețe care se maturiza pe neașteptate, tocmai cînd ea nu mai avea multe posibilități să-și exprime feminitatea ? Viața privată de nobilă doamnă, care-i revenise odată cu văduvia, îi repugna, onorurile și grija fratelui, primirea amabilă și stima cumnatei nu-i erau de-ajuns ; simțea că se dezvoltase în ea o dominantă vigoare a spiritului, pentru care comanda devenea o revelație și în același timp o necesitate. De-ar fi fost o ființă slabă Leonora ! Dar reprezentanta familiei Medici era ageră și tenace, îi avea pe toți de partea ei, nu era chip s-o înlăture... deci era mai bine s-o ia pe ocolite și să asedieze pe unul care, ca bărbat și cu o viață atît de deschisă, se putea presupune că era și accesibil : Vincenzo.

Nu-i ușor să discerni pe ce cale Înalta Doamnă de Ferrara reușise să-și realizeze planurile ; știm că avea la curte pe cineva de mare încredere, ba chiar un grup de oameni credincioși amestecați prin lumea cu idei conservatoare, oameni care admiraseră în ea, renăscute, însușirile pozitive ale ducelui Guglielmo. Ceva e sigur : că în mai 1601, Vincenzo îi scria prietenului și confidentului său Fabio Gonzaga, numindu-l guvernator în Monferrato, în timpul absenței sale ; și în iulie îi retrase numirea, încredințîndu-i-o surorii sale. Ea se lăsă puțin rugată și apoi, pentru a-i face pe plac scumpului său frate, acceptă și plecă spre Monferrato cu aerul de a se sacrifica pe altarul unei datorii. Ceea ce avea să uneltească acolo pe cont propriu se va vedea pe urmă. În orice caz, rezultatul dublei regențe feminine avea să fie excelent : mai mult decît rivale, concurente, cumnatele puneau în strădania lor tot ce aveau mai bun de dat ; și erau două minți subtile, mai înflăcărată în entuziasmul ei Margherita, mai rațională Leonora. Am spune că egalitatea inteligenței lor era o egalitate de calitate. Pornite din punctul inițial al omagiului și supunerii față de autoritatea bărbătească, la un moment dat, și fără să și-o mărturisească, se eliberau de servitutea oricărei legături și acționau din proprie inițiativă, după un criteriu propriu și o proprie înțelegere a lucrurilor : și ceea ce se crea din mîinile lor aristocratice devenea în cazul fiecăreia, din moment ce nu mai era o

ofrandă adusă bărbatului, un mod cu totul personal de a se manifesta și exprima.

Plecînd de la Mantova la 18 iulie 1601, foarte sărbătorit la Veneția, unde poporul, care se simțea amenințat de invazia turcească din Croația, îl aclama ca pe apărătorul lui, Vincenzo sosea la Gratz în primele zile ale lunii august, primit cu bucurie de arhiducii Maximilian și Ferdinand. Se aflau la fața locului Gian Francesco Aldobrandini, nepotul papei, și don Giovanni dei Medici, cu trupele pontificale și mercenarii florentini ; lume zgomotoasă și turbulentă, care strica liniștea cetățenilor de provincie ; de cum a sosit, Vincenzo a nimerit în plin litigiu.

Nu numai Aldobrandini, ca *Generalisim*, dar nici măcar Medici nu vroia să-i recunoască ducelui de Mantova titlul de locotenent general ; își amintea acest trufaș că familia lui nu cedase niciodată în chestiunile de întîietate în fața familiei Gonzaga, încă de pe vremea lui Cosimo I ; și mai mult, comparîndu-și propriile calități militare cu cele ale lui Vincenzo, se găsi atît de avantajat, încît îi devenea insuportabil gîndul că ar trebui să se supună ordinelor unuia pe care îl considera, și din punct de vedere al tehnicii militare, inferior. Printre condotierii cruciați începu o întrecere de pătimașe mojicii ; de la Mantova, Leonora îi scria unchiului, Marelui Duce de Toscana, cerîndu-i să-și dojenească recalcitranta rudă ; și timpul trecea.

Dublînd jocul strategiei lor militare cu jocul vicleniilor politice, turcii se prefăceau că sînt speriați de moartea lui Efraim Pașa, survenită la Belgrad, și se părea că ar vrea să trateze pacea, dar între timp întăreau și fortificau Canissa. La Gratz, în schimb, cînd nu erau certuri, se bucurau de adierea ușoară și caldă a lunii august, se făceau cheltuieli pentru distracții, glume, vînători, banchete, aventuri galante rustice și citadine ; într-adevăr, scrisorile care soseau la Mantova, conținînd spumoasa narațiune a vieții voioase a cruciaților, par să se îngrămădească, într-un sinistru fișiit.

În sfîrșit, la 13 septembrie, după ce s-au potolit controversele, ajungîndu-se la destule compromisuri, s-a făcut revizuirea generală, și la 22, Vincenzo pleca pe cîmpul

de luptă sub un cer propice, cu nori și soare, în fruntea lombarzilor săi, atît de recunoscători populației pentru atitudinea ei generoasă și civilizată. Au pornit-o în mijlocul cîntecelor, florilor și ghirlandelor : *In Gottes Namen ; In Gottes Namen ! Durchlauchtiger Herr* ![1] striga poporul, cadențînd aclamația în germană, însoțind trupele italiene care plecau ; i-au urmat cu cîntece mai bine de o leghe, fermecați de frumosul condotier blond, amabil și surîzător, ca o ilustrație dintr-o poveste cavalerească.

Dar la Gratz, cineva avusese îndoieli : și acesta era consilierul lui Vincenzo, cel mai intim și mai ager ministru al său. Annibale Chieppio. Guvernarea lui Vincenzo se sprijinea solid pe Chippio, care-l înlocuise pe Marcello Donati, desprins de viața de la curte, preocupat foarte mult de codicele lui și de experiențele lui de botanică și medicină. Dintr-o familie cu modeste condiții de viață, excelentul jurist, omul prevăzător, administratorul foarte capabil, talentatul politician, unea toate aceste calități cu dragostea credincioasă față de sclipitoarea fire a stăpînului său. Orbit mai întîi, în natura lui ponderată, de fastul stîrnitor de senzații al lui Gonzaga, se obișnui cu timpul într-atît, încît să recunoască unde dădeau greș aceste calități ale lui ; și aici intervenea el, inventînd, prevăzînd, corectînd. Vincenzo îl iubea ; și dacă se întîmpla ca uneori consilierul să-l simtă înstrăinat de el și să încerce neliniștea omului inteligent care se amărăște recunoscînd încă o dată în alții confirmarea propriului pesimism asupra naturii umane, găsea totuși întotdeauna modul de a reveni la comunicarea dintre ei și apoi la o desăvîrșită încredere. Nu era un necinstit, dar nici un dezinteresat : pentru el aurul însemna, pe lîngă un mijloc, un semn al puterii ; și se înțelege că, fiind favorit și foarte bogat, era urît, temut și detestat de curteni și, ca de obicei la curți, tocmai de către cei care i se declarau prieteni ; și care dovediseră mai mult decît o dată, prin acțiunile lor, după cum spunea el, că „sub învelișul numai miere se ascundea otrava invidiei."

[1] În numele Domnului ! În numele Domnului ! Prea onorate domn !

Tînăr pe atunci, în 1601, aflat în jurul a 30 de ani, Chieppio se găsea la Gratz împreună cu Vincenzo ; şi chiar mai înainte de plecarea ducelui pe cîmpul de luptă, gustînd dispoziţia violentă şi malignă a căpitanilor, reflectată şi asupra soldaţilor, după o confruntare atentă de cifre, se îndoia, cu prudenţă, de reuşita cruciadei. Se întoarse la Mantova gînditor, sperînd să se fi înşelat, şi ar fi vrut să-i creadă pe optimişti, cînd la Tarnitz sosiră ştiri că în Canissa izbucnise ciuma, care rărise şirurile apărătorilor ; se dădea a înţelege că cetatea avea să reziste puţin, şi poate chiar şi-ar fi deschis porţile fără să încerce să reziste. Vestea ciumii era o vicleniе de a lui Hannam Paşa, care comanda apărarea Canissei, piele tăbăcită de vechi luptător, pe cît de valoros în mînuirea armelor, pe atît de meşter în urzeli, ca bun psiholog ce era. N-aveau decît să se apropie, încrezători, asediatorii, că furtuna ar fi fost mai crudă pentru ei, se gîndea generalul turc, îndreptîndu-şi mica statură obeză, cu un zîmbet feroce în ochii săi arzători ; şi îl confirmau, dacă ar mai fi fost nevoie, veştile în legătură cu ceea ce se întîmplase în rîndurile adversarilor.

Într-adevăr, reîncepuseră certurile dintre conducătorii expediţiei. Ce era acea trecere a unor căpitani, Savelli, Baglioni, Malatesta, sub ordinele directe ale lui don Giovanni dei Medici ? Şi de ce strategul companiei, colonelul Orfeo, nu împărtăşea planurile sale locotenentului general ? Pentru a nu se supune, Medici prezenta hîrtii imperiale care-l scuteau de supunere în faţa oricăror alte ordine ; lua cu el avangarda armatei, punînd-o în marş pe cont propriu, sau profita de sarcina care-i fusese dată de şeful operaţiunilor militare, pentru a distribui campamentele în aşa fel, încît locurile mîloase şi descoperite duşmanului să revină mereu corturilor ducelui de Mantova. Acesta se plînse arhiducelui : don Giovanni, chemat la raport, se sprijini pe planurile militare, cită, jonglă cu amănuntele, se dovedi elocvent. Arhiducele dădu fiecăruia dintre ei oarecare dreptate şi a doua zi totul se reluă da capo : era evident că războiul nu avea acel flux secret şi constant al înaintării, care conduce acţiunile militare la o încheiere fericită.

Părea că se stabilise o oarecare armonie cînd începură faptele de arme, deoarece căpeteniile italiene (cărora îm-

perialii, prevăzînd poate duritatea acțiunii, le lăsaseră comanda) au simțit pentru un moment onoarea responsabilității și au acționat împreună. Rețeaua de asediere a fost studiată, măsurate terenurile, armata dispusă cu mare atenție ; dar lăsată atît de mult timp turcilor, Canissa, supraîncărcată de muniții, de hrană și de soldați, era acum o verigă a apărării în lanțul bine sudat. Cînd Hannam Pașa, cu burta lui proeminentă, se apleca peste ziduri, vedea cîmpul dușman ascuns printre băltoacele noroioase din cîmpie ; și, bătînd din pleoape, îl lăsă în voia dizgrației anotimpului.

Veni, ce-i drept, luna august ; apoi septembrie, cu zile ploioase și cețoase, iar în jurul orașului se lățeau bălți cenușii. Și la 12 septembrie, cu o mișcare întreprinsă cu rapiditate, după trei zile de pregătiri, Vincenzo înaintă sub răpăitul neîncetat al archebuzelor turcești și puse stăpînire pe un pod care traversa cea mai vastă mlaștină ; oprindu-se pe teren uscat lîngă oraș, dădu ordin să fie fortificat locul ; a doua zi au trecut pe acolo trupe de artilerie. Și astfel și-au putut instala tabăra sub zidurile Canissei ; și s-a dat o luptă crîncenă cu întăriturl de 600 de ieniceri care, profitînd de o negură densă cu burniță, căutau să pătrundă în cetate prin porțile răsăritene. Ploua continuu ; dar Vincenzo, mereu călare, prompt, dîrz, prudent, simțea zilele acelea dure ca pe o răsplată ; noaptea, visele sale erau ca dintr-o bucată și treceau ușor : dar tocmai cînd era gata să-și recîștige toată siguranța de sine, se îmbolnăvi ; a trebuit să se retragă în pavilionul său, cu genunchiul îndurerat de pe urma vechii plăgi, rău îngrijite la Spa, și totul deveni iar greu de rezolvat.

Au venit să-i spună că soldații florentini nu voiau să folosească aci artileria, pentru că asemenea operațiune nu era destul de nobilă pentru ei, veniți ca adevărați artiliști și nu ca distrugători. Arhiducele Maximilian și căpitanul Francesco del Monte discutau în fața lui Vincenzo, întins și chinuit în culcușul său, despre diferitele corpuri de armată, și despre atribuțiile lor. Din cînd în cînd, sentinelele aduceau cîte un prizonier, un cetățean al Canissei, pe cîte o bătrînă, sau un ienicer travestit, îi conduceau la duce, care vedea în ochii lor mereu aceeași lumină de primejdioasă minciună.

Dinspre zidurile cetății, tunuri și arhebuze făceau zi și noapte pagube, cărora le răspundea slab artileria asediatorilor : „Sîntem aici dăruiți cu tot felul de necazuri" — scria Vincenzo „și abundență nu e decît în bubuituri de tun și împușcături de muschetă". Pe deasupra, germanii luterani nu pierdeau ocazia să rîdă de cruciați, al căror ecou satiric se făceau turcii din Canissa. Aceștia, după ce armatelor pontificale le-au sosit artilerii de tir mai lung, au încercat să distrugă bastionul, un punct de observație periculos al inamicului, aplaudau la fiece lovitură, ridicau steagurile, aprindeau focuri de bucurie, agitîndu-se ca smintiți : „Trageți mereu, că aceste materiale ne vor servi !" — strigau ei, adăugînd că nu-i stimau cîtuși de puțin pe dușmani, că erau hotărîți să se apere și să se distreze nemaipomenit pe seama neroziei creștinilor, care se canoneau acolo, în vreme ce acasă la ei soțiile își petreceau vremea cu preoți și călugări.

Ceea ce surprinde, aș spune, și chiar neliniștește, este că, pe frontul creștin, oamenii se distrau de această jignire sîngeroasă. „S-a desfășurat un război și o comedie", scrie un mantovan, cu un umor prea cinic, care ne mărturisește că soldații nu se lăsau atinși de insultele dușmanilor, fiindcă nici unul dintre ei nu participa realmente la cauza pentru care lupta. Mercenari, mai toți, războiul era pentru ei o meserie, bună, atunci cînd se ivea. Dar faptul că nu simțeau nici măcar stimulentul meseriei bine făcute, așa cum simțiseră și încă o mai simțeau mercenarii din alte războaie, de exemplu cei din Flandra, era un semn grav de decădere.

Printre toți aceștia, Vincenzo Gonzaga, singurul care lupta fără soldă și intrase în aventura războiului dintr-un impuls pur, s-a abătut și el din drum, după dezamăgirea speranțelor din zilele de septembrie. Ca întotdeauna, a fost trădat mai întîi de un viciu lăuntric, apoi de o împrejurare exterioară ; și primul, care îl măcina de cîtva timp, îndepărtîndu-l de la logica războiului către aparența vană a unei răscolitoare fantezii, îl stăpînea cu adevărat, din moment ce găsim scrisori datate din august, adresate agenților și medicilor mantovani, cărora le cere să trans-

mită ordine alchimiștilor care lucrau în apartamentele palatului ducal și în cel din Te.

Din felul cum sînt transmise acele ordine, reiese că Vincenzo Gonzaga era tulburat : pentru că alchimiștii nu numai că trebuiau să prepare substanțe toxice, poate pentru a otrăvi fîntînile și hrana dușmanilor, dar și ghiulele de tun care, lansate de bombardiere, să dezlănțuie nori otrăvitori sau somnifere, pentru ca turcii să cadă morți sau amețiți. Prin natura sa neliniștită, din dorința de a pune stăpînire cu orice preț, chiar și pe cele mai incredibile și mai fantastice lucruri, poate că și dintr-o curiozitate științifică, din confuzul ferment al unei culturi și a unei cunoașteri noi, el se lăsase atras de pasiunea alchimiei ; și nu reușì să-și mențină motivele și acțiunile separate de tentațiile magiei, care descătușează aburi din cuptoare, sau picături din alambicuri. Niciodată ca în acest caz nu a fost mai clar că, pentru el, visul devenea un fals mod de viață, și viața se exalta în falsul presentiment al unei evoluții viitoare ; încît nu-l descuraja nici șarlatania alchimiștilor și a celor ce-i patronau și care făgăduiau descoperiri supranaturale, taine pe care nu le-ar putea plăti regate întregi, pentru ca după ce înhățau o pungă plină cu ducați, să fugă chiar și în haine de casă și papuci, fără a fi chip să li se dea de urmă. Că cei rămași nu erau oameni capabili de lucruri măreț se vedea bine ; nu reușiseră să combine nici măcar o otravă oarecum puternică, deși erau stimulați de ducele înfuriat, dornic să i se trimită caseta cu pulbere și să se simtă apărat de puteri invulnerabile. Într-atît îl stăpînește ideea otrăvurilor de război încît, uitînd pînă și de obișnuita lui umanitate paternă, ordonă să se facă proba otrăvurilor pe cîțiva deținuți, acuzați de delicte grave, în închisorile din Mantova ; și astfel, într-o zi, un născocitor alchimist, însoțit de un medic, coborî în temniță cu fiola între degete ; otrava a fost turnată în cîteva chiftele care au fost oferite unui nenorocit ; acesta, înțelegînd însă ce destin i se pregătea, refuză farfuria și se revoltă : l-au obligat în cele din urmă să mănînce și au așteptat, supraveghind efectul. Ca reacție, omul, după cîteva zile, a avut o febră puternică și atîta tot ; dar

poate — adaugă cu înţelepciune cel ce relatează faptele — febra venea de la spaima prin care trecuse.

Aşadar, alchimiştii au dat greş atît în armele ucigătoare şi somnifere, cît şi în cele mai obişnuite otrăvuri ; şi unui om care ar fi fost într-adevăr născut pentru meşteşugul armelor, i s-ar fi părut firesc să se întoarcă imediat la realitate şi să se ferească de farsele imaginaţiei. Dar Vincenzo, după ce şi-a mai vindecat genunchiul bolnav, apăru iarăşi călare alături de ai săi în recunoaştere, pregătind asediul Canissei şi continuîndu-şi fantasmagoriile, fără a se întreba cel puţin de ce don Giovanni dei Medici se întorcea acasă, cu o scuză sau alta, ca şi atîţia alţi căpitani. În octombrie murise Gian Francesco Aldobrandini, comandantul suprem al cruciadei ; şi cu fiecare din aceste absenţe, Vincenzo credea că va cîştiga mai multă autoritate, devenea mai trufaş şi, convins că în curînd avea să fie învingătorul de la Canissa, se înconjura cu toţi laurii gloriei doritei cuceriri. Nici o lecţie nu era de-ajuns ca să-i servească, nici măcar înfrîngerea din 30 septembrie cînd, vrînd să folosească artileria atunci refăcută şi dispusă pe cîmpul de bătaie, comandă asaltul. Artileria, condusă de nişte oameni nepricepuţi, confundă ţintele, nu-i acoperi pe cei porniţi la asalt, care căzură cu sutele sub tirul precis al turcilor ; au fost nevoiţi să se retragă fără cel mai mic avantaj.

„Canissa nu cedează în faţa noastră şi noi nu cedăm în faţa frigului şi a intemperiilor" — scrie cu o elegantă perifrază descurajatoare un corespondent mantovan, literatul conte Alessandro Striggi ; dar tocmai din acea vreme, scrisorile lui Striggi, de obicei atît de ample şi vioaie, devin foarte laconice eludînd veştile despre război, sau rezumîndu-le cu grijă, emiţînd deseori apeluri la justiţia şi judecata Domnului. Nu e încă propriu-zis pesimism, dar un presentiment sumbru reţine exuberanţa condeiului gentilomului mantovan : şi totuşi Vincenzo nu numai că speră, dar e convins că va învinge ; a cerut o reîntărire de trupe germane, pe care arhiducele Mathias i le trimite, sub ordinele colonelului Herman Cristofor Roswurn ; să le aşteptăm ; odată unite şi adunate toate forţele, se va porni împreună la asaltul definitiv.

Putem fixa pe data de 13 noiembrie 1601 ultima zi în care îi mai este permis lui Vincenzo să creadă în propria-i vocaţie de soldat. Această limpede bucurie care-i circulă prin tot trupul el o cunoaşte : înseamnă încredere ; datorită ei se poate lăsa legănat în voia unui motto secret — *„Poate că da, poate că nu"* — care-l însoţise încă de cînd părăsise Mantova pentru războiul din Croaţia. Era probabil o străveche zicală populară, culeasă şi valorificată într-o poezioară de Marchetto Cara, cu o sută de ani înainte ; şi probabil că la palatul ducal toţi cunoşteau pe dinafară vesela cantonă care echilibrează, într-o mişcare pendulară, o anume graţie ironică şi indolentă :

Forse che si forse che no
il tacer nuocer non può
forse che no forse che si
non fia il mondo ognor così. [1]

A desprinde primul vers şi a-l lua ca deviză îi plăcuse lui Vincenzo, care, cu siguranţă, potrivit felului său de cavaler curtenitor, s-o fi gîndit la o femeie, cine ştie ce doamnă de la curte, care i-l spusese din cochetărie. Măcar de dragul amintirii acestei făpturi, incorijibilul îndrăgostit care era Vincenzo ar fi vrut să ia cu asalt Canissa, purtînd culorile favoritei la braţ sau în bandulieră ; dar cum acest lucru ar însemna o recunoaştere a unui caracter prea uşuratic, să ne spunem, aşa cum şi-au mai spus şi alţii, că el şi-ar fi ales motto-ul, referindu-se doar la sfîrşitul nesigur al războiului, prevăzînd un eventual eşec. Dar cum s-ar fi putut îndoi şi în acelaşi timp să persevereze, el, un entuziast pur şi un catolic credincios, sigur pe el însuşi şi încrezător în ajutorul cerului ?

Pînă la 13 noiembrie 1601, Vincenzo era sigur că Hannam Paşà va fi înfrînt şi că porţile Canissei se vor deschide în faţa trupelor triumfale ale creştinătăţii. Se aşteaptă întăriri de trupe germane ; mai multe zvonuri

[1] Poate că da poate că nu
Tăcerea nu poate dăuna
Poate că nu poate că da
Lumea n-o fi mereu aşa.

anunțau că în cetatea asediată se suferă de foame și proviziile putrezesc în depozite, inundate de ploile abundente : deci pentru Vincenzo e ușor să reînsuflețească soldații, oferindu-le liniște, simpatie și încredere ; și crede că înșelîndu-se pe el însuși îi poate înșela și pe ceilalți, deoarece chiar în ziua aceea ia pana și scrie la Mantova lui Federico Follino, intendentul care se ocupa cu serbările de la palat, cerîndu-i să-i pregătească pentru apropiatul carnaval o serie de divertismente scenice cu istoria figurată și colorată a asediului și cuceririi Canissei.

Nu se gîndise la un poet, la un Tasso, care să cînte această cruciadă : poate că se va gîndi mai tîrziu la un istoric care să povestească episoadele într-o proză susținută, legînd-o cu fundulițele ornatei retorice din seicento ; dar gîndul lui imediat și firesc se îndrepta spre o consacrare scenică, o apoteoză în coregrafie ; și Follino, la Mantova, de îndată ce a primit scrisoarea ducelui, a trecut în cancelarie, a adunat în mănunchi toate datele în legătură cu războiul, și, petrecînd o noapte întreagă la masa de lucru, a compus o schemă a unei reprezentații în cinci acte. Patrule care vin și pleacă, defilări de regimente, dispuneri de artilerie, cavalerie care face tot felul de voltije, asalturi victorioase, balete cu turci perfizi sau creștini eroici, alegorii scenice, drapeluri care flutură, toate acestea și multe altele erau adunate în scenariile lui Follino, fără vreo logică în cele scrise, ci numai cu logica teatrului care trebuia să se afirme cu consecvență faptică numai pe scenă. Patru tablouri erau desenate, deși nefinisate ; ultimul, tabloul apoteozei, era doar schițat în două linii. Pentru a-i da valoarea de comemorare triumfală, trebuia să se aștepte, spune Follino, amănuntele luării cu asalt a Canissei. Se iviră zorile și intendentul care se ocupa cu serbările își termină lucrul ; înmînînd scrisoarea adresată ducelui unui curier extraordinar, se duse la culcare, palid dar mulțumit ; desigur că nu și-a închipuit că exact în dimineața aceea, armata mantovană se reîntorcea în negura de la Gratz cu speranțele zdrobite.

Fuseseră de-ajuns 16 zile pentru ca totul să se prăbușească ; dar nici de astă dată nu era vorba de o înfrîngere în cîmp deschis, dură dar netă, fără echivocuri ; dim-

potrivă, nici nu se dăduse măcar o bătălie cu dușmanii. Sosind colonelul Roswurn, Vincenzo se duse să-l întîmpine ca pe cel ce îi aducea forțe noi, ca să-și întărească trupele atît de slăbite : se înțelege că aveau să cadă de acord asupra asaltului final și să înceapă discuțiile asupra planului de bătălie ; Vincenzo nici nu dorea altceva. Dar colonelul german îl înștiință că adusese cu el un întreg program pe care avea să i-l explice treptat, în felul său milităros, ipocrit și dur ; după multe preliminarii de politețe, colonelul ceruse darea de seamă asupra operațiilor desfășurate pînă atunci, întocmind un consiliu de război, bombardîndu-l cu întrebări seci și nemiloase pe locotenentul general. Un adevărat proces, și Vincenzo, brusc, în loc să răspundă cu condescendență întrebărilor informative puse de un subaltern, se simți redus la un rol de acuzat și dădu răspunsuri fără vlagă. Înțelesese că greșea, căută să reacționeze. Se încurcă din ce în ce mai rău, cînd Roswurn, inspectînd tabăra creștină, săgetă cu priviri critice așezările corturilor, armamentele și pe soldați, continuînd să sesizeze greșeli lipsite de circumstanțe atenuante ; căpitanii imperiali se înșirară și declarară, deși nu crezuseră că ar putea-o face vreodată, că de la bun început nu fuseseră de acord cu campania de la Canissa, declinîndu-și astfel orice răspundere și revărsînd toate acuzațiile asupra locotenentului general. Panica morală care-l cuprinse pe Vincenzo îi înconvoie spatele, îl sufocă, îi luă în sfîrșit pînza de pe ochi ; acum simțea într-adevăr prețul unei trude atît de mari, al unei suferințe atît de crunte, al atîtor morți, și îl apăsa coșmarul propriilor erori pînă acum nebănuite. Totul în jurul lui a început să-i apară spectral ; Roswurn, implacabil, dădea din cap, aproape cu compasiune, cînd i se vorbea de noi bătălii, și, în fundul ochilor săi mici, albaștri, strălucea o obtuză ironie germană, aceea care dădea tonul bunei dispoziții la curtea lui Rudolf al II-lea de fiecare dată cînd în camerele și anticamerele imperiale se vorbea despre Canissa. Nu pentru că — explica Lichtenstein, consilierul împăratului, încercînd să fie subtil — campania din Croația ar fi o acțiune eșuată (prea cunoșteau multe imperialii, care suportaseră de șase ani zeci de înfrîngeri mult mai im-

portante din partea turcilor), ci din cauza acelui fel de a purta războiul, fără o tehnică şi fără o disciplină strictă. Nimeni nu recunoştea sau nu vroia să recunoască în Gonzaga doar un entuziasm lipsit de noroc : acuzaţia împotriva lui, cea mai umilitoare pentru cineva care se pretindea condotier, era aceea de incapacitate militară.

Ca şi cum ar fi fost atras de un perfid magnetism, Vincenzo păru că-şi secundează denigratorii ; reuşise să-şi găsească raţiuni de a rezista în faţa asalturilor oboselii şi a istovirii ; dar în faţa asaltului criticii nu s-a mai recunoscut ; a simţit cum îi fuge pămîntul de sub picioare ; desigur că a ascultat de un primar instinct de conservare cînd, pe neaşteptate, fără să se justifice, fără a-şi grada sentimentele, fără a aduna măcar de formă un consiliu de război, porunci să se strîngă corturile ; ordinul se lăsă peste cîmp, săltă şi se rostogoli, stîrnind mai mult decît comentarii, întrebări urgente şi concrete în legătură cu marea manevră.

„Plecăm, ne întoarcem, ei bine ! Dar convoiul de care şi cai prezintă mari inconveniente : cum vom transporta mulţimea de bolnavi şi de răniţi ? Şi merindele, pe lîngă trei mii de pîini mari abia sosite ? Nu avem frînghii pentru a manevra artileria grea ; cum să le urnească pe toate ?“ Cum se vor rezolva atîtea probleme, ripostau implacabil imperialii pe un ton plin de dezaprobare ; şi locotenentul general le-a rezolvat-o prost, de fapt n-a rezolvat nimic ; la fiecare întrebare se retrase în propria-i cochilie, devenind tranşant şi necomunicabil, şi a pasat soluţiile ofiţerilor săi ; încît, după ordine răzleţe şi contraordine, adunarea de trupe s-a învălmăşit, invalizii şi bolnavii au fost lăsaţi în voia Domnului, proviziile lăsate în părăsire, artileria abandonată, ruinată pe cîmpia mlăştinoasă ; reîntoarcerea armatei creştine, în totală dezordine, a avut aerul unei adevărate fugi.

La Gratz, lombarzii noştri au dat peste ploi, tăcere şi frig, o ostilitate cenuşie, atît a vremii cît şi a întregii atmosfere înconjurătoare. Au plecat de acolo de îndată ce au pus puţină ordine în rînduri ; la 18 decembrie, după ce au sosit la Mantova, nici focul din căminul familiei nu era de-ajuns ca să-i încălzească ; se întorseseră puţini ;

multe femei vărsau lacrimi și nu puteau fi consolate cu nici o poveste frumoasă. La curte, Chieppio făcea calculul nefericitei expediții militare ; însăși Leonora nu se putu abține să n-o judece, chiar dacă încerca să evite discuțiile despre aceste lucruri ; și în fiecare zi sosea altă veste înțepătoare ; cînd o relatare a campaniei din Croația, prezentată lui Rudolf al II-lea de căpitanii imperiali, întărită de o scrisoare impresionant de lungă, pedantă și feroce, a colonelului Roswurn ; cînd o serie de satire usturătoare, peste măsură de tăioase ; cînd, la Florența, o „narativă" a lui Pigafetta, cea mai malițioasă din cîte puteau fi închipuite ; și, de fiecare dată, situația trebuia învinsă cu calm, ascultînd totul, chiar și zelosul dispreț, cît și încurajările curtenilor.

Mai grele au fost explicațiile date prietenilor, pentru a le demonstra că povestea cu Canissa putea fi, și era dealtfel, un fapt onorabil în viața unui principe ; cancelaria, în frunte cu Chieppio, pregăti relatări, alese curieri, trimise oratori ; unul dintre cei mai abili a fost trimis la Veneția, unde se prezentă Consiliului celor Zece cu o relatare minuțioasă a faptelor, reevocînd, unul cîte unul, episoadele asediului, lăudînd actele de vitejie și de prudență ale ducelui, expunînd planurile sale strategice, acuzîndu-i pe coloneii imperiali că acționaseră fiecare de capul lui, fără a se fi înțeles cu șeful lor ; apoi, se îndepărta de subiect și prelungea discuția înfățișînd bolile, neajunsurile și chinurile care decimaseră și slăbiseră trupele ale căror corturi erau așezate în mlaștini. Venețienii ascultară, părură să înțeleagă situația și, în momentele de încheiere ale discuției, își spuseră unul altuia în șoaptă, dar nu atît de încet încît oratorul să nu-i audă : „Din păcate, așa este..." sau „Asta-i, știm noi", cu tonul unei descurajări prea ostentative pentru a nu fi fost simulată. La urmă, dogele răspunse cu amabilitate, asigurînd că este foarte convins că ducele se purtase la Canissa ca un viteaz, ceea ce și era ; și că soarta luptelor e capricioasă, și că Veneția îl consideră pe Gonzaga drept un foarte drag fiu al ei etc. etc. În aceeași zi, ambasadorul spaniol la Veneția se ducea din palat în palat, declarînd că, după atîtea demonstrații de vitejie, ducele de Mantova putea

să-şi poarte fruntea sus, chiar dacă războiul nu se încheiase în mod favorabil. Aceste diplome lăudabile erau înţelese la Mantova la valoarea lor depreciativă ; şi Vincenzo trebuia totuşi să se prefacă a le accepta ca pe un premiu.

Şi astfel, Canissa pare să fi însemnat pentru Vincenzo ajungerea la limită ; şi, în felul lui brutal, ar fi trebuit să aibă dreptate contele de Fuentes, guvernatorul spaniol din Milano, care, la numai trei luni după campania din Croaţia, cînd Vincenzo ceruse la Madrid nici mai mult nici mai puţin decît generalatul maritim, îl sfătuise pe ambasadorul mantovan, Vincenzo Guerrieri, să nu ceară sarcini militare pentru seniorul său, care oricum dăduse dovadă că nu ştia să răspundă unor grele obligaţii. În schimb, să primească o alocaţie, ca şi ducii de Parma, Modena, Urbino şi să stea liniştit acasă.

Ei bine, această idee de a se retrage acasă, ca pensionar, nu va fi niciodată acceptată de Vincenzo. După Canissa, are nevoie de cîtva timp ca să se refacă, dar nu de prea mult timp ; atent şi avid, îşi ascultă curtenii, care, selecţionînd şi separînd fapte şi posibilităţi, îi demonstrează cum totul a fost logic şi fatal în războiul acela ; o ascultă pe Leonora care, din milă de soţie, se străduieşte să-i dea dreptate, şi admite că soţul ei este cel mai viteaz dintre toţi principii Italiei, ba chiar singurul viteaz ; probabil că dă ascultare şi altei femei, uneia de genul contesei de Sala sau al Agnesei ; poate chiar Agnesei însăşi, expertă în arta de a reconforta bărbaţii, repovestindu-le propriile lor întîmplări prin interpretări care, mergînd paralel cu realitatea, printr-o uşoară transfigurare reuşesc să pară mai convingătoare decît însăşi realitatea. Ajutat de atîtea şiretlicuri binevoitoare, se vindecă, speră, crede în el, cel puţin atît cît îi e de-ajuns ca să-şi făurească în imaginaţie regate, să plănuiască aventuri eroice, să se revadă condotier cu o soartă surîzătoare, să viseze răzbunări şi glorie ; şi-l vom vedea încercînd, nu o dată, acţiuni de mare îndrăzneală. Şi totuşi, tocmai ceea îi reproşau istoricii, lipsa de pregnanţă a atitudinii sale politice şi şovăiala în acţiuni sînt pentru noi indicii certe ale prudenţei

instinctive care îl sfătuieşte să nu se încreadă în el însuşi nici cînd se aplaudă.

După Canissa, Vincenzo nu renaşte cu totul : nici strălucirea albastră din ochii lui şi nici fascinanta splendoare a vieţii lui de om matur nu reuşesc să ne înşele ; dimpotrivă, pare că se pierde în atîtea aparenţe tocmai ca să nu-şi pună întrebări şi să nu trebuie să-şi răspundă ; deoarece nu se ştie care ar fi fost răspunsul. Există prin urmare un pesimism al lui Vincenzo Gonzaga ; drama e că acest pesimism, îndepărtat şi neconturat, nu va apărea niciodată în mod conştient, încît să provoace o criză ce pare mereu amînată ; şi chiar credinţa în viaţă a lui Vincenzo ţine de domeniul senzorial, al acelor senzaţii făţişe, care fac din el un instrument foarte apt de a se bucura de viaţă, pînă la respingerea, cu dispreţ şi jignire, a experienţei durerii.

Niciodată nu a strălucit senzualitatea lui Vincenzo ca după reîntoarcerea lui din Croaţia ; în toată plenitudinea ei ; şi inteligentă ; manifestîndu-se în amor, sau în artă printr-o măreţie emoţionantă şi chiar înţeleaptă. Toate formele de artă îl ispitesc, în primul rînd teatrul : şi vedem din documente cum cheamă în jurul lui actori şi actriţe, alcătuind companiile sale preferate — mai ales pe aceea numită *Fedeli,* — alegînd comediile şi distribuind rolurile pe care comedianţii ţin să le primească din mîinile lui, din adulaţie şi cochetărie, dar şi ca un omagiu faţă de gustul unui om care se pricepea în arta scenică. E de neînchipuit labirintul de intrigi la care era chemat să participe ca arbitru şi judecător, fie că e vorba de Tristano Martinelli, renumitul Arlechin, favoritul tuturor oamenilor de vază, sau de fratele lui, Drusiano, sau de Pier Maria Cecchini, nu mai puţin renumitul Frittellino din Ferrara, de Angelica, Vittoria, Margherita sau Diana ; poveşti de crestarea obrazului în semn de dezonoare, de ranchiune, de otrăvuri, cu perindări de oameni drapaţi în pelerine şi mascaţi, cu maeştri în ciomăgeli, căpitani îndrăgostiţi, femei şirete, sau persecutate, sau vindicative, adresîndu-se toate lui Vincenzo care se lăsa cîteodată ademenit cu mare efuziune sentimentală. Dar între timp, din gustul şi din impulsul lui, companiile mantovane de

teatru dobîndeau coeziunea și căldura care le făceau să fie foarte căutate nu numai în Italia, de guvernatorul de Milano, de ducele de Savoia, de Marele Duce de Toscana, ci și în Franța, unde Maria dei Medici și Henric al IV-lea le savurau într-atît, încît îl implorau pe Gonzaga să le trimită la Paris. Și la Paris, acești comedianți care nu pierdeau nimic din natura lor anarhică, și nici nu șovăiau să scoată spada împotriva oricui, erau pesemne primii care aduceau în teatre amplitudinea firesculului, libertatea, suplețea *commediei dell' arte* italiene, care printre atîtea succese a avut și norocul de a influența mai tîrziu formarea geniului lui Molière.

Cu documentele în mînă, ne e ușor să ni-l reprezentăm pe ducele de Mantova într-o dimineață, la palat, după ce comicii au ieșit cu rolurile noii comedii, în timp ce examinează un tablou pe care l-a primit de la Roma sau din Veneția sau din Florența ; și el știe să se bucure de pictură, educat încă de copil la școala marii colecții a familiei Gonzaga (încă de la 16 ani avea în slujbă, în exclusivitate pentru el, un pictor, pe Giovannino al născocirilor). În Leonora dei Medici găsise apoi o parteneră care, cu gustul ei florentin pur și rafinat, sporise entuziasmul lui : și dacă, mai restrînsă în gusturile ei, Leonora cerea să i se caute tablouri de Andrea del Sarto, pe care galanton, Vincenzo, se grăbea să i le găsească, el aduna pentru sine cu frenezie numai ceea ce era excelent și rar.

A enumera marile piese de artă care aparțineau pe atunci familiei Gonzaga, *Camera mirilor* a lui Mantegna în castel, *Triumful lui Cesar* a lui Mantegna, din palatul dinspre San Sebastiano, *Cei doisprezece împărați* de Tizian, în apartamentul din Troia, *Cupidon* de Michelangelo, în grota Isabelliană, *Fasturile gonzachești* de Tintoretto la Goito, și, peste tot, tablouri de Rafael, Tizian, Tintoretto, Veronese, Mantegna, Coreggio, Perugino, Costa, Parmigianino, Sebastiano del Piombo, Carpaccio, Romanino, Giulio Romano, ca să nu citățm și pe alții, spre a nu face doar o rece înșirare de nume. Vom spune în schimb că Vincenzo considera galeria sa nu atît o moștenire extinsă pînă la el, cît o rațiune în plus, și foarte nobilă, pentru exaltarea vieții sale senzoriale. Toți cei din familia

Gonzaga au fost prin tradiție protectori ai artelor și culturii, dar nimeni, nici chiar Federico, nu donase cum a donat Vincenzo, în 1604, chiar o feudă — Cagliano în Monferrato — pămînt, castel, titlu și rentă, conților de Canossa, în schimbul unei madone de Rafael. Pentru a-l înțelege mai clar este de-ajuns să confruntăm relația statornică dintre Ludovico Gonzaga și Mantegna și aceea mai superficială a lui Federico cu Giulio Romano care avuseseră loc, respectiv, cu o sută cincizeci de ani și cu optzeci de ani în urmă, cu întîlnirea dintre Vincenzo și Peter Paul Rubens.

Să-l găsim pe Rubens la Mantova, în slujba ducelui, care-l recrutase de foarte tînăr și încă necunoscut, în cursul unei călătorii în Flandra, în 1599, e un fapt care ne bucură, ca și fericita înțelegere a două temperamente care aveau în comun abundența și grandoarea vitală ; și, într-adevăr, nimeni n-ar părea că răspunde mai bine decît flamandul, în exprimarea lui picturală și în cea umană, temperamentului lui Gonzaga. Ne-am aștepta să vedem repetîndu-se, într-o altă manieră, acordul dintre marchizul Ludovico și Mantegna ; de fapt, lucrurile au stat altfel : să admitem că lui Vincenzo nu i s-ar putea cere capacitatea critică de a prevedea în artistul de azi, care avea ceva mai mult de 20 de ani, pe mărețul artist de mîine, și că mai întîi l-a angajat în calitate de copist și ca expert cu care să se sfătuiască în achizițiile sale (și la sfatul lui, va intra în colecția mantovană *Moartea madonnei* a lui Caravaggio, după ce această fantastică operă a scandalizat pe călugării care o comandaseră și care au refuzat-o ca pe o prea brutală imagine) ; dar a-l vedea cum a preferat, atunci și mai tîrziu, pe un alt flamand, maestru și el dar de cu totul altă calitate, pe Pourbus, e un semn că intuiția lui Vincenzo, optimă la început, nu a dăinuit ci a deviat ; și ne displace chiar dacă (sau poate tocmai pentru că) favoarea lui Pourbus la curte ni se explică prin eleganța atît de șlefuită, prin reconfortanta demnitate și prin vivacitatea portretelor sale.

Dealtfel, cu Gonzaga, Rubens a dus-o bine, după cum a afirmat el însuși cu mulți ani mai tîrziu, înfățișîndu-și experiențele tinereții într-un elogiu sobru și afectuos față de casa domnitoare, cînd aceasta naufragia sub furtuna

lăncierilor lui Aldringen iar el, devenit foarte celebru, n-ar fi avut motiv să linguşească. Dezinvoltura caldă şi amabilă a obiceiurilor lombarde, o senzaţie de viaţă plină care se respira oriunde era Vincenzo, şi o aproape absolută independenţă îi permiteau pictorului aventurile spirituale, singurele care contau pentru el, cu marea pictură italiană, mai ales cu cea veneţiană. Astfel, bucuros ca cel ce alege momentul just pentru orice experienţă, Rubens care a avut şi şi-a păstrat totdeauna capacitatea şi fineţea diplomatică, acceptă în 1603 propunerea lui Vincenzo de a pleca în Spania ca purtător de mesaje şi daruri la curtea lui Filip al III-lea.

De curînd la Madrid se clarificase poziţia ducelui de Lerma, ca favorit al regelui ; şi Vincenzo, care nu încetase de a spera să obţină ceva de la Spania, se gîndeşte să cîştige graţia potentaţilor de acolo, din sud ; alege obiecte rare şi bijuterii, dă ordin să se pregătească o spectaculoasă trăsură într-o arhitectură de biserică cu mai multe faţade, apoi argintărie artistică, ciocănită, parfumuri şi uleiuri pentru rege şi regină ; pentru favorit, despre care se spune că era iubitor şi cunoscător de lucruri de artă, comandă copii după tablourile cele mai de seamă din bisericile şi galeriile italiene. Îi va reveni lui Rubens grija de a conduce convoiul şi de a oferi darurile ; dar iată că pictorul pleacă şi are parte de o călătorie animată, pe care el ne-o va povesti plastic în cîteva plăcute scrisori italiene. Fie că descrie marea litieră barocă sculptată şi pictată toată în spirale, ornamentaţii de tot felul, amoraşi de aur, care apar legănîndu-se pe spinarea catîrilor în îngustele strîmtori ale Appeninilor, apariţie teatrală şi totodată grotescă, ce pare să dezagrege compoziţia peisagiului ; fie că povesteşte cum, după ce au sosit la Florenţa Marele Duce Ferdinando l-a chemat la o discuţie pe Rubens şi acesta, trebuind să păstreze secretul misiunii, s-a desfăşurat într-un dialog nu lipsit de înţepături, ţinînd secrete instrucţiunile ducelui şi lista darurilor ; fie că descrie cum s-a îmbarcat cu greu la Livorno, sau a navigat pe mare prins de furtună, şi în sfîrşit, a ajuns la Madrid, unde ducele di Lerma, îmbrăcat într-o haină de casă de brocart lucrat cu fir de aur trece în revistă copiile man-

tovane, aprobîndu-le cu o trufie înțepată, luîndu-le drept originale, tînărul flamand se dovedește în continuare ceea ce este : un om de o dispoziție vie și înțeleaptă, care știe să discearnă și sensul exact și sensul fantastic al lucrurilor.

De exemplu a fost admirabil calmul lui Peter Paul cînd, deschizînd lăzile și găsind tablourile stricate de umezeală, a luat iute șevaletul și a reparat o mulțime din ele, pe două refăcîndu-le pe pînză albă neîncepută, sub privirea ambasadorului mantovan, entuziasmat de o muncă atît de rapidă și fericit inspirată. Dar flamandul ni se arată și mai tare după cîtva timp, într-o umană comparație cu principele care-l plătea, în răspunsul către Vincenzo care-i poruncise să plece în Franța pentru a executa portretele tuturor franțuzoaicelor care aveau renumele de frumoase, principese, burgheze și femei din popor ; atunci Rubens scrie fără dispreț, dar ferm, cerînd să fie folosit pentru lucrări care să aducă mai multă onoare și artistului și ducelui ; și poate fi socotită drept consecință indirectă a acestui exemplar refuz comanda a trei imense tablouri *Botezul, Schimbarea la față* și *Treimea* pe care Rubens le-a pictat la Mantova și pe care Vincenzo a vrut să le doneze în 1605 noii Biserici a Iezuiților numită chiar *Treimea*.

Sacre, ambele tablouri, *Botezul* și *Schimbarea la față ;* dar în cel intitulat *Treimea,* destinat altarului mai mare, Rubens, aidoma lui Mantegna în *Camera mirilor* de la castel, îi zugrăvește pe cei din familia Gonzaga. Nu-i reprezintă monumental, ci pictînd în partea de sus imaginea *Treimei,* dispune dedesubt, fără nici o rigiditate, într-o atitudine reținută și pompoasă, catolicele sale personaje. Un vînt plăcut adie pe terasa deschisă, îngrădită acolo jos de o balustradă scundă pe un fundal de copaci și cer, o adevărată terasă într-o grădină lacustră : iar aici, în prim plan, se roagă în genunchi, cu devoțiune, pe cele două mici scaune de îngenunchiat, față în față, ducele și ducesa, învăluiți în mantale, cu gulere largi, diademe, trene, colane, străjuiți, parcă asistați din planul secund de Leonora de Austria și de Guglielmo cocoșatul. Toți stau cu mîinile împreunate. Coloane în torsadă, cu mari reliefuri și striuri, coloanele din *Rustica* lui Giulio Romano,

închid scena principală și împart sub arcade, în stînga și în dreapta, portretele (mai tîrziu tăiate și furate) ale copiilor Gonzaga : în stînga cei trei băieți, în dreapta, cele două fetițe ; apoi prezența neașteptată a unui cîine alb de vînătoare, și două străji ale ducelui în uniforme viu colorate, indică grația luxului și demnitatea unei curți domnitoare : și, după cum Mantegna se pictase împreună cu seniorii săi, tot astfel și Rubens și-a făcut portretul în același tablou cu seniorii săi. Diferența dintre ei denunță epoca : Mantegna, cu bereta bine potrivită pe cap, stă liniștit de vorbă, de la egal la egal, cu Federico Gonzaga, moștenitorul marchizatului ; pe cînd Rubens, pentru dreptul de a apare în acest tablou, trebuie să se reprezinte deghizat în vesele veșminte de halebardier : ca un subaltern.

Tăiat în partea superioară a culiselor laterale — pierzîndu-se prin urmare autoportretul pictorului — tabloul cel mare al *Treimii* nu ne-a parvenit în întregime : totuși, chiar și așa, emană o respirație largă. Portretele sînt mai mult decît istorii umane, biografii princiare, celebrative ; e de-ajuns să observăm cum profilul Leonorei se concentrează echilibrat în nările subțiate ale Medicișilor, sau cum chipul lui Guglielmo, reconstituit după portretele anterioare, recreat de pictor, se afundă în rugăciune cu o înclinație care frizează puțin grotescul, sau cum vălul se lasă pe fruntea bătrînei ducese austriece parcă aplatizîndu-i figura, evidențiind o încăpățînată voință de umilință creștină, ca să recunoaștem în narațiunea picturală o povestire adînc psihologică. Și Rubens este pictorul care ne lasă portretul cel mai veridic al lui Vincenzo, cuprinzînd, pe lîngă persoana fizică a lui Gonzaga parcă și proiecția lui, într-atît îl interpretează și-l comentează în mișcarea extrem de vioaie a capului, în privirea ațintită mai degrabă spre o viziune terestră decît spre o rugăciune, o prezență care, vrînd să se impună măreață, își forțează expresia pînă la știrbirea integrității personale.

Cineva care s-a înțeles pesemne spiritualicește cu Rubens a fost Leonora, care dacă ar fi trăit, s-ar fi putut lăuda că Rubens i-a făcut portretul înaintea surorii ei, regina Franței (mai tîrziu celebrată cu atîta strălucire în suita sărbătorindu-i căsătoria, azi la Luvru) : ajuns pînă la noi, în trei variante originale, ușor diferențiate una de

alta. Aici, pictorul, chemat să exprime un caracter greu de redat, răspunde în mod magistral, deşi nu se preocupă să-şi înfrumuseţeze modelul, dimpotrivă, accentuează anumite defecte ca de pildă, maxilarul unghiular şi bărbia prea accentuată. Un pur respect faţă de personalitatea ei umană abia îl reţine de a nu reda descumpănitor, privirea Leonorei, exprimînd atîtea renunţări spirituale, curajoase acceptări, amară înţelepciune ; şi cine ştie dacă ea şi-a dat seama că prin această reprezentare i s-a adus o mărturie dreaptă, un omagiu delicat de respect şi comprehensiune ?

Prin urmare, este clar că Rubens nu era dispus să picteze imaginile femeilor frumoase, aşa cum îl trimisese Vincenzo să i le descopere în toată Europa, căutînd să-şi absolve în contemplaţie neliniştitele sale dorinţe : se va duce după ele Pourbus, şi se vor duce pictori mai mici şi foarte mici ; şi va dura o perioadă lungă această culegere iar după 1608, Peter Paul Rubens avea să părăsească Mantova şi Italia, închizînd într-un moment decisiv din punct de vedere artistic experienţa sa italiană, care l-a ţinut neclintit aici în prima-i tinereţe. Vincenzo nu avea cum să-şi dea seama că îl părăseşte cineva pe care ar fi fost spre binele lui să-l reţină ; e cu totul cufundat în dorinţa de a i se construi în palat o cămăruţă, pe care o va ticsi cu portrete de femei frumoase, şi o capelă unde adună copii din cîte Madone miraculoase sînt pe lume ; şi nu i se pare că îşi tulbură spiritul prin acest amestec, ci cel mult că se împlineşte, şi că se face iertat.

Ca atîţia alţi voluptuoşi, păcătuieşte în dragoste şi nu ştie că păcătuieşte împotriva dragostei, multiplicîndu-şi aventurile ; şi astfel, înşiruirea amantelor sale se îngroaşă, şi se repetă monoton poveştile diverselor intrigi de dragoste pe care Leonora încearcă să le secătuiască de mister şi de splendoarea pompei amoroase. Leonora a vegheat într-atît, încît puţine nume au ajuns pînă la noi din multele favorite ale lui Vincenzo Gonzaga. Agnese mai păstrează încă o putere care va dăinui, cînd ea va accepta s-o numească prietenie ; Felicità Guerrieri apune şi cedează locul alteia din Casa Gonzaga, poate o Francesca, de la care Vincenzo a avut un fiu, pe care ea nu l-a putut recunoaşte, pentru a nu-l face să piardă dreptul la feuda

tatălui legal. Cine știe dacă nu-i era dedicat chiar ei motto-ul *Poate că da, poate că nu,* pe care Vincenzo l-a salvat din experiența Canissei, și care-i colorase prin amintirea iubirii pînă și timpurile acelea ? Acum, la reîntoarcerea lui, în noul apartament pe care i-l pregătește Viani alături de aerianul apartament al Leonorei, a dorit ca același motto să fie înserat într-un labirint, sugerat ornamental pe un tavan aurit : și l-a legat de zilele din Croația cu o altă reflecție scrisă în juru-i : *Dum sub arce Canisiae contra Turcos pugnabat* pe cînd lupta împotriva turcilor la asediul fortăreței Canissa.

Tavanul este și azi intact devenit celebru prin romanțarea danunțiană ; și cum greșit a fost considerat o aluzie la prizonieratul lui Vincenzo la Canissa, în care nu a pus niciodată piciorul nici ca prizonier nici ca învingător, păstrează misterioasa sa aluzie, în spiritul dorinței lui Vincenzo, care, din „expedițiile" sale cavalerești, dorea ca acest apel să rămînă obscur pentru cei neinițiați ; oscilația motto-ului și figurația geometrică a labirintului inspiră mister, taină. Se prea poate însă ca netedele și timidele rămurele de aur, întrerupînd motto-urile repetate în meandrele labirintului, să reprezinte o grădină, o grădină poate în formă de labirint, pe care arhitectul Bertazzolo o construise în vremea aceea pentru Vincenzo, între poarta Pusterla și poarta Cerese ; și poate că nimfa din grădină a fost o femeie reală, care a sugerat amantului această celebrare, pe care Vincenzo și-a dorit-o prezentă în sala centrală a apartamentului său, cea mai frumoasă, unde pereții erau acoperiți de o înaltă zonă pictată deasupra paramentului decorat în piele de Cordova aurită, și cu peisaje de Tintoretto. Se prea poate : dar lanțul referirilor ne scapă.

Pentru Vincenzo totul trebuia să fie totdeauna luminat și aprins : și viața circulă într-adevăr prin sălile imensului palat mantovan, pictat și ornat, cu ansambluri de apartamente sporite de-a lungul secolelor, în linii paralele transversale în corpul central sau periferic, printre grădini și terase, legate prin întortocheate coridoare, scări înalte, scărițe intime și pasaje secrete. Și că toate mijloacele i se par bune pentru a-l stimula, ne-o afirmă atîtea mărturii ; una de exemplu, o găsim în primul salon al apartamentului

lui Vincenzo, sala arcașilor, într-o vreme atribuită lui Bibbiena și acum atît de just restituită lui Viani, între sfîrșitul Cinquento-ului și începutul Seicento-ului.

De cum intrăm, ne străbate parcă un fior rece, o senzație de spațiu lipsit de grație, nu se știe dacă prea înalt sau prea larg, deși este vorba de un spațiu pătrat, de proporții nu evident nete, dar reținute totuși printr-un echilibru cert. Ferestrele mari, atît de înalte încît să pară lunguiețe, inserează spații de lumină ce convin vastității sălii și întăresc caracterul de bogăție bine împlinită a apartamentului ; dar ne dăm seama de ceva apăsător numai dacă ridicăm privirea spre depărtatul cer al tavanului. La limita pereților, imensele console sînt susținute de cariatide cu chip de harpii, în întregime sau în parte drapate în valuri ce urmează expresiile dezordonate ale capetelor furtunoase, unele rînjite, altele absorbite într-o tensiune bestială. De-ar fi numai un decor exagerat pînă la exasperare ; dar perversitatea compoziției o descoperim în acei sîni ai harpiilor, ambigui prin apropierea aripilor vrăjitorești : nudități false și diforme care contaminează formele umane prin forme de furii mitologice. Desigur că acolo unde se cere conceperea unui asemenea tavan, evocările se revarsă nenumărate ; și însăși iubirea, istovită de imaginația mult prea biciuită, apare dezlănțuită pînă la descompunerea sentimentului și inteligenței.

Partea a treia

Zadarnic îi fusese trimisă ducelui de Lerma în Spania, seria de copii după tablourile celebre refăcute de Rubens. Nu se putuse obține nimic altceva, decît un vag proiect de căsătorie între sora lui Vincenzo, văduvă, Înalta Doamnă de Ferrara, și atotputernicul ministru, și el de curînd văduv. Ducele de Lerma era de acord ; de voința favoritului depindea întreaga Spanie cu problemele ei uriașe și delicate, în timp ce Filip al III-lea arăta lumii

întregi aspectul spiritual negativ al unui rege, care, din cauza inerției sau a sufletului său slab nu știe să se folosească de puterea încredințată, irosind-o în loc să și-o impună sieși și celor din jur ca o garanție pentru viitor. De la acesta, mai mult din cauza spiritului său de avariție, decît datorită programului său politic, Vincenzo nu reuși să obțină nici răscumpărarea pentru Sabbioneta care trecuse în stăpînirea ducilor de Mondragone, ca moștenire de ramură feminină, și nici măcar mica feudă Correggio ; în zadar sprijinise proiectul lui Guglielmo de a reuni sub o singură conducere micile feude în care era fărîmițat pămîntul Mantovei.

Era gata să pună în aplicare o altă idee a părintelui său și anume aceea de a schimba Monferrato, îndepărtat de Mantova și separat de ea, cu Cremona și pămînturile sale ; acestea erau planuri înțelepte, proiecte solide despre care ambasadorii și trimișii speciali scriau tomuri întregi : era tocmai lucrul pe care Spania nu avea să-l îngăduie niciodată, nici lui și nici altora, fiind vorba de o consolidare și de o extindere de teritoriu care ar fi putut deveni începutul puterii italiene. Cedînd în fața unui adevăr atît de necruțător, Vincenzo va încerca să-l îndepărteze printr-o manevră vicleană al cărei impuls i se datorează chiar dacă este desfășurată cu o prudență continuă și măsurată de marele său ministru Annibale Chieppio, ajutat de cei doi consilieri, Tullio Petrozzani și Annibale Iberti. În aceștia trei Vincenzo avea motiv să se încreadă. Chiar și cînd momentele lui de elan sînt întrerupte, miniștrii săi vor avea grijă să le ordoneze și să le pună cap la cap, asigurînd astfel politicii familiei Gonzaga o continuitate și o logică ; și totuși, în ciuda risipei de abilitate, inteligență și trudă, tot ceea ce vor izbuti ei, va fi să se mulțumească cu un cuvînt : echilibru.

Exista o amenințare gata să distrugă echilibrul Mantovei și al Italiei în general, ceea ce era și mai rău ; amenințarea venea din Piemont, din partea lui Carlo Emanuele I, ars mereu de dorința de a poseda Monferrato. Ne amintim că încă din primii ani ai domniei sale, Vincenzo pusese să se construiască, împotriva rivalului său savoiard, marea fortăreață din Casale, concepută de Germanico Savorgnan, fortăreață pentru care suma pusă la dispoziție, 50.000 de

scuzi, fusese depășită, ajungîndu-se pînă la un milion și jumătate : o cheltuială enormă, care chiar dacă nu-l impresiona prea mult pe Vincenzo, stîrnise o severă dezaprobare din partea oamenilor înțelepți de la curte, în frunte cu Leonora ; ea însăși nu se putuse stăpîni să nu-l condamne cu cuvinte grele pe arhitect pentru marea diferență între suma prevăzută și cheltuiala reală.

Fortăreața din Casale nefiindu-i suficientă, Vincenzo avea la Torino spioni foarte isteți care, în scrisori semnate sub diverse nume, îl informau de fiece mișcare a ducelui ; astfel că prin ajutorul guvernatorului spaniol, gata oricînd să îngrădească furia posesivă a lui Carlo Emanuele, a putut să păstreze neatinse granițele ducatului Monferrato. Însă cu toții presimțeau că nu avea să fie totdeauna la fel ; de la Roma, ponteficele Paul al V-lea Borghese, care îi urmase papei Clement al VIII-lea, insista ca cele două case rivale să încheie un acord ce-ar fi fost pecetluit prin căsătoria fetei mai mari a lui Carlo Emanuele, născută în 1589, cu fiul mai mare al lui Vincenzo, Francesco, născut în 1586. Vincenzo, pătruns de ideea acordului, avea să renunțe la zestre și să cedeze din pămînturile piemonteze din Monferrato : alte pămînturi urmau să fie schimbate în mod favorabil pentru ambele state. Dar la prima ofertă venită din Mantova, Carlo Emanuele răspunse cu o atitudine prea hrăpăreață, cerînd chiar jumătate din Monferrato, încît pentru moment tratativele se împotmoliră.

Era cineva însă la Mantova care avea motive să creadă că i se oferă o ocazie și vroia să-și încerce norocul. Anume, Înalta Doamnă de Ferrara, Margherita Gonzaga. Cei trei ani de viață independentă, obținută cu condiția unei recluziuni claustrale, începuseră s-o apese pe văduva încă tînără, care se vedea curînd, cu o tainică amărăciune, apropiindu-se de grăsimea flască a femeilor neglijate de dragoste. Ca să uite, se autoanaliza, își descoperea o calitate neașteptată, inteligența, care, înlăturate momentele de întunecare sentimentală, era scînteietoare. Începu atunci să-și împartă timpul între cele două pasiuni : politica și religia ; astfel ieșea din ce în ce mai mult la iveală un simț rafinat, atît de dăunător rivalilor ei și pe care ambasadorii se arătau unanimi în a i-l recunoaște. Nu datorită unei acțiuni directe, dar cu siguranță grație sugestiei cuiva

care-i ținea partea, la plecarea lui Vincenzo în Croația, fusese numită regentă a ducatului Monferrato ; cînd sosi aici, în iunie 1601, aduse cu sine un plan precis, pus la cale în acord cu consilierii ducali.

După ce ajunse la Casale, a căutat să cunoască orașul, a vorbit de rău doamnele, s-a plîns de căldură și de oboseală — a făcut oarecum pe martira ; dar între timp a primit un mesager din Torino, a stat adeseori de vorbă cu el, și în sfîrșit, în 1601 a trimis pe un călugăr benedictin, un confident de-al ei, un anume Padre Valeriano, la Carlo Emanuele, cu următoarea propunere : Margherita de Savoia să se mărite cu Francesco Gonzaga, iar ea, Margherita Gonzaga, cu Carlo Emanuele, căruia avea să-i aducă în chip de zestre 500 000 scuzi de aur. Părintele Valeriano, ajungînd la Torino, reuși să vorbească în secret cu ducele (care-și făcuse o impresie defavorabilă despre el), și așteptă răspunsul. Între timp, ambasadorul spaniol, care ghicise despre ce fel de mesaj era vorba, nu mai înceta cu pretextele pentru a schimba cursul tratativelor. Nu se căzuse de acord că prima fiică a casei Savoia merita cinstea unei căsătorii imperiale ? Iar el, ducele, cu nouă copii în casă, cum de se putea gîndi la o nuntă nepotrivită pentru un tată dintr-o familie atît de importantă ? Carlo Emanuele primea sfaturile, pe care le provocase pesemne, ascultîndu-le, unul cîte unul, cu atenția mărită a omului politic care caută să descopere în fiecare replică a dialogului scopul urmărit de celălalt și propriul său avantaj. Nu credea că o căsătorie ar fi fost nepotrivită pentru el (dragostea îi plăcea atît de mult, încît în curînd numărul copiilor săi naturali ajunse la unsprezece ; mai tîrziu, se căsători în secret cu Margherita de Roussillon), dar i se părea mai avantajos să fie liber în mișcări și nu legat de o femeie ca această Gonzaga, care se dovedea de o inteligență mult prea acaparatoare. Părintele Valeriano se întoarse la Casale cu un refuz. Înalta Doamnă se simți condamnată la văduvie. Se îmbolnăvi din cauza deziluziei, și din clipa aceea înțelese că îi era permis să domnească peste un singur domeniu : Mantova, și într-un singur fel : indirect și secret. Cu aceste două cuvinte, indirect și secret, cu greu se împăca. Dar în anul următor, întorcîndu-se la conducerea ducatului Monferrato, găsi un partid organizat gata să se opună

imperativelor ei şi presimţi că în aer plutesc posibile înfrîngeri ce i-ar fi distrus prestigiul. Aşa încît se închise în carapacea feminină a disimulării. De atunci, după un scurt noviciat meditativ, Margherita Gonzaga îşi va cultiva credinţa religioasă cu o furie înverşunată ; părăsind prima mînăstire, îl puse pe Viani să construiască biserica şi mînăstirea San'Orsola din borgo Pradella şi îşi întemeie aici o puternică insulă independentă, pictată şi aurită, păzită de înaltul zid mînăstiresc ; dar un du-te vino de fraţi, preoţi şi laici va lega această cetăţuie de locuinţa ducală, transformînd-o într-un observator ; iar ea va urmări zi de zi evenimentele familiale, intervenind cu un gest hotărîtor ori de cîte ori casa Gonzaga va trece printr-o criză.

Reluîndu-se oficial tratativele pentru căsătoria lui Francesco cu Margherita de Savoia, părea că ele ajunseseră într-o fază finală, în 1604 ; iar în septembrie, la graniţa dintre statul savoiard şi Monferrato s-au întîlnit Carlo Emanuele şi Vincenzo, care adusese cu el pe Francesco în vîrstă de 18 ani. Discuţia a avut loc într-un pavilion de vînătoare şi părea definitivă. Se enunţaseră promisiuni de pace şi alianţă, se stabilise schimbul de teritorii din Monferrato cu altele din Asti : dar Carlo Emanuele, deşi îl copleşise cu afectuoase mîngîieri pe tînărul moştenitor al familiei Gonzaga şi-i admirase ţinuta chipeşă pe cal, n-a vrut să precizeze pe care dintre fiicele lui, Margherita sau Isabella, avea să i-o dea. Pe a doua, dacă împăratul Austriei ar dori-o pe prima, şi pe Margherita dacă împăratul ar fi renunţat la ea ; aşa declarase el, lăsînd deoparte pentru moment orice altă afabilitate. Ba chiar nici nu-i păsa dacă cei din familia Gonzaga s-ar fi simţit jigniţi de această promisiune condiţionată.

Pe Carlo Emanuele toţi istoricii l-au descris ca pe un tată afectuos şi noi vom accepta această apreciere pe baza scrisorilor, delicate şi pline de viaţă, pe care le trimitea copiilor săi, subordonînd-o unei pasiuni care la ducele de Savoia trecea înaintea oricărei alte porniri : pasiunea politică. Copiii şi-i manevra după propriile lui planuri în veşnică mişcare, schimbîndu-şi intenţiile în legătură cu ei după intuiţiile sale schimbătoare. După ce fuseseră trimişi în Spania cei trei fii mai mari, primul băiat, Filippo

Emanuele, muri foarte tînăr la Madrid, iar în legătură cu ceilalți doi, Vittorio Amedeo și Emanuele Filiberto, ducele a fost nevoit să ajungă la concluzia că nu se făcea prea mare caz de ei la curtea lui Filip al III-lea al Spaniei, așa încît dădu dispoziții să se întoarcă. Marea deziluzie suferită în Spania era dureroasă pentru un om ca el, care visase cîndva că acea coroană avea să fie a fiului său și, altă dată, a fiicei sale mai mari. A visa coroana pentru Margherita era o preocupare potrivită cu spiritul de mare făuritor de iluzii al tatălui ei ; mai întîi, aproape că se încheiase căsătoria ei cu prințul de Condé, moștenitorul prezumptiv al tronului Franței, repede desfăcută, de îndată ce Henric al IV-lea se căsători cu Maria de Medici ; se duseseră apoi tratative pentru căsătoria cu Filip al III-lea al Spaniei, care alese în schimb o principesă austriacă : acum, în fața ochilor lui Carlo Emanuelé se perindau fantome împodobite cu pietre scumpe, coroana arhiducală — în curînd regală — a lui Mathias de Habsburg și coroana imperială a lui Rudolf al II-lea. Și totuși, nici inimosul savoiard, în timp ce analiza posibilitățile cu ochiul său atent, nu-și putea împiedica fiii și fiicele să-i semene și, prin urmare, să-i scape de sub supraveghere.

Plictiseala devenise o trăsătură firească a curții din Torino de cînd venise aici, în calitate de soție a lui Carlo Emanuele, fiica regelui Spaniei Filip al II-lea, Ecaterina, aducînd cu ea obiceiurile pretențioase și rigide ale Curții spaniole, și exagerîndu-le din mîndrie față de originea ei. Convinsă că o cît de mică dovadă de sensibilitate ar fi o jignire adusă de un principe propriei sale imagini, și dornică de a ascunde sub un foarte sever orgoliu pornirile inimii, calde și vii, Caterina constrînsese întreaga curte de Savoia la un exercițiu de reprimare și automăcinare — nu atît pe Carlo Emanuele, deși cei din jur de la curte îl vedeau transformat față de cel ce fusese înainte de căsătorie — cît pe fii și, bineînțeles, pe fiice. Pentru a-și oprima propria-i vioiciune, transmisă prin sînge fetelor ei, Caterina chemase din Spania pe o nobilă de curte, donna Mariana de Tassis, mumificată în cultul etichetei și al bigotismului ; aceasta, un spirit îngust de autoflagelantă, făcea parte din femeile din generația lui Filip al II-lea, care,

aflate în primele rînduri la arderile pe rug, se rugau pentru osîndiți, îndemnîndu-i să-i mulțumească Domnului care le dăruise înălțătoarea ispășire. Constrîngîndu-se la o luptă inumană cu ea însăși, se înțelegea de ce Caterinei nu-i mai rămăsese nici inima vie. Deoarece soțul îi fusese destinat prin legea divină și impus de tatăl ei, cu sarcina de a-l ține ancorat de Spania, își îngăduise să-l iubească și îl iubise într-atît, încît să-și dea și sufletul pentru el. Îi dăruise zece copii, îl urmase, îl sprijinise, îl ascultase, vlăguită oră de oră în lupta dintre dragostea care-i stîrnea o intensă și entuziastă vitalitate și voința de a se domina ; pînă în cele din urmă, istovită de o maternitate nefericită, în timp ce Carlo Emanuele lupta la Chambery, fără a trimite vești, crezîndu-l mort, Caterina se lăsase pradă intensei sale dureri ; această primă libertate din viața ei o doborîse și o ucisese la doar 32 ani, în noiembrie 1597.

În amintirea Caterinei, pe care o iubise atît, Carlo Emanuele accepta în castel orgoliul poruncitor al donnei Mariana de Tassis ; fără să se mai gîndească la faptul că faima de „temniceră" a guvernantei îl scutea de orice grijă față de tinerețea fiicelor sale. Exprimîndu-se mereu prin cuvinte de constrîngere, donna Marianna dispusese ca cele patru infante atît cele mai mari, Margherita și Isabella, cît și cele mai mici, Maria și Caterina, țepene în costumele lor încărcate de bijuterii, să fie condamnate la o viață lipsită de aer, să iasă din castel doar o dată pe lună, iar la biserică să arate poporului numai căpșoarele lor plecate în rugăciune, din înaltul unei estrade, pierdute în umbra aurie și deasă a capelei regale. Îngăduite, încurajate erau doar rugăciunea și căința, iar infantele se chinuiau astfel, deprinzîndu-se chiar cu periculoasa voluptate care este cinismul autoflagelării ; și nu erau oprite, dimpotrivă le erau impuse, printr-un control neînduplecat, plăcerile necesare unei educații princiare, ca de exemplu : dansul studiat cu compasul, pentru ca fetele să vadă pînă și în vîrtejul dansului vioi, *nizzarda,* dansul preferat al curții torineze, o lecție de matematică și de ținută.

Deoarece fastul spaniol cerea ca la curtea infantelor să fie prezenți curteni și nobili, multă nobilime piemonteză, cu pielea deschisă la culoare și ochii la fel, forfotea în saloanele castelului, printre ornamentele aurii ale mobilelor,

experți în reverențe, sub privirea pesimistă a guvernantei spaniole. Trebuie menționat că, deși raportul făcut de ea ducelui nu era totdeauna binevoitor, Carlo Emanuele nu-i dădea mare atenție ; ba chiar, uneori, se simțea prea multă severitate în cuvintele ei și își îngăduia un moment de reflexie asupra felului de viață al fetițelor, supuse acestui despotism : și atunci se ducea pe neașteptate în camerele infantelor, le alegea travestiuri cu bijuterii și pene, el însuși se deghiza cu multă fantezie și ieșea cu micile domnișoare, luîndu-le pe cele mai mari cu el, iar cele mai mici lăsîndu-le cu ducele Nemours, toți în trăsuri ușoare și aurite, căptușite cu brocart roșu, în trapul căluților vioi, printre pocnituri de bici și saluturile supușilor care-i îndrăgeau văzîndu-i.

Ce însemna întoarcerea din asemenea scurte escapade — ca și de la marele și foarte elegantele baluri de curte — și ce urme lăsa amintirea lor în mintea fetițelor — iată probleme inexistente pentru tatăl lor. Dacă infanta Isabella, cea de a doua fiică, găsea destulă forță pentru a se reculege într-o mîndrie senină, aproape astrală, primei fiice, Margherita, mîndria nu-i ajungea pentru a se mulțumi cu așteptarea. Pasivitatea, această supremă armă de apărare a femeilor, îi repugna ; și o astfel de repugnanță era evidenta dovadă a unei vieți destinate înfrîngerilor.

Oricît ar cînta-o poeții ca pe o ninfă și o zeiță (insistînd totuși asupra cuvîntului „maestade"), Margherita nu era frumoasă : nu prea înaltă, nu prea albă, nu prea dăruită cu rotunjimi feminine, avea însă o delicatețe a încheieturilor, o vitalitate intensă atît de grațioasă la cei 16 ani ai săi, care o fac să-i semene tatălui ei. Semăna cu Carlo Emanuele și la caracter, mereu vioaie, foarte orgolioasă, curajoasă, calități care, ținute sub control vor deveni în viitoarea femeie agitație, aroganță, încăpățînare. Nu, chiar cu prețul liniștii sale, Margherita nu se va putea abține să nu persevereze în mania ei de a impune și altora un tenace și propriu fel de a vedea lucrurile ; este explicabil de ce, în toamna lui 1605, de îndată ce află cîte ceva de tratativele cu Mantova, alege dintre oamenii de la curte pe un gentilom, prieten al familiei Gonzaga, pe contele Alessandro da Ro, pe care și-l apropie pe nesimțite ;

începe să-l descoasă asupra celor ce la curte, de la palat, asupra familiei, a probabilului ei logodnic. Imediat, gentilomul îi devine complice.

Adio plictiseală ; mintea Margheritei este încărcată de grija nerăbdătoare ; a cunoaşte prin descrierile lui Alessandro da Ro pe bărbatul care putea să-i fie soţ, şi a compara firea lui cu a ei, a o accepta în forul ei interior, încă nu ar fi fost mare lucru ; dar a-l conduce pe acest logodnic, din poziţia ei de dependenţă, pînă la căsătorie şi a se lăsa condusă de tatăl ei acolo ; a o lua înaintea surorii sale, Isabella, care părea mai de grabă desemnată de Carlo Emanuele pentru această căsătorie, a ţese intrigi fără ca donna Mariana să ştie, salvîndu-şi prestigiul, demnitatea şi propria-i conştiinţă în mod pedant — religios, iată ce o preocupa. Margherita găseşte felul în care să împlinească toate acestea. Urcau şi coborau Padul, între Torino şi cîmpia mantovană, bilețele, mesaje, cadouri secrete de eşarfe şi broderii ; pluteau uşoare suspine, se vărsau şiroaie de lacrimi ; infanta conducea acţiunea de cîtva timp, şi contele da Ro se considera triumfător ; i se părea, spunea el, că reuşise să cucerească seniorului său o soţie.

Este adevărat că odată cu speranţa Mantovei, la Torino venise un val de nouă căldură ; iarna dintre 1605—1606 vede o mare strălucire a trupelor de comedianţi ai ducelui de Mantova, trimişi special de Vincenzo pentru a o înveseli şi a o fermeca pe viitoarea sa noră. Hotărîrea de a trimite de la Mantova această trupă a lui Frittellino şi Arlechino, celebrii Pier Maria Cecchini şi Tristano Martinelli, vestită şi jinduită de întreaga Italie şi cerută cu insistenţă de Franţa, este o mare concesie. Actriţele comice Flaminia, Flavia şi Rizolina, femeiuşti pline de farmec, stîrneau bîrfeli, suspine şi zvonuri picante ; don Amedeo, fratele natural al lui Carlo Emanuele, o proteja pe Flavia, iar contele Camillo Martinengo pe Flaminia. Trăsuri cu însemne nobiliare se luau la întrecere de la spectacol şi le plimbau pe capricioasele actriţe ; din înaltul său scaun de la curte, Margherita, furată de vîrtejul amorurilor ţesute, şi fără a participa direct, asista la spectacol, simţindu-se lansată pe o traiectorie de idei noi şi vii. Cuvintele de dragoste ale lui Lelio şi Flaminia n-o prea emoţionau auzindu-le, cît o îmbătau la rece, în timp ce şi le atribuia în

taină de parcă ar fi fost inventate pentru ea ; și descoperirea teatrului ca și orice altă descoperire a ei, i se părea că distilează un anume sens, nu fiindcă ea o vedea ca pe un episod din istoria afirmării sale avide, scopul vieții ei.

Mica intrigă durează aproape trei ani ; cine vrea, poate găsi în ea toate elementele unei mici povestiri romantice : cei doi protagoniști îmbracă în culori duioase, printr-o înțelegere inconștientă, convenienţele cuvenite, care-i conduc pe unul spre celălalt ; atît pe Francesco, strîns legat de interesele familiei Gonzaga de a se înrudi cu casa Savoia, încît fără a o cunoaște pe nici una din fiicele lui Carlo Emanuele, ba chiar știind că a doua era mult mai frumoasă decît prima, se opri asupra primei, întrucît reprezenta drepturile primei născute ; cît și Margherita, care a intuit că membrii familiei Gonzaga și logodnicul ei constituie un teren bun de cucerit pentru dominația ei viitoare. Și se înțelege că, ținînd seama de aceste precizări, frămîntarea lor, ardorile lor, chemările lor, nu exprimă grația anarhică a dragostei, ci avansează într-un ritm sever, aproape descumpănitor, aidoma unei conspirații conjugale.

Cînd, în 1606, se părea că împăratul Rudolf al II-lea al Germaniei, își concentrase dorințele lunatice tocmai asupra fiicei mai mari a ducelui de Savoia, dacă la Torino Margherita plîngea, iar la Mantova Francesco declara că n-o va lua niciodată de soție pe infanta Isabella, era vorba doar de încăpățînări stîrnite de voință și nu de durere ; și între timp, donna Mariana descoperi manevrele Margheritei, îl denunță ducelui pe prietenul familiei Gonzaga, porni o campanie de dojeni, o condamnă pe infanta Margherita ca pe cineva care s-ar fi înjosit, arătînd o înclinație față de un bărbat (să nu rostim cuvîntul dragoste, că donna Mariana s-ar supăra rău), mai înainte de a fi autorizată, ba chiar obligată de tatăl ei. Și ar fi fost momentul pentru Carlo Emanuele de a intra la bănuieli, chiar dacă este clar că voința fiicei nu va fi niciodată un obstacol în fața planurilor sale, dacă nu ar fi descoperit că propunerile lui Rudolf al II-lea păreau a fi o înșelătorie, pusă la cale între verii de Habsburg, de Austria și de Spania, pentru a zădărnici căsătoria plănuită, împăratul neavînd deloc intenția de a se înrudi cu casa de Savoia. Să nu se spună vreodată că spaniolii au reușit să-și rîdă de noi, Carlo

Emanuele ! Dimpotrivă le vom face acest dar, măritîndu-le pe aceste două infante, în acelaşi timp, cu doi prinţi italieni. Pe Margherita cu Gonzaga şi pe Isabella cu tînărul principe de Modena, Don Alfonso d'Este. Şi-a fost o fastuoasă sărbătoare !

Anul 1606 care avea să dovedească faptul că sămînţa luptelor religioase nu putea da rod în Italia, pierzîndu-şi fecunditatea din cauza unei legi înţelepte, proprii acestor locuri, unde oamenii ştiu de la naştere că omorul între oameni este un păcat capital, anul faimosului conflict între papă şi Veneţia, anul celor doi Paul : Paul al V-lea, şi Paolo Sarpi — a fost pentru Vincenzo Gonzaga un an funest, care l-a dus la o adevărată întunecare morală. Nu numai că a încercat trădarea, dar nici măcar nu a fost în stare s-o ducă pînă la capăt.

Să admitem că, pentru Vincenzo, 1606 începuse prost. Îl tulbura aventura din anii 1604—1605, cînd, pornind de la o chestiune de jurisdicţie între el şi cardinalul de Ferrara în legătură cu Polesine dei Papini, îl ameninţase cu război pe ponteficele însuşi. Din Milano, în numele Spaniei, contele de Fuentes, tunase atunci împotriva celui ce tulbura pacea ; şi numai datorită intervenţiei Veneţiei, care presimţea pe viitor conflicte şi mai grave pe temeiuri asemănătoare, ajunseseră la o înţelegere. Dar cuvîntul război, rostit cu viteza spadei dar iute repus în teacă, ideea de a-l declara pe neaşteptate adversar pe însuşi papa, sincer venerat pînă în ajun, arăta că la Vincenzo simţul raţionalităţii se clătinase rău. Aşadar în zadar Chieppio se folosea de toată inteligenţa şi abilitatea sa pentru a transforma greşelile ducelui în tot atîtea avantaje pentru Mantova. Chiar în anul 1605, imediat după medierea Veneţiei în problema Polesinei, şi după ce ea se arătase atît de prietenoasă faţă de Gonzaga, părea că sosise momentul potrivit pentru ca Vincenzo să ceară postul de căpitan general al trupelor Republicii, pe care atîţia bărbaţi din familia Gonzaga îl deţinuseră în secolele trecute. De ziua Înălţării, Vincenzo, cu fiul său mai mic, Francesco, au plecat împreună cu Chieppio la Veneţia ; aici au avut loc serbări, s-au schimbat complimente, s-au ţinut cuvîntări înflorite şi măgulitoare ; dar oameni ca veneţienii, mult prea bine

documentați asupra priceperii militare a ducelui de Mantova, nu i-ar fi încredințat niciodată acestuia comanda trupelor lor pe uscat : și chiar dacă se arătau că ar fi de acord cu tratativele în acest sens, cerînd să fie aduse de la cancelaria mantovană pergamentele și vechile pacte dintre familia Gonzaga și Veneția, le-a fost de-ajuns să scuture bine de praf regula care cerea ca orice căpitan al Veneției să fie eliberat de obligații față de alte puteri — ceea ce presupunea ca Vincenzo să trimită înapoi în Spania ordinul Lînei de aur — pentru ca să-i piară pofta lui Gonzaga de a se așeza în fruntea trupelor venețiene.

În același an, în primele zile ale lunii august, Vincenzo, renunțînd definitiv la ideea de a se vedea general al Republicii, după un pelerinaj sentimental prin locurile sfinte ale Italiei, Loreto, Assisi, Camaldoli, Vallombrosa, sosi pe neașteptate la Roma și la Vatican, unde rămase trei zile, foarte bine primit de Paul al V-lea. Ce-or fi vorbit, ce-or fi stabilit, ce-or fi plănuit ? Iată întrebările pe care și le puneau ambasadorii, neputîndu-se hotărî să accepte declarația făcută din Mantova de Chieppio : „Nu există nici un mister în ceea ce discută între ei". „Pe cine vrea el să convingă ?" murmurau ceilalți și treceau la noi presupuneri : ducele ar fi putut cere ordinul de cardinal pentru cel de-al doilea fiu al său, Ferdinando, sau plănui căsătoria primului său fiu cu Margherita de Savoia, cerînd sprijinul papei pentru realizarea ei ; cineva afirma că aflase că s-ar fi discutat despre războiul împotriva turcilor și mai ales despre probabilitatea unei noi campanii în Ungaria, care părea iminentă. Într-adevăr, întors la Mantova, Vincenzo aduse de mai multe ori vorba despre cruciadă, cerînd reprezentantului său la Roma ca, imediat ce papa va concretiza proiectul, să-i sugereze ideea numirii sale drept căpitan general al noii expediții. Și să-i amintească faptul că marchizul Ludovico fusese numit în această funcție de Pius al II-lea Piccolomini, cu o sută cincizeci de ani în urmă.

Ideea numirii sale a căzut, înainte de-a ajunge în faza de formulare ; și cînd în noiembrie 1605 a sosit la Mantova obișnuitul scurt îndemn pontifical de a-l ajuta pe Rudolf al II-lea, amenințat de un nou val turcesc, Vincenzo răspunse melancolic că era prea sărac pentru a putea oferi

mai mult decît propria-i persoană : bani nu mai putea lua din vistieria greu încercată și subțiată, și nici oameni care să lupte.

După ce a dat greș ambiția lui Vincenzo de a fi general al trupelor venețiene, după cum a dat greș și aceea de a fi general al trupelor papale, el își întoarse atenția și mai mult spre dragoste și artă, teatru, muzică și alchimie, amestecîndu-și pasiunile cu o teribilă furie, exagerînd în toate domeniile. Era neliniștit : simțea că i se șubrezise sănătatea, la fel și sufletul, și, mai ales, i se duceau speranțele ; călătoriile ajunseseră pentru el un mijloc de a fugi mereu de el însuși ; pînă și familia, acest nucleu de stele fixe la strălucirea cărora găsește lumină orice om care se clatină, începea să fie minată de nepotrivirea caracterelor divergente și de fărîmițarea ei prin căsătorii.

Prima care părăsise casa părintească a fost Margherita, copila născută în 1591, căsătorită la vîrsta de 15 ani cu ducele de Lorena sub patronajul Mariei de Medici, care-și iubea mult nepoata ce-i semăna întru totul. Această Margherita Gonzaga (și cel care iubește jocul numerelor va constata că este a șaptea principesă cu numele de Margherita pe care o întîlnim în povestirea noastră, toate aflîndu-și originea la Margherita de Austria, mătușă și tutoare a lui Carol Quintul), o copilă cu piele alb-roză pe care Rubens a pictat-o într-un moment plin de viață al adolescenței ei, sintetiza multe din caracteristicele austriece ale celor două bunici din partea mamei și a tatălui ; de exemplu, părul blond-roșcat ; dar nu avea nimic din expresia Habsburgilor, dimpotrivă, era veselă, în stilul familiei Gonzaga. Și Vincenzo ar fi iubit-o chiar prea mult, dacă Leonora nu ar fi avut grijă să îndrepte dragostea tatălui mai ales față de băieți. Acoperită de perle și bijuterii grele, la care aveau să se adauge prețioasele diademe ale casei de Lorena, Margherita a fost condusă de mama ei pînă la soț, lăsîndu-și tatăl lîngă Augsburg cu șiroaie de lacrimi pe obraji și duioase vorbe de rămas bun.

Leonora și-a continuat drumul cu fiica ei, a intrat în Franța, a ajuns la Nancy, unde a avut loc o nuntă ca în povești. Cele două femei din familia Gonzaga, inteligente și discrete, au risipit neîncrederea locuitorilor din Lorena. Călătoria ducesei de Mantova continuă cu mare fast în

Franța pînă la Paris, unde sora ei, regina Maria de Medici, o sărbători cu mare răsunet, alegînd-o să țină ea în brațe la botez pe delfin, viitorul Ludovic al XIII-lea, la Fontainbleau. Călătoria Leonorei semăna cu o adevărată vacanță și ea profita din plin, dispusă mereu să observe obiceiuri și tipuri caracteristice, împăcînd ascuțimea de spirit a unei înalte doamne florentine cu bonomia casnică ce-i însoțea părerile ca o plăcută adiere înmiresmată. Dar și ea a avut în compania lui Henric al IV-lea o revelație atît de entuziasmantă, încît nu se putu stăpîni să nu-i scrie și soțului ei că acum înțelegea de ce pînă și pietrele îl adorau pe rege ; cît despre Henric al IV-lea, datorită firii sale generoase, își sărbătorea cumnata și, împreună cu ea, pe frumoasele sosite din Mantova, mai ales pe doamna de Rossi — „cele mai frumoase mîini din lume", și pe doamna Gondi ; nici barba căruntă, nici cei 53 de ani, nici melancolia care-i întuneca din cînd în cînd fruntea de om foarte inteligent nu-i stăvileau entuziasmul firii lui înclinate spre amor.

Leonora aflîndu-se în Franța și Vincenzo într-una din neconcludentele sale călătorii de destindere la Innsbruck și München, regența Mantovei a fost acaparată de Înalta Doamnă de Ferrara, apărută ca prin farmec din mănăstirea San'Orsola în palatul ducal, și prinzînd rădăcini la masa Consiliului, alături de Chieppio : se înțelegeau bine, deși se supravegheau reciproc, la fel de abili în problemele politice. Am putea spune că soarta o ajutase pe această femeie în pasiunea ei de a domni, cînd i se încredințase regența într-un moment dificil, căci tocmai cînd era ea la putere intervenise anatema pontificală asupra Veneției și Republica fusese excomunicată, începînd acea luptă îndîrjită între cele două puteri, cea civilă și cea militară, adică istoria acelei interdicții lansate de Paul al V-lea.

Nu-i aici locul să rezumăm o problemă atît de pasionantă și complexă. Vom aminti de ea atît cît e necesar povestirii noastre. Dealtfel, toți știu că cei doi preoți de nedemnă ținută, canonicul Saraceni din Vincenza, denunțat de o doamnă că el îi mînjise ușa casei în semn de insultă, și abatele Brandolino, citat spre a se prezenta în fața Tribunalului din Treviso, bănuit de omor, au fost cauzele întîmplătoare ale unui conflict cu referiri și rădăcini se-

culare. Veneţia arăta (şi aici nu numai că se simplifică situaţia, dar se reduce chiar la un singur aspect) că binele statului trebuie pus înainte de orice, chiar şi înaintea religiei, şi că delictele comise, orice ar fi delincventul, laic sau mirean, trebuie judecate de tribunalul civil. Paul al V-lea susţinea că jurisdicţia asupra clerului era de competenţa forului din Roma. S-a întîmplat ca Leonardo Donă, dogele Veneţiei (care îşi declarase părerea spunînd că mai întîi a fost cetăţean al Veneţiei şi mai pe urmă a fost botezat creştineşte) să găsească în mănăstirea călugărilor pe un om ca Paolo Sarpi ; şi se înţelege că nu numai orbit, dar chiar întărit de o asemenea forţă spirituală, a-l numi pe Sarpi ca teolog al statului i se păruse dogelui ca şi celor Zece din Consiliu un cîştig pentru Republică.

Într-adevăr, după îndemnul lui Sarpi, Veneţia susţinea că ar deţine dreptul divin de a hotărî în deplină libertate soarta supuşilor săi, fie şi împotriva voinţei papei, astfel că după nesfîrşite epistole, încercări de conciliere, nenumărate incidente asupra unor chestiuni extrem de încîlcite, în cele din urmă situaţia se limpezi în felul următor : De la Roma, la sfîrşitul lui aprilie, 1606, a fost lansată hotărît, de către Paul al V-lea, bula de excomunicare a teritoriului veneţian. Erau interzise liturghiile, oficierea sfintelor Taine, slujbele obişnuite, orice serviciu divin ; toţi supuşii veneţieni erau condamnaţi să se sufoce într-o existenţă lipsită de atmosfera religiei, părăsită de Dumnezeu, între închisele-i hotare.

Ceea ce a urmat — apărarea viguroasă a Republicii, care a impus clerului să-şi continue îndatoririle sub ameninţarea pedepsei cu moartea, ezitarea şi apoi supunerea episcopilor şi a preoţilor, rezistenţa opusă de iezuiţi la semnalul dat de Generalul acestui ordin, Claudio Acquaviva, expulzarea lor din teritoriul veneţian şi exodul au fost imediat urmaţi de călugării capucini şi teatini, toate acestea constituie o parte din evenimentele care interesau şi tulburau nu numai Italia ci întreaga Europă.

Răsuna glasul lui Paolo Sarpi, cu acea intensitate a cuvîntului care-i sublinia puterea gîndirii ; şi, ascultîndu-l, protestanţii credeau că văd în el un Luther al Italiei, trimiteau apeluri, scrisori, ofereau sprijin şi soldaţi. În

Franța, Henric al IV-lea, îndatorat Veneției, prima dintre toate națiunile care-l recunoscuse ca rege, nu putea să-i ia totuși apărarea fără ca Vaticanul să nu îi bănuiască drept falsă recenta convertire, și căuta cu formule sobre, trădate în parte de ambasadorul său, să joace rolul de împăciuitor. Spania făcea același lucru, trimitea ambasadori împodobiți cu tot felul de pene, dar pe ascuns profita, urzind războaie în Italia, mai ales împotriva Veneției, atît de urîtă de Spania. Dintre italieni,dacă marele duce Ferdinando de Medici era sincer în medierile sale de pace, Carlo Emanuele de Savoia ridica pe contul său, împreună cu Toscana și Mantova, o ligă împotriva Spaniei, dar în același timp tatona pe lîngă Spania pentru a obține eventual Monferrato, sau pe lîngă Franța, în vederea obținerii Milanului. Era o dezordine și o confuzie generală. Se înțelege că o agitație atît de mare, care ar fi tăiat răsuflarea oricui, acționa ca un excitant asupra lui Vincenzo Gonzaga, cu atît mai mult cu cît, aflîndu-se la granița cu Veneția, Mantova resimțea direct efectul oricărui eveniment prin care trecea Republica.

Într-adevăr, imediat ce s-a semnat la Veneția decretul de expulzare al iezuiților, pe malul rîului Mincio s-au refugiat în stoluri sutanele negre ale Ordinului *Compania lui Isus,* urmate de tunicile lungi ale fraților capucini și teatini : furnicarul de preoți și călugări care mișunau în orașul și așa ticsit de călugări, pesimismul apocaliptic al acestor exilați nu prea discreți — care invocau și profețeau un război de pedepsire și de exterminare împotriva Veneției și jucau rolul unor martiri persecutați, se jeluiau și țeseau intrigi, gata să se travestească pînă și în femei pentru a trece la Verona, unde discutau cu cei credincioși lor — tulburau spiritele, atîțînd reacții și atitudini tenebroase. Și Vincenzo, care, după cum îi dicta sufletul, îi îndrăgea pe clerici și îi scria din München lui Chieppio ordonîndu-i să-i adăpostească pe călugării capucini la Te, palatul favoritelor și al alchimiștilor, și să facă bogate ofrande iezuiților, primindu-i bine pe toți, se pomeni iute în mare încurcătură.

Înaltei Doamne de Ferrara nu-i venea să creadă că are ocazia de a manevra evenimente atît de importante și de

a coresponda atît de des cu călugări, preoți, episcopi și cardinali, punînd mult zel în primirea fugarilor și adăpostirea lor, în numele Domnului. Ce jubilare ! Marea procesiune de ziua Sfîntului-Sacrament, legănîndu-se în ritmul lungului convoi de optzeci și patru de perechi de capucini, liturghiile zilnice în toate bisericile și la toate altarele, predicile zilnice, conversațiile cucernice la orice oră ! Este inutil să mai arătăm că dacă Doamna trăia cu intensitate saturnalele ei sacre, nu pierdea în schimb din vedere nici o clipă interesele politice ; dar nici ea nu mai putea să-l susțină pe iezuitul bolognez Statera, care, în seara de 21 mai, în biserica della Trinità — unde străluceau cele trei tablouri ale lui Peter Rubens și drapelele învolburate de vînt, pline de culoare și lumină, cu portretele ducilor și ale copiilor lor — începu să vorbească despre obligația de supunere pe care o au principii față de biserică. De aici izbucni un incident zgomotos cu Veneția, domolit cu prudență de Doamna de Ferrara, care se distra scornind un șir de sfruntate minciuni (puțin crezute, dar admirate totuși de diplomații veneției, și susținute de Chieppio, și apoi, după întoarcerea lui Vincenzo, și de acesta). Nu trecuse încă o lună cînd un alt iezuit, părintele Gagliardi, se dezlănțui din același amvon împotriva Republicii și a scrierilor lui Paolo Sarpi, dînd naștere unui incident diplomatic și mai complex. Vincenzo s-a mîniat, Chieppio a încercat remedieri, și lucrurile s-au aranjat din nou, aproape mai bine, deși îl atingeau chiar pe duce aluziile și dojenile unui călugăr care denunța în public viața îmbelșugată și voluptoasă de la curte, în timp ce la graniță se îngrămădeau toate pedepsele Domnului.

Totuși, susținut de manevra abilă a lui Chieppio — aflat cînd de partea Veneției, cînd de partea Romei — și după respingerea propunerii de intrare în ligă cu Spania, prin care și-a atras elogiul Republicii, atent la mișcările lui Carlo Emanuele I și ale celorlalte puteri mari și mici, Vincenzo reuși să se comporte cu dezinvoltură : dar era prea amețit de zgomotul armelor ca să nu pățească ceva. Și în octombrie 1606, ispitit de visele lui de mărire și exaltat de imboldurile inimii care-l îndemna să acționeze, Vincenzo dădu ascultare bravadelor cîtorva căpitănași, iu-

bitori de riscuri şi lipsiţi de scrupule — numele unuia îl cunoaştem : Cristoforo Gualtieri, spadă vîndută familiei Guagnini din Verona, asasin oficial la ordinele acestora — şi născoci un plan.

Chieppio fiind bolnav, departe de birourile din palat ; Petrozzani fiind prea bătrîn şi obosit pentru a mai avea autoritatea de a se opune de unul singur, Vincenzo profită, simţindu-se un adevărat şef al statului, şi trimise o scrisoare foarte rezervată reprezentantului său din Roma, cu următoarea propunere adresată lui Paul al V-lea : să intre pe neaşteptate pe teritoriul veneţian ocupînd prin surprindere fortăreţele din Verona, Peschiera, Legnago. Acţiunea părea uşoară, cu condiţia de a obţine aprobarea papei ; de aceeaşi părere erau persoane de mare valoare şi înşişi căpitanii fortăreţelor ; cine nu înţelege că o asemenea ieşire ar echivala cu o lovitură de pumnal în coasta statului venet ?

Nu ne vom întreba cum anume gîndea Vincenzo să justifice trădarea pe care o pregătea Veneţiei, într-un moment cînd aceasta i se arăta cel mai bun prieten şi nici cum o explica el conştiinţei sale. Desigur că şi lui, ca şi altora dintre aceşti machiavelici rătăciţi, totul i se părea justificabil prin raţiunea de stat : ne vom întreba însă cu ce argumente ar fi putut răspunde la examinarea consecinţelor pe care le-ar fi atras după sine gestul său, prima fiind revărsarea fluviului de trupe spaniole care se învolbura la Milano, sub grimasa ameninţătoare a contelui de Fuentes, marele duşman al Veneţiei. Revărsarea de care se temeau cu toţii în Italia şi în Europa avea să se dezlănţuie în curînd ; dintr-un gest de bravură, dintr-un capriciu, sau dintr-o explozie temperamentală, marele război care ar fi început aici ar fi putut antrena întreaga Italie şi ameninţa chiar vitalitatea seculară a republicii veneţiene.

Şi totuşi, Vincenzo nu reuşi să trăiască nici această imensă şi distrugătoare aventură. Papa nu s-a încrezut în propunerea făcută, n-a acceptat-o deşi a elogiat-o, răspunzînd că trebuie să reflecteze ceva mai adînc. Între timp, s-a însănătoşit Chieppio, s-a întors la palat, a citit corespondenţa, s-a înfiorat, s-a simţit, după cum afirmă el

insuşi „pe muche de cuţit". A început să facă ordine, să clarifice situaţia şi, cunoscîndu-şi ducele, să tărăgăneze lucrurile. Într-adevăr abia trecu o lună, de-ajuns ca pe teritoriul veneţian să aibă loc o schimbare de căpitani, pentru ca planul să înceapă să se încurce, în timp ce Vincenzo, desigur potolit de considerentele pe care indirect i le strecurase Chieppio, a văzut că ideea lui se destramă şi nu s-a mai îngrijit de executarea ei, ci aproape că a abandonat-o definitiv.

În acest moment însă, papa se răzgîndeşte, iritat de orgolioasa intransigenţă a Veneţiei, şi consideră că dacă i-ar da mînă liberă ducelui de Mantova, gestul ar putea constitui o lecţie pentru vanitoasa Seniorie ; acum reia el proiectul, îl readuce la lumină, insistă să fie pus în practică, făgăduind că-i va lăsa lui Vincenzo dreptul de proprietate asupra tuturor cuceririlor sale de pe teritoriul veneţian. „Nu putem da înapoi, dimpotrivă trebuie să ne arătăm credincioşi unei idei elaborate, profitînd de această decizie pentru a cere Romei conducerea tuturor trupelor pontificale, în locul unui reprezentant al familiei Farnese", îşi spuseră Vincenzo şi Chieppio ; zis şi făcut. Dar între timp, cei doi tărăgănează, găsesc pretexte de amînare, fie chiar şi printr-o neaşteptată plecare a ducelui la vînătoare, şi dau un alt ton tratativelor, prin declaraţii de acest fel : ei ar fi gata de luptă, dar înclină mai mult spre pace decît spre război.

Să vină la Mantova turbulentul Cristoforo Gualtieri, cel care trebuia să fie cel mai de seamă complice al lui Vincenzo, şi să-i predea fortăreaţa Veronei ; de sosirea lui va afla însă cel mai mare duşman al acestuia, gentilomul de curte Tommaso Canossa, multe din rudele căruia fuseseră ucise de spada căpitanului veronez. N-are nici o importanţă faptul că sosirea lui Gualtieri trebuie să rămînă secretă, ţinînd seama de furnicarul de spioni pe care Republica îi plăteşte în teritoriile vecine. Cine i-a spus lui Canossa de sosirea căpitanului la Mantova ? Cine i-a făcut cunoscut itinerariul trecerii nocturne a acestuia pe străduţele singuratice ? Era geroasă noaptea de 17 ianuarie 1607, cînd un grup sprinten de oameni în mantale şi cu măşti pe faţă, în frunte cu gentilomul din casa

Canossa, s-a postat la o răscruce ; trec orele pe străzile scîrțiind de ger ; și tîrziu, dar la timp, la un misterios semnal, Canossa își schimbă poziția, ajunge la țanc spre a se întîlni cu Gualtieri și a-i impune un duel, doborîndu-l cu o lovitură de spadă.

Odată cu căpitanul veronez a căzut orice proiect de a ataca Veneția pe la spate ; a zburat ultima ocazie a lui Vincenzo de a deveni protagonistul unei imense aventuri necugetate. În scurt timp, datorită intervenției trudnice a cardinalului de Joyeuse, ruda regelui Franței, se va ajunge la un acord de împăcare între Veneția și Roma, care avea să lase Italia într-o îndelungată și bolnăvicioasă amorțire. Negustorii de pe Rialto pierduseră prin înarmare și prin stagnarea comerțului șase milioane de scuzi de aur ; dar Veneția, deși predase ca prizonieri pe cei doi clerici — cauza conflictului — regelui Franței, pentru ca acesta să-i predea mai departe papei, învinsese. Nici una din legile sale nu fusese modificată, nici o lege nouă nu fusese modificată, nici o lege nouă nu fusese introdusă în constituția statului. La Roma pacea nu satisfăcea pe nimeni. Poate, arată cu subtilitate un observator, deoarece nu a fost obținută prin război ; la Mantova în schimb, unde războiul fusese pe cale să izbucnească dinspre granițele milaneze, nu mai conteneau *Te-Deum*-urile și slujbele de mulțumire. Ah, ce reușită, deși atît de greu de obținut ! se lăuda Chieppio și, cu un oftat de satisfacție, îi invita pe curteni să i se alăture, elogiind în același timp marea prudență a ducelui.

Printre nepermisele voluptăți mantovane, condamnate din amvon de un călugăr sever, care le socotea „mînia Domnului" în timpul carnavalului din 1607 se număra și opera *Orfeu* de Claudio Monteverdi, „povestire muzicală" pe care o compusese cremonezul după ce ascultase *Euridice* de Peri, în memorabila reprezentație din 1600, cînd a fost la Florența cu ocazia căsătoriei Mariei de Medici. În legătură cu această lucrare, definită drept capodoperă a noii melodrame, prima încercare de melodramă cu o viguroasă logică în raporturile dintre muzică și poezie, Vincenzo își dădea seama, probabil, că reprezintă o noutate revoluționară pentru muzica-teatru. Cu siguranță că i-a plăcut într-atît, încît, fără a se mulțumi numai să asiste la repeti-

ţiile infinit de lungi, a cerut ca spectacolul să fie reprezentat de trei ori în prezenţa sa.

Alessandro Striggi, gentilom şi poet, era libretistul. Noi care-l cunoaştem, fiindcă l-am urmărit în scrisorile sale şi ştim cum se pricepea să-şi orienteze viziunea asupra lucrurilor înclinînd spre sensul cel mai viu al existenţei, am fi vrut ca libretul lui Orfeu să nu fie atît de înpăstoşat prin imitaţia lui Rinuccini şi a lui Chiabrera, ci să lase să se întrevadă mai bine graţia şi puterea de comunicare a unui spirit temperat. Asta, în ce ne priveşte, dar Claudio Monteverdi a depăşit fără efort slăbiciunile poetice ale libretului ; mai mult, el a reuşit următoarea minune : trecînd dincolo de poezia formalistă a lui Striggi, el a considerat cuvintele ca nişte semne magice şi le-a scos la iveală, unul cîte unul, dîndu-le strălucire prin declamarea melodică, traducînd în muzică nu atît sensul cuvîntului, cît greutatea şi forţa sa de evocare. Cum ar fi putut să nu fie impresionaţi ascultătorii dialogului dintre Mesageră şi Orfeu cu acea de neuitat înălţare spre durere, care începe de la enunţarea : „Frumoasa ta Euridice... iubita ta soţie a murit" ! Vincenzo se afla printre cei care au plîns.

Este uşor de închipuit (şi documentele sînt numeroase în acest caz) că interpretele erau pentru Vincenzo deseori şi amante, chiar dacă nu vom pomeni, ca alţii, de un harem muzical, dacă nu de altceva măcar din respect pentru Claudia Cattaneo, iubita soţie a lui Monteverdi, cîntăreaţa de cameră a ducelui. Dar capriciile multor vestite muziciene vor fi descoperite în actele ducelui, împreună cu descrierile meritelor, rivalităţilor şi obositoarelor lor relaţii. Şi dacă pînă la 1600 favorurile lui Vincenzo se împart aproape egal între cîntăreţe de operă şi actriţe de teatru, cum trece anul, curînd după revelaţia de la Florenţa, vedem că muzicienele predomină în defavoarea comedienelor : o femeie capabilă să îmbine senzualitatea unei voci modulate cu animaţia jocului scenic, într-o minunată ţesătură de mişcări şi lumini, deghizată şi deci transfigurată alegoric, era pentru Gonzaga o vrăjitoare cu darul unor multiple filtre : şi cine era mai amator decît el să se lase vrăjit ?

La o formă nouă interpreţi noi : venise ora cînd actriţele de comedie, ca madama Europa şi madama Sabina, să

treacă la rolurile de mîna a doua. Vincenzo care invidiază teatrul familiei Medici pentru cîntăreţele sale vioaie, pune să se caute în toată Italia o foarte tînără cîntăreaţă, pe care s-o formeze pentru el ; e găsită la Roma de către un cantor al capelei papale, Paolo Facconi ; era o fetiţă de 13 ani, Caterina Martinelli, pe care tatăl o oferă, garantîndu-i virtutea cu cuvinte de o precizie ce ating obscenitatea.

Necoaptă ca frumuseţe, voce şi inimă ; să vină imediat, e dorinţa lui Vincenzo, care porunceşte să fie adusă la Mantova în ciuda unei veri foarte călduroase. Deoarece îşi arată nerăbdarea, ducele trebuie să fi fost de acord cu condiţiile meschine puse de părinţii Caterinei. Dar, chiar dacă gîndul la copilă îi tulbură şi-i însufleţeşte gîndurile, el e prea sensibil şi rafinat pentru a strica în boboc floarea unei plăceri pe care-şi propune s-o cultive în viitor ; prin urmare, mica romană va trăi aproape ca într-o mănăstire în casa lui Monteverdi, unde învaţă muzică, sub supravegherea maestrului şi sub cinstita ocrotire a soţiei lui. Cine îi va ţine cont de vacanţele din vilele şi palatele ducale ? Copleşită de binefaceri şi daruri, mica romană primeşte totul cu ingenua trufie a celor foarte tineri, care cred că lumea a fost creată pentru a-i aştepta ; şi nu ea va fi aceea care se va întreba asupra sensului dragostei părinteşti a ducelui ; dragostea senzuală, caldă dar distrată, atentă dar distantă.

Poate că dintr-un fel de compensaţie morală, dacă nu chiar numai datorită riguroasei sale metode pedagogice, Monteverdi o pusese să cînte mai întîi muzică sacră : şi abia la carnavalul din 1608, Caterina a apărut pe scenă cu aripioare multicolore prinse pe spate, cu picioruşele goale în coturni de aur, cîntînd rolul lui Amor în *Daphne* de Rinuccini, pe muzica lui Marco di Gagliano : avea 18 ani, era durdulie şi plăcută, avea o voce mică, dar cu registru înalt şi un sunet pur care se mlădia în melodie cu siguranţa vioaie a acelei care urmase cinci ani la rînd lecţiile excepţionale ale lui Monteverdi. Graţia debutului venea la timp, deoarece, la curte, mica favorită, prea tînără pentru a şti să-şi creeze un cerc şi prea necoaptă pentru a se face apreciată sau temută, nu era iubită. Cei pasionaţi de artă aşteptau cu binevoitoare curiozitate s-o vadă ca protago-

nistă în *Arianna*, pe care o pregătea Monteverdi, cînd fata se îmbolnăvi pe neașteptate de vărsat sau scarlatină și muri în martie 1608, neplînsă, abia în treacăt compătimită, după spusele lui Chieppio. Dar Vincenzo, credincios tuturor amorurilor sale, chiar celor hrănite doar în minte, poruncește pentru ea frumoase funeralii, un mormînt în biserica del Carmine, slujbă zilnică de pomenire, și cere să i se compună o elegie pe muzică de Monteverdi și un epitaf plin de gingășie.

Dacă s-ar fi mulțumit cu cîntărețele și ar fi lăsat în pace doamnele de la curte, ar fi fost mai puține chipuri întunecate în palat, susținea partidul moralist, condus de Leonora de Medici și Francesco Gonzaga, fiul cel mai mare al lui Vincenzo. Asupra lui Francesco, în momentul povestirii noastre se concentrau de 22 de ani, sub influența determinantă a mamei, speranțele oamenilor cumpătați, care obosiseră numărînd scandalurile stîrnite de duce. Tînărul prinț greșea, cunoscînd toate acestea și complăcîndu-se în situație, încît la 20 de ani poza în virtuos și se autopropunea ca model uman, în contrast cu tatăl său ; într-un cuvînt devenise un mare pedant. La acest rezultat a contribuit și mama, prin stilul educației eronat uneori, după cum se întîmplă mai totdeauna cu principiile de educație ale celui care le extrage din propria-i polemică a vieții. Leonora fusese trădată prin voința ei de a combate în copiii săi lipsa de cumpătare a tatălui : se înfiorase prea tare cînd Francesco, la 7 ani, făcuse prima sa datorie la un cămătar. Cerînd biciul, l-ar fi biciuit cu mîna ei dacă n-ar fi fost îmblînzită de lacrimile celorlalți copii, îngenuncheați la rînd, implorînd milă pentru fratele mai mare. Dar din acest moment i se păruse necesar să-și apropie mai mult fiul, să înceapă să-i dezvăluie adevărul din viața strălucitoare a tatălui, să-l facă să vadă din cîtă adîncă suferință a altora se hrănea această strălucire și măreție.

Lecția aplicîndu-se unui temperament slab, prinsese rădăcini, anulînd aproape cu totul în Francesco naturala înclinare a familiei Gonzaga spre viața voluptuoasă : și de altfel, la șaisprezece ani, drăguț, ba chiar frumos la douăzeci, Francesco era ca o floare larg deschisă, într-o înflorire excesivă ; și astfel blîndețea lui, dezvoltată pe un fond fără nerv, îi va determina în curînd, dacă nu chiar o fire

slabă, în orice caz mediocritatea. Se înțelege că la curtea mamei tînărul blond, trandafiriu, galant și virtuos era iubit, doamnele și domnișoarele glumeau cu el foarte liber, în stilul lor lombard, mai ales de cînd circula zvonul disputatei sale logodne cu Margherita de Savoia ; și poate chiar ele îi tăinuiau secretul cu complicitatea frenetică a femeilor care iubeau iubirea. Deoarece era vorba de o poveste cu scopuri matrimoniale, se puteau admite și glume dacă le îngăduia și Leonora : „E vremea lui", spunea ea zîmbind fiului cu o aluzie indirectă la adresa părului înspicat al soțului.

Și ea împărtășea opinia generală că Vincenzo își prelungea adolescența peste măsură, depășind limitele cuvenite : aproape că s-ar fi rușinat, nu fiindcă era atinsă și rănită de trădările soțului (viața lui amoroasă n-o mai interesa), ci pentru că acel caracter fățiș al aventurilor lui o jignea pe prințesă și mamă. Era dispusă chiar să se arate îngăduitoare, să țeasă la războiul răbdării vălul care să îndepărteze de el părerea celorlalți. Durerea ei era că nu-l putea opri pe un om ca ambasadorul venețian, Francesco Morosini, să scrie : „Viața lui prea liberă și rezultatul jalnic al războaielor purtate de el în orient au răpit faima ducelui de Mantova".

„Ah, să nu se atingă nimeni de faima lui de principe" ! exclama cu patimă Leonora, devotată nu numai familiei, dinastiei și guvernului, ci și soțului ei ca persoană ce putea fi apreciată după etalonul valorilor umane. Ea, împreună cu Chieppio, cu Doamna de Ferrara, cu bătrînul Petrozzani, cu maturul Annibale Iberti și cu tînărul marchiz Vincenzo Guerrieri — unul dintre spiritele luminate de la curte, frate cu Felicità Guerrieri, și ea printre favoritele ducelui — erau cu toții uniți pentru a-l apăra, fie chiar și împotriva lui însuși ; lui Chieppio, Leonora i se poate destăinui, după cum o și face, într-o scrisoare trimisă din Franța în 1606, arătîndu-și nemulțumirea față de alchimiștii care abundau în subsolurile palatului și care pînă și în fumul creuzetelor îl înșelau pe duce și dădeau altora prilejul să rîdă de el. Leonora îi îngăduie soțului orice : să se războiască, să iubească, să poruncească serbări și reprezentații, să facă proiecte, să construiască, să se extindă cum dorește ; dar totul pînă la o limită, fără

s-o constrîngă pe ea la proba de forţată toleranţă, prea chinuitoare : de exemplu s-o scutească de a mai primi de la unchiul ei, Marele Duce Ferdinando, bileţele ca acela prin care o informase că Belisario Vinta, trecînd prin Pavia, auzise într-o locandă pe un cetăţean oarecare, de condiţie umilă, lăudîndu-se că ar putea vinde şi viaţa ducelui de Mantova oricui ar vrea s-o cumpere, fiindcă ducele îşi petrecea nopţile cu una din frumoasele sale fete vitrege. Dacă ar fi reuşit să-i vorbească direct, Leonora aproape că l-ar fi implorat pe soţul ei să se tempereze ; dar ea tăcea ; poate că-l cunoştea prea bine pe Vincenzo şi înţelegea că tocmai asta îl tenta : libertatea de a se opri la orice izvor să-şi potolească setea, dezvăluindu-i-se astfel noutatea ameţitoare a unei noi pasiuni.

Dacă soţia ierta, deşi cu melancolie, copiii îl judecau, iar Francesco Gonzaga, care simţea că i-a crescut importanţa de îndată ce căsătoria lui cu Margherita de Savoia a devenit sigură, avea chiar aerul că ar vrea să-şi înlăture tatăl, în timp ce căuta să-şi atragă cît mai mult cu putinţă simpatiile curţii, etalîndu-şi marea-i afabilitate, împăunîndu-se cu viaţa-i exemplară. Dealtfel, tată şi fiu ajung la aceeaşi concluzie, deşi pe căi diferite : serbările pentru căsătoria vlăstarelor familiei Savoia şi Gonzaga trebuie să fie mai mult decît magnifice : „va fi glorificarea mea", gîndeşte Francesco ; dar el nu ştie că la tatăl său acţiona şi învingea tentaţia de a transforma, chiar şi în această clipă, în realităţi visele sale pline încă de vigoare.

De cînd a fost chemat să conducă recepţiile pentru nuntă, Federico Follino, intendentul serbărilor, deşi priceput în a transpune viaţa într-un dans, trăieşte ziua şi doarme noaptea într-un vîrtej ameţitor de mituri, luptîndu-se cu alegoriile. Distribuirea rolurilor nu e mare lucru ; s-au luat din timp măsurile necesare, actorii studiază de şase luni, inginerii fac planuri, meşteşugarii lucrează ; dar a urmări toate fazele, a le lega, a potrivi într-un ansamblu armonios imensul angrenaj, este o trudă vlăguitoare, nu departe de a te face să-ţi pierzi minţile. Claudio Monteverdi va scrie o operă în genul lui *Orfeu,* care plăcuse cu un an înainte atît de mult ducelui. Aceasta va fi *Arianna ;*

libretul îl va compune repede florentinul Ottavio Rinuccini, poetul atît de delicat al curții medicee, cel care a scris libretul și pentru opera reprezentată la Florența cu ocazia căsătoriei Mariei cu regele Franței.

Și apoi Monteverdi va scrie muzica pentru un balet : *Il ballo delle Ingrate,* tot pe un subiect de Rinuccini ; apoi tot Monteverdi va compune un prolog pentru interludiile de la *Idropica* a lui Guarini, pe un subiect de Chiabrera. Să vină trupa Fedeli să interpreteze *Idropica.* Dar cine va cînta partitura *Ariannei,* acum cînd micuța romană Caterinuccia Martinelli e moartă ? După un moment de îngrijorare, e găsită o fată la Bergamo (se pare că are o voce divină) și este trimis un mesager s-o solicite ; dar fata, stingherită din cauza unui defect ingrat la umăr, avea toată dreptatea să nu vrea să apară pe scenă, ci să cînte doar muzică sacră. Să stea la locul ei, cocoșata ; va cînta primadona Virginia Andreini, Florinda trupei *Fedeli.* Florinda cîntă în *Arianna,* Florinda cîntă și dansează în *Ballo delle Ingrate,* Florinda interpretează un rol în *Idropica,* va fi triumful acestei femei energice și studioase, care muncește din greu ca să învețe perfect partiturile, sub conducerea neînduplecată a lui Monteverdi. Repetă, repetă, repetă : cu Settimia Caccini, abia sosită din Florența, cu Orlandi, cu Rasi, cu Brandino, împrumutați de la Marele Duce : cine a asistat la repetiții pleacă de acolo cu chipul iluminat al inițiatului.

O altă reprezentație în proză, care va sta alături de *Idropica* va fi *Ifigenia,* scrisă de Alessandro Striggi. Pentru toate, arhitectul Vianni și inginerul Bertazzolo schițează, calculează și construiesc ; din vîrful grafitului apar grote, grădini, valuri false, ceruri care se ivesc și pier, care înaripate, stele, nori, fulgere și aștri. Elementele naturii vor dansa într-un joc de o halucinantă fantezie, aurul se va revărsa în valuri, și Chieppio pălește în fața cheltuielilor. Imitîndu-l pe duce, nobilii sărăcesc, cumpărînd brocarte și dantele, ca să nu mai vorbim de bijuterii ; de la Veneția nu mai sfîrșesc sosind negustori cu mîini abile și nas coroiat, cîntărindu-și casetele de bani din ce în ce mai pline. Costumele de scenă sînt țesute numai din aur și argint. Cine nu știe că la *Dansul Ingratelor* se purtau veșminte din mătase cenușie și o întreagă combinație de fire de

aur și argint, rubine, granate, ori alte nestemate roșii, vrînd să sugereze cenușa și focul veșnic la care sînt condamnate femeile crude față de amanții lor !

Ce forfotă de spirite a fost această nuntă ! Spirite de paradă, îngerași colorați, cu avînturi șarjat baroce, spirite senzuale și subtile, spirite polemice și politice... Din Veneția, Traiano Boccalini vedea în dubla alianță a casei de Savoia cu doi prinți italieni, Gonzaga din Mantova și d'Este din Modena, un fel de început de uniune italiană și poruncea ca un Apollo, în străfulgerări din Parnas, manifestări extraordinare de veselie ; Chiabrera compunea un cîntecel elegant, aerian chiar despre gloria casei Gonzaga, iar Giambattista Marino, sosit în anul acela la curtea torineză în urma protectorului său, cardinalul Aldobrandini, risipea moneda strălucitoare a poeziei sale în mod imparțial pentru ambele surori mirese ; iar dacă epitalamul dedicat Isabellei în *Baletul Muzelor* este o glorificare destul de forțată a caselor de Savoia și d'Este, abia înviorat de strigătul lui Himeneu, epitalamul pentru Margherita reușește să fie o aluzie la alcov evidentă și prin titlul ales — chiar *Patul (Il Letto)*, cu variațiuni pe tema dragostei senzuale, atît de frecventa temă reluată și amplificată de bardul săruturilor. Abați, secretari, mici poeți, toți exprimîndu-și în versuri laudele, în ton cu uralele curții și ale poporului torinez, care la 9 martie 1608 a fost martorul sosirii dinspre Porta Susa a grupului de călăreți mantovani în frunte cu ducele și principele, amîndoi frumoși, strălucitori și blonzi (mai fascinant fiind tatăl, după părerea doamnelor), suita numărînd zece marchizi, treizeci de conți și o sută de gentilomi.

Întîlnirea dintre Margherita și Francesco, după o așteptare de trei ani, a avut loc în seara de 9 martie, la lumina candelabrelor, între șirurile plecate ale curtenilor și doamnelor de la curte ; împinși unul către celălalt din nevoia unui acord complet care să justifice voința lor încăpățînată și reciprocă, cei doi tineri au șovăit o clipă în teama lor de a nu se recunoaște, au făcut un efort de voință și s-au răsplătit, plăcîndu-se îndată între ei. La zece martie, la San Giovanni, se căsătoreau ; iar în ziua următoare, soțul și socrul trimiteau la Mantova relatările lor asupra tinerei soții, cu obișnuita libertate de exprimare a familiei

Gonzaga : „E drept că nu e o contesă Flavia (poate că Rivara, vestită frumusețe mantovană iubită de duce), dar nu e nici urită și ca soție e satisfăcătoare" — concludea fără perifraze Francesco în scrisoarea adresată mamei sale ; și cu jovialitate își critica fratele cardinal pentru că încălcase postul mare, mîncînd carne, dar, adăuga : „mîncarea" era prea atrăgătoare și gustoasă ca cineva să se fi putut abține. Cît despre Vincenzo, participa la nuntă și la elegantele serbări torineze cu o voie bună temperată de melancolie : n-o considera pe Margherita „urîtă, dar nici foarte frumoasă". Dădea asigurări că cei doi tineri s-au plăcut și pecetluia aceste vești cu cuvintele „Dumnezeu să-i țină mereu așa", pornite din inimă odată cu un reținut suspin.

Este o perioadă de suspine înăbușite pentru Vincenzo, dar el însuși nu recunoștea după cum nu ar fi permis nici ca alții să observe. Dimpotrivă, revenind la Mantova pentru a pregăti primirea soților, se așternu pe muncă, pentru marele mecanism al serbărilor, cu un entuziasm pe care l-am putea defini chiar disperat.

„Mai mult, mai bine încă" îndemna ducele, de cîte ori se atingea o limită. Era o succesiune aproape înspăimîntătoare de simboluri, o revărsare extenuantă de născociri care ar fi putut părea o dovadă de extravaganță sau de nebunie dacă aici, ca și în atîtea alte exagerări, n-ar fi de identificat efortul său patetic de uman pentru afirmare cu orice preț, peste limitele propriului destin. Ideea că imaginea ar purta în ea sufletul lucrurilor, determinîndu-le în însuși momentul evocării era la Vincenzo o credință, cea mai veche ca origine sufletească. Imagini, prin urmare, care să-i constrîngă pe privitori la surpriză și admirație, fără posibilitatea unor condiționări ; orgoliul său umilit și ambiția sa dezamăgită și-ar lua astfel o revanșă asupra satirelor, asupra insuccesele și mortificărilor din trecut. El, principele, transformat în erou, iată impresia pe care dorea s-o fixeze Vincenzo în fața lumii, în cadrul serbărilor din 1608 : un erou desăvîrșit, cu forța sa, plenitudinea, senzualitatea sa, care nu mai era amenințată de timp și înjosită de greșeli, ci strălucitoare și legitimă, ca

un drept, însufleţită de culoare, de energie, de antrenul dansurilor, al turnirurilor şi al ospeţelor.

În tonul acestei intenţii secrete, întreaga Mantovă abundă în strălucire, versuri, muzică, bijuterii, veşminte, eşarfe, pieptănături, rîsete şi chiar lacrimi. În timp ce Claudio Monteverdi, muncind la *Arianna* îşi consuma dramatic durerea pentru moartea dragei sale soţii, survenită cu puţin timp în urmă, şi acoperea în note muzicale cuvintele elegantului libret al lui Ottavio Rinuccini (din Florenţa, Iacopo Peri îl ajuta, punînd recitativele pe note) sosea şi Gabriello Chiabrera, cu felul lui de a privi uşor pieziş, cu părul încărunţit ; un tip distant, dar foarte elegant, inventiv în provocările la luptă din turnire şi în dansuri pentru doamne şi cavaleri, lucrul cel mai rafinat de la curte.

Atît cît era posibil să se sustragă tatălui, el a fost imediat acaparat de cardinalul Ferdinando Gonzaga, al doilea fiu al ducelui ; aici îl întîlnise pe acest tînăr de 20 de ani, pe care inteligenţa şi capacitatea de discernămînt, caracterul său vioi, pasiunea pentru literatură şi muzică îl arată ca pe unul din cele mai autentice şi rafinate personaje ale dinastiei. Mereu îndrăgostit — un adevărat Gonzaga şi sub acest aspect — în perioada aceea iubea pe o nobilă florentină, căreia îi trimitea versuri, cîntece şi suspine, prin intermediul poetului Rinuccini, foarte dezinvolt şi amabil pînă şi în această postură de intermediar ; nu bănuia delicatul tînăr cardinal de douăzeci de ani că sosirea Margheritei de Savoia avea să însemne pentru el o poveste dureroasă de dragoste, chinul şi remuşcarea întregii sale vieţi. Sosise şi Rinuccini al său din Florenţa, şi se întreceau citindu-şi poeziile şi admirîndu-şi-le reciproc. Şi între timp, de la graniţe, se anunţa ambasadorul veneţian Morosini, don Antonio dei Medici, ambasadorii Lorenei, ai Bavariei, ai arhiducelui Mathias, şi ai arhiducelui Ferdinand. Cancelarii unelteau pentru a obţine de la Roma un cardinal, nu pe Aldobrandino, fiindcă Paul al V-lea îi era duşman, dar măcar pe Montalto, cu multă trecere pe lîngă papă.

Se pare că Montalto nu avea intenţia de a veni, dar se anunţa în schimb cardinalul Pius ; de ce tocmai el, prieten cu Aldobrandino ? Poate pentru a încerca să-l

apropie pe tînărul cardinal din casa Gonzaga de partidul dușman papei ? Ferdinando primi un avertisment de la Chieppio ; ceea ce era superfluu, dat fiind discernămîntul tînărului prelat, care pentru moment rămîne credincios înțelegerii sale cu cardinalul Borghese. Faptul că era partizanul lui Borghese nu însemna, cum credeau unii, o alianță cu Spania ; dimpotrivă, Ferdinando afirmă că dorește să fie liber (și el va insista asupra acestui cuvînt) fără a rămîne nimănui tributar, și că nu acceptă avantaje nici de la Spania, nici de la Franța ; dar în curînd, noaptea, la Roma, cardinalul va fi văzut scoțîndu-și veșmîntul purpuriu și îmbrăcînd haina strîmtă din zale și umblînd cu un grup de oameni înarmați ; cîți spanioli s-a întîmplat să-i iasă în cale, tot atîția au și fost bătuți în noaptea aceea.

Această Spanie ! E de necrezut cît venin o măcina de pe urma căsătoriilor italiene ; a fost nevoită să le accepte, dar nu a trimis nici reprezentanți și nici daruri. Mai mult, cînd Isabella de Savoia, în drum spre Mödena, a trecut cu soțul ei, d'Este, prin statul milanez, contele de Fuentes n-a comandat nici cea mai mică manifestare în semn de sărbătoare și prietenie. Era o reală satisfacție pentru italieni să-l întărîte în încruntarea lui continuă pe sumbrul guvernator spaniol ; să vadă cum se puteau descurca și fără el principii din peninsulă ; mai bine aveau să se vadă toate acestea cînd aveau să se adune la serbările din Mantova toți principii italieni ; căci nu era puțin lucru să fie prezent aici acel simbol al mîndriei care purta numele de Carlo Emanuele I.

Dar Carlo Emanuele nu se clintea din Torino. Spunea că trebuie să-l aștepte pe ambasadorul francez, anunțat din Paris ; spunea că fuseseră descoperite în Savoia depozite de muniții fără destinatar, semn al unor comploturi obscure ; spunea că nu vrea să se expună situației de a suferi manifestarea de indiferență a spaniolilor, dacă trecînd prin statul milanez în călătoria sa de la Torino la Mantova nu ar fi fost onorat cum se cuvine de contele de Fuentes. Cu acestea și cu alte motive, se scuza pentru întîrziere, în realitate fiind hotărît să nu plece ; fie pentru că ar fi considerat familia Gonzaga inferioară casei sale și își putea permite să nu țină mult seama de

ca, fie din cauza unor motive personale, derivate dintr-o împletire de gînduri trufașe. Printre aceste gînduri, înflăcăratul politician ce era, începu în acel moment să se familiarizeze cu ideea mai mult decît genială, frenetică, a unei confederații italiene îndreptate împotriva străinilor. De aceea își sfătui ginerele să se oprească la Piacenza, în trecerea sa obligatorie de la Torino la Mantova, și să-i arate prietenie lui Ranuccio Farnese. Aceasta ar fi fost o ocazie unică pentru a sublinia pacea dintre cele două case și pentru a face primul pas spre unirea principilor italieni, cu ajutorul căreia s-ar fi putut împotrivi oricui, insinua el. La Piacenza la familia Farnese ? Întreaga casă Gonzaga se cutremura la acest îndemn ; și desigur că Francesco a primit ordin de la Vincenzo să nu se oprească pe pămîntul acestora nici măcar un ceas.

Ducele vine, ducele nu vine, ducele și-a amînat plecarea, ducele e gata de plecare ; ar părea tot atîtea capricii ale lui Carlo Emanuele, care ar fi putut fi considerate istericale, dacă nu s-ar fi știut că faptele lui proveneau dintr-un rezervor de secrete legate de o înfocată logică subterană. În timp ce Margherita, prinsă între soț și tată, era atentă să-și aleagă rolul, Francesco Gonzaga — departe de el interesul de a descoperi la soție dacă nu un suflet, măcar un caracter — se plictisea la Torino. Era bine că-l găsise aici pe Giambattista Marino. Este cu adevărat cel mai galant bărbat din lume acest poet și ce bine te puteai distra în tovărășia lui, cu suculenta-i volubilitate napolitană, luminoasă și vibrantă. Este de mirare cum pentru el lumea e plină de semnificații și cîte lucruri reușește să scoată dintr-o zi aparent plată, oferindu-le apoi celor din jur într-o prestigioasă și hazlie ghirlandă ! Din acest punct de vedere nu sînt de invidiat cei care circulă uneori prin Mantova „învăluiți" în poeziile domnului Ottavio și domnului Chiabrera. Dar conversația unui poet, binevenită cîteodată, nu e de-ajuns pentru principe ; și la scrobita curte savoiardă, unde pașii și închinăciunile sînt numărate, vai de cel ce ar greși ! Viața de aici nu se poate compara cu cea din Mantova ; nu numai în privința serbărilor, care sînt și aici frumoase, deși rare, ci pentru că la curtea lui Carlo Emanuele lipsește acea fervoare și libertate de exprimare plăcute societății, care

exaltă imaginația, dînd pînă și celor mai mici serbări ale casei Gonzaga o amprentă de voioasă fantezie.

Alergînd pe patine cu rotile în cursa fără aventură a unui asemenea exercițiu, adevărată plictiseală de neînțeles pentru o minte trează după o zi grea, vlăguit de șovăielile socrului, Francesco își rumega proasta dispoziție creată de puerile distracții, și nemulțumit de donna Mariana, guvernanta Margheritei, care mai mult ca oricînd continua să-i insufle tinerei soții idei intransigente de tip spaniol. Da, avea dreptate tatăl său să fie supărat de atîtea întîrzieri. Mantova era plină de oaspeți, corăbiile de gală trăgeau la malurile lacului, călești și grupuri călări intrau în oraș dinspre nord și dinspre sud, ambasadorii erau pe punctul de a sosi. Iar la Curte erau nevoiți să mărturisească că nu se cunoaște încă data sosirii soților. Vincenzo, în buna lui purtare ca tată de familie, ceea ce-l făcea foarte iubit de supușii săi, se mînia văzînd cum marile cantități de provizii pregătite pentru nuntă începeau să se strice „lucru demn de întristare", și că prețurile grîului și vinului creșteau împovărînd poporul ; îl iritau cheltuielile enorme și inutile, îl necăjeau „ușoarele ironii" care țîșneau din întreaga Lombardie, din partea spaniolilor și a prietenilor lor și, în sfîrșit, se simțea jignit de puțina considerație pe care părea că i-o arată Carlo Emanuele, care-i cunoștea proiectele, primul fiind călătoria în vederea curei de ape la Spa, impusă de medici pentru rana veche de la picior care se agrava, învinețindu-se. Francesco nu putea să nu fie de partea tatălui său, dar nu îndrăznea să se ridice împotriva socrului ; și contele Alessandro Striggi, care veni la Torino cu ordinul de a-i face pe soți să plece imediat, cu sau fără ducele de Savoia, i se păru un adevărat eliberator.

Carlo Emanuele nu plecă, ci numai soții cu cei doi frați ai Margheritei, principii Vittorio Amedeo și Emanuele Filiberto și un grup strălucitor de doamne și gentilomi, poeți curtezani și muzicanți, toți pe o corabie mare cu o cupolă aurită, călătorind astfel pe fluviu ; cu ei mai era un bătrîn rotofei și vesel, pictorul Federico Zuccari, mai era și Marino care-i strîngea pe toți în juru-i cu obișnuitul său comportament ciudat, distrîndu-se cu jocuri

de cuvinte biciuitoare, împreună cu rivalul său de la curtea torineză, micul poet Gaspare Murtola, cel care avea să tragă în el cu focuri de archebuză, celebre în istoria literaturii italiene... De-a lungul malurilor Padului apărea din cînd în cînd un pavilion împodobit cu ghirlande ; se bănuia după culorile distinctive numele seniorului căruia îi aparţineau, bărcile şi bărcuţele se îngrămădeau în jurul corăbiei, gentilomii veneau să invite prinţii în numele stăpînilor lor, şi a însuşi ambasadorului Milanului, la mesele cîmpeneşti de pe maluri.

Era o călătorie veselă şi dragostea lui Francesco profita de ea, dîndu-i Margheritei posibilitatea de a realiza portretul moral al soţului ; ciudat cum moleşeala şi plictiseala se schimbaseră la el într-o vioiciune nervoasă, pe măsură ce se apropia de pămîntul Mantovei. Şi cum îşi arăta dragostea pentru patrie, cu elan şi adoraţie, mulţumind cerului, văzduhului şi apelor, că-l aduc în Lombardia ; dar această adoraţie prea făţişă nu era oare un simptom de slăbiciune a unuia pe care firea lipsită de curaj îl ţinea legat de propria-i casă, de teamă să nu-şi piardă calitatea, cutreierînd prin lume ? Poate că Margherita nu-şi punea o întrebare atît de subtilă, dar înţelegea de pe atunci, după cum a dovedit-o mai tîrziu, că soţul ei nu era un om tare. Probabil că revelaţia, în loc s-o dezamăgească, o încuraja : descoperind lipsa unei mari valori în caracterul lui, simţea crescînd în ea energia şi voinţa de a se afirma, de a da frîu liber dorinţei ei secrete de dominaţie ; şi o arzătoare dorinţă, rapace dar reprimată cu grijă, răzbătea din adîncul sufletului pînă în firavul ei corset de brocart auriu.

În dimineaţa de 24 mai 1608, Vincenzo sosi la palatul Te cu Leonora. Ducele şi ducesa, după 24 de ani de căsătorie, s-au regăsit în acelaşi loc unde Leonora îmbrăcase rochia de mireasă cu atîţia ani în urmă. Nu vom romanţa prea mult povestea, imaginîndu-ne că Vincenzo îi surîdea dragei lui soţii reamintindu-şi trecutul şi că şi ea îşi ascundea emoţia cu drăgălăşenia isteaţă şi familiară pe care o avea din tinereţea ei, petrecută la Florenţa, drăgălăşenie care şi azi, după atîtea secole, ne zîmbeşte în corespondenţa ei intimă.

Alături de ei stătea, femeie coaptă, strînsă în bogate veşminte de văduvă, Margherita Gonzaga, Doamna de Ferrara, cea care se oferise în urmă cu şapte ani ca logodnică lui Carlo Emanuele şi care fusese atît de net respinsă. Se înţelege că dacă ducii erau emoţionaţi, deci binevoitori, ea nu avea de ce să fie ; astfel că la sosirea tinerei soţii, cînd aceasta a îngenuncheat cerînd binecuvîntarea soacrei, iar ochii Leonorei s-au umplut de lacrimi, Doamna îşi ascuţi privirea ei inteligentă într-un examen rece. Faptul că cele două Margherite nu aveau să se placă era de prevăzut, şi antipatia, care se va transforma mai tîrziu în duşmănie, şi mai apoi războiul dintre ele care a sfîrşit cu înfrîngerea celei tinere şi cu o crudă victorie a celei vîrstnice, poate că a început chiar atunci, adică de la prima lor întîlnire. Margherita de Savoia îşi va pierde trufia, forţa şi nemărginita încredere în ea însăşi şi în cei de acelaşi sînge cu ea ; desigur că a contribuit mult şi faptul că atît ea cît şi fraţii ei, Vittorio Amedeo şi Emanuele Filiberto, înainte de a pleca din Torino, primiseră o lecţie de la tatăl lor care le insuflase atîta orgoliu de-i lăsase aproape înnebuniţi. Rezultatul s-a văzut imediat : cei doi prinţi din casa Savoia, de cum ajunseră la palatul Te, şi-au dezvăluit intenţiile : doreau ca ei să fie mereu primii la serbări, înaintea tuturor principilor, înaintea cardinalului şi chiar a ducelui însuşi.

Dar cum aşa ? Înaintea ducelui, acolo stăpîn ? Înaintea ducelui mai vîrstnic decît ei cu 20 de ani ? Chiar aşa este şi aşa trebuie să fie, spuneau cei doi savoiarzi, ferecîndu-se în intransigenta lor trufie ; iar Vincenzo, pentru a nu-şi otrăvi zilele, a trebuit să renunţe să mai participe la cortegiul nupţial, întorcîndu-se la palat într-o caleaşcă închisă, cu soţia şi sora lui.

Intrarea miresei s-a desfăşurat cu solemnitate : Margherita, pe cal, îmbrăcată în fastuos veşmînt alb acoperit de perle şi pietre scumpe, cu părul lăsat în voie, cu coroana pe cap, cu mantila ducală şi vălul căzînd simetric, de o parte şi de alta a chipului ei mic, încremenit într-o atitudine maiestuoasă, atît de convingătoare de a impresionat poporul, încredinţată că totul i se cuvine : statui, arcuri de triumf, inscripţii, ghirlande ; urmată de soţ şi de fraţii săi, descălecă în faţa Domului, unde primi

binecuvîntarea episcopului ; se sui din nou pe cal, punînd în fiecare gest cît mai multă demnitate, intră în Prato di Castello și nici nu tresări la zgomotul neașteptat al salvelor de artilerie care o salutau. Traversă curtea festiv împodobită, sosi sub arcul care dă spre castel, descălecă ; se afla în fața scării maiestuoase a palatului, unde o așteptau Leonora, Doamna de Ferrara și cardinalul, cumnatul ei, cu suitele lor. Se reînnoiră saluturile, și apoi mireasa o porni, însoțită de ducesă, pe scara acoperită cu covoare, între două șiruri de doamne împodobite cu minunate bijuterii și care i se plecau adînc : și iată că-i ieși în întîmpinare socrul, înseninat acum, care, răbdător, luase hotărîrea de a suporta totul. El, Vincenzo, o conduse cu eleganță pe tînăra soție spre apartamentele ei de curînd ornate cu stucaturi aurite, tapițerii și picturi. O lăsă în seama doamnelor de onoare ; și în timp ce se întorcea în apartamentele sale, dulceața gravă a zilei de mîine îi pulsa în inimă.

Deoarece, pentru ziua următoare, Rusaliile, Vincenzo își pregătise o bucurie deosebită, ce avea să se desfășoare pe un motiv nu numai admirabil, ci și venerabil. În acea zi de 25 mai se înființa în mod solemn un ordin cavaleresc închinat Mîntuitorului, în care urmau să fie primiți gentilomi dedicați luptei împotriva otomanilor, cu rolul de a pregăti o armată aleasă pentru noile cruciade. Rugat cu insistență, papa permise pînă la urmă crearea ordinului, fără a le acorda totuși cavalerilor beneficiul de 10 000 de scuzi anual, pe care ducele îl ceruse pentru ei, din fondurile bisericii. Cu o minte departe de a fi înclinată spre abstracție, deși ușuratic din fire, Vincenzo căuta să concretizeze și să transforme în avantaje ordinul său cavaleresc. Se afla în tratative cu Genova pentru a i se ceda un mic port pe țărm : îi vedea parcă de pe acum, înveșmîntați în mantale de un roșu aprins, pe cavalerii ordinului Mîntuitorului, apărînd la orizontul Liguriei pe navele sale cu pînzele sus, îndreptîndu-se spre a lupta cu necredincioșii.

Care nave ? Cu ce bani ? Și cine va plăti taxele portului ? Cine va plăti armamentul, și soldații ? se întrebau îngrijorați genovezii care împrumutaseră Mantovei peste

opt sute de mii de ducați — garantați din fericire cu veniturile moșiilor. La fel se întreba și ambasadorul venețian, vorbind de aceste proiecte ; și toți erau neîncrezători. Și totuși, ceea ce ar fi putut părea o decorativă mascaradă atît de frivol finisată pînă în toate amănuntele veșmîntului de aur și argint, ale amplei mantii de purpură dublate cu alb, ale ciorapilor și încălțărilor roșii, ale pălăriilor cu egretă și ale colanului în groase verigi cromate, susținînd solemnul *motto, Probasti Domine,* înscris în medalionul cu reprezentare a trei picături din sîngele lui Hristos, nu trezea o senzație îngrijorătoare, ci o melancolie gravă și calmă.

Deoarece crearea Ordinului Mîntuitorului aparținea mai curînd patrimoniului jalnic al înfrîngerilor omenești decît celui al bunelor intenții (și acesta atît de precumpănitor în fața mizericordiei divine). Era drept deci ca toți spectatorii să fi fost emoționați, după cum afirmă un martor sobru, cînd ducele, după ce a primit veșmîntul ordinului de la primul demnitar al crucii Sfîntului Andrei, învesti la rîndul lui optsprezece cavaleri ; dinspre nava bisericii construite de Leon Battista Alberti venea parcă o secretă sonoritate care-i întărea în credință pe cei îngenuncheați. Poporul vedea de pe acum victoria plină de trofee, iatagane, stindarde verzi, lănci și semilune, își închipuia bătălii pe uscat și pe mare : cum să nu romanțăm cruciadele, noi care cunoaștem pe de rost octavele lui Tasso ?...

Dar a doua zi, avea să sosească din Modena infanta Isabella de Savoia, sora Margheritei, cu soțul ei, principele moștenitor al Casei d'Este. Urma să vină în timpul nopții, deci orașul trebuia să strălucească în lumina torțelor și a lumînărilor de nuntă. Dar pînă la sosire, să ne distrăm privind procesiunea populară a breslelor care aduceau ofrande la relicvariul închinat Mîntuitorului ; cea mai reușită dintre toate reprezentările ce apăreau în procesiune era aceea a pescarilor ; o barcă plină de apostoli veseli, în tunici albe și cu aureole aurii, aruncînd mulțimii pești vii din coșurile lor ; apoi scoteau plasele și le aruncau, glumind, peste capetele trecătorilor ; barca se răsturnă și farsa deveni și mai veselă ; însăși Margherita ar fi aplaudat, dacă n-ar fi fost o atît de înaltă doamnă.

După-amiază, toată lumea se plimba, o forfotă mare de oameni care se studiază în timp ce se salută ; și, anunțată de multe discuții, sosește seara primului spectacol măreț. Vincenzo însuși întîmpină în fața ușii noului său teatru pe cele șase mii de persoane, invitate la unica reprezentație pentru care s-a muncit timp de opt luni și s-au cheltuit peste două milioane de monede de aur : *Arianna* de Claudio Monteverdi.

„Soarta Ariannei mă umple de jale", va afirma mai tîrziu cremonezul, în stilul său concis și sobru ; și face aluzie la celebrul „Lăsați-mă să mor", la ascultarea căruia și azi simțim cum se desprinde de noi truda vieții, ca o povară abandonată, și cum sufletul zboară, descătușat și pur. Bărbații și-au exprimat emoția cu discreție virilă ; femeile au plîns cu măsură, plînsul fiind aici un privilegiu, în timp ce Florinda, pe stînca ei, își modula melodios jalea, iar Florentina Caccini cînta cu însuflețire partea zeiței Venus ; în spatele scenei, Claudio asculta, bătînd tactul în sinea sa, copleșit de o armonioasă melancolie. După încheierea spectacolului, cînd se risipi foșnetul impresionant al celor șase mii de veșminte de mătase, se stinseră luminile, fiind ora de plecare acasă ; începuse să plouă : era o ploaie de primăvară, cînd agitată, cînd mîngîietoare, ce-ți purta gîndul la trandafirii care o sorbeau, închiși în bobocii lor tari, pentru a o preface în sevă roșie.

Ziua de joi a fost apoteoza lacului ; după o zi plină de soare, în înserarea răcoroasă, cu stele strălucitoare, s-au aprins de-a lungul malurilor, la distanțe egale, grămezi mari de lemne, pentru a crea un fundal luminos celor trei mii de felinare, iluminații cu făclii care transfigurau contururile turnurilor, făcîndu-le să oscileze, geometria cedînd în fața capriciilor vîntului și luminii. Printre oamenii răspîndiți pe malurile ierboase și pe podul San Giorgio, ca și printre invitații din boschetele grădinilor ducale, ieșiți în balcoanele curții nesfîrșite, rustice, se răspîndea acea senzație de trepidație pe care o trezește spectacolul cu focuri de artificii : ca și cum în fiecare dintre privitori ele ar fi însoțite de o emoție intimă ; și un sentiment de festivitate ne stimulează să strîngem mîna necunoscutului de

lîngă noi. Periculoase seri : ce plăcut e să spui că în curînd va suna ora vrăjită cînd se anunţă carul triumfal tras de şase cai care fac să ţîşnească flăcări la fiecare pas ; sirene înalte, ţinînd în mîini făclii aprinse înconjoară o frumoasă femeie înarmată, aşezată în vîrful carului ; în clipa în care ajunge în faţa prinţilor, aceasta se ridică şi declamă versuri despre cristalinul Mincio şi vesela Dora. Carul trece şi apoi se luminează un castel de basm, cu bastioanele alcătuite din stîncă şi turnurile împodobite cu stindarde ; o fortăreaţă turcească pe care flota creştină se pregăteşte s-o cucerească : ce alegorie mai potrivită putea fi găsită pentru Vincenzo ? Încep canonadele, creştinii pornesc la atac, salve după salve, detunături sacadate şi apoteoza roşie a focurilor bengale aduc o consolare pentru zilele întunecate de la Canissa ; totul pare că arde, apoi incendiul se domoleşte, fortăreaţa apare luminată şi intactă, visul este reînchegat şi lăsat în voia viitorului.

Din acest moment devine dificil pentru noi să urmărim serbările din Mantova cu ritmul lor exagerat şi cu complicatele ceremonii de vizite de curtoazie făcute miresei, cu comentariile ambasadorilor care o acuză în cor de rigiditate spaniolă pe Margherita, asupra căreia atît Leonora cît şi Francesco vor trebui să acţioneze, pentru ca să reuşească să fie iubită de curte şi de popor. Dar, fie că erau vanitoşi sau afabili, mari seniori sau mici curteni, dorinţa de a se distra îi cuprinsese pe toţi, în primul rînd pe femei : *Idropica* lui Guarini dura şapte ore, cu interludiile sale fastuoase în care puteau fi văzuţi Ceres, Amor, Europa, Faima, Junona, stoluri de nimfe, cai înaripaţi, întreaga mitologie în cadrul ei de arcuri cereşti, rezidenţe de demoni, păduri întunecate, mări translucide.

În seara aceea se opri la Mantova cardinalul Millini cu scrisori de salut şi de urări din partea papei, întrerupîndu-şi călătoria de misiune în Germania, unde împăratul Rudolf începea să simtă că i se clatină tronul sub presiunea fratelui său, arhiducele Mathias. Felul în care decurgeau neînţelegerile imperiale trezise interesul lui Vincenzo, şi mai mult pe cel al lui Chieppio, acum cînd în cancelarie se ţeseau multe acţiuni secrete în vederea unei lovituri cu adevărat mari : ocuparea tronului imperial de către ducele Mantovei. Nu ştim dacă s-a discutat politică cu acest

cardinal și dacă el cunoștea ceva despre coroana pe care și-o promitea Vincenzo ; dar pesemne că a trecut și el printr-un moment de nedumerire cînd, la turneul nocturn desfășurat la Corte Vecchia, în prezența a 16.000 de invitați, Vincenzo a fost văzut într-o imagine neașteptată. Dintr-un templu sacru închinat lui Eros, mai mare între zei, ieșea Triumful Dragostei, așa cum îl imaginase Petrarca, cu sclavii și eroii săi în jur ; și la picioarele zeului înaripat putea fi văzut nu cel care ar fi fost la locul lui, adică tînărul Francesco, soțul Margheritei , ci tatăl său, îmbrăcat în aur, înarmat, zîmbind, campion al dragostei la 46 de ani, cu părul care din blond devenise cărunt. Cei mai frumoși gentilomi din Mantova și din Monferrato, din Liguria și Piemont au luat parte la turnir, sosind pe care fantastice sau apărînd pe neașteptate din peșteri sau din stîncile făurite *ad-hoc*. Și cum rolurile erau schimbate, pe virtuosul car al onoarei apăru Francesco, care-și crease cortegiul inspirîndu-se de la un alt model ilustru, *Triumful* lui Mantegna ; au defilat elefanți, cămile, rinoceri, în timp ce zeci de amorași săreau prin teatru aruncînd flori înmiresmate. Dintr-un nor luminos coborî Venus, cîntînd ; dintr-un alt nor, un scorpion care ducea în spate pe Marte înarmat, primit pe pămînt de un grup de amazoane. Iată carul lui Palas Atena, urmat de cel de-al treilea fiu al ducelui, don Vincenzo, în vîrstă de 15 ani, împreună cu fratele său natural, don Silvio, fiul marchizei de Grana. (Iar ea, Agnese, fără îndoială prezentă la spectacol, pesemne că se bucura în secret văzîndu-și astfel frumosul copil îmbrăcat în argint, zvelt, serios și drăgălaș, sub creasta cea mare a coifului cu penaje, aflat alături de fiul legitim al ducelui). Între timp, sosi și Apolo, cu cele patru anotimpuri ; urmară apoi Iris, Zorile, Noaptea cu carul tras de fantasme ; veni și Bellona, fiica lui Marte, înarmată, pe un car pe care se strînseseră piemontezii cu Vittorio Amedeo și Emmanuele Filiberto în frunte, strălucitori în pelerinele și hainele bătute în pietre prețioase.

Începu turnirul și încă mai continua cînd prima ivire a zorilor lumină cerul. Apăru soarele ; luptători și spectatori se aflau tot pe locurile lor, mulți rămînînd acolo pînă la sfîrșitul dimineții.

Să mergem la vînătoare, să mergem în oraș la micile și marile ospețe ; sau la *Dansul ingratelor* unde, în fruntea dansatorilor, îl vom găsi pe însuși Vincenzo, împreună cu fiul său, cu șase cavaleri și opt doamne, alese printre cele mai grațioase. Florinda a cîntat cîntecul ei de rămas bun de la lume, în care Claudio Monteverdi părea să dea glas ultimului salut adresat vieții de către iubita sa soție ; frumoasele mantovane au fost îndemnate ca pe acest pămînt să nu se arate crude față de cei ce le iubesc, altminteri vor fi pedepsite cu pătimiri eterne. Poporul a fost chemat după aceea la turnirul public ; s-a prezentat comedia lui Striggi și aceea „licențioasă" a lui Guarini ; s-au dat mari ospețe, în timpul cărora Vincenzo și-a etalat vasele de aur și argint, și serviciile de cristal cu încrustații scumpe. La Te și Belfiore s-au dat ospețe cîmpenești, cu mascați și pitici, care ofereau daruri cîntînd.

Cînd s-au sfîrșit toate, după ce ambasadorii au plecat, iar principii piemontezi au dat ultima dovadă a trufiei lor, neîntorcînd vizitele decît ambasadorului venețian, în curte se ridicară, ca o fumegare, nori de praf. Acum Chieppio aranja cu sînge rece listele de cheltuieli, iar oamenii erau vlăguiți și de atîta veghe și trudă. Nici nu i-a trecut prin gînd lui Vincenzo că se exagerase ; el care nu era niciodată satisfăcut, și simțea că chinul lui rezistă pînă și în fața oboselii. Cavaler al ordinului Mîntuitorului, campion al dragostei, rege al unor serbări pe care nici un monarh nu le-ar fi imaginat cu o mai multă bogăție magică, toate acestea fuseseră șterse în mintea lui de o agitație anxioasă. Din instinct, își pregătise un alibi cu acea cură la Spà, presimțind, dincolo de zilele de sărbătoare, groaza unei perioade serbede : și cum, atît pentru el cît și pentru întreaga curte, minunatele haine pregătite pentru nuntă, costumele de dans, gătelile pline de fantezie, penajele, dantelele și lanțurile de aur erau încă utilizabile, se putea pleca.

La Trento, la Innsbruck, la München, în Germania unde Vincenzo căută zadarnic să-i convingă pe unii principi germani, încăpățînați luterani, să se reîntoarcă sub aripa Bisericii Catolice, la Nancy, la trandafiria sa fiică, Margherita, care cînd l-a văzut a plîns de bucurie, apoi la Spà pentru cură ; la Anvers, Malines, unde călugărițele nu mai

conteneau brodîndu-i colerete ornate cu dantele și cămăși dantelate, la Bruxelles unde a fost magnific primit de arhiducele Albert și de Isabella de Spania și unde s-a distrat atît de pătimaș cu jocuri de noroc încît a trebuit să lase zălog o spadă bătută în pietre scumpe și o cutie lucrată în briliante ; în sfîrșit, mergînd pe urma celor povestite de Leonora, Vincenzo sosi la Paris. El și cu Henric al IV-lea s-au înțeles imediat, cei doi veterani credincioși amorului ; amintim că în perioada aceea, Henric al IV-lea se îndrăgostise de Charlotte de Montmorency, în vîrstă de 15 ani, care în 1609 avea să se căsătorească cu principele de Condé, și era atît de mistuit de această pasiune, încît aproape că nu se mai putea gîndi la altceva. Mai tînăr cu cîțiva ani decît regele Franței, Vincenzo se putea simți ca un adevărat novice în ale amorului ; și se înțelege că escapadele lui la Paris, patronate de un asemenea cumnat, au fost de natură să servească drept subiect multor povestiri galante. Cu regina Maria dei Medici, din ce în ce mai voluminoasă în revărsarea-i de cărnuri rozalii, discuția se învîrtea în jurul subiectelor de familie sau se oprea asupra trupelor de comedianți mantovani, atît de jinduiți în Franța, încît însăși regina și însuși regele nu pregetau să-i scrie lui Tristano Martinelli, interpretul rolului lui Arlechin, invitîndu-l la Paris în termeni aproape amicali.

Dar cu tot desfrîul său, Vincenzo care nu-și uita niciodată calitatea de șef de stat, voia să discute politică. În această privință, Henric al IV-lea își arăta adevărata natură, învăluindu-se în faldurile unei înțelepte prudențe și detașări, deși își păstra afabilitatea. Dăruit cu totul marelui său plan de a reteza polipul habsburgic, care înghițea Europa, el pornea bucuros pe orice urmă care să-l conducă spre o bună lovitură împotriva celor din Spania și Austria ; încă de cîteva luni aprobase, deși nu credea prea mult în el, un proiect care într-un moment de exaltare i se păruse lui Vincenzo drept reprofilarea unei minunate constelații : el, ducele de Mantova, să fie încoronat ca rege al Romanilor, profitînd de neînțelegerea intervenită între Rudolf al II-lea și fratele său, Mathias.

Pactul secret de familie, încheiat atît de misterios între arhiducii frați și nepoți din familia de Habsburg, în care împăratul Rudolf era declarat incapabil să guverneze din

cauza minții sale bolnave, dînd astfel ocazie protestanților din Germania să spere într-un război fratricid care să pună capăt catolicismului habsburgic, data din 1606. Ne putem închipui că Henric al IV-lea, care alimenta cu promptitudine discordia din sînul casei imperiale, era atent la asalturile arhiducelui Mathias care se declara pretendent la coroană și-și făcea prozeliți chiar printre protestanți, cît și la reacțiile lui Rudolf și la acțiunile Vaticanului.

Ideea de a-l așeza pe Vincenzo pe tronul ce constituia obiectul conflictului dintre cei doi frați nu-i displăcea deși găsea că nu are o bază solidă ; desigur că, avînd încuviințarea lui Carlo Gonzaga de Nevers, se duse la Roma, la Paul al V-lea pentru a vedea ce gîndește ponteficele. Cum nimeni nu avea dubii asupra catolicismului romantic al lui Vincenzo, Paul al V-lea trebuie să fi primit favorabil ideea, căci la întoarcerea lui Nevers de la Roma începură imediat manevrele diplomatice necesare. Într-un mod nu tocmai măgulitor, proiectul francez arăta clar că această candidatură a lui Vincenzo convenea intereselor lui Henric al IV-lea, deoarece imperiul ar fi fost trecut astfel unui principe „nu atît de mare și de formidabil" asupra căruia influența Franței s-ar fi putut exercita cu ușurință ; dar pentru o coroană, cea care fusese a lui Carol Quintul, merita să se treacă chiar peste mai mult decît peste cîteva cuvinte. Și cancelaria din Mantova forfotea în urma intensei activități desfășurate de neobositul Chieppio : plecau soli, soseau lungi și clare relatări secrete, care-și ocupă locul în arhive, unde le regăsim noi și ne impresionează, vise traduse în cuvinte sigure, trăite cu pasiune.

Constelația imperială dispăru în ianuarie 1609, cînd sosi știrea alegerii ca rege a arhiducelui Mathias, de către unguri, cu acordul silit al fratelui său ; și ultimul care a mai văzut constelația pe cerul familiei Gonzaga a fost chiar Carlo de Nevers, care, în iulie 1609, a mai trimis emisari electorilor din Saxonia și Brandenburg, pentru a păstra viu un plan înmormîntat. Între timp, o misiune a regelui Persiei, patronată de iezuitul Acosta, îi trezi din nou lui Vincenzo gustul pentru Orient și-l făcu să comande pentru toți pajii săi turbane în dungi. Tot un iz oriental, dar al unui orient mai apropiat, îl aduse trecerea pe furiș

a unor albanezi trimiși de conducătorii și principii țării lor, care, văzîndu-și țara pe punctul de a fi cotropită de expansiunea turcilor, îi expediară în Italia pentru a obține ajutoare.

S-au oprit la Mantova, au discutat cu Chieppio, prin aluzii și subînțelesuri, și cu Iberti, apoi au dispărut. Îi vom regăsi la Torino, la Carlo Emanuele I, căruia îi oferiră, în schimbul ajutorului militar, acea Albanie pe care ducele de Savoia ar fi inclus-o bucuros în catalogul său de proiecte de cuceriri, în care mai figurau Cipru, insula Rodos și Macedonia. Proiectul părea atît de ireal și de fantastic, încît venețienii spuneau că-l consideră mai degrabă conceput ca un exercițiu mintal decît ca un plan concret, și poate că aveau dreptate ; dar era de așteptat ca un om de talia lui Carlo Emanuele I să găsească în asemenea exerciții mintale un stimulent care, mai curînd sau mai tîrziu, avea să se traducă în fapte. Și poate că a neglijat acțiunea din Levant numai fiindcă, absorbit de evenimente europene mai urgente, pe care le putea domina, ca și de războiul pe care Henric al IV-lea era pe punctul de a-l porni împotriva casei de Habsburg, Carlo Emanuele înțelese că avea să găsească un real filon în alianța cu Franța împotriva Spaniei. Respinși, albanezii veniră din nou la Mantova, uneltind dibaci și prevăzător, și strecurînd în mintea lui Vincenzo ideea unei a treia coroane.

Totul, totul putea Vincenzo să conceapă în afară de renunțare ; aceasta e tema dramatică a concepției de viață a lui Vincenzo, în timp ce se învîrtea prin reședința sa splendidă, care stîrnea admirația mută a tuturor italienilor și străinilor. Una din încercările care împart viețile oamenilor în perioade distincte i-a fost dat s-o cunoască acum, în iulie 1609, cînd s-a născut prima fiică a fiului său, mica Maria, o fetiță foarte frumoasă, ce prevestea de pe acum frumusețea viitoarei Maria Gonzaga. Vincenzo consideră că e o bucurie să fii bunic și caută să dea acestui fapt o semnificație vie, într-o paternitate exaltată ; se poartă atît de familiar și de cald cu nora lui, încît aceasta, în egoismul ei rapace, a considerat că poate reprezenta viitorul la curte : și a îndrăznit să intre în con-

siliul ducal fără să fi fost invitată ; intervenea în discuţii, încerca să-şi impună voinţa, după cum voia să-şi impună şi gusturile sale specific spaniole, să-şi domine soţul, soacra şi chiar pe duce.

În explozia celor 20 de ani ai săi, în rapacea ei tinereţe, se manifesta un fel de candoare. Dar curtea nu vedea decît insuportabila aroganţă a urmaşilor lui Carlo Emanuele I. Oare nu este un lucru ştiut că sora Margheritei, infanta Isabella, soţia lui Alfonso d'Este, a pretins ca ambasadorii veniţi la Modena s-o viziteze pe ea înaintea soţului ? Şi apoi Margherita, cu atitudinea ei filo-spaniolă, nu înţelegea nimic din politica de echilibru a Mantovei, dînd naştere la incidente şi primind mesageri suspecţi ; nu se supunea modului de viaţă lombard, aşa cum se sperase. Ea ar fi vrut să poruncească spiritului adormit al soţului ei, şi acesta se lăsa uneori tîrît de cutezanţa soţiei, astfel că unii curteni începură să observe la principe influenţa soţiei ; dar atenţie, Margherita ! Dacă Francesco e slab, vai de cel ce se arată mai puternic decît el ; acesta va fi modul de a provoca o reacţie, care s-ar putea traduce mai tîrziu printr-o altă reacţie precisă şi anume, excluderea soţiei din orice acţiune care ar avea legătură cu conducerea. Şi, atenţie la Doamna de Ferrara, care din mînăstirea din Sant'Orsola urmăreşte viaţa de la curte, îşi înseamnă una cîte una toate manifestările de lipsă de respect ale tinerei soţii, interpretîndu-i mişcările, legîndu-le de viitor printr-un inteligent şir de previziuni. Cine ştie, poate că Doamna a fost cea care a sugerat fratelui ei să-şi trimită fiul şi nora la conducerea guvernului din Monferrato ; ca să fie îndepărtată de la Curte această prezenţă care-i tulbură pe toţi cei din palat, creează grupuri ce-ar putea deveni funeste (numai să nu aibă dreptate astrologul din Monferrato care făcuse prevestiri atît de negre în legătură cu căsătoria dintre Mantova şi Torino) ; să rămînă mica principesă Maria la Mantova, împreună cu iubitoarea ei bunică şi tînăra mătuşă Leonora care, abia la zece ani împliniţi, este fermecată de nepoţica ei în faşă, minunată jucărie vie.

După plecarea Margheritei şi a lui Francesco la Monferrato, se poate respira în voie. Leonora îşi reia înţeleapta guvernare, fără a mai fi pîndită de invidia pătimaşă, deşi

stăpînită, a nurorii sale. Vincenzo se lasă în voia propriilor impulsuri, de nimic stînjenit. Iată-l zăbovind în celebra sa cămăruță, plină de portrete de femei frumoase, recunoscînd în imaginile acelea fantezia lui consumată dar nu complet stinsă. Consumată e cuvîntul tainic care-i provoacă melancolie în unele zile, cînd trece printr-o chinuitoare și languroasă redeșteptare ; nu, alchimiștii ascunși la Te, care caută secretul aurului și au făgăduit să transforme mercurul în argint, nu știu să facă însă un lucru : să-i obțină un elixir al tinereții, bun pentru dragoste.

Mai bun decît un elixir, garanția unei tinereți săgetătoare îi era făgăduită ducelui de un personaj necunoscut nouă, care-i indică o cură cu o minunată insectă, pe care călătorii spanioli o importaseră din Peru. Numele ei este *gusano* și trăiește în Anzi. „Trebuie s-o avem, hotărăște Vincenzo, și îl vom trimite pe un om de încredere al nostru, spițerul Evangelista Marcobruno, foarte priceput în arta sa, astfel încît nici evenimentele și nici oamenii nu-l vor putea îngenunchea." Să plece imediat, alipindu-se delegației marchizului Guerrieri, care tocmai se îndrepta spre Spania, ca să aranjeze, dacă va fi posibil, eterna problemă a obținerii Sabionettei, precum și alte probleme minore. Supus, Evangelista plecă.

Cu cîtă plăcere îl privim pe acest cetățean fără titluri și fără armuri, un călător fără escortă și penaje, părăsind Mantova cu o veselie stăpînită ; un spirit care se ascute în libertatea observațiilor științifice, o pasiune de aventură, exprimată în cuvinte simple, fără înfloriturі. I s-au părut o mie de ani pînă să ajungă în Peru, scrie el. Un adevărat fiu al secolului al XVII-lea, naturalist, om de știință, acest obscur spițer mantovan, pe care povestirile de călătorie și pasiunea de cercetare, în floare în acel secol, îl îndemnau la descoperiri în tînăra lume de peste ocean ; sărac, deci fără speranța de a fi putut călători vreodată pe cont propriu, se cramponase de capriciul ducelui, fiindcă îi permitea să-și trăiască propria-i aventură : el nu înțelegea accentul patetic, aproape agonizant, al misiunii, dar se ocupa de el cu grijă, îl amplifica, îl

alimenta. Şi ajungînd repede la Segovia, se informă din discuţiile cu oamenii veniţi din Indiile Occidentale, strînse veşti, putu descrie Valea Anzilor unde trăia acea *gusano* regeneratoare, indică oraşele în care se face comerţ cu această insectă (remarcaţi cum în denumirile lor răzbeşte sugestia unui basm exotic) : Chiucago şi Potosa. Păcat că povestirea miracolelor pe care le face cura cu *gusano* nu poate fi redată, fiind cristalizată într-un limbaj unde cuvîntul e mult prea strîns legat de faptă ; dar e foarte sigur că, în urma curei, un om rămîne toată viaţa ca la 20 de ani, iar peruvienii se laudă cu ea, încît prea puţini au folosit acolo îndemnurile la abstinenţă ale unui călugăr franciscan. Nu numai atît ; dar dracii de indigeni pricepuţi posedă şi antidotul, un fel de calmant care atenuează efectele întăritorului ; după părerea lui Marcobruno meritul curei peruviene constă în faptul că poate fi folosită şi dozată după propria dorinţă. Dar ambasadorul mantovan la Madrid clătină din cap ; o călătorie atît de lungă, o cheltuială enormă, şi pentru ce ? În capriciul acesta se vede o doză de prostie care trebuie vindecată, îşi spuse Cellerio Bonatti, un om de bun simţ, dintr-o bucată. Scrise la Mantova, dădu asigurări că acelaşi rezultat putea fi obţinut fără atîta aboseală, trimise unele insecte strînse ici colo de călători care i le prezentau ca fiind cele indicate scopului propus. „Gîndaci de pivniţă", comenta în surdină Marcobruno, sigur pe părerea lui, neliniştit şi exultînd numai cînd află că insectele ambasadorului nu avuseseră nici un efect. Între o propunere şi un răspuns treceau luni de zile. Între timp, spiţerul îl îmblînzise pe ambasador ; îi revelă adevărata sa fire aventuroasă, îi vorbi de plantele care ar trebui culese şi studiate pentru a li se verifica efectele, îi arătă pasiunea sa vădită pentru cercetare şi, în sfîrşit, îi făcu o propunere practică : să i se dea banii de drum jumătate în aur şi jumătate în mărfuri ; nu numai că avea să-şi scoată cheltuielile prin vînzarea mărfurilor, dar avea să aducă şi lucruri exotice, aşa încît expediţia să nu dăuneze vistieriei ducale. Asta înseamnă să ştii să vorbeşti, spune Bonatti, care de acum încolo nu se va mai opune insistenţelor ducelui şi ale spiţerului, ba chiar îl va îndruma pe Evangelista la cumpărarea mărfurilor şi va supraveghea

ca acestea să fie bine ambalate pentru călătorie. „Galioanele vor pleca de Crăciun" este vestea plăcută, ca un sunet cristalin de clopot, pe care Marcobruno o trimite ducelui în primele zile ale lui decembrie, adăugînd că este gata să-şi rişte şi viaţa în serviciul seniorului său şi să se întoarcă imediat, şi în zbor. Scrisoarea soseşte la Mantova, îl găseşte pe Vincenzo bolnav la pat ; vestea îi parvine ca o făgăduială de tinereţe.

Să navigheze pe galioanele spaniole plecate din Sevilla „bunul nostru spiţer", cum il numeşte acum ambasadorul cucerit, ca şi noi, de entuziasmul modest dar tenace al lui Marcobruno ; să ajungă în Peru şi să strîngă o cutie plină cu *gusano* (ne imaginăm că era un fel de cantaridă) ; să se întoarcă în Europa încărcat cu papagali, plante exotice, seminţe, pietre rare, arome şi obiecte ciudate. În portul Marsilia spiţerul va fi însă făcut prizonier de corsari, tîrît în sclavie în Alger şi eliberat mult mai tîrziu. Vincenzo nu va avea niciodată acea *gusano ;* dar îi de-ajuns să se gîndească la ea, pentru ca speranţa să-i înviorezę zilele, cînd sănătatea lui se şubrezeşte rău ; iar Leonora, găsindu-l deseori acasă, a ajuns să-i cunoască aerul acela de Samson cu şuviţa de păr tăiată, aer pe care-l au bărbaţii viguroşi cînd îi ajunge slăbiciunea ; e mai apropiat de ea, în pauzele în care îi este redat ca un om bătrîn, poate mai bătrîn decît ar trebui să fie la vîrsta lui.

Atunci Leonora poate lega cu soţul ei o discuţie despre sănătate, cură şi medicamente, poate proiecta o călătorie la Maderno — vila de lîngă lac, vilă pe care Vincenzo o construise pentru cele mai aprinse plăceri ale lui ; proiect al unor soţi bătrîni, puţin maniaci, care cer să fie urmaţi acolo de medicul curant, să fie îngrijiţi printr-o atentă cură şi prin tot felul de diete. Dar, în melancolia stimulată şi tonică a lacului Garda, în vila înţesată de lămîi, portocali şi trandafiri, amintirea atîtor istoviri voluptuoase îl chinuie pe Vincenzo ; cum prinde vigoare frumosul său trup, abia, abia moleşit, dar „mirosind a lapte", încep tentaţiile şi neliniştea care-l cheamă înapoi la dulcele culcuş din Mantova. Reîntors, îşi găseşte curtea pustie de femei, actriţele şi cîntăreţele nu îi ajung, doreşte ceva nou şi deosebit, cere o cîntăreaţă, de exem-

plu pe neastîmpărata Cecchina Caccini din Florența, interpretă, compozitoare, creatoare, fiica acelei Giulia care-i fusese dată ca parteneră în scandaloasa „probă" de la Veneția, în 1584 ; dar Cecchina, poate la amintirea umilirii suferită de mama sa, refuză. Iar Vincenzo însărcinează pe cineva, care se pricepe la asemenea capricii, pe cantorul capelei papale, Paolo Facconi, cel care i-o adusese și pe neuitata Caterinuccia din Roma, să-i aducă la Mantova un exemplar demn de colecția sa : pe cine alta dacă nu pe celebra cîntăreață a Italiei, frumoasa Adriana Basile din Neapole ?

Adriana trăia la Neapole, oraș sub influență spaniolă, unde amprenta apăsată și complicată a secolului al XVII-lea părea să se suprapună fluxului pasional, clocotului filozofic și revărsării melodramatice a spiritelor ; reușise să obțină un rang înalt, să-și formeze o curte în care domnea ; primea în eleganta ei casă din Posillipo pe cei mai de vază gentilomi din Neapole ; nu era serbare mai ilustră care să nu fie onorată de prezența ei ; pînă și viceregele o invita la palat sau la vila lui, înclinîndu-se în fața ei ca în fața unei mari nobile. Deoarece i-a fost greu să ajungă prin forțe proprii la o asemenea privilegiată poziție (deși Adriana pretindea că e nobilă prin naștere, ba chiar o descendentă a regilor din Creta, adevărata noblețe a familiei ei era talentul, după cum o dovedea ea și cum o vor dovedi fiicele și surorile ei, și așa cum o arată mai ales fratele ei, ciudatul Giambattista, inspiratul autor al foarte popularei *Cunto de li cunti*), se înțelege că această poziție și-o apăra cu toate puterile ; și iat-o jucînd rolul femeii onorabile, găsindu-și un soț, trăind în mijlocul unei numeroase familii compuse din surori și cumnați, alegîndu-și un duhovnic iezuit, procedînd ca toate femeile afiliate consorțiului vicleniei, adică cerînd cît mai mult fără a oferi nimic (bineînțeles cu excepțiile necesare).

Își oferea vocea și, aici, șiretenia ceda în fața generozității, artificiul în fața sincerității, a unei demonstrații precise a valorii sale. Tot ce era în ea pasional și voluptuos, porniri înfrînate de voință și vigilență, se elibera în fericite acute și îndrăznețe note grave, în accente

suspinate, fie că ciupea coardele harfei la muzica elegiacă şi gravă, fie că ia în mînă chitara spaniolă împodobită cu panglici, la un scherzo ori o cantonetă. Atunci adoratorii ei găseau mii de motive de a se pierde cu firea, delirau, îşi manifestau în superlative înflăcărarea, imaginaţia, iar Marino cînta :

Vinta dalla dolcezza e dal piacere
a gli accenti del canto, ai rai del viso
l'alma vien meno, il cor languisce e pere

e dalla spoglia sua sciolto e diviso
mentre che spazia il senso infra le sfere
e rapito lo spirto in Paradiso. [1]

Şi totuşi Marino, cine ar crede, este discret faţă de alţi poeţi care o preamăresc pe Adriana. Cînd soţul ei, Muzio Baroni — un napolitan ager şi atent, care acceptă să nu vadă ce nu s-ar cuveni, dar cu condiţia de a fi respectate convenienţele — pleca în preajma Neapolelui, trimis pe contul protectorului Adrianei, don Luigi Carafa, principe de Stigliano, să viziteze moşii şi castele, principele însuşi lua pana şi compunea poezii în care se vorbea despre agonii voluptuoase şi suspine arzătoare şi adînci. Ca un ecou îi răspundea un altul, din familia Carafa, Francesco Maria, duce de Cerce, iar un altul, don Tiberio, principe de Bisignano, urmaţi de ducele de Laurenzana, de marchizul de Sotino, şi de preotul carmelit Andrea de Torres. Tommaso Stigliani, duşman al lui Marino, dar molipsit de maniera barocului literar, scria pentru Adriana unele dintre cele mai frumoase şi bogate versuri ale sale. Îl imitau vreo sută de poetaştri ; deasupra tuturor credea că se ridică Geronimo d'Andrea care, mînat de exaltarea sa excesivă în inventivitate amoroasă, ajungea s-o numească pe cîntăreaţă „hienă ucigătoare" care „rîde cîntînd" şi „balaur rău" care „ucide şuierînd".

[1] Învins de încîntare şi plăcere
În cîntec copleşit de chipu-ţi luminos
Sufletul moare, iar inima se stinge şi piere
Desprins de trup, plutind în alte sfere
Răpit e sufletul şi dus în Paradis.

Hienă, balaur, meduză, nimfă, înger, sirenă și zeiță, foarte bine : Adriana e deprinsă cu acest limbaj, este atmosfera ei, se complace în ea cu languroasele-i poze, cu nervozitățile-i imperative, cu abandonările ei teatralizate ca pe scenă ; spectacolul pe care-l oferea viața unei asemenea femei, cu fulgerătorul ei fel de a se oferi retrăgîndu-se și ascunzînd sub cuvinte și purtări oneste o prezență mai mult decît frumoasă, nemaipomenit de tulburătoare, era unul dintre spectacolele la care bărbații se pierd și se desfată ; nu numai că nu-l pricep, dar nici nu vor să-l priceapă, prea fericiți să suspine de dragul simbolului feminin, ca de dragul unei forțe nebunești a naturii care scapă logicei puteri virile ; și acceptînd-o, se înțelege, îndepărtau de ei responsabilitatea înțelegerii.

Asupra acestei primadone se oprise alegerea lui Facconi, urmată de grăbita invitație a ducelui de Mantova ; o chemare cam bruscă pentru sofisticările Adrianei Basile, care, ca toate femeile prea abile în a percepe intențiile masculine, se simți atinsă și ofensată. Fără a mai ține seamă de celebra poveste a micuței romane, cine nu cunoștea la Neapole obiceiurile lui Vincenzo Gonzaga ? Cînd venise la Pozzuoli, cu șapte ani în urmă, îl văzuseră cu toții dîndu-și frîu liber în asemenea bacanale, încît legenda mai circula încă : un plăcut seducător, concludeau frumoasele napolitane, care se întrecuseră apoi trimițîndu-i portretele lor pentru a împodobi odăița din Mantova cu frumuseți celebre, unele înfruntînd chiar riscuri, după cum se întîmplase cu doamna Emilia Spinelli, care pozase pe ascuns, fără știrea soțului foarte gelos, în timp ce o prietenă stătuse de gardă la ușă. „Ei bine, eu nu, nu vreau să fac parte din colecție !“ se încruntă cîntăreața, bătînd din piciorușul ei durduliu, aprobată de principii, ducii, marchizii săi, cu mănuși parfumate, gulere de dantelă și jachete de atlaz. Un asemenea personaj neputînd fi refuzat, ea crezu că se va dovedi isteață prefăcîndu-se că acceptă invitația, dar impunînd printre alte condiții ale înțelegerii pe următoarea : ca ducesa Leonora să-i scrie o scrisoare pentru a o chema în serviciul ei, și o altă scrisoare să fie adresată vicereginei din Neapole, ca să fie clar pentru toată lumea că nu se duce la Mantova la un semn al ducelui, ci pentru a sluji o prințesă domnitoare.

Bineînțeles că soția nu va fi de acord să-și facă rău cu propria-i mînă cedînd dorinței soțului, se gîndea Adriana, după un criteriu destul de logic, dar nu prea subtil. Ducele acceptă toate condițiile ei în linii mari, și stabili momentul plecării. Se apropia data ; dar scrisorile ducesei nu sosiseră și, cînd să vină clipa plecării, Adriana se încăpățînă și, cu scuza că aerul neprielnic din Mantova nu convenea sănătății sale, ajunse la concluzia : „nu plec".

Să ni-l închipuim pe Vincenzo ; faptul că o visase pe această fascinantă femeie și cîntăreață, că o savurase cu anticipație și o solicitase, îl înflăcără, îl îndîrji mai mult, acum cînd vedea cum îi scapă. Șapte scrisori ale lui Vincenzo plecară în aceeași zi, 5 martie 1610, prin secretariatul mantovan ; una către fiul său, cardinalul Ferdinando, care trimite imediat din Roma la Neapole un sol de încredere, Ottavio Gentile ; o alta către Gentile, patru pagini pline de lămuriri și de polemică pasionată în care se vorbește de dorința jignită și vanitatea atinsă, atribuindu-se ratarea vizitei pînă și intrigilor principesei de Stigliano (Isabella Gonzaga, moștenitoarea feudei Sabbioneta, feudă pe care Vincenzo zadarnic încerca s-o alipească ducatului său) ; alta, către părintele Gregorio Carbonelli, rudă cu soțul Adrianei, plină de învinuiri și proteste pentru nerespectarea promisiunii făcute de cîntăreață și de soțul ei unui principe care, după cum o știu cu toții „are nevoie de a fi înveselit după gravele sale preocupări" din timpul zilei ; alta adresată soțului Adrianei, alta principesei de Stigliano — cu îndemnul de a-i fi favorabilă și de a-l servi — una vicereginei din Neapole și ultima viceregelui însăși.

Toate acestea pentru Adriana. Iar Ottavio Gentile, plecat imediat din Roma, cum ajunge la Neapole găsește urzeala înșelătoriei sale gata pregătită. Faptul că terenul părea liber, Muzio Baroni, soțul Adrianei, fiind plecat, era un semn că adversarul se fortifica pe poziții secrete : iar trimisul familiei Gonzaga, înțelegînd imediat semnificația acelei absențe, ca și faptul că trebuia să înceapă o mișcare de învăluire, se duse direct la principesa de Stigliano cu scrisoarea ducelui ; cu oarecare amărăciune, doamna îl lăsă să înțeleagă că nu ea o proteja pe

Adriana, ci soțul ei, principele (măcar de-ar pleca cîntăreața, căci s-ar risipi mai puțin din înflăcărarea lui în afara casei !). Și cu această declarație, trimisul s-a putut duce la vicerege și la vicereginâ ca să-și asigure aprobarea lor, să discute cu principele de Stigliano, care a fost constrîns să-l recheme pe Muzio Baroni și să se declare, cel puțin prin cuvinte, un prea devotat supus al ducelui de Mantova. Soțul Adrianei sosește pleoștit, oscilînd între teama de soție, care l-a instigat fără îndoială la rezistență, și teama de bătaie, sau poate și mai rău, pentru că n-ar fi exclus să fi primit asemenea ordine vreun tîlhar din Neapole ; se apără, își deschide sufletul, se retrage, trece de la exprimarea devotamentului său la regrete aprige față de atitudinea soției sale. „Cît despre mine, sînt hotărît să mă las convins", mărturisește el (și-l vedem deschizînd larg brațele în semn de neputință, ridicînd obosit din umeri, cu o resemnare șarjată) ; dar cine o poate scoate la capăt cu mintea femeii ? Înălțimea Sa nu știe că Adriana s-a îmbolnăvit de supărare de cît a dojenit-o el și că întreg Neapole îl acuză că vrea s-o ucidă ?...

Trebuie să te măsori cu ea pentru a-ți face o idee asupra încăpățînării absurde a femeilor ; Gentile acceptă provocarea ; dar cînd a urcat pe Posillipo, la Adriana, l-a potopit o grindină de capricii care anulau orice logică, siguranță și rațiune. Cu cît insista mai mult, cu atît era ea mai rezervată, admirîndu-se sub înfățișarea alegorică a Pudoarei care fuge de lascivitate — ce plăcut e să simți pulsîndu-ți în sînge durerea ascuțită a unei nimfe fugărite ! I se păru că-și poate permite un gest îndrăzneț ; fără știrea soțului și, desigur, fără știrea lui Gentile, scrise ducesei Leonora o scrisoare, ajunsă la Mantova prin intermediul unui oarecare Badalocchio : era o scrisoare ca de la femeie la femeie, în care cîntăreața se scuza că nu poate veni la Mantova din cauza sănătății ei fragile și o implora pe principesă să n-o oblige să plece într-o situație care i-ar fi primejduit și cinstea, ci s-o ajute să rămînă pură acasă la ea. S-a încrezut însă prea mult în propria-i putere și de aceea a dat greș. Parcă o vedem pe Leonora cu scrisoarea Adrianei în mînă, în mijlocul persoanelor delicate care făceau parte din curte, un grup de doamne în negru, un grup de domnișoare în atlaz roșu

și argintiu și ea, învesmîntată tot în negru, cu broderii albe și festoane sobre, cu un șir de perle perfecte la gît, și cercei lungi din perle, în formă de pară, după cum o descrie un contemporan în lunile acelea, istovită dar neînfrîntă, cu chipul ei căruia îi stă bine să gîndească cu subtilitate. „Această femeie, această cîntăreață, se gîndește Leonora, îndrăznește să se pună pe același plan cu o principesă domnitoare ? Și, mai ales, cum îndrăznește ea să reziste unuia ca ducele de Mantova, dînd ocazie dușmanilor să transforme un subiect atît de neînsemnat într-o temă de intrigi ?“

Leonora reflectează, prevede, conclude cu zîmbetul ei tăios, ușor melancolic și ușor ironic. Și cînd Vincenzo vine să-i ceară ajutor, de cum îi vede chipul neliniștit, Leonora se simte complicea lui, o complice mîndră și maternă în același timp, și îi scrie un bilețel lui Gentile, asigurîndu-l că dorește foarte mult sosirea Adrianei, și un alt bilet cu același conținut vicereginei din Neapole : „Tînăra aceasta care cîntă“ (așa o numește principesa pe cîntăreață ca și cum ar îndepărta-o de ea cu vîrful degetului înmănușat), „dîndu-și cuvîntul că va veni în serviciul meu și al acestei case, și dorind eu din plăcerea pe care bănuiesc că mi-o va face să vină cît mai curînd, mă adresez Alteței-Voastre, apelînd din inimă la bunăvoința...“ etc !

Doamne, ce copilărie acest mod inventat de Vincenzo pentru a-i mulțumi soției, cu ochii plini de duioșie și de emoție ; aproape că nu i se poate purta pică, fiindcă se înflăcărase atîta pentru o necunoscută și fiindcă își poate revărsa bucuria în vioiciunea plină de dragoste a gesturilor și în ușurința tinerească a pasului. Scumpa demnitate care-l făcea irezistibil în fața femeilor poate fi recunoscută și de noi în scrisoarea cu care Vincenzo însoțea scrisorile soției sale către Gentile și viceregină. Spunea că niciodată nu ar fi pliătisit-o pe Adriana într-atît, dacă lucrurile nu ar fi ajuns în faza în care se aflau, dar că acum ducesa nu putea fi mulțumită doar cu cuvinte ; „cît despre mine, nici nu mai vorbesc“ — adăuga — „căci de cînd m-am născut mi-am făcut o profesiune de credință din a nu desconsidera dorințele vreunei femei“, ceea ce însemna că, oricît de crudă ar fi fost o femeie,

el avea să se supună oricărei cruzimi cu o blîndeţe cavalerească.

Cînd au sosit aceste scrisori, l-au găsit pe Gentile aproape scos din minţi. Cu instinctul de a proceda în viaţă la fel ca şi pe scenă, conducînd acţiunea într-un crescendo spre o înaltă catastrofă, Adriana construia scenele tari ale ultimului act, leşina, implora cu mîinile împreunate, cerea cu o voce sufocată să fie cruţată din milă. Nu este nevoie de mai mult pentru ca un bărbat să se simtă călău şi să se ruşineze ; constrîns să se ruşineze, Gentile se mînia, înţelegea că a fost păcălit (ce chef ar mai avea, mărturisise unui prieten, să aducă lucrurile la proporţiile lor reale, prin două perechi de palme !) ; dar nu-i nimic de făcut ! Marea scenă a fost interpretată la 16 aprilie ; cînd mantovanul a avut imprudenţa de a afirma că marii seniori, ca ducele său, nu suportă să fie batjocoriţi, Adriana a avut ocazia de a se lansa într-un discurs eroic şi patetic, întrerupt de hohote şi suspine, profetizînd că va deveni o infirmă, sau că va muri chiar din ordinul lui Vincenzo, dar va rămîne fermă în a-şi apăra propria-i virtute pînă la martiriu.

Era apoteoza melodramei. Şi deoarece efectul se produsese şi se stîrniseră şi aplauzele, este logic ca scena să se încheie. Să se încheie în grabă, provocînd mirarea lui Gentile însuşi, care nu-şi crezu urechilor cînd Adriana, uitînd de plînsete, începe să surîdă şi şopteşte că, cine ştie, poate că s-a înşelat. A sosit şi un bileţel de la Leonora, scris pe un ton princiar, care a impresionat puternic snobismul actriţei noastre : a sosit la timp, cînd nu s-au mai găsit subiecte pentru continuarea dramei, iar Adriana începuse să se teamă că ducele n-o va mai invita. Cei care suspinau acum după ea, consternaţi de a o vedea plecînd, aveau chef să bîrfească Mantova ; dar ea a descoperit un alt rol pe gustul ei, cel al femeii care se duce în vizuina lupului, dar se va întoarce imaculată şi triumfătoare ; şi abia aştepta să-l interpreteze. Ce o mai reţine ? Napolitanii să se mulţumească să pună în versuri cuvintele de adio : toţi, chiar şi fratele Adrianei, Giambattista, susţine că ar fi descoperit raporturile misterioase dintre anumite fapte ce-şi aveau originea cu secole în

urmă : în plecarea sirenei de pe Posillipo, el denunță răzbunarea Mantovei asupra Partenopei [1], care cu 1 500 de ani în urmă răpise rîului Mincio trupul lui Virgiliu. La 24 mai, Adriana, soțul ei, un fiu, sora, un cumnat doctor, un frate și doi protejați de-ai lor, o mică parte din furnicarul de rude napolitane, un cortegiu de cufere și bagaje elegante, într-un vîrtej de fuste de atlaz și pălării cu pene, au plecat, instalîndu-se într-o lectică și o trăsură, devenite pe loc două colivii de mici papagali patetici. Și astfel au părăsit ei Neapole, în mijlocul cuvintelor de rămas bun, al grimaselor de tristețe, al saluturilor și lacrimilor, de părea că într-adevăr primadona pleca din țara melodramei.

Primul contact al Adrianei cu casa Gonzaga a avut loc la Roma, prin persoana micului cardinal, Ferdinando, care a venit s-o viziteze imediat după sosirea ei, a susținut o conversație cu ea și a rugat-o să-i cînte. „Abilă, o femeie care știe multe" — reflectă Ferdinando, transmițîndu-i apoi tatălui său impresiile. În zilele următoare o invită cu el, și în oraș, și în afara orașului, o prezentă unui public inițiat (toți, inclusiv cei ce o auziseră pe vestita Ippolita a cardinalului Montalto, piatră de încercare pentru orice cîntăreață, au socotit-o perfectă) ; Ferdinando a căzut în extaz în fața ei, i-a făcut curte, în felul său galant și delicat, plin de grații lombarde și mîngîieri spaniole, ca pînă la urmă să simtă o neliniște senzuală ; încît la o săptămînă după ce a plecat, Adriana devenise pentru el ceea ce orice femeie devine pentru bărbatul care o iubește, adică prima și ultima creatură importantă din lume.

„Cît de frumos și de politicos e acest cardinal", spunea Adriana la 5 iunie, reculegîndu-se în umbroasa lîncezeală din lectică, retrăind întîmplările din acea plăcută săptămînă romană împreună cu Gentile, trimisul casei Gonzaga, care o însoțea la Mantova. După atîtea furtuni, cei doi deveniseră foarte buni prieteni, ba chiar confidenți. La Bracciano, unde grupul lor a fost găzduit în castelul Orsini, picanta femeiușcă întreba languros, în

[1] Partenope (mit.), sirenă care s-a sinucis din dragoste pentru Ulise și al cărei trup a fost azvîrlit de mare pe stîncile unde s-a ridicat mai tîrziu orașul Neapole.

mare taină, pe prietenul ei, în ce pat dormise cardinalul Ferdinando ultima dată cînd fusese acolo ; complicele ei o informă, iar ea ţinu să doarmă în acelaşi pat : pentru a se impregna de virtutea cardinalului, afirma ea, plecîndu-şi ochii în timp ce Gentile spunea că dacă la Roma femeile au inima caldă, Adriana demonstra că are o sursă de foc a cărei vîlvătaie dogorea. Avea deci dreptate părintele Gregorio Carbonelli, care, după ce primise de la Leonora sarcina secretă de a-i trimite o relatare confidenţială asupra acestei vestite Adriana, scria că o văzuse şi o studiase bine la trecerea ei prin Roma : nu o găsise frumoasă, dar nici urîtă, dar mai ales nemaipomenit de „ademenitoare, linguşitoare — o adevărată Armidă napolitană" într-un cuvînt, o mare cochetă, şi mai ales periculoasă prin faptul că juca măiestrit rolul cinstei, combinînd-o cu continue şi excitante subînţelesuri. „Mi-a trezit o oarecare teamă", încheia şiretul călugăr şi, în acelaşi timp, îi indica ducesei cele două puncte slabe ale cîntăreţei : o ambiţie îndărătnică de a trece drept femeie cinstită şi o deosebită lăcomie pentru darurile de preţ — deci să i se facă favoruri şi daruri.

La Florenţa, Adriana a cîntat pentru Marele Duce şi a fost găzduită în casa lui Giulio Caccini, unde a participat la un concert pretenţios, — au venit acolo Peri, Grillenzoni, Brandino, contele Bardi, cu formaţia sa de virtuozi, contele Fontanella, cu grupul lui de gentilomi, un adevărat tribunal : Adriana i-a fermecat pe toţi, a obţinut daruri minunate, iar rafinaţii sentimentali au refuzat să o asculte de două ori pentru a nu suferi prea mult după plecarea ei. Pînă şi Ottavio Gentile, cel pe care la Neapole îl mîncaseră palmele în dorinţa de a pune capăt în mod brutal capriciilor cîntăreţei, era subjugat, chiar dacă nu îndrăznea să se îndrăgostească : „cu cît o asculţi, cu atît ai vrea să o asculţi mai mult", mărturiseşte într-una din ultimele sale scrisori, în timp ce grupul se apropia de Mantova.

Ajunseră la Mantova la 23 iunie, primiţi ca adevărate persoane de vază : în aceeaşi seară, la invitaţia ducesei, o trăsură aurită o aduse pe cîntăreaţă la vila din Porto, unde Leonora locuia împreună cu curtea sa şi unde Adri-

ana a dat primul său concert, ascultată, pe lîngă doamne și gentilomi, și de muzicienii mantovani, dintre care cel dintîi era maestrul capelei, Claudio Monteverdi. Părerea lui Claudio a fost sobră : el recunoștea că Ippolita, cîntăreața cardinalului Mantalto, avea un timbru mai pur ; dar Adriana avea o dicție perfectă, un minunat simț al pauzelor, o muzicalitate desăvîrșită care nu lăsa nici o notă fără expresie ; chiar și cînd tăcea, în acordurile instrumentului, o frumusețe inefabilă îți înălța sufletul, umplîndu-l de armonie.

Vincenzo care se afla la Maderno, lăsă să treacă o zi, apoi se repezi la Porto, o văzu pe Adriana în prezența soției sale, o ascultă cîntînd, se simți emoționat, își cultivă cu precauție emoția, nu-i îngădui să se risipească. Iat-o pe Adriana favorită : odată cu vacanțele și concertele în vile și grădini, începu viața ei la Mantova ; ca și la Neapole, și în Lombardia ploua asupra ei cu poezii, madrigale și cîntece. Chiabrera scria din Liguria o gingașă cantonetă ; Antonio Constantini, Scipione Agnelli, episcopul Scipione Pasquali, Claudio Achillini, Paolo Emilio Gonzaga și don Silvio Gonzaga, fiul marchizei de Grana, scriau și ei, căzînd de acord în a repeta un poetic loc comun și anume că la malurile rîului Mincio acostase cea mai ademenitoare dintre sirene. Astfel că, rupîndu-se de vremea noastră, biograful poate imagina o apariție a lui Vincenzo Gonzaga, în palatul ducal, în pragul ușii care din sala Troici, atît de încărcată de ansamblul extravagant al picturilor lui Giulio Romano dă spre galeria *Lunilor anului,* unde proporțiile chibzuite și ușoare ale suprafețelor, inspirat dispuse în lungime, se pot acorda în ritmul perfect al unei muzici de dans : și invitația la dans e intonată de micii amorași de pe tavanul cu multe intercalări albastre, o ultimă diluată reminiscență a tavanului pictat de Mantegna, în *Camera mirilor.*

Priviți această galerie a *Lunilor anului,* încadrată cu stucaturi foarte fine, cu pereți pictați, ghirlande, flori, ierburi, mici animale ; ca invenție decorativă nu este cine știe ce ; dar cît de frumos transpare verdele trestiilor acvatice sub soarele dimineții, intim, confidențial ; cît de fericit cad din înaltul tavanului ghirlandele, ca o mîngîiere ; ce tușeu de penel se metamorfozează într-o

lebădă sau o pasăre care e un salt al inimii spre înaltul cerului, unde se va armoniza într-un tril de încîntare plutind în spațiu. În fundul sălii, venind dinspre imensa și totuși armonioasa Galerie a Expoziției, înțesată de tablouri, fiecare din ele o capodoperă, cu mari ferestre de cristal, iată-l pe Vincenzo coborînd scările, sprinten, cu pas ușor, înclinat ușor cînd pe o parte cînd pe alta, dintr-o obișnuință sportivă, cum îl vedem în prețioasa tapițerie în punct ungar din colecția Magnaguti ; și în timp ce traversa galeria, nu e nici o îndoială, e cuprins de un muzical gînd de dragoste.

În acest decor de înduioșătoare decorativitate se întîlnește cu imaginea Adrianei ; el o mîngîie, o laudă, se rotește în jurul ei, o simte vibrînd din cap pînă-n picioare, pe o coardă sonoră care se arcuiește de-a lungul curbei șoldurilor ; o asemenea femeie pare că trebuie să-și ia zborul, descătușată, ieșind din decolteul rochiei sale complicate și îngreunate de dantele, și primul care se eliberează este sînul, într-o suită de note plutitoare. Oh, dar mai e și rampa, și într-acolo se îndreaptă Vincenzo pe ușa opusă intrării, iar pereții îl însoțesc închinîndu-i-se în rotunjirea colțurilor, cu o plăcută complicitate arhitectonică ; este terasa care dă spre lac, atît de limpede la anumite ore, de parcă s-ar vedea dîra lăsată de curentul fluvial, un filon de viață subacvatică, pe unde zburdă, înaintînd în vibrația cozii, crapii strălucitori, închiși la culoare.

Dar prea îmbătate de vîntul tăios de septembrie, gîndurile și imaginile de dragoste riscă să se vlăguiască și să se prăbușească, lipsite de viață, dintr-o neașteptată slăbiciune a inimii. Atunci Vincenzo își simte pe umeri vîrsta, poate chiar urmărind pe lac o barcă în care Adriana se răsfață alături de tînărul Ferdinando, sosit la Mantova cu două zile în urmă și vrăjit fără leac de cîntăreață. Vincenzo o fi fost gelos pe fiul său, el, care o iubește într-atît pe Adriana încît nu vrea să îngăduie nici despărțirea de cîteva zile cînd va trebui să plece la Milano, unde guvernatorul spaniol o solicită cu atîta insistență în scrisori dese, invitînd-o de urgență „cît mai e pe masă mîncare caldă" ? Poate că Vincenzo nu-i gelos : cunoaște puterea prestigiului său ducal asupra unei ambițioase ca ea ; dar

poate că în acel moment, scăzîndu-i efervescența vitală, privind în jur pentru a căuta ceva care să-i desfete ochii și să-i amăgească simțurile, se simte încolțit de indiferența lucrurilor, iar pulsul îi zvîcnește iute, și simte teama, mereu mai adîncă, a singurătății.

De-ar cunoaște măcar această consolare a oamenilor, munca, prin care căutăm să învingem timpul, amăgindu-l cu cuvinte și cifre. În schimb cea mai mare parte a treburilor publice și, desigur, toate cele privitoare la conducerea internă, Vincenzo le lasă în grija soției, a cărei participare, ba chiar și președinția Consiliului de stat era invidiată de nora ei, Margherita, continuu, cu o feroce fervoare. Prudența și valoarea acestei Medici sînt atît de temeinic dovedite, încît nu există ambasador să n-o recunoască, încîntat ; vom admira eleganța feminină a Leonorei, observînd că, fiind aproape stăpînă unică a Mantovei, ea nu o afirma și nici nu permitea altora s-o afirme, ci continua să dăruiască cu generozitate sfaturi și sprijin, cu aerul de a o face cu discreție ; nu din timiditate, nici din dispreț, ci dintr-un sentiment al libertății intime pe care a învățat să-l folosească din ce în ce mai rafinat, ori de cîte ori o măsură, o negociere, un tratat se rezolva printr-o concluzie logică.

Vom arăta mai jos că aparenta regență a Leonorei nu însemna că mintea lui Vincenzo se întunecase : dimpotrivă, ea se clarificase ; dar ce folos dacă acumulările de experiență nu mai sînt legate de siguranța unui viitor încă în germene ? Viitorul e întunecat de neliniștea atîtor deziluzii suferite ; și se înțelege că trecerea timpului face ca orice înfrîngere să fie mai dureroasă, tocmai pentru că situează cauzele și efectele într-o perspectivă mai obiectivă. Acum, hotărît să termine odată cu puterea misterioasă a casei de Austria, chiar cu riscul de a răsturna Europa, Henric al IV-lea al Franței se ridică împotriva Habsburgilor, iar Italia e inclusă în planurile sale ca teritoriu ce trebuie eliberat de sub hegemonia spaniolă : pentru cel ce are curajul de a lua spada în mînă, asta ar putea fi o ocazie unică de extindere a propriilor granițe. Dar dacă acestea sînt simțămintele lui Carlo Emanuele de Savoia, hotărît să pornească la luptă ca să-i atace pe

spanioli în Lombardia, la un semn al regelui Franței, Vincenzo, deși e solicitat, nu reușește să găsească în el forța de a lua o hotărîre ; ezită ; dealtfel și Chieppio al său ezită, și pînă și Veneția, deși e dușmana casei de Habsburg. Se știe că la Milano, contele de Fuentes, teribilul bătrîn, întărea posesiunile și fortărețele, înrola trupe, evita să se lase suprins nepregătit ; și, contaminate de o blestemată prudență, toate statele italiene nu sînt oare obișnuite de peste un secol să suporte samavolniciile unui străin ? Între tmp, în satul Brozolo din Val di Susa, marele conetabil francez, Lesdiguères, concretiza acordurile dintre regele său și Carlo Emanuele, printr-un dublu tratat de alianță, defensivă și ofensivă : în timp ce Franța avea să atace din nord, Piemontul avea să atace Spania la granița milaneză ; 15 000 de soldați francezi, comandați de Lesdiguères aveau să sprijine această acțiune, pornind direct spre Milano. Ducelui de Savoia nu-i venea să creadă că va putea în sfîrșit să scoată strigătul său de război : *„nunc pugnandum est"* — a sosit momentul luptei.

Vincenzo nu fusese chemat la Brozolo și poate că nici n-ar fi vrut să se ducă, dar puținele lucruri pe care și el le transmisese probabil lui Henric al IV-lea, atît cît să nu se compromită, fuseseră auzite de cineva ; și de cine altul dacă nu de Ranuccio Farnese care, credincios firii sale insidioase, denunța din Parma regelui Spaniei tratatul dintre Carlo Emanuele și Franța ? Deși nu avea împotriva lui Vincenzo probe de trădare, putea folosi ca argumente neîndoielnice simpatiile franceze ale ducelui ; de asemenea înrudirea dintre Franța și Savoia, ca și numele reginei, Maria, dat și nepoatei sale nou născute. Dar se vedea clar că destinul Italiei era supus sufocantei fatalități a inerției : la abia o lună de la întîlnirea de la Brozolo, Henric cădea ucis de pumnalul lui Ravaillac. Coaliția antispaniolă se destrăma, regina regentă a Franței, Maria dei Medici, adversară, ca și întreaga ei familie, casei de Savoia, începe o politică de apropiere de Spania ; Carlo Emanuele rămîne descoperit în fața amenințărilor contelui de Fuentes, hotărît să dea o lecție care să-i taie aripile și lui și tuturor italienilor care ar fi putut hrăni gîndul, fie și platonic, de independență. Pregătit, Carlo Ema-

nuele de Savoia aştepta înarmat la graniţă fără a renunţa nici chiar pentru o clipă la spiritul său războinic, ba chiar lansînd împotriva guvernatorului spaniol celebra satiră într-un dialect semiveneţian :

Havemo el sangue zentil et no vilan,
Credemo in Dio, e si, semo cristiani
ma sopra tutto boni italiani [1]

Apoi contele de Fuentes muri, Carlo Emanuele îşi schimbă repede obiectivul, se hotărî să ceară iertare la Madrid şi, stăpînit din nou de vechea idee a cuceririi Genevei, cere sprijinul fostei duşmane, Spania, împotriva Franţei ; nereuşindu-i nici acest plan din cauza alianţei franco-spaniole încheiate în acea perioadă de Maria dei Medici, se reîntoarse la proiectul de creare a unei ligi italiene, şi începu să ducă tratative pentru căsătoria principelui moştenitor Vittorio Amedeo cu fiica Marelui Duce Ferdinando, dei Medici, găsind în fiece zi o nouă idee pentru care să lupte.

La Mantova, periculoasa luptă politică a ducelui de Savoia era urmărită, cei mai atenţi începînd să se îndoiască de faptul că realizarea căsătoriei dintre Francesco şi Margherita garanta cu adevărat familiei Gonzaga stăpînirea ducatului Monferrato, în faţa poftelor turbulentului său vecin. Prima pusă în gardă începea să fie Margherita, iar Vincenzo îşi avertiza fiul, în timpul unei călătorii a soţilor la Torino, să nu se lase înşelat de socrul său, care „cu cît se arăta mai preocupat de amuzamentele carnavalului, amăgind oamenii, cu atît mai serios se pregătea şi punea la cale în capul său planuri mai mari". Încît el să sesizeze fondul şi nu aparenţa faptelor la aceşti oameni care una fac şi alta se prefac a face ; şi astfel nu va fi luat niciodată prin surprindere ; iar hotărîrile lui să fie prudente şi cît mai bine cugetate.

Aceste cuvinte par a reflecta aplombul unui spirit înţelept, căruia îi stă bine să-i înveţe pe alţii. Cei ce ar dori să reducă asemenea caractere la o definiţie, nu ar

[1] Sîntem de sînge nobil şi nu grosolan
Credem în Dumnezeu, sîntem creştini
Dar în primul rînd buni italieni.

mai înțelege nimic din firea lui Vincenzo, văzînd cît de compatibil era rolul de tată temperat cu voluptatea dezlănțuită care îl trimisese în Peru pe Evangelista Marcobruno, în căutarea leacului miraculos care să-i asigure freneticele bucurii carnale. Dar Vincenzo e un exemplu al felului în care adevăratul caracter al unui individ este compus dintr-un amestec de elemente opuse și aparent de neîmpăcat, el rămînînd cu toate acestea natural în orice manifestare, chiar și în cele false, credincios propriilor instincte fizice și morale. Și tot din instinct, ca o ultimă dovadă de credință față de vechile gînduri de glorie, găsește Vincenzo forța de a se imagina pe un tron, tronul Albaniei, cel visat cîndva de Carlo Emanuele I.

Albanezul care se prosternase la picioarele lui Vincenzo cu veneratia cuvenită unui suveran, era ușor de recunoscut drept un abil intrigant și lingușitor de mare clasă ; dar nici cel mai bun cunoscător nu și-ar fi putut da seama cînd anume începea să vorbească fals ; venea din partea patriarhului Serbiei și a celor mai de seamă seniori albanezi — dintre care și un mare comandant, contele Vuio, sosi la Mantova părînd că întărește propunerile — și a unor însemnați căpitani, cerînd cu toții intervenția unui prinț curajos care să-i ajute cu bani, arme și trupe împotriva iminentei dominații turcești. De astă dată negocierile au fost conduse nu de Chieppio, ci de Iberti, care le cîntări și porni la formularea pactelor. În octombrie 1610, Albania urma să se răscoale, Vincenzo avea să acosteze pe țărmul răsăritean al Adriaticei cu o armată de 10 000 de oameni, conducătorii Albaniei aveau să-l recunoască drept rege și, sub noul monarh, urmau să se ridice împotriva turcilor în cadrul unei extinse acțiuni comune.

În teorie, lucrurile păreau că ar decurge firesc ; dar inconsistența lor, dacă nu conținutul iluzoriu, era atît de evidentă, încît în octombrie nu se mișcă nimeni ; Vincenzo o sărbătorea pe Adriana din vilă în vilă, și aproape că nu se mai gîndea la acțiunea din Levant, cînd alți albanezi sosiră la curte, solicitîndu-l. Tot mereu repetate, argumentele lor păreau concrete, iar Vincenzo, într-un moment de bună dispoziție, se lăsă convins, ordonînd să se cerceteze posibilitățile de a se realiza acțiu-

nea : să plece deci doi mesageri, Ippolito Dentelli și Lorenzo Barzo, împreună cu căpitanul Marcello Resti, pentru a parlamenta cu conducătorii albanezi ; să viziteze țara, să discute cu personajele importante și să se întoarcă cu scrisori de angajare a acestora și cu relatări amănunțite.

Relatările le avem (cîndva autoarea le va publica în întregime) și ele sînt surprinzătoare povestiri aventuroase. Mantovanii au plecat împreună cu Resti, la 14 noiembrie ; la 19 s-au îmbarcat la Rimini, la 20 erau la Fiume și aici, așteptînd croitorii să le croiască veșminte după moda orientală, au avut primele contacte cu șefii albanezi rebeli. Trebuie să spunem că, imediat, încă din primele rînduri ale relatărilor lor, indiferent de ceea ce avea să se întîmple călătorilor noștri în cursul întîlnirilor și al discuțiilor lor, se simte falsitatea acordurilor ; oamenii își făceau semne în spatele lor — și vezi asta nu din priviri, ci din discretele coborîri de pleoape. Degeaba are Ippolito Dentelli o valiză mare plină cu inele, cercei de aur, pietre scumpe, pahare de argint aurit și cizelat, și degeaba și-a schimbat-numele în cel de Prospero Sogari, și se dă drept bijutier în drum spre Ierusalim, pentru afaceri : cui, și la ce servesc aceste viclenii ingenue ? Ele par tot atîtea diletantisme în comparație cu rafinatul profesionalism al minciunii pe care-l cultivă partenerii lor.

Nu că mantovanii nu presimțeau că au fost înșelați : de exemplu, pe un oarecare căpitan Giovanni Renesi, sau Resnevich, l-au judecat pentru ceea ce era, adică un impostor, iar albanezii au aprobat, fiind mult prea vicleni pentru a-l salva pe unul de-al lor care greșise lăsîndu-se descoperit. Dar ai noștri, oameni logici, nu înțelegeau de ce au fost invitați într-o călătorie din moment ce puternicul partid care trebuia să-l proclame rege pe ducele de Mantova nu există. Nici nouă, acum, chiar și după examinarea documentelor, nu ne este clar ce doreau acești albanezi de la Vincenzo Gonzaga. Urmăreau ei ceva, dar ce anume ? Ajutor în bani, în arme și oameni, poate, iar coroana pe care o ofereau nu era decît un titlu fără greutate, în situația deplorabilă în care se aflau, risipiți în grupări armate — mobile, improvizate și rătăcitoare, siliți să-și apere viața cu spada în mînă.

Acum iată-ne la Fiume, la han, împreună cu un căpitan, Marino, alungat din Ragusa, principalul intermediar dintre albanezi și mantovani, cu căpitanul Marcello Resti, și cu ceilalți mantovani : asistăm la defilarea unor oameni ciudați : Toma Milcichè, Nicola Bascovici, cărora li se dă a înțelege că ei sînt trimiși ai regelui Spaniei, prin discursuri întortocheate care, tot încercînd să fie prudente, devin pînă la urmă vagi și nesemnificative. Apare căpitanul Iovan Vulatconici, cu fața invadată de barbă și mustăți negre, în mijlocul unui grup de *uscocchi* [1] bărboși, înarmați ; apoi, între patru ochi, acesta se dovedește gata de a-l servi pe cel ce plătește mai bine. Pentru el, Dentelli își deschide valiza de bijutier și îi oferă încă un inel prețios ca să-l dea soției ; căpitanul primește, se hotărăște să plece călare în sud, în timp ce italienii vor parcurge același drum pe mare, îndreptîndu-se spre episcopul de Ragusa.

Au pornit-o pe un mistral plăcut, într-o dimineață răcoroasă, pe o mare ușor ondulată, l-au găsit la Slano pe episcop care i-a rugat să trimită scrisori tuturor prietenilor, să strîngă oameni, să treacă la acțiune ; iată-i intrînd în Ragusa, pe atunci o mică republică independentă, unde sosirea lor a provocat atîta tulburare, încît micul senat a decretat să fie goniți ca suspecți. Plecară de acolo, și se ascunseră care încotro. Dentelli, retras în insula Curzola, împreună cu Barzo, se plictisește așteptînd ca între timp complicii săi să-i înlesnească noi convorbiri ; și aici se întîmplă să întîlnească pe un tînăr slav, priceput în limbile orientale, un mîndru și pitoresc personaj, bun pentru a fi condus la duce ca viitor interpret.

Entuziast, mantovanul îl angajează fără a ști că tînărul are o întreagă poveste : era un sclav fugit de la un stăpîn turc, care, pentru a se despăgubi de pierderea lui, prădase o navă din Ragusa făgăduind că va înapoia prada numai după ce-l va regăsi pe fugar ; se înțelege că cei din Ragusa doreau să-l prindă, iar tînărul se ferea de ei, apărîndu-se la Curzola sub protecția guvernatorului insulei. Dentelli acționă deschis în ceea ce-l privea ; dar la un moment

[1] *Uscocchi :* pirați sîrbo-croați care în secolul al XVI-lea prădau coasta Adriaticei.

dat, tînărul l-a suspectat că-i întinde o cursă, vrînd să-l trimită la Ragusa ca să-l dea pe mîna justiției, și atunci, la rîndul său, tînărul l-a denunțat conducerii insulei ca suspect, a făcut să fie prins și închis, în timp ce Barzo abia a apucat să se ascundă în vegetația înaltă de pe plajă, unde după două zile de emoții a fost găsit de tovarășul său eliberat, și condus la mal de paznicii insulei, cu condiția de a pleca imediat.

Goniți din Ragusa și Curzola, înconjurați de spioni și de persoane suspecte, mantovanii noștri nu se pierd totuși cu firea : discută la Slano cu contele Stefan Vulatconici, un bărbat înalt și uscățiv, cu barba blondă și ochi albaștri, care, luînd scrisoarea lui Vincenzo adresată lui, o sărută și și-o puse pe creștet, în semn de mare venerație : este clipa de deschidere a valizei cu bijuterii pentru împărțirea pocalelor de argint aurit din care beau cu toții și închină în onoarea viitorului rege, în isonul rugăciunilor cîntate pe nas de un călugăr aflat acolo ; înțelegerea e întărită prin împărțirea de inele și cercei și, în sfîrșit, încep discuțiile.

După multe complimente, contele Stefan întreabă de ce nu a fost prezent Vincenzo în octombrie cînd albanezii, conform înțelegerii, s-au răsculat ? Se prefăcea, vicleanul, că deplînge absența ducelui de Mantova, insinuînd că tocmai acest fapt dusese la eșuarea răscoalei ; la obiecția justă a lui Dentelli anume că înainte de a se face o mișcare atît de importantă ei ar fi trebuit să anunțe Mantova, contele schimbă repede vorba. Ajunseră la momentul prezent : Dentelli și Barzo plecaseră cu însărcinarea de a vizita țara în numele suveranului lor, de a observa locurile, de a studia orașele, de a sta de vorbă cu oamenii din popor, de a încheia acorduri cu patriarhul Serbiei și cu alți conducători albanezi. Dar cum a venit vorba să plece în Albania, contele Stefan s-a opus : voiau oare să fie uciși ? Să-i fie date lui scrisorile, și el avea să se ocupe să ajungă la destinație, îngrijindu-se și de sosirea răspunsurilor.

În același fel decurgeau și discuțiile purtate cu alt șef, contele Vuio, care fusese la Mantova și căruia, la amin-

tirea frumuseții casei, a lumii de acolo, a fericirii italienilor, îi sclipeau ochii negri și bulbucați, sub coama de păr pe care-l lăsase lung pînă la umeri cu ocazia unui jurămînt de răzbunare, după ce-i fusese omorît un frate. Valiza cu bijuterii se ușura, mantovanii nu ajunseseră la nici o concluzie, rămînerea pe coasta dalmată devenea periculoasă, nu se auzea vorbindu-se decît de turci care-i tăiau pe creștini în bucăți, sau care erau tăiați în bucăți de creștini. Fiindu-le închise granițele Albaniei, zilele treceau între alarme și suspiciuni, mantovanii erau mereu pe punctul de a fugi și de a se ascunde, trebuiau să schimbe locul de întîlnire de la un sat la altul, se deplasau într-un neliniștit convoi de figuri neîncrezătoare; și în acea blestemată încurcătură, Ippolito Dentelli și Lorenzo Barzo se orientau cu bun simț, dar fideli, deși știau că ar fi trebuit să urmeze curentul. Începea luna mai cînd, după ce s-au primit scrisori de la toți seniorii albanezi, de la patriarhul Serbiei, de la Voievodul Gardan, s-au hotărît, cu această slabă izbîndă, să se întoarcă acasă. S-au dovedit inutile truda și cheltuielile făcute, după cum inutilă a fost și cumpărarea din Olanda a unei corăbii mici, destinate expediției albaneze, sechestrată apoi în Mediterana de marina papală, care o suspectase a fi navă de corsari. Iberti, după citirea scrisorilor albaneze, după separarea conținutului real de aparențele formale, și după ascultarea relatărilor, raportă ducelui. Se luă hotărîrea să se mai reflecteze : și în curînd toate au trecut în raftu-rile ordonate ale arhivei.

În timp ce trimișii mantovani navigau în recunoaștere pe coasta dalmată pentru a pregăti un regat seniorului lor, se năștea moștenitorul dinastiei, numit Ludovico, în semn de omagiu pentru micul rege al Franței, Ludovic al XIII-lea ; descendența directă a familiei Gonzaga părea acum asigurată. Margherita de Savoia vedea înaintea ei o îndelungată epocă în care avea să fie principesă consoartă și mamă și, mai mult ca oricînd, viața i se părea o pradă bună de înhățat iute ; primea, ca și cum i s-ar fi cuvenit de drept, toate atențiile, darurile și favorurile pe care Vincenzo era bucuros să i le facă, numai să rămînă

departe de Mantova ; manevrată afectuos de voința duelui, imediat după nașterea micului prinț, plecă în vilegiatură la Goito, așteptînd să reia drumul spre Monferrato ; între timp, lunga și răbdătoarea cale urmată de Leonora născută în familia Medici, atinge ultimul țărm.

Acum Leonora a ajuns la un asemenea echilibru și pricepere în cele omenești (înțelepciunea ei are ceva din soliditatea geometriei, aproape exprimabilă cifric), încît pentru a se realiza în întregime nu-i mai rămînea altceva decît încercarea morții. Încercarea bolii o trecuse biruind două crize, cea din 1607 și cea mai gravă, din ianuarie 1611 cînd, văzîndu-și fiul, pe Francesco, care sosise din Casale, ea înțelesese că trebuia să se pregătească pentru momentul suprem. Dar ce uimire, o uimire aproape ironică, să constate că era gata pregătită. Leonora, de îndată ce se simte mai bine, zîmbește își reia tonul ei ironic și subtil de florentină, își reia și obiceiul florentin de a-și arăta curiozitatea față de lume și de fapte, ceea ce ascute atît de mult privirea bătrînelor doamne întîlnite în palatul de pe via Tornabuoni.

Să plece Vincenzo la Maderno, pe lac, și Adriana cu el ! Cînd cîntăreața se întoarce, Leonora o primește lîngă ea cu bunăvoință detașată ; îi era de-ajuns s-o privească pentru a vedea la ea vechile semne binecunoscute, pentru a o descifra în adîncime, a o dezvălui. Tocmai această capacitate de a înțelege fără limite, acest mod de a nu mai găsi necunoscute în lumea sentimentelor, lume redusă la o delicată, dar cognoscibilă mecanică a cauzelor și a efectelor, ar fi fost pedeapsa prea marii înțelepciuni a Leonorei, dacă vechea căldură a dragostei pe care soțul ei i-o trezise de la început nu ar fi salvat-o de la o resemnare inumană. Pentru Vincenzo ea poartă și acum pe buze și în condei, deși sobre, fraze de dragoste : „Mantova e un deșert, iar eu sînt cu totul înstrăinată din cauza plecării Alteței Voastre", îi scrie în 1608. Nu are certitudinea lui decît în prezența fizică : dar și acesta e un mod de a crede în bărbat, pentru a rezista tentației de a disocia în propria-ți minte lumea masculină de cea feminină, tentație pe care orice femeie inteligentă știe că trebuie s-o respingă,

pentru a nu seca în ea izvoarele carităţii şi ale milei, cele două surse tainice care alimentează rădăcinile vieţii umane.

Simţind aproape cu o adulmecare de cîine credincios prezenţa soţului, Leonora îşi găseşte în ultima parte a vieţii echilibrul unui sentiment duios, care o compensează de atîtea dezgusturi : poate lega grija şi dragostea faţă de copii de tatăl lor ; Margherita e departe şi totuşi mereu prezentă pentru mama ei ; mica Leonora, cu căpşorul numai bucle, atît de drăgălaşă de-ţi vine s-o împodobeşti cu pietre preţioase şi flori, ca în portretul făcut de Pourbus ; iubitul Francesco, împrăştiatul Vincenzo şi cardinalul Ferdinando, în care mama descoperă din ce în ce mai mult o personalitate vie deşi rebelă, mult prea accesibilă exaltărilor şi supliciilor minţii speculative. Dar nici dragostea faţă de copii nu poate opri moartea unei mame : şi e bine aşa — pare că spune Leonora în ziua în care se pleacă, acceptîndu-şi propria-i sentinţă. Un puternic atac al bolii, o agravare subită şi Leonora moare în Cavriana, în noaptea de sărbătoarea Sfintei Fecioare, 8 decembrie 1611.

Şi astfel Vincenzo, după 27 de ani de căsătorie, rămîne singur : este rîndul lui să pronunţe cuvîntul cu iz de violetă veştedă : „văduv". Suferă, desigur ; şi nu noi, care cunoaştem pe ce căi negîndite se poate întortocheа şi cuibări în inimi durerea, vom fi miraţi dacă la abia o lună după moartea Leonorei, Vincenzo a plecat în vilegiatura sa preferată la Maderno, pe lacul Garda, şi a chemat-o acolo pe Adriana şi pe ai săi, binevoind să stea la masă cu tot tribul napolitan, închinînd vesel în sunetele muzicii, al rîsetelor şi cîntecelor. Ceea ce nimeni nu ştie este că tocmai la Maderno, Vincenzo îl găzduieşte într-o cameră izolată pe confesorul său şi petrece o oră pe zi împreună cu el în discuţii şi lecturi cucernice. Acest suflet care bate la toate porţile dragostei, ale voluptăţii, ale religiei, ale artei, ale magiei (o legiune de alchimişti creşte zi de zi la Te), pare un adevărat suflet prizonier, aproape înspăimîntat că i se va hotărî numai una dintre porţi, şi i se vor închide pentru totdeauna celelalte : iar noi simţim că zîmbetul lui Vincenzo, născut la graniţa unei singurătăţi neacceptate, este sfîşiat de disperare.

Să credem în existența noastră corporală, dacă tot o avem, își spune Vincenzo. Și iată-l comandînd balete și comedii (Chiabrera trebuie să trimită la 17 octombrie o comedie *Rosalba),* iat-o pe Adriana ridicată la titlul de baroană, cu o moșie ca dotă nobiliară, Piancerreto în Monferrato. Două luni mai tîrziu, Adriana naște o fetiță ; dacă s-ar numi Leonora, ca omagiu adus veneratei amintiri a ducesei ? propune cîntăreața cu accente armonios patetice. Nu ne surprinde s-o aflăm pe noua baroană cu soțul și cu nou-născuta care trebuia botezată, în apartamentul ducal, probabil, în camera *„Poate că da, poate că nu"*, sub semnul labirintului : naș îi e Vincenzo, iar nașă, marchiza de Grana ; Agnese însăși, chiar ea.

Rolul dramatic pe care-l ia acum Agnese în povestirea noastră s-a desăvîrșit de-a lungul anilor. Femeie mult iubită și favorită, apoi, mai puțin iubită, dar totuși favorită, într-un timp îi apusese steaua : într-atît, încît în zilele ei cele mai negre, în jurul anului 1604, Leonora încercase o mică și perfidă răzbunare împotriva ei, trimițînd să i se ceară o Madonă de Andrea del Sarto — poate vreun dar de la Vincenzo — la care Agnese spunea că se roagă zilnic cu lacrimi și suspine. Dar și atunci Agnese își putuse permite să refuze să-i dea tabloul ducesei ; aceasta a fost una din rarele dăți cînd Leonora a fost văzută cu chipul descompus de mînie, înfrîntă încă o dată, tocmai cînd își credea adversara dezarmată.

Totdeauna frumoasă și atrăgătoare printr-o grație nobilă și o conversație plină de vervă, Agnese stringea în palatul ei prieteni și curteni dintre persoanele cele mai intime ale ducelui, cum erau marchizii Giulio Cesare Malaspina și Vincenzo Guerrieri ; continuă probabil să primească poeți și gentilomi literați datorită acelei educații intelectuale care o făcuseră să corespondeze cu Guarini și Muzio Manfredi și care-i transforma saloanele în curți de elocință artistic-amoroasă. Scriau versuri de laudă pentru ea un poet din Brescia, Agaccio și un poet din Casale, Navazzotti (Navazzotti, alegînd-o ca pe o

busolă pe corabia pe care naviga pierdut printre vreo sută de femei frumoase, invocă :

siami sereno ciel la fronte ; il ciglio
iri : gli occhi due stelle ; il riso un sole
dolce aura il fiato e calamita il petto. [1]

încheindu-şi palida terţină cu accent de realism avid). Agnese e un exemplu de pitoresc feminin şi dacă mare parte din înţelepciunea ei deriva din şcoala din Colorno, asimilată cu exuberantele învăţăminte ale contesei de Sala, îi aparţinea în exclusivitate felul în care trecea de la plîns la rîs şi din nou la plîns, cu aerul misterios al unei firi cu bogate resurse sufleteşti. Ceea ce era mai surprinzător la ea nu era capacitatea de a se ruga, de a plînge şi de a zîmbi, rămînînd mereu în lumea sentimentelor adevărate, cît mai ales faptul că ştia să peroreze în rugăciunile ei, în lacrimile şi în zîmbetele ei, cu o vibraţie uneori întreruptă, alteori prelungită sau doar armonios emoţionantă, ceea ce împrumuta cuvintelor ei intensa calitate a creativităţii. Totul era creat din nou prin Agnese, sentimentele erau sincere, pasiunile în momentul lor de suculent apogeu, durerea avea rezonanţa cea mai puternică, ambiţia devenea eroism, rivalitatea emulaţie : pînă şi sfatul politic pe care-l putea da ea era sclipitor.

Tocmai această magnifică fosforescenţă îi plăcuse atît de mult lui Vincenzo, păstrîndu-i-l fidel timp de mai mulţi ani, chiar dacă necredincios faptic faţă de dragostea Agnesei ; apoi marea-i dragoste se rătăcise ; dar mai tîrziu, dîndu-şi seama cît de mult îi lipsea Agnese, se întoarse la ea ca un prieten, ba chiar ca un prieten pătimaş, în stilul său cavaleresc. Astfel că atunci cînd n-o vedea la serbările de la curte se ducea s-o caute în palatul ei împodobit, şi-i cerea, fără multă cugetare, să-l ajute să gîndească bine despre el însuşi : poate că se prezenta în faţa ei ca propria-i copie ce se nega, consumat de senzaţii,

[1] Un cer senin să-mi fie fruntea ; geana
un curcubeu : ochii două stele, rîsul un soare
suflarea-ţi caldă şi pieptul magnet.

plin de clanuri arzătoare şi asperităţi, ştiind că avea să se întoarcă de acolo domolit, cu toate ascuţişurile netezite de binefăcătoarea miere feminină.

În ce fel a consimţit Agnese să joace rolul de prietenă şi în ce împrejurări, nu ştim ; dar dacă ştim că se mulţumea cu acest rol, ba chiar se lăuda cu el, trebuie să admitem că şi pentru ea epoca de dragoste şi de suferinţe pe care i le rezervase Vincenzo era acum încheiată ; prietenia ce-i rămăsese era pe placul ambiţiei ei, urmărea prestigiul, slujea pasiunii ei materne, permiţîndu-i să-i amintească adesea lui Gonzaga de fiii săi, nu numai de Silvio care trăia la curte şi pentru care Vincenzo cerea un loc în consiliul cavalerilor de Rodos, dar şi de Francesco, moştenitorul marchezatului de Grana, avansat acum la gradul de favorit. Era ceva mai mult decît atît : privind chipul bărbatului cîndva mult iubit, ea putea acum să-l salute şi aproape să-l dezmierde cu un sentiment de indulgentă bunăvoinţă ; astfel reţinută, imaginea trecutului pierdea orice urmă de venin, era în acelaşi timp prezenţă şi amintire ; împăca o veche obişnuinţă a sentimentului cu o fervoare de amplificare, reevoca proaspătul şi îndrăzneţul curent al senzaţiilor din negura timpului îndepărtat şi servea astfel o dragoste nouă, născută acum, oferindu-i şi sugerîndu-i aluzii în vechi regăsiri ; dealtfel e adevărat că dragostea din trecut, chiar şi după ce au încetat relaţiile dintre îndrăgostiţi, continuă să existe în forul interior, făcînd parte din dragostea prezentă : a afirma că am uitat-o este mai mult decît o născocire ; este o neînţelegere a vieţii noastre secrete.

Fie că a trăit sau nu multe experienţe după văduvia ei şi după epocile tumultoase ale declinului iubirii lui Vincenzo, cert este că Agnese ducea o viaţă de mare doamnă liberă, retrasă, onorabilă şi corectă : îi sînt prieteni fiii lui Vincenzio Francesco, cardinalul Ferdinando, tînărul don Vincenzo, toţi legaţi de o sinceră afecţiune faţă de fiul ei, foarte atrăgătorul don Silvio. Îi este adresată pînă şi prietenia austeră a Înaltei Doamne de Ferrara, care o primeşte în fortăreaţa ei de la Sant'Orsola şi-i vorbeşte cu intimitatea unei persoane din familie, isteaţă, bigotă, conştientă de cîtă influenţă mai are asupra lui Vin-

cenzo vocea drăgălașei marchize. Agnese mai reluase și o altă prietenie, după o oarecare pauză de indiferență, cea cu vechea ei maestră, Barbara de Sanseverino, contesă de Sala.

Aceste două femei cu mare experiență — Agnese care ajunsese la 40 de ani și Barbara care se apropia de 60 — ar fi putut scrie o substanțială poveste despre tainele femeilor : paginile cele mai îndrăznețe ar fi fost ale Barbarei ; îndrăznețe am spune pînă la sminteală. De douăzeci de ani, de cînd Ranuccio Farnese primise coroana ducală a Parmei, pe cerul contesei de Sala se dezlănțuise furtuna. Mult iubită de două generații de duci, Ottavio Farnese și Alessandro Farnese, deprinsă să stăpînească cu ușurință bărbații de autoritate, orgolioasa contesă nu înțelesese nimic, încă de la început, din firea acelui băiat închis într-o întunecată gelozie de sine, nutrind gînduri chinuitoare, și care-și folosea inteligența ca pe un element dezagregant, în complicata alchimie a creierului său.

Unui asemenea om îi era de-ajuns să se apropie un moment de o femeie nechibzuită și savuroasă, veselă și glumeață cum era Barbara, pentru ca să i se încrețească pielea de aversiune, să-i fie chiar silă. Și pentru a pune vîrf nu mai era nevoie decît ca Sanseverina să continue să se arate atît de stăruitoare în prietenia sau chiar în parțialitatea ei față de Vincenzo Gonzaga, cultivînd această veche relație prin întîlniri cu tainice și licențioase plăceri (să ne amintim de Maderno), cărora Vincenzo făcea să le urmeze dispoziții de felul aceleia din 1592, prin care o scutea pe draga sa contesă de orice vamă și taxe pentru pămînturile aflate în posesia ei, pe teritoriul mantovan.

1592. Era vremea provocărilor la duel, între Mantova și Parma, după incendiul arsenalului familiei Gonzaga ; vremea bănuielilor obscure, a curselor întinse reciproc, a arestărilor de ucigași plătiți, a bandelor misterioase ce călăreau pe la granițe, creînd confuzii și presimțiri neliniștitoare. Ranuccio își putea imagina (pentru el imaginația dezlănțuită în direcția pesimismului ținea loc de cunoaștere) felul în care vorbeau cei doi despre casa Farnese, tonul lor liber și satiric, își imagina cum rîsul

și vorbele de duh înfloreau pe buzele cărnoase ale contesei, primind ecou din gura caldă a lui Gonzaga. Un foc tulbure îi păta obrajii palizi ; atunci îi apărea din nou imaginea surorii sale, Margherita, vechea sacrificată, și în minte reîncepea să se clarifice istoria încă nerezolvată a atîtor jigniri.

Trecuseră treizeci de ani de cînd îl rodea povestea aceea : și conspiraseră parcă să o înăsprească nu numai cuvintele nechibzuite de provocare și demonstrațiile de rivalitate, supărarea și ranchiuna, ci și întreaga viață a lui Vincenzo, nașterea fiilor săi, prosperitatea, bogăția, luxul său, pînă și înțelepciunea soției sale, Leonora. Se poate spune că ori de cîte ori casa lui Vincenzo cunoștea o mai mare prosperitate, sau cînd familia lui creștea, în Ranuccio se deschidea rana usturătoare a adolescenței sale, rană cangrenată chiar ; era adevărat faptul că cele două împăcări, din 1595 și din 1597, fuseseră numai cuvinte goale, încît în documente putem găsi an de an dovezi ce atestă continua dușmănie dintre Mantova și Parma, revenită monotonă în cele din urmă, ca o idee fixă. S-ar fi putut crede că, diluîndu-se astfel, în timp, pînă și dușmănia și-ar pierde puterea și ar slăbi ; dar dacă asta ar fi putut să i se întîmple lui Vincenzo prin felul său de a fi, adică de a uita lucrurile triste păstrîndu-le numai pe cele vesele, mintea agitată a lui Farnese era animată de gînduri de răzbunare.

Un asemenea gînd îi dădea un fior, rece și inteligenta fericire a reptilei care descoperă punctul vulnerabil al prăzii sale. Gîndindu-se la Vincenzo și închipuindu-și-l lîngă contesa de Sala, i-a apărut probabil în minte, ca într-o viziune scenică, acel Colorno, repetata sărbătoare senzuală a lui Gonzaga și a Barbarei : Colorno, pămîntul gras și bogat al familiei Sanseverino. Văzuse bine acea mare vilă — castelul, în mijlocul elegantelor grădini aflate în centrul unei splendide zone de culturi agricole, nu departe de Pad. Și iată că el se simte principe, își recheamă în minte idei politice : nu era oare Colorno o poartă deschisă spre vecini, spre rivalii lui Gonzaga, în coasta ducatului farnesian ? Și nu ar fi fost oare o idee inteligentă pentru un conducător de stat

accea de a strînge sub propria-i jurisdicție pămînturile de la graniță, atît de periculoase în mîna feudalilor care puteau deveni rebeli ?

Trecuse o bună bucată de vreme de cînd casa Farnese ducea politica de a reduce puterea feudalilor din ducat prin tot felul de spolieri și asupriri, încercînd să adune într-o singură mînă cît mai multe moșii. Pînă și marele general Alessandro nu ezitase să ordone confiscarea bunurilor casei Pallavicini, deși o soră naturală de-a lui, Lavinia, intrase în familia aceea. Iar Ranuccio care vedea în persecuție singurul fel satisfăcător de a-și petrece timpul, urmase exemplul părintesc, acționînd asupra principilor din Borga Val di Toro și asupra altor seniori mai mici. Faptul că moșia Colorno trebuia să reintre în posesia familiei Farnese era hotărît cine știe de cînd : și, imediat, de îndată ce ajunse duce, în 1593, el și începuse să desfășoare împotriva contesei Sanseverina un asediu continuu, insinuant, și foarte lent.

Pe neașteptate sosi din Parma la Colorno un căpitan cu ordinul ducelui de a i se da în primire locurile fortificate ; poporul urma să i se adreseze lui pentru rezolvarea problemelor juridice și a controverselor. Și tot pe neașteptate, stăpîna locului este lipsită de orice drept asupra supușilor moșiei sale, servitorii ei sînt insultați de trimișii ducelui, o recrutare obligatorie îi ia cu forța pe cetățeni din casele lor. Ne întrebăm dacă Barbara a acceptat acest lucru ; primele sale proteste îl lasă pe Ranuccio mut, ținîndu-și răsuflarea. Și aceasta fiindcă el înțelege că ea are dreptate, se pune în situația ei, ba, mai mult, chiar o aprobă : și tocmai acest lucru îl costă efortul cel mai mare, acela de a-și depăși propria-i înțelegere prin ură, de a se pedepsi, urînd și mai puternic ; și astfel, cei ce au dreptate sînt condamnați fără milă de ducele de Parma.

Hărțuiala dintre Farnese și Sanseverina durează douăzeci de ani ; lui Ranuccio, nici un mijloc nu i se pare neglijabil ca să-și lovească adversara, nici chiar cel de a-i ridica împotrivă fiul, pe Girolamo Sanvitale, pentru ca acesta să-i pretindă Colorno, bazîndu-se pe investitura ducelui Ottavio. Lovitură pentru lovitură : Barbara găsește un sprijin, se căsătorește cu Orazio Simonetta,

un bărbat cinstit, un adevărat gentilom, *cavallerizzo maggiore* [1] la Curte (găsind mijlocul — așa cum o declară — de a i se oferi ca răsplată, atît ca femeie cît și ca nobilă); și Ranuccio, care nu poate împiedica această căsătorie, trebuie să-i lase adversarei sale cîte o pauză de respirație; dar, în timp ce lucrurile par a tinde spre pace, ne dăm seama de activitatea ascunsă a lui Farnese cînd îl vedem pe Orazio înstrăinat de propria sa familie. Dacă Barbara îi scrie fratelui soțului ei, juristul Ferrante Simonetta, cerîndu-i anumite documente necesare pentru a-și dovedi drepturile proprii asupra moșiei Colorno, cumnatul o denunță imediat, trimițîndu-i lui Ranuccio scrisorile primite.

Ranuccio o ajută într-un proces împotriva Barbarei pînă și pe fiica acesteia, pe Barberina, căsătorită nefericit cu un burgund libertin, contele Perrenot, și apoi separată de el, văduvă și recăsătorită fără aprobarea mamei; într-un cuvînt, încearcă să o izoleze ca pe o inamică de toți ai săi, o înconjoară de spioni, ațîță protestele țăranilor din Colorno care o acuză pe Barbara că-i asuprește cu dările, face să i se intenteze un proces pentru o anumită protecție acordată de ea unor oameni fugiți din Parma și, în sfîrșit, sfătuit de vistiernicul său, Bartolomeo Riva, un om cu sînge rece și de o promptă viclenie, o atacă direct, negînd valabilitatea învestiturii pentru Colorno, făcută de ducele Ottavio, folosindu-se de chițibușuri juridice, agățîndu-se de faptul că nu se făcuse înregistrarea actelor, aducînd ca argument o veche rebeliune a familiei Sanseverino, fapt prin care aceștia deveniseră, spunea el, nedemni pe vecie de această învestitură. Acum toți cei din familia Sanvitale, chiar și fiul dizident, se unesc cu Barbara, protestează și ridică glasul: cel ce strigă mai tare și rostește cuvinte aprinse de revoltă și de amenințare este nepotul contesei, Gianfrancesco Sanvitale, numit tînărul marchiz de Sala, sau pur și simplu Il Marchesino.

Il Marchesino ne duce din nou la Agnese, căci el e noua dragoste secretă a marchizei de Grana, acest băiat

[1] Titlu de supraintendent al grajdurilor de curți princiare.

de abia 20 de ani care-i spune Barbarei bunică, şi care a moştenit sîngele fierbinte al contesei de Sala în amestec cu temperamentul sofisticat al familiei Sanvitale. Un tînăr foarte frumos ; să ne închipuim un asemenea gen de om care i-a plăcut atît de mult lui Parmigianino, cu o frumuseţe obosită şi totuşi în deplinătatea ei, un tînăr care, copt acum pentru a ceda păcatului, priveşte înlăuntrul său şi se lasă ispitit cu o privire tulburată şi în acelaşi timp uimită ; adăugînd la acestea toanele impulsive ale familiei Sanseverino şi nervozitatea cerebrală a familiei Pio (mama lui era Benedetta Pio), îl putem vedea aşa cum era, neliniştit, focos, ca magnetizat de toate experienţele, împins de o poftă devoratoare şi o curiozitate capricioasă de a cunoaşte lucrurile pentru a le discerne sensul şi pentru a le interpreta în felul lui : nu pătrunzător, ci mai curînd greşit. Legenda care circula pe seama lui spunea că la 14 ani îşi vînduse sufletul diavolului, semnînd pactul cu propriul său sînge ; dar satanismele lui Gianfrancesco aveau o natură mai confuză ; în rest, ca spirit practic, valora mai mult decît se spunea, lucru ştiut de cei din familia lui şi de însuşi Ranuccio, care-l folosise pentru sarcini delicate de conducere.

Cît despre aventurile sale secrete, deşi fusese căsătorit de la 16 ani cu o femeie resemnată din familia Salviati, o nepoată a principelui della Mirandola, n-a existat dragoste să nu-l chinuiască ; fără rezerve şi limite, se spunea chiar că nu o dată încercase s-o ducă în ispită pe propria-i mamă. Dar zvonul nu e demn de crezare deoarece provine de la un calomniator ; era însă adevărat că Il Marchesino se deda desfrîului cu o poftă devoratoare, în care putem recunoaşte dorinţa de a-şi anula impulsurile, asemenea cuiva care ar dori să-şi vindece sufletul prin simţuri. Ne putem întreba chiar dacă viciul cultivat astfel, cu această totală energie, ca un incendiu care purifică pînă la eliberare, nu se învecinează cu castitatea ; dar nu îndrăznim să ducem atît de departe analiza aceasta. Faptul că se îndrăgostise de Agnese se datora poate furiei sale distrugătoare ; cine nu ştie că pentru o femeie trecută de 40 de ani, clipa dragostei poate fi oricînd ultima, deschizîndu-se apoi drumul bătrîneţii şi al tăcerii ? A

iubi o asemenea femeie înseamnă a o ucide cu adevărat, a-i fura ultima suflare, cea mai patetică și cea mai arzătoare, adevărata sevă a sufletului ei.

Ar fi zadarnic să i se ceară lui Agnese să știe să reziste, și totuși această cursă în care cad femeile mult prea sentimentale cînd tinerețea le părăsește, cu momeala unui chip trandafiriu, al unei carnații proaspete, a unor ochi pe care o strălucire de animal tînăr îi face să pară inocenți, a unui trup neted, cu picioare frumoase, oricînd gata de drum și de fugă, este binecunoscută în istoria femeilor ; și măcar dacă cele mai inteligente, folosind oglinda ironiei, și-ar datora lor însele o concluzie înțeleaptă (dacă inteligența ar servi la ceva). Agnese cedează ; și încă o dată Barbara are ocazia de a-și manifesta indulgența plină de dragoste, se bucură de patima ei, o adaptează impetuozității nepotului, își elogiază prietena : „nicicînd nu s-a văzut femeie mai plăcută", spune ea pe tonul unei Sapho care vorbește de Anattoria.

În vara anului 1610, Agnese sosi la Colorno și rămase aici, petrecînd cu Barbara și cu Il Marchesino al ei zece zile luminoase, întru nimic îngrădite de prezența fiului și a fiicei sale, Anna. Plecă după cîteva zile ; Il Marchesino, traversînd Padul, o reîntîlnește la Viadana. Îi dădea peste cap obiceiurile ei de femeie matură, îi răsturna timpul, pretindea zile întregi de amor, o stimula cu o patimă înflăcărată care se învecina cu desfrîul. Agnese nu se mai putea măsura cu îndrăcitul heruvim, acum cînd începuse să cedeze ; era o dragoste istovitoare, poate nici măcar frumoasă, inegală, excitantă, chinuită ; trebuia epuizată pînă la mistuire ; și Agnese cunoștea orele care aveau să urmeze, știa că își va putea reveni, domolindu-și din nou clocotul sîngelui, refăcîndu-și cu demnitate propria-i imagine răvășită, dar nu și distrusă de mîna prădalnică a tînărului. Generozitatea și inteligența Agnesei consistau în faptul că ea măsura totul și pe toți nu din punctul de vedere a doi tineri amanți oarecare, ci cu măsura unuia singur, și anume a lui Il Marchesino, ca și cum pe ea însăși s-ar fi lăsat deoparte, eclipsîndu-se din viitorul lui. Și fără a înțelege frumusețea scump plătită a unui sacrificiu atît de dureros, tînărul se lăsa în voia mărturi-

sirilor : n-ar mai fi găsit niciodată — şi el intuia asta — o altă femeie care să-l poată astfel urma, oferind totul iubirii ; ochi, inimă, intelect.

Se întîmpla uneori ca Il Marchesino să fie plecat un timp, ocupat cu treburi de familie, în eternul proces pentru Colorno sau în alte procese pe care familia Sanvitale le avea în diverse locuri ; şi atunci îi trimetea Agnesei mesaje, printr-un preot foarte credincios lui, un anume don Battista Gigli, un maniac căutător de comori, avînd totdeauna buzunarele pline de broşuri, de formule, desene şi cifre. Preotul călărea în trap de la Parma la Mantova : nefiindu-i de-ajuns aceasta, Agnese expedia curierul cu scrisori care, sosind la Parma sau la Sala, erau deschise de mama tînărului, Benedetta Pio, exasperată din cauza acestei iubiri cu totul nepotrivită a fiului său „Mai bătrînă ca mine", spunea ea despre Agnese — „blestemata asta de vrăjitoare mi l-a fermecat". Se ducea la biserică să se roage ; se bucura dacă în scrisori marchiza de Grana se lamenta, reproşîndu-i iubitului că nu-i trimite veşti mai des.

Nimeni nu ştia că sosirile şi plecările lui Il Marchesino erau însemnate cu grijă, la fel şi zilele petrecute de Agnese la contesa de Sala şi ale lui Il Marchesino la Viadana ; nu era mişcare a personajelor noastre pe care spionii să n-o fi înregistrat şi transmis mai departe ; din ardoarea lor prea vie, din nesocotinţele şi excesele lor, cineva avea să extragă un înspăimîntător filtru de moarte.

Astfel s-a ajuns la fatalul an 1611. După dispariţia din 1610 a contelui de Fuentes, guvernator al Milanului, marele protector al Barbarei — cel care, nemulţumindu-se numai cu scrisorile în sprijinul ei adresate la Parma, îl trimisese pe Sforza Brivio la Farnese cu un mesaj poruncitor, şi anume că dacă contesa de Sala avea să mai fie persecutată, se va vedea obligat s-o apere el — Ranuccio îşi dezlănţui şi mai cumplit diabolica lui voinţă de distrugere. Vistiernicul său, Riva, adunînd agrumentele false ale ducelui pentru confiscarea moşiei Colorno, procesul s-a desfăşurat la tribunalul din Piacenza în timp ce un alt dosar era expediat puternicului colegiu al juriştilor padovani, pentru ca aceştia să-şi dea verdictul. Biroul avoca-

ţilor din Padova îi mai dăduse o lecţie aspră lui Farnese, în urmă cu doi ani, cînd lansase o hotărîre împotriva lui şi în favoarea lui Alberto Scotti din Piacenza, pe care Ranuccio îl spoliase de bunurile sale (în zadar i se făcuse acestuia dreptate, căci pumnalul lui Farnese îl urmărise pînă în Statele papale, ajungîndu-l lîngă Ronciglione); ne putem gîndi la acei juriști ca la un grup de gentilomi. Însă, adresîndu-se lor, Ranuccio le cerea în mod tacit o satisfacţie pentru jignirea adusă în urmă cu doi ani; anumiţi trimişi de ai săi acţionaseră în amănunt, foarte isteţ, trecînd de la un avocat la altul, ajungînd pînă la faimosul Marco Antonio Pellegrini, a cărui hotărîre părea întregii Italii poleită cu aur. Acest mare avocat era faimos prin chichiţe de jurisprudenţă : „ar face orice pentru bani", spune clar un corespondent al ducelui de Parma ; faptul că avea dreptate s-a văzut în curînd, fiindcă, deşi în Colegiu se manifestase o mişcare în favoarea Barbarei, corupţia învinse, şi la 5 mai 1611 sentinţa era dată în favoarea ducelui de Parma, încredinţîndu-i-se dreptul asupra proprietăţii Colorno, cu treizeci şi trei de voturi pentru şi şaptesprezece contra.

Ranuccio învinse, şi cei şaptesprezece oameni cinstiţi care votaseră împotriva lui; intrînd astfel în cohorta fantomelor care-i tulburau insomniile reci, nu avură nici măcar puterea de a o consola pe Barbara, care striga că vrea să se arunce pe fereastră, prea crunt lovită de durerea de a fi pierdut, împotriva oricărei dreptăţi, Colorno al ei, pămîntul ei şi al strămoşilor, patrimoniul amintirilor şi al mîngîierii sale. Rănită, marea contesă sîngera : văzînd-o, toţi prietenii se arătau de partea ei ; nu era gentilom sau feudal dintre cei mai puternici care, prin situaţia ei, să nu se simtă atins de arma tiraniei. Tiranie, nedreptate, abuz, samavolnicie, erau cuvintele pe care şi le repetau prietenii contesei. Cine, cîţi sînt aceştia, se întreba Ranuccio, strîns în menghina spaimei, la gîndul urei atîtor oameni. Şi-i enumera : primii, cavaleri de la curtea lui, contele Pio Torelli, contele Giambattista Masi, contele Girolamo da Correggio, contele Teodoro Scotti din Piacenza, cei mai mîndri, cei mai bogaţi, cei mai nobili bărbaţi de pe pămînturile lui. Îi simţea sosind

înarmați împotriva-i, îl dominau, sfidîndu-l cu acuzații ; și-l cuprindea oroarea de a fi urmărit de vocile lor, își evoca fiorul celor mai rele zile ale sale, cînd — zicîndu-și că se află sub puterea malignă a unor vrăji — își umpluse palatul cu preoți experți în exorcisme și dăduse ordin să fie cercetați oamenii, femei și bărbați, pe care-i socotea dușmani. Pentru el nu exista decît un mod de a reacționa, cel de a judeca la rece ; dar cum logica sa pornea de la date eronate, raționunea întărea greșeala, multiplicînd-o pînă la un lucid delir.

Și unele prezențe, aparent de mai mică importanță, tulburau atmosfera din jurul lui Ranuccio, de parcă ar mai fi fost nevoie și de așa ceva : oameni care pentru propriile lor interese, înțelegînd firea seniorului lor, în loc să-l liniștească, îi întunecau și mai mult mintea, dar pe care el îi considera cei mai apropiați, singurii capabili de a-i fi alături în negrele sale meditații. Numele lor erau Bartolomeo Riva, vistiernicul, și Filippo Piozasco, un piemontez care-și începuse cariera ca judecător al celor acuzați de vrăjitorie, în 1592. Felul în care aceștia cultivaseră impresiile lui Farnese și cum bănuiala era acum cuvînt de ordine la Parma, se vedea din unele efecte chiar înspăimîntătoare. Era de-ajuns ca un servitor sau orice trimis după cumpărături din casa unei familii nobile să facă semn unui prieten vînător sau vînzător de prepeliță, pentru ca un căpitan să-l ia în primire, să-l cerceteze și să-l supună interogatoriilor. Chiar dacă era recunoscut nevinovat, bietul om tot suferea exilarea din Parma, ca presupus răufăcător, în timp ce căpitanul primea 30 scuzi ca răsplată. Se ajunsese deci la o asemenea situație anormală ; ducele răsplătea pe oricine îi sugera un motiv de bănuială, indiferent dacă era falsă sau eronată. „Face din țînțar armăsar", spune un contemporan, și o celebră satiră în legătură cu principii din vremea aceea îl arată pe Ranuccio închis într-o cameră, încercînd să-și ucidă umbra cu pumnalul.

Prăbușirea casei Sanvitale începuse, și deși procesul pentru Colorno continua la Piacenza, sprijinit de energia Barbarei, fiul ei, Girolamo, se ducea la 1 iunie la abația din Fontevivo, să trateze o înțelegere cu ducele prin care i-ar fi cedat Colorno cu condiția ca el să poată locui

acolo, împreună cu mama lui, pînă la moarte. Girolamo vorbise în cuvinte supuse, dar cerea arbitrajul cardinalului Sforza, unul dintre cei mai credincioşi oameni ai contesei, dintre cei ce-i spuneau „mama", devotaţi strălucitului şi voluptuosului său matriarhat. Cardinalul acceptă să fie intermediar, dar apoi, cufundat cu totul în viaţa-i amoroasă, scandaloasă, neglijă să se ocupe şi tărăgănă lucrurile, poate în mod intenţionat. În acest răstimp spionii îmbogăţeau zi de zi relatările despre Il Marchesino, povesteau cum acesta întrecea măsura, rostind cuvinte împotriva nedreptăţilor lui Farnese, cum ardea de dorinţa de a se răzbuna şi cum clocotea de ură ; şi Ranuccio, în subconştientul său, îi dădea dreptate, încît orice adaos la aceste relatări i se părea chiar prevestire de moarte. Într-o noapte, la abaţie, sări din somn îngheţat ; îl visase pe Il Marchesino cu spada în mînă, gata să-l străpungă : o profeţie dezvăluită lui de Madonă, îşi spuse el, apoi povesti intimilor săi visul. Se poate imagina cum aceştia, cu Riva şi Piozasco în frunte, îi ţineau isonul şi erau atenţi la orice ocazie ivită. Din nenorocire, nebunia casei Sanvitale îi ajută.

Vărul lui Il Marchesino era Alfonso Sanvitale, din ramura Fontanellato, un fel de rival al lui Gianfrancesco, prin temperamentul său nesocotit şi aiurelile din capul lui : în rest, pasionat după magie, dar nu mai mult decît contemporanii săi, chiar dacă recurgea la vrăjitorie pentru a afla cine-i furase florile din grădină şi ţinea în cameră o fiolă în care, spunea el, sta închis un spiriduş, gata să-l servească, care i-ar fi ghicit numele hoţului şi l-ar fi rostit. Alfonso era căsătorit cu o femeie cumsecade, Silvia Visdomini care, dispreţuind libertinajul soţului şi spunîndu-i-o deschis, a fost în schimb suspectată de Alfonso o dată că ar fi fost amanta unui gentilom din Piacenza, Teodoro Scotti. Poate că bărbatul din el nu s-a simţit prea jignit, dar soţul da. Îşi atrase soţia şi pe mama acesteia într-o cursă, le atacă cu lovituri de archebuze. Mama s-a prăbuşit moartă, fiica rănită. Alfonso a fost arestat.

Era în 7 iunie ; după cîteva zile, un gentilom de la curtea lui Il Marchesino, Onofrio Martani din Spoleto, tip de aventurier dezlănţuit, mergînd pînă la jaf şi pîrjol,

a fost descoperit împreună cu un grup de soldați în timp ce plănuiau să prade un convoi în trecere de la Geneva spre Veneția. Prins și întemnițat, începu să fie cercetat sub torturi feroce ; din trupul cetățeanului din Spoleto, îndurerat de chinuri, țîșnea sîngele. Mult prea obișnuit cu practicile tribunalelor vremii, înțelese că se aștepta de la el o destăinuire și se arătă gata s-o facă : dar ce anume ? Ticăloșiile nu erau de-ajuns, imaginația nu-l servea, chinul îl sfîșia : pînă cînd, ieșindu-i din gură, în dezvăluirea intențiilor sale, o frază privind „fapta din Lucca", adică o ticăloșie pe care urma s-o săvîrșească împotriva unui om din Lucca, Piozasco îi prinse cuvintele în cleștele interogatoriului și, prefăcîndu-se că a înțeles „duca" (duce) în loc de Lucca, începu să influențeze dezvăluirile celui torturat, să le orienteze, să le coordoneze, să le ducă la concluzia dorită. Nenorocitul i-a înțeles intenția.

De aici se încheagă primul nucleu al tragicei născociri, mai tîrziu amplificată și ticluită cu multă grijă, în amănunt : Il Marchesino, în ura lui față de ducele care vroia să ia familiei sale Colorno, ar fi urzit o conspirație împotriva lui Ranuccio, cu complicitatea tuturor rudelor sale, a multor gentilomi, dintre cei mai mari, a unor căpitani și soldați. Ar fi pus-o la cale și a sprijinit-o cu bani și îndemnuri un „Prim Conspirator" : Vincenzo Gonzaga ; care în schimb avea să primească de la conjurați Piacenza cu toate fortărețele sale. Intermediară între Il Marchesino și ducele de Mantova, ar fi fost marchiza de Grana, iar complicea lor marchiza de Sala.

Și astfel pasiunea, prietenia, bucuria, voluptatea fură pînă la urmă înfrînte ; lacrimile nu ar fi fost de-ajuns pentru a le plăti ; era nevoie de sînge. În plasă căzuseră Barbara, rudele, prietenii ei, cei mai mari latifundiari ai ducatului, Agnese ; răspunzător, promotor al conspirației : Vincenzo. Pentru primii, confiscarea averilor și moartea, pentru el, rușinea și dezonoarea, poate, cu timpul, și mai rău, dacă Ranuccio denunța Spaniei intențiile lui Gonzaga privind Piacenza și dacă insista asupra lor, știind că pentru fortăreața aceea monarhul Spaniei se mîndrea cu drepturi proprii. În sfîrșit, putea să-l înlăture pe acest vechi dușman, să-l acuze cu glas tare, putea să aibă un motiv pentru a-l numi trădător și necinstit, să expună în

acea lividă lumină întreaga viață a ducelui de Mantova, din îndepărtatele zile ale căsniciei cu Margherita. Margherita însăși se înalța acum într-o atmosferă de martiriu, care îndepărta de ea orice urmă de mortificare.

Pe baza primelor indicații, smulse prin acea îngrozitoare influențare a omului din Spoleto, a fost interogat contele Alfonso Sanvitale, încarcerat pentru atentarea la viața soției și a soacrei sale. Tînărul negă plin de uimire, pînă ce, supus torturilor cumplite, mărturisi pentru a pune capăt chinurilor, întărind cuvintele lui Piozasco și adăugînd de la sine doar minime născociri ce făceau lucrurile mai verosimile. Vinovatul e deci Il Marchesino ? întreba neînduplecat Piozasco. Da, vinovatul era Il Marchesino ; complici îi erau contele Orazio, soțul contesei de Sala, complici erau Barbara, Girolamo Sanvitale, soția sa, etc. Și totul pornise de la ducele de Mantova care trimisese bani prin intermediul marchizei de Grana ? Alfonso răspundea „da-da", dorindu-și mai bine moartea, decît să mai trăiască așa, cum avea să spună mai tîrziu, disperat.

La 24 iunie Il Marchesino a fost arestat și odată cu el un om de încredere al familiei Sanvitale, Oliviero Olivieri: interogați, au negat. Il Marchesino credea aproape că e vorba de o glumă și cînd au fost confruntați cu Alfonso și au văzut bietul său trup chinuit, membrele schingiuite și privirea șovăitoare a celui ce nu mai crede în dreptatea umană, Il Marchesino păli și Olivieri își pierdu cunoștința. Trebuiră să admită că au plănuit o conjurație ; înghițiți de temnițele întunecoase ale Rocchettei, începe pentru ei o epocă de agonie.

Nu vom urmări procesul în inexorabila sa desfășurare : o adevărată faptă diabolică prin arestările care au urmat, cruzimea torturilor și a interogatoriilor, corelarea și selectarea mărturisirilor smulse prin chinuri, după ce li se sugerase acuzaților ceea ce trebuia să spună, fie chiar și prin tovarășii lor de temniță, pregătiți în acest scop. Este însă momentul acum să ne întrebăm dacă ticluirea conjurației a fost gîndită în mod conștient și plănuită de Piozasco, sau dacă nu cumva el, obișnuit să gîndească în afara logicii, adică să sondeze cu o intuiție vrăjito-

rească împărăția întunecată a incognoscibilului, a tradus în fapte rodul unei imaginații tulburate, singura compensație a celor slabi care se simt loviți pe nedrept. Am înclina spre această ipoteză care ne-ar da cheia ascunsă a unui caracter, dacă n-ar exista documente mult prea numeroase ce dovedesc o hotărîre foarte cinică și conștientă a judecătorului de a-i izola și a-i pierde pe acuzați, folosind orice mijloace, îndepărtînd sau corupînd avocați și martori, în înțelegere cu vistiernicul Bartolomeo Riva și cu însuși ducele.

Fiecare acuzat era abordat pe altă cale, după firea și caracterul său, cu o perversă pricepere psihologică : celor slabi li se făgăduia salvarea vieții dacă ar fi mărturisit și i-ar fi acuzat pe ceilalți. Foarte slabi s-au dovedit Girolamo Sanvitale și Girolamo da Correggio, ambii mărturisind, în mod demn de dispreț, adică fără să fi fost torturați, în disperarea de a-și salva unicul lor bun, viața. Oameni de onoare, cu caracter integru, oameni crescuți în respectul de sine și al propriilor cuvinte, erau torturați, schingiuiți și reduși să dea mărturii false. Astfel s-a întîmplat cu contele Orazio Simonetta, soțul Barbarei, tot astfel cu prietenii ei, toți mari latifundiari, cum erau contele Pio Torelli și Gianbattista Masi ; dar nu tot așa s-a întîmplat cu contele Teodoro Scotti care, supus la groaznice torturi, a avut forța morală de a susține numai adevărul — că nu exista nici o conjurație, că nimeni nu a făcut nici cea mai vagă mișcare împotriva Alteței Sale, repetînd același lucru la fiecare smulgere a cuvintelor poruncită de Piozasco ; acestuia i-a fost dat să fie înfrînt nu de schingiuitorii săi, ci de moarte : la 24 de ani, vinovat doar de temerara-i inocență.

Doi servitori neînsemnați ai lui Sanvitale au murit și ei sub tortură, fără a face mărturisiri. Un altul, Oliviero Olivieri, mărturisi și declară mai tîrziu într-o scrisoare către Ranuccio : „Blestemat să-mi fie sufletul dacă am auzit vreodată de la contele Alfonso, de la marchiz, sau de la Onofrio (Martani) vreun cuvînt fie în discuții sau măcar în vis împotriva Alteței Voastre !"

S-a mai petrecut atunci și drama de conștiință a doi preoți : cel foarte apropiat de Il Marchesino, distratul căutător de comori, don Battista Gigli și un altul, apro-

piat lui Alfonso Sanvitale, don Gabrio Campanini ; arestați, abandonați de un tribunal ecleziastic, servili pînă la laşitate, întîi au negat că ar fi auzit vreodată vorbindu-se despre conspirație ; apoi, duşi în camera de tortură au mărturisit : „Da, aşa este, aşa trebuie să fie, nu mai pot îndura chinul", pentru a se jelui în suspine de îndată ce au fost înfrînți prin slăbiciunea trupului, care nu a mai rezistat chinului, tîrînd după el spiritul, ducîndu-l la acceptarea minciunii. A mai fost şi tragedia lipsei de isteţime a unui căpitan, Roverzani, un modenez din banda lui Il Marchesino, care a venit din Bologna, îndemnat să se predea justiției de către un sinistru spion al lui Farnese, un anume monsenior Copellini, convins că astfel va fi de folos celor închişi pe nedrept, şi că se va scoate pe el însuşi de sub acuzație. Au fost şi alte tragedii mai mici, dar tot dureroase, pătate de necinste ; ferice de aceia care, absenți la judecată, au fost destul de dibaci pentru a rămîne în afara graniţelor Parmei.

Pereții închisorii din Rocchetta parcă transpirau sînge; erau însă atît de ermetici, încît nimic sau mai nimic nu s-a aflat în restul Italiei ; seara erau sechestrați călăii şi paznicii, ba chiar şi paznicii paznicilor, şi astfel se explică faptul că cei rămaşi în afara închisorilor, — arestările făcîndu-se în ritm lent, la o distanță de luni de zile — nu se gîndeau să fugă, convinşi că n-au nimic să-şi reproşeze şi nefiind nici atît de pesimişti încît să-şi închipuie oroarea unei curse care putea să-i prindă pe toți.

Contesa de Sala n-a fugit ; neclintită la Colorno, de îndată după arestarea lui Il Marchesino o anunțase la Mantova pe prietena ei, Agnese ; continuînd apoi, cu obişnuita sa energie, cu atît mai intensă cu cît era mai lovită, procesul din Parma. Nu se mişcă din Colorno nici chiar după trei luni de la arestarea soţului ei, Orazio Simonetta, cînd situația devenise şi mai apăsătoare : desigur că unii, probabil însăşi Agnese, o sfătuiau să plece. Spun Agnese, deoarece, cei dinafară, care analizau înspăimîntătoarea încurcătură din Parma, chiar dacă cunoşteau prea puţine amănunte, intuiau primejdia în care se aflau arestații. Şi mai spun Agnese, deoarece ştim că ei îi scria Il Marchesino din închisoare scrisori lungi, avînd încredere într-un paznic pe care-l credea bine cumpărat

pentru acest serviciu, dar care încredința cu punctualitate orice scrisoare lui Piozasco. Deoarece nu toate aceste scrisori au rămas printre actele procesului farnesian, e de presupus că unele au fost trimise după ce au fost citite de judecător, poate tocmai pentru a provoca, prin răspunsurile Agnesei, replici și mai compromițătoare pentru Il Marchesino. Dar aici, Piozasco dăduse greș : mărturisirile procesului sînt de fapt întemeiate pe dovezi verbale, neexistînd nici măcar un document scris de mîna acuzaților care să dovedească într-o măsură cît de mică existența unei înțelegeri secrete, a unei conjurații.

Există în schimb aceste scrisori scrise de Il Marchesino din închisoare. Ele ne dovedesc că tînărul își inventa un rol de o îndrăzneală foarte exagerată, dar prin nimic nelogică. Prins, inculpat, confruntat cu primul său acuzator — contele Alfonso, vărul său — a mărturisit, urmînd în amănunt direcția indicată de Piozasco ; și fiind sigur de imunitatea temporară pe care i-o conferea calitatea sa de acuzat care a mărturisit, și-a permis periculoasa revanșă de a vorbi fățiș, de a denunța — prin acele cuvinte prea mult timp nespuse și înghițite, pe care un scrib le-a așternut pe hîrtie, nedreptățile, faptele rele, falsitatea și perfidia ducelui : a afirmat, aproape că s-a lăudat, că a făcut o conjurație împotriva celui ce voise să ia Colorno; și cînd s-a ajuns la denunțarea complicilor, a inclus cît mai multă lume, rudele și prietenii săi latifundiari, se înțelege și pe Vincenzo Gonzaga, și pe cardinalul Ferdinando, fiul acestuia, și pe marchiza de Grana și pe principalele personaje ale curții din Mantova, pe marchizul Vincenzo Guerrieri, și pe marchizul Giulio Cesare Malaspina. Era adevărat că se gîndiseră să-l omoare pe Ranuccio cu ocazia botezului primului său născut, la Abația din Fontevivo ? întreba Piozasco. Foarte adevărat — răspundea Il Marchesino : dar nu numai pe duce, ci și pe noul născut, pe soție și pe celălalt fiu natural, Ottavio. Și în plus să violeze fecioarele din mănăstire, să prade bisericile, și să pună stăpînire pe fortăreața unde era ținut tezaurul ducal. Totul exact. Era adevărat că primise de la Mantova 1500 de ducați pentru primele cheltuieli, bani care urmau să fie împărțiți soldaților fortăreței ? Cum să nu ! De fapt

Il Marchesino nu avea pe atunci un sfanț în buzunar, ba chiar pierzînd puținii săi bani la joc cu Martani și neputîndu-i plăti mica datorie, aproape că fusese luat în rîs de acesta pentru felul de a-și da aere cînd nu se sprijinea pe nimic. Cînd a fost întrebat cine altcineva mai făcea parte din conspirație, Il Marchesino păru foarte doritor de colaborare : acuză de complicitate nu numai pe Vincenzo Gonzaga, ci și pe principele della Mirandola și pe ducele de Modena, oameni care ar fi luat parte la complot pentru a acapara pămînturi și castele ; amplificîndu-și povestirea, amestecă pe marele duce de Toscana, pe ducele de Savoia, Carlo Emanuele I, pe papă, pe 18 cardinali, inclusiv pe puternicul Montale, viceregele din Neapole.

Ceea ce părea un delir febril, făcea însă parte, și partea cea mai îndrăzneață, dintr-un plan pe care însuși Il Marchesino ni-l dezvăluie. Imediat după ce-i mărturisise lui Piozasco tot ce dorise acesta, îi scrise marchizei de Grana, declarînd ferm și liniștit : „Acuzația pentru care mă aflu în închisoare e cît se poate de falsă". Și adăugînd că „nici dracu n-ar fi născocit lucrurile atît de strașnic", o avertiză că totul fusese conceput împotriva ducelui de Mantova, pentru care se întinseseră ciudate curse. Și așa-zișilor complici, le scria din închisoare : „Este necesar să se creeze un ansamblu, cel mai încurcat din cîte au existat vreodată, implicîndu-se sute de persoane." Astfel Il Marchesino ne dă cheia planului său : să vorbească, să pălăvrăgească, să dea amploare procesului prin nume și complicități neverosimile ; numai astfel procesul ar fi putut cădea în ridicol, spulberîndu-se pe neașteptate, redus la un imens nor de praf scenic. Acesta e motivul vervei lui Il Marchesino, desfășurată în scrisori, recunoașteri, dialoguri cu paznicii săi ; dintre care unul, sincer preocupat în candoarea sa, îi scrise o dată lui Farnese, avertizîndu-l că Il Marchesino denunța cam prea multă lume, și că felul în care tot insista asupra papei și a cardinalilor i se părea o imprudență care l-ar putea compromite pe duce mai mult decît pe acuzat.

Dar Il Marchesino avea de-a face cu adversari mult mai vicleni decît el : într-adevăr îl vedem pe Piozasco cu buzele strînse, alegînd dintre mărturisiri numai ceea ce-i folosea ; cît despre nume, se oprea numai asupra celor

ce-l interesau pe Farnese. Faptul că lui Vincenzo Gonzaga îi erau atribuiți complici ca ducele de Modena și principele della Mirandola, se potrivea ; Ranuccio îi ura ; dar cînd se vorbea despre complicitatea papei sau de un întreg escadron de cardinali și, mai ales, de viceregele din Neapole — ceea ce ar fi însemnat complicitatea regelui Spaniei — așa ceva ar fi răsturnat cu adevărat tot planul ; să-i lăsăm deci pe ăștia deoparte, spunea Piozasco. Era vorba ca, înaintînd cu foarte mare prudență, să se monteze o întreagă mașinație alcătuită din piesele mașinației închipuite de Il Marchesino ; prima regulă era ca indiciile ce urmau să fie reținute să fie acelea pe care alți torturați le-ar fi putut confirma, dîndu-le un aspect verosimil.

Procesul dura de șapte luni, uneori părînd că stagnează; dar curînd se ajunse la lovitura definitivă. La 13 februarie 1612, gărzile sosiră la Colorno ca s-o aresteze pe contesa de Sala : au luat-o de acolo, împreună cu o slujitoare, într-o caleașcă neagră. Veștile sosite în zilele acelea din Mantova l-au făcut pe Ranuccio Farnese să acționeze mai intens.

Nu avem documente care să vorbească despre reacțiile Agnesei, cînd Il Marchesino a fost dus la închisoarea Rocchetta din Parma ; și aici simțim lipsa unor mărturii directe ; deci e clar că acum marchiza de Grana va conduce firul povestirii noastre : ea, cu problemele ei care devin tragice și pe care numai ea poate încerca să le rezolve. Procesul din Parma o indica drept intermediară între Il Marchesino și ducele de Mantova, o complice necesară ; dacă ar fi fost dată la o parte, lanțul acuzațiilor s-ar fi sfărîmat fiind cunoscut faptul că Il Marchesino nu avea relații directe cu Vincenzo Gonzaga și nici cu oamenii de la curtea mantovană, ceea ce cîndva, la o posibilă reexaminare a situației, nu ar fi fost greu de dovedit. Cu Agnese, însă, atît de legată de Vincenzo, relațiile erau confirmate, strînse în timp și spațiu, neașteptate, și de nejustificat în lumina raționalului ; era foarte ușor să li se dea o semnificație de conspirație, făcîndu-se intenționat abstracție de dragostea lor.

E clipa cînd Agnese se înfioară ; simte suflarea funebră care îi vestejește orice gînd tineresc privind trecutul, prezentul și viitorul. Vechea iubire pentru Vincenzo a devenit nefastă pentru băiatul care o iubește, și noua iubire pentru acest tînăr, e dăunătoare pentru însuși Vincenzo, care tot din cauza Agnesei fusese tîrît ca prim conspirator în amestecul confuz al calomniilor. Pentru Agnese nu mai exista scăpare : pe de o parte Sanvitale, pe de altă parte Gonzaga, și ea la mijloc, reunindu-i într-o legătură înfiorătoare, iată rolul hărăzit ei de Ranuccio Farnese ; deși nevinovată, ce femeie tîrîtă în acest groaznic labirint nu s-ar îndoi de ea însăși pînă la punctul de a se găsi vinovată și pentru simplul fapt că există ?

Poate că la început Agnese încă nu credea că situația e atît de disperată ; îndurerată, îi scrie Barbarei, așa cum cu o lună în urmă — cînd prin acțiunea biroului din Padova Colorno fusese adjudecat lui Farnese — îi scrisese tot ei, oferindu-i toată puterea sa și compasiunea tuturor principilor mantovani, de la ducele Vincenzo, pînă la fiii săi și la Înalta Doamnă de Ferrara ; ceea ce echivala cu „sîntem cu toții de partea ta". Agnese solicita așadar Mantovei o atitudine prietenoasă față de contesa de Sala și familia Sanvitale ; și părerea de la curte asupra evenimentelor din Parma era orientată conform sugestiilor sale inteligente, încă înainte ca mașinația farnesiană să fi luat contururi nete prin arestările făcute.

După primele arestări și după închiderea lui Il Marchesino, cînd vreo scrisoare de-a lui ajungea totuși la destinație, Agnese discuta cu familia Gonzaga, în special cu Vincenzo ; abilă cum era și cunoscîndu-l prea bine pe vechiul ei iubit, îl aborda nu pe calea implorărilor și a lacrimilor, care l-ar fi emoționat doar vremelnic, ci pe calea inventivității. Și-a depășit propria-i neliniște prin răbdarea rece a femeii deprinsă cu viața de la curte și s-a orientat spre noua favorită, Adriana Basile, a flatat-o cu primiri entuziaste, a copleșit-o cu daruri, a fost de acord ca propriul ei fiu, don Silvio, să scrie versuri foarte galante pentru cîntăreață ; astfel că, după moartea ducesei Leonora, Agnese își are rolul ei asemănător la palat, unde o întîlnim în decembrie 1611, chiar în apartamentul lui Vin-

cenzo, ţinînd în braţe, la botez, pe nou-născuta Adrianei Basile, împreună cu ducele, în toiul serbărilor şi în mijlocul darurilor. Cunoscînd obiceiurile de la curte din vremea aceea şi mai ales din acea perioadă, putem măsura favoarea de care se bucura Agnese, după un indiciu dat de uzanţe : deoarece pentru perechile regale şi princiare era la modă capriciul de a ţine în braţe la botez pe copiii actorilor şi cîntăreţilor, ne va fi uşor să dedūcem că Agnese, naşă, împreună cu Vincenzo, joacă rolul de preafavorită nobilă, aproape de viceducesă. Ei i se cuvine obositorul joc de-a seconda pe un bărbat în capriciile sale, de a-l preveni şi a-l conduce ; dar poate pentru că interesul pe care i-l purta lui Vincenzo nu era absolut, sau poate pentru că inima ei este atrasă de un altul, nu reuşeşte să-l supună pe Gonzaga influenţei sale, după cum nu-i reuşeşte nici să-l vindece prin prezenţa ei de suferinţa lăuntrică a văduviei sale.

Da, Vincenzo pare atins de vraja nefastă farnesiană care-l face protagonistul unei drame necunoscute de el. Se clatină în sine-i. Spiritului şi simţurilor sale îi mai slujesc încă prietenia atentă a Agnesei, cochetăria senzuală a Adrianei, celelalte femei, serbările, poezia, muzica şi marele său palat încărcat de atîtea lucruri frumoase, care cer mîngîierea privirii, auzului şi mîinilor, pretexte pentru scînteieri de şi mai vii senzaţii ; dar Leonora l-a părăsit, lipseşte acea prezenţă a prezenţelor, acea gîndire fermă. În tenacele egoism al bărbatului faţă de femeie, Vincenzo putea să simtă lipsa soţiei ca pe o culpă a aceleia care l-a părăsit cînd el încă mai avea nevoie de ajutorul ei ; şi astfel putem spune că, din dragoste pentru Leonora, ca atîţia alţi văduvi în situaţia lui, n-a fost în stare decît să se decidă pentru o nouă căsătorie.

„Voi evita prilejurile de a păcătui", îi şoptea el duhovnicului său, cu o sinceritate care, tradusă în cuvinte, devenea falsă ; acea sinceritate contrafăcută care-l însufleţea cînd susţinea că vrea să-şi schimbe viaţa ; şi o spunea ieşind chiar de la vreo orgie, un concert, sau după o zi de serbări galante la Maderno, sau la Casette, unde duhovnicul îl urma, venind răbdător în urma turbulentei cete a familiei Basile, cu Adriana în cap. „Şi cum, cum aş putea trăi fără femeie, cu sîngele acesta al meu care nu suportă

mortificări trupești ?“ mai spunea Vincenzo. La el, satisfacția de a-și etala cu ostentație senzualitatea era un fel de a-i mulțumi senzualității însăși pentru că exista efectiv și sigur în comunicarea sa cu viața. După ce gustase exaltarea stîrnită de gîndul unei recăsătoriri, acest gînd nu-l mai părăsi : și, pentru al întări, se străduí să-și caute o nouă soție.

De exemplu, lui Vincenzo îi rătăcea mintea la principesa de Mondragone, o tînără napolitană, rudă de a lui, languroasă și mîndră : cu dota ei, care avea să fie de 400 de mii de scuzi de aur, ar fi putut cumpăra pămînturi pe care să le lase viitorilor săi copii, păstrînd neatinse posesiunile mantovane pentru copiii Leonorei. Cu cît se gîndea mai profund, ideea unei noi soții îi apărea lui Vincenzo ca o făgăduială pură și arzătoare a unui viitor care să împace elanurile simțurilor cu aspirația de a-și reînnoi spiritul. Îl chemă pe Chieppio și-i spuse să înceapă pregătirea actelor matrimoniale pe care să le discute după aceea împreună ; și proiectul său îi dădea o nouă vigoare, simțindu-l nu ca un ultim vis, ci ca pe o ultimă carte de nădejde a partidei vieții sale.

Imediat se ridică însă o coaliție familială, deoarece copiii, de cum au aflat de planul părintesc, s-au și împotrivit lui, iritați și neliniștiți, temîndu-se că vor avea în noua soție și în posibilii ei copii tot atîția rivali care să-i sărăcească și să amenințe situația vlăstarelor Leonorei ; deosebit de enervat era Francesco, primul moștenitor, instigat desigur de intoleranta Margherita de Savoia. Prea tineri pentru a înțelege drama lui Vincenzo, li se părea că acest bărbat de 50 de ani, permițîndu-și orice libertate, frustra prin aceasta drepturile altora. Îi suportau cu greu, din respect, înflăcărările capricioase. Însă faptul că vroia să răpească fiilor săi privilegiul rolurilor de logodnici și soți, creînd la curte o situație imposibilă cu o nouă ducesă, foarte ambițioasă și dornică de a conduce, și poate stăpînă pe soțul ei, îi făcea să tresară pe Francesco cu soția sa, pe cardinalul Ferdinando și chiar pe tînărul Vincenzo.

De acord cu ei era și mătușa lor, Doamna de Ferrara, care mai avea încă asupra fratelui ei vechea putere, și care,

redobîndindu-şi după moartea cumnatei influenţa directă asupra evenimentelor de la curte şi de la conducerea ducatului, se temea de un nou astru feminin ; Doamna Iesu repede o nouă plasă de apărare şi toţi preoţii trecură de partea ei, de la episcopul de Mantova pînă la duhovnicul lui Vincenzo; iată-i pe toţi implorîndu-l pe duce să renunţe la nebunia unei căsătorii. Într-o blajină îndărătnicie, cu apărarea unui abia schiţat zîmbet defensiv, Vincenzo rezista. Ştia că copiii săi îi erau acum ostili, deşi nu cunoştea cuvintele cu care Francesco ameninţase cu neclare sciziuni familiale : „În această casă se va petrece o tragedie !", demonstrînd în ce măsură blîndeţea firii slabe se poate transforma într-o mînie acerbă şi în resentimente brutale. Existau însă două persoane care ar fi vrut să tragă mari avantaje din aspiraţiile matrimoniale ale lui Vincenzo. Referitor la unul din ele documentele ne oferă o dovadă certă ministrul Chieppio ; în ce priveşte cealaltă persoană, documentele conţin o vagă aluzie, dar ni se pare că distingem impulsul arzător şi tainic al marchizei de Grana.

Toate acestea se petreceau între sfîrşitul anului 1611 şi începutul lui 1612 ; în legătură cu numele candidatelor la căsătoria cu ducele iese în evidenţă unul pe care ne-am obişnuit să-l citim cu o senzaţie de milă încărcată de suferinţă : Margherita Farnese. Nu ne vom crede ochilor, citindu-l în documente, şi totuşi faptul că Vincenzo se gîndeşte la ea ca la o logodnică, acum după atîţia ani, nu este o invenţie fantastică, ci un proiect real, cu temeiuri, care va fi studiat în amănunt şi înspre care se vor face paşi importanţi. Pare ceva imposibil ; nu se va realiza niciodată, afirmau cei din jurul lui Vincenzo, prost impresionaţi, ca şi cei din familie şi duhovnicii, nemaiştiind ce să creadă ; dar dacă Chieppio, care nu era un visător, se ocupa intens de acest proiect, îl patrona, avansa în întocmirea preliminariilor, trebuie să credem că el răspundea unui plan bine gîndit şi practic. Încotro ţintea inteligentul ministru, este un adevărat mister ; şi fiindcă documentele nu ne ajută decît pe jumătate, pentru a le explica va trebui să recurgem la ipoteze.

La curtea din Mantova se cunoştea cîte ceva despre rolul atribuit lui Vincenzo în inventata conjuraţie invo-

cată la închisoarea Rocchetta din Parma. Drept e că însuşi Vincenzo spusese şi trimisese vorbă papei că este oricînd şi oricum gata să depună mărturie în susţinerea adevărului ; nu numai că nu exista nici un fel de complicitate, dar niciodată n-a ştiut ceva despre o asemenea intenţie. Aici poate că a intervenit Agnese ; dar fără mărturii, cum am putea îndrăzni să avansăm ipoteza că îndrăzneaţa idee a căsătoriei dintre Vincenzo şi Margherita Farnese i-ar fi venit ei în minte, în speranţa de a-l salva pe Il Marchesino de la eşafodul din Parma ?

Este clar însă că dacă Vincenzo, considerat prim conspirator în conjuraţie, s-ar fi căsătorit cu Margherita, vindecînd în mod miraculos vechea rană, acuzaţia adusă lui, adică baza procesului clădit de Piozasco de Riva şi de Ranuccio Farnese, s-ar fi prăbuşit şi închisoarea s-ar fi deschis gentilomilor închişi la Parma, inclusiv lui Il Marchesino. Să fi fost oare acesta raţionamentul Agnesei ? Să fi avut ea genialitatea de a-l făuri şi de a-l traduce în sfat, ea, cu elocvenţa ei afectuoasă şi subtilă ? Să fi îndurat ea toată cruzimea întîrzierilor, mersul prea lent al orelor petrecute cu pregătirea planului său, revoltele sufocate, speranţele trunchiate, chinurile mascate prin zîmbete ?

Documentele noastre nu scriu nimic despre tot acest roman posibil şi poate că nimeni nu-l va dezvălui vreodată, rămînînd îngropat odată cu viaţa Agnesei : aşa că va trebui să renunţăm de a-l povesti. Cu totul altul e cazul lui Chieppio : un informator veneţian ne spune, ce-i drept, că fiii lui Vincenzo, mai ales Francesco, îl jigniseră pe primul ministru pentru încăpăţînarea lui de a fi voit să aranjeze căsătoria ducelui cu Margherita Farnese; iar el, care nu avea nici o dragoste de salvat la Parma şi nici nu era asediat de vreun sentiment, pesemne că avea motive serioase de a insista asupra unui proiect atît de hazardat. Desigur, chiar şi pentru un om logic, pregătit la deziluzii, cele ce se întîmplau la închisoarea Rocchetta erau lucruri care să-l pună pe gînduri ; şi Chieppio cunoştea prea bine mediul farnesian pentru a înţelege că acuzaţia de conspiraţie lansată contra lui Gonzaga ar fi putut să-i aducă mari daune, nu numai lui, ci şi Mantovei.

poate chiar să determine un război, dacă regele Spaniei s-ar fi convins că Vincenzo nutrea proiecte de expansiune și de cuceriri în Italia.

Ca toți ceilalți și chiar mai bine decît ei, abilul ministru știa că ura lui Ranuccio față de casa Gonzaga pleca de la divorțul lui Vincenzo de Margherita și, probabil, că o foarte bună hotărîre i se părea a fi aceea de a rezolva totul printr-o recăsătorire, fie chiar și o recăsătorire ciudată ca aceasta. Mai mult, bazîndu-se tocmai pe ciudățenia cazului, Chieppio avea o probă pentru buna calitate a urzelilor sale : înțelegea ostilitatea copiilor lui Vincenzo, și poate că o socotea îndreptățită, dar era destul de subtil pentru a calcula că roadele unei căsătorii ce se dovedise imposibilă cu mulți ani în urmă, ar fi fost acum de neconceput ; astfel încît copiii Leonorei de Medici nu ar fi avut rivali, iar evenimentele de la curte nu s-ar fi încurcat, după cum s-ar fi întîmplat prin alegerea altei soții. Printr-un joc de întîmplări ciudate, calitatea acestei căsătorii albe, care ar fi aplanat pentru totdeauna dușmănia cu Parma, ar fi adus în vistierie marea dotă a Margheritei și ar fi potolit veleitățile matrimoniale ale lui Vincenzo ; ar fi putut deveni garanția unei împăcări generale.

În ce fel gîndea Vincenzo că-și va salva sufletul printr-o căsătorie care ar fi rămas neconsumată, nu știm ; dar se simți atras de această idee. Iar Chieppio, procedînd cu precauție, nu vorbea încă direct, ci prin intermediul prietenilor, în taină ; mai întîi încercă pe lîngă Ranuccio, la Parma, și cum Farnese nu se arătă ostil, se adresă unei persoane care ne evocă o sumedenie de amintiri, și anume nepotul lui San Carlo, manzonianul cardinal Federico Borromeo. Se pare că Federico ar fi răspuns că dacă Roma era de acord, el ar fi legat ceea ce dezlegase San Carlo. Acum era necesară o intervenție pe lîngă Vatican, procedîndu-se în secret, față de delicatețea subiectului, pentru a începe apoi adevăratele tratative pe baze solide.

Puținele documente, suficiente pentru a confirma faptele, fără amănunte, nu pomenesc de Margherita ; nici unul nu ne arată cum a primit vestea fragila călugăriță, ferecată de 30 de ani în tăcerea mănăstirii. Ranuccio știa că poate [illegible] pentru sora lui această extraordinară aventură, și pare că nu ar fi fost împotrivă ; dar îi spusese el oare ceva

surorii ? Şi simţise ea oare că se luminează de zi, deşi atît de tîrziu ? Şi se gîndea oare la acea zi scurtă şi intensă de care trebuia să se bucure minut cu minut, cu luciditatea şi suferinţa celor lipsiţi de viitor ? Sau poate că s-a speriat şi i-a fost teamă să se reîntoarcă printre oameni, acum cînd se obişnuise cu mănăstirea, cu viaţa pură printre celelalte femei de acolo, acum cînd pusese în teatralitatea ceremoniilor religioase pasiunea ei pentru reprezentaţii şi serbări ? Ne-am putea întreba cum poate intra imaginea unui bărbat într-o lume constituită astfel, fără a o răni. Poate că Margherita Farnese s-a simţit profund emoţionată, dacă gîndul la Vincenzo Gonzaga mai avea puterea de a o tulbura, trezindu-i din nou freamătul vechi şi crud ; poate că ea a purtat, un timp, pe chipul ei alb, paloarea creaturii profanate. Am dori ca ea să nu fi ştiut nimic, să nu se fi ruşinat la gîndul fiorilor nupţiali, la cei 45 de ani ai ei de feciorie. Ca măcar atunci această feciorie să-i fi fost cruţată.

Căci Vincenzo, în timp ce descoperea în ideea căsătoriei cu Margherita Farnese surpriza de a-şi regăsi tinereţea, şi se simţea înduioşat în sinea lui că putea dezgropa din umbra memoriei, totuşi încă proaspete, vechi episoade secrete ce-l aţîţaseră, era de acord cu Chieppio cînd îi dădea Agnesei speranţa de a-l slava pe Il Marchesino al ei, şi poate că se bucura să lege de proiectul său norocul contesei de Sala, căreia încă o dată i-ar fi fost folositor. Nu-şi dădea seama că se apropia vremea cînd nu va mai putea face nimic pentru nimeni şi nimeni nu va mai putea face nimic pentru el.

Ţesătura zilelor sale se subţia cu graţia unei pînze în destrămare, pe care îndelunga folosire o face mai preţioasă. Iată că îi reveneau, purificate, calităţile sale de principe bun şi senior iubitor. Generozitatea lui, pînă atunci fugace şi impulsivă, se canaliza spre popor, devenea caritate cetăţenească ; şi într-un anumit moment, i se păru prea puţin faptul de a fi ales un om care să se ocupe de pomeni, în secret, făcînd opere de binefacere. Într-o seară — la 2 februarie 1612 — îl chemă pe acest om şi pe duhovnicul său, ceru să i se aducă registrul unde figura lista familiilor sărace din Mantova, ceru să i se povestească amănunţit cenuşiile lor poveşti ; şi în albastrul ochilor lui

străluceau lacrimile pentru atîtea ființe lipsite de bucuria hranei bune, a abundenței și a atîtor binefaceri.

Acestea nu erau numai lacrimile conștiente ale șefului de stat, întristat că nu poate guverna asupra unui popor de oameni fericiți și silit să admită ca necesar destinul celor mai nefericiți ; lacrimile îl exprimau pe omul care-și plîngea semenii, contopindu-se cu mizeria lor, suferind el însuși în fraternitatea simțirii. „Ajutați-i pe toți !" îi spuse slujitorului ales să împartă pomenile ; să-i ajute pe toți în așa fel încît să fie alinați și să nu știe de la cine le vine ajutorul ; anula în acest fel orice vanitate proprie, eliberînd oamenii de povara recunoștinței.

Se înserase cînd cei doi călugări au ieșit cu inima senină din apartamentul ducal, trecînd pe sub tavanul înfățișînd Labirintul, însoțit de legănarea frazei — *Poate că da, poate că nu* — scandată în ritmul metronomului. Și în timpul nopții, febra mare care l-a cuprins pe Vincenzo îi dădu un sentiment de aprinsă mulțumire, ștearsă și plătită de lumina zorilor cînd, văzînd în jurul lui lumea tulburată, ceru să fie chemată sora lui Margherita.

Din observatorul ei fixat la Sant'Orsola, Înalta Doamnă de Ferrara sosi în grabă, aducînd la căpătîiul bolnavului vasta ei umbră pedantă dar încurajatoare, și timp de cincisprezece zile, neclintită la căpătîiul lui, o vedem cum dirijează micul grup de asistenți, împreună cu Carlo de Rossi, printre preoții și călugării ce roiau în jurul patului în care Vincenzo căuta încă să-și regăsească personalitatea. Febra îi dispărea și-i revenea : în momentele de liniște, cerea să i se vorbească despre subiecte religioase și consolatoare, luate din Evanghelie, și asculta cu o însetată voință de consimțire. Și-a făcut testamentul, l-a revăzut, s-a spovedit și s-a rugat. Nu era de-ajuns ? Nu, nu era, și el o știa bine. Și tot atît de bine știa că discretul călugăr care-l îndemna la căință aștepta de la el dovada adevăratei sale pocăințe ; cu un oftat, îl întrebă în cele din urmă ce avea de făcut.

Călugărul se cutremură ; și simțind că singur nu poate îndeplini această misiune, se duse să se sfătuiască cu episcopul de Mantova. Timp de o noapte și o zi întreagă cei doi au stat să analizeze și să cîntărească păcatele lui

Vincenzo și căile de mîntuire, pînă cînd reduseră acest proces la patru mari păcate, necunoscute nouă, fiind tainele spovedaniei ; știm doar că Vincenzo le-a ascultat, spunînd că le acceptă. Dar apoi, pe măsură ce se pocăia, începea să cîrtească în sinea sa, considerînd spovedania prea aspră ; încerca să evite cîte ceva care-l rănea ; desigur că voia să se tragă o linie netă între trecut și prezent, să îndepărteze subiectele legate de anumite femei. De Adriana, poate, și de Agnese ; iar Vincenzo se înduioșa la amintirea plăcerilor sale, se înclina asupra lor cu atîta afecțiune, încît nu se putea hotărî să le renege. Le trecea în revistă, le simțea dulceața și chiar și acum, doborît, încît le mai iubea.

Sosi și ziua cînd i s-a părut că reușise să se depășească pe sine însuși și cînd, cu mîinile împreunate în rugăciune, se ruga Domnului să-l însănătoșească, făgăduind că dacă se va vindeca va face tot atît de mult bine pe cît rău făcuse pînă atunci. Apoi, meditațiile și rugăciunile se opriră la un ordin : să i se aducă repede, imediat, casetele cu bijuterii. I-au fost aduse ; Vincenzo pipăia obiectele unul cîte unul, simțea vibrația materiei și formelor, dezmierdînd îndrăgostit nobilul contur al unei medalii, desfăcînd încolăcirea caldă a unor șiraguri de perle înșirate în același colier, așezînd o bijuterie în podul palmei, cu degetele deschise în rază. Ce altceva, dacă nu mișcarea aceea a mîinilor, evocarea pornind din vîrful degetelor și creînd parcă o legătură tactică între esența secretă a obiectului și sensibilitatea umană, ne dezvăluie de ce anume se ancora încă Vincenzo și cum numai în simțiri se mai încredea după atîtea confesiuni, rugăciuni și încercări de eliberare trupească ?

Ah, nimeni nu-l ajută, iar religia prea puțin, deși el se agață cu disperare de acest cîrlig de îndurare ! Fie : lipsindu-i pînă în ultima clipă absolvirea reală a păcatelor, el o așteaptă ; un pact mai greu, mai umil și întru totul uman între viață și moarte. S-a abandonat duhovnicului, face din nou apel la el, și încredințîndu-i sufletul, simte că nu-i mai aparține ; iar el rămîne cu totul solitar în trupul vlăguit, urmărind cu un calm duios anularea vitalității sale.

Februarie se îndepărtează, luna climatului trist, cîndva înveselit la Mantova de ghirlande, de măşti, de mătăsuri, de dantele, de aurul şi argintul carnavalului, într-o vibrantă primăvară artificială. Vincenzo nu va mai cunoaşte clanul care în momentul intrării în salonul serbării pentru dans, concert sau reprezentaţie teatrală, după o zi întreagă de exerciţii fizice intense — vînătoare, turnir, înot, călărie — să-i destindă încheieturile membrelor, să-i lumineze păienjenişul nervilor, să-i flexibilizeze jocul muşchilor, să-i transforme sîngele din vene într-un pîrîiaş vesel şi arzător. Felul cum se apleacă o pană peste catifea, graţia ei mlădioasă şi luxoasă, felul cum un breloc din colan se clatină pe cutia de rezonanţă a unui piept bărbătesc iradiind sclipiri orbitoare ; sau felul cum o corolă de dantelă se încheie în jurul unui chip de femei, izolînd-o de propriul corp, încît pasul ei se încrede numai într-un misterios acord între talie şi călcîi ; felul cum poezia, pictura şi muzica ajută şi pregătesc momentul suprem ce aureolează nopţile virile, toate acestea sînt pierdute pentru Vincenzo şi el începe să afle abia acum că nu i se mai făgăduiesc stimulatoarele planuri, infinitele aventuri.

Adio, Margherita, întîlnire nupţială amînată pentru un timp în afara acestei lumi. Porţile mănăstirii, odată închise în urma ei, nu-i mai rămîne decît să-şi aştepte moartea (încă alţi lenţi 30 de ani). Vincenzo zace la pat de zece zile. Vestea bolii sale se răspîndise ; ajunsese la Ranuccio Farnese care o clocește cu ură, gustînd confirmările ulterioare ale condamnării duşmanului. Ideea căsătoriei tardive a lui Gonzaga cu sora lui ar fi putut dezarma pentru un timp ranchiunile sale şi poate că-l nedumerise, datorită faptului că trebuia să schimbe datele propriilor lui ecuaţii spirituale ; dar acum, moartea promisă peste scurt timp, îl făcea să se regăsească pe sine, odată cu satisfacţiile sale negre, cu planurile sale îndelung rumegate. El singur se simţea străbătut de un curent de vitalitate, aspirînd parcă la ultima suflare a duşmanului, cînd acesta se prăbuşeşte, pregătindu-se parcă să-l acuze, să-l înjosească, să-l oprime, să-l sfîşie şi în amintire. Acest mod de răzbunare pe care Ranuccio îl aştepta de atîţia ani se potriveşte cu stilul său de necrofil diabolic, îl îmbată ; şi astfel Il

Marchesino e pierdut, Agnese nu va putea face nimic altceva pentru el decît să deplîngă odată cu moartea lui Vincenzo toate iubirile sale şi să îmbătrînească, chinuită de remuşcarea de a fi ajutat inconştient la atragerea pedepsei capitale asupra capului unui băiat necugetat.

Pierdută e şi contesa de Sala ; nu-i va mai folosi decît la agravarea inevitabilei condamnări faptul că a întrunit în proporţii aproape eroice curajul bărbătesc şi cel femeiesc. Are de plătit şi va plăti pentru orice îndrăzneală, pentru orice act independent, pentru orice capacitate de a crea bucurie şi de a o cultiva : nu este o întîmplare faptul că abia acum, cînd se ştie cu certitudine că ducele de Mantova va muri, ea a fost ridicată din Colorno şi adusă la interogatoriile lui Piozasco, pe parcursul cărora Vincenzo va fi înfăţişat drept marele vinovat, instigatorul tuturor delictelor, purtînd responsabilitatea conjuraţiei. Sub grindina întrebărilor infame ale judecătorului piemontez, Barbara va fi determinată să-l blesteme şi să-l renege pe Gonzaga („Mai bine murea cu zece ani în urmă", va spune ea, prinsă într-un vîrtej de disperare, cînd i se va prezenta vinovăţia ducelui de Mantova ca mai mult decît certă şi dovedită). Dar nici această renegare a prietenului din tinereţe şi maturitate, dragul ei elev, voluptuosul ei „fiu" nu îi va folosi Barbarei : şi nu va folosi nimănui.

Sînt despărţiţi acum vechii sectari porniţi pe drumul singurătăţii sfîrşitului. Vincenzo nu va şti că Barbara va ajunge la eşafod, în piaţa mare din Parma, într-o plăcută zi de mai : nu va auzi relatarea îngrozitoarei execuţii, care a avut loc pe o platformă înaltă, spre a nu fi văzuţi condamnaţii decît din depărtare, deveniţi fantomatici ; nici nu va şti cum a căzut capul contesei şi nici gestul atroce în obscenitatea lui, făcut de călăul care n-a rezistat tentaţiei de a ridica veşmîntul de pe corpul decapitat, ca să se vadă cît de frumoase mai erau încă bietele ei picioare ce fuseseră atît de preţuite. Vor cădea cu toţii în urma ei : cinstitul soţ, Orazio Simonetta, fiul, Girolamo Sanvitale, nepotul, Il Marchesino, buimăcit şi nevenindu-i să creadă într-o farsă atît de tragică ; au fost decapitaţi prietenii : contele Pio Torelli, contele Giambatista Masi (mai tîrziu

va muri otrăvit în temniță Girolamo Correggio) ; vor fi spînzurați în furci cei doi preoți intimi ai casei Sanvitale, și Onofrio Martani și Oliviero Olivieri. Căpitanul Roverzani a avut parte de cea mai rea soartă : rebel pînă în ultima clipă și încăpățînat în a-și striga nevinovăția pînă și sub spînzurătoare, rezistența sa îl va obliga pe Piozasco să dea o explicație : inspirat de demonul lui, el va povesti că acest căpitan protestase împotriva sentinței care-l condamna la spînzurătoare, și că ceruse și pentru el securea destinată nobililor ; astfel va reduce disperarea unui nevinovat la ridicolul unei încăpățînări.

De atîta sînge cît a curs, Vincenzo nu va afla ; și nici de faptul că un iezuit se ridicase, înalt și negru pe estradă, printre capetele cu ochii holbați ai celor executați, pentru a-i îndemna pe spectatorii cutremurați, acum după ce văzuseră pedepsirea rebelilor, să aibă încredere în clemența ducelui, foarte grijuliu față de poporul său : acel popor care, paralizat de oroare, va fi afectat în conștiința lui de atentatul tiraniei și al liberului arbitru, și nu numai că nu va îndrăzni, ani în șir, să vorbească despre conspirație și să rostească numele conspiratorilor, ci se va înjosi pînă la a cere, după cum ceruseră și locuitorii din Piacenza, să-i ridice o statuie lui Farnese în piață, *ex voto* cetățenesc, ca mulțumire că ducele scăpase din asemenea pericol.

Să îndepărtăm de Vincenzo pînă și presentimentul torentului de sînge vărsat în numele lui : nu s-ar odihni în pace. În ziua aceea de 13 februarie, în timp ce trăsura neagră o transporta pe contesa de Sala în ultima ei călătorie de la Colorno la Parma, scăderea febrei îl lăsase pe Vincenzo vlăguit și melancolic, cu o suavitate amară ca mireasma de leandri. El înțelese la timp că trebuie să-și cheme copiii, să-și ia rămas bun de la el, lăsînd în grija tinereții moștenitorilor tot ceea ce se poate lăsa celorlalți din mesajul nostru uman ; le ceru să vină la patul său, îi privi cu un aer gînditor, și apoi zîmbi : mai întîi lui Francesco.

Eliberat pentru moment de îndemnul aprig al soției rămasă să conducă Monferrato, lui Francesco i se accentuase poate expresia de nedumerire și încordare descrisă

de contemporanii săi şi pe care Rubens ne-a transmis-o într-un mic portret, unde tînărul Gonzaga pare că întîmpină viaţa că pe o chemare care-l surprinde nepregătit.

Nepregătit, iată adjectivul cel mai potrivit pentru Francesco Gonzaga, pentru scurtul timp care-i mai rămîne de supravieţuit tatălui său : zece luni şterse, în care unicul său act viguros va fi acela de a-l ameninţa pe Ranuccio Farnese cu un atac armat asupra Parmei, dacă el nu-şi va retrage acuzaţia de conspiraţie adusă în mod public lui Vincenzo Gonzaga ; îl va solicita simţul său de onoare, dar poate şi mai mult vocea socrului, Carlo Emanuele I, absorbit cu totul de găsirea unui nou, indiferent care, pretext de război şi visînd cu plăcere la acte galante (caracterizarea îi aparţine), cum ar fi atacurile prin surprindere la Piacenza şi San Donnino.

Ranuccio îşi va retrage pînă în cele din urmă acuzaţiile împotriva lui Vincenzo şi o va face fidel stilului său ambiguu, cu rezerve şi afirmaţii încîlcite ; dar se pare că vitalitatea lui Francesco se va topi după moartea tatălui. Mai înainte de încheierea anului 1612 între septembrie şi decembrie, Francesco va vedea murind în juru-i pe ultima-i fiică şi, îndată după aceasta, pe iubitul său frate vitreg, don Silvio Gonzaga, fiul marchizei de Grana ; după aceea pe micul moştenitor al dinastiei, atît de alintatul Ludovico şi, în cele din urmă, se va stinge şi el, bolnav de variolă la 26 ani, lăsînd-o pe Margherita de Savoia tulburată şi revoltată împotriva propriului ei destin, alături de fiica ei, Maria.

Va veni acum rîndul cardinalului Ferdinando. Pe tînărul cardinal, cu faţa prelungă, delicată şi senzuală nu l-am văzut apărînd la căpătîiul tatălui său ; şi desigur că acestuia îi plăcea să şi-l închipuie acolo unde se afla, nepot favorit la curtea Mariei de Medici, regina Franţei. De la Marele Duce Ferdinando dei Medici, unchiul său, Ferdinando Gonzaga a moştenit odată cu numele şi cu o oarecare asemănare fizică şi destinul de a fi fost nevoit să părăsească mantia cardinalescă ; o va transmite fratelui său, Vincenzo, pentru ca el să preia puterea ; dar de la tatăl său a primit ca grea moştenire sîngele înfierbîntat pe care îl mai atenuează voit prin speculaţii intelectuale şi sentimente sofisticate. Pentru el ar fi fost binevenită căsă-

toria cu cumnata lui ; și acest gînd e intuit de Margherita de Savoia care, de îndată ce va rămîne văduvă, va încerca să-l cucerească pe Fedinando, pentru a rămîne ducesă domnitoare ; și nu a fost departe de reușită, punînd în joc toată ardoarea ei intensă ; dar după aceea, atacată și urmărită pas cu pas de implacabilul război declarat de mătușa ei, Doamna de Ferrara, conducătoarea unei secte de călugărițe și călugări, a fost nevoită să se întoarcă în Piemont, lăsînd pe singura ei fiică rămasă în viață să fie educată la Sant'Orsola, pe lîngă bătrîna ei rivală, la timp, pentru a nu vedea cum dragostea lui Ferdinando se îndrepta spre o tînără de 15 ani de la curtea lui. În timp ce Carlo Emanuele, prefăcîndu-se că apără interesele fiicei sale, invadează în cele din urmă Monferrato, purtînd sîngerosul război pe care mai întîi Chieppio, și apoi nu mai puțin priceputul ministru Alessandro Friggi îl vor stăvili pe căi diplomatice și cu mare iscusință, fiind cînd de partea Spaniei cînd de partea Franței. La acest joc de uzură, Ferdinando va participa inteligent și atent la ceea ce se profila favorabil, folosindu-se de înrudiri, de dreptul său și de sfaturi ; și va reuși să obțină înapoi Monferrato, deși sfîșiat. Dar el e primul din dinastia sa care renunță — intuind și acceptîndu-și propria-i slăbiciune — la orice extindere teritorială, prins între bătrîna stîncă a monarhiei spaniole și robusta putere mereu crescîndă a monarhiei franceze. Îl putem considera prea precaut pentru a prelua ideile de mărire ale tatălui său, dar trebuie să-l judecăm mult mai puțin generos ; chiar instinctele sale sînt mai șovăitoare ; și dacă el se mulțumește cu activitatea desfășurată de miniștrii săi, care-l lasă să se bucure pe scurta durată a vieții de poezie, muzică, spectacole și dragoste, în el nu arde focul care colora în roșu aprins zilele trăite de Vincenzo Gonzaga.

Îi place să pună în concordanță rațiunea cu inima și chiar cu voluptatea. Dacă inima îl îmbie orbește, el o urmează, plăcîndu-i să se simtă amețit ; dar la el există și o trăsătură de sînge rece, moștenită de la casa Medici, curiozitatea lucidă care îi frînează și-i blochează orice avînt de aventură. A iubit-o pe frumoasa Adriana Basile și a părăsit-o. „Ah, cîte zadarnice sacrificii pentru acești Gonzaga !" va ofta cu amărăciune cîntăreața, cînd Ferdi-

nando va lăsa fără răspuns scrisorile sale și se va îndrăgosti de o domnișoară de la curtea Margheritei de Savoia. Camillia Faà, din Monferrato ; se vor căsători în taină, va avea un fiu de la ea, fierbinte tăinuire ce-l va încînta ; dar copleșit de mînia furtunoasă și dinastică a mătușii, Doamna de Ferrara, va fi silit să se înfrîneze, să lase ca iubita să-i fie închisă într-o mănăstire, fără ajutoare și speranțe, consimțind să-și nege căsătoria ca pe o ficțiune. Amintindu-și de înțeleapta lui mamă, se va căsători apoi cu o Medici, rudă de-a sa, Caterina, cu totul alt gen decît Leonora, o femeie plină de energie și veșnic nemulțumită, poruncitoare, susceptibilă și stearpă. Ferdinando va muri la vîrsta de abia 40 de ani, mîhnit de evenimentele politice (dezastrul de la Monferrato, asediul puterilor străine), ros de remușcare pentru Camilla, de tristețea unei case fără moștenitori, de presimțirea sfîrșitului dinastiei, de conștiința echivocei moralități a fratelui Vincenzo.

Vincenzo, cel mai mic dintre băieții Leonorei, se află la căpătîiul tatălui său. Văzîndu-l cu grația celor 18 ani ai săi, cu buclele sale încîntătoare și cu ochii albaștri strălucitori ai familiei de Habsburg, nu puteai să nu-i acorzi creditul pe care i l-a acordat și experimentatul ambasador venețian Morosini, luînd bravadele băiatului drept tot atîtea dovezi de înflăcărare. Cum să se poată prevedea că, primind mantia cardinalescă avea s-o părăsească fără demnitate (și avea dreptate papa cînd s-a mîniat foarte rău, interzicînd de atunci ca pălăria de cardinal să mai fie vreodată încredințată vreunuia din casa Gonzaga), fără argumente care ar fi putut justifica în mod decent scandalul stîrnit de căsătoria lui cu o văduvă, o nobilă foarte frumoasă, Isabella di Novellara, mama mai multor copii, cu 18 ani mai în vîrstă decît el ? Cum să se poată prevedea că el va încerca mai tîrziu să desfacă această căsătorie, acuzîndu-și soția că-i făcuse farmece și, în același timp, va curta pe o tînără nepoată, Maria Gonzaga ? Din echivoc, în echivoc, viața lui Vincenzo cel tînăr va fi un șir de zile întunecate ; nu are nimic din entuziasmul tatălui său și nici din melancoliile literare ale fratelui Ferdinando, nici un fel de pasiune

politică şi nici măcar o cît de vagă conştiinţă a înfrîngerilor şi a decadenţei ; sleit de boli, moleşit de o senzualitate fără strălucire şi de vicii ale spiritului, ca indolenţa şi indiferenţa, subjugat de mania papagalilor şi a maimuţelor, a podoabelor şi a luxului extravagant, va cădea iute victima unei morţi precoce. Mîna lui va fi cea care va semna actul de cedare a glorioasei pinacoteci a familiei Gonzaga lui Carol I al Angliei, în schimbul unei sume derizorii, sortind exilului toate tablourile pictate de Mantegna, Rafael, Tiţian, Tintoretto, Rubens, pentru Francesco, Isabella, Federico şi Vincenzo I, tablouri pentru care se făcuseră datorii, se plătiseră întreţineri, se donaseră moşii şi se creaseră apartamente şi galerii.

Şi iat-o printre fraţii săi, la 13 ani, pe Leonora, ultima fiică a lui Vincenzo, care-l umple de tandreţe pe tatăl său, căruia îi pare atît de mică şi de dezarmată. Şi aşa va fi, ca orice altă femeie ce-i drept ; şi dacă destinată coroanei imperiale se va căsători, aducînd o zestre fastuoasă, cu Ferdinand al II-lea de Habsburg, strălucirea titlului nu va fi suficientă pentru a o cruţa de o viaţă de tulburare şi dezolare. Singura supravieţuitoare dintre copiii lui Vincenzo, ea va ajunge să vadă căsătoria micuţei nepoate Maria cu Carlo Gonzaga de Rethel, din ramura Gonzaga din Franţa, descinsă din Ludovico de Nevers, fratele şi rivalul lui Guglielmo cel cocoşat ; singură va cunoaşte mînia Habsburgilor din Spania şi Austria în urma acestei căsătorii, care aduce influenţa franceză — a Franţei lui Richelieu — pătrunsă atît de adînc în evenimentele Italiei ; şi va vedea războiul de succesiune, noua invadare a oraşului Monferrato de către trupele dezlănţuite ale lui Carlo Emanuele I, intrarea armatelor imperiale venite din Germania, războiul dus împotriva Mantovei, sleită de ciumă şi foamete. Singură va cunoaşte cuvînt cu cuvînt îngrozitoarea relatare a cuceririi şi a prădării Mantovei de către lăncierii mercenari ai lui Aldringen, cînd în acele mîini neruşinate va fi căzut minunatul palat cu vasele sale de aur, cu argintăriile sale, cu bijuteriile, statuile, tablourile sale, miniaturile de fildeş, cu extraordinarele cristale, onixuri, lapislazuli, malachite, dantele, baldachine de mătase, cu veşmintele atît de delicatelor şi nobilelor

prințese, și fastuoaselor cîntărețe și actrițe ale teatrului de la curte. Și va trebui să mai cunoască povestiri înfiorătoare despre cetățenii chinuiți și torturați, despre bisericile jefuite, casele incendiate, despre jafuri și asasinate ; să îndure totul, rugîndu-se zadarnic în genunchi de soțul ei, împăratul, să îndepărteze distrugerea de patria familiei Gonzaga.

Atunci, la abia 18 ani după moartea lui Vincenzo, va suna începutul sfîrșitului, deoarece ramura franceză a familiei Gonzaga, legată prin Maria Gonzaga de ramura mantovană și ridicată iarăși pe ruinele anului 1630, se va mai menține la Mantova timp de aproape 100 de ani și se va stinge prin vlăguire, odată cu Ferdinando Carlo, în 1708, jucînd în istorie un rol neînsemnat ; perioadă de preocupări personale și superficiale ale unor oameni care caută mai degrabă să obțină un rang decît să guverneze, în fărîmițarea evident produsă de o descompunere fizică și morală.

Odată cu Vincenzo se prăbușește orice idee de extindere și de glorie a familiei Gonzaga. Este adevărat că și el s-a rătăcit într-un labirint de erori, răspunzînd într-o continuă divagare, la prea diverse solicitări din afară. Este reală nesiguranța politicii sale, lipsa de corespondență între năzuințele și mijloacele sale, și e adevărat că prin risipa fără noimă el e inițiatorul dezagregării economice a familiei sale. Dar să-i lăsăm meritul avînturilor generoase care, cu o sută de ani în urmă, într-o epocă mai descătușată, i-ar fi asigurat gloria ; și să-i lăsăm, i se cuvine, gloria limitată dar solidă a unei guvernări binefăcătoare, deși uneori dezordonate. Poporul l-a îndrăgit pe acest prinț. Poate că faptul că mantovanii s-au simțit mai curînd cetățeni decît supuși și că mulți au trăit, sub conducerea lui, cu conștiința libertății și în pace, salvați de teama inchiziției, e mai important decît s-ar crede ; și poate că acest respect față de ceilalți l-a ajutat să atingă un real respect de sine și un simț al libertății umane.

Și-a lăsat copiii să plece de lîngă el după ce i-a binecuvîntat : sfidînd nevoia de sprijin uman, el nu-l neagă totuși ; dar, încet, încet, se îndepărtează de Carlo de Rossi, vechiul său tovarăș de luptă din Ungaria, și de

Înalta doamnă de Ferrara, a cărei prezență în juru-i pare o navă îndoliată pe o maree potolită de clipocitul rugăciunilor. Acum oboseala lui înclină spre melancolia pură a strămoșilor săi, a marchizului Ludovico, a Elisabetei de Urbino, a Ceciliei, perfecta elevă a lui Ludovico da Feltre. Din amintirea subconștientă a acestora, care au fost atît de siguri pe ei pînă în ultima clipă, siguri pe rațiunea riguroasei lor vieți interioare, Vincenzo va dobîndi și el forța de a întreba, în seara de 18 februarie 1612, cît îi mai rămîne de trăit, și la cuvintele duhovnicului său că dacă Dumnezeu nu va face vreo minune noaptea aceea va fi ultima pentru el, își coboară pleoapele cu resemnare.

Nu luptă, cum a făcut cîndva tatăl său „pentru a accepta moartea, fiindcă înainte de a judeca dacă-l surprinde în momentul potrivit, el o și simte în membrele înghețate care-l părăsesc și i se par tot mai străine, în închegarea lentă a sîngelui: „Simt rigiditatea morții" a rostit el încet, ascultîndu-și cuvintele. Ceru să fie din nou spovedit, mai simți odată cu iertarea păcatelor sale căldura și gustul vieții, și se bucură de speranța de a mai dăinui pe alte tărîmuri, în alt timp, unde va trebui să primim un răspuns la toate nedumeritele noastre întrebări.

ISABELLA ÎN FAMILIA GONZAGA (1474 — 1539)

Semnul caracteristic al Isabellei d'Este la Mantova este un semn în mișcare ; și acest semn lansat ca o săgeată în spațiu, și nu glasul sau figura ei pare a fi recunoscut de cel ce ar porni în recunoaștere prin palatul ducal, unde această celebră femeie și-a depănat cei 45 de ani de marchizat. Iar explicația că dăinuiește încă nu constă atît în forța ei de ascensiune cît mai ales într-o forță de propulsie ce rezistă secolelor ; îi simțim impulsul în timp ce străbatem pe urmele ei atmosfera rarefiată de exalările umede ale lacurilor mantovane și înțelegem că secretul acelei existențe, scăpînd de obicei cercetătorilor absorbiți ai ornamentațiilor și tapiseriilor ce o celebrează, e mai adînc decît ne-au spus-o ele vreodată : este secretul unei inteligențe strecurate într-un trup femeiesc și rămasă incandescentă ; destinînd femeia unor înfrîngeri insolite. Întocmai cum ar fi dorit Isabella, numele ei e memorabil pentru noi, dar din motive cu totul altele decît cele dorite de ea : dacă nu chiar opuse. S-o spunem fățiș : ne interesează virtuțile ei, nenumăratele acte de bravură, rafinatele ei aroganțe, multelegantele ei poze, numai pentru că ne e dat să recunoaștem, într-un asemenea joc superlativ, bătălia zilnică a unui suflet a cărui independență n-a fost niciodată alterată nici de sentimentalisme și nici de sentimente. Aceste cuvinte par grave și oricum greu de admis și poate că ar fi ușor de admis

pentru orice altă femeie, care n-ar fi avut calităţile marchizei de Mantova.

Faptul că s-a născut în familia d'Este va însemna totdeauna pentru Isabella un motiv de a rămîne cu scrupulozitate credincioasă sieşi ; descendenţa din acea trufaşă dinastie (şi din partea mamei din familia Aragon a regilor din Neapole) îi întăreşte credinţa în propria-i personalitate puternică şi în drepturile ei ; drepturi ce se cer respectate. Intrînd prin urmare în casa Gonzaga, al cărei grad de noblеţe era considerat întrucîtva inferior casei d'Este, stăpînind un stat mai puţin bogat şi mai puţin vast decît cel ferrarez, ea aduce cu sine un aer de supremaţie, atribuindu-l la început numai naşterii sale şi, abia mai tîrziu propriilor calităţi moştenite din trunchiul familial ; cu alte cuvinte ca femeie se situează imediat pe o poziţie expusă greşelilor.

Nu înseamnă nimic pentru bilanţul final al unui acord ; cei din familia Gonzaga au fost binevoitori cu ea, oferindu-i acea sensibilitate uneori poate chiar prea receptivă şi afabilă care constituie una din principalele caracteristici ale acestei Seniorii, ce-a întrunit şi calităţi burgheze (burghez în sensul de cetăţenesc, civic) în istoria sa politică şi militară. Primul care a iubit-o a fost marchizul Federico : o ceruse de soţie pentru fiul său cel mai mare, Francesco, şi a lăudat-o cu o afecţiune părintească pe „copila delicată", pe mica logodnică de şase ani care reuşise să-şi joace rolul sub ochii uimiţi ai trimişilor mantovani. Ajunşi la castelul din Ferrara, în 1480, aceştia s-au pomenit nu în faţa unei fiinţe neformate, ci în faţa unei minunate copile, înţelepte, vorbind cu miez, instinctiv conştientă de ceea ce poate pretinde de la alţii.

„Întîrzie prea mult aceşti domni ambasadori", observă ea cu o mişcare de dezaprobare, în timp ce-i aştepta gravă sub baldachinul de brocart ; şi n-au decît să rîdă cei de faţă ; va rîde şi ea, gata să urmeze curentul de bună dispoziţie lombardă. Dar nu fără a ne fi dat prin acest gest plin de graţie o primă măsură a felului ei de a fi : net, fără sinuozităţi, simţindu-se exact în limitele sale, de la caz la caz. Şi e o minune felul cum Isabella, ca fetiţă, ştie să îmbine cu succes o elocvenţă înnăscută şi

acel grăunte de aroganță, amestecînd unele particularități regionale, încît pune în mișcare atmosfera grecoaie a castelului din Ferrara unde trăiește împreună cu ducele și ducesa d'Este : tatăl, Ercole, un spirit închis, aristocratic, mereu înclinat să cadă în neurastenie ; mama, Leonora de Aragon, fiica regelui Ferrante al Neapolelui, femeie chibzuită, perseverînd în practicarea unei virtuți răbdătoare și mîndre.

Cea dintîi născută printre frați — faptul că fiind fată a pierdut dreptul la coroana ducală va fi totdeauna pentru Isabella un nemeritat defect pe care un surplus de valoare trebuie să i-l răscumpere — cu darul de a se descurca bine printre cei din familie, dar al copiilor isteți, e lesne de închipuit cum înțeleapta elocventă va ști să-și valorifice darurile naturale : chiar prea bine ; atît de bine, încît familiei Gonzaga, care din Mantova cerea un portret al fetiței, i-a fost trimis un mic tablou care o reprezenta, însoțit de această apostilă scrisă de mîna ambasadorului : „Dar mai mult (decît frumusețea), inteligența ei este admirabilă". Acest elogiu pe care femeile inteligente îl primesc numai în epoca maturității lor venea să o afirme la vîrsta ei fragedă : un adevăr care ar fi rănit-o dacă l-ar fi cunoscut, după cum mai tîrziu au rănit-o păreri asemănătoare. Acel portret s-a pierdut ; dar într-altul, anterior chiar, putem surprinde modul ei înnăscut de a exprima o autoritate pe care o simți fără anunțuri sau gradații : este vorba de o miniatură dintr-un codice al familiei d'Este unde, copilă abia de cel mult doi ani, înfofolită, cu scufiță și rochie de prunc, ce lasă să se vadă înduioșătoarea stîngăcie a micului trup, o vedem ținînd mînuța de copil ce-și mai suge degetele, într-un gest caracteristic ei și la tinerețe și la bătrînețe.

Pentru socrii din Mantova care vedeau în această minunată fetiță o viitoare noră în mugure era o plăcere, o mîndrie și o distracție : o invitau la Mantova și vorbeau despre ea, trimițîndu-i tot felul de scrisori și daruri ; aducea în viața lor un motiv de mulțumire care le colora cu o vagă speranță zilele încărcate și neliniștite ale marchizului Federico și cele calme ale marchizei Margherita. Din tînărul care crescuse cu atîta farmec și gentilețe peste nenorocul de a fi cocoșat, Federico devenise un bărbat

înțelept cu o burtă respectabilă („încît să întrecă și o femeie gravidă", glumea sora lui, Barberina) cu o sănătate șubredă, laborios și melancolic. Iar soția sa, Margherita de Baviera, supranumită „piatra prețioasă", era acum o femeie liniștită, care învățase să-și lumineze puțin fețetele mai sumbre ale caracterului ei și să-și învingă oroarea față de fenomenele fizice, ca nașterea pruncilor : se simțise ca o naufragiată la nașterea primului său fiu, Francesco.

Născuse șase copii, trei băieți și trei fete ; desigur că dacă marchizul Federico a avut vreodată un motiv să-și iubească propria-i soartă, a fost acela de a vedea cum, grație sacrificiului matern, trupesc și sufletesc, pedcapsa cocoașei care se abătuse atît de mult asupra precedentei generații din Gonzaga dispăruse. Pentru nici una dintre cele trei fiice, Chiara, Maddalena, Elisabetta, mănăstirea nu mai avea să fie singura soluție a unei vieți negate ; ele vor fi primite ca soții regine de soți iluștri și nu scrutate de priviri crude ațintite asupra infirmității lor. Chiara se va căsători în Franța cu Gilberto din Montpensier și va fi mama celebrului conetabil de Bourbon, destinat să comande bombardele castelului Sant'Angelo din Roma, fie că au fost sau nu manevrate de Benvenuto Cellini. Destinul ingrat al frumoasei Maddalena, care va muri foarte tînără la naștere, soția lui Giovanni Sforza, conte de Pesaro, este demn de compătimire, dar nu de a fi trecut sub tăcere din cauza umilinței. Elisabetta, soția lui Guidobaldo de Montefeltro, duce de Urbino, va intra în istorie ca una din nobilele cele mai demne de admirație din Renașterea italiană, spirituala inspiratoare a *„Curteanului"* (Il Corteggiano) de Baldasare Castiglione. Băieții, viitorul cardinal Sigismondo, și Giovanni, om de acțiune și de arme, se prezintă în fața vieții fără defecte inițiale care să poată aduce pe chipul lor umbra unui spate curb ; fizicul lor normal, lipsit de vreun semn caracteristic, place tatălui lor, aproape că-l încurajează, cu atît mai mult cu cît toate speranțele și semnele de valoare ale familiei par a fi în siguranță în persoana primului născut.

Francesco Gonzaga n-a fost frumos nici măcar la 15 ani, dar printr-o fericită alchimie a naturii, forma trupului

său părea creată ca o asigurare de agilitate şi îndrăzneală fizică. Să promită mult mai mult decît poate să facă şi să promită cu o largheţe plină de afecţiune e darul său şi nu contează dacă în curînd acesta avea să se dovedească un dar blestemat, o adevărată trădare a vieţii sale : cînd era tînăr, pînă şi nasul, ireductibilul nas al bunicii de Brandenburg, lat şi turtit, reuşeşte să provoace simpatie. A-l privi în timp ce călăreşte, scuturîndu-şi chica bogată, animat de un avînt în care ceea ce a moştenit din furia germanică se destinde şi se înfrumuseţează în modelarea educaţiei italiene, armonice, sau în timp ce viteaz luptător în turniruri, mînuie lancea şi spada ; a-l asculta cînd puterea glasului acela, care foloseşte amplele sonorităţi lombarde pentru a da accente înflăcărate şi convingătoare felului său tineresc de a vorbi, pare că ar capta secretul viitorului şi al gloriei, însemna pentru marchizul Federico o compensaţie pentru propria-i viaţă, transformată în valoare pozitivă numai prin forţarea calculată a destinului său melancolic de prinţ cocoşat.

De acord cu tatăl său, Francesco Gonzaga, la vîrsta de 15 ani, aprobă alegerea logodnicei din familia d'Este, care descinde dinspre mamă dintr-un neam de regi şi care, cu mult mai tînără ca el, reuşeşte să-l emoţioneze profund în firea lui romantică şi senzuală, indulgentă faţă de fragilitatea feminină. Se întîmplă însă şi trebuie să se întîmple ca la 15 ani, în situaţia de bărbat cu o logodnică abia copilă, rolul lui Francesco să nu fie prea uşor şi uneori să-l facă stîngaci ; şi se întîmplă ca atunci cînd soseşte la Ferrara, atracţia lui de a o vizita pe Isabella să egaleze plăcerea de a merge la vînătoare în parcurile împădurite. Nu trece multă vreme şi ea, micuţa, găseşte calea unei corespondenţe dacă nu mai intime, cel puţin ceva mai directe ; se descoperă şi se dovedeşte o bună tovarăşă de distracţii, creatoare de fantezii care pot deveni o joacă. Viaţa ca reprezentaţie nu e secret pentru ea, care ştie să se desprindă de viziunea faptelor pentru a le domina ; şi cu anii, cu cît spiritul ei se dezvoltă, cu atît mai multe motive găseşte pentru invenţiile ei, folosindu-se de orice mijloc, dintre care nu ultimul e cultura umanistă, pe care o primeşte de la preceptorii ei, urmă-

rită cu aviditate înflăcărată de sora sa, Beatrice, și de entuziasmul ferrarezilor.

Toată gramatica de la curte este bineînțeles deținută în vîrfurile degetelor ei fine și pricepute ; mult mai bine, sintaxa de la curte, arta de a face ca dintr-o ocazie neînsemnată, prin abordări și referiri inedite sau prin modulări rare și neașteptate, să se nască în ceilalți plăcerea nebănuită de a se descoperi prezenți cu adevărat în viață, atunci cînd credeau a fi doar o prezență convențională. Astfel, ospețe, baluri, vînători pot lăsa o amintire care nu valorează cît cea a unei partide de cărți, jucată pe cuvertura de atlaz de pe pat, într-o zi oarecare din luna martie, Isabella fiind atinsă de o ușoară febră care o îmbujora mai mult ; astfel că Francesco Gonzaga, crezîndu-se îngăduitor, din propria-i voință, față de capriciile unei fetițe, cade în prea îmbietoarea ei plasă, se lasă prins, va fi dominat cu totul. Și e firesc ca discuția cea mai în vervă dintre cei doi logodnici, propusă și acceptată cînd de unul, cînd de altul, să fie cea despre Mantova, reluată cu o fervoare din ce în ce mai mare de Francesco care-și iubește pămîntul natal și poporul, și aproape demontată, fragment cu fragment, de atenția Isabellei, care o reia prompt și ordonat în mintea ei, de cîte ori dorește să se imagineze într-o viziune viitoare a ei înșăși.

Mai puțin visat decît văzut în perspectiva unei imaginații vii din naștere, castelul din Mantova însemna pentru Isabella forma unui corp solid, greoi și geometric, care închidea în calculul secțiunilor și segmentelor sale un secret promis și amețitor : al unei vieți a ei, care nu avea să semene cu nici o alta.

Înălțat de Bertolino da Novara la sfîrșitul lui Trecento, castelul din Mantova este o variantă a acelui din Ferrara (a aceluiași arhitect) ușor de recunoscut prin motivele arhitectonice, și deci prin logica sa intimă, în special de ființa născută în castelul ferrarez. Dar poate că din supunere față de natura peisajului, sau de și mai misterioasa natură a familiei care trebuia să încredințeze acelor ziduri generațiile sale, Bertolino este mai puțin riguros la Mantova decît la Ferrara. Poate că și jocul apei

va ușura mîna artistului ; dar e adevărat că masivele ziduri ridicate pe un teren mlăștinos, cîștigînd fermitatea uscatului prin laborioasa acțiune de consolidare prin palafite, permit la turnuri și bastioane acea plină de animație dantelare a pietrei, ca într-o întrecere de forme — pe care nu aș vrea s-o numesc ondulantă — dantelare expresivă, care la camerele unghiulare cu fața spre lac și la cele două ferestre, se amplifică într-o deschidere aerată, creînd o atmosferă războinic-cavalerească ce așteaptă parcă trîmbițarea unui turnir.

La jumătatea Quattrocento-ului multe dintre ferestre, fie pentru o mai bună adăpostire împotriva frigului sau ca apărare strategică, sau datorită modei noi de unghiuri drepte, au fost închise și transformate în ferestre simple, înguste, dreptunghiulare, care lasă și azi să treacă lumina în „*Camera mirilor*" *(Camera degli Sposi),* decorată de Mantegna — reducînd fericitele spații libere mai ales la bastioanele dinspre nord ; dar în curte, opuse laturii cu galerii lente și masive a lui Bertolino, fuseseră construite după schița lui Mantegna, (unii pretind că a lui Luciano Laurana) cele două aripi ale galeriei prin care aerul ce pătrunde în castel pare a se ridica din nou spre înălțimi într-o ritmică largă respirație. Și tocmai în castelul din Mantova intră în februarie 1490 Isabella d'Este, ca soție, după zece ani de logodnă, aducînd neclintita gingășie a vîrstei de 16 ani, pe carul triumfal, desenat de măiestria marelui ferrarez, Ercole de Roberti ; tot de Ercole erau făcute și cele paisprezece lăzi de zestre pictate cu diverse imagini, care o urmau ; o mai urmau și tatăl ei, mama, sora, frații și frățiorii, toate rudele familiei d'Este, în strigătele entuziaste, sărbătorești ale poporului și ale celor 17.000 de oaspeți străini. Dar pentru a-și primi nora, nu erau de față amabilii ei socri care o chemaseră la Mantova : muriseră la 30 și respectiv la 40 de ani, la o distanță relativ mică unul de altul, încheind în tăcere două intense și palide vieți. Cîți membri ai familiei d'Este au venit atunci la Mantova, au fost cu toții, chiar și cei mai dificili, cuprinși de euforia acelei curți plină de tinerețe. Soțul de 25 ani, frații lui de 21 și de 16 : dintre surori, toate căsătorite în depărtări, venise doar Elisabetta, ducesă

de Urbino, cu cei 10 ani ai săi păliți, așa cum își pierd culoarea florile sensibile în candoarea zăpezii. Suportase cu greutate ardoarea din ziua nunții, deși tandrețea fratelui, natura ei veselă și afabilă, specifică familiei Gonzaga, precum și felul ei reținut și aproape mulțumit de sine de a se ține la o parte, au ajutat-o să închidă în ea taina, descoperită abia după 12 ani ; aceea unei virginități necorupte, dar ispitită și încercată în brațele soțului, la care dragostea și umilirea se îmbinau într-o epuizare pătimașă, vecină cu disperarea.

Cu totul altfel a fost întîlnirea dintre Isabella și Francesco. Era februarie, vremea naturii despuiate de frunziș, cînd pe cenușiul vătos al orașului ziua se lungește, sprijinindu-se pe dureroasa despărțire crepusculară ; dar pentru Isabella era vremea instinctului de acumulare, confirmat de un șir de noi posesiuni, venite să se adauge inventarului de obiecte din jurul ei ; și cea mai importantă nouă posesiune : soțul. Primind imediat, fără ucenicia de noră, puterea și titlul de stăpînă, dobîndirea acestora a însemnat pentru ea un fapt prevăzut. Și imediat s-a aflat în largul ei în acest rol asumat cu acea scînteiere a ochilor și cu ușurința rapidă a mișcării cu care cei 16 ani ai său zburau chemați spre înălțimi, pe spirala scării care duce spre apartamentele de la primul etaj. Camera nupțială era poate aceea numită camera siglelor, pe care o găsim în aripa nord-vestică, cu zidurile pictate în reprezentări florale, bogat inspirate din triumful agricol : luminoasă, pătrată, armonioasă ; dar dezvăluindu-și și azi secretul, celui ce intră, într-atît pare a fi o reclamă pentru escale de dragoste, exprimată de monogramele Isabellei și ale lui Francesco, care fuzionate nervos într-un mic desen cabrat, coboară dinspre boltă învîrtindu-se împreună într-o progresie nupțială.

Și totuși, căsătoria nu are pentru Isabella gustul marii aventuri. Alianța dintre dinastii se traduce la ea printr-o înțelegere conjugală care înseamnă ajutor prietenesc, ba chiar conjurația soților împotriva întregii lumi ; dar nu o corespondență obligatorie (în nici un caz „dependență") de sînge și inimă. Ea nu crede în asemenea lucruri și își prețuiește prea mult inteligența pentru a le accepta cu orice preț, cu credința ei sau chiar cu reaua credință a

altor femei. Anotimpuri irosite, goluri sufleteşti ce trebuie umplute cu gînduri de dragoste nu cunoaşte Isabella şi nici nu va cunoaşte vreodată. Dar dacă dintr-un instinct valorificat de o educaţie scrupuloasă, dintr-o sărăcie a sentimentelor şi din cauza unei senzualităţi reduse e o femeie virtuoasă, totuşi omagiul impetuos al lui Francesco îi place, face parte din ceea ce trebuie să fie : şi din felul în care va povesti apoi curtenilor — numai celor foarte intimi — episoadele primei nopţi matrimoniale, se înţelege că ea urmăreşte avîntul amoros al soţului cu simpatia celui ce înţelege şi participă — calitatea caldă a unei îndatoriri consimţite — dar nu se lasă nici tîrîtă şi nici transformată. Trăieşte aventurile sale conjugale — e adevărat — dar ele sînt epuizate cu anticipaţie în tot ceea ce priveşte emoţia şi extazul, sînt reduse doar la schematismul gesturilor. Robusta ei lună de miere străluceşte pe fundalul unui cer lipsit de dulcegării.

Energia fizică descoperită prin căsătorie dă pinteni unei tinereţi care explodează la momentul potrivit : cavalcadele ei năvalnice, marile festinuri — savurarea păstrăvilor înotînd în mujdei de usturoi la Lago di Garda, şi în grădina parohului din Toscolano — sprintenul du-te-vino prin vilele familiei Gonzaga indică o căutare ce se traduce printr-un avid neastîmpăr. De la început se simte legată de Ferrara unde, în afara sincerelor afecţiuni familiale, a lăsat un stil de comportament de curte, încă respectat de cei din grupul ei, ale căror scrisori denotă un manierism oarecum forţat. Cînd Isabella pleacă la Ferrara, mult sărbătorită de ai săi, bucurîndu-se să le apară în deplinătatea noii sale autorităţi, totul în comportarea ei pare şi este inocent, dar marchizul are motive să presimtă nedesluşit în aceste călătorii o aluzie, ca într-o fugă muzicală, un preludiu pentru ceva ce mai curînd sau mai tîrziu îi va fi potrivnic. Nu are încredere, deşi nu ştie cu precizie în cine şi în ce, nevenindu-i în minte ideea unei izolări instinctive menită să apere o independenţă în creştere, prea departe de gîndirea lipsită de subtilităţi a unui bărbat. Nici nu poate bănui că tînăra soţie îi ia mîna fiindcă simte fără nici un echivoc cît de credincioasă îi este şi cu cîtă sinceritate neîntinată i se dăruie.

Supunerea ei e de altă natură. Supunerea Isabellei e o acceptare a ordinelor soțului întrucît ele vin de la o autoritate căreia ea i s-a dat, recunoscînd-o ca atare : această aplecare a capului i-o datorează. Trebuie însă ca Francesco să se hotărască să comande, adică să parcurgă întreaga gamă a nemulțumirilor conjugale pentru a ajunge pînă la grimasa încruntată a tiraniei și, în plus, să nu cadă în ridicol, ceea ce nu este totdeauna ușor. Caută să joace subtil, agățîndu-se de cuvintele soției, artă cît se poate de periculoasă : de exemplu, dacă ea îi scrie cu un sentimentalism formal că viața departe de soț îi este grea, Francesco îi va răspunde cu cărțile pe față că are dreptate, că așa trebuie să fie, deci să se întoarcă imediat. Deloc îmbufnată, iat-o pe Isabella înapoi, fericită să etaleze perfecțiunea purtării sale de soție respectuoasă, astfel ca laudele să-i revină fără rezerve ; gata însă, se înțelege, să plece din nou, sub o altă scuză, mai bine ticluită decît prima.

Foarte mici semne prevestitoare. Dar pe o femeie ca Isabella nu va reuși să o maturizeze un bărbat, fie el oricît de puternic ; lecțiile ei, de altă natură, și le va alege singură și prima o va primi la Milano, de la sora ei Beatrice.

Chiar ea, Beatrice, obtuza ; ea care prin comparație cu capacitatea de a asimila cultura a surorii mai mari, dovedise o duritate recalcitrantă (dominată și supusă de focul unei voințe de care putea dispune oricînd) ; ea care era aproape stîngace la călărit, aproape urîtă, cu pielea palidă a celor din familia Aragon, și cu chipul ale cărui trăsături se îngroșau, anunțînd obrajii colțuroși și lăsați pe care-i vedem în portretele bunicului Ferrante, regele Neapolelui ; acceptată ca logodnică, în lipsa alteia mai atrăgătoare, de Ludovico il Moro, care ar fi dorit-o și o ceruse pe Isabella ; mereu protejată de sora mai mare, mai blondă și mai dăruită în comparație cu opacitatea intensă a celei mai mici ; tocmai ea se schimbase radical de îndată ce se căsătorise cu Ludovico il Moro. Devenind nu frumoasă, dar strălucitoare, descoperi secretul de a-și fascina soțul capricios, și începu să facă pe marea principesă, să se ia la întrecere cu sora și cu mama ei, vrînd

parcă să răzbune umilințele care-i torturaseră copilăria și adolescența. Pentru aviditatea ei, orice pradă pare minoră ; și fiindcă titlul și senioria Milanului nu i se cuvin, fiind în viață moștenitorul direct al ducatului, Gian Galeazzo Sforza, nepotul lui Moro și soțul Isabellei de Aragon, ea porni să exercite asupra soțului ei o influență politică nefastă. Dorea să domnească asupra Milanului, să înlăture așadar obstacolul cel mai mare, protecția regelui Neapolelui asupra moștenitorilor ducatului ; să se prăbușească casa de Aragon, Neapole să fie dat regelui Franței, care-l pretindea ca moștenire a lui Carol de Anjou, să se întoarcă deci pe dos întreaga Italie ! Fără o umbră de scrupul sau remușcare, orgolioasa Beatrice acționa împotriva bunicului, regele Ferrante, care o răsfățase ca pe o nepoată preferată, împotriva mamei din familia Aragon, împotriva verișoarei, ducesa de Milano ; și în același timp, strivea prin diabolicul ei lux răsunător, prin serbările și aroganta ei fericire pe orice prințesă italiană, inclusiv pe Isabella.

La început aceasta nu are nici o bănuială, mîndrindu-se parcă cu strălucirea surorii ei ca de un merit al familiei ; apoi, pricepînd ceea ce era jignitor într-o asemenea lecție, și-o însușește, o aprofundează în sine, își pregătește o ripostă subtilă : menținînd raporturile amabile cu Beatrice ca de la soră la soră, adoptă un nou stil în felul ei de a fi și în relațiile ei, împotriva căruia asaltul aurului și al voinței nu-și găsește victoria. A fi proclamată mult mai frumoasă decît Beatrice e prea puțin pentru ea care posedă un rafinament aplicat înainte de toate lucrurilor, veșmintelor sale, camerelor sale, propriei sale curți, oricărui obiect ce trebuie să-i cadă în mînă sau sub ochi : de aici provine mania simbolisticii, înțeleasă nu ca un semn de alianță secretă între lumea dinafară și ceea ce simțim în noi (sau alături de noi), acel element creator de prezențe obscure, ci ca o cheie pentru un limbaj între inițiați, care îi îmbogățește cu semnificații rare. De aici, înaintînd în căutarea unor plăceri alese, ajunge din nou pe drumul culturii. Anunță că vrea să reia „studiile" îi cere sfatul lui Guarino din Ferrara, din partea căruia pare neverosimil să-i răspundă că „nimic nu-i va putea aduce o onoare mai mare decît învățătura care la sexul feminin

a fost întotdeauna rară și azi e ca pasărea Phoenix". Ca urmare a acestei păreri, Isabella cere preceptori, îi experimentează, îi concediază, îi reprimește, nu vrea să mai știe de nimic altceva : desigur, drumul spre cultură e lung ; Mario Equicola n-a ajuns încă s-o copleșească cu elegantele sale cuvinte de curte napolitană. Dar între timp ceva a survenit totuși.

Este anul 1495. Marchizul Francesco pleacă pe cîmpul de luptă, în funcția de căpitan general al venețienilor intrați în război împotriva lui Carol al VIII-lea, regele Franței, chemat în Italia spre a cuceri Neapole, din ambiția neprevăzătoare a lui Moro ; pleacă lăsînd soției, după obiceiul respectat și în alte dăți, grija conducerii. Dar, locul sentimentului de autoritate satisfăcută îl ia acum, la Isabela maturizată, o pasiune vie și rece, pasiunea familiei d'Este pentru buna conducere a treburilor publice. Cu o vigoare care-și extrage forța din ea însăși, tînăra marchiză descoperă ce înseamnă a fi în fruntea unui stat, a concentra puterea și răspunderea hotărîrilor, a simți aproape în mînă vibrația fizică a vieții și viitorului unui întreg popor și a asculta, unul cîte unul, pe consilierii soțului — are nevoie nu de aprobarea, ci de școala lor, pentru a învăța mijloacele tehnice ale conducerii — și din instinct atinge acea înaltă calitate atît de rară la o femeie, care constă în a renunța la orice capriciu și la orice reacție subiectivă pentru a vorbi în numele poporului. Din aceste zile datează un anunț care circulă la Mantova : orice cetățean va putea să se prezinte la palat, la orice oră din zi sau din noapte pentru a cere o audiență la marchiză ; și în această libertate, în acest mod de a se dărui intereselor supușilor, dincolo de orice limită, recunoaștem prima dovadă a adevăratei naturi a Isabellei d'Este.

Pe puntea de trecere dintre anii 1400 și 1500, în vremea aceea de curente tulburi care au dus Italia la drama dominației străine, Isabella are ocazia de a domni în climatul unei perioade schimbătoare la fiece cotitură a anului, a anotimpului, a zilei. Pentru marchizatul familiei Gonzaga, poziția geografică, între Lombardia, Veneto și granița ferareză, odinioară motiv de prosperitate,

devine acum motiv de pericol ; indiferența e imposibilă, după cum aproape imposibilă e și neutralitatea, prinsă cum e în mijlocul mișcărilor propagate din nord spre sudul Italiei ; apărarea militară împotriva vreunui amestec străin în aceste largi frontiere, deschise spre cîmpia lină și pacifică, ar fi fost o acțiune disperată.

Curentele franceze, succesiv stîrnite de Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea și de Francisc I, curente venețiene, cele germane ale lui Maximilian și cele spaniole ale lui Ferdinand Catolicul și apoi cele imperiale ale lui Carol Quintul ; curentele papale și celelalte mai mici, florentine, ale familiei Sforza, ca și cele napolitane, toate năvălesc asupra Mantovei ; era nevoie de o sensibilitate de seismograf pentru a înregistra pînă și cele mai mici oscilații ale unei situații care se transformă într-o mișcare implacabilă, pentru ca în acea dureroasă plămădire a soartei Italiei să nu se prăbușească independența și destinul pămîntului mantovan.

Un stat atît de mic, tras cu forța în ciocnirile marilor națiuni și neștiind care dintre combatanți va fi mai tare, nu putea să joace pe o singură carte : trebuia să se descurce cu abilitate, să urmărească cu răbdare, echilibrîndu-și aderiunile elastice, jocul celor mari, fără a-și permite vreodată inițiative imposibile de susținut cu slabele sale forțe militare și politice. O atitudine lipsită de eroism pentru un principe : pur și simplu, exercitarea unui contrapunct diplomatic dar care solicita calitățile cele mai prețioase : un echilibru priceput, o prevedere exactă, un ochi de vulpe și o vitalitate trează și susținută, care să nu se irosească prin emoții și surprize.

Dar marchizul Francesco Gonzaga s-ar fi putut adapta la orice altceva numai la acest joc periculos nu. Și nu că i-ar fi lipsit pregătirea necesară conducerii : bunele reguli, care de pe vremea lui Lorenzo Magnificul erau cele ale echilibrului dintre statele italiene, le-a învățat de la tatăl și bunicul său, prea înțeleptul marchiz Ludovico ; și le respectă întocmai ; dar faptul că acestea necesitau o aplicare mai flexibilă pentru a avea valoare în noua situație a intereselor și problemelor, nu va reuși să-l înțeleagă Francesco Gonzaga, mai puțin din nepricepere, cît mai

ales din cauza temperamentului său și dintr-un fel de rezistență împotriva situațiilor în schimbare. Dați-i forțe concrete, chemați-l la luptă și, forțînd elanul unuia dintre caii săi turcești, el va conduce o armată la asalt. Și îi va sta foarte bine în sîngeroasa bătălie de la Fornovo, de lîngă rîul Taro, cînd va săruta pe gură capul unui dușman decapitat, oferit lui, cu un gest de călău, de un mercenar ; deoarece acest elan, de o cruzime atît de cumplită la un bărbat care n-a fost niciodată crud, arată prin ce consum interior se putea el elibera de sedimentele obscure acumulate din numeroasele și diversele moșteniri și ascendențe din care se alcătuia complexitatea naturii lui. Foarte bun soldat (și comandant mediocru), singura fericire prin care s-ar fi putut simți pe deplin realizat era mînuirea liberă a armelor. A avut parte de ea o singură dată : la Fornovo ; și totuși tocmai Fornovo avea să-i poarte nenoroc.

În timp ce Isabella, mîndră de acea izbîndă care fusese sărbătorită ca marea victorie a Italiei asupra invadatorului străin, își disputa cu sora ei, Beatrice, cortul împodobit în broderii cu crinul de aur al regelui Franței, pradă a învingătorilor, Francesco colinda Italia, urmînd impulsurile cele mai fanteziste ale firii lui ciudate și expansive (el, care-i pusese pe fugă pe francezi, făcea demonstrații de prietenie față de Monpensier, rudă de-a lui ce-i drept, dar înainte de toate dușmanul său), devenind astfel suspect finilor venețieni care, convinși că adulmecă o nouă trădare, l-au eliberat, fără prea multe menajamente, din funcția de căpitan-general. A fost o lovitură care l-a rănit adînc ; dar nedreptatea condamnării venețiene se explica prin lipsa de abilitate a lui Gonzaga, care, fără a fi un trădător, era poate mai rău decît atît : de o nechibzuință atît de mare și de vădită și asculta atît de orbește de propriile-i impulsuri iraționale, încît nu te puteai bizui pe el în nici un chip. Și e clar că aceste calități care făceau din el o ființă plăcută, un om cald, foarte iubit de femei, îi erau cît se poate de defavorabile, cînd printre comandanți aveau loc discuții dure.

La Mantova, Francesco era iubit, după cum fuseseră iubiți toți cei din familia Gonzaga prin tradiție și pentru calitățile sale naturale de inimă-largă și popularitate. Dar,

în timpul absenței sale, consilierii lămurindu-se asupra competenței tinerei marchize în treburile țării, socoteau că faptul de a i se adresa ei echivala cu înfățișarea problemelor în fața unui tribunal legal : cu alte cuvinte, însemna să se descarce de o povară, să o rezeme de o coloană solidă.

Dar încă de la început Isabella greșește ; și trebuie să spunem că ne face aproape plăcere s-o vedem greșind măcar o dată ca femeie, din prea multă imaginație. Lecția de la Milano are o mare influență asupra ei, și-o va însuși în întregime, deoarece a crezut în puterea fastă a familiei Sforza și crede și mai mult în ea de cînd il Moro, dîndu-și seama că prin chemarea lui Carol al VIII-lea al Franței a adus primejdioasa amenințare pe care o reprezintă un aliat mai puternic ca el, s-a întors împotriva francezilor intrînd în liga papală și a regelui Neapolelui ; deci de partea Mantovei. Interesul față de statul milanez nu scade la Isabella nici odată cu moartea surorii Beatrice, în 1497. După ce varsă lacrimile cuvenite (nu prea multe) urmărind zi de zi povestea neîmblînzitei și spectaculoasei dureri a lui Moro, iat-o intrînd în legătură cu cumnatul ei, încît ajunge chiar să stîrnească unele bîrfeli pe la alte curți, lucruri pe care, bineînțeles, marchizul le-a aflat și le-a discutat cu socrul său, atrăgîndu-și din partea acestuia o disprețuitoare și meritată chemare la ordine. Foarte drept : căci Isabella putea simți pentru Moro, cu spiritul lui labil, superstițios și fantezist, atracția pe care femeile puternice, tari în disponibilitatea instinctului lor de protecție, îl simt față de bărbații slabi : nu dragoste ; cît despre influențele politice, chiar dacă ar fi reușit să-și infiltreze ideile ei în treburile milaneze, ar fi făcut-o fără a uita interesele propriului stat, ba chiar urmărindu-le. În 1500, la anunțarea venirii lui Ludovic al XII-lea, ajunge să ofere sprijinul ei familiei Sforza, primind în schimb mulțumiri destul de reci și asigurarea că mult mai bine ar fi fost apreciate sprijinul și armata marchizului de Mantova.

Francesco Gonzaga refuză, căci nu vroia să împingă lucrurile atît de departe, presimțind cu stîngăcie, ca bun soldat ce era, slaba capacitate militară a lui Sforza ; și

cînd francezii lui Ludovic al XII-lea au ocupat Milano, iar Isabella a simțit „o lovitură de moarte" fiindcă se compromisese atît de fățiș prin simpatiile sale față de Sforza, cel mai înțelept a apărut, cu adevărat, soțul ei. Dar și ea și-a revenit iute: lecția milaneză, asimilată ca un îndemn de a se feri de entuziasme, o întărește și o înăsprește, două condiții optime pentru o bună maturizare politică. Renunțînd în grabă la planurile urzite cu Sforza, țese o nouă urzeală și mai subjugantă pentru a neutraliza, dacă ar putea, extrema susceptibilitate a francezilor aflați în alarmă. Și toate manevrele sale diplomatice încep să dea roade acum între francezii apăruți la nord, și Cesare Borgia amenințînd dinspre sud, printre imixtiunile papale și imperiale, și acra ostilitate a venețienilor.

Manevrele Isabellei: s-ar putea scrie pagini și pagini, urmărind-o în jongleria ei rece și abilă, într-o perioadă de destrămare și fărîmițare, în acele timpuri ale deciziilor imediate, care anulau calculul minutului. Și ce bine o servește totul și ce favorabil îi e totul în ceea ce întreprinde. Ca să-și dea aere de femeie-bărbat nici prin gînd nu-i trece (în afară unor rare momente cînd ar vrea să se arate „suflet de roman"); și marele dezavantaj de a fi femeie, îl fărîmă în avantaje mărunte, așa cum un priceput bijutier scoate dintr-un diamant mare și crăpat pietre mici și perfecte. Știe să poarte cu rafinament plăcerea prieteniei, posedînd gustul unei bune tovărășii, calitate cordială atît de lombardă, dar care pentru a fi valoros aplicată cere maleabilitatea fanteziei, libertatea naturală și atentă a cuvîntului, un umor rafinat, constant și prompt, iar ea se servește de toate acestea pentru a strînge lume în jurul ei. Nici o principesă, nici chiar Margherita de Navara n-a avut vreodată atîția prieteni cîți a avut Isabella d'Este; și cu ajutorul lor ea reușește să-și asigure la toate curțile, mici și mari, cîte un informator atent, gata s-o avertizeze la cele mai neînsemnate schimbări de atmosferă. Trimițînd tablouri, obiecte de artă, borcănașe cu unguente, mănuși, parfumuri, vorbe de duh și sonete, nu lasă niciciînd impresia de frivolitate. E condusă doar de spiritul ei, care urmărește scopuri precise; și dacă în instrucțiunile date trimișilor săi ames-

tecă raţiunile de stat cu raţiunea ei de femeie, o face cu o artă calculată, ca de exemplu atunci cînd Cesare Borgia, care în vederea tratativelor unei viitoare căsătorii între fiica sa şi primul născut al Casei Gonzaga cerea, după obicei, o garanţie din dotă (drept chezăşie a cuvîntului dat, sumă ce urma a fi restituită în ziua nunţii). Isabella puse să i se răspundă că nu are în vistierie bani lichizi pentru o asemenea garanţie ; are bijuteriile ei, da, dar cum ar putea gîndi un gentilom să i le ia, acum cînd e tînără şi poate profita de ele, pentru a i le restitui peste 15 ani, cu prilejul căsătoriei fiului, cînd ea va fi bătrînă ?

Era clar în mintea ei că Borgia nu va reuşi nimic împotrivă-i ; într-adevăr îl duce cu vorba, cu prefăcătoriile unui duelant de mare clasă. De la castelul din Mantova pornesc felicitări şi omagii pentru cuceririle militare ale lui Borgia, pleacă vesele daruri, măşti pentru carnaval ; şi pleacă şi scrisori ca vestita scrisoare a Isabellei către soţul ei, vorbind despre cei din Faenza, care la ordinele lui Astorre Manfredi îşi apărau pămînturile de atacurile lui Borgia : „Îmi place că cei din Faenza sînt atît de credincioşi şi de constanţi în apărarea seniorului lor, încît fac onoare tuturor italienilor". Dar să nu se creadă că onoarea italienilor era pentru Isabella o expresie concretă care s-o facă să presimtă sau să intuiască măcar vremuri de uniune conştientă. Cuvîntul Italia e mai curînd o evocare, derivînd din conceptul umanist de Roma, o noţiune abstractă, culturală, poetică şi nu un concept de naţiune. Isabellei îi place apărarea celor din Faenza, după cum îi plac frumoasele gesturi cavalereşti. Şi mai ales — aici se află cheia entuziasmului ei — vederea unui popor atît de supus voinţei seniorului său, încît să fie gata să moară pentru el, după separarea napolitanilor de regii din casa de Aragon şi a milanezilor de ducii casei Sforza, era un fapt care venea să-i dea dreptate, suprapunîndu-se punct cu punct pe ideea ei precisă asupra politicii interne : principele trebuie să merite ca poporul să-şi însuşească cauza lui, însuşindu-şi şi el cauza poporului.

Este ideea tradiţională a familiei d'Este despre o bună conducere, care, îmbinată cu caracteristicile firii feminine, adică cu o natură care vrea să traducă fizic pînă şi metafizica, se manifestă prin fapte sensibile şi cu con-

tinuitate logică. Faptul că poporul din Mantova recunoaște avantajele acestei guvernări s-a văzut în timpul regenței Isabellei în 1509, pe vremea Ligii de la Cambrai prin care s-a realizat o strînsă alianță europeană, împotriva marii puteri a veneților, printre alte state fiind și Scaunul papal, Franța, Mantova și Ferrara. Angajîndu-se nechibzuit în teritoriul inamic, cu puțini soldați, fără a se fi lăsat precedat de antenele avangărzilor, Francesco Gonzaga aproape că-i provoacă pe veneți să-l ia prizonier. L-au și luat dealtfel, noaptea, îmbrăcat doar într-o jachetă, dezarmat, abia trezit dintr-un somn prea lin și fără griji pentru un căpitan și soldat.

Marchizul e în mîinile dușmane și nimeni, prieten sau vrăjmaș, nu se mai încrede în constanța afirmațiilor sale, iar soția are parte de umilința de a trebui să se abțină să propună un schimb de prizonieri (ar fi vrut ca în schimbul soțului să-l ofere pe Bartolomeo Alviano, luat prizonier de francezi), căci Ludovic al XII-lea al Franței declarase că nu l-ar da nici pe cel mai neînsemnat dintre prizonierii veneți pentru răscumpărarea lui Gonzaga. Foarte amară aventură ; ce e mai greu de suportat de o femeie inteligentă și orgolioasă, este să vadă dezvăluită și divulgată public slăbiciunea soțului, după ce zi de zi îndepărtase de propria-i conștiință o analiză minuțioasă a acestuia, care ar fi dus-o la concluzia, vai, presimțită. Adevărul fiind prea evident pentru a se preface că nu-l recunoaște, trebuia acum înfruntat și, privindu-l în față, Isabella aproape că se autosugestionează să vadă clar, cu scopul de a interveni chiar ea acolo unde se cerea o compensație ; dar tocmai prin ceea ce-și propunea se află în deficit ; căci nu forța inimii o îndeamnă să-l ajute, ci numai rațiunea, lamă ascuțită care taie și limitează net perspectivele peisajului ei afectiv. Mila adevăratei înțelegeri, sentimentul de a te dărui pentru a răscumpăra omul, conștiința de a-ți oferi sacrificiul, subordonînd propriile-ți calități intelectuale îndurării tainice a suferinței, capacitatea de a te bucura că ești indulgent, sînt sentimente care îi lipsesc și-i vor lipsi întotdeauna. Și este normal să i se întîmple să-și ascundă părerea judicioasă tocmai cînd inteligența ei ar străluci mai mult.

Isabella intuise de mult faptul că trebuie să-şi ascundă gîndurile ; ne-o dovedesc anumite manifestări ale sale asupra cărora nu ne putem înşela, aşa cum e de pildă o scrisoare trimisă soţului ei, care în perioada marii puteri a lui Valentino se compromitea prin afirmaţii potrivnice unor membri ai familiei Borgia, cu mult mai puternici decît el. Isabella îi recomandă prudenţă, şi o face exagerîndu-şi rolul de soţie îngrijorată ; se umilea, ca, atît de cutezătoare, căci ştia că sfatul îi va fi pe deplin îngăduit — şi ceea ce era şi mai important va fi urmat — numai dacă va avea aerul de implorare de la inferior la superior. Împotriva simpatiei soţului ei faţă de cumnata sa, Lucrezia Borgia, venită cu apanajul ei de ducesă de Ferrara, ea se răzbună pe ocolite, dar hotărîtor, legînd cu propriul ei frate, ducele Alfonso d'Este, o prietenie bazată pe alianţa de sînge, interese, afinităţi spirituale şi morale, doborînd astfel orice posibilă influenţă a cumnatei în treburile familiei d'Este. Această lume aspră în care Isabella o devansa pe Lucrezia Borgia, pierdută dealtfel în rătăcirile ei lunatice, nu era singura asupra căreia dorea să domnească, dar era prima dintre ele ; şi domnea bătînd din picioruşul ei mic, cu o vibrantă autoritate. Francesco Gonzaga îi face curte cumnatei sale, Isabella dispreţuieşte şi această dragoste — e o umbră de suferinţă, de gelozie, dar care poate să fie depăşită, apărînd chiar excitantă — un obiectiv atît de fără sens în cadrul intereselor lor familiale şi politice. Nu poate împiedica, totuşi, ca reacţiile ei de o calitate mult prea lipsită de sevă să o facă mai abstractă ca femeie, opacă, pînă la a-i sugera, pe timpul prizonieratului soţului ei la Veneţia, în 1509, un ordin ca acesta : chiar dacă veneţienii ar veni în faţa vreuneia dintre fortăreţele familiei Gonzaga, cu marchizul între ei, şi l-ar ucide sub ochii soldaţilor mantovani, porţile trebuie să rămînă în mod implacabil ferecate.

Isabella se bucura că aceste cuvinte, în stilul de biograf al lui Plutarh, circulau de la o curte la alta, dovedind curajul şi afirmarea personalităţii sale. Dealtfel, Francesco răspundea şi el în acelaşi spirit cînd oferea ca zălog al credinţei sale pe soţia lui, spunînd că putea fi dusă în Franţa, Veneţia, la pol, oriunde. Rolul de ostatic i-a

revenit însă, după cum se știe, celui mai mare fiu al familiei Gonzaga, Federico, care a fost trimis la Roma, în mîna sigură a lui Giulio al II-lea ; dar pentru a se ajunge la acest rău minor, înlăturînd pericolul unui adevărat prizonierat al copilului printre veneţieni, sau mai rău, printre francezi, Isabella acţionase mereu trează, punînd în mişcare, cu mîna ei cu gropiţe, un joc atît de bine calculat încît să treacă peste pateticul iubirii materne. Jucînd cu toţi pionii în mişcare pe tabla de şah a relaţiilor externe, ea ar vrea să ne facă să credem că o trec sudori reci de neliniște, dar nu e adevărat. Nici pentru o clipă măcar sufletul ei nu palpită pe punctul de a naufragia ; dimpotrivă, mărindu-se pericolul, simţim, dincolo de documente, că forţa ei se maturiza într-o cadenţă viguroasă, încordată pînă la a deveni o obsedantă acrobaţie.

Adevărul este că, pentru Isabella, a domni înseamnă a trăi mereu în prezent, cu un fel de senzualitate cerebrală. Şi, desigur, dacă cei ce nu înţeleg complexitatea jocului ei o acuză că vrea să dea sfaturi fraţilor ei din Ferrara sau chiar francezilor, ea le poate răspunde cu rîsul ei ironic : „Nu sînt atît de lipsită de minte", dar dacă o acuză că tărăgănează tratativele pentru a-şi satisface cît mai mult cu putinţă voinţa de a comanda, nu-i va fi uşor să replice printr-un adevăr tot atît de evident. Logica ei îi spune că are dreptate ; în situaţia înspăimîntătoare cînd se afla între duşmani înrăiţi şi prieteni bănuitori, ea a reuşit miracolul de a păstra neatinse graniţele mantovane, nu numai în faţa invaziilor străine, dar şi a oricărei aşa-zise protecţii aliate. Pămîntul fiind liber, justiţia respectată, cetăţenii neapăsaţi de impozite nici în momentele de criză (căci atunci Isabella îşi oferea bijuteriile ca garanţie şi-şi amaneta veniturile personale), ea era iubită de popor, care-i răspundea într-un glas încredinţîndu-i puterea, hotărîrile, averea şi viaţa şi tot : cînd a mai avut autoritatea o fermitate mai accentuată ? Cînd a trezit mai multă încredere ?

Fiindcă a domnit prea bine şi a predat soţului statul intact la întoarcerea lui din prizonieratul veneţian, fiindcă

a continuat apoi să-l conducă, pe el, mortificat și doborît cum era, în timpul luptei lui Giulio al II-lea împotriva Ferrarei (și Isabella vedea clar cînd se situa de partea fraților ei, căci distrugerea Ferrarei ar fi însemnat o slăbire sigură și a vecinei acesteia, a Mantovei și vedea foarte clar cînd recunoștea în fratele ei, Alfonso d'Este, o forță care avea să se afirme și să se întărească odată cu trecerea anilor), pentru toate acestea, în răstimpul iluzoriu de pace pe care părea să-l aducă italienilor alegerea papei Leon al X-lea, Isabella pierde dragostea soțului și, în mod conștient, se depărtează și dragostea ei față de soț.

În vremea asta, cu cîteva zile înainte de alegerea papei din familia Medici, Francesco declară : „Ne este rușine că soarta ne-a dat o soție care vrea să facă totul numai după capul ei", rușinea plină de indignare a bărbaților care-și simt soția rebelă din superioritatea inteligenței. Și Isabella, dinspre partea ei, îi declară ea însăși într-o scrisoare care e un act de șuierătoare trufie : „Senioria Voastră îmi este atît de obligată cum n-a fost vreodată mai obligat vreun soț față de soția lui, și să nu creadă Senioria Voastră că de m-ar iubi și onora vreodată cum nu se poate mai mult, ar putea plăti credința mea".

Nu încape îndoială : constrînsă la o alegere între a deveni un bun de oferit sau o persoană ce poate pretinde oferta altuia, Isabella alege a doua situație și domină cu orgoliul familiei d'Este și cu o conștiință atît de sinceră a propriei valori, încît pentru a o comenta, trebuie să ne abținem să folosim cuvîntul vanitate. Dar dacă, după ruperea legăturilor cu soțul ei, încearcă să-și salveze propria-i independență, manifestările de revoltă sînt totuși foarte precaute, nimeni neștiind mai bine ca ea că o principesă compătimită ar însemna și o principesă umilită. Nu permite nici ca alții să facă aluzie la neînțelegerile sale conjugale, decît arareori ; după cum nimeni nu trebuie să se creadă atît de însemnat încît să aibă în comun cu ea un secret ; nimeni nu va trebui să simtă că din familia marchizilor răzbește discordia, pentru a nu stîrni poporul și a-l ispiti să se dezbine în partide. Astfel că, în ziua cînd gloria unei supremații exercitată

magnific asupra aspectelor elegante, princiare și mondene nu-i va mai ajunge și ea se va simți în gol de autoritate, decăzută, va găsi o cale de a protesta, specifică ei ; va pleca să rătăcească de la Milano la Roma, fie chiar și fără a cere permisiunea soțului : el își va pleca urechea cu plăcere la spusele unor consilieri ai săi, dintre cei mai mari dușmani ai marchizei, care vor susține că ea e nesupusă și refractară, dar va fi silit s-o aprobe și să-i mulțumească în momentul cînd — manevrînd cu tenacitatea ei de fier, dar suplă — Isabella va urzi la Vatican, pe lîngă scaunul papal al lui Leon al X-lea, multiple intrigi în favoarea Mantovei și a familiei Gonzaga. Cu conștiința unui adevărat cap de stat și bun cetățean, Isabella simte că personifică, imediat ce iese din frontierele țării sale, autoritatea și prestigiul Mantovei. Poate fi o fugară roasă de umilință, asta însă o privește ; dar la Roma, în măreața companie a papei și a cardinalilor săi, care admiră la ea și la curtea ei elegantul rafinament pe de o parte, și libertatea de spirit și subtilitățile culturale și mondene pe de alta, ea vrea să fie o principesă oaspete, care are rațiunile sale bine înrădăcinate în țara ei, și vrea să depindă numai de ele. Învăluită într-un continuu ropot de aclamații, nu-și permite niciodată să simtă lipsa de armonie dintre mulțimea omagiilor înflorite și reala ei singurătate rătăcitoare, susținută în această aridă oboseală doar de spiritul ei de experimentatoare, întotdeauna gata să adune imagini, să surprindă ridicolul la oameni și obiceiuri, să țeasă o urzeală în stilul ei specific. Dar dacă se întunecă vreodată la chip, este o indicație demnă de reținut ; și o vom reține noi, la Roma, în timpul unei curse de cai la care ia parte un mînz din faimoasele grajduri ale familiei Gonzaga *Lo Scolarino* (Micul școlar). S-a întîmplat ca din cauza unei porniri greșite, Lo Scolarino să-și piardă ritmul susținut și cursa, lăsînd să învingă caii din grajdurile cardinalului Petrucci din Siena ; îmbufnarea îndelungă a marchizei, pe care toți au remarcat-o în ziua aceea, nu e numai o neplăcere de moment ; este o lovitură ușoară, dar care o atinge într-o zonă sensibilă, unde deziluziile sînt încă dureroase și vii, acolo unde se adună ranchiuna ascunsă pentru ocaziile ratate la Man-

tova și cea pentru steaua în declin a lui Francesco Gonzaga : și, cine știe, poate a întregii familii Gonzaga.

Nu chiar a tuturor celor din familia Gonzaga, fiindcă acești Gonzaga sînt fiii plămădiți de ea, din sîngele ei, singura garanție în care i se pare că poate avea încredere. Șase la număr : trei băieți și trei fete (plus alte două fetițe care au murit foarte mici, prea puțin plînse de mama lor, care n-a avut timp pentru ele) ; iar prima născută, Leonora, venită pe lume în 1494, este o pată în viața morală a Isabellei. Trebuie s-o spunem, ca mamă nu a reușit niciodată să găsească în inima ei o cît de mică sursă de duioșie pentru această fetiță, o adevărată întruchipare a trăsăturilor Gonzaga, întrunind toate înclinațiile spre melancolie ale celor din neamul ei destinați nefericirii ; fetița a crescut blîndă și reculeasă, aproape chircită în ea însăși, am spune, cum sînt copiii striviți de personalitatea prea puternică a mamei. În inima Isabellei, Leonora purta vina de a se fi născut fată, cînd ea aștepta un moștenitor pe care să-l contrapună moștenitorului ducatului Milano, fiul surorii ei, Beatrice și, fapt mai grav, fata era de o frumusețe sclipitoare și nobilă, care a înflorit la cei 15 ani ai săi, cînd Isabella avea doar cîțiva ani peste 30 și era încă foarte departe de orice renunțare.

În contrast cu duioasa pasiune a tatălui care-i scrie Leonorei bilețele afectuoase, îi trimite daruri vînătorești pentru masa ei personală, se duce s-o contemple cînd doarme, o dorește tovarășă la cină, mama scrie și vorbește rar despre această fiică, și poate nu e întîmplător faptul că Isabella reușește să fie departe de Mantova cînd i se prezintă copilei logodnicul ales pentru ea, Francesco Maria della Rovere, fiul adoptiv al lui Guidobaldo de Montefeltro și al Elisabettei Gonzaga, viitorul duce de Urbino.

Leonora are parte de o nuntă foarte grăbită, în 1509, în timpul războiului împotriva Veneției, cînd tatăl ei a căzut prizonier în mîna dușmanilor ; căsătoria pornea din necesitatea politică de a lega relații strînse cu papa Iuliu al II-lea della Rovere, prin nepotul său ; iar plînsul îndelung și neconsolat al micii soții care nu se putea împăca să ia parte la serbări în timp ce tatăl ei era departe, în lanțuri, ne vorbește clar de capacitatea ei de a suferi. Nespus

de înduioșătoare copilă înlăcrimată, nu-i vom putea schimba contururile imaginii, nici după ce vom auzi lamentările nervoase ale Isabellei, cînd vorbește de cheltuielile exorbitante făcute pentru trusoul fetei ei, și cînd încheie cu o izbucnire tăioasă, declarînd că experiența i-a demonstrat că e mult mai bine cînd tratezi cu străinii decît cu propriile-ți rude. Nu ne putem închipui ce pretenții a putut înălța Leonora, la 15 ani, obișnuită cum era să se simtă anulată de dominația și deciziile materne ; poate că secretarii casei Montefeltro vor fi pretins un trusou mai luxos.

Francisc I al Franței înrăise lucrurile căci, înfățișînd la curtea sa aspecte din Italia, vorbise despre Isabella ca despre cea mai virtuoasă doamnă din peninsulă „încă frumoasă pentru vîrsta ei", iar de Leonora ca despre cea mai frumoasă fată dintre toate, italience sau franțuzoaice ; o lăudă într-atît, încît regina Claudia ceru cu insistență portretul copilei, făcînd-o pe Isabella să i-l refuze sec, sub pretextul că fiica ei nu era atît de frumoasă încît să corespundă faimei pe care i-o făcuse regele francez (dar frumoasă au considerat-o toți : de la Bembo pînă la cel mai modest corespondent și pînă la glasul poporului care o numea „frumoasa ducesă", omagiu ce nu-i fusese adus niciodată mamei ei, deși atît de adulată). Isabellei nu-i scapă această înjosire feminină ; e geloasă pe propria-i fiică ; îi repugnă s-o simtă atît de evident de altă factură, cu totul opusă ei ; mintea ei rațională este contrariată de ideea că n-o înțelege ; în plus n-o stimează, fiindcă nu știe să-și pună în valoare propriile-i calități, dimpotrivă, își desface brațele în gest de sacrificiu, în acceptarea pierderii cu anticipație a oricărui patrimoniu personal. Dacă vreodată mama va găsi pentru fiică un accent asemănător compătimirii, va fi cînd Leonora, ofilită, extenuată, cu ceva de sălbăticiune famelică pe frumosu-i chip de odinioară, așa cum ne apare în portretul pictat de Tițian, va fi într-adevăr prea umilită pentru ca cel ce simțea compasiune față de ea să nu încerce satisfacția egoistă de a se afla de cealaltă parte a unei distrugeri atît de rapide.

Și soțul fetei va fi ingrat față de Isabella, dar în acest conflict are dreptate ea : Francesco Maria della Rovere era un fanfaron, gata oricînd să scoată spada pen-

tru orice ceartă sau răzbunare, de mai multe ori asasin la 18 ani, un tînăr care a mers în declin de la samavolnicie la josnicie. Ducatul de Urbino i-a fost luat de către Medici, fără să fi dovedit destul curaj ca să-l recucerească ; l-a redobîndit ceva mai tîrziu, dar o ruşinoasă laşitate l-a dus la trădare, cum bine a simţit-o Guicciardini, pe care l-a costat sînge josnicia ducelui de Urbino, cu totul inapt căpitan al Bisericii pe vremea jafului dezlănţuit la Roma în 1527. Pe lîngă tot ce a îndurat biata Leonora, soţul a adăugat şi libertinajul lui precum şi tarele de om atins de boli mizerabile pe care i le-a transmis ; se înţelege de ce ea şi-a găsit mîngîiere în misticism, încît Vittoria Colonna a recunoscut-o printre membrele cercului ei. Această făptură s-a consumat într-o viaţă care a distilat durerea în solitudine (şi fiece picătură s-a scurs lent, desprinzîndu-se greu, greutatea fiecăreia fiind chiar sucul rădăcinii umane) ; traumatizată din copilărie prin răceala şi neglijenţa maternă, prea rar consolată de cineva din neamul ei, cu excepţia mătuşii şi mamei ei adoptive, Elisabetta Gonzaga.

Ducesă văduvă de Urbino, cînd Leonora a sosit ca tînără ducesă, Elisabetta Gonzaga purta în văduvia ei candoarea binefăcătoare a unui suflet cu nimic întinat, dimpotrivă, purificat de o rafinată şlefuire. Elisabetta a fost singura femeie pe care Isabella d'Este a stimat-o cu adevărat, ceea ce era pentru ea prima şi poate singura raţiune de a iubi : o simţea superioară şi capabilă de a se stăpîni. Şi, bineînţeles, făcînd o comparaţie între cele două cumnate, structura spirituală a Elisabettei Gonzaga apare mai fină faţă de strălucirea Isabellei d'Este şi la fel de concentrată de o voinţă care se manifesta fără ostentaţie, filtrîndu-se în firul unui zîmbet abia schiţat. Elisabetta a iubit-o şi a protejat-o pe Leonora, împărţind cu ea pericole, neliniştl şi temeri ; şi cu mîna ei castă, a reuşit să o conducă pe o cale ce a stîrnit un oarecare interes al Isabellei. Martor este un document : testamentul marchizei, în care citim că mama lasă fiicei o moştenire numai pentru că Elisabetta a iubit-o cu duioşie. Stimînd-o mult pe cumnată, Isabella se simte justificată în logica ei, acordînd o binefacere celei pe care Elisabetta a iubit-o.

Deși raportul sentimental între mamă și fiică poate să ne pară ciudat de contorsionat, îi datorăm Isabellei cel puțin acest lucru : că nici în pragul morții nu s-a arătat falsă, ci dimpotrivă ni s-a dezvăluit, fără reticențe, cu totul inumană.

De tot atît de puțină dragoste au avut parte și celelalte două fiice, Ippolita și Livia, trimise la mănăstire cu toate că erau făcute pentru viața laică, mai ales Ippolita, înfățișată de cardinalul Riario în lamentația sa despre frumoasa fată smulsă bucuriilor lumii. În felul acesta scapi de grija ginerilor, afirmase Isabella, adăugînd cu o libertate vecină cu batjocura că scăpau și fetele de plictiseala soților. Isabella n-a plîns cînd le-a ferecat în mănăstire, ci a plîns tatăl lor ; ea nefiind deloc tulburată la ideea de a le fi sacrificat. Ba a stăpînit prin ele și lumea șușotitoare a maicilor, pînă la a se face adorată în ziua cînd obține canonizarea mantovanei Osanna Andreasi. Pesemne că Isabella nu ajungea să și-o spună, dar pentru ea, nașterea fetelor era valabilă numai în măsura în care lăsa să se spere nașterea unor viitori bărbați ; încercări ratate și totodată făgăduieli deschise, exercițiu de răbdare și curaj, pentru mama care avea să fie dăruită și cu fericirea nașterii unui moștenitor.

Acesta a fost Federico ; și i-a sosit în 1500, ca un dar absolut ca de sărbătoare de „nou-secol", după 10 ani de căsătorie, după nașterea a două fete, după îndoiala îndelungată și umilitoare de a se fi considerat procreatoare numai de femei. Semănînd mamei, dar cu caracterul îndulcit de sîngele tatălui, ceva mai potolit, copilul răsfățat devine adolescent dezinvolt, cu o mare promptitudine în replici, care nu era, pare-se, inteligență, ci numai istețimea elegantă a pajului, specifică copiilor crescuți la curțile femeilor libere și rafinate. Și prin Federico, un Gonzaga, Isabella ar fi vrut să-și pregătească ei însăși triumful asupra casei Gonzaga ; în acest scop își educă fiul, influențîndu-i spiritul cu propria-i convingere, și simțind cum natura maleabilă a băiatului cedează sub modelarea ei fermă cu atîta consimțire tăcită, încît s-ar putea vorbi de o comuniune de caractere prin legături naturale, apărute înaintea legăturilor de ordin spiritual. Cu aripile bine întinse asupra acestei vieți, își amplifică energia pen-

tru a avea grijă și de soarta celorlalți doi fii ai ei, veniți pe lume mai tîrziu, Ercole și Ferrante, care păreau destinați să sporească puterea celui care va domni ; pentru Ercole a ales viața ecleziastică : să devină episcop și cardinal, dacă e posibil chiar papă ; pentru Ferrante, armele : să aibă brațul puternic, ca să susțină destinul princiar al fratelui mai mare.

Preceptori buni pentru toți, cei mai buni maeștri de arme ; nici o constrîngere, doar o supraveghere susținută, sfaturi repetate pe un ton de pedanterie afectuoasă, bucuroasă că se poate exercita în mod legitim, fără restricții. Dar slăbiciune, slăbiciune nu avea decît pentru Federico, numai lui îi arată că nu poate trăi departe de el : dacă-l face să vină din Mantova, cînd e plecat în campanie, din însetata pasiune de a-l vedea, îi scrie : „Federico, sufletul meu" ; regăsește în expresiile amoroase stilul înflorit care îi plăcuse în adolescență și demonstrează în sfîrșit capacitatea de a iubi, în anumite scrisorele care descriu primii pași ai copilului, primele sale cuvinte, modul său de a-și apropia lumea. Soțul îi ia puțin cîte puțin orice autoritate de a comanda, pînă ajunge s-o despoaie cu totul, reducînd-o la rolul umilitor de soție decorativă ; îndepărtîndu-se de el, pasul Isabellei este ferm tocmai pentru că ea știe că are un viitor și în viitor plănuiește propria-i răzbunare. Astfel că, în 1519, cînd Francesco Gonzaga moare, ros de boli, izbăvit prin dorința sa dureroasă de pace, lăsînd în urma lui un mesaj patern, dacă Isabella ar fi încercat să privească în forul ei interior, căutînd umbrele și estompările durerii, nu ar fi reușit să găsească decît o lume lustruită pînă la strălucire. Această lucidă damnație a inteligenței, cărcia unii oameni îi sacrifică totul, o împiedică să plîngă moartea soțului, fie chiar în amintirea tinereții. În curînd, ochii ei sînt uscați ; și cum fiul ei, Federico, e departe, pe pămîntul Franței, pentru Isabella apare urgentă, posibilă și la îndemînă necesitatea de a domni.

1517. Isabella are 43 de ani, e tînără în maturitatea ei, nutrită de toate forțele care s-au acumulat în natura ei, folosite numai pentru a se disciplina, a se stăpîni. A atinge 40 de ani a însemnat pentru ea un eveniment fără

crize, achiziția solidă a unei autorități devenită, din mijloc, scop detașat al cotidianului ei de femeie. Și cum (din fericire poate) bărbaților le e prea greu să înțeleagă la o femeie o asemenea seacă pasiune de a comanda, iată colindînd zvonul că setea avidă de domnie a marchizei de Mantova ascunde de fapt o pasiune amoroasă pentru generalul francez Lautrec, căruia ea i-ar fi dăruit bucuroasă trupul și țara. Nici o ficțiune nu putea fi mai șubredă, chiar dacă era adevărat că Lautrec o admira (dar de departe) ; Isabella nu e dintre femeile care să suspine după un jug iubit. În sfîrșit, eliberată, primește această bucurie cu un gest de răzbunare, doborîndu-i pe miniștrii soțului, urmărindu-i cu o perseverență încordată, pînă la a-i aduce sub mantia papală ; dar mai presus de orice, domnește. „Nu are încredere în nimeni și ține să cunoască rațiunea oricărui lucru" — scriu mantovanii cărora nu le displace niciodată puterea exercitată de o femeie, cu acea tentă de nobil matriarhat. Intervine o ridicare a prețului grîului ; și ea, promptă, dă ordin să se deschidă propriile-i hambare și vinde la un preț redus, obligîndu-i s-o urmeze nu numai pe negustorii din Mantova, ci și pe cei din Ferrara vecină. Și cînd scrie : „Totul trece prin mîinile mele", nu-i om să nu simtă în acest tăcut strigăt accentul orgolios al victoriei.

Din punctul lui de vedere, Federico este deprimat că nu a avut posibilitatea de a se clarifica în sinea lui și de a dovedi o voință proprie, altfel decît prin scurte răzvrătiri de mînz, imediat potolite. Dar începe să simtă că între el și exercitarea puterii stă mama ; cînd cineva trebuie să decidă, e clar că decide ea cu acel fel al ei de a țese fire bine legate într-o urzeală tare. Intuiția ei în legătură cu prevalența lui Carol Quintul asupra situației din Italia e certă și nu se va obosi să-i țină această predică fiului și s-o repete fratelui. E mereu în legătură strînsă cu Alfonso d'Este, deși Leon al X-lea amenință Ferrara ; și cînd, pentru a desprinde Mantova de cauza familiei d'Este, Leon al X-lea, cu finețea unor anumiți florentini șireți, va oferi căpitănia generală [1] a Bisericii lui Federico, la 21 de

[1] *Capitanato generale ;* în orînduirea comunală aparținea seniorului, căruia i se acordau depline puteri civile și militare.

ani, Isabella îi va dejuca planul ; este prima care acceptă, îl pune pe băiat să îmbrace armura, îl trimite cu armata la Parma ocupată de francezi ; dar nu îl va părăsi pe fratele ei, dimpotrivă, va strînge şi mai mult legătura cu Ferrara. Sînt anii victoriilor papale şi imperiale împotriva lui Francisc I al Franţei pe care pasiunea cuceririlor în Italia îl vor costa un şir de sacrificii. Şi de la primele încercări, Federico se trădează imediat : după cucerirea Parmei, ce-i drept, e auzit lăudîndu-se că va ataca şi cuceri Milanul şi întreaga Lombardie, ba mai mult, că va invada Franţa dincolo de Alpi. Aproape că s-ar crede că avea s-o pornească într-o pretinsă cucerire a lumii, ceea ce stîrneşte rîsul vechilor oameni de arme din toate taberele. Isabellei îi revine sarcina de a-l rechema şi preveni ; începuse de pe acum să recunoască asemănările cu tatăl său, în excesul de vorbărie.

Încă nu sosise pentru ea momentul de a-l bănui : şi-şi simte astfel în mînă viitorul, totul îi pare cu putinţă, chiar şi în 1521 şi 1523 — la conclavele papei Adrian al VI-lea şi ale lui Clement al VII-lea — crede că şi cumnatul Sigismundo Gonzaga ar putea deveni papă. Fără a-şi pierde capul, îi oferă mijloacele pentru a ajunge mai uşor la tiara papală, banii, bijuteriile, posesiunile sale şi autoritatea ei însăşi, cu tot angrenajul de influenţe care ar fi putut să determine împlinirea aspiraţiilor lui ; dar cardinalul Gonzaga, chiar dacă nu era un „nătărău mantovan" cum spune Pasquino, era într-adevăr un om prea mediocru (pînă şi în senzualitatea care se reducea la epuizarea trupului fără vreo pasiune) pentru a ajunge la titlul de papă sau la altă mare demnitate în Vatican. Dacă avea să se laude mai tîrziu că papa Clement al VII-lea era o creaţie a ei, nu era adevărat : adevărat era doar că, în acel conclav, gestul cel mai îndrăzneţ al lui Sigismundo a fost de a-şi rade barba, gest care l-a făcut foarte nefericit, pentru că înşişi curtenii lui se simţiseră descumpăniţi văzîndu-l apărînd mai flasc şi mai inert ca oricînd, cu aerul stupid al unei tinereţi veştejite. Deşi susţinea cu tărie că-l iubeşte ca pe un frate, Isabella se ciocnise de mai multe ori de moliciunea aceea care degenera uneori în îndărătnicie : răbdătoare, îl tolerase, dar la al doilea eşec, nu s-a putut abţine să nu-l facă să simtă duritatea

propriului ei dispreț ; se răzbuna nu atît pentru faptul că fusese decepționată, cît pentru că îi dăruise o stimă atît de dezamăgită pînă la urmă.

Trădările familiei Gonzaga... Îi făcea plăcere să spere că va fi ultima ; crede acest lucru, neprevăzînd semne rele pentru destinul ei. Dar Federico îi scapă din mînă, cînd, din motive obscure, din ordinul lui e asasinat Rozone, preceptorul său, iar mama trebuie să-l dojenească îndemnîndu-l la o viață exemplară : „Marchize, îi înșeli pe oameni, dar nu-l poți înșela pe Dumnezeu" ; îi spunea, de fapt, că ea este aceea care nu vrea să fie înșelată. Apoi, Federico refuză să-și respecte obligațiile față de acel crin roz care era Maria Paleologa, fiica marchizului de Monferrato, legată de el printr-un contract matrimonial. Cu abilitatea vicleană a tinerilor care cunosc slăbiciunile părinților și prevalîndu-se de această slăbiciune cu o condamnabilă candoare, Federico o adulează pe maică-sa, vorbindu-i de descendența din casa de Aragon, mărturisindu-i că ar vrea să se însoare cu o fiică de rege, de ce nu ? a regelui Poloniei. Și este un moment fatal pentru mamă, fiind o problemă subtilă. E necesar să aprofundeze, să analizeze și reanalizeze ideea acestei alianțe cu Polonia, studiind-o pe toate fețele, căutînd în fel și chip s-o manevreze ca. De fapt însă realitatea era cu totul alta.

Ca fiul ei să o trădeze din cauza femeilor, Isabella nu se aștepta : și mai puțin se aștepta să fie nevoită să-și atribuie prima răspundere a falimentului său. Crescut printre atîtea răsfățuri ale unor rafinate tinere de la curte, care-l învățaseră toată gama argoului amoros mai înainte de a fi fost vorba de înarmarea pentru bătălii, și toate acestea cu consimțămîntul mamei, care era încîntată ca orele cele mai plăcut colorate ale fiului ei să fie cele petrecute în apartamentele sale, tratat ca un sultan și ca un supus la o curte unde domnea atît de imperativ o inteligență feminină, întărîtat și totodată dominat, Federico întîmpina pericolul pe care l-a întîmpinat : acela de a nu reuși să fie îndeajuns de bărbat încît să-și înfrîngă pasiunile carnale.

Isabella nu comite greşeala atît de comună mamelor obsedate de băieţii lor, anume de a-l face pe fiul ei să dispreţuiască femeile, dimpotrivă, îl învaţă că „a servi" femeile este cel mai bun exerciţiu în care bărbatul îşi poate dovedi propria valoare. Greşeala ei e cu totul alta, pe un plan elevat. Nu că nu ar avea conştiinţa realistă a lucrurilor : ochii ei sînt atît de deschişi, încît deşi aprobă ca Federico, în absenţa ei, să se desfete printre fetele de la curte rămase la Mantova, îi interzice să-şi ia cu el prietenii — „mintoşii tăi" — cum îi ironizează ea, inspirată genial. Dar în ce-l priveşte, ea îl idealizează, am zice, heraldic şi fără îndoieli, ca să nu spun chiar cu respect. Aşteaptă să-şi treacă proba tinereţii, convinsă că fiul ei va şti să iasă triumfător, şi că după ce-şi va fi vărsat tot veninul pasional, o să vină lîngă ea pe o cale bine aşternută şi fără umbre ; şi tocmai aici înţelepciunea îi trădează intenţiile, bizuindu-se pe argumente, din punct de vedere uman, prea slabe. Da, ea cunoaşte chemările vîrstei la douăzeci de ani, dar numai în teorie, fără a fi fost niciodată antrenată de acele valuri oarbe, fără să fi cunoscut bine izvoarele, cursul apei şi tumultul ei ; fiindcă nu ştie să se coboare în experienţa altuia, şi nu ştie să-şi propună cu umilinţă să-i înţeleagă pe alţii, Isabella va ajunge să piardă o partidă pe care, dealtfel, n-ar fi putut s-o cîştige.

O adevărată prăvălire sufletească, un întortocheat ferment al simţurilor, al inimii, al vanităţii bărbăteşti şi al trufiei princiare fac ca Federico să înceapă să descopere că viaţa lui este împărţită în două aspecte : acela pe care-l prezintă mamei lui, şi cel real, care îl exprimă pe el însuşi. E firesc ca acesta din urmă să-i pară cel adevărat, cel bun, şi să vrea să-l salveze, mai întîi cu precauţie, şi apoi, aţiţat de împunsătura multor ghimpi ; un ghimpe supărător era acea zicală, care circula frecvent prin Roma, că Mantova e condusă de „o femeie şi un prunc". Şi totuşi, obişnuit cum este să-şi extragă horoscopul din sateliţii feminini, rătăcitori pe cerul lui, aceste sugestii nu generează o atitudine măcar fermă, dacă nu chiar de absolutism ; dar el şi le clarifică în sinea lui, una cîte una, ca să răspundă reacţiilor unei femei pe care o iubeşte, o Isabellă din casa Boschetti, soţia lui Francesco Gonzaga,

conte de Calvisano. Poate că ea n-a fost nici măcar abilă, dar a acționat cu instinctul care-i servește pe amanți, acționînd asupra inimii tînărului marchiz, însuflețindu-i, cu iluminațiile celor cinci simțuri, ideea unei valori a lui, independente. Desigur că, în brațele ei, Federico începu să se simtă sigur pe el, tutela mamei lui nu-l mai apăsa ca o povară necesară ; și iată-l concentrînd în jurul iubitei sale onorurile de la curte, strălucirea și aerul sărbătoresc de la curte, gentilomii, artiștii, literații. Și astfel, Isabelle-mamă îi revine pe neașteptate rolul de bătrînă : i se mai cere încă sfatul, i se dau de desfăcut nodurile cele mai răsucite ale mizerabilelor fire din țesăturile diplomatice ale fiului ei, dar orice participare directă la guvernare i se sustrage puțin cîte puțin, rămînînd însă în picioare (și aici Federico a arătat că-și amintește de lecțiile mamei) armătura de respect și de supunere filială. Anumite lucruri știa că nu trebuie să le mai spună niciodată răspicat, dar Isabella își va reprimi și apelurile respinse de fruntea încăpățînată a lui Federico.

Nebănuită solitudine în marile apartamente noi de la Corte Vecchia, unde ea se instalase, pregătindu-și teatrul fericitei sale regențe, după ce abandonase apartamentele castelului în care trăise treizeci de ani. Marchetari, lucrători în marmură, cizelatori, decoratori, pictori, grădinari, la ce să mai lucreze ? Și totuși să se lucreze ! Isabella nu și-a schimbat nici unul din planurile ei, nu din arida pasiune de a-și decora casa, care ajută pe atîtea femei în declin să trăiască ; dimpotrivă, din voința de a nu încetini participarea ei la viață nici măcar cu un pas. Casa și-o aranjează în jurul ei ca pe un decor de scenă, atît cît să fie îndeajuns pentru a-și declara propria regalitate printr-un limbaj imediat și tangibil. Niciodată n-a fost folosită cu mai puțină legătură expresia desuetă „cuib intim" decît în cazul apartamentelor noi ale Isabellei. Reprezentativă cît se putea mai mult, viața ei exclude romanul de intimitate feminină, se desfășoară, dacă nu chiar fățiș, fără îndoială pe o scenă, în centrul unor lumini ce converg spre persoana ei (și ea nu se sustrage acelei expuneri la lumină, dimpotrivă, e gata să recheme asupra ei oscilația reflexelor luminoase, cu gestul sigur al mîinii încărcate de pietre scumpe). Își orînduiește

camerele, gradînd savant relaţiile cu cei ce o vizitează, cu cei ce pot veni, destinîndu-le primirea fie în salonul cel mare, fie în celelalte saloane, ori în intimele camere mai mari sau mai mici, după rangul vizitatorului care nu e marcat prin eticheta de curte ci printr-o clasificare cu totul personală a marchizei. În vechiul apartament din castel, unde o întîmpinaseră zidurile înalte, Isabella trebuise să-şi adapteze strategia, pe măsură ce-şi clarificase conştiinţa de sine, salvată de inconstanţele primei tinereţi. Dar, oricît ar fi recurs la iscusite modificări, ridicînd pereţi despărţitori, corectînd ambianţa, dînd frîu liber fanteziei sale, nu se recunoscuse aicî decît vag ; şi cu inima uşoară a negat, ba chiar a renegat cei treizeci de ani de viaţă, de îndată ce, murindu-i soţul, a rămas liberă să-şi aleagă reşedinţa.

Era clar şi pentru ea : fusese o înşelătorie şi o eroare toată acea extindere sofisticată a încăperilor din castel (azi cu greu urmărită după puţinele urme rămase) de jos şi de sus, în etajări reale sau numai sugerate de efecte arhitecturale, prin coridoare şi scărite. Maxima ei era : „Cine nu ştie să accepte ceea ce-i oferă viaţa trece prin ea cu multă pătimire şi puţină laudă." Şi apartamentele din castel nu răspundeau şi nici nu răspunseseră vreodată acestei compartimentări atît de riguroase a timpului, care e viaţa umană.

În 1497, Mantegna agăţase primul său tablou în *Studiolo* (Camera de studiu) ; au venit după aceea cealaltă pînză a lui Mantegna, apoi altele de Perugino şi Costa. *Grotta* a fost pavată cu majolică din Pesaro, pe un fond de culori potolite, încadrate în geometria unui ritm clar şi precis. Statui, busturi, bronzuri, antichităţi au început să sosească din toată Italia, solicitate de pasiunea de colecţionară a marchizei. Erau lucruri temeinice, valori confirmate : în ele a crezut ; şi a respins dimpotrivă tot ce-i părea echivoc, de exemplu acel balcon către lac de unde, privind numai, Isabella simţea probabil obligaţia de a-şi opune fermitatea ei clarificatoare fantasmelor fluctuante cu care te ispiteşte apa şi cerul.

Se spunea că mai zace încă pe fundul lacului, prinsă în mrejele algelor, statuia lui Virgiliu, înecată aici cu aproape un secol înainte de Carlo Malatesta, pentru a-i

salva pe mantovani de idolatria virgiliană ; și i s-a putut întîmpla chiar și uneia ca Isabella ca într-o dimineață de lîncezeală, în vegetala șoaptă a primei înverziri, zăbovind pe malurile umede ale lacului, să vadă sub apa limpezită ochii statuii, privind-o cu înțelepciunea suverană a morților împietriți ; în fond numai ea știe în ce fel a respins ideea oricărei vrăji, reducînd viziunea la o rațiune practică, în acest caz o idee care a stîrnit laude la adresa ei, anume aceea de a fi înălțat la Mantova un monument lui Virgiliu. (De la Neapole, Pontano intona un imn de glorie Isabellei.) Dar nu era suficient pentru a se salva. Alt lucru derutant, lectura în mica bibliotecă, de recunoscut poate într-una din acele cămăruțe cu decorații murale în aur pe fondul de culoare deschisă, cu arabescuri înnodate și înlănțuite, unde scaunele cu spătar înalt din golul ferestrelor se armonizează cu dulapurile înguste îngropate în nișele lor. Aci era se pare biblioteca personală. Aici, pierdută în cutele adînci ale rochiilor ample, ce redau atenuat mișcarea, cu mîinile împreunate în gestul de a ține o carte, risca pericolul de a întîmpina o dublă tentație, legănată în parcurgerea paginilor deschise : de o parte culoarea șanțului interior dintre cele două turnuri de colț, perspectivă întunecată, într-un verde de email vechi, ca o chemare blîndă dar irezistibilă la pieire, o chemare de a te lăsa să cazi acolo înăuntru ; iar dinspre fereastră din fața unei mici uși, venea o luminoasă chemare, exaltată de reflexele lacului, îndemnînd la o aventură fără condiții, dincolo de prezent, trecut și viitor. Prinsă în lanțurile acestea, pînă și ea, marea maestră, va fi oscilat, rătăcind puțin cu gîndul, cum rătăceau pînă în străfunduri doamnele din jurul ei ; și ca să revină pe pămînt, după ce-și trecea în revistă cărțile preferate, pe latini — Iulius Cezar, Virgiliu, Justinian, și romanele cavalerești *Fierobraccio*, *Merlin* sau *Falconetto* nimic nu o atrăgea mai mult ca faptul de a se agăța de cîrligul criticii ; de exemplu, după ce asculta prețioasele pedanterii ale vreunui umanist de curte asupra calității edițiilor ieșite atunci din tipografia venețiană a lui Manucio : „incorecte", decreta ea cu un aer de suficiență — și așa își regăsea sprijinul, manifestîndu-și autoritatea.

Din toată dantelăria spirituală a capriciilor și fanteziilor senzitive ale familie Gonzaga, în contrast cu natura unei descendente a familiei d'Este, se apărase bine ; dar efortul se transforma acum în repulsie și apăsa asupra ei ca o oboseală a mădularelor, pentru care invitația pe scenă nu mai însemnă o spirală de bucurie, ci o constantă admonestare. Isabella a acceptat această admonestare. Și acum apăreau, nou nouț, construite după planul ei, apartamentele ; dincolo de zidurile castelului, ba chiar cît mai departe posibil de masivul Bertolino ; imens, în aripa cea mai înaltă și mai veche a construcțiilor Gonzaga, în Corte Vecchia ; totul la parter, ușor accesibil prin diferitele și comodele intrări, ales în locul cel mai salubru și uscat al orașului, înălțat cu cîțiva metri deasupra nivelului lacului, unde frumoasa curte însorită, numită „a celor patru platani" părea să promită timpuri asigurate. În jur, curți și grădini. Închis de zidurile colorate și calde ale vechilor case, vegheat de la distanță de cordiala construcție roșie a noii clădiri *Nova domus* a slujitorilor, noile apartamente ale Isabellei se desfășurau în unghi drept și pe două laturi ale curții, încheindu-se în grădinița secretă, cu nișe și jumătăți de coloane, mai bogată în arhitectură și în statui decît în plante și flori ; și unele și altele cu ramuri ușoare, replică la formele pietrelor.

Nu porticul grecoi, apăsător, de azi, flanca pe atunci încăperile, ci un mic portic lombard, cu stîlpi lungi, decorat cu reprezentări ale orașelor faimoase : „Logia orașelor" ; și, într-adevăr, aceste apartamente, în viguroasa lor desfășurare, exprimau în cel ce le concepuse un calm nutrit, o împlinire de sine, extrem de conștientă, ba chiar viciată de prea buna cunoaștere a propriilor mijloace de expresie. Calitatea acestui „mai mult" al Isabellei, al acestui manierism propriu ei, ne este indicată în cele două încăperi, cele mai faimoase, *Grotta* și *Studiolo*, în care grația tavanelor, a candelabrelor și a ornamentațiilor de lemn încrustat și aurit tinde să se fărîmițeze cu o minuțiozitate de orfevrerie, valorificată prin eleganța rară și subtilă a lucrăturii. Prețiozități ; cele mai bune dovezi ale gustului Isabellei vor fi altele, de exemplu, poarta

lui Tullio Lombardo dintre *Grotta* și *Studiolo*, cu desenul ei de o rigoare netă, ritmată de medalioane rotunde, sculptate în alb, sau cu intarsii colorate, care cad ca să marcheze în pauză întîlniri exacte de linii pure.

La apartamentele din Corte Vecchio s-a lucrat începînd din 1521 ; transportînd din castel cîteva piese de decor, dar mai ales procedîndu-se la noi invenții. Și marchiza prefera vieții de la oraș, atmosfera de țară, pretext care-i justifica depărtarea, încît să nu pară că a fugit, sau și mai rău, că ar fi fost exilată ; în timp ce Federico, în castel, întorcea pe dos vechile camere ale mamei, îmbinînd luxul ei cald și rațional cu gustul pentru construcții mai grandioase.

Nevoită să poarte din nou mască, Isabella îmbrăcă din nou haina răbdării pe care o perfecționase în timpul vieții soțului său : puteau să îndure orice, nu conta, numai să-i servească să se ascundă, atît cît să i se dezvăluie slăbiciunea (o slăbiciune era, trebuia să fie) pozițiile deținute de dușmana ei, Boschetta. Nu va lăsa să-i scape nici un gest de ciudă. Stătea departe, fiindu-i pe plac ca invitații și curtenii să circule între curte și reședința ei, încărcați mereu de scrisori oficiale și de instrucțiuni, bine clarificate și comentate. De-ar cîntări greu necesitatea sfatului ei extraordinar : dar Federico avea o asemenea fire încît pînă și sfatul matern îi cădea rău, alterat parcă de condiția sa umană.

Comandant general al armatei pontificale la 21 de ani, sub Leon al X-lea, Federico subscrisese cu papa o convenție la care se adăugase un pact destinat să rămînă secret între cei doi contractanți : dacă va fi nevoie, tînărul marchiz ar fi mers înarmat, sub flamura papală, chiar și împotriva împăratului. Acordul cu împăratul constituia de multă vreme baza politicii familiei Gonzaga, care avea mai multe filoane de sînge germanic, iar Carol Quintul era suficient de puternic ca să poată fărîmița și un stat mai mare, nu numai neînsemnata Mantovă. Accentuîndu-se disensiunea dintre papă și împărat, și conturîndu-se evenimentele care aveau să-i conducă pe mercenarii germani la Roma, în 1527, însemna să-ți piară liniștea la gîndul acelei obligații foarte imprudente. Să sustragă documentul din arhiva papală, să corupă pe

un secretar al lui Clement al VII-lea, Pietro Ardinghello (prin intermediul lui Baldesar Castiglione, care punea în pregătirea furtului aceeași scrupulozitate și energie neclintită de care se servea în orice împrejurare), și să reușească să și-l ia înapoi a fost o idee caracteristică Isabellei, care, după ce a avut în mînă fatalul document a vrut să-l distrugă ea însăși, într-atît o treceau fiorii cînd simțea hîrtia între degete.

Întreaga Italie urmărea și comenta în diferite chipuri, fără indignare, episoadele acestui mod de a se salva; Isabella o fi avut pesemne motive politice cînd a sugerat acest furt, o rațiune morală, însă, nu a avut; și mai puțin ca orice o rațiune umană pentru că acel gest care se referea la o persoană ca fiul ei, prea slab chiar și pentru a înfrunta proba de a fi las, l-a definit cu o rigoare definitorie. De aici pare, ce-i drept, că au început să se depene anii goi ai tînărului marchiz, orientați spre o continuă neutralitate politică și morală, în afara oricărei îndatoriri de familie și de spirit, sintetizați într-o judecată rapidă a lui Guicciardini: „Marchizul de Mantova nu-i un om de mare valoare". Giovanni delle Bande Nere traducea în felul său această remarcă în timp ce se năpustea asupra lui Federico cu violența sa ticăloasă, cu injurii ca de la bărbat la bărbat, de care celălalt se tînguia prin epistole pline de văicăreli, lipsite de vigoare, adresate ambasadorilor și papei. Giovanni dei Medici cunoștea în profunzime natura indolentă, șiretenia fără har și, mai presus de orice, dezinteresul pentru orice cauză care nu era strîns legată de propria persoană a tînărului marchiz; prevedea că numitul comandant general al Bisericii, nu numai că ar fi refuzat să se îndrepte împotriva armatei dușmane, blocat între o vale și alta, în cel mai bun loc strategic pentru cine ar fi vrut s-o asalteze, dar ar fi fost un obstacol pentru orice alte inițiative și ar fi ajuns să permită soldaților imperiali să treacă pe pămînturile lui, prefăcîndu-se că fusese surprins.

Prin trădarea lui Federico Gonzaga se va deschide drumul mercenarilor germani spre Roma; mai mult decît atît, o impertinență care frizează limitele cinismului îl face să solicite, hotărît cum era să nu lupte, solda pentru slujba de comandant general, slujbă pe care tocmai

o trăda : reală ticăloşie, la care Isabella, deşi se lăsa cu greu atinsă de scrupule în chestiuni politice, se cutremură, avertizîndu-l pe fiul ei să nu exagereze.

De la Roma. După ce a constatat zi de zi trădările şi laşităţile curtenilor şi după ce şi-a văzut curtea redusă doar la cîteva femei deprimate şi la cîţiva bătrîni, Isabella a refuzat să rămînă să se lamenteze într-unul din palatele ei de la ţară, sau în splendida solitudine a apartamentelor de la Corte Vecchia. În loc de o cedare care ar părea justă, umană şi demnă de milă (şi am simţi în inimă durerea înfrîngerii unei amazoane atît de bine înarmate), ea ne oferă un gest riguros pînă la asprime. Fermă pe picioarele ei aristocratice, ne demonstrează cum o femeie îşi poate proba nu numai cei patruzeci de ani, ba chiar şi cei cincizeci, oferind privirilor un curaj dur dar răbdător, ba chiar permiţîndu-şi recreerea unei vieţi uşoare şi plină de bucurii. A-şi comanda rochii noi era un lucru obişnuit, dar a rezista ispitei catifelelor şi atlazurilor pe o carnaţie veştejită şi a găsi modul de a se pune în valoare cu o ţinută forţată, voit acceptată ; a alege bijuterii, uleiuri şi parfumuri, a aduna pentru propria-i curte femei şi fete care să conteze ca feminitate, frumuseţe, vivacitate, senzualitate exprimată în arcuirea unei guri, într-o mişcare voluptuoasă, în ironia unui surîs, sau în vibraţia unei voci limpezi şi insinuante, toate acestea fără a simţi iritaţie, gelozie sau plictiseală, ci numai interes şi o satisfacţie cerebrală de regizor care simte exprimîndu-se în alegerile sale un acord între lumea exterioară şi propriile-i intuiţii, iată dovada unei maturităţi valoroase care a evoluat din tinereţe, nu cum evoluează femeile prin reacţii bruşte sau izbucniri şi crize, ci printr-o reală dezinvoltură şi o cerebralitate, foarte bine coordonate.

Mult mai puţin decît o fugă, şi numai în parte un protest, e prin urmare călătoria din 1525, cînd Isabella pleacă la Roma, ajungînd să prindă ultimele acte ale acelui temperat păgînism creştin care avea să se descompună, izbit de luteranii lui Frundsberg şi ai Burbonului. Ca şi în prima ei şedere la Roma, pe vremea lui Leon al X-lea, şi acum, sub Clement al VII-lea, oraşul o încîntă şi se

lasă încîntat de ea, în languroasa împlinire a peisajului și a climei. Mai detașată, deși credința ei, prinsă în rădăcinile mantovane, rămîne neclintită, de astă dată Isabella folosește pentru manevrele ei o tactică mai liberă, mai pătrunzătoare, mișcările ei fiind mai firești, fără rețineri sau stridențe. Stăpînă pe o tehnică admirabilă pentru ea este un joc aproape prea ușor ca să adune în saloane cardinali influenți, prelați, oameni de la curte și de la Vatican, ambasadori, umaniști, principi curioși, să-i instruiască și să-i cucerească pe toți prin conversația sa. Nici chiar ambasadorul lui Carol Quintul, ducele de Saxa, nu reușește s-o domine și trebuie să-și abandoneze propriul mod de a aborda discuțiile, direct, arogant, strident, pentru a coborî la tonuri moderate și la subînțelesuri. Dacă la o reuniune întrunind oameni foarte diverși ca apartenență politică, Isabella îi asigură pe cardinali că fiul-ei va lupta, conform obligațiilor lui, în favoarea papei, ea va face asemenea afirmație punînd în tonul oficial atît cît să invite mințile perspicace la o înțelegere. Nici în discuția particulară cu același duce de Saxa nu s-a pretat la subînțelesuri grosolane : cu o ținută controlată, l-a lăsat chiar să-și verse mînia împotriva Mantovei, aruncînd asupra lui fulgerul ironic al privirii ei extrem de ascuțite și declarînd, fără prea mare convingere, fidelitatea casei Gonzaga față de împărat. Conversația ei era un iscusit mozaic — o aluzie întîmplătoare, o pauză în locul unui cuvînt, o întrebare care e de fapt un răspuns — puneau în lumină atît cît să sugereze taina intențiilor ei savant expuse.

Federico n-avea decît s-o țină în continuare în suspensie, și să nu-i trimită veștile politice, stricîndu-i jocul ; acționa după capul lui, suportînd ca pe o povară activitatea bine intenționată a mamei ; ea se va dedica nu numai lui, ci și celorlalți doi fii cu o generozitate și o prevedere din care nu transpare nici o umbră de nervozitate sau polemică, ci numai siguranță și putere de afirmare. Urmărea cardinalatul lui Ercole Gonzaga, și de ce nu ? Trebuia să-i revină, deși papa era reticent din cauza prea fragedei lui vîrste, și cu toate că a suspendat activitatea administrativă a Vaticanului, zdruncinat de cumplita situație politică pe care caută s-o frî-

neze prin stratageme improvizate, spre neliniștea celor din jur, de la apostolicul Giberti pînă la Guicciardini. Isabella va obține, pentru fiul ei, pălăria roșie de cardinal, abia cu cîteva luni înainte de pîrjolul Romei. Și între timp, a obținut ca al treilea fiu, don Ferrante, să se poată înrola sub steagul lui Carol Quintul, procurîndu-și chiar și surprinzătoarea aprobare a papei care nu și-a pus întrebarea ce semnificație avea faptul că fratele comandantului său general lupta în tabăra adversă într-un moment ca acela. Mai rău, la moartea lui Giovanni dalle Bande Nere, Clement al VII-lea nu și-a dat seama că-i murise singurul apărător ; aproape că nu l-a plins, întru totul încrezător în al său Gonzaga, în al său della Rovere și, mai presus de orice, în rezolvarea firească a situației. Fără a bănui că sfîrșitul unei epoci avea să i se prăbușească pe umeri ; și se înțelege că, închis în Castelul din Sant'Angelo, în timp ce mercenarii vor jefui casele și Roma va fi trecută prin foc și sabie, Clement al VII-lea nu va trece dincolo de o sleită înfricoșare.

Pîrjolul îi va oferi Isabellei o mare ocazie : revanșa față de fiul ei, o primă satisfacție personală pentru ea, etalarea unei măreții sufletești, în sfîrșit fără nici o impuritate. Și între timp, apropiindu-se mercenarii, Federico, care văzuse de aproape cum se comportă aceste hoarde necivilizate, fanatice, nelegiuite, dușmane pămîntului, climei și civilizației italiene, o roagă pe mama sa să se întoarcă, și revine cu rugăminți, temîndu-se pentru ea și temîndu-se pentru el de blamul poporului care-l va face răspunzător de primejdia în care fusese lăsată o asemenea femeie. Implorările fiului sînt pentru ea un stimulent electric ; și iat-o cum îi răspunde, vibrînd de însuflețire și împroșcîndu-l cu ironii : îl asigură că ea nu are o inimă de scutier care să-și găsească o desfătare în lupte și dacă ar ști că se află în apropierea unor fapte de arme, fără îndoială că s-ar retrage ; dar nu se teme, e bine informată, știe că nu se vor dezlănțui mari furtuni și, în orice caz, hotărîrea ei e luată : nu se va mișca din Roma. Prin răspunsul ei negativ își simte intens strălucirea ; fie că într-adevăr crede ca și Clement al VII-lea într-o înțelegere de ultim moment cu împăratul, fie că se crede în siguranță la casa Colonna printre acești

partizani ai imperiului germanic, și printre comandanții lui Carol Quintul avîndu-l pe fiul ei, don Ferrante, și pe nepotul ei, Carlo, conestabil de Burbon, cert e că înfruntă spaima unei aventuri fantastice, uriașe, tîrîtă mai presus de voința ei de o afirmare a propriei personalități pe care i-o impune și fiul ei, evidențiind-o sublim, deasupra derizoriei forțe a legăturii amoroase cu Boschetta. Și iată teribilul 6 mai al anului 1527, urletul mercenarilor în fața porților neapărate, moartea Burbonului, năpustirea trupelor sălbăticite pe străzile orașului, jaful, ororile, torturile, zilele ce li se părură romanilor un adevărat Apocalips. Ferecată în palatul Colonna, Isabella n-a șovăit să adune în jurul ei atîtea nobile doamne — peste o mie — cîte au alergat să-i ceară ajutor, precum și prinții, ambasadori, preoți și călugări fugiți de acasă, cei mai mulți cu legăturica de bijuterii și de ducați la piept, sau sub haine.

Hrănindu-se cu pîinea și usturoiul săracului, înghesuiți în camere, gemînd de teamă și oroare la auzul urletelor, nici măcar prea îndepărtate, ale celor martirizați zac toți laolaltă în crize de lacrimi și de nervi, simțind cum se subțiază și se clatină pînă și providențiala apărare a zidurilor palatului Colonna. Cîteva lacrimi și cîteva gemete și le-a îngăduit atunci și Isabella, dar mai mult pentru a fi în tonul climatului general, decît din teamă adîncă. Drept e că de îndată ce au ajuns la palat, ca s-o protejeze, fiul ei, don Ferrante (intrînd în Roma în fruntea regimentelor sale imperiale) împreună cu vărul său Alessandro di Novellara și cu spaniolul Alfonso di Cardona, ea își oferă propria ei cameră pentru refugiați, participînd personal la discuțiile în legătură cu sumele de răscumpărare pe care oaspeții ei, fiind considerați prizonieri de război, vor fi obligați să le plătească comandanților armatei invadatoare. De aici i se vor trage apoi, din jumătate din Italia, acuzații de a-și fi oferit casa drept refugiu din interes, pentru a îmbogăți prada de război a fiului ei și a nepotului; acuzații false ce denaturează nu numai intențiile, ci și firea și purtările marchizei.

Acțiunea de a proteja făcea parte din structura ei princiară, mai mult decît din mila sau din generozitatea sufle-

teasca ; și poate că acesta va fi momentul în care să remarcăm cum activa participarea la viața altora, trăsătură autentică a Isabellei, care se exprimă printr-o intensă asistență, ajutor, prevedere, nu are nimic comun cu bunătatea în general, înțeleasă ca simpatie a sufletului, instinctivă și caldă. Isabella e înclinată spre interesele altora, nu spre sentimentele altora și aceasta e o trăsătură nativă a ei, specifică familiei d'Este, trăsătură de sursă politică : este interesul stăpînului față de supusul lui, acordat cu prețul oricărui sacrificiu, îndatoritor, vigilent, și care cere în schimb recunoașterea calității sale senioriale. Chiar acolo unde ea pretinde că e forțată de propria-i „fire miloasă", n-o credem (și apoi, un om cu adevărat milos n-ar simți oare pudoarea milei sale, această sfîșiere tăcută a inimii ?), dar credem în schimb într-o virtute neobișnuită, generozitatea seniorială, susținută de acea grație vivace care dă parcă o scînteiere deosebită celui mai neînsemnat gest al ei.

Mai curînd logică, decît atentă la intuiții de delicată sensibilitate, nu-i trece prin minte că acest trafic de obligații și contracte de răscumpărare încheiate sub ochii ei, poate într-un fel oarecare să-i atingă prestigiul. Legea războiului permite învingătorilor să ceară celor învinși răscumpărarea : că învingătorii sînt persoane din familia ei i se pare un fapt întîmplător, care doar mai tîrziu, la primele împunsături acuzatoare, îi va da de gîndit ; va recurge atunci la remedieri, va insista asiduu pe lîngă fiul și nepotul ei pentru ca multe dintre obligațiile bănești să fie anulate și datoriile amînate, creîndu-se astfel un curent de opinii care să ateste încă o dată generozitatea sa. Deocamdată, la Roma, cere ca oaspeții, după ce au plătit sau s-au angajat să plătească, să fie puși în siguranță înaintea ei, și în primul rînd nobilele doamne ; și după ce au plecat toți, numai atunci va pleca și ea din acea Romă sfîșiată, pornind-o din nou spre Mantova, fără a se grăbi prea mult, binevoind să reapară acolo ca să potolească neliniștile fiului, cu pasul solemn și grav al unei Junone care nu mai e mîniată, dar care încă n-a uitat. Fiul nu, dar prietenii marchizei, cărora le făcea ecou poporul exaltat de atîtea demonstrații de vitejie, murmurau că Boschetta ar fi trebuit să-i iasă în întîmpinare, ba chiar

să-i cadă în genunchi pe malul ierbos al rîului Mincio : și să predea armele nenorocite.

Nu a îngenuncheat. Și nici puterea ei asupra lui Federico Gonzaga nu a cunoscut vreo flexiune, deși și ea trebuia acum să păşească pragul limitărilor ce-şi au sursa în acele zile fără de limită, cînd amanții ce s-au ales în duetul lor desăvîrşit evocă la fiecare pas zborul și căderea, și viața lor, desprinsă de legătura cu lumea, se deapănă paralel cu aceasta, cu un grad mai sus sau mai jos, și depinde de ritmul valului care-i poartă.

Reîntoarcerea Isabellei d'Este la Mantova este pentru Boschetta o chemare la ordine exterioară, dar pregnantă ; și ea răspunde în felul ei, ca în şoaptă, deoarece dintre toate veşmintele destinate unei favorite, l-a ales pe cel mai secret : discreția. Timp de aproape zece ani, de la prima ei întîlnire cu Federico, și-a trăit povestea de dragoste foarte izolată, lăsîndu-ne să ajungem la figura ei doar ca la o fantomă a ei însăși, anunțîndu-se și în același timp estompîndu-se, odată cu silabele propriului său nume. Și dacă în jurul anului 1528 simțim cum prezența ei prinde un relief mai bine conturat, rațiunea ei nu mai e cea a unei amante, ci a unei mame. Pentru fiul pe care-l va avea de la marchiz — acel Alessandro, care va ajunge mai tîrziu un stimat căpitan și un scump și afectuos Gonzaga, foarte iubit la curte — Isabella Boschetti nu rezistă ispitei de a legăna visuri măreţe. Nu că ar fi atît de îndrăzneață (cel puțin nu pare a fi) încît să-și propună să devină soție a principelui, nici chiar cînd va rămîne văduvă ; dar se gîndește să se folosească de împrejurări, să le provoace, și să le întoarcă spre avantajul ei cu o înțelepciune atît de bine susținută de șiretenie (se simte sinuozitatea femeii-amante) încît, trebuie s-o spunem, Isabella d'Este descoperă în adversara ei o elevă.

Isabella e prima care înțelege faptul că urgenta căsătorie a lui Federico e o afacere de stat. Chiar și papa de la Roma avea grijă să-l îndemne pe marchiz la căsătoria cu mireasa de mult pregătită, credincioasa Maria Paleologa, care număra anii de așteptare, urmărind de la ferestrele castelului din Casale Monferrato curgerea Padului coborînd spre Padova. Dar Paleologa, atît de firească, apăsa

asupra celor doi amanți : apăsa asupra Boschettei, deoarece ei, Mariei, îi revenise un rol prea frumos pentru ca o femeie să i-l poată ierta vreodată rivalei : rolul iubirii inocente și sacrificate ; și apăsa asupra lui Federico, pentru că-l legase de ea și pentru că pretindea, fie și prin spusele altora, ca legătura să fie oficializată. Mama Mariei, tenacea Anna d'Alençon, avea un fel elegant de a trimite să se ceară iar și iar hotărîrea asupra datei cununiei. În 1528, a trebuit să sufere răspunsul „Nu sînt împrejurări de nuntă, vremurile fiind prea tulburi" ; răspuns ce șchiopăta, aluneca din princiar la meschin ; dar aceasta nu-i nimic, în comparație cu ceea ce avea să mai audă după un timp.

Isabella se reîntorsese la palat doar de cîteva luni, și își dăduse seama cu amărăciune că fiul ei îi dejucase planurile ; după aparentul triumf, se afla într-o condiție de mamă respectată, chiar adorată dacă vreți, dar nu în rolul de regină-mamă. Făcînd bilanțul, își dădea seama că despărțirea de fiu, călătoria la Roma, voluntarul exil nu folosiseră la nimic și că acum totul era pierdut în ce privește colaborarea la conducere între ea și Federico, miraj constant al întregii sale vieți. Deși obișnuită să accepte cu curaj înfrîngerile morale, nu se putea abține de a o judeca pe Boschetta ca pe o piază rea fiului ei, prin urmare a aparatului statal și a Mantovei : făcînd aluzie, bineînțeles, la cele mai vizibile și imediate efecte, ca de exemplu ratarea căsătoriei cu Paleologa.

Sugestiile marchizei, care se ridicau intense și asidue din apartamentele de la Corte Vecchia, au contribuit ca Boschetta să simtă plutind primejdia în atmosferă, într-adevăr urzită în anticamerele de la curte : o conspirație împotriva persoanei favoritei — adevărată conspirație de curte din Cinquecento, în culoarea violet și auriu a melodramei condusă de contele de Calvisano, soțul Boschettei (care-și amintea destul de tîrziu de onoarea lui călcată în picioare) — a fost bănuită, descoperită și prevenită. Frumoasa femeie a scăpat cu sticluța de otravă ce-i era destinată, și soțul ei, fugit la Modena, a fost ajuns din urmă de pumnalul unui ucigaș plătit de marchiz, în timp ce conspiratorii care reușiseră să se risipească la timp — printre alții și cei doi gentilomi, frații Agnelli — se refugiau și

mai departe, la Roma, sub protecția cardinalului Cibo. Și pe neașteptate, în urma unor sugestii șovăitoare ale Boschettei, sau a cine știe căror destăinuiri din partea celor întemnițați, pe alte căi care ne rămîn misterioase, Federico Gonzaga le-a acuzat de pregătirea atentatului pe marchiza de Monferrato, Anna, și fiica ei Maria : soacra și mireasa. În baza acestei acuzații cerea Romei desfacerea contractului matrimonial.

Causa veneni, causa veneni [1], zicea tînărul marchiz, bucurîndu-se parcă să le defăimeze pe inocente și să o încununeze ca victimă pe favorita domnitoare din palatul Te. Clement al VII-lea, de obicei șovăitor, chiar dacă recunoscuse vinovăția celor două Paleologe, acordă în cele din urmă unui ecleziast dreptul de a desface căsătoria, în numele lui, pentru mobilul invocat : capitulă, în slaba-i voință, atît de iute, încît Federico, în decembrie 1528, putea trimite o solie la Monferrato, declarînd că „păstrîndu-se prietenia, contractul matrimonial se considera desfăcut". Și pe plînsul Mariei, murmur atît de îndepărtat încît nici măcar nu stînjenea pe alții, începu dansul macabru al părerilor, discutîndu-se cu cea mai mare răceală această importantă afacere de stat. Fiica ducelui de Bavaria, sora regelui de Navarra, fiica ducelui de Clèves, nepoata papei, Caterina de Medici, toate treceau prin examenul sever al cancelariei mantovane. Iar Boschetta și Isabella, tăcute fiecare în felul ei, așteptau ; nici Federico nu-și dădea seama că-i era lăsată libertatea de a se mișca doar în anumite limite calculate de cele două părți : la momentul decisiv, aveau să-l facă să simtă strînsoarea frîului.

Instalată în locuința ei celebră acum în toată Italia, ca lăcaș al generozităților delicate, în dulcea sărbătoare plină de fantezie a stucaturilor și ornamentelor simbolice, printre grădinile în armonie cu un gust rafinat, pastoral și totodată literaturizat (smochinul, merii, iasomia) Isabella se înalța la treapta perfectă a obositoarei sale maturizări. În legătura cu tentativa de otrăvire a Boschettei și cu acuzațiile aduse prietenelor ei Paleologe nici nu deschidea gura ; și tăcerile-i atît de înțelepte ne dovedesc strălucirea ei, fără a ne lăsa măcar posibilitatea unei ipoteze.

[1] Aprox. : Din venin, venin iese (lat.).

Nu știm nimic și nici nu ne putem îngădui decît supoziția că acea sticluță de otravă îi păruse pesemne bine destinată. Și din punctul ei de vedere, trecînd chiar și peste această perioadă de criză, deși se simte, și ne-o spune ea însăși, într-o calmă și nobilă scrisoare, *„extra muros"* [1], găsește modul de a se păstra integră în fața celui mai crud dintre asalturile omenești, nemilos pentru o femeie, acela al bătrîneții.

Deocamdată este exclus orice regret al trecutului. O slăbire a forțelor care ar fi însemnat o insuportabilă secătuire într-o ființă ce n-ar fi păstrat asemenea ei, intactă, ca o adevărată lombardă, vesela sevă a celui ce iubește viața chiar și în realismul episoadelor cotidiene ; cheamă în jurul ei literați, curteni, gentilomi, artiști, o lume care găsește în Isabella nu numai o mare doamnă în saloanele ei, ci o femeie cu idei de încredințat nu inimii, ci memoriei oamenilor. Domnia ei de acum este toată o invenție magistrală, maturitatea ei, o operă de artă abstractă, care nu răspunde nici unei puteri reale, dar care există numai prin forța substanței sale creatoare. Nu se poate spune că, deși ruptă de afacerile guvernării, ea încetează totuși să se ocupe de conducere pe propriul ei cont, cu inițiative care coincid totdeauna cu binele statului.

În 1529, Carol Quintul venea în Bologna la întîlnirea cu Clement al VII-lea, fiindcă trebuia să dea satisfacție papei și întregii creștinătăți, după insulta adusă prin jaful dezlănțuit asupra Romei. Federico Gonzaga care se arătase de partea împăratului pînă la a-și trăda gradul de comandant-general al papei, se aștepta să i se dea drept recompensă, nici mai mult nici mai puțin, decît ducatul de Milano, luat definitiv francezilor, după înfrîngerea și prizonieratul lui Francisc I. Un premiu mai mare decît putea ține în mîini, și totuși nu părea imposibil : și pentru Isabella ar fi însemnat nu numai ridicarea casei Gonzaga la acea înălțime, ci, după atîta timp, realizarea viselor sale din tinerețe, cînd faptul de a domni în Milano i se părea un drept al ei, furat de circumstanțe. Cu toată curtea ei armată, cu un grup de fete dintre cele mai zvelte și vioaie pe care le-a putut găsi, iat-o pe marchiză la

[1] În afară (lat.).

Bologna unde intrarea ei, aranjată cu o ordine şi o fantezie elegante şi minuţioase, a părut celor rafinaţi o adevărată recreare a spiritului, care avea să rămînă, o asigurau ei, printre „amintirile nespus de plăcute".

Dar era foarte greu, Isabella şi-a dat imediat seama, să-l poată prinde în mreje pe Carol Quintul, din cauza felului său de a judeca lucrurile reduse la substanţa lor politică cea mai seacă, şi din cauza pesimisului său nativ şi a rafinamentului inteligenţei sale. El avea să acorde numai ceea ce stabilise să acorde şi ceea ce nu avea să-i deruteze planurile şi interesele prezente şi viitoare. De pe acum marile speranţe ale familiei Gonzaga se spulberaseră şi Federico se întorsese prost dispus îndărăt la consolarea Boschettei sale, şi la marile construcţii pe care Giulio Romano le proiecta neobosit, cînd Isabella, care rămăsese la Bologna, se trezi în faţa unei trădări pe care nicicînd n-ar fi reuşit s-o prevadă : aleasă prea raţional, arma folosită de ea a dat greş : curtea de femei frumoase cu care venise ca să-i atragă pe bărbaţi şi să-i distreze, pînă cînd dezarmaţi în euforia lor senzuală (nici Circe n-a fost altceva decît o femeie inteligentă) aveau să se lase conduşi de ea spre ţelul dorit.

Se pare că datorită curţii marchizei de Mantova, întreaga Bologna luase foc. Bărbaţii dezlănţuiţi se băteau pentru una sau alta dintre iscusitele în amor, se înfuriau, stîrniţi de gelozie, trăgeau spadele şi, într-o noapte, mai mulţi spanioli căzură ucişi. Pentru a se pune la adăpost de scandal, nu era alt mijloc decît fuga ; şi Isabella, închizîndu-şi lăzile de fier şi adunîndu-şi în grabă fetele, se întoarse rapid acasă ; era lucru cert, dealtfel, că ducatul de Milano nu avea să aparţină niciodată familiei Gonzaga, pentru că împăratul i-l restituise lui Francesco Sforza, ultimul descendent al Beatricei d'Este şi al lui Ludovic il Moro. Nimic, nici măcar Asolo, Peschiera şi Lonato, nici măcar aceste mici teritorii de atîta vreme ţintite, nu au fost acordate familiei Gonzaga : membrilor ei, le-a acordat în schimb, titlul de duci, şi Carol Quintul veni în 1530 la Mantova unde fu primit cu acea pompă elegantă şi fastuoasă, pregătită de fantezia coregrafică a lui Giulio Romano, care infiltră un dram de bucurie chiar şi în sufletul acela înăsprit.

Isabella primi vizite și complimente imperiale, și omagiul îndreptat direct ei, nu pentru a o recunoaște, ci pentru a o consacra ca principesă. Sigură de judecata lui Carol Quintul, ea se întîlni cu Federico în ideea de a rezolva de la înălțime orice problemă matrimonială, cerînd marelui stăpîn al casei Gonzaga desemnarea aceleia care avea să fie prima ducesă de Mantova. Nu și-a închipuit că geniul feminin al Boschettei avea să sugereze împăratului pe cea mai puțin indicată rolului, în persoana Giuliei d'Aragon, de viță foarte nobilă, fiica ultimului rege al Neapolelui și ruda lui Carol Quintul, dar urîtă, atingînd 40 de ani, cu faimă mai mult defavorabilă și atît de bolnavă, încît devenea foarte incertă eventualitatea unui moștenitor. Isabella a tăcut cînd Federico, purtat de valul veseliei care o făcea sclipitoare pe femeia iubită, a acceptat : a mai tăcut și cînd, la două zile după semnarea actului matrimonial, Federico a cerut și a obținut să poată alege ca succesor un fiu natural, în cazul cînd i-ar fi lipsit descendentul legitim. Dar n-a mai tăcut, ci s-a ridicat lansînd cele mai ascuțite săgeți, cînd Boschetta, crezînd că-i sosise momentul oportun, a sugerat lui Gonzaga să ceară recunoașterea imperială la succesiunea fiului lor, micuțul Alessandro. Isabella a chemat în grabă în ajutor pe fratele ei, Alfonso d'Este, duce de Ferrara, poate singurul principe italian pe care Carol Quintul îl stima într-adevăr ; fiind atît de insistent solicitat de Isabella, împăratul s-a văzut nevoit să declare limpede că, oricum, fiului Boschettei nu avea să i se recunoască niciodată dreptul de moștenitor.

Căsătoria lui Federico a însemnat pentru Isabella sămînța unor încurcături pline de surprize, care vor fructifica pentru el în achiziția nefericită a fertilului Monferrato, de unde se va dezlănțui mai tîrziu ruina Mantovei ; iar pentru mamă în achiziția cu mult mai rară și subtilă a unei stăpîniri de sine, eliberată de orice încătușare, ba chiar, observăm bine, de orice relație, cu ceea ce n-o privea direct.

Federico abia semnase actul matrimonial cu Giulia d'Aragon, cînd îi sosi știrea morții subite a lui Bonifacio Paleologul, tînărul marchiz de Monferrato ; nemaifiind

alți descendenți în linie bărbătească decît unchiul acestuia, Gian Giorgio, foarte bolnav și aproape de sfîrșitul vieții, marchezatul urma să revină femeilor, Maria Paleologa și surorii ei, Margherita. Imediat, tînărul duce de Mantova și mama sa cad de acord că acel ținut bogat în castele și venituri, foarte important ca poziție militară, trebuie să revină casei Gonzaga : și Boschetta își manifestă acum latura generoasă a firii sale, acceptînd și ea, ba chiar prevenind cu iuțeala unei intuiții foarte agere această hotărîre. De Maria ca femeie nu se mai teme. Susținută de certitudinea caldă a propriei prezențe în lume, favoare a femeilor ce se știu susținute de bărbatul care le iubește, totul i se pare ușor, chiar și sacrificiul, mai ales acest sacrificiu. Și lăsînd deoparte pînă și speranța de a fi acceptată ca mamă a unui viitor principe domnitor, speranță care pentru moment i se păruse că exprimă gloria unei femei, a abdicat din proprie inițiativă, cu o rațională și înțeleaptă promptitudine, ce-și găsi neîntîrziat răsplata.

Se întoarse la viața ei particulară ; și, pe neașteptate, această viață, în loc să se restrîngă într-o panoramă modestă, se amplifică și se deschise, vast peisaj amoros cu umbrele și văpăile sale, cu generoasele sale oferte, ajunse la ea — se pare — prin aceleași sugestii voluptuoase care transfigurează într-o magnifică saturnală a Renașterii (deși trecînd prin multiple hiperbole retorice) frescele nunții Psicheei concepute de Giulio Romano pentru palatul Te. Nu știm dacă într-adevăr Psiche din aceste reprezentări este portretul Isabellei Boschetti după cum s-a spus : poate că nu ; dar desigur că ritmul acelei concepții generoase și abundente, acea chemare menită să adune creaturile miturilor exaltate — Cupidon, Bachus, Silenus, amorași, satire, nimfe, printre aluzii orientale (arabi, negri, cămile, pantere, elefanți, maimuțe), care sporesc într-un climat exotic senzualitatea și fantasticul narațiunii picturale — ne arată parcă intensitatea înflăcărării în care s-au depănat anii Boschettei pînă la moartea stăpînului ei.

Ei bine, de îndată ce tînăra femeie a renunțat la pretențiile de succesiune pentru fiul ei, Isabella d'Este începe să-i acorde toate acestea. Între favorită și mamă, rivalitatea cedează, din acest moment, nu unui pact tacit, ci

înțelegerii reci și dezinteresate dintre două ființe care se recunosc atît de diferite, încît să nu aibă în comun nici măcar mobilul discordiei. Isabella nu se va arăta tulburată de rolul Boschettei, scăldată în iubire. Altele o interesează pe ea și, înainte de orice, ca marchiza de Monferrato, atît de jignită de insultătoarea desfacere a căsătoriei între Federico și Maria, să accepte reluarea relațiilor de prietenie de la care s-ar putea ajunge din nou la tratative matrimoniale. Anna d'Alençon va fi într-adevăr îndărătnică, dar fiica ei, chiar dacă de curînd cerută în căsătorie de Francesco Sforza, și gata să devină ducesă de Milano, de îndată ce are flerul reapropierii lui Gonzaga (o reîntoarcere, după părerea ei, e reîntoarcerea unui om căit, provocîndu-ți plăcerea de a-l primi cu largheța iertării) își face simțită voința : „Sau ducesă de Mantova, sau călugăriță", declară ea, demonstrînd, și într-o alegere și în cealaltă, forța unei vocații.

Fără a lăsa să se întrevadă nimic care să semene cu un șoc emotiv, Gonzaga ia din această frază numai substanța practică a consimțirii. Încătușat de actul matrimonial cu Giulia d'Aragon, menținut valabil de voința imperială, acceptă sfatul mamei de a provoca o demonstrație a poporului mantovan, care s-o ceară cu glas tare ca soție a seniorului pe Maria Paleologa. Născută în vremuri libere, Isabella își menține conștiința de veche tradiție nobiliară a celui ce, principe fiind, se simte legat de supușii săi printr-un pact atît de strîns, încît poate să accepte drept ordin voința poporului : și nici un omagiu nu s-ar părea mai cuvenit lui Carol Quintul, decît această credință a ei că împăratul s-ar fi lăsat imediat convins de dreptul poporului, simțind în el puterea, aidoma unei legi. Dar marchiza, de astă dată întinsese prea mult coarda. Libertatea statelor italiene era atît de umilită, încît voința popoarelor nu mai însemna un drept al lor ; și era de așteptat că împăratul nu s-ar fi lăsat cu nimic clintit de revendicările mantovane și că, în chip jalnic, ideea Isabellei avea să se soluționeze cu un total eșec ; așadar, trimițîndu-și solii la curtea cezarului, Federico a fost constrîns să caute, nu o scuză politică ci una psihologică și să devină protagonistul unei drame spirituale care i-ar fi dat de gîndit împăratului.

Ducele, aveau să spună trimişii lui, fusese aspru dojenit, în timpul confesiunii, de către părintele său spiritual pentru că se făgăduise Giuliei, fiind în vigoare contractul matrimonial cu Maria (sofisticate, aceste motive ale desfacerii căsătoriei) ; austerul frate chiar l-a şi ameninţat pe pocăit cu excomunicarea dacă nu-şi va menţine prima sa obligaţie faţă de Paleologa, şi clericul părea să nu se clintească de la această hotărîre atît de fermă. Împăratul trebuia să înţeleagă cît de profundă era tulburarea care pusese stăpînire pe Gonzaga şi cît de grabnic ajutor cerea situaţia, ducele fiind atins în cel mai delicat punct al conştiinţei sale religioase. Dar împăratul şovăia dacă era în avantajul său să se arate înţelegător sau nu. Şi în timp ce reflecta asupra acestui lucru, la 15 septembrie, sosi vestea că, la cei douăzeci de ani ai ei, Maria se stinsese subit, se sfîrşise, s-ar putea spune, din cauza zilelor de suferinţă pe care i le oferise Federico Gonzaga în locul zilelor de dragoste : el, fără s-o plîngă nici un minut, se înţelese în grabă cu Anna d'Alençon ca să-i fie dată ca soţie cea de a doua Paleologa, Margherita, acum unica moştenitoare a ducatului de Monferrato.

Margherita fusese promisă contelui Palatino de către Carol Quintul în persoană : era dorită de regele Franţei pentru cel de al doilea fiu al său, care se căsători mai tîrziu cu Caterina dei Medici ; era dorită şi cerută în căsătorie de marchizul de Saluzzo, de ducele de Milano şi de o mulţime de alţi pretendenţi cu nume de mai mic răsunet. Nu prea frumoasă, de o frumuseţe lipsită de strălucire, hărăzită parcă numai unui destin de fecioară, forţa bărbaţilor părea a se abate asupra ei cu o violenţă atît de nemeritată — aproape ca o insultă — încît Margherita se îmbujora cu castitate cînd mama ei, după ce-i înşira numele şi calitatea pretendenţilor, îi cerea să se pronunţe : Margherita răspundea, conform regulilor, că se încredinţează întru totul voinţei materne ; dar acum solicitată din nou să-şi aleagă logodnicul, îşi înclină capul şi rosti numele fatal pentru fetele Paleologe, numele lui Federico Gonzaga.

Se înmulţeau însă complicaţiile cu Carol Quintul, care, după moartea Mariei, considerînd rezolvat cazul religios, cerea oficializarea obligaţiilor contractate faţă de Giulia

d'Aragon. Da, obiectau șireții mesageri mantovani, dar rămînea deschis cazul uman și dinastic. Giulia, oricît de ilustră și nobilă principesă, nu putea satisface un principe atît de frumos, înflăcărat, viguros ; și, mai presus de orice, prin sănătatea ei șubredă, avea să răstoarne toate legitimele speranțe de descendență a casei.

Oarecum iritat de vicleana argumentare, și prea inteligent ca să nu înțeleagă că Giulia nu era dorită de casa Gonzaga și, pe de altă parte, convins că trebuie să păstreze cu orice preț prietenia casei Gonzaga în Italia, în cele din urmă, împăratul trimise cazul spre rezolvare la Roma. Și Roma hotărî : valabilă căsătoria cu Maria ; anulat contractul cu Giulia ; dispensă pentru piedica înrudirii dintre Federico și Margherita (fiindcă prin căsătoria precedentă deveniseră cumnați) ; liberă cununia.

„Dumnezeu mi-e martor că n-aș dori doamnei Isabella (Boschetti) nici un rău", spunea, împreunîndu-și mîinile gotice, marchiza de Monferrato. Dar de ce nu se mărită și ea „onorabil și după cum merită, scumpa doamnă ?" Prea multă durere, adăuga, scăzîndu-și tonul monden și izbucnind într-un viu accent matern, prea multă durere ar fi fost pentru ea ca Margherita, acum unica ei bucurie, să ajungă să pătimească ! Și la acest limbaj politicos, elegant, dar care conținea limpede sugestia ca Boschetta să se îndepărteze, aceasta îi răspundea cu generozitatea insolentă a femeilor iubite că ea a fost cea care l-a sfătuit pe Federico să se căsătorească mai întîi cu Maria și acum cu Margherita, chiar ea ; și că voia să se știe că ea va fi umila slugă a aceleia care avea să-i fie stăpînă. Să se mărite, nu, nu simțea nevoia ; mai degrabă s-ar fi dus la mănăstire, dar nu mai înainte de a-și vedea copiii la casa lor. Și, în timp ce distila mierea dubioasă a acestei solii, Boschetta primea vorbele duioase de rămas bun ale lui Federico și darurile lui de dragoste, pămînturi, privilegii, imunitate, tot felul de beneficii, dintre care cele mai mari îi reveneau prin actele înregistrate la 13 septembrie 1531 ; după douăzeci de zile, Federico se căsători cu Margherita, la Casale, și la 16 noiembrie își conduse soția la Mantova, instalînd-o în vila care a fost denumită după aceea, „a Paleologăi", construită de Giulio Romano, lîngă lacul unde verdele grădinilor se intensifica într-o amplă

senzualitate vegetală. De la castel se ajungea la vilă printr-un pasaj ținînd de micul balcon al bibliotecii.

Cînd în 1531, Margherita Paleologa intră în casa Gonzaga, ca soție a tînărului duce, Federico nu știa că aduce soacrei-mari, care-și primi nora cu o afecțiune surîzătoare și dezinvoltă, cheia de aur a unei aventuri hotărîtoare. Povara pe care Isabella d'Este și-a scuturat-o de pe umeri, încredințînd-o nurorii perfecte, pe care o îmbrățișează, nu era cea a vîrstei și a trudei (și mai puțin ca oricînd cea a autorității, acest semn distinctiv al vieții sale), ci neliniștea acelei probleme a succesiunii care, dacă putuse stimula iuțeala manevrelor ei, îi stingherea totuși și-i tulbura viața interioară. De necesitatea unei descendențe legitime a fiului, Isabella își simțea legată propria-i răspundere, orgoliul ei era angajat : avea o promisiune de menținut, ea, din familia d'Este, față de generațiile viitoare ale familiei Gonzaga.

După ce făcuse atît de mult (și încercase și mai mult), pentru mărirea teritoriului, pentru siguranța și buna guvernare și pentru prestigiul Mantovei, putea să accepte acum chiar să fie deposedată de orice rol de conducere prin sentința fiului : nu mai înainte însă de a fi dat familiei acest ultim semn al prezenței sale, printr-o noră înțeleaptă și cu o zestre mare : ducatul de Monferrato.

Fără îndoială că situația rîvnitului Monferrato încă de atunci nu era prea limpede : cetățenii săi declarau că nu vor să știe de stăpînirea casei Gonzaga : dușmăniile statelor înconjurătoare, îndeosebi gelozia mereu în alarmă a ducilor de Savoia, ar fi dat naștere la fierberi care într-o zi s-ar fi transformat în rebeliuni : și atunci vor veni trupele imperiale sub comanda lui Antonio de Leva ca să jefuiască Casale în numele lui Carol Quintul. Și pacea din 1536, urmată de recunoașterea imperială a tuturor drepturilor de stăpînire a ducatului de Monferrato, recunoscute Margheritei Paleologa și deci casei Gonzaga, ar fi fost o cîrpeală, un provizorat.

Toate acestea Isabella le va privi cu detașare, nu chiar în mod dezinteresat — pasiunea politică era prea vie în ea — dar intervenind cu sfatul numai atunci cînd i se cerea și însumînd experiența de azi cu cea de ieri, pentru a-și alcătui o robustă concepție de viață ideală, la care

să participe doar ea însăși. Este pentru prima dată cînd Isabella se dovedește femeie, prin acel mod de a se așeza în centrul lucrurilor ce converg într-o înclinație complice, magnetizate de chemarea ei, încît să-i permită vitalizarea și amplificarea unei taine : taina și-o găsește intactă, o floare măreață, solitară, crescută de-a lungul atîtor ani, adevărat premiu al curajului ei, al bravurii și al răbdării sale. Să lăsăm copiilor viața lor. Lui Federico o guvernare opacă, dependentă, în orice ar întreprinde important, de influența imperială a lui Carol Quintul. I s-a născut moștenitorul. Francesco, i se vor naște și alți copii. În rolul ei de soție, Margherita Paleologa e reușită, cu dragostea ei fermă în consolări conjugale ; descoperind în ea o judecată solidă, oarecum rigidă, dar benignă, s-a arătat atît de credincioasă rațiunii, încît și-a impus să ignore faptul că Isabella Boschetti a rămas totdeauna preaiubita soțului, cea căreia, pînă în ultimii ani ai vieții, pictorii lui Federico Gonzaga îi vor face portretul pentru ca el să se regăsească supus supravegherii ei tonice, care-l reinsuflețea după inerția anumitor ore apăsătoare.

Pentru că, deși Federico Gonzaga construiește, împodobește, strînge opere de artă, ține o curte unde aprinsul roșu princiar apare în intervale ca o exclamație, petrece sau se ceartă cu Pietro Aretino al său, discută creator cu al său Giulio Romano, totuși el nu reușește să se ridice pe un plan înalt și nici să îndrepte judecata lui Guicciardini în legătură cu îndoielnica sa valoare de om politic și de soldat. Nu i-a folosit la nimic actul său de independență, care l-a dus doar la o singurătate brutală și la afirmarea unei personalități căreia singurătatea nu-i prieste. Și tocmai pentru că nu-i este util, el insistă în dreptul său de stăpîn absolut, limitînd-o pentru totdeauna pe Isabella la un rol lipsit de strălucire.

Fiindu-i parcă încercată măreția sufletească, mama îi răspunde printr-un gest generos pînă la dispreț : și o vom vedea în afara Consiliului Ducal (nu-i rămîne nici măcar extremul orgoliu de a simți în fiul ei o inteligență care să o depășească pe a ei), trecînd peste sine, și oferindu-i lui Federico complicitatea, împotriva ei însăși. Îl va ajuta într-adevăr să-și ascundă propria umilință, ca nimeni să nu poată bănui la el, principele, ceva condam-

nabil ; și el nu va înțelege finețea tăioasă a acestei critici tăcute, critică pe care numai în prezența fratelui ei, Alfonso d'Este, și-o exprimă Isabella, în cuvinte sobre, atribuind faptele vremurilor tulburi și descărcîndu-le de orice povară : „Sînt lucruri care nu contează ; numai să nu atragă daune, sau blamări în afară", spune ea. Și resemnarea ei e atît de fermă, încît nici măcar nu suspină.

În ce-i privește pe ceilalți copii, inutil să vorbim despre cele trei fiice (îndepărtate atît de fantastic încît Isabella nu-și mai amintea nici măcar că le-a avut doar cînd se pomenea de ele în vreo conversație banală) ; în ce privește fiii a avut grijă de viața lor : dar asemănările de caracter sau le-a respins, sau i-au fost negate de împrejurări. Ferrante, fiul mai mic, seamănă cu Federico, prin aparentul său spirit militar care ascunde o fire mai degrabă încăpățînată, decît perseverentă. Impulsuri și elanuri, dar nici o complexitate, o practică instinctivă în afaceri și în achiziții de calitate, dar fără pasiune. Ferrante va fi supus unei vieți care se desfășoară activ, îl onorează, în mijlocul campaniilor militare și al evenimentelor politice, obositoare, cum pot fi obositoare viețile oamenilor de afaceri, prinși între o obligație și alta, într-un vîrtej mecanic și steril. Dar se salvează din sterilitate, fiindcă vocația lui e cea de militar și păstrează strălucirea crudă a aventurii războinice de' unde îi vor veni viceregatul de Sicilia, comanda flotei imperiale împotriva turcilor și, în sfîrșit (dar Isabella nu va asista la acest triumf), panașul de guvernator al orașului Milano, în numele lui Carol Quintul. Maturizîndu-se, va deveni unul din acei oameni duri, închiși prin practica vieții, într-un fel de ermetism uman care-i așază dincolo de posibilitatea unei evaluări. Și dacă dă greș în vreun punct, aceasta nu se întîmplă din cauza hotărîrii ambițioase care-l va face să ajungă, folosindu-se de spadă — cum se spune — la căsătoria bogată cu Isabella di Capua, principesă de Molfetta, sau din cauza ușurinței cu care contribuie la delictul politic de mare răsunet, asasinarea lui Pier Luigi Farnese, fiul papei Paul al III-lea ; și nici măcar pentru incertitudinea în comandă, căreia Andrea Doria îi atribuie înfrîngerea forțelor imperiale în lupta împotriva turcilor, la Prevesa, încertitudine care-l va face să piardă, mai tîrziu, pregăti-

tul atac prin surprindere al Parmei și al Piacenței împotriva casei Farnese ; ci mai degrabă din cauza unei acre și înnegurate neliniști care stăvilește drumul acțiunilor sale spre o împlinire armonioasă și care-i dezvoltă lateral, dintr-un înnăscut gust de risipă gonzaghescă, o manie a achizițiilor, care va ajunge o supărătoare avariție la bătrînețe. Ferrante are pentru Isabella o afecțiune admirativă, e încîntat să depindă de sfatul ei (cum va depinde mai tîrziu de sfatul fratelui cardinal), mulțumit să-și vadă proclamată mama drept prima doamnă a lumii, rămînînd totuși străin de subtilitățile ei. Și Isabella se complace să-l vadă în apartamentele ei, între o campanie de război și alta, gata să fugărească fetele și să rîdă cu ele cu mișcarea vioaie a frumosului său cap buclat, dar atît de puțin priceput în conversație și în literatură — după cum mărturisește el singur ; și mărturisirea și-o va confirma practic, cînd dintre toți copiii lui, pe unul singur îl va sorti studiului literelor și pe ceilalți cinci îi va dori soldați — încît să nu poată exista între el și mamă altă legătură decît cea de sînge ; un om cu totul diferit de fratele său, Ercole, cardinalul.

Pentru casa Gonzaga existența cardinalului Ercole este și va fi un fapt important. Și mai important, deoarece măreția lui se naște și se afirmă într-un destin de subordonare, nepotrivit cu structura sa augustă și nobilă. Un Gonzaga, dar mult mai asemănător familiei d'Este, moștenind de la mamă judecata ei precisă și ascuțită, capacitatea de coordonare a diferitelor aspecte ale propriei vieți într-un fel foarte legat, și rezistența robustă, pliabilă, în fața lucrurilor și a asalturilor lumii ; elev al lui Pomponazzi, „maestrul Perreto", al studiilor lui bolognese crescut cu pasiunea literaturii care-l face să spună, șarjînd puțin, în maniera modernă și umanistă : „nu-i iubesc, ci-i ador pe literați !" — cardinalul Ercole va arăta apoi că talentul său este mai mult de structură politică decît artistică, iar personalitatea lui de om de elită și de om de cler, care după ce făcuse din timp experiența de a domina și de a se domina, se servește de ea ca de o achiziție precisă, valabilă nu pentru a-și masca viața, ci pentru a și-o proteja.

Isabellei i-ar fi uşor să prezică acestui fiu un mare destin şi chiar şi tiara papală (şi, ce-i drept, Ercole ar fi dobîndit-o dacă n-ar fi fost combătut implacabil timp de atîţia ani de casa Farnese), dar ea şi cardinalul, în relaţii optime de stimă reciprocă, sînt prea tari pentru a se putea coborî la concesiile confidenţei. Cînd îşi scriu, mama nu uită niciodată să-şi avertizeze fiul că ea se bucură de triumfurile lui ca o adevărată „mamă iubitoare" cum şi simte că este : iar el răspunde cu amabilitate ca un „prea respectuos fiu" cum şi este, fără a-şi da seama nici unul nici celălalt că tocmai prin această reamintire a propriilor poziţii se defineşte şi se cristalizează înstrăinarea lor.

Cît despre Ercole, nu era un teren pe care să-ţi înalţi stindardul ; iar Isabella îşi dăduse seama de acest lucru încă la Roma, cînd cu cîtva timp înainte de pîrjolul din 1527, proiectase să se aşeze în umbra Vaticanului, prezidînd o curte de cardinali pe care ar fi rînduit-o ea bine în jurul fiului ei ce împlinise abia douăzeci de ani. Acest plan care i-ar fi oferit ei titlul original de doamnă a unei curţi de prelaţi făcuse parte din riposta împotriva lui Federico ; dar curînd nu se mai vorbi despre aceasta ; nu atît pentru că după ororile pîrjolului din Roma se terminase cu traiul larg şi aurit al curţilor romane de cardinali, în care se prelungiseră chiar prea mult vremurile plăcute ale lui Leon al X-lea, cît pentru că lui Ercole Gonzaga nu i-ar fi convenit o curte prezidată de o femeie, fie ea chiar şi mama sa. Ca om religios, cardinalul va răspunde noilor vremuri, resimţind totuşi educaţia lui Pomponazzi, în deplină fermitate a conştiinţei sale morale, şi se va dedica (dar fără a depăşi niciodată limitele) represiunii ereziilor luterane şi calviniste, studiului şi protecţiei operelor artistice sacre (va achiziţiona celebrele tapiserii realizate după modelele ieşite din penelul lui Rafael) ilustrînd momente din Noul Testament, şi va cere artiştilor să lucreze pentru mănăstiri şi biserici, pînă în momentul cînd, imediat după moartea fratelui său Federico, la abia patruzeci de ani, va fi chemat el să conducă statul mantovan în numele nepoţilor.

Minunată regenţă ce ar putea fi numită domnie de descătuşare, demonstrînd forţa morală a bunului principe

care era Ercole, cu grijă pentru supuşii săi, atent la reasanarea oraşului, la educaţia nepoţilor, la administrarea înţeleaptă a banilor, grăbindu-se să schimbe rolul lui Giulio Romano devenit din arhitect şi pictor de ornamentaţii desfătătoare, prefect al apelor şi construcţiilor publice, foarte perspicace faţă de orice chestiune economică a ducatului. Şi totuşi, cu viguroasa-i siguranţă spirituală, cu conştiinţa-i scrupuloasă şi serioasă a muncii — într-atît încît, fiind numit să prezideze Conciliul din Trento, se stinse din viaţă, distrus de uriaşul efort ce-şi asumase — cardinalul trecu şi el prin încercarea unei taine, pe care nimeni n-ar fi bănuit-o, o taină pasională.

De unde în tinereţe şi la maturitate fusese un mare iubitor de femei (avea cunoştinţă de cel puţin doi copii ai săi din tinereţe) se spune că devenise mai tîrziu un auster ce-şi domina sever propriile impulsuri. Nefiindu-ne clar tot cursul vieţii sale intime, fiindcă nu făcea nimănui mărturisiri, şi fiind nevoiţi să deducem doar din faptele înregistrate, ar trebui să ajungem la concluzia că devenise doar un om foarte rezervat. Ţinînd seama de aceasta nu ne vom minuna cînd va izbucni — chiar în anii lui de măreţie princiară, pe punctul de a deveni preşedinte al Conciliului din Trento şi după cincizeci de ani împliniţi — dragostea faţă de o femeie, Isabella Petrozzani (şi cine va crede în semne va putea observa că, urmînd parcă un destin, toate femeile care contează în viaţa celor trei fraţi au purtat acelaşi nume : Isabella — Boschetta a lui Federico, Petrozzani a lui Ercole şi principesa di Capua a lui Ferrante) de la care a avut doi fii, o fată şi un băiat, Giulio Cesare.

Descoperim astfel, comentîndu-i viaţa tainică, fiorul curentului de voluptate moştenit în familia Gonzaga ; dar în ciuda acestei abateri pe care n-a ştiut s-o depăşească, cardinalul Ercole nu suferă fisuri de caracter, nici destrămări în ţesătura compactă a operei sale ; niciodată. Dimpotrivă, se pare că supus atîtor neîmblînzite şi discordante impulsuri, vigoarea lui se nutreşte printr-un tainic joc de compensaţii în echilibru. Astfel, între mamă şi fiu, care s-au stimat dar nu s-au înţeles, din prea mare asemănare de caracter, subzistă şi această afinitate de destin :

un secret care, avansînd în timp, armonizează raţiunile lor intime cu raţiunile existenţei.

Numai că, secretul Isabellei nu avea nici o legătură cu intensa senzualitate a familiei Gonzaga. Mai intelectual, dar nu mai puţin vibrant, secretul ultim al marchizei de Mantova, care a însoţit-o în ultimele ei zile, dîndu-le ritmul căruia îi simţim şi azi mişcarea robustă, poartă numele unui ţinut, un petec de pămînt, un limitat domeniu agricol din Romagna : Solarolo.

Se prea poate că, într-o zi, Isabella trecînd pe sub loggia pictată, să fi lăsat să i se perinde pe dinaintea ochilor una cîte una vederi din oraşele celebre din Europa, reprezentate în arcade : şi-i apăreau acele oraşe nu ca locuri străine care să-i stîrnească interesul de cunoscătoare şi de călătoare, ci ca locuri în care să domnească, proiectînd în jurul ei iradiaţiile unui guvern exemplar. Ce-i drept, toate prilejurile de afirmare puteau să-i pară refuzate la ora aceea de lentă istovire a vieţii sale de femeie vîrstnică ; rămăsese neexprimat spiritul ei, sacrificată forţa prin care simţea că domină priveliştile picturale pierdute într-o perspectivă metafizică de spaţiu şi timp. Şi pentru asemenea femeie nu existau consolări decît în ea însăşi ; nici nu le putea regăsi pe umbroasele căi ale resemnării creştine, deoarece, după cum ne mărturiseşte ea însăşi, Isabella n-a cunoscut aceste căi şi religia a fost totdeauna o decorativitate elegantă, mereu în afara sufletului ei. Răbdarea şi voinţa ei ciocnindu-se acum sub impulsul uman de a se exprima, au scăpărat ideea urmată de un ordin şi un gest : achiziţia ţinutului Solarolo.

Un petec de pămînt, şi-a spus ; dar al ei. Deşi reduse, hîrtiile de secretariat care tratează despre Solarolo enumeră ierarhiile din ţinut, înşiră numele comunelor suburbane, mici şi mari, afirmă în cifre rentele familiilor şi ale comunelor. Atît îi e deajuns Isabellei ; bazîndu-se pe aceste date pozitive îşi primeşte propriii secretari ca pe adevăraţi miniştri, conduce, impune, administrează, fără să ne dea nici o clipă măcar impresia unei scăderi de energie, într-atît rolul ei de adevărată conducătoare este real şi

fructuos. Îşi va urmări supuşii individual, va voi să le cunoască interesele, starea familiară, reacţiile de caracter şi, trebuind să înfrunte aceşti romagnoli recalcitranţi, încăpăţînaţi în felul lor de viaţă, îi va aduce la propriile ei principii cu o uşurinţă, aproape afectuoasă, într-atît se împlineşte în mod legitim adevărata ei natură, ce-şi satisface, în fine, pasiunea de a guverna, care ar fi putut face din ea o mărinimoasă regină.

A se impune în inima viitorului prin propria-i operă, iată ce înseamnă pentru Isabella a guverna ; şi Solarolo este o demonstraţie a puterii ei, oferită ei înşişi, o demonstraţie atît de dezinteresată, încît nu se leagă de gîndul nemuririi, şi nici măcar al faimei. Reluînd în mînă aceste frîne, ea ştie să-şi cumpănească forţa, acceptînd umilinţa de a stăpîni un atît de mic regat, marea umilinţă a vieţii sale, am putea spune, dacă nu am vedea în ea orgoliul familiei d'Este de a putea îndura singură o grea încercare, îndepărtînd chiar şi onorurile victoriei. Şi iat-o salvată, depăşind drama sciziunii dintre ea şi familia care o primise la şaisprezece ani, dîndu-i în schimbul marii ei trude şi însufleţiri, darul de pedeapsă al experienţei, duse pînă la ultima, dureroasa încercare a eşecului ca mamă. Dacă s-ar fi plîns cînd Federico s-a înstrăinat de ea, dacă ar fi umplut casa de suspine, am fi văzut-o ajungînd încet-încet la o umană comunicabilitate ; dar ea a dispreţuit caldele impulsuri ale inimii şi, ascultînd rapoartele secretarilor săi, cu documentele privind Solarolo în mînă, printre picturile, marmurile, bronzurile şi preţioasele piese vechi, cristalele, alabastrele şi prea numeroasele ceasuri de acolo, regăseşte, într-o armonie desăvîrşită, cel mai potrivit decor de exaltare a propriei personalităţi. Acesta e secretul Isabellei la care rezistă diferitele imagini pe care le-am realiza în legătură cu ea, fie că o regăsim în documente, jovială, veselă excesiv de grasă, pornind în excursie pe lacul Garda, printre amuzanţii săi pitici copleşiţi de ghirlande de trandafiri, gata cu toţii să umple caleştile de rîs şi cîntec ; fie că la Solarolo, chiar în locul ultimei sale experienţe, cultivă cu o intimă ironie rolul ei de guvernatoare, permiţîndu-şi glume familiare, adunîndu-şi, de exemplu, în fortăreaţă, domnişoarele de companie, în ciuda îndrăgostiţilor lăsaţi să se lamenteze afară ;

fie că ni se arată licențiosul portret făcut de Aretino : fardată și pudrată excesiv, cu dinți falși și cu totul degradată fizic ; fie că, preferabil, ne încredințăm — pentru a ajunge la adevărata-i înfățișare — portretului pictat de Tițian, care a ajuns la noi doar în copii, cea executată chiar de mîna lui Rubens — de la muzeul din Viena, în care amplificarea formelor apare ca un exercițiu pictural — sau celeilalte copii aflată acum la Paris, desigur mai fidelă originalului. În acesta, menținîndu-și bine rangul, puțin adusă de spate, dar nu cocîrjată, Isabella apare ca o femeie care are dreptate să nu se predea. Nu se comportă nebunește, ca o tinerică, nu, această matroană care își etalează pieptănătura cu diademă, lunga ei rochie purpurie, cu adînci falduri căzînd heraldic, gulerul de dantelă încărcat de pietre scumpe (care lasă să se întrevadă frumosul sîn al femeilor din familia d'Este, încă un motiv de mîndrie), deschis amplu pe pielea fardată, dar fără să se accentueze neplăcuta buhăire a vîrstei înaintate. Cunoaștem specificul unui astfel de chip. Și ne dăm seama că pictorul, concentrînd prin penelul său aceste caracteristici și chiar comentîndu-le cu discreție și simpatie, a vrut să reprezinte înfățișarea acelui tip de femeie care, mult și abil ajutată de cosmetică, ne apare retușată pînă la șlefuire, aproape insuportabil de abstractizată și îndepărtată.

Trebuie să fii Isabella d'Este pentru ca energia interioară să învingă orice patină a machiajului și să silească trăsăturile să redea propria expresie. Aici șarja a reușit ; sub apăsătoarea coafă dintr-o țesătură încrețită, trasată cu fire de aur, fixată sus pe frunte printr-o mare bijuterie ce parcă se lichefiază în enorma picătură lăptoasă a unei perle în formă de pară, această privire între lumină și umbră este privirea celui ce se pricepe să ia o înfățișare străină, impunînd propria structură intelectuală ; adevărată privire critică, prezentă și obiectivă, pe care o expresie de bunăvoință princiară caută s-o îmblînzească : dacă Isabella ar fi avut grijă să estompeze nuanța de ironie ce trece de la colțul ochilor la colțurile gurii, grimasă surprinsă în zîmbet. A spune că marchiza are talia groasă, șoldurile prea cărnoase, brațele prea scurte și groase, nu însemnă nimic (ea se cunoaște : și priviți cu cîtă naturalețe

îşi lasă spre spate şiragul de perle, trecut larg în jurul gîtului, lăsîndu-i liber gîtul ei prea îngroşat pentru a suporta acum fie şi uşoara îngrădire a bijuteriei). Mai bine observăm cum, din aceste forme de femeie răscoaptă, emană o vitalitate magnifică şi subtilă, cum splendorii felului de a-şi aranja bijuteriile îi corespunde splendoarea autentică a unei autorităţi, care ne face să înţelegem ardenta admiraţie a celor ce o preţuiesc de-a lungul secolelor.

O foarte rară pasăre Phoenix, o numesc umaniştii, folosind o imagine veştejită, care reînverzeşte pentru ea ; dar, mai mult decît atît, o femeie de o foarte rară calitate. Pentru a se regăsi, porneşte în larg, pe o rută dificilă ; atribuindu-şi, fără a-şi da seama, şi rolul de comandant al caritătii feminine. Pe o navă mult prea temerară ar risca să se piardă în nemiloasa pustietate a oceanelor, dacă, avertizată de busola ei, nu ar reveni pe căi vechi la malurile continentului uman. Nu mai poate fi vorba la ea de dragoste şi maternitate : ca un miracol, spoliată de orice complicaţii sentimentale, purificată, în afara clarobscururilor simţurilor şi simţămintelor, reuşeşte să supravieţuiască în mintea urmaşilor numai prin conştiinţa de sine, ca individualitate netă, elaborată, exteriorizată, cu forţa şi convingerea unui stil.

Acest stil al intelectului, această consecinţă în idei, mai mult decît în fapte, este ceea ce ne dezvăluie portretul, arătîndu-ne-o pe Isabella bătrînă de şaizeci de ani ; se prea poate ca ea să fi greşit în felul în care a ţinut să gîndim despre ea ; dar a înţeles necesitatea de a trăi într-un sistem interior care să vibreze în continuă reacţie faţă de lumea dinafară, pentru a învinge inerţia lucrurilor, eroarea faptelor, acerbitatea circumstanţelor. Din tot ceea ce presează asupra noastră, prezenţe, evenimente, destine, a ştiut că trebuie să aleagă partea ei proprie şi s-o depăşească (alţii vor spune „s-o pătimească") ; iar valoarea timpului s-o înţeleagă în afara calculului anilor, în pura lui durată.

PORTRET DE FAMILIE (1474)

Intrînd pe neașteptate în *Camera mirilor* (*Camera degli sposi*) din castelul Gonzaga de la Mantova, ne cuprinde o chemare străbună pe care o simțim prinzînd puteri pe măsură ce ne pătrunde mai adînc în suflet ; una din acele chemări fără scăpare, care, pretinzînd de la atenția noastră efortul de a răspunde bine, ne pune la încercare față de noi înșine și ne strecoară teama de a ne descoperi încă o dată prea inerți. Încît, privind în jurul nostru, și căutînd printre figurile reprezentate, care din ele ne-ar fi putut chema, ajungem să descoperim, pictată deasupra unei uși o inscripție pe cornișă oferită și înghirlandată de cele mai mitice figuri. Inscripția spune (în latină) : *Ilustrului Ludovic al II-lea, marchiz de Mantova, excelent principe, de o credință nestrămutată, și ilustrei Barbara, soția sa, gloria fără seamăn a femeilor. Andrea Mantegna, devotatul lor padovan, termină această mică operă în onoarea lor, în anul 1474.* Am înțeles, deci : ne vorbește Mantegna, cuvintele îi aparțin.

În aceste ziduri care mărginesc o încăpere pătrată, nu prea vastă pentru un loc de reprezentanță marchizală, nici prea luminoasă, se simte masivitatea unei construcții de apărare ; și închipuindu-ni-le nedecorate, ai zice că resping mîna unui artist, nicidecum că i-ar insufla o inspirație fericită. Dar Mantegna nu avea nevoie de locuri pregătite anume de arhitect pentru ca fantezia lui să se desfășoare cu pricepere și armonie. Obligat la acel mediu

surd, constrîngerea a devenit o provocare : să deschidă în tavan un cer foarte vag definit, cu suflul uşor al norilor, delimitat rotund de o balustradă la care apar feţe cu o expresie de curiozitate, fie femei cu trupul ca zăpada, fie negrese, păuni, arbuşti în rod şi o avalanşă de prunci vibrînd nerăbdător de la buricele degetelor pînă la răsfăţul carnaţiei tari ; să încastreze în boltele mari medalioanele Cezarilor monocromate, în reliefuri puternice pe fondul unor încadrări aurite ; delimitate de o bogată festonare cu desfăşurări şi înfăşurări de panglici, pe alocuri înnodate, cu mitice genii în chip de prunci ce întind mîinile, şi puternic reliefatele cornişe ne redau mai mult decît însufleţită, reinventată graţia şi forţa clasică ; în micile bolţi să picteze figuraţii mici dar foarte precise, legendele lui Hercule şi Orfeu ; să fie reprezentate, în lunetele înalte ale pereţilor, scene de bravură şi steme ale familiei Gonzaga, care ating din loc în loc limita deschiderilor metafizico-picturale ale peisajelor de sub ele ; şi toată această mare lucrare de decor să-i folosească la punerea în valoare a unei cornişe, am zice să fie o introducere la un discurs, la panegiricul viguros pînă la violenţă spirituală, a lui Ludovico Gonzaga, marchiz de Mantova.

A reveni la Ludovico Gonzaga înseamnă în timp uman o călătorie în ape temperate şi melancolice. Şi a reveni la el după caracterizarea făcută de Mantegna, înseamnă a găsi modul de a pătrunde în miezul acelei cumpătări şi a acelei virile melancolii. Două portrete : şi din faţă, în fresca mare de deasupra căminului, şi din profil, în fresca ce dă spre lac, Ludovico este un bărbat care se sprijină pe cei de şaizeci de ani ai săi ca pe o cucerire semnificativă. A ajuns cu preţul sîngelui la această cucerire, aprofundînd, în tăcerea lui atît de sensibilă, decepţii, pătimiri şi anxietăţi de bărbat, de principe, de soldat. Privirea lui uşor opacă nu e numai o privire fizic obosită de frecventa folosire a ochelarilor ieşiţi din mîinile celui mai iscusit călugăr din San Benedetto in Polirone, ci şi privirea celui care, dăruit cu o voinţă fermă şi operativă, ştie că a ajuns la acea tărie de caracter prin experienţa atîtor zile în care s-a luptat cu el însuşi, şi nicidecum la marginea vieţii. Depăşită dar nu epuizată acum, îi e încă prezentă prima din experienţele din tinereţe, cînd el,

primul născut al marchizului Gianfrancesco și al Paulei Malatesta, primind lecțiile împreună cu frații săi Carlo, Alessandro și Gianlucido de la luminatul dascăl Vittorino da Feltre, simțise cum acest om nutrea o admirație deosebită și justificată pentru fratele său mai mic, Carlo ; preferință care, izvorînd și din asemănarea fizică, se manifesta și la tatăl lor. Fiindcă, într-adevăr, Carlo Gonzaga fusese unul dintre acei tineri pentru care părinții cad în păcatul orgoliului ; și trebuia să fii o femeie prea pioasă, ca Paola Malatesta, pentru a reuși să te sustragi efuziunilor de dragoste și admirație pentru tînărul frumos și isteț, în care o inteligență suplă se armoniza cu o maleabilitate a firii chiar prea amabilă. Să mai adăugăm și o voce plăcută și un simț muzical, finețea literară și aptitudinile sale în orice exercițiu de spadasin și luptător în turnire ; iar față de toate aceste haruri de care se bucura și îi erau unanim recunoscute, Ludovico, născut foarte plăpînd, cu greu ținea piept eforturilor cerute de dascălul său, și cu greu își domina sănătatea șubredă moștenită de la mamă ; era sleit de puteri. Încet, încet, tînărul simțise primejdia de a se considera el însuși un prim născut din eroare, în dauna strălucitoarelor calități ale fratelui mai mic. Tatăl, invocînd debilitatea moștenitorului, nu-l mai invita la călărie pe străzile orașului ; cei mai îndrăzneți tineri îl priveau, cînd trecea călare, cu răceala nemiloasă cu care poporul e gata să-i privească pe cei puternici prin rang și neputincioși ca oameni ; și atunci, luă o hotărîre : pentru a scăpa din mreaja acelor umilințe să-și riște blestematele drepturi de prim născut, eventual, chiar și viața.

Iată-l prin urmare trecînd hotarul și prezentîndu-se ducelui de Milano, Filippo Maria Visconti, mînuind armele cu el și apoi cu celălalt dezlănțuit, Niccolo Piccinino. Lăsă să-i crească barba, ca o dovadă de aspră bărbăție, împinse demonstrația sa de capacități războinice pînă la a-și cîștiga porecla de *Il Turco (Turcul)* oscilînd, în această primă etapă a reacției sale, între voința de afirmare și prăbușire. Se știa repudiat, îl apăsa blestemul patern, și acuzarea de trădare (cei din familia Gonzaga erau în relații foarte bune cu Veneția, iar Veneția se afla în discor-

die cu Milano), ba chiar amenințarea cu moartea ; înțelegea că prin fuga lui îi dăduse tatălui prilejul să-l dezmoștenească, să treacă succesiunea fiului său preferat. Durerea inexorabilelor nedreptăți familiale ar fi putut să-i clatine mintea ; calitățile lui spirituale riscau să se altereze : totuși, Ludovico și-a rezistat lui însuși ; și a rezistat pînă cînd iertarea în zadar cerută mamei i-a fost acordată chiar de marchizul Gianfrancesco, în urma îndemnurilor înțelepte ale bunului său dascăl Vittorino da Feltre.

Iertarea și repunerea sa în drepturi îi sosiseră la timp lui Ludovico pentru ca rezultatul să fie, dacă nu încrederea în viață, măcar speranța în posibilitatea de a realiza o viață mai dreaptă. Și luînd în mîinile sale frînele puterii a aplicat împotriva fratelui — care din dorința de a domni se înrăise pînă la ură — o justiție atît de fermă, menită să reducă sentimentul în sine la un element de echilibru. Răzvrătitului trebuia să-i fie interzise gustul și ocazia de a comanda ; răzvrătirea nu trebuia să-și aibă centrul într-un loc configurat, al cărui nume să devină simbol și program ; și Ludovico îi retrăgea fratelui orice posesiune de pămînturi și de castele. Dar pentru ceea ce luase, plătise și plătea un preț mare. Faptul că pedepsitul Carlo Gonzaga, limitat la o viață de simplu particular, care-l făcea să se stingă zi de zi, muri din pricina aceasta, făcea parte dintre lucrurile ce trebuiau îndurate. Mila, se poate să-și fi spus Ludovico, constă și în a permite celorlalți să moară fiecare în felul lui, liber. Ne privește dacă o asemenea moarte ne jignește ca o nedreptate : ne incumbă nouă să rezistăm și acestei ofense. Cînd Carlo Gonzaga nu a mai fost, Ludovico s-a îngrijit de familia lui ; a chemat la curtea sa pe copiii fratelui și i-a crescut cu dragoste, preferînd pe unul din băieți, Evangelista, și pe una din copile, pe mica Gentilia ; așa ajunse să se simtă și el iubit.

Prin această primă maturizare s-a format caracterul lui Ludovico, dezvoltîndu-se pe cu totul alt făgaș decît cel al disprețuirii puterii și a bunurilor mondene — făgaș urmat pînă la moartea sa, de filosof creștin, de un alt frate al lui, dezamăgitul, aproape leopardianul Ales-

sandro ; iar Ludovico își poartă acum demnitatea cu acea ponderată siguranță cu care îl vedem pozînd în ampla haină de marchiz, brodată cu blană cu fir scurt. Simte că trebuie să promoveze dragostea supușilor săi dar nu pliindu-se dorințelor poporului, ci urmînd propriile convingeri. Astfel că nu șovăie să le ia mantovanilor ultimele drepturi ale liberelor instituții comunale, accea a Marelui primariat, cu judecătorii și vicarii săi, sau administrația celei mai mari case de binefacere, spitalul orașului — Ospedale Maggiore ; și vor avea dreptate să se întristeze cei mai înflăcărați susținători ai sistemului comunal ; totuși, nimeni nu se va răzvrăti împotriva bunului conducător care donează terenuri cu pămînt bun cultivatorilor ; mai întîi în jurul orașului, și anume călugărilor augustini, care le vor fructifica prin înverzite livezi și grădini de zarzavat ; apoi, între Poleto și Serravalle, numărîndu-se și azi printre cele mai roditoare pămînturi ale Italiei. Caută să stăpînească impetuozitatea rîurilor, dînd ordin să se studieze și să se modifice albia Padului, prin ecluza de la Covernolo și prin digurile fluviului ; pe de altă parte, caută să înfrîneze lăcomia de cîștiguri, instituind prin numirea unui „magistru al proviziilor" mercurialul grînelor.

Cere să se paveze orașul ; să se construiască Palatul Pieții Mercurialului și porticurile Palatului Regional, asigurînd confortul cerut de discuțiile administrative și judiciare mai lungi ; apoi, construiește un nou pod între poarta Pusterla și Cerese ; ridică noi biserici, după schițele lui Leon Battista Alberti, Sant'Andrea și San Sebastiano, și celebrul turn cu orologiu realizat după calculul matematicianului Bartolomeo Manfredi ; date ca un indiciu, acestea sînt cîteva dintre inițiativele dictate de funcția lui, înțeleasă ca o mare responsabilitate paternă ; și cum ne-a scăpat din condei acest cuvînt, putem să adăugăm că asocierea sa cu noțiunea de funcție nu putea fi mai la locul ei ca în cazul lui Ludovico Gonzaga.

Însoțindu-l mai departe de-a lungul anilor, urmărind atent cifrul secretelor sale, am putea chiar să ne întrebăm dacă o asemenea paternitate nu ajunge să-l diminueze în proeminența sa istorică prin atitudinea diferită pe care-o comportă, și prin doza de precauție care neagă

posibilitatea unei independenţe lucide şi reci, necesară în momentele cînd un spirit anticipator trebuie să acţioneze singur. Şi întrebîndu-ne, vom ajunge să înţelegem că atunci cînd Mantegna a imprimat chipului marchizului acea siguranţă de sine, acea lentă şi cumpănită gravitate, a vrut poate să declare că autoritatea l-a costat pe acest om sacrificiul vederilor sale celor mai libere ; şi prin urmare cuvintele, fără îndoială elocvente şi ponderate pe care i le spune secretarului său, Marsilio Andreasi, obişnuit să-l înţeleagă, vor fi fructul unui îndelung exerciţiu de răbdare, care a fost toată viaţa lui.

În orice caz nu o răbdare descurajată. Dacă figura mare şi bine marcată, sub bereta înaltă, ne dezvăluie omul de gîndire, pasionatul iubitor al lui Virgiliu, cititorul asiduu, căruia îi erau dragi lecturile din Sant'Agostino, şi Quinto Curzio, şi acelea ale legendelor lui Lancelot, prietenul artiştilor şi al umaniştilor-oameni ca Platina, Filelfo, Ognibene din Lonigo, Poggio Bracciolini, sau ca Mantegna, Donatello, Leon Battista Alberti, Luca Fancelli ; ne e deajuns să ne mutăm privirea asupra frescei secundare, unde marchizul, lăsîndu-şi haina de senior, e îmbrăcat mai simplu, în chip de cavaler, pentru a reevoca, de îndată ce îi vedem pasul şi picioarele rigide la încheieturi, omul înăsprit de platoşa îndelung purtată, şi deci povestea lui de condotier şi de soldat.

Unul dintre cei mai de frunte din Italia, pe vremea unui Colleoni şi a unui Francesco Sforza, asupra lui Ludovico militar nu există dubii ; îşi cunoştea meseria şi o făcea bine, atent la faptele de arme şi la grija faţă de trupele sale ; bătrîn, va fi totdeauna prompt în străduaniile cerute de funcţia sa, chiar şi cînd e dus în lectică, în momentele unei crize de gută, care îl împiedică să călărească : pînă într-atît se va împotrivi înfrîngerii, el recalcitrantul. Pe de altă parte, e adevărat că milita nu numai din datorie faţă de împrejurări, ci şi pentru a da vigoare, printr-o atitudine bine gîndită, casei de bani private şi casei de bani publice, mereu prea sărace din cauza largheţei familiei Gonzaga : cheltuieli mari la naşteri, serbări, logodne şi căsătorii, vizite frecvente de prinţi străini (în 1459 faimoasa Dietă pentru cruciadă, ratată apoi, a lui Pius al II-lea), subvenţii acordate supu-

şilor, daruri şi lefuri literaţilor şi artiştilor ; ducaţii nu zăceau niciodată în casele de bani ale lui Ludovico ; şi astfel, venea pentru marchiz momentul cînd să se vadă nevoit să-i scrie lui Mantegna, care-i cerea o anumită sumă de bani, cerîndu-i să aibă răbdare deocamdată şi trimiţîndu-i doar cîţiva ducaţi, fiind timpuri de sărăcie, rentele de marchiz fiind angajate, şi da, chiar bijuteriile familiei date „în gaj". Ludovico Gonzaga nu se umilea mărturisind asemenea nobilă şi sobră confidenţă... A fi sărac era pentru el o situaţie adversă, de dominat, ca oricare alta ; şi în situaţia asta ca şi în situaţiile de natură mult mai dureroasă, el îşi îndrepta gîndul la o aliată care-i răspundea fidel ca un ecou, şi pe care ştia că putea să se sprijine : soţia lui, Barbara de Brandenburg.

Priviţi-o în pictură ; într-o rochie de brocart auriu, închisă pînă sus, cu mănuşi şi coafă sobră, marchiza e un monument. Albă şi blîndă, cu un aspect venerabil, cu ochi negri şi o mare gravitate în atitudinea ei ; Mantegna o vede asemănător descripţiei lui Sabadino degli Arienti, în plus cu o anume carură germanică şi o obosită asprime a trăsăturilor, ce permit pictorului padovan să le dea un relief pronunţat pînă la cruzime. Privirea marchizei, fixată asupra soţului, are o expresie de atenţie dominată şi aprobatoare, pe care Mantegna o exprimă prin efectele tratării musculaturii, făcînd să apară pînă şi amănuntele muşchilor de sub ochi. Reiese clar din felul în care priveşte atent că Barbara îşi iubeşte soţul, că se recunoaşte în el, renăscută cu ce-a avut mai de preţ în ea, cu cunoaşterea lumii şi a lucrurilor, în ziua cînd a venit la Mantova, copilă de zece ani, din casa Hohenzollern, rudă a împăratului Sigismund, fiică a acelui Faust de mai mică faimă, care a fost Giovanni Alchimistul.

Luminată de strălucitoarea educaţie umanistă a lui Vittorino da Feltre, devenise italiancă — şi mantovană, într-atît încît scria în dialectul lombard — folosit la Mantova ; s-a înclinat iubirii faţă de litere şi arte fără a-şi modifica sau a-şi trăda natura, fericită de a găsi — ea, cea obişnuită cu greaua pondere a lumii din nord — tot o grea pondere, dar temperată de o blîndeţe şi o sobrietate nelipsită de seva specifică latinilor. Femeie practică, în stare să guverneze de cîte ori soţul ei era

pe cîmpul de luptă, Barbara e tovarășa lui Ludovico, cea care știe totul despre el, în stare să încheie în numele lui și cele mai aride și complicate pacte militare. Ca prințesă, meritul ei cel mai mare poate că este următorul : dîndu-i-se toate posibilitățile și avînd capacitatea corespunzătoare, ea nu abuza niciodată de puterea încredințată ei ; nu se va impune niciodată, cum va face mai tîrziu Isabella d'Este, afirmîndu-și inteligența de a guverna, ci își va alege greaua disciplină de a fi soție și, în limitele acestui rol, va păstra totuși propria-i ținută.

Într-o interpretare puțin cam seacă, dar impecabilă, ea traduce și completează inițiativele soțului ei, administrează banii și este atentă la diversele funcții de stat, călătorește ; deși se recunoaște drept o mantovană, nu-și va uita niciodată originea, va menține cu Germania schimburi de idei politice, de artiști, de opere, de vizite princiare : și pe fiicele ei, cel puțin pe ultimele două, va voi să le mărite cu germani, nu atît ca să contrabalanseze venirea ei în sud cu plecarea lor în nord, cît pentru a le călăuzi spre o bună soartă, reîntorcîndu-se la propriile-i rădăcini, condusă de impulsul cel mai adînc al pasiunii materne ; fiindcă marchiza Barbara, așa cum ne apare aici, de neclintit în convingerile ei, sigură pe sine într-o lentă vigoare, a fost o adevărată Niobe, lovită în copiii ei. Acesta e secretul ei și al lui Ludovico, care, rănindu-i pe amîndoi, i-a legat și mai puternic.

Oglindă a unei cunoașteri adînci, adevărat model de generozitate în confruntare, viața conjugală nu ne apare niciodată atît de bine pecetluită între doi soți ca atunci cînd în povestea vieții lor există zile chinuite de grele gînduri ; și care să fie împărtășite de amîndoi. Acel sens de egoism satisfăcut care însoțește atît de des o căsătorie reușită, dînd naștere unei sectare îndîrjiri familiale, se răscumpără atunci din surse regăsite în adînc, punînd în mișcare sentimentele și spiritul ; și astfel, în anumite familii foarte încercate, se încheagă într-un climat zi de zi salvat, vegheat, inventat, un fel de fericire creată prin voință, prin deprinderea cu durerea și speranța.

Ludovico și Barbara au început devreme să urmeze căi dureroase : de cînd, foarte tinerii soți, vedeau că primului lor fiu, Federico, născut în 1441, pe măsură ce

creştea, i se curba şira spinării, reluînd nefericita creditate a cocoşaţilor din familia Gonzaga, care venise odată cu Paolo Malatesta şi acum era trist reîntărită prin amestecul cu sîngele casei Hohenzollern ; şi din vremea aceea, aceeaşi întrebare, nerepetată decît în răstimpul de la culcare la trezire, primise prea des un răspuns nemilos. Dacă nu toţi, parte din ei, copiii Gonzaga, care se năşteau normali, fără acea proeminenţă, erau ajunşi, odată cu trecerea timpului, de suflare vrăjită care-i vlăguia, deformîndu-i ; şi cînd nenorocirea nu se întîmpla, comparaţia între copiii sănătoşi şi cei atinşi de vechea tară dădea victoriei un gust amar, consolarea devenea acută suferinţă.

In perioada portretului făcut de Mantegna, Barbara are cincizeci de ani puşi în lumină fără reticenţe, viguros resemnaţi. Două din fiicele ei nefericit dezvoltate erau acum închise la mănăstire : la Santa-Chiara murise Cecilia, micuţa cocoşată cu mintea luminată, care administrase singură Marele Spital din Mantova. La Santa Paola, Susanna, cocoşată şi ea, îşi cîştigase prin virtuţile-i umane şi actele de pietate o faimă din ce în ce mai recunoscută şi nu numai în lumea mănăstirească. Şi înflăcăratul franciscanism al Susannei inspira părinţilor o egală, diversă şi pămînteasă lumină de iubire, aceea care a strălucit în a doua fiică, Dorotea, moartă la optsprezece ani, frumoasă şi totuşi umilită.

Părea o pedeapsă a planului lor celui mai ambiţios ; deşi legitim, bine calculat. Fiindcă marchizul a fost clarvăzător în 1450, cînd intuise în condotierul Francesco Sforza un viitor conducător şi se aliase cu el, ajutîndu-l la cucerirea Milanului şi continuînd să-l susţină pînă cînd Sforza şi-a fondat şi consolidat una din cele mai strălucitoare seniorii din Italia. În aşternerea pactelor de alianţă între Milano şi Mantova, Gonzaga fusese abil şi, în acelaşi timp, loial, stabilind că familia lui avea să participe în viitor la fastul casei Sforza prin alianţe matrimoniale, şi destinîndu-i drept soţie primului născut al ducelui Francesco, pe una din fiicele sale ; era vorba de Susanna, pe care odată cu apariţia acelei infirmităţi, însuşi tatăl ei a considerat-o inaptă de căsătorie, înlo-

cuind-o în noi acte prematrimoniale cu surioara ei mai mică, Dorotea, frumoasă și dreaptă, pe care Galeazzo Maria Sforza, moștenitor al ducatului milanez, învață s-o cunoască, părînd s-o iubească pe copilă.

Dar fiecare prevedere, fiecare dibăcie eșuase ; dragostea lui Galeazzo Maria se dovedi lipsită de duh și consistență, fără căldură, iar loialitatea ducelui Francesco, a cărui putere crescuse peste măsură, a fost ispitită de proiectul unei căsătorii prea ilustre (i se oferea ca noră cumnata regelui Franței), ca să nu fie încălcată pînă la urmă. La Milano s-a ales atunci modul cel mai cu cruzime subtil pentru a aluneca din angrenajul obligațiilor pactelor : s-a declarat, prin urmare, că din anumite indicii era de bănuit că Dorotea avea să capete aceeași diformitate ca și sora ei, Susanna ; de aici cereri de vizite medicale, specificații umilitoare, explicații sfîșietor de dureroase ; lupta fusese dusă cu arme inegale, dar pînă în pînzele albe, de către Barbara și Ludovico Gonzaga, care, pe lîngă că doreau să salveze interesele și onoarea familiei, sufereau în sinea lor și durerea fetei îndrăgostite de logodnicul ei de rea credință, și încăpățînată în ideea de a suferi de dragul lui. Pînă cînd, după patru ani de alternative, totul s-a prăbușit brusc prin moartea Doroteei, în aprilie 1467.

O moarte atît de nemeritată. Dar ancorîndu-se în viață prin obligațiile lor de principi și prin existența lor proprie, ajutîndu-se cu reciproca ofrandă de respect și pietate, marchizii de Mantova aveau dreptate acum să fie cît mai strîns legați de copiii lor. Așadar, Mantegna are dreptate să interpreteze primirea în cardinalat a lui Francesco Gonzaga, al doilea fiu al lui Ludovico, nu numai ca o onoare a casei marchizului, ci și ca un fast uman, redîndu-ne totuși figurile fără umbră de adulație ba chiar conturate și înăsprite de implacabilitatea energicului său penel.

Fie că subiectul i-a fost sugerat, fie că el singur și l-a propus, Mantegna știe — și o intuiește cu un al șaselea simț care sălășluiește în el ca în oricare alt mare artist — că prin gloria unuia din fiii lor, marchizii se simt recompensați de toate neliniștile, mîhnirile și umilințele pe care le-au pătimit și le vor pătimi încă. Aceasta e ziua bună

care le dă pe drept cuvînt curajul unor speranțe măreț (un principe al Bisericii, și de ce nu un viitor pontefice ?) și Mantegna, ridicînd în scena reprezentată draperia de brocart într-o mișcare atît de neconvențională, redă cu penelul său grupul adunat ca de la sine în preajma unei grădini quattrocentești, pe un fond de marmuri natural scobite și de pomi fructiferi ; și aproape firesc, are inspirația să-l plaseze într-un dreptunghi ce cade vertical pe latura stîngă, de-a lungul liniei venind direct deasupra scaunului de marchiz, pe Ludovico întors în profil, ca să poată prezida ceremonioasa adunare, și s-o domine în acel raport constant de planuri geometrice.

Fresca mare de deasupra șemineului, echilibrată în două scene, de un pilaștru, se știe că a fost dedicată celebrării zilei fericite care a văzut sosind de la Roma scrisorile ce anunțau numirea de cardinal al lui Francesco Gonzaga. Era 27 decembrie 1461. Faptele care s-au petrecut nu sînt repetate cu precizie aici. *Camera mirilor* a fost pictată cîțiva ani mai tîrziu, cînd vîrsta personajelor se schimbase, Mantegna uitînd cîteodată să-i întinerească. Și astfel, identificările au fost și sînt și acum pentru istorici, nu totdeauna sigure : dar cel puțin pe fiii marchizului Ludovico sîntem convinși că-i avem dinaintea ochilor.

Stînd marchizul pe locul de onoare, ținînd în mînă scrisoarea abia sosită prin solul Vaticanului, pe Federico, moștenitorul marchizatului, va trebui să-l recunoaștem în cel ce are primul rol activ în ceremonial, adică delegatul ce primește solii veniți de la Roma ; apoi, moștenitorul e pe cale să încalece și imediat va părăsi palatul și va porni în goană, cu o mulțime de gentilomi, pînă la Pavia — răsună copitele cailor pe drumurile înghețate — ca să-și îmbrățișeze fratele de optsprezece ani, acum primul cardinal al casei Gonzaga. În continuare : în timp ce grupul familiei ocupă planuri echilibrate în jurul celor doi marchizi — a căror expresie oglindește intens gîndurile — Federico pleacă, și Mantegna, imprimînd mișcare picioarelor înalte și robuste, armonizează pașii curtenilor cu pasul lui Federico, într-un contrapunct de mișcări, aproape într-un dans alegoric plin de farmec, reluat și comentat de jocul pictural al tocelor înalte

roșii, caracteristică de curte și de seniorie. Federico e întinerit aici, dar lesne de recunoscut, confruntîndu-i chipul cu cel de pe medalie și cu celălalt portret al său, din Camera mirilor, frescă secundară de lîngă ușă unde, la vîrsta de treizeci de ani, ne apare cu capul întors, cu un chip mult mai energic și mai grav decît cel potrivit vîrstei sale.

„Federico al tău e o natură melancolică, și cît de subtil este intelectul melancolicilor, după cum ne învață Aristot" — scria cu hotărîre Filelfo marchizului, recomandîndu-i studiul literaturii pentru primul născut. Dar Federico nu se prea nutrea cu literatura, înclinat cum era spre arme, negustorie și industrie. Respectuos și iubitor de arte da, și cum să nu fie în acel superprogres al strălucitorului spirit din Quattrocento ; dar dintre toate artele el prefera arhitectura, plăcîndu-i să vadă cum răsar șantierele și cum se ridică ziduri și palate : cît despre litere, a avut parte de o întîlnire fericită cu arta tiparului, recent ivită în Italia. Apărînd în vremea aceea trei tipografii la Mantova, două germane și una italiană, lui Federico i-a fost posibil să comande cărți editate, care să-i încurajeze plăcerea prin interesul față de tehnica noii invenții.

Și totuși, acestui om practic, acestui principe cu spirit tehnic, melancolia denunțată de Filelfo i se citește în fiecare cută a feței. „Cocoșat, amabil și plăcut" — îl definește cronicarul mantovan Schivenoglia (Mantegna a fost element numai în această privință : a estompat fiilor lui Ludovico semnul cocoașei gonzaghești) și foarte iubit de popor. Dar de ce oare atît de nerăbdător și de nesatisfăcut ? De ce fel de fantezii nutrit și dezamăgit ? Și e adevărată, ba ne-ar putea da cheia caracterului său, povestea unei fugi de acasă din dragoste pentru o femeie din popor, fugă care și-a avut punctul de sosire la Neapole, unde Federico, sărac, bolnav, prizonierul lui însuși, a trăit cîtva timp izolat într-o cameră mizerabilă dintr-un și mai mizerabil cartier, pînă cînd tatăl său l-a iertat. După ce s-a întors, s-a căsătorit, înțelept, cu Margherita de Wittelsbach, logodnica ce-i fusese destinată, care, cu chipul ei lătăreț de bavareză blondă și scundă, a plăcut tuturor, chiar și lui. Un om la locul său, prin urmare. Dar

e adevărat că viața lui Federico Gonzaga nu are o însemnătate aparte ; și poate că melancolia lui provine din presentimentul că totul îi va aluneca printre degete ca și dragostea și revolta lui : ocaziile militare și politice, sănătatea fizică și, în sfîrșit, puterea seniorială pe care o va deține numai timp de șase ani, dintre cei mai zbuciumați și mai cenușii ai senioriei Gonzaga.

Recunoscîndu-i-se lui Federico dreptul de a exercita un rol independent, ceilalți frați stau uniți în grup de familie, în ordinea cuvenită. În spatele tatălui lor, aidoma unui pilastru unghiular, masivul trup și fața lată a lui Gianfrancesco, mare amator de artă și de astrologie, gras pînă la diformitate, dar deloc leneș ; dimpotrivă, valoros în întreceri de arme, gata oricînd să sară în șa și să pornească în goană. Barbara va iubi la acest fiu aerul prosper, deși atît de pronunțat, și autoritatea, am zice sonoră, pe care o au unii grași cu fire dornică de activitate ; și această dragoste va sfîrși apoi rău, devenind cauza diviziunii și slăbirii statului, deoarece marchiza îl va convinge pe soțul ei să împartă pămînturile între fiii lor, pentru a evita discordiile fraterne, știind prea bine cît de dureros sensibil era Ludovico în legătură cu acest subiect. Tatăl îi va lăsa lui Gianfrancesco Viadana, Sabbioneta, Rivarolo, Bozzolo, San Martino, Gazzuolo, Dosolo și Insula Dovarese : o seniorie ; și posibilitatea de a deveni capul unei nobile familii, a unei ramuri care să cîștige și rangul ducal și apoi princiar, și cu care ramura primului născut va avea mereu de refăcut pacte și convenții.

O seniorie îi va reveni în acel partaj și lui Rodolfo, al patrulea fiu din casă, cuprinzînd Ostiano, Canneto, Castelgoffredo, Castiglione delle Stiviere și Solferino. Străbunic al lui San Luigi Gonzaga, Rodolfo abia avea douăzeci de ani, așa cum ne apare pictat, în picioare, în spatele mamei lui, cu figura rotundă, pe care se oprește mîngîierea unei priviri obosite parcă, cu capul înclinat într-o senzuală și confuză descurajare parcă. Rodolfo își va alege în viață rolul de soldat, și va fi o bună alegere ; dar ca să devină o figură importantă îl va împiedica firea lui capricioasă, trecînd de la calm la izbucniri impetuoase și cumplite furii cărora le ceda fără nici un control

al raţiunii. Vor fi trecut abia zece ani de cînd Mantegna i-a pictat portretul aici, cu favorizanta condescendenţă a artistului faţă de un model frumos ; şi Rodolfo va da ascultare şoaptelor unui evreu favorit la curte, care-l va face s-o creadă adulteră pe tînăra lui soţie Antonia Malatesta, fiica strălucitului Sigismondo. Crăciunul anului 1483 este martorul mînioasei cavalcade a tînărului Gonzaga de la Mantova la castelul său din Luzzara, unde o va găsi pe Antonia, care va fi tîrîtă să moară de spadă în grădinile încărcate de zăpadă ale castelului. Şi poate pentru a confirma un adevăr proverbial, şi Rodolfo îşi va găsi moartea prin spadă, dar onorabilă, în bătălia de la Taro împotriva lui Carol al VIII-lea, în 1495, căzînd cu fruntea despicată în două, ca un erou al lui Homer.

Nici o spadă în schimb pentru Ludovico, ultimul dintre fii, căruia tatăl i-a dat prenumele lui şi, văzîndu-l atît de debil — cartea de rugăciuni. Chipul său prelung cu obrajii parcă fără pic de sînge, tip de rahitic, se profilează pe fondul siluetei imense a lui Gianfrancesco ; acesta, sprijinindu-şi mîinile grăsune pe firavul lui spate, parcă se împăunează cu fraterna satisfacţie de a proteja o fiinţă atît de slabă. Prim secretar al curţii papale, preot ajutor al episcopului de Mantova la şase ani, mai tîrziu episcop, Ludovico, poate cel mai inteligent dintre fiii marchizului, va simţi înfiripîndu-i-se gustul subtil şi specific faţă de poezia şi teatrul clasicilor. Va deveni, ce-i drept, ceea ce se numeşte un prelat al Renaşterii, cu un mod de a fi oarecum concesiv, dar se va salva, datorită calităţilor lui umane şi intelectuale şi a unui spirit ascuţit şi şăgalnic care-l caracteriza şi care, odată cu ivirea deziluziilor, se va maturiza în bunăvoinţa amară a ironiei. Familia lui ; Virgiliu al lui ; Plaut al lui ; şi femeile ; şi vinul ; printre aceste iubiri va căuta Ludovico să-şi echilibreze adînca lui mîhnire umană de a fi venit pe lume bolnav şi de a fi trăit tot bolnav. Ne-au rămas multe scrisori de ale lui pline de viaţă, mereu atent să adune obiecte de artă pentru colecţiile sale, mai curînd cu pasiune decît din snobism umanist, şi mereu în căutarea pieselor de teatru antice pe care să le audă recitate în plăcuta curte modestă de la Gazzuolo ; întîlnim şi alte scrisori cu comenzi ciudate : de exemplu, o cupă de vin cu capacitatea a cel

puțin trei cupe obișnuite de masă ; sau o fustă dintr-o catifea de calitate, pentru a face un dar unei femei, deoarece, specifica el cu maliție, „deși ne aflăm în zilele sfinte (săptămîna Paștilor), totuși dragostea puternică pentru femei ni se strecoară în inimă".

Ludovico are aproape zece ani în fresca din fața ferestrei unde, desenîndu-l deschis, Mantegna ni-l arată în toată urîțenia lui maladivă și spiritualizată, cu pieptul convex, mîinile și brațele cu încheieturile prea fragile în angularitatea lor, colțurile gurii marcate de o cută de umor, prevestirea acelui zîmbet irezistibil, harul natural al unora dintre urîții inteligenți, care ilumina în palat ceața norilor trecători ; încît toți îl adorau, mama, tatăl, frații și surioarele.

Unde sînt cele cinci fete din casa Gonzaga ? În grupul lui Mantegna numai una, Paolina, este de recunoscut prin comparația cu o medalie apărută însă mult mai tîrziu. In Paolina, ultima născută, în anul 1464, tatăl va sădi trăsătura cea mai duioasă a firii sale, acea dragoste mai puțin nutrită de înțelepciune, care emană sentimentul patetic al despărțirii de tinerețe, sfîșietoare ofrandă a taților către fetele mai mici ; dar Mantegna nu-i acordă circumstanțe atenuante fetiței între șapte și nouă ani, care ține în mînă un măr și se sprijină de genunchii mamei. Îi interzice pînă și grația inocentă a copiilor ; fiindcă inspiră milă ideea de a-i acoperi spetele cu o mantilă cu revere tivite cu aur, prea grea pentru umerii ei, menită probabil să ascundă imperfecțiunea spinării, poate că vizibilă, ce ne-a fost apoi indicată de cronicarii contemporani.

De îndată ce o vezi, intuiești că Paolina va avea un destin plin de nenoroc ; dificilă și bolnăvicioasă, nu va accepta totuși mănăstirea, și cu greu familia ei o va putea căsători cu Leonardo, conte de Gorizia, un om pus pe veselie, destul de grosolan, cu totul nepotrivit unei firi atît de delicate ca a ei. Ea va pleca la el, pornind spre Innsbruck la vîrsta de paisprezece ani, avîndu-l alături de ea, ca s-o încurajeze cu umorul lui plăcut, pe Ludovico, fratele ei ; și prima ei durere violentă va fi dedicată tatălui, deoarece plecînd ca mireasă în anul morții marchizului, îmbrăcată în mare doliu, se va trezi că i se smulge vălul negru de pe cap ; zadarnic va implora să i

se îngăduie să-l repună a doua zi după nuntă ; nunta aceea, care va fi pentru ea revelarea unei brutalități atît de violente, încît o va îmbolnăvi, o va face să plîngă și să leșine în brațele fratelui ei, ca cea mai rănită sufletește dintre eroinele romantice. Castelul de la Linz îi părea o casă de barbari. Nu va putea și nici nu va voi să adapteze acelui mediu pe Virgiliu al ei, pe Petrarca și întreaga ei bibliotecă de principesă umanistă, simțind că și pentru ei ar fi o atmosferă de exil ; de asemeni exilate picturile lui Mantegna, care ornau lăzile ei de zestre cu istoria lui Traian, și sipetele cu *Triumfurile* lui Petrarca. Fiind o creatură firavă, ea se va apăra, negîndu-și vreun compromis sau vreo speranță ; va muri tînără, suspinînd în inima ei rebelă după cerul elegiac din Mantova.

Cea care și-a recunoscut propriile conflicte și s-a priceput să le aplaneze a fost Barberina, singura dintre fetele lui Ludovico care a reușit să găsească tonul potrivit viitorului ei. Și ne-ar face plăcere s-o putem recunoaște în tînăra blondă cu panglici în păr, cu vesta de brocart, gîtul alb și robust, întorcînd capul spre fundalul scenei de familie, după cum ne-ar face plăcere să amintim, în treacăt, în legătură cu povestea vieții ei de femeie înțeleaptă, că a moștenit logica și răbdarea tatălui ei și că, devenind soția lui Everard von Würtemberg, un drac de om, mic și cu barbă, brun și foarte îndrăgostit de ea, a păstrat totuși continuu corespondențe cu Mantova, cerînd cărți și codice, obiecte de artă și toate noutățile culturale ; dar cum vom putea acorda figura din frescă cu descrierea lui Schivenoglia care, într-o explozie de entuziasm, o numește pe Barberina, la optsprezece ani, „frumoasă și foarte impunătoare" ? Poate că cronicarul a vrut să laude prin augmentativul folosit înfățișarea înfloritoare a tinerei, sau poate că Barberina s-a îngrășat între șaisprezece ani (deoarece asta-i vîrsta ce pare să aibă în tablou) și optsprezece ; în acest caz, ar trebui ca în tînăra blondă să vedem o domnișoară de la curte, poate chiar pe fiica născută postum a lui Carlo Gonzaga, pe acea Gentilia, crescută odată cu Barberina, și care a murit din pasiunea prieteniei — caz unic în istoria omenirii — în brațele prietenei ei în ziua în care aceasta a plecat în Germania cu

soțul ei. Am mai putea pune și alte întrebări asupra personajelor de curte, de exemplu asupra nobilului bătrîn în haine închise, de preceptor sau de cărturar, bănuit a fi, fără alte dovezi decît unele aluzii, Bartolomeo Manfredi, matematicianul constructor al orologiului din piață, dar pe care, din aceleași aluzii, l-am putea identifica cu Francesco Prendilacqua, elevul lui Vittorino da Feltre, stimat și iubit de cei din familia Gonzaga și preceptor al fiilor lui Ludovico, din 1463 : om de mare eleganță, persoană modestă și foarte înțeleaptă. Nu vom irosi cuvinte, în schimb, pentru pitica ce stă înfiptă printre cutele rochiei de curte a marchizei, deoarece despre ea ne spune totul Mantegna, redîndu-ne-o cu puterea-i de reliefare atît de puternică, încît astăzi mai că-i sperie pe cei slabi de înger. Severul cardinal Corraro n-ar mai putea scrie Ceciliei Gonzaga, cum scria cu 40 de ani în urmă, lăudînd curtea din Mantova unde nu existau caraghioslîcuri cu bufoni și demonstrații de saltimbaci ; fără îndoială că se pregătește marea epocă a bufonilor gonzaghești, care va atinge maturitatea ei în vremea Isabellei d'Este, și va trece dincolo de orice închipuire în nebunia apartamentului piticilor, aparținînd ducelui Guglielmo, și în multe alte nebunii ale lui Vincenzo I ; semne că s-a pierdut măsura, semne de alterare.

Dar personajul numărul unu, pretextul elementelor decorative și al picturii celui care a fost numit „altarul artei italiene", cardinalul Francesco, lipsește din cronica noastră, și-l vom descoperi în fresca ce-i este dedicată în întregime pe peretele care dă spre lac. Aici cardinalul stă în prim plan, privind dincolo de scenă, cu o față puțin împovărată, cu obrajii cărnoși și o figură prosperă după cum reiese din portretul făcut de Mantegna, aflat în Galeria din Neapole, trădînd o descompunere fizică ce avea să-i provoace o apoplexie care i-a trunchiat viața la numai 39 de ani.

În august 1472 primește titulatura de Sant'Andrea, sosind de la Roma, după cum arată peisajul care aliniază pe o colină pură albe fantome clasice de statui, turnuri, clădiri, obeliscuri, șiruri de coloane.

În mijlocul a o sumedenie de câini ținuți de paji, marchizul Ludovico, coborît de pe calul lui trufaș, de paradă, vine să-l întîmpine pe fiul său, pentru a-i ura bun-venit în cuvintele solemne transmise apoi de istorici prin care îl declara fiu preasupus : și cardinalul pare pierdut într-o abstracție aproape ireverențioasă, dacă n-ar fi acel gest cu care-l ține de mînă pe frățiorul lui, Ludovico, prim cancelar al curții papale, care, la rîndul lui, își lasă strînse degetele de nepoțelul său de patru ani, Sigismondo, destinat și el bisericii. Un lanț : iar declarația și voința de a fi prima verigă a lanțului ar fi de-ajuns ca să ne vorbească despre sentimentul de familie al cardinalului Gonzaga. (La moartea lui, pălăria roșu-cardinal va trece nu lui Ludovico, ci micului Sigismondo, cu sprijinul fratelui, pe vremea aceea duce, marchizul Francesco ; și e și el de față aici, viitorul învingător de la Fornovo, soțul Isabellei d'Este, iubitul Lucreziei Borgia, foarte ușor de recunoscut în copilașul cu ciorăpei de culori diferite, pe care și-i poartă cu âtîta grație și seriozitate, în demnitatea lui de mic cavaler, consacrat de mîna împăratului.)

Cardinalul Francesco este un bărbat inteligent, care poartă cu mama și cu tatăl lui o inteligentă corespondență, din care s-a putut descoperi și chiar reconstitui azi istoria papatului din vremea aceea. Abil, pe lîngă alte calități, deși la Roma nu era considerat un om de prim plan de către curtea papală. „Cardinal tînăr" — și nu va avea destul timp ca să schimbe denumirea ce i s-a dat — catalogat printre mondenii despre care papa Pius al II-lea va spune pe un ton de dezolare : „Trăim în mijlocul plăcerilor, ne plimbăm prin oraș cu obrajii grași sub pălăria roșie, zvîrlim bani pentru comedianți și paraziți, dar nu facem nimic pentru apărarea credinței".

Foarte prieten cu Rodrigo Borgia, ceea ce este un fapt semnificativ, senzualitatea cardinalului Gonzaga este totuși mai puțin violentă, mai puțin barbară, temperată de o dragoste pentru literatură și artă, care depășește moda secolului. La Roma, îl va elibera pe Platina din Castelul Sant-Angelo unde rebelul umanist ispășea insultele proferate împotriva papei Paul al II-lea ; de la Bologna îi va scrie tatălui său să i-l trimită pe Mantegna ca să-i

vadă colecția de camee și să discute împreună ; și în acel an 1472, în călătorie spre Mantova, își luă cu el, trecînd pe la Florența, pe Leon Battista Alberti și pe Poliziano — în vîrstă de optsprezece ani, care avea să compună pentru el, în trei zile, *Orfeu*. Un portret al lui Poliziano, pictat de Mantegna, ar fi într-adevăr o descoperire care să ne bucure, și istoricii au făcut tot ce-au putut ca să-l găsească într-una din figurile fundalului ; fără rezultat favorabil, totuși ; alte identificări sînt dibuite : Platina și Leon Battista Alberti. În schimb, în grupul din dreapta, între portretul lui Federico Gonzaga și cel al unui bărbat de la curte, într-o haină foarte împodobită, un gentilom de-al casei Mirandola (sau, poate, după părerea mea, prin fizionomia lui tipică celor din familia Gonzaga, unul din familia lor, dacă nu chiar Evangelista, fiul rebelului Carlo, îndrăgit de marchiz și care trăia la curte), găsim, în încheierea întregii fresce, autoportretul lui Mantegna, padovanul : iscălitura și punctul.

Acest mare om nu ne îngăduie nici o intimitate. Ochii foarte limpezi care își întorc privirea atentă, puțin piezișă, sub bereta roșie-cafenie, buzele disprețuitoare, nasul viguros, expresia hotărîtă, aproape agresivă, confirmă documentele care ne reprezintă un Mantegna impulsiv, spre disperarea vecinilor săi de casă și din oraș, cu care nu era chip să nu se certe, capabil să scrie scrisori de denunț și protest pentru un furt de 500 de gutui „atît de frumoase pe ramuri", „de toată splendoarea", dar un om de o corectitudine neumbrită de nici o suspiciune, atît de legat de marchizii de Mantova încît și cînd se lamentează că este prea puțin recompensat, fiind solicitat și admirat de întreaga Italie, el nu părăsește niciodată Mantova, decît pentru scurtele perioade ce i-au fost îngăduite de familia Gonzaga. Ca să se picteze alături de seniorii lui, în colocviu, de la egal la egal, ca să prezinte posterității imaginea lui în acel loc de prim plan, cu bereta bine pusă pe cap, cu umerii drepți, privirea severă, înseamnă certitudinea lui de a avea dreptul la acel loc, ba chiar mai mult, certitudinea de a fi recunoscut în acest drept de către principii săi. Între seniori și artist, în cele două lumi diferite ale lor, domnește un pact tacit dar activ de cinste și libertate spirituală : și dacă s-a spus spre lauda lui Mantegna că

în Camera mirilor el nu și-a adulat principii, acesta poate fi considerat și un elogiu adus principilor pentru că, deși puteau impune adulația, ei n-au provocat-o și nu le-a fost teamă (nici măcar femeilor, spre deosebire de Isabella d'Este, care va cere să fie distrus un portret pe care i-l făcuse Mantegna) să fie redați în nuditatea cea mai evidentă a realității lor. Astfel, în această mare și liberă pictură care ne dezvăluie și ne confirmă cauzele pătimirii la care au fost supuși marchizul Ludovico și soția sa, nu găsim urmă de pesimism sau de tristețe, ba dimpotrivă, descoperim povestirea viguroasă a unei istorii omenești și concluzia ei, care se îndreaptă spre cer. Ludovico Gonzaga, prinț sărac, condotier dependent de aliați totdeauna mai puternici decît el, tată încercat în copiii săi, și totuși un constructor, și domnia lui, perioadă de înălțare. Ajuns în culmea celor șaizeci de ani, el nu-și face iluzii asupra nici unui lucru ; foarte lucid, nu simte nici măcar teamă sau plictiseală de viață, și nu refuză greutatea rolului său, deși o simte. Și desigur că Mantegna a cunoscut și a împărțit cu el un secret : fiecare la locul său, a știut din ce moment anume și prin ce prefaceri spirituale, ceea ce înseamnă durere, umilință și oboseală se poate transforma în mîngîiere, seninătate, repaos, ducînd astfel la curajul rațional al unui crez.

Cuprins

DUCELE ÎN LABIRINT 5
(1562—1612)

ISABELLA ÎN FAMILIA GONZAGA 310
(1474—1539)

PORTRET DE FAMILIE 372
(1474)

Lector : ANTOANETA RALIAN
Tehnoredactor : NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar : 20.02.1979. Tiraj 25 129 exemplare.
Coli tipar 24,5.

Comanda nr. 80 522
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

UNIVERS

O magistrală reconstituire a crepusculului Renașterii italiene, reflectată în istoria familiei Gonzaga, duci de Mantova, cu fasturile curților princiare, pasiunile, intrigile politice, urile și răzbunările mortale. Nu numai document, ci și roman de reflecție psihologică și morală, cartea oferă cunoaștere istorică și cunoaștere de valori etern umane.

Lei 12,50